

GIİBF DERGİSİ

Cilt: 19 Sayı: 2 Yıl: 2017

ISSN: 2148-1792

ISSN: 1302-2024

T.C. GAZİ ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

SAHİBİ

Prof. Dr. İbrahim USLAN
Gazi Üniversitesi Rektörü

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ

Prof. Dr. Gonca BAYRAKTAR DURGUN
İİBF Dekan

YAYIN KURULU

Prof. Dr. Ahmet AKSOY
Prof. Dr. Cemalettin TAŞKIRAN
Prof. Dr. Eyüp BEDİR
Prof. Dr. Selahattin TOĞAY
Prof. Dr. Selda AYDIN

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hilmi ÜNSAL
Doç. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN

BÖLÜM ALAN EDİTÖRLERİ

Doç. Dr. Aykut GÖKSEL
Doç. Dr. Derya SIVUK
Doç. Dr. Emre Güneşer BOZDAĞ
Doç. Dr. Fatma TAŞDEMİR
Doç. Dr. Güler SAĞLAM ARI
Doç. Dr. Mine Nur BOZDOĞAN
Doç. Dr. Murat ATAN
Doç. Dr. Yücel UYANIK
Yrd. Doç. Dr. Yusuf PUSTU
Uzm. A. Aziz YILDIZ

YAYIN ALT KURULU

Arş. Gör. Dr. Anıl ERALP
Arş. Gör. Dr. Banu METİN
Arş. Gör. Dr. Burcu NAZLIOĞLU
Arş. Gör. Dr. Halise Nuran BELET
Arş. Gör. Dr. Murat TINAS
Arş. Gör. Dr. Oğuzhan YAVUZ
Arş. Gör. Dr. Pınar OKAN GÖKTEN
Arş. Gör. Dr. Selin ERTÜRK ATABEY
Arş. Gör. Yalçın MURGUL

İDARE MERKEZİ YAZIŞMA - HABERLEŞME

Münire DEMİRTAŞ
Gazi Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
06500 Beşevler/Ankara
Tel: (0312)216 13 62
E-Posta: iibfdergi@gazi.edu.tr

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Abdulkadir ŞENKAL	Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Alaeddin TİLEYLİOĞLU	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Ali HALICI	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Aşkın KESER	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Atılhan NAKTİYOK	Atatürk Üniversitesi
Prof. Dr. Burhan AYKAÇ	İstanbul Gelişim Üniversitesi
Prof. Dr. Dilaver TENGLİMOĞLU	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. E. Tuncay SENYEN-KAPLAN	Başkent Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan UYGUR	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Erineç YELDAN	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Eyüp Günay İSBİR	İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof. Dr. Fuat SEKMEN	Sakarya Üniversitesi
Prof. Dr. Fusun ARSAVA	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. Hakkı Hakan YILMAZ	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Haluk ALKON	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan Altan ÇABUK	Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Hasan KAVAL	Atılım Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim AOUDE	Hawaii University
Prof. Dr. İbrahim AYDINLI	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. İbrahim DOĞAN	Marmara Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Cahit GÜRAN	Hacettepe Üniversitesi
Prof. Dr. Murat CANİTEZ	KTO Karatay Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa DELİCAN	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Kemal BİÇERLİ	Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Nuran BAYRAM	Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Öznur YÜKSEL	Çankaya Üniversitesi
Prof. Dr. Ralph H.SALMI	California State University, San Bernardino
Prof. Dr. Sedat MURAT	İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Selami SEZGİN	Osman Gazi Üniversitesi
Prof. Dr. Sertaç Hami BAŞEREN	Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Sibel TURAN	Trakya Üniversitesi
Prof. Dr. Süleyman ÖZDEMİR	Bandırma Onyeddi Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şenol DURGUN	Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi
Prof. Dr. Şükrü KARATEPE	İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Prof. Dr. Tekin AKDEMİR	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof. Dr. Ulvi KESER	Girne Amerikan Üniversitesi

TASARIM-DİZGİ: A. Aziz YILDIZ

YAYIN TÜRÜ: Yerel Süreli
Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi
Hakemli bir dergidir.
Dergimiz TÜBİTAK-ULAKBİM (SBVT), EBSCO ve ASOS Index tarafından taranmaktadır.
ISSN 1302-2024
ISSN 2148-1792(Elektronik)

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN 1302-2024
ISSN 2148-1792 (Elektronik)

iibfdergisi.gazi.edu.tr
Cilt: 19 Sayı: 2

İÇİNDEKİLER

Örgüt Kültürü, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma Alptekin SÖKMEN, Osman BENK, Savaş GAYAKER	415-429
Türkiye’de Enerji Kullanımı ve İklim Değişikliği: 1990-2030 Dönemine İlişkin Tanımsal Bir Uygulama Sevda YAPRAKLI, Turgut BAYRAMOĞLU	430-453
Dimensions of Entrepreneurial Orientation and Entrepreneur’s Characteristics That Affect The Internationalization Process of Turkish Born Global Firms Behiye BEĞENDİK	454-474
Devlet ve Örgütlü Yapılar: Kamusal Alanda Bir Karşılaşmanın İmkân ve Sonuçları Üzerine Fatih ERTUGAY	475-491
Sınavlara Gözetmen Atama Probleminin Çözümü İçin Takas Bazlı Bir Algoritma Önerisi Mehmet ÖZÇALICI	492-506
Capital Structure Determinants in Financial Institutions: Turkish Banking System Mehmet Kenan TERZİOĞLU	507-526
İşgücüne Katılmama Kararında Toplumsal Cinsiyetin Rolü Selcen ÖZTÜRK, Kübra ÇOŞAR	527-543
Stratejik Emtialar ve Finansal Değişkenler: Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı Sümeyra GAZEL	544-563
İşletmelerin Kurumsallaşma Kriterlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması Serkan AYLAN, Hakan KOÇ	564-585
An Analysis on the Attitudes of Students of Vocational School of Health Services towards Professional English Course Emine KARABULUT, Turgut KARABULUT	586-602
Ekonomik Güven Endeksi İle Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği Kemal EYÜBOĞLU, Sinem EYÜBOĞLU	603-614
A Neo-Realist Case Study of U.N.-Authorized Humanitarian Interventions in The Post-Cold War World Şahin Eray KIRDIM	615-632
Departmanlı Mağazalarda Atmosferin Tüketicilerin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi Aybegüm GÜNGÖRDÜ BELBAĞ, Nurettin PARILTI	633-654
Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Niyetlerinin Betimlenmesine Yönelik Bir Yapısal Eşitlik Modeli Önerisi Rana Şen DOĞAN, Veysel YILMAZ	655-675
Ülkemizde Gürültü Farkındalığı Sorunu: Şişli Örneği Sezgin SEZGİN, Ahmet MUTLU	676-700
Türkiye’de 1924-2012 Yılları Arası Genel Bütçe Gelir ve Gider Tahminlerinin Doğruluğunun Değerlendirilmesi Sibel ÖZCAN	701-724
Sekreterlerin Yıldırımaya Maruz Kalma Düzeyleri: Bir Üniversite Hastanesi Örneği Ebru BÜYÜKAYDIN, Gülcan ŞANTAŞ, Sıdıka KAYA	725-741
Göçün Piyasalara Etkisi ve Faktör Hareketliliğini Açıklama Gücü: Emek Piyasalarının Küreselleşmesi ve Maliyetleri Esat Neyse DAŞDEMİR	742-764

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

ISSN 1302-2024
ISSN 2148-1792 (Electronic)

iibfdergisi.gazi.edu.tr
Volume: 19 No: 2

CONTENTS

The Relationship Among Organizational Culture, Organizational Citizenship Behavior and Organizational Commitment: A Study In A Public Organization	
Alptekin SÖKMEN, Osman BENK, Savaş GAYAKER	415-429
Energy Use and Climate Change in Turkey: A Descriptive Application for The Period 1990-2030	
Sevda YAPRAKLI, Turgut BAYRAMOĞLU	430-453
Küresel Doğan İşletmelerin Uluslararasılaşma Sürecine Etki Eden Girişimcilik Yönelimi Boyutları ve Girişimci Özellikleri	
Behiye BEĞENDİK	454-474
State and Organized Structures: On The Possibility and Results of A Confrontation In Public Sphere	
Fatih ERTUGAY	475-491
Developing A Swap Based Algorithm For Solving Proctor Assignment Problem	
Mehmet ÖZÇALICI	492-506
Finansal Kurumlarda Sermaye Yapısı Belirleyicileri: Türk Bankacılık Sistemi	
Mehmet Kenan TERZİOĞLU	507-526
Gender Role in Non-participation Decision to Labour Force	
Selcen ÖZTÜRK, Kübra ÇOŞAR	527-543
Strategic Commodities and Financial Variables: An ARDL Bounds Testing Approach For Turkey	
Sümevra GAZEL	544-563
A Scale Development Study To Determine Institutionalization Criteria of Enterprises	
Serkan AYLAN, Hakan KOÇ	564-585
Sağlık Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin Mesleki İngilizce Dersine Karşı Tutumları Üzerine Analiz	
Emine KARABULUT, Turgut KARABULUT	586-602
Examining the Relationship between the Economic Confidence Index and Stock Prices: Case of Turkey	
Kemal EYÜBOĞLU, Sinem EYÜBOĞLU	603-614
Soğuk Savaş Sonrası Dünyada BM Tarafından Yetkilendirilmiş İnsani Müdahaleler Üzerine Neo-Realist Bir Örnek Olay İncelemesi	
Şahin Eray KIRDIM	615-632
Examining Department Store Atmosphere According to Consumers' Demographic Characteristics	
Aybegüm GÜNGÖRDÜ BELBAĞ, Nurettin PARILTI	633-654
A Proposal for a Structural Equation Model for the Representation of Entrepreneurial Intentions of University Students	
Rana Şen DOĞAN, Veysel YILMAZ	655-675
Noise Awareness In Our Country The Problem: Şişli Example	
Sezgin SEZGİN, Ahmet MUTLU	676-700
The Analysis Of The General Budget Revenue And Expenditure Forecasts Between 1924-2012: An Econometric Study On Turkey	
Sibel ÖZCAN	701-724
Mobbing Exposure Levels of Secretaries: A University Hospital Example	
Ebru BÜYÜKAYDIN, Gülcan ŞANTAŞ, Sıdıka KAYA	725-741
Effect Of Migration To Markets And Explanation Power Of Factor Movements: Globalization Of Labour Markets And Costs	
Esat Neyse DAŞDEMİR	742-764

Örgüt Kültürü, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve Örgütsel Bağlılık İlişkisi: Bir Kamu Kurumunda Araştırma

Alptekin SÖKMEN*

Osman BENK **

Savaş GAYAKER***

Geliş Tarihi (Received): 09.12.2016 – Kabul Tarihi (Accepted): 19.12.2016

Öz

Bu çalışmada çalışanların algıladıkları örgüt kültürü ve bunu algılama düzeyleriyle sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişki araştırılmıştır. İlgili yazında sıklıkla birbirlerine etkileri araştırılan bu üç Örgütsel Davranış değişkeninin aralarındaki ilişkiler yeniden irdelenerek, ilgili literatüre katkı sunulması hedeflenmektedir.

Araştırmanın örneklemini Ankara’da faaliyet gösteren bir bakanlığın bir dairesinde istihdam edilen 196 kamu çalışanı oluşturmaktadır ve verilerin toplanmasında anket yöntemi uygulanmıştır. Veriler 2016 yılının Mayıs-Haziran aylarında elde edilmiştir. Ölçüm araçları olarak güvenilirliği ve geçerliliği daha önceki çalışmalarda tespit edilmiş olan Goffee ve Jones tarafından geliştirilen “Örgüt Kültürü Ölçeği”, Organ tarafından geliştirilen “Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği” ve Jaworski ve Kohli tarafından geliştirilen “Örgütsel Bağlılık Ölçeği” kullanılmıştır.

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla regresyon ve korelasyon analizleri uygulanmıştır. Bulgular; algılanan örgüt kültürünün vatandaşlık davranışını pozitif yönde ve zayıf düzeyde, örgütsel bağlılığın vatandaşlık davranışını pozitif yönde ve orta düzeyde ve algılanan örgüt kültürünün bağlılığı pozitif yönde ve zayıf düzeyde, istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Örgüt Kültürü, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı, Örgütsel Bağlılık

* Prof.Dr., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, asokmen@gazi.edu.tr.

** Arş.Gör., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, osmanbenk@gazi.edu.tr

*** Arş.Gör., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, savasgayaker@gmail.com.

The Relationship Among Organizational Culture, Organizational Citizenship Behavior and Organizational Commitment: A Study In A Public Organization

Abstract

In this study, employees' perception about culture and by the level of perception of it how they show citizenship behavior and commitment and among the relationships of these variables. In the literature, these areas and effects of each others have been studied for several times, these relationships of three Organizational Behavior variables are restudied in depth and a contribution to this field is targeted.

196 public employees ,who are employed in a branch of a ministry in Ankara, constitute the sample of the study. Survey method has been used by picking up the data. Related data were collected between May and June in 2016. "*Organizational Culture Scale*" by Goffee and Jones, "*Organizational Citizenship Behavior Scale*" by Organ and "*Organizational Commitment Scale*" by Jaworski and Kohli have been used as measuring instruments that their reliability and validity were determined in former studies.

To test hypotheses, regression and correlation analyses had been applied. Findings show that, perceived organizational culture affects citizenship behavior positively and in weak level, organizational commitment affects citizenship behavior positively and in medium level and perceived organizational culture affects commitment positively and in weak level through all significant as statistically.

Keywords: Organizational Culture, Organizational Citizenship Behavior, Organizational Commitment

Giriş

Örgütü bir aile, bir arkadaşlık grubu, bir topluluk, bir işletme gibi çeşitli bakış açılarıyla ele alırsak, tüm bu birlikteliklerin birtakım amaçlara hizmet ettiğini, belirli sayıda bireyden oluştuğunu ve bir yapısının olduğunu görebilmekteyiz. Hz. Adem ve Hz. Havva'ya kadar indirgeyebileceğimiz örgüt anlayışı, eski uygarlıklardan günümüze farklı şekillerde doğal ve yapay evrimi birlikte geçirerek ve gelişerek gelmiştir.

Sanayi Devrimi'nin getirdiği yenilikler, kas gücünün yerini nispi olarak enerjinin alması, Neoklasik yaklaşımın çalışanların motivasyon düzeylerini araştırmaya gitmesi ve Hawthorne Araştırmaları'nda ortaya konulan grup dinamiği düşünceleri, insan merkezli yaklaşımlar, özellikle 1980'lerle birlikte Japon örgütlerinin başarılarını takip eden ve kıyaslama yoluna giden Amerikan örgütleri ve yetenek yönetimini baz alan işletmeler için örgüt kültürü konusu, araştırmacılar açısından hala cazibesini korumakta ve artırmaktadır.

Bir örgüt ister faaliyet gösterdiği toplumdan, ister ulusal ya da uluslararası kimliğe sahip birçok çalışanı belirli bir amacı gerçekleştirmek üzere bir araya getirmektedir. Görev ve sorumluluklar verilen bu bireyler, sahip oldukları inançları, varsayımları, değerleri, kısacası benimsedikleri kültürlerini örgüte taşımaktadırlar. Aktarılan tüm kültürel özellikler, Örgüt Kültürü'nü şekillendirmekte ve belirlemektedir. Çalışanların benimsediği ölçüde örgütte egemen olan kültürel çevre örgütün işleyişine, algılandığı şekilde olumlu veya olumsuz bir yönde yansıtılabilmektedir.

Bir ülkenin vatandaşı ülkesine olan sorumluluklarını biliyor ve ülkesinin ona sağladıklarını tam olarak kavrayabiliyorsa, gerçek anlamda vatandaşlık bilinci ortaya çıkacaktır. Bireylerin belirli bir toplumda ortak davranış, özgür ve saygılı düşünce, eşit ve adaletli uygulamalar ve sorumluluk bilincinde yaşamaları, ülkenin refah ve mutluluğu açısından büyük önem taşımaktadır. Örgütleri, işletmeleri, kurumları da bir ülke; çalışanları, işgörenleri, yöneticileri bu ülkenin vatandaşları bakış açısıyla ele alırsak, bireyler bu bağlamda iş arkadaşlarına ve yönetime dönük birtakım vatandaşlık davranışları sergileyeceklerdir. Yardımlaşma ve iyilik paralelinde gerçekleşen, karşılıklılık ve sosyal değişim bakış açısıyla oluşan vatandaşlık davranışları örgütlere pozitif katkı vermektedir.

İşe yeni başlayan bir çalışanın, örgütün değerlerini içselleştirebildiği ve aynı değerleri paylaştığı ölçüde vatandaşlık davranışı sergileyeceği söylenebilir (Kraimer,1997). Örgüt kültürünün olumlu vatandaşlık davranışlarına dönüşebilmesi için çalışanların hem iş arkadaşlarıyla hem de yönetimle birlikte hareket etmeleri ve kendilerini bir bütün olarak düşünmeleri, tüm bu tutum ve davranışlarda gerçekleşirken yöneticilerin eşitlik ve adalet çizgisinden sapmamaları gerekmektedir.

Örgütsel bağlılık; işe, mesleğe, kariyere, yöneticiye, iş arkadaşına bağlılıktan ziyade örgütle özdeşleşme ve örgüt amaç ile kurallarını içselleştirme yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Örgütün arzu ettiği bağlılık düzeyi genel anlamda çalışanların verimlilik ve performans seviyelerini yukarı çekebilecek, onları yardımlaşma ekseninde buluşturabilecek ve bireyleri aşırı stres ile kötü yönetilen veya yönetilemeyen çatışmadan uzak tutabilecek ılımlı bir bağlılık beklentisidir. Kendi istek, ihtiyaç veya zorunluluklarından dolayı örgütlerine bağlılık gösteren çalışanlar örgütün normlarını benimsediği ölçüde mutlu olabilmektedirler.

Peters ve Waterman (1982,1995:62)'a göre işgörenlerin bir göreve duyduğu kalıcı bağlılık ancak bireyin içinde olan doğal güdülerin güçlenmesini sağlayacak koşulların ortaya çıkmasıyla sağlanabilecektir. Bu da demektir ki

bireylerin gerçekten örgüte bağlanabilmeleri onların yaptıkları işin bağlanmaya değer olup olmadığı ile ilgilidir. Bu durum ise kuşkusuz olarak güçlü bir örgüt kültürü ile sağlanabilir.

Örgütün ödül sistemi tarafından tanımlanmayan ve ekstra rol davranışları olan örgütsel vatandaşlık davranışı, kendini örgütüne adanmış ya da bağlılık gösteren işgücünün olumlu bir çıktısı olarak görülebilir. Dolayısıyla, vatandaşlık davranışı, bağlılıkla ilişkili olan gönüllü bir davranıştır (Meyer vd. ,2002).

1.Kavramsal Çerçeve

1.1.Örgüt kültürü

Schein (1992:7)'ın belirttiği gibi, kültür uzun ve renkli bir geçmişe sahiptir. Kavramla ilgili çok çalışma yapılmış olmasına rağmen, araştırmacılar terimi tanımlamaya yönelik fikir birliğine sahip değildirler. Genel anlamda kültür, bir grup insanın yaşam biçimidir denebilir. Ancak kültürün en iyi diyebileceğimiz tanımı yoktur; çünkü kültürün karmaşık bir yapısı vardır.

Kültür; örgüt üyelerince benimsenen değerler, inançlar ve varsayımlar baz alınarak örgütlerin derin yapılarını oluşturmaktadır. Çok sayıda farklı insanı, belirli bir amaç ışığında bir araya getiren, onları sosyalleştiren, sembolik bir yaşam kaynağı olan kültür; bilişsel ve eylemsel olarak riskleri ve kırılganlığı ve aynı zamanda büyük bir dengeyi, sistemin devamlılığı için içerisinde barındırmaktadır (Denison,1996). Sistemin devamlılığıyla; ailenin, örgütün veya toplumun, yani herhangi bir sosyal kurumun, hayatını mutlu-sağlıklı (aile), kar payı yüksek-pazara hakim (örgüt) veya refah seviyesi yüksek-suç oranı düşük (toplum) bir şekilde yani kendi istek ve arzusu yönünde sürdürebilmesi işaret edilmektedir.

Kültürün özellikleri farklı bakış açılarıyla ele alınıp açıklanmaktadır. Ama genel kabul gören ve yaygın olarak kullanılan bir sınıflandırmada, kültürün temel özellikleri; ortak (müşterek), duygu yüklü, tarihsel bazlı, sembolik, dinamik ve görülmez (derinden muğlak ve algılanabilir) olarak belirtilmiştir (Trice ve Beyer,1993:5-8).

İlgili literatür doğrultusunda kültürün unsurları varsayımlar, inançlar, değerler, normlar, dil, ritüeller (ayinler), törenler (seremoniler), adetler, hikayeler, efsaneler, kahramanlar, semboller ve yapay olgular olmak üzere farklı şekillerde sınıflandırılmaktadır. En çok araştırılanları tanımlamak gerekirse; kültürün en az görünen ve en derin düzeyinde bulunan varsayımlar; çalışanların kendilerini, diğerlerini, kısacası çevreyi algılama ve değerlendirme biçimidir (Schneider,1988:233). İnançlar, çevre ve çevrenin işleyişi hakkındaki temel varsayımlardır ve örtük şekilde olması gerekeni içerirler (Sathe,1983). Kültürün temeli, çevrede var olan zıtlıkların yani; doğru ve yanlışın, iyi ve kötünün, mantıklı ve mantıklı olmayanın, güzel ve çirkinin geniş, bazen net ve kimi zaman örtük duygularına dayanan değerlerden oluşmaktadır (Hofstede vd.,1990). Normlar, davranışı doğrudan etkileyen, genellikle yazılı olmayan ve biçimsel beklentilerdir (Terzi,2000:46). Semboller, çalışanların zihinlerinde kısa ve öz anlamlar belirmesini sağlayan nesnelere, olgular ve olayları simgelemektedir. Resmi plakalı bir araba fiziki olarak yapay olguyken, sembol bağlamında statüye karşılık gelmektedir (Özkalp ve Kirel,2001:213).

Schein (1988:24–47), örgüt kültürünün gerekliliğini iki nedenle açıklamaktadır. Birinci neden yeni bir kültürel ortamla karşılaşıldığında bu ortama uyacak doğru şeylerin neler olduğunun bilinmesi ve bunların gerçekleştirilmesi belirsizliği engeller. Bu belirsizliğin yarattığı gerginlikten kurtulmanın yolu örgüt kültürünün yerleşmiş olmasıdır. İkinci neden olarak bireysel ve örgütsel performans ile ilgili çalışanların hissettiklerinin

anlaşılmasıdır. Bunun anlaşılması ve örgütsel verimliliğin artırılması için örgüt kültürünün varlığına ihtiyaç vardır (Erkmen,2010:10). Literatürde sıklıkla atıf alan Schein (1984:3)'ın örgüt kültürü tanımı; "bir grubun dış çevresine uyumunu ve içsel bütünlükle ilgili sorunlarını çözmek adına ortaya koyduğu, keşfettiği ve geliştirdiği, tüm üyelere öğretilen, onlara algılama, düşünme ve hissetme konusunda yol gösteren geçerli ve temel varsayımlardan oluşmaktadır" şeklindedir.

Örgüt kültürü kavramı, Japonların üstün niteliklere sahip örgüt yapısından etkilenen Amerikalı işletmelerin 1980'lerden itibaren, onların örgüt felsefesini, vizyonunu, değerlerini, normlarını kısacası o firmaları başarıya taşıyan kültürel oluşumun peşine düşmesiyle popülerlik kazanmaya başlamıştır (Demir,2005:3). Hofstede vd. (1990); örgüt kültürü kavramı üzerinde tam bir fikir birliği olmamakla birlikte bütüncül olması, belli bir tarihsel sürece sahip olması, antropolojik kavramlar ile ilişkili olması, toplumsal yapısı, esnekliği ve zor değişen bir yapıda olması gibi özellikleri üzerinde fikir birliği olabileceğini belirtmektedirler.

Uygun bir kültür olmadan, hiçbir taktiğin veya stratejinin başarıyla sonuçlanması mümkün değildir. Örneğin; pahalı ve dekorlu bir bina; kirişler ve sağlam temellerden oluşan bir alt yapı olmaksızın ayakta duramaz. Goffee ve Jones (2000,2002:28), kurum kültürünü bu sosyal mimarinin temeli olarak görmektedirler ve Çift S Modeli'nde sosyalleşme ve dayanışma olmak üzere iki boyut ortaya koymuşlardır. Sosyalleşme; bireyin içinde bulunduğu topluluk tarafından kabullenilme derecesidir. Sosyalleşmenin; çalışanların motivasyonlarını, bilgi paylaşımını, bireysel ve örgütsel verimliliği artırması vb. gibi birçok faydası bulunmaktadır (Goffee ve Jones,1996). Sosyalleşmenin pozitif getirileri yanında, neden olduğu zorluklar da mevcuttur. Performansı yeterli olmayan bir işgören, sadece dostluk düzeyi yüksek bir ilişki yaşadığı için iş arkadaşları veya yöneticileri tarafından korunursa, bunun diğerleri üzerindeki olumsuz etkisi kaçınılmaz olmaktadır (Goffee ve Jones,1998:21). Dayanışma duygulardan çok rasyonalite ve mantığa dayanır. Dayanışma odaklı ilişkiler, çalışanların yararına olan ortak görevlere, ortak ilgilere ve paylaşılan hedeflere dayanır ve benimsenen bu hedeflerin hızlı ve etkin biçimde hayata geçirilme becerisinin bir ölçütüdür. Bu grupların üyeleri kişisel anlamda birbirlerinden hoşlanmayabilirler ama bunu belli etmemek durumundadırlar. İşçi sendikaları, yüksek derecede dayanışmanın görüldüğü topluluklara bir örnektir (Goffee ve Jones,1996). Bu boyutu yüksek olan örgütler, grup amaçlarına ve bu amaçlara ulaşmada gerekli olan şeylere yoğun duygularla odaklanmaktadır. Bu durum, alternatif üretmek isteyen bireylerin güvenmelerine neden olabilmektedir (Goffee ve Jones,1998:22).

1.2.Örgütsel vatandaşlık davranışı

ÖVD genel hatlarıyla; resmi ödül sistemi tarafından açıkça tanımlanmayan, zorlayıcılığı olmayan, örgütün etkin ve etkili işlevlerinin birlikte koordinasyon içerisinde ilerlemesini sağlayan bireysel davranışlar olarak tanımlanmaktadır (Motowidlo,2000). Organ; Barnard'ın 1938 yılında ortaya koyduğu işbirliğine isteklilik yaklaşımı ile Katz ve Kahn'ın 1966 yılındaki rol performansı ile yenilikçi ve spontane davranışlar arasındaki farklılıkları ortaya koyan çalışmalarından yola çıkarak, ÖVD'yi şu şekilde tanımlamaktadır; biçimsel ödül sistemi tarafından dolaylı veya açık olarak tanınmayan ve örgütün verimliliğine katkı sağlayan kişisel davranışlardır. Davranışların kişiselliğe ve gönüllüğe bağlı olması; çalışanların örgüt ile yapmış oldukları sözleşmelerinde açıkça belirtilmemesi ve gerçekleştirilmediğinde herhangi bir ceza ile karşı karşıya kalınmaması anlamlarına gelmektedir (Organ,1997). Vatandaşlık davranışı, üyelerin ve onların üstlerinin performansını artırmakta, örgütleme fonksiyonuna işlevsellik kazandırmakta ve üyeler ile takımlar arasındaki eşgüdümlemenin sağlanmasına aracılık

etmekte, örgütü, işgörenler için daha tatmin sağlayıcı bir yapıya kavuşturmaktadır (Podsakoff ve MacKenzie,1997).

1960'lı yıllarda bireylerin örgütteki davranışlarını inceleyen Gouldner, "The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement" başlıklı eserinde; çalışanların davranışlarını, yönetenlerin davranışlarının belirlediğini ortaya koymuştur. Ona göre; işgörenler kendilerine yardım edenlere yardım davranışı sergilemekte, kendilerine iyi davrananlara iyi davranmaktadırlar. Birey maddi sıkıntı içindeyken, diğerlerinin onun yardımına koşması veya çok ihtiyaç duyduğu anda kendisine gösterilen ilgi, karşılıklılık normunun doğmasında etkili olmaktadır; yani, ihtiyacın şiddeti ve yapılan iyiliğin derecesi, bireyin karşı tarafa olan karşılık verme düzeyini etkilemektedir (Gouldner,1960). 1964 yılında Blau tarafından kaleme alınan "Exchange and Power in Social Life" adlı makalede; bireylerin davranışlarının değişime dayandığı savunulmuş ve sosyal değişim anlayışı desteklenmiştir. İnsanların maddi getiri kazanmak amacıyla sergilediği her davranışı ekonomik değişim olarak isimlendiren Blau, sosyal değişimi bir davranışın sonucunda beklenen faydayla motive olan kişilerin gönüllü davranışları ve bu faydaların devamlılığı için bunlara karşılık verme düşünceleri olarak tanımlamıştır (Blau, 1964: 88-97).

Organ'ın diğergamlık, vicdanlılık, centilmenlik, nezaket ve sivil erdem olmak üzere 5 boyutlu sınıflandırması literatürde en fazla atıf alan yaklaşımdır. Kısaca bu boyutları açıklarsak : Organ (1997)'a göre diğergamlık (özgecilik, özverili olma), örgütsel görevlerde ve karşılaşılan problemlerde iş arkadaşlarına yardım etme davranışlarıdır. Vicdanlılık, üyelerin biçimsel rol tanımlarını aşarak gönüllü olarak sergiledikleri davranışlardır (Farh vd. ,2004). Vicdanlılık ile özgecilik boyutları arasındaki en somut fark, diğergamlıkta çalışanların davranışlarını iş arkadaşlarına yardım, vicdanlılıkta örgütün tamamına fayda sağlayıcı davranışlar şeklinde sergilemesidir (Schnake,1991). Podsakoff ve arkadaşları (2000); centilmenlik boyutunu, sakınma davranışları olarak ifade etmekte ve örgüt üyelerinin çalışma ortamında herhangi bir tartışmaya veya yönetilemeyen çatışmaya neden olabilecek davranışlardan kaçınması şeklinde tanımlamaktadırlar. Diğergamlık ve nezaket; yardımseverlik anlayışına dayandıkları için ayırt edilmeleri oldukça zordur. İki kavram arasındaki en net ayrım, yardımın gerçekleştiği zamana bakılarak yapılabilir. Özgecilikte, üyelerin birbirlerine, bir problem oluşuktan sonra yardım etmeleri; nezaket boyutunda tahmin edilen sorunun meydana gelmesine ket vurmak veya onun negatif etkilerini düşürmek amacıyla proaktif davranışlar söz konusudur (Deluga,1995). Takım çalışmalarına katılmak, örgütsel süreçlerin işleyişini hızlandırmak ve kolaylaştırmak için mevcut engelleri ortadan kaldırmak ve örgütü olası tehlikelerden korumak amacıyla gösterilecek gönüllü davranışlar ile işgörenlerin örgütün politik yaşamına ve gelişimine sorumluluk alarak katılma davranışları, ÖVD' nin sivil erdem boyutunun kapsamında incelenmektedir (Dyne vd.,1994).

1.3.Örgütsel bağlılık

1950'lerden bu yana yapılan araştırmalar, bağlılıkla yakın anlamda kullanılan çok sayıda kelimenin olduğunu ortaya koymaktadır. Mesleğe değer ve önem verme, Protestan iş ahlakı, örgütsel bağlılık ve işe sarılma bunlardan en çok kullanılanlarıdır (Morrow ve McElroy,1986). Örgütsel bağlılığı Becker (1960), bireyin örgütle bahse girdiği bir süreç ve bilinçli bir taraf tutma davranışı; Kanter (1968), üyelerin çaba ve bağlılıklarını örgüte sunmadaki isteklilikleridir; Buchanan (1974), üyenin örgütle özdeşleşmesi, işini benimsemesi ve sadakat göstermesi, örgütsel amaç ve değerlere duygusal açıdan bağlanmasıdır ve O'Reilly ve Chatman (1986), bireyin, örgüte psikolojik olarak bağlanması biçiminde tanımlamışlardır.

Örgütsel bağlılığın kavramsallaştırılmasında tutumsal, davranışsal ve çoklu bağlılık olmak üzere üç temel yaklaşım bulunmaktadır. Porter ve arkadaşları (1974) tarafından savunulan tutumsal teori, örgütsel bağlılığın kavramsallaştırılmasında en çok bilinen yaklaşımdır. Bu yaklaşımda, bağlılığın üç önemli unsuru bulunmaktadır. Bunlar (Reichers,1985; Allen ve Meyer,1990):

- Örgütün amaçlarını ve değerlerini kabul etme ve onlara yönelik güçlü bir inanç besleme,
- Örgüt yararını gözeterek, gönüllü bir çaba içinde bulunma,
- Üyeliğin devamlılığı için sağlam bir istek.

Allen ve Meyer (1990), örgütsel bağlılığı; çalışanın örgütü ile ilişkilerini karakterize eden ve üyeliğin devam etmesi için etkiye sahip psikolojik bir durum bakış açısıyla ele alırlar. İlgili literatüre egemen olan duygusal ve devam bağlılığını, Becker (1960)'ın yan bahisler sınıflamasını temel alarak geliştiren Allen ve Meyer (1990), daha sonra Wiener ve Vardi (1980) ve Wiener (1982) tarafından önerilen normatif (ahlaki) bağlılığı modellerine ekleyerek, 3'lü bir sınıflandırmaya gitmişlerdir:

- Duygusal bağlılık; çalışanın, kendi tercihleri ile o örgütte kalma arzusunu; örgütle ve örgütün amaçlarıyla özdeşleşme ve bütünleşme derecesini yansıtmaktadır. Yüksek düzeyde duygusallığa sahip üye, örgütte kalmaya ihtiyaç duyduğundan değil, daha çok örgütle devam etmeyi istediği için böyle bir tercihte bulunur (Allen ve Meyer,1990; Meyer ve Allen,1991).
- Devam bağlılığında; birey, örgütten ayrılmanın maliyetini göz önünde bulundurur; eğer kişinin yaptığı yatırımlar (harcanan emek, zaman ve çaba vb.), işten ayrılmanın maliyetini (statü, emeklilik hakkı, arkadaşlarla yakın ilişkiler vb. kayıplar) aşyorsa veya daha iyi şartlar sunan bir iş alternatifinin azlığı ya da yokluğu, çalışana, örgütte kalmaya iter. İşgörenlerin, devam bağlılığı duymalarının temel sebebi, örgütte kalmaya ihtiyaç duymalarıdır (Meyer ve Allen,1991).
- Meyer ve Allen (1997:11), normatif bağlılığı; Wiener (1982)'ın içselleştirilmiş normatif baskıların, örgüt amaçlarını ve hedeflerini içerecek şekilde meydana gelmesinin bir bütünü tanımından yola çıkarak; çalışanların etiğe dayalı bir sorumlulukla ve işten ayrılmamanın gerekli olduğunu benimsedikleri için bağlılık duymaları şeklinde açıklamışlardır. Üye tüm eylemlerinin ve sergilediği bağlılığın, etik olduğuna inanarak, normatif ve zorunluluğa dayalı bir bilinçle hareket edecektir (Meyer ve Allen,1991).

Sosyal psikologlar, davranışsal bağlılığın nedeninin, örgütün sahip olduğu amaç, hedef veya çalışana sergilediği davranışlar olmadığı, bireyin geçmişteki davranışlarının ağır bastığı görüşündedir (Mowday vd. ,1982:25). Bir anlamda çalışanın önceki davranışlarından elde ettiği tatmin duygusuyla birlikte davranışı tekrarlama olasılığına işaret etmektedir. Meyer ve Allen (1991), kendi yaklaşımlarındaki devam bağlılığının, belirli bir süre sonra süreklilik kazandığını ifade etmektedirler. Sürdürülen devam bağlılığı ile zamanla işgörenin örgüte uyumluluk gösterdiği, davranışını haklı gösteren tutumların (örneğin iş tatmini sağlaması) gelişmesi ile bu davranışın tekrarlanma eğiliminde olduğu görüşünü ileri sürmektedirler.

Salancik (1977)'e göre, üç özellik bireyleri kendi davranışlarına bağlar ve bu yüzden bağlılık göstermelerini sağlar. Bunlar; davranışın görünürlüğü, tekrarlanamazlığı ve istekliliğidir. Bunları kullanarak, birey kendi eylemlerine ve çıkarımlarına karşı daha fazla veya daha az bağlılık göstermek zorunda kalır.

Çoklu bağlılık yaklaşımındaki görüş; bir işgören tarafından duyulan bağlılığın, başka bir çalışandan farklı olabileceğidir. Bu sapma, hem bağlılık duyulan nesne hem de bağlılığın düzeyi açısından oluşabilmektedir.

Örneğin, örgütün sunduğu hizmet veya malın müşterilerce kaliteli olarak algılanması, bazı üyelerin bağlılık nedeni olabilirken, diğerlerince görmezden gelinbilir. Aynı şekilde, kaliteli hizmet veya ürün, bir grubun bağlılığını kısmen artırırken, diğer üyelerinkini yüksek seviyede artırabilir (Reichers,1985).

Çoklu bağlılık düşüncesinde bağlılık, işletmeyi meydana getiren çeşitli iç (çalışanlar, yöneticiler, hissedarlar vs.) ve dış (müşteriler, medya, devlet vs.) öğelerin çoklu bağlılıklarının birleşimi olarak ortaya çıkmaktadır. Becker ve arkadaşları (1996); bireylerin mesleklerine, üst düzey yöneticilerine, denetçilere, çalışma arkadaşlarına ve müşterilere farklı seviyelerde bağlılık göstereceklerini vurgulamaktadırlar.

Jaworski ve Kohli (1993) bağlılığı, çalışanların örgüte olan aşırı derecede ilgisi, bireylerin kendi geleceklerini örgütün başarısı ile eşdeğer görme ve kişisel fedakarlık yapmaktan kaçınılmayan bir düşünce yapısı olarak tanımlamışlardır. Bu tutumun, örgüt ile işgören arasındaki bağın güçlenmesinde önemli bir etken olduğunu vurgulamışlardır. Böylelikle bireylerin büyük bir aile içerisinde faaliyette bulduklarını hissetmeleri, örgütün başarısını yüksek seviyelere çekecektir.

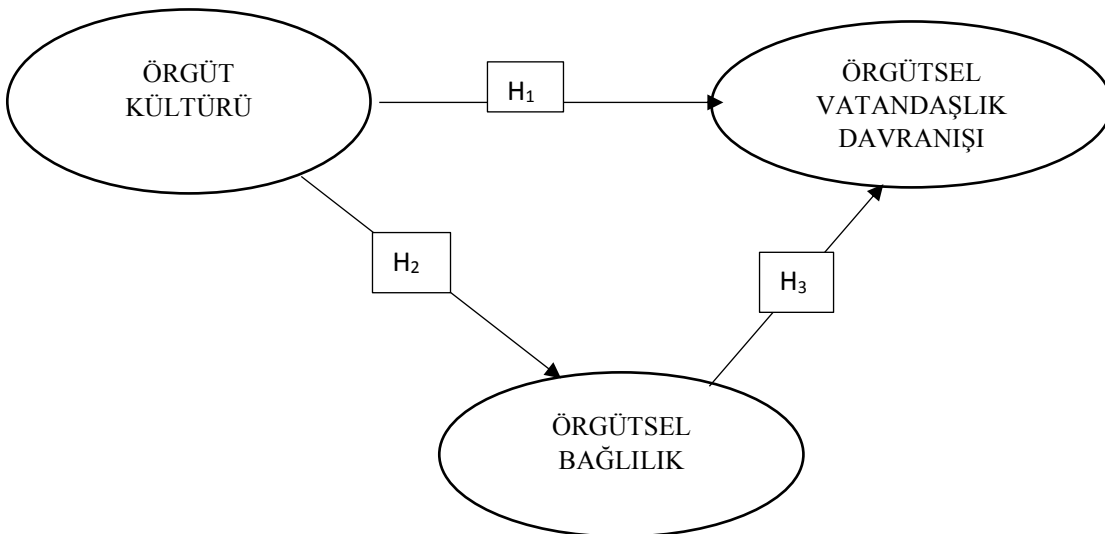
2. Örgüt Kültürü, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ve Örgütsel Bağlılık İlişkilerine Yönelik Araştırma

2.1.Araştırmanın amacı, kapsamı ve yöntemi

Bu çalışmada çalışanların algıladıkları örgüt kültürü, sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışı ile örgütsel bağlılıkları arasındaki ilişkiler ortaya konmaya çalışılmıştır. İlgili literatürde sıklıkla birbirlerine etkileri araştırılan bu 3 Örgütsel Davranış değişkeninin aralarındaki ilişkiler yeniden ele alınarak, ilgili yazına katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Örgüt kültürü ile ÖVD arasındaki ilişki bazı araştırmacılar tarafından incelenmiş, aralarında pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir (Kurt,2011; Çetin, Şeşen ve Basım,2012; Mohanty ve Rath,2012; Burton,2003). İlgili literatürde kültür ile bağlılık arasında pozitif ve anlamlı ilişki olduğu bulgulanmıştır (Çakır,2007; Polat ve Meydan,2011;Erkmen ve Bozkurt,2011; Tamer vd.,2014). İlgili yazında bağlılık ile ÖVD arasında pozitif yönlü bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Podsakoff vd., 2000; Çetin, Şeşen ve Basım, 2012; Marshall vd., 2012; Elstad vd., 2013).

Şekil 1: Araştırma Modeli

Yapılan araştırmalar ve ortaya konulan ilişkiler sonucunda, bu çalışmada sınanacak hipotezler aşağıda belirtilmiştir:

H₁: Çalışanların algıladığı örgüt kültürü, kendilerinin sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışlarını pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H₂: Çalışanların algıladığı örgüt kültürü, kendilerinin örgüte duydukları bağlılık düzeyini pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

H₃: Çalışanların rgte duydukları bağlılık düzeyi, kendilerinin sergiledikleri örgütsel vatandaşlık davranışlarını pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir.

2.2.Katılımcılar ve ölçüm araçları

Verilerin toplanması için hazırlanan anket formu, Ankara'da faaliyet gösteren bir bakanlığın bir dairesinde çalışan 397 kişiye elden dağıtılmış, 196 (85 Erkek, 111 Kadın) katılımcı anket formunu doğru ve anlamlı bir şekilde doldurarak, araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Veriler 2016 yılının Mayıs-Haziran aylarında elde edilmiştir.

Örgüt Kültürü ile ilgili sorular, Goffee ve Jones (2000,2002)'un rgt Kültürü leği'nden faydalanılarak, Rashid vd. (2004)'nin çalışmasından alınmıştır. 23 madde için çıkan genel Cronbach Alfa katsayısı 0,830'dur. Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ile ilgili sorular Organ (1988) tarafından ortaya konmuş olup; Williams ve Shiao (1999) ve Vey ve Campbell (2004) tarafından geliştirilmiş, Basım ve şeşen (2006) tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. 19 soru için Cronbach Alfa 0,878'dir. Örgütsel Bağlılık ile ilgili sorular Jaworski ve Kohli (1993) tarafından geliştirilmiş olup Türkçe'ye şeşen (2010) tarafından adapte edilmiştir. 6 madde için Cronbach Alfa katsayısı 0,712'dr. 48 maddeden oluşan ölçeğin toplam güvenilirlik katsayısı 0,859'dur ve yüksek bir güvenilirliğe sahiptir. Anket formu 5'li Likert şeklinde düzenlenmiştir.

2.3.Araştırma bulguları

Yapılan tüm istatistiksel testlerde anlam düzeyi (α) 0.05 olarak alınmıştır. Herhangi bir hipotez testinde yokluk hipotezinin reddedilebilmesi için ilgili istatistik için hesaplanan p- değerinin anlamlılık düzeyinin α 'dan küçük olması gereklidir. Kültür, vatandaşlık ve bağlılık değerkenleri arasındaki ilişkiler araştırılırken, ortaya çıkan ilişkilerin istatistiksel olarak anlamlılığını test etmek amacıyla aşağıdaki hipotezler kurulacaktır;

H₀: İlgili değerkenler arasında ilişki yoktur ($\rho=0$)

H₁:İlgili değerkenler arasında ilişki vardır ($\rho\neq 0$)

Tablo 1: Değişkenlere Ait Korelasyon Değerleri ve Güvenilirlik Katsayıları

	Ortalama	Standart Hata	1	2	3
Örgüt Kültürü	2,70	0,57	[0,830]*		
Örgütsel Vatandaşlık Davranışı	3,66	0,63	0.230**	[0,878]*	
Örgütsel Bağlılık	2,99	0,74	0.272**	0.420**	[0,712]*

**Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlı (iki yönlü),

*Parantez içindeki değerler Cronbach Alfa güvenilirlik katsayısıdır.

Kültür ile vatandaşlık arasındaki ilişkiye ait p değeri 0,032 olduğundan bu ilişki istatistiksel olarak anlamlı kabul edilebilir. Diğer bir ifadeyle kültür ile vatandaşlık arasındaki ilişki ($\beta=,230$) pozitif yönlü doğrusal fakat zayıftır. Kültür ile bağlılık arasındaki ilişkinin büyüklüğünü gösteren ilişki katsayısı 0,272'dir ve katsayının anlamlılığını ölçen p değeri 0.000 olduğundan istatistiki olarak anlamlıdır. Katsayı yorumlanabilir bir katsayıdır. Katsayıya göre değişkenler arasında pozitif yönlü zayıf bir ilişki vardır. Vatandaşlık ve bağlılık arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca bu ilişkinin katsayısı 0,420'dir. Katsayıya göre değişkenler arasında pozitif orta derecede bir ilişki söz konusudur.

Tablo 2: Regresyon Analizleri Sonuçları

BGML.D.	BGMSZ.D.	B	S.H.	β	t	p	R ²
1 Örgütsel Vatandaşlık Örgüt Kültürü							
Sabit		3,270	0,219	-	14,921	0,000	
Örgüt Kültürü		0,143	0,79	0,230	1,798	0,032	0,053
2 Örgütsel Bağlılık Örgüt Kültürü							
Sabit		2,040	0,249	-	8,200	0,000	
Örgüt Kültürü		0,354	0,090	0,272	3,933	0,000	0,074
3 Örgütsel Vatandaşlık Örgütsel Bağlılık							
Sabit		2,580	0,172	-	15,005	0,000	
Örgütsel Bağlılık		0,359	0,56	0,420	6,440	0,000	0,176

BGML.D.= Bağımlı Değişken, BGMSZ.D.=Bağımsız Değişken, S.H.=Standart Hata.

Bağımlı değişken vatandaşlık ve bağımsız değişken kültür olarak ele alınan bir regresyon eşitliğinde, kültür değişkeninin vatandaşlık değişkeni üzerinde anlamlı ($\beta=0,230$) bir etkisi vardır. Bağımlı değişken bağıllık ve bağımsız değişken kültür olarak ele alınan bir regresyon eşitliğinde, kültür değişkeninin bağıllık değişkeni üzerinde anlamlı ($\beta=0,272$) bir etkisi vardır. Bağımlı değişken vatandaşlık ve bağımsız değişken bağıllık olarak ele alınan bir regresyon eşitliğinde, bağıllık değişkeninin vatandaşlık değişkeni üzerinde anlamlı ($\beta=0,420$) bir etkisi vardır.

Elde edilen bulgulara göre H_1 , H_2 ve H_3 hipotezleri kabul edilmiştir. Kısaca belirtmek gerekirse; örgüt kültürü örgütsel vatandaşlığı ve örgütsel bağıllığı, örgütsel bağıllık ise örgütsel vatandaşlığı pozitif yönde ve anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bulguların ilgili yazınla paralellik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Sonuç

Bulgular; algılanan örgüt kültürünün örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif yönde ve zayıf düzeyde; örgütsel bağıllığın örgütsel vatandaşlık davranışını pozitif yönde ve orta düzeyde ve algılanan örgüt kültürünün örgütsel bağıllığı pozitif yönde ve orta düzeyde, istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde etkilediğini göstermiştir.

Bir örgütün kültürünü oluşturan değerler, normlar, semboller ve varsayımlar gibi çeşitli unsurlar, işletmelerin hayatlarını devam ettirebilme ve etkin performans ve başarı anlamında süreklilik kazanma bağlamında, doğru yönetildiğinde örgütlere büyük faydalar sağlamaktadır. Örgütle uyum içerisinde olan çalışan, ya da başka bir bakış açısıyla işgörenlerine önem veren, onlarla ilgilenen, birtakım sorunlar ortaya çıktığında yardımlaşma ekseninde buluşabilen yöneticiler, işletmeler açısından büyük önem taşımaktadır. Hofstede'ye göre kültür, beklendiği gibi insanlar arasında dayanışma ve sinerji oluşturan bir etken değildir. Tam aksine birçok anlaşmazlığın kökeninde kültürel farklılıklar yatmaktadır. Hofstede'ye göre kimi zaman çok ciddi krizlere bile yol açabilen bu farklılıkların doğru şekilde yönetilmesi gerekir (Ünal vd.,2012:129-138). Hofstede'nin de belirttiği gibi örgütler gerek zaman maliyeti gerekse de insan kaynağının etkin yönetimi açısından istihdam ettiği bireylerin duygu ve düşüncelerine eğilebilmeli, onların bu farklılıklarını bir çeşitlilik olarak algılayarak, bu kompozisyondan işleri kolaylaştırıcı bir kültür yaratabilmelidir.

Yardımlaşma davranışı sergilemek için bireyler, iş arkadaşlarıyla empati kurabilme yeteneğine sahip olabilmelidirler. Örgüt içi ve örgüt dışında, çalışanlar için düzenlenecek toplantı, piknik, spor faaliyeti vb. etkinliklerle işgörenler arasındaki sosyalleşme düzeyi artırılabilir ve böylelikle iş hayatının getirdiği aşırı stres ve sıkı normatif ortamdan uzaklaşan kişiler birbirlerini daha sağlıklı anlayarak, iş ortamlarında daha mutlu ve üretken bir ruh haline kavuşabilirler. Vatandaşlık davranışı sergileyen bir çalışan hem iş arkadaşını hem de örgütünü destekleyici bir tutum ve davranış hali içerisindeyse, bunun örgüt kültürünce ön plana çıkarılması ve kişileri motive edici bir yapıya dönüştürülmesi gerekmektedir.

İşgörenlerin bağıllık davranışı sergilemesi, örgütün amaç ve hedefleriyle özdeşleşebilmeyi, örgütte kalmayı istemeyi ve vatandaşlık davranışında olduğu gibi gönüllülük hissetmeyi gerektirmektedir. Kimi çalışanlar bunu istediklerinden dolayı ihtiyaçlarından veya zorunluluktan da ortaya koyabilmektedirler. Örgüt için en ideal olanı bireylerin istekleri üzerine örgütte çalışmaya devam etmeleridir. Bu bağlamda kişi maddi ve manevi beklentilerinin karşılandığı bir örgütte daha üretken olacaktır. Örgütünü bir aile ortamı olarak algılayan çalışan, bağıllık duyma konusunda zorluk yaşamayacaktır. Tabi burada bahsedilen aile, herkesin sorumluluklarını bildiği,

görevlerini yerine getirdiği iş ortamını sembolize etmektedir. Bu anlamda yöneticilere sürecin kontrol edilebilmesi ve çalışanlara bu süreçte örgüte bağlılık davranışı sergileme adına roller biçilmiştir.

Sonuç olarak, çalışanın kendisini bir aile ortamında hissetmesi ve örgütüyle bütünleşebilmesi araştırmaya konu edinilen kültür, vatandaşlık ve bağlılık değişkenleriyle yakından ilgilidir. Bu bağlamda yapılan araştırma örgütlerin çalışanlarını anlama yeteneklerini artıracaktır.

Mevcut çalışma, çoğu araştırmanın kısıtlılığını oluşturan zaman ve ekonomik faktörlerin de etkisiyle tek bir ilde ve zaman diliminde gerçekleştirilebilmiştir. Çalışanların sosyal beğenilirlik etkisi altında ilgili ölçek sorularını değerlendirme olasılıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Bu alanda benzer ölçekler ele alınarak özel ve kamu kurumu karşılaştırmasına gidilebilir ve farklı bakanlıkların farklı daireleri bu anlamda araştırılabilir, bahsi geçen üç değişkenden birisinin aracılık etkisinin olup olmadığı incelenebilir ve bu sayede araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliğine katkı sağlanarak, yeni görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlanabilir.

KAYNAKÇA

- Allen N.J. and Meyer J.P. (1990). The Measurement and Antecedents of Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization. *Journal of Occupational & Organizational Psychology*,63(1), 1-18.
- Basım H.N. ve Şeşen H. (2006). Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği ve Karşılaştırma Çalışması, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, 61(4), 83-101.
- Becker H. (1960). Notes on the Concept of Commitment. *American Journal of Sociology*. 66(1),32-40.
- Becker T. E., Billings R. S., Eveleth Daniel M. and Gilbert Nicole L. (1996). Foci and Bases of Employee Commitment: Implications for Job Performance, *Academy of Management Journal*, 39(2), 464-482.
- Blau P. (1964). *Exchange and Power in Social Life* (1th Edition), New York: John Wiley & Sons, 352.
- Buchanan II B. (1974), Building Organizational Commitment: The Socialization of Managers in Work Organizations, *Administrative Science Quarterly*, 19(4), 533-546.
- Burton C. H.(May,2003). An Empirical Investigation of the Interrelationships of Organizational Culture, Managerial Values, and Organizational Citizenship Behaviors, A Doctoral Dissertation submitted to the Faculty of the Graduate School of Education and Human Development of The George Washington University.
- Çakır A. (2007). İlköğretim Okullarında Görev Yapan Öğretmenlerin Örgütsel Bağlılık Düzeyleri ve Okul Kültürü Algıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çetin F. , Şeşen H. ve BASIM H.N. (2012). Örgüt Kültürünün Rol Ötesi Olumlu Davranışlara Olan Etkisi, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13(2), 197 – 211.
- Deluga R. J. (1995). The Relation Between Trust in the Supervisor and Subordinate Organizational Citizenship Behavior. *Military Psychology*, 7(1), 1-16.
- Demir N. (2005). Örgüt Kültürü – İş Tatmini İlişkisi: Plastik Sektöründe Bir Araştırma, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Denison R. D.(1996). What is the Difference between Organizational Culture and Organizational Climate?, A Native's Point of View on a Decade of Paradigm Wars, *The Academy of Management Review*, 21(3), 619-654.
- Dyne L. V., Graham J. W. and Dienesch R. M. (1994). Organizational Citizenship Behavior: Construct Redefinition, Measurement, and Validation, *The Academy of Management Journal*, 37(4), 765-802.
- Elstad E., Christophersen K., and Turmo A. (Feb,2013). Antecedents of Organizational Citizenship Behavior among Educators in Language Education for Adult Immigrants in Norway, *Adult Education Quarterly*, Volume 63, Issue 1, pp.78-96.
- Erkmen T. (2010). Örgüt Kültürü (1.Basım), İstanbul: Beta Basım A.Ş. , 10, 79-81.
- Erkmen T. ve Bozkurt S. (2011). Örgüt Kültürü ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinin İncelenmesine Yönelik Bir Araştırma, *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 31(2), 197-238.
- Farh J., Zhong C. and Organ D. W. (2004). Organizational Citizenship Behavior in the People's Republic of China, *Organization Science*, 15(2), 241-253.
- Goffee R. and Jones G.(1996).What Holds the Modern Company Together, *Harvard Business Review*, November-December, 133-148.
- Goffee R. and Jones G.(1998). *The Character of a Corporation: How your Company's Culture can Make or Break your Business*, (1st Edition),New York: Harper Collins Publishers,21-22.
- Goffee R. and Jones G.(2002). *The Character of a Corporation*, (Çeviren: Kutmandu Kıvanç), Ankara: Kapital Medya Hizmetleri A.Ş, (Eserin orijinali 2000'de yayımlandı), 28.

- Gouldner W. A. (1960). The Norm of Reciprocity: A Preliminary Statement, *American Sociological Review*, 25(2), 161-178.
- Jaworski B. J. and Kohli A. K. (1993). Market Orientation: Antecedents and Consequences, *Journal of Marketing*, 57(3), 53-70.
- Hofstede G., Neuijen B., Ohayv D.D. and Sanders G.(1990) Measuring Organizational Cultures: A Qualitative and Quantitative Study Across Twenty Cases, *Administrative Science Quarterly*, 35(2), 286-316.
- Kanter R. M. (1968). Commitment and Social Organization: A Study of Commitment Mechanisms in Utopian Communities, *American Sociological Review*, 33(4), 499-517.
- Kraimer M. L. (1997). Organizational Goals and Values: A Socialization Model, *Human Resource Management Review*, 7(4), 425-447.
- Kurt E. (2011). Örgüt Kültürünün Örgütsel Vatandaşlık Davranışına Etkisi: Bir Kamu Kurumu Çalışanlarına Yönelik Araştırma, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Marshall G.W., Moncrief W.C., Lask F.G., and Shepherd C.D. (Fall,2012). Linking Performance Outcomes to Salesperson Organizational Citizenship Behavior in an Industrial Sales Setting, *Journal of Personal Selling and Sales Management*, Volume 32, Issue 4, pp.491-502.
- Meyer J. P. and Allen N. J. (1991). A Three-Component Conceptualization of Organizational Commitment, *Human Resource Management Review*, 1(1), 61-89.
- Meyer J. P. and Allen N. J. (1997). *Commitment in the Workplace Theory Research and Application*, California: Sage Publications Inc. , 11.
- Meyer J. P. ,Stanley D.J. ,Herscovitch L. and Topolnytsky L.(2002). Affective, Continuance and Normative Commitment to the Organization: A Meta-analysis of Antecedents, Correlates and Consequences, *Journal of Vocational Behavior*, 61(1), 20-52.
- Mohanty J. ve Rath B.P. (2012). Influence of Organizational Culture on Organizational Citizenship Behavior: A Three-Sector Study, *Global Journal of Business Research*, 6(1), 65-76.
- Morrow P.C. and Mcelroy J.C. (April,1986), Research Notes on Assessing Measures of Work Commitment, *Journal of Vocational Behaviors*, , Vol.7, Issue2, 139-145.
- Motowidlo J. S. (2000). Some Basic Issues Related to Contextual Performance and Organizational Citizenship Behavior in Human Resource Management, *Human Resource Management Review*, Vol. 10, Issue:1, 115-126.
- Mowday R. T., Porter L. W. and Steers R. M. (1982). *Employee-Organization Linkages: The Psychology of Commitment, Absenteeism, and Turnover*, New York: Academic Press, 25.
- O'Reilly C. and Chatman J. (1986). Organizational Commitment and Psychological Attachment: The Effects of Compliance, Identification and Internalization on Prosocial Behaviour, *Journal of Applied Psychology*, 71(3), 492-499.
- Organ D. W. (1988). *Organizational Citizenship Behavior: The Good Soldier Syndrome*, (XIII), England: Lexington Books, 1-132.
- Organ D. W. (1997). Organizational Citizenship Behavior: It's Construct Clean-Up Time, *Human Performance*, 10(2), 85-97.
- Özkalp E. ve Ç. Kirel. (2001). Örgütsel Davranış, Eskişehir: T.C. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı, Yayın No:149, 213.
- Peters J.T. and Waterman H.R. (1995).Yönetme ve Yükselme Sanatı: Mükemmeli Arayış. (Çeviren: Selami Sargut). İstanbul: Altın Kitaplar, (Eserin orijinali 1982'de yayımlandı), 62.
- Podsakoff P. M. and Mackenzie S. B. (1997). Impact of Organizational Citizenship Behavior on Organizational Performance: A Review and Suggestion for Future Research, *Human Performance*, 10(2), 133-151.
- Podsakoff P. M., S. B. Mackenzie, Paine J. B., and Bachrach D. G.(2000). Organizational Citizenship Behaviors: A Critical Review of the Theoretical and Empirical Literature and Suggestions for Future Research, *Journal of Management*, 26(3), 513-563.

- Polat M. ve Meydan C. H, (2011). Örgüt Kültürü Bağlamında Güç Eğilimi ve Örgütsel Bağlılık İlişkisinde Örgütsel Özdeşleşmenin Aracılık Rolü, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 25(1), 153-170.
- Porter L. W., Steers R. M., Mowday R. T. and Boulian P. V. (1974). Organizational Commitment, Job Satisfaction, and Turnover among Psychiatric Technicians, *Journal of Applied Psychology*, 59(5), 603-609.
- Rashid M. Z. A., Sambasivan M. and Rahman A. A. (2004). The Influence of Organizational Culture on Attitudes Toward Organizational Change, *Leadership & Organization Development Journal*, 25(2), 161-179.
- Reichers A. E. (1985). A Review and Reconceptualization of Organizational Commitment, *The Academy of Management Review*, 10(3), 465-476.
- Salancik G. R. (Summer, 1977). Commitment is too Easy! , *Organizational Dynamics*, Vol. 6, Issue 1, 62-80.
- Sathe V. (Autumn, 1983). Implications of Corporate Culture: A Manager's Guide to Action. *Organizational Dynamics*, Vol. 12, Issue. 2, 5-23.
- Schein E. H. (Winter, 1984). Coming to a New Awareness of Organizational Culture, *Sloan Management Review*, 25(2), 3-16.
- Schein E. H. (1988), *Organizational Culture and Leadership*, (2nd Edition), San Francisco: Jossey-Bass Inc., Business & Management Series, 24-47.
- Schein E. H. (1992). *Organizational Culture and Leadership*, (3rd Edition), San Francisco: Jossey-Bass Inc. Publishers, 7.
- Schnake M. (1991). Organizational Citizenship: A Review, Proposed Model and Research Agenda, *Human Relations*, 44(7), 735-759.
- Schneider C.S. (1988). National vs. Corporate Culture, *Human Resource Management*, 27(2), 231-246.
- Şeşen H. (2010), *Öncülleri ve Sonuçları ile Örgüt İçi Girişimcilik: Türk Savunma Sanayinde Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kara Harp Okulu, Savunma Bilimleri Enstitüsü.
- Tamer İ., İyigün Ö. N. ve Sağlam M. (2014). Örgüt Kültürünün Örgüte Bağlılık Üzerindeki Etkisi: Bir Perakende İşletmesi Çalışanları Üzerinde Araştırma, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5(8), 187-202.
- Terzi A.R. (2000). *Örgüt Kültürü*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 5, 46.
- Trice H. M. and J. M. Beyer (1993). *The Cultures of Work Organizations*, Englewood Cliffs. N.J. Prentice Hall, 5-8.
- Ünal M., Livvarçin Ö. ve D. Kurt (Ed.). (2012) *Yönetim Biliminde 49 İnsan 49 Teori*, (2. Baskı) İstanbul: Beta Basım Yayın Dağıtım A.Ş. , 129-138.
- Vey M.A. and Campbell J.P. (2004). In-Role Or Extra-Role Organizational Citizenship Behavior: Which Are We Measuring? *Human Performance*, 17(1), 119-135.
- Wiener Y. and Vardi Y. (1980). Relationships Between Job, Organization, and Career Commitments and Work Outcomes: An Integrative Approach, *Organizational Behavior and Human Performance*, 26(1), 81-96.
- Wiener Y. (1982). Commitment in Organizations: A Normative View, *Academy of Management Review*, 7(3), 418-428.
- Williams S. and Shiaw W.T. (1999). Mood and Organizational Citizenship Behavior: The Effects of Positive Effect on Employee OCB Intentions, *The Journal of Psychology*, 133(6), 656-668.

**Türkiye’de Enerji Kullanımı ve İklim Değişikliği:
1990-2030 Dönemine İlişkin Tanımsal Bir Uygulama**

Sevda YAPRAKLI*

Turgut BAYRAMOĞLU**

Geliş Tarihi (Received): 07.02.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 08.03.2017

Öz

Bu çalışmanın amacı, Sera Gazı Salımı (SGS)’ndaki artışın ortaya çıkardığı iklim değişikliğinin durdurulmasına yönelik faaliyetlere Türkiye’nin uyum sağlayıp sağlayamayacağını özellikle enerji kullanımı bazında incelemektir. Bu amaçla iklim değişikliğine ilişkin uluslararası faaliyetlerden hareketle “SGS ve yenilenemeyen enerji kullanımını azaltmaya yönelik 6 temel kriter” belirlenmiş ve Türkiye’nin söz konusu kriterleri yerine getirebilme düzeyi araştırılmıştır. Çalışmada Türkiye’nin iklim değişikliği ile ilgili hedefleri dikkate alınarak, 1990-2030 yıllarını kapsayan bir dönem için beşer yıllık veriler kullanılmış ve tanımsal analizler yapılmıştır. Analiz sonuçları Türkiye’nin, iklim değişikliğini durdurmaya yönelik SGS ve yenilenemeyen enerji kullanımına ilişkin 6 temel kriteri yerine getirebilmesi için zamana ihtiyacı olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Sera Gazı Salımı, İklim Değişikliği, Enerji Kullanımı, Paris İklim Anlaşması, Tanımlayıcı Analiz

JEL Sınıflaması: Q40, Q54, Q57, Y10

* Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, sevda1@atauni.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Bayburt Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, tbayramoglu@bayburt.edu.tr

**Energy Use and Climate Change in Turkey:
A Descriptive Application for The Period 1990-2030**

Abstract

The aim of this study is to investigate, especially on the basis of energy use, whether Turkey can adapt to activities aimed at stopping climate change caused by the increase in Greenhouse Gas (GHG) emission. For this purpose, “six basic criteria for reducing the use of non-renewable energy and GHG emission” have been determined with reference to international activities related to climate change and the level of Turkey's ability to meet such criteria has been researched. Based on Turkey’s climate change targets in this study, it has been used five-years of data for the period of 1990-2030 and has been performed descriptive analysis. The results of the analysis have shown that needs time of Turkey to fulfill the six basic criteria for reducing for the use of non-renewable energy and GHG emission for stopping climate change.

Keywords: Greenhouse Gas Emission, Climate Change, Energy Use, Paris Climate Agreement, Descriptive Analysis

JEL Classification: Q40, Q54, Q57, Y10

Giriş

İnsan kaynaklı SGS'deki artışın ortaya çıkardığı iklim değişikliği; sosyo-ekonomik yapı, doğal ekosistemler ve insanların/tüm canlıların yaşamları açısından son derece önemlidir. Atmosferde bulunan çeşitli gazlar sayesinde atmosferde oluşan ısıtma ve yalıtma etkisine sera etkisi denilmektedir. Doğal süreç dışında insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan bazı gazlar atmosferdeki sera gazı miktarlarını artırarak doğal sera etkisinin tehlikeli bir boyuta geçmesine neden olmaktadır. Sera etkisinin artması tüm dünyada genel olarak sıcaklığın artmasına (küresel ısınma), ekolojik sistemin bozulmasına ve iklim sisteminin değişmesine yol açmaktadır. Küresel ısınmaya bağlı iklim değişikliğinin; buzullarının erimesi, deniz seviyesinin yükselmesi, şiddetli hava olaylarının gerçekleşmesi vb.'nin insan yaşamını ve sağlığını, sosyoekonomik sektörleri ve ekolojik sistemleri doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyebilecek önemli sonuçlarının olabileceği öngörülmektedir (IPCC-Intergovernmental Panel on Climate Change, 2013: 7-11).

SGS'yi artıran temel faktörler arasında; ekonomik büyüme, nüfus artışı, tarım arazilerinin ve ormanların azalması, ulaşım araçlarının artması, çevresel atıkların artması, insanların tüketim alışkanlıklarının değişmesi, yenilenemeyen enerji üretimindeki ve tüketimindeki artış vb. yer almaktadır. Bu faktörler arasında ön plana çıkan enerji kullanımınıdır. Çünkü enerji sanayi devriminden beri yoğun bir şekilde hem üretim hem de tüketim sürecine katılmaktadır ve bu yönüyle insan/ülkeler için vazgeçilmez bir unsur haline gelmiştir. Böylece diğer faktörlerin yanısıra özellikle enerji kullanımının iklim değişikliği üzerindeki etkisi ve önemi, hem akademisyenlerin hem de politika yapıcıların temel ilgi alanlarından biri haline gelmiştir.

Enerji kullanımının iklim değişikliği üzerinde oynadığı önemli rolden hareketle yapılan bu çalışmanın temel amacı; Türkiye'deki enerji kullanımı ile yazarlar tarafından belirlenen "SGS ve yenilenemeyen enerji kullanımını azaltmaya yönelik 6 temel kriterin" yerine getirilip getirilemeyeceğini istatistikî veriler yardımıyla tanımsal olarak değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada öncelikle konuyla ilgili kavramsal, teorik ve tarihsel süreç hakkında bilgilere değinilmekte ve daha sonra araştırmada kullanılan yöntem tanıtılmaktadır. Son kısımda ise tanımsal analizler sonucu ulaşılan bulgular verilmekte ve çalışma genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümüyle sona ermektedir.

1. İklim Değişikliği ve Olası Etkileri

İklim değişikliği, karşılaştırılabilir bir dönem içerisinde gözlenen doğal iklim (hava durumu) değişikliğine ek olarak, doğrudan ya da dolaylı olarak insan etkinlikleri sonucunda atmosferdeki gaz bileşiminin bozulması ve bu nedenle iklimin değişmesi olarak tanımlanmaktadır (TTGV-Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı, 2002: 1-2).

Küresel ısınma ise ekolojik-biyotik süreçler ve insan faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan ve havaya karışan sera gazlarının (karbondioksit-CO₂, metan-CH₄, nitrozoksit-N₂O vb.) neden olduğu olağandışı sıcaklık artışı olarak tanımlanabilir. Atmosferde belirli miktarda bulunan bu gazların bileşiminin bozulması, yeryüzünden gelen uzun dalgalı ışınların tutulmasına ve ortalama yüzey sıcaklıklarının aşırı derecede artmasına neden olmaktadır (IEA-International Energy Agency, 2015: 7).

Küresel iklim sistemi, kendi doğal döngüsü içinde değişim yaşarken, 19. yüzyılın ortalarından itibaren ilk kez insandan kaynaklanan faktörler iklimi etkilemeye başlamıştır. Özellikle sanayi devrimi ile başlayan hızlı ekonomik büyüme eğilimine paralel olarak küresel yüzey sıcaklıkları da artmaya başlamıştır. Konu ile ilgili olarak J. Fourier, J. Tyndall, S. Arrhenius, G.S. Callendar ve C.D. Keeling gibi araştırmacılar tarafından yapılan çalışmalarla, kömüre bağlı sanayileşme ile sera gazı oranlarının değişeceği, buzul çağının başlayacağı ya da biteceği, küresel sıcaklığın 2 °C'nin üstüne çıkacağı vb. gibi tespitler ortaya konulmuştur. Fakat sanayi devrimi ile ortaya çıkan üretim ve ülkelerarası ticaret artışı (Neo-klasik iktisadın hakimiyeti) yeni teknolojik araçlarla birlikte yeni üretim ve tüketim sistemlerini geliştirmiştir (IKV-İktisadi Kalkınma Vakfı, 2015: 22). Bu sistem sayesinde özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra artan dünya nüfusu, kentleşme, sanayileşme, enerji yoğun üretim vb. gelişmeler insanların tüketim tercihlerini değiştirmiş ve yoğun bir talep artışı başlatmıştır. Bu gelişmeler aslında pek çok çevresel sorunun ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ancak doğal kaynakların bol olması ve hızlı büyüme ve teknik ilerlemelerin doğal kaynaklarla ilgili sorunları gidereceği görüşünün kabul edilmesi nedeniyle sorunlar pek dikkate alınmamıştır (Alam, 2006: 5).

1970'li yıllardan itibaren genel ekolojik sorunların gözle görülür hale gelmesi, bilim ve teknolojiadaki gelişmeler ve ekolojik iktisatçıların konu ile ilgili çalışmaları sayesinde iklim değişikliği, ülkelerin temel gündem konularından biri haline gelmiştir. 1979 yılında yapılan I. Dünya İklim Konferansı ve 1980 yılında Madden, Ramanathan ve Hansen'in "İnsan etkinlikleri iklim değişikliğine neden olmaktadır." yönündeki açıklamaları (Weart, 2003: 24). akademisyenleri ve politika yapıcıları bir araya getirmiş ve uluslararası toplantılar yapılmaya başlanmıştır. Bu toplantılarda iklim değişikliğinin nedenlerinin, etkilerinin ve bunu önlemek

için alınması gereken ulusal, bölgesel ve küresel önlemlerin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Çalışmalar kapsamında ön plana çıkan temel hedef, SGS oranlarının küresel sıcaklık artışının 2 °C'de kalmasını sağlayacak şekilde sınırlandırılmasıdır. Çünkü 2 °C'lik artış su kaynaklarının tükenmesine; 5 °C'lik artış buzulların hızla erimesiyle su seviyesinde beş metrelik yükselmeye; 6 °C'lik artış ise iklim değişikliğinin yıkıcı etkilerinden dolayı büyük insan göçlerinin olduğu bir dünya düzenine neden olacaktır (IPM-İstanbul Politikalar Merkezi, 2016: 1). Dünya ülkelerinin bu yüzyılın sonuna kadar harekete geçmemesi halinde küresel iklim değişikliğinin yol açacağı değişiklikler geri dönülemez bir sürece girecek ve doğal yaşam sona erebilecektir.

2. Kavramsal, Teorik ve Tarihsel Açından Enerji

İklim değişikliğine yol açan temel faktörlerden biri de yoğun enerji kullanımınıdır (IPCC, 2013: 8, 21). Enerji, genel olarak iş yapabilme, bir nesne ya da sistemin kendisi veya diğer nesne ya da sistem üzerinde etki oluşturabilme yeteneğini/kapasitesini ifade etmektedir. Enerji kavramı, sanayi devrimine kadar insan ve hayvanın iş yapabilme yeteneği olarak ele alınmıştır. Sanayi devrimi, buharlı makinenin kullanımı ve demir üretmek için kömürün kullanılmaya başlaması gibi iki önemli gelişmeye yol açmıştır. Bu gelişmelerle birlikte makineler insan gücünün yerini almış ve enerji, makinelere atfedilmeye başlanmıştır. I. Dünya Savaşı sonrasında ise makinelerin yerini petrol, doğal gaz ve en sonunda da elektrik gibi temel cansız varlıklar almaya başlamıştır (Yapraklı, 2013: 7-8).

Konut, işyeri, ulaşım ve sanayi gibi birçok kullanım alanı bulunan enerji, ya doğrudan ya da dolaylı olarak bazı kaynaklardan elde edilmektedir. Enerji kaynakları olarak adlandırılan bu kaynaklar, belirli işlemler yapılarak (arama, çıkarma, işleme vb.) enerji üretilmesini sağlayan kaynaklardır. Birleşmiş Milletler (BM)'e göre enerji kaynakları, yenilenemeyen ve yenilenebilir enerji kaynakları olmak üzere iki ana gruba ayrılmaktadır. Dünyada katı, sıvı ve gaz halinde bulunan fosil yakıtların bünyesinde bulundurduğu enerjilerin yakılmasıyla elde edilen yenilenemeyen enerji kaynakları; kömür, petrol, doğal gaz ve nükleer enerjidir. Tükenmeyen ve eksilmeyen kaynaklardan elde edilen yenilenebilir enerji kaynakları ise sürekli bir döngüde olan ve tekrar tekrar kullanılabilen enerji kaynaklarıdır. Başlıca yenilenebilir enerji kaynakları ise; güneş, rüzgar, hidrolik, jeotermal, dalga ve biyokütledir.

Yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımı sonucunda önemli çevresel problemler ortaya çıkmasına rağmen, ekonomik gelişmelere bağlı olarak bu kaynaklara yönelik talep giderek artmaktadır. Hatta yenilenebilir enerji kaynağı potansiyeline sahip ülkelerde bile

yenilenemeyen kaynaklara yönelik önemli bir talep bulunmaktadır. Bunda, yenilenebilir enerji kaynaklarının genellikle daha yüksek ilk yatırım maliyetleri gerektirmeleri ve bazı alanlarda uzun yıllar sürecek Ar-Ge çalışmalarına ihtiyaç duyulması etkili olmaktadır.

Yenilenebilir enerji kaynakları; yenilenemeyen enerji rezervlerinin korunmasına, fosil yakıtlara bağlı fiyat dalgalanmalarının önüne geçilmesine ve enerji güvenliğinin sağlanmasına yardımcı olmaktadır. Bu kaynaklar ile enerji kaynaklarında çeşitlendirmeye gidilerek, yeterli miktarda, kaliteli ve çevre dostu enerji, makul fiyatlarla ve kesintisiz olarak temin edilebilir (Yapraklı, 2013: 19-20, 27).

2.1. İktisat Literatüründe Enerji ve İklim Değişikliği

19. yüzyılın sonlarında ortaya çıkan Neo-klasik iktisatta, 1860'lardan (Jevons ve Hotelling vb. dışında) 1970'lere kadar enerji konusu çok fazla dikkate alınmamıştır. Bu dönemde Neo-klasikler her türlü sorunun ekonomik büyüme ile aşılabileceği görüşünden hareketle, arzı kıt olan toprağın (doğanın) üretim faktörü olma özelliğini ortadan kaldırmışlar ve toprağı sermaye faktörü kapsamında ele almışlardır (Alam; 2006: 6). Neo-klasik iktisatçılar, 1970'lerden itibaren doğal çevre ile ilgilenmeye başlamışlar, çevre ve doğal kaynak iktisadı şeklinde iki alt disiplin oluşturmuşlardır. Çevre iktisadında, çevre kirliliğinin maliyetlerinin doğru olarak hesaplanması; doğal kaynak iktisadında ise yenilenemeyen kaynakların tükenmesi halinde ortaya çıkacak ekonomik sonuçlara odaklanılmıştır. Büyüme sürecinde doğal kaynakların ve atıkların göz ardı edildiğini kabul eden doğal kaynak iktisatçıları, piyasa aksaklıklarının düzeltilmesinin, bu sorunları ortadan kaldıracağını ve etkinliğe ulaşılacağını iddia etmişlerdir (Spash, 1999: 14).

1970'li yıllarda Massachusetts Teknoloji Enstitüsü (MIT) ve Roma Kulübü gibi çevrelerin, Boulding ve Georgescu-Roegen gibi iktisatçıların katkıları ile ortaya çıkan ekolojik iktisatta, ekonomik büyümenin çevreye zarar verdiği ve enerji kaynaklarının yok olmasına neden olduğu ileri sürülmüştür. Ekonomiyi ekosistemin bir parçası olarak gören ekolojik iktisatçılara göre enerji kaynakları yeniden üretilmeyeceği ve çevresel kirliliğin zararlı etkileri ortadan kaldırılamayacağı için enerji kaynaklarının tükenmesi ile büyümede duracaktır (Bergh, 2000: 2).

Ekosistemde mevcut tek enerji kaynağı olan güneş ya doğrudan kullanılır ya da yenilenemeyen enerji kaynakları gibi içerilmiş durumdadır. Bu yönüyle ekosistem, iktisadi faaliyetlerin sürdürülebilmesi için gerekli hammadde ve diğer girdileri sağlayarak, üretim ve tüketimi desteklemektedir. Ancak bu süreç ekosistemi tahrip edebilecek atıklara neden olmaktadır. Teknolojik gelişmeler sayesinde tekrar hammaddeye dönüştürülemeyen atıklar ise

ekonomik faaliyetlerin olumsuz bir şekilde etkilenmesine neden olabilmektedir. Ekonomik faaliyetlerin ortaya çıkardığı atıkları özümseyen ekosistemin bu yeteneği tüketilirse, ekonomik faaliyetler ve insan yaşamını sağlayan ekosistem hizmetleri ve yaşam desteği fonksiyonları geri dönülmez bir şekilde tehlikeye düşebilir (Ockwell, 2008: 4601).

Enerji tüketimi ile iklim değişikliği arasındaki ilişkiyi inceleyen Bernard ve Vielle (1997), Kumbaroğlu ve Madlener (2003), Say ve Yücel (2006), Kumbaroğlu vd. (2008), Halıcıoğlu (2009) ve Burniaux ve Martins (2012) gibi araştırmacılar, iki değişken arasında pozitif yönlü ilişki olduğu bulgusuna ulaşmışlardır. Bu çalışmalarda genel olarak, enerji etkin teknolojiler üretmek ve geliştirmek yerine kaliteli yenilenemeyen enerji kaynaklarını korumaya, temiz ve yenilenebilir enerji kaynaklarını kullanmaya yönelik yatırımlar yapılması ve yeni teknolojiler geliştirilmesinin hem ekosistemin devamlılığı hem de ekonomik refah açısından daha etkili olacağına vurgu yapılmıştır. Ayrıca yenilenebilir enerjiler konusunda uygun yatırım ve kullanım miktarları ile ilgili çevresel politikalara tepki verme dereceleri olarak bakıldığında ise çevreye en uygun olan yenilenebilir enerji türü olarak güneş enerjisi bulunmuştur. Yine bu çalışma ile rüzgar enerjisinde herhangi bir değişiklik olmamış, diğerleri ise daha zayıf oranlarda olmak üzere tepki vermişlerdir (Ayan ve Pabuçcu, 2013: 104-105).

2.2. Enerji Kullanımındaki Gelişmeler

Ülkelerin enerji kullanımındaki gelişmeler tarihsel olarak aşağıdaki gibi özetlenebilir. 1760-1820 yıllarını kapsayan dönem içerisinde Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da kömüre dayalı üretim süreci ilk sanayileşme çağını başlatmıştır. 1820-1850 döneminde, üretimde enerji yoğunluğu artmaya devam etmiş ve diğer üretim faktörlerinin yanı sıra ucuz enerji kaynaklarına sahip olan ülkeler, diğerlerine göre daha hızlı büyümüşlerdir. 1850'li yıllarda ham petrole yönelik talep ve arz hızla artış göstermiş ve petrol çağı başlamıştır. 1850-1913 döneminde enerjiye dayalı demir-çelik, makine ve kimya sanayileri gelişmeye başlamıştır.

II. Dünya Savaşı sonrasında petrol üretim sürecine Meksika ve Venezuela'nın yanı sıra zengin Ortadoğu rezervleri de dahil edilmiştir. 1950-1973 yılları arasında maliyetlerin düşmesi ve üretimin artmasıyla, petrol fiyatlarının düşüşe geçmesi ve taşıma sektöründeki büyük ilerlemeler nedeniyle petrol tüketimi hızla artmış ve dünya enerji tüketiminin büyük bölümü petrole dayalı hale gelmiştir. Enerji kullanımının artması, çoğu ülkenin enerjiye bağımlı sanayileşme süreci ile paralel bir şekilde devam etmiştir (Cluver vd., 1999: 2, 4, 5).

Petrol ve kömür egemenliğine dayanan enerji çağı, 1960'lara kadar yaklaşık iki yüzyıl boyunca sorunsuz olarak devam etmiştir. Ancak ekonomik gelişmeler, hem doğal kaynakların yoğun bir şekilde kullanılmasına hem de doğal çevrenin sürekli olarak kirlenmesine neden

olmuştur. Bu çerçevede ekonomik büyümenin doğayı tahrip ettiği ve doğanın insandan intikam alacağı teması etrafında toplanan çevreci görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Özellikle Batı toplumlarında yaşayan insanların çoğu, “daha fazla büyüme daha fazla kirlilik yaratır” fikrini kabul etmeye başlamıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra geliştirilen teknolojilerin, hasıla birimi başına daha çok kirlenmeye sebep girdi kullanılmasına yol açarak, büyümenin kirlenme etkisini artırdığı, havanın, suyun ve toprağın belli bir eşik değere kadar içlerine atılan kirlenmeleri maskeleyebildiği, ama kritik eşik üstüne çıktığında maskeleyme kapasitelerinin çıktığı öne sürülmüştür (Tezel, 1995: 32).

1970’lerin başında Orta Doğu’da ulusal hükümetlerin yönetime geçmesi ve Arap-İsrail savaşının etkisiyle 1973 yılında petrol fiyatları aşırı şekilde yükselmiştir. 1973-1979 yılları arasında yüksek petrol fiyatları nedeniyle dünya ülkeleri yeni petrol sahaları bulmaya ve işlemeye, üretimde alternatif enerji kaynakları kullanmaya, enerji tasarrufu ve bağımsızlığı sağlamaya yönelik çalışmalara başlamışlardır. Ancak bu çalışmalar yoğun sermaye yatırımı gerektirdiği için enerji maliyetleri yükselmiş ve ekonomik büyüme oranları düşmüştür (Cluver vd., 1999: 5-6).

1980-1990 döneminde yaşanan küreselleşme sürecinin 1990 ve 2000’li yıllarda hızlanması ile ortaya çıkan çevre bilinci sonucunda yenilenemeyen kaynaklara dayalı enerji üretim ve tüketiminin yerel, bölgesel ve küresel düzeyde -atmosfere, çevreye ve doğal kaynaklara- doğrudan ve/veya dolaylı birçok olumsuz etkisinin olduğu tüm dünya ülkeleri tarafından kabul edilmiştir. Bu durum, çevreye duyarlı yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarıyla ilgili arayışların ve çalışmaların artmasına ve desteklenmesine yol açmıştır.

3. İklim Değişikliğine İlişkin Uluslararası Faaliyetler ve Enerji

1970’li yılların başlarından itibaren, iklim sisteminde meydana gelen insan kaynaklı olumsuzlukların azaltılabilmesi için uluslararası kuruluşların ve özellikle BM’in öncülüğünde çeşitli faaliyetler ve çalışmalar yapılmıştır. Bu kapsamda iklim değişikliği uluslararası boyutta ilk olarak 1972 yılında BM’nin Çevre Konferansı’nda ele alınmıştır. Aynı yıl çevre konularında küresel iş birliğinin sağlanabilmesi ve ortak hareket edilmesi için BM Çevre Programı (UNEP) kurulmuştur. 1979 yılında yapılan I. Dünya İklim Konferansı ise uluslararası müzakereler için teknik altyapı hazırlıklarının başlamasını sağlamıştır. Konferans’ta enerji üretimi ve tüketimi ile CO₂ birikimindeki artışın çevresel problemlerin kaynağı olduğu kabul edilmiş ve bunların çevresel etkilerinin belirlenmesine yönelik çalışmalar yapılmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır (IKV, 2013: 23, 35-36).

1988 yılında iklim değişikliğinin bilimsel, teknik ve sosyoekonomik yönlerini, iklim değişikliğinin etkilerini ve bu etkileri giderme/uyum seçeneklerini değerlendirmek ve BM'yi bilgilendirmek amacıyla Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC) kurulmuştur. 1990 yılından beri IPCC, 5-6 yıllık aralıklarla değerlendirme raporları hazırlamaktadır. Buna göre 2100 yılına kadar küresel sıcaklıkta ortalama 1 ile 3,5 °C'lik artış olacaktır. Bu artışta insan etkisi bulunmakta ve bu etki önlenmezse küresel ısınmadan kaynaklanan doğal (sel, kuraklık, fırtına vb.) ve biyolojik (salgın hastalıklar, toplu göçler vb.) kökenli afetler olacaktır (IPCC, 2000: 5-7).

1992 yılında Rio de Janeiro'de toplanan BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda iklim değişikliğiyle ilgili bilimsel verilerin şeffaflığı ve yoğun enerji kullanımının yarattığı çevresel ve ekonomik sorunlar ele alınmıştır. Konferansta enerjinin tüketim miktarlarının refah artışına paralel olarak arttığı, bu artışın doğaya zarar verdiği, enerjinin tasarruflu ve verimli bir şekilde kullanılmasının gerekli olduğu belirtilmiştir (Najam ve Cleveland, 2003: 127).

BM Çevre ve Kalkınma Konferansı'nda kabul edilen BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS); atmosferdeki sera gazı birikimini artıran kaynakların (tarım, fosil yakıt, enerji, ulaştırma, atık, ormancılık ve arazi kullanımı vb. gibi) belirlenmesine ve temel salım kaynaklarının azaltılmasına yönelik çalışmalara yasal düzenlemeler getirmiştir. 1994 yılında yürürlüğe giren BMİDÇS'de ülkelerin müzakere konularını oluşturan temel ilkeler bulunmaktadır. Bunların arasında; ortak fakat farklılaşmış sorumluluklar ve nispi kapasiteler, gelişme yolundaki ülkelerin gereksinimlerinin ve özel koşullarının tam olarak tanınması, önceden önlem alma yaklaşımı ve gelişmekte olan ülkelerin sürdürülebilir kalkınmalarının ve ekonomik büyümelerinin desteklenmesi gibi önemli ilkeler yer almaktadır (BMİDÇS, 1992: 2-3, 9).

BMİDÇS'nin küresel SGS'leri 2000 yılı sonrasında azaltmaya yönelik yasal yükümlülükleri, 1997 yılında 181 ülke tarafından imzalanan ve 2005 yılında yürürlüğe giren Kyoto Protokolü (KP)'nde yer almıştır. Protokol'ün 2005 yılında yürürlüğe girmesinde, EK 1'deki gelişmiş ülkelerden en az 55'inin onayı ve en az 55 ülkenin CO₂ salımının toplam CO₂ salımı içindeki payının % 55 olması koşulunun sağlanması etkili olmuştur. KP'nin temel amacı, atmosferdeki sera gazı birikimlerini, insanın iklim sistemi üzerindeki tehlikeli etkilerini önleyecek düzeyde durdurmaktır. Bu amaçla KP'ye taraf olan ülkeler (BMİDÇS/Ek I), KP/Ek A'da listelenen sera gazlarının insan kaynaklı karbondioksit eşdeğer salımlarını 2008-2012 döneminde 1990 düzeylerinin en az % 5,2 altına indirmekle yükümlü olmuşlardır (IPM, 2016: 1).

İklim değişikliğini önlemeye yönelik uluslararası çalışmalar kapsamında BM üyesi çoğu ülke, tüm dünya ülkeleri için geçerli olacak bir anlaşma yapılmasına karar vermişlerdir. Bu amaçla 2020 yılında sona erecek KP'nin yerine geçecek olan Paris İklim Anlaşması (PIA) kabul edilmiştir. Anlaşma, 2015 yılında Paris'te düzenlenen İklim Konferansı'nda 195 ülke tarafından imzalanmıştır. KP'deki yürürlük şartının sağlanması durumunda PIA 2020 yılında yürürlüğe girecektir (en az 10 yıl süreyle). Anlaşmayı imzalayan ülkeler, iklim değişikliğinin geri dönüşü olmayan noktaya varmasını önlemek için küresel ısınmanın 2 °C'de ve mümkünse 1,5 °C'de tutulması gerektiği konusunda uzlaşmaya varmışlardır. Bunun için taraf ülkelerin verdikleri taahhütlerin geerleştirilip geerleştirilmediğinin 5 yılda bir denetlenmesine karar verilmiştir (BMİDÇS, 2015: 3, 19; Çelebi Boz ve Bayramoğlu, 2016).

PIA'nın temel özelliği; anlaşmaya dahil ülkelerin sunmuş oldukları, anlaşmanın eki niteliğindeki Niyet Edilen Ulusal Katkı (INDC) beyanlarıdır. INDC beyanları, anlaşmaya taraf her ülkenin tarihsel sorumluluklarına ve mevcut kapasitelerine göre sera SGS'lerinde uyum/azaltım yapmayı taahhüt ettikleri belgelerdir. Paris'teki konferansta kesin katkılar için BM'ye sunulan INDC'lerdeki taahhütlere göre 2100 yılında küresel ısınma düzeyi en düşük 2,7 °C, günümüzde uygulanan çevre politikalarının devam etmesi durumunda 3,8 °C, hiçbir önlem alınmaması durumunda ise 4,8 °C olacaktır (BMİDÇS, 2016: 1). Bunun en temel nedenleri arasında kömür (% 25), doğal gaz (% 23) ve petrol (% 33)'ün toplam dünya enerji arzının % 81'ini, yenilenebilir enerji arzının ise toplam dünya enerji arzının % 1,5'ini oluşturması yer almaktadır. Yenilenemeyen enerji kaynaklarının nispeten bol olması, maddi değerlerinin yüksek olması (2015 yılı itibariyle kanıtlanmış rezervlerin değer ve ömürleri şu şekildedir: Kömür, 39 trilyon \$-19 yıl; doğal gaz, 16 trilyon \$-55 yıl; petrol, 85 trilyon \$-51 yıl.) ve çoğu ülkenin ekonomik büyümesinin enerjiye dayalı olması vb. bu kaynaklara yönelik talebin artacağına işaret etmektedir (Kazokoğlu, 2015: 1).

Kyoto Protokolü ile Paris Anlaşması arasındaki temel farklılıkları Tablo 1'deki gibi özetlemek mümkündür.

Tablo 1. Kyoto Protokolü ile Paris İklim Anlaşması Arasındaki Temel Farklılıklar

Kyoto Protokolü	Paris İklim Anlaşması
181 ülke tarafından imzalanmıştır	195 ülke tarafından imzalanmıştır
1997’de imzalanmış, 2005’te yürürlüğe girmiştir	2015’de imzalanmış, 2020’de yürürlüğe girecektir
-	2100 yılına kadar küresel ısınmanın 2 °C’de mümkünse 1,5 °C’de tutulması
2008-2013 döneminde SGS miktarının 1990 yılı seviyesinin % 5,2 altına çekilmesi	2100 yılına kadar atmosfere en fazla 1800 Gtoe* sera gazı, 1000 Gtoe CO ₂ salınabilmesi
Karbon bütçesi (= salınabilecek CO ₂ miktarı – salınan CO ₂ miktarı) hesabının yapılmaması	Karbon bütçesi hesabının yapılması
Bağlayıcılık ve yaptırım düzeyinin yüksek olması	Bağlayıcılık ve yaptırım düzeyinin düşük olması
-	İklim adaleti ve toprak ana kavramlarına yer verilmesi
-	2051-2100 döneminde karbon nötralizasyonunun hedeflenmesi
Belirlenmiş uyum ve azaltım hedeflerinin olması	Ülkelerin uyum ve azaltım hedeflerini kendilerinin belirlemesi
Anlaşmayı onaylayan gelişmiş ülkelerin anlaşma şartlarını yerine getirmek durumunda olması	Anlaşmayı onaylayan gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin anlaşma şartlarını yerine getirmek durumunda olması
Uyum ve azaltım konusunda sıkıntı çeken ülkelere finansman desteği sağlanması	Gelişmiş ülkelerin iklim finansmanı sağlaması
*: Gtoe, milyar ton CO ₂ eşdeğerini ifade etmektedir.	

Tabloda görüldüğü gibi PIA’nın KP’den farklı olan temel özellikleri arasında; küresel ısınmanın 2 °C’de mümkünse 1,5 °C’de tutulması, azaltım hedeflerinin karbon bütçesi anlayışıyla değerlendirilmesi, karbon nötralizasyonunun hedeflenmesi vb. gibi kararlar yer almaktadır. Genel olarak PIA’nın, KP’nin eksik yönlerini tamamlayarak iklim değişikliği ile mücadele konusunda daha etkin hareket edilmesine olanak sağlayacağını söylemek mümkündür.

4. Türkiye Üzerine Tanımsal Analizler

Bu çalışmada Türkiye’nin enerji kullanımı ile iklim değişikliğine ilişkin uluslararası faaliyetlerden hareketle yazarlar tarafından belirlenen “SGS ve yenilenemeyen enerji kullanımını azaltmaya yönelik 6 temel kriter”in yerine getirilip getirilemeyeceği tanımsal analizlerle incelenmektedir. Bu çerçevede Türkiye için SGS’ye ve enerji kullanımına yönelik çikarsamalarda bulunmak amaçlanmaktadır.

Ekonomik gelişmişlik açısından üst orta gelir düzeyi grubunda yer alan Türkiye, yoğun bir sanayileşme çabası içindedir. Bu çaba özellikle enerji kullanımına dayalı bir üretim yapısını ortaya çıkarmaktadır. Hatta enerji konusunda yeterli kaynağa sahip olmayan Türkiye, yoğun

olarak ithal enerji kullanmak durumunda kalmaktadır. Üretici ve tüketicilerin enerji tüketimindeki artış ise Türkiye'deki SGS'leri artırmaktadır. Enerjiye dayalı üretim yapısına rağmen Türkiye, küresel iklim değişikliğinin önlenmesine katkıda bulunmak amacıyla 2004 yılında BMİDÇS'ye, 2009 yılında da KP'ye taraf olmuştur. Türkiye, Protokol müzakereleri sırasında BMİDÇS'ye taraf olmadığı için Sözleşme'nin Ek-I'inde yer almasına rağmen Protokol'ün Ek-B listesine girmemiştir. Dolayısıyla KP'nin I. (2008-2012) taahhüt döneminde sayısallaştırılmış salım sınırlandırma ve azaltım yükümlülüğü almamıştır. II. (2013-2020) taahhüt döneminde de özel konumundan dolayı yükümlülük almamıştır. Türkiye 2020 sonrası iklim değişikliği rejimine yapıcı ve anlamlı bir şekilde katkı sağlamayı taahhüt etmektedir, ancak Türkiye'nin küresel çabalara sağlayacağı katkıyı güçlendirmek için finansman ve teknoloji desteğine ihtiyacı bulunmaktadır (UNDP-United Nations Development Programme, 2014).

İklim değişikliği kapsamında Türkiye; Ulusal Bildirimler, Ulusal Envanter Raporları ve İki Yıllık Raporlar hazırlayıp BM'ye sunmakla yükümlüdür. Ayrıca Türkiye, Ulusal İklim Değişikliği Strateji Belgesi (2010-2020), buna bağlı Ulusal İklim Değişikliği Eylem Planı hazırlamıştır ve 2015 yılında da INDC Beyanı hazırlayıp BM'ye sunmuştur. Türkiye'nin SGS hedeflerini açıkladığı ilk uluslararası politika belgesi olan INDC Beyanı'nda SGS'ye ilişkin taahhütlerde bulunulmakta, yenilenemeyen enerji kaynakları tüketimini azaltıp, yenilenebilir enerji üretim ve tüketimini artırmaya yönelik hedefler belirlenmektedir.

Türkiye'nin INDC Beyanı'nda 2030 yılında toplam SGS'nin, referans senaryo (hiçbir önlem alınmaması durumu)'ya göre 1175 Milyon ton CO₂ eşdeğeri-Mtoe; çevreci senaryo (önlem alınması durumunda)'ya göre 929 Mtoe olacağı taahhüt edilmektedir. Buna göre 2013-2030 dönemi için referans ve çevreci senaryoya göre salımlar sırasıyla yıllık % 5,7 ve % 4,2 oranında artmış olacaktır. Böylece alınacak çevreci önlemler doğrultusunda SGS sayısal olarak % 21 oranında (1175 Mtoe -929 Mtoe = 246 Mtoe) azaltılmış olacaktır (INDC-Türkiye, 2015: 5; Kazakoğlu, 2015: 1; Damar, 2016; 71). Ayrıca, Pabuçcu ve Bayramoğlu tarafından Türkiye'nin 2020, 2025 ve 2030 yılları için CO₂ eş değeri salım miktarları Yapay Sınır Ağları Modeli ile tahmin edilmiştir. Bulunan değerler sırası ile 740,33 Milyon Ton (Mt), 1039,32 Mt ve 1244,13 Mt olarak bulunmuş (Pabuçcu ve Bayramoğlu, 2016: 775), bu sonuçların ise Türkiye'nin Paris İklim Zirvesi'nde 2030 yılı için taahhüt ettiği 929 Mt CO₂ eşdeğeri salım miktarından fazla olduğu anlaşılmaktadır.

4.1. Analizlerin Kapsamı, Dönemi ve Veri Seti

Türkiye'nin enerji kullanımı ile "SGS ve yenilenemeyen enerji kullanımını azaltmaya yönelik 6 temel kriter"i yerine getirilebilme düzeyi araştırılmıştır. Böylece Türkiye'nin iklim değişikliğine ilişkin hedeflerini gerçekleştirme ve yeni hedeflerini gelişmiş ülkelerin seviyesine göre belirleme olanakları ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda öncelikle 1990-2030 dönemine ait beşer yıllık istatistik veriler (1990-2013 dönemi resmi-fiili, 2015-2030 dönemi tahmini) kullanılarak, Türkiye'nin toplam SGS'nin sektörlere göre dağılımı, SGS'nin bileşimi, toplam CO₂ salımı ve sektörel dağılımı ile kişi başına salım miktarları gibi göstergeler incelenmiştir. Daha sonra aynı dönem için enerji kullanımı ile ilgili olarak nihai enerji kullanımının enerji kaynaklarına ve sektörlere göre dağılımı, enerji üretim ve tüketimi, enerji ve karbon yoğunluğu gibi göstergeler hesaplanarak tablolar halinde sunulmuştur. Söz konusu dönemin başlangıç yılının belirlenmesinde, KP'deki SGS hedeflerinde 1990 yılının baz alınması etkili olmuştur. Verilerin derlenmesinde TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu), EİGM (Enerji İşleri Genel Müdürlüğü), DEKTMK (Dünya Enerji Konseyi Türk Milli Komitesi) ve IEA (International Energy Agency) istatistiklerinden yararlanılmıştır.

Tanımsal analizlerde öncelikle, referans ve çevreci senaryolara göre tüm veriler için sırasıyla % 5,7 ve % 4,2'lik artışlar hesaplanarak, 2030 yılına kadar fiili durumda ortaya çıkacak değişiklikler belirlenmeye çalışılmıştır (BMİDÇS, 2016; Çevre ve Şehircilik Bakanlığı: 2012, 2012a). Daha sonra yazarlar tarafından (BM'ye verilen INDC'lerden yararlanılarak) 6 temel kriter listesi hazırlanmıştır (BMİDÇS, 2016, 2016a, 2016b).

4.2. Tanımsal Analiz Sonuçları

"SGS ve yenilenemeyen enerji kullanımını azaltmaya yönelik 6 temel kriter" ile Türkiye'nin bu kriterleri yerine getirip getiremeyeceğini belirlemek amacıyla yapılan analizlerin sonuçları aşağıda tablolar halinde sunulmuştur.

Kriter 1: Ülkelerin SGS'leri 2020 yılında 2010 yılı salımlarının altında ve yaklaşık 2000 yılı seviyesinde; 2030 yılındaki salımlar ise 1990 yılı seviyesinin altında olmalıdır.

Bu kriterin Türkiye açısından irdelenmesine yönelik olarak hazırlanan Tablo 2'de toplam SGS'nin sektörlere göre miktarları ile sektörlere göre dağılımına ilişkin 1990-2030 dönemine ait beşer yıllık veriler verilmiştir*.

* Tanımsal analizler kısmında verilen tüm tablolarda % cinsinden rakamlar ve 2015-2030 dönemine ait rakamlar Referans Senaryo (RS) için yıllık % 5,7; Çevreci Senaryo (ÇS) için yıllık % 4,2 artış yapılarak yazarlar tarafından hesaplanan tahmini rakamları göstermektedir.

Tablo 2. Türkiye’de Toplam Sera Gazı Salımının Sektörlere Göre Miktarı (Mtoe)

	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
Enerji	131,6	158,8	213,8	251,8	284,8	311,2	RS	347,6	458,6	605,1	798,3
							ÇS	342,6	452,1	596,5	786,9
Endüstriyel İşlemler	31,1	33,7	36,2	46,9	60,1	72,0	RS	80,4	106,1	140,0	184,8
							ÇS	79,3	104,6	138,0	182,1
Tarımsal Faaliyetler	41,6	40,2	40,1	38,5	39,8	49,8	RS	55,6	73,4	96,9	127,8
							ÇS	54,8	72,4	95,4	125,9
Atık	13,9	16,9	20,7	24,6	27,2	26,0	RS	29,0	38,3	50,6	66,7
							ÇS	28,6	37,8	49,9	65,8
Toplam	218,2	249,5	310,8	361,7	411,7	459,1	RS	512,9	676,8	892,9	1178,1
							ÇS	505,6	666,2	880,2	1161,4
Türkiye’de Toplam Sera Gazı Salımının Sektörlere Göre Dağılımı (%)											
	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
Enerji	60,6	63,6	68,8	69,6	69,2	67,8		68,7	67,7	67,8	67,7
Endüstriyel İşlemler	14,2	13,6	11,6	12,9	14,6	15,7		15,7	15,8	15,8	15,7
Tarımsal Faaliyetler	19,1	16,0	12,9	10,8	9,7	10,8		10,8	10,8	10,9	10,8
Atık	6,4	6,8	6,9	6,9	6,6	5,7		5,7	5,7	5,7	5,7

Kaynak: TÜİK, “Ulusal Sera Gazı Emisyon Envanteri-2013”, 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=399>, (Erişim Tarihi: 04.03.2016).

Tabloda görüldüğü gibi Türkiye’nin SGS miktarları hem sektörler hem de yıllar itibariyle artış göstermiştir. SGS’de en yüksek pay enerji sektörüne aittir ve 2030 yılına kadar bu payda önemli bir azalış görülmemektedir. 1990’da 218 Mtoe olan toplam SGS miktarı 2013’te 459 Mtoe’ye çıkmıştır. RS ve ÇS’ye göre yapılan tahminler doğrultusunda ise 2030 yılında sırasıyla 1178 ve 1161 Mtoe olacaktır. Türkiye’nin 2030 yılı için verilen 1175 (RS) ve 929 Mtoe (ÇS) taahhüdü bağlamında, fiili duruma ilişkin tahmini rakamların RS ile uyumlu, ÇS ile % 20 oranında farklı olduğu ve % 21’lik azaltım hedefinin yaklaşık % 7’sinin karşılanabileceği görülmektedir.

Tablodaki veriler toplam SGS’nin 2020 yılında (666 mtoe), 2000 yılı (311 Mtoe) seviyesinde, 2030 yılında (1161 Mtoe) 1990 yılı (218 Mtoe) seviyesinde olması şeklindeki 1 nolu kriterin karşılanamayacağına işaret etmektedir.

Kriter 2: Küresel sıcaklık artışını 1,5 °C’de tutmak için SGS’ler (özellikle CO₂’nin) 2015 yılından sonra, 2 °C’de tutmak için 2020 yılından sonra azaltılmalıdır.

SGS’nin bileşenlerine ilişkin Tablo 3’de, dört temel sera gazının yıllar itibariyle artış gösterdiği ve toplam salım içinde en yüksek payı CO₂ salımının aldığı görülmektedir.

Tablo 3. Toplam Sera Gazı Salımının Bileşenleri (Mtoe)

	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
CO ₂	153,8	184,3	239,0	285,9	326,1	363,4	RS	406,0	535,7	706,8	932,5
							ÇS	400,2	528,1	696,8	919,3
CH ₄	46,8	48,5	51,0	52,2	60,4	65,8	RS	73,5	96,9	127,9	168,8
							ÇS	72,5	95,6	126,2	166,4
N ₂ O	17,0	15,8	19,0	19,7	19,5	23,2	RS	25,9	34,2	45,1	59,5
							ÇS	25,6	33,7	44,5	58,7
F Gazları	0,6	0,6	1,7	3,9	5,7	6,7	RS	7,5	9,9	13,0	17,2
							ÇS	7,4	9,7	12,8	16,9
Toplam Sera Gazı Salımı Bileşenlerinin Toplam İçindeki Payları (%)											
	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
CO ₂	70,6	73,6	76,8	79,0	79,1	79,2		79,1	79,2	79,2	79,2
CH ₄	21,5	19,6	16,4	14,4	14,7	14,3		14,4	14,3	14,3	14,3
N ₂ O	7,8	6,4	6,1	5,4	4,7	5,1		5,8	5,1	5,1	5,1
F Gazları	0,3	0,3	0,5	1,1	1,4	1,5		1,5	1,5	1,5	1,5

Kaynak: TÜİK, a.g.b., 2015.

1990-2030 döneminde toplam içindeki payı % 70'den % 79'a yükselecek olan CO₂ salımının bu haliyle, 2 numaralı kriteri sağlayamayacağını söylemek mümkündür. CO₂ salımı Türkiye'nin artıştan azaltım hedefi açısından ele alındığında, 2030 yılı itibariyle RS'ye göre 932,5 Mtoe'den ÇS'ye göre 919 Mtoe'ye düşecek olan salım miktarının, hedefin yaklaşık % 6'sını karşılayacak düzeyde olduğu görülmektedir.

Kriter 3: Ülkelerde CO₂ salımının toplam SGS içindeki payının % 80 olduğu kabulü altında, salım 1990 yılına göre ortalama % 24, 2000 yılına göre ise % 11 oranında azaltılarak 2030 yılında 44 Gigaton CO₂ eşdeğeri-Gtoe'ye düşürülmelidir*.

Tablo 4'e göre, toplam SGS'de olduğu gibi CO₂ salımı da yıllar itibariyle artış göstermektedir. Toplam SGS'de ortalama % 67'lik paya sahip olan enerji sektörünün, CO₂ salımındaki payı % 83 düzeyindedir.

* CO₂ salımları yazarlar tarafından 148 ülke başına ortalama olarak; 1990 yılı için sırasıyla 216 Mtoe; 2000 yılı için 270 Mtoe; 2030 yılı için ise 297 Mtoe olarak hesaplanmıştır.

Tablo 4. Enerji Kullanımına Bağlı CO₂ Salımının Sektörlere Göre Miktarları (Mtoe)

	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
Enerji	123,7	151,5	204,5	243,2	272,2	298,7	RS	333,7	440,3	580,9	766,4
							ÇS	328,9	434,0	572,7	755,6
Endüstriyel İşlemler	29,7	32,4	33,8	42,1	53,2	63,9	RS	71,4	94,2	124,3	163,9
							ÇS	70,4	92,9	122,5	161,6
Tarımsal Faaliyetler	0,5	0,4	0,6	0,6	0,6	0,8	RS	0,9	1,2	1,6	2,1
							ÇS	0,8	1,1	1,5	2,0
Atık	0,3	0,3	0,3	0,4	0,3	1,4	RS	1,6	2,1	2,7	3,6
							ÇS	1,5	2,0	2,5	3,5
Toplam	153,9	184,3	239,0	285,9	326,1	363,4	RS	406,0	535,7	706,8	932,5
							ÇS	400,2	528,1	696,8	919,3
Yenilenemeyen Enerji Kullanımına Bağlı CO ₂ Salımının Sektörlere Göre Dağılımı (%)											
	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
Enerji	80,3	82,6	85,6	84,7	83,5	82,4		82,2	82,1	82,2	82,1
Endüstriyel İşlemler	19,5	17,6	14,1	14,7	16,3	17,6		17,6	17,6	17,6	18,0
Tarımsal Faaliyetler	0,32	0,24	0,25	0,21	0,18	0,22		0,22	0,22	0,22	0,22
Atık	0,19	0,13	0,12	0,13	0,09	0,38		0,39	0,39	0,38	0,38

Kaynak: TÜİK, a.g.b., 2015.

1990'da 124 Mtoe olan enerji sektörü toplam CO₂ salım miktarı 2013'te 299 Mtoe'ye çıkmıştır. RS ve ÇS'ye göre yapılan tahminler doğrultusunda ise 2030 yılında sırasıyla 766 ve 756 Mtoe olacaktır. 1990-2030 dönemine ilişkin rakamlar özellikle enerji sektörü salımı için yıllar itibariyle artış olduğunu, ancak Türkiye'nin RS ve ÇS'si arasındaki fark [(1175*0,78)-(929*0,78)=192] açısından hedefin yaklaşık % 6'sının karşılanabileceğini göstermektedir.

ÇS'ye göre, toplam CO₂ salımının 1990'a göre % 497; 2000'e göre % 285 artışla 2030'da 919 Mtoe'ye çıktığı ve dolayısıyla 3. kriterin karşılanmadığı görülmektedir.

Kriter 4: Kişi başına düşen küresel SGS ve CO₂ salımları 1990 yılına göre 2030 yılında sırasıyla % 9 ve % 8; 2000 yılına göre sırasıyla % 5 ve % 4 oranında azaltılmalıdır.

Tablo 5'e göre, kişi başına düşen SGS ve CO₂ salımı ile enerji tüketimi yıllar itibariyle artış trendi sergilemiştir.

Tablo 5. Kişi Başına Sera Gazı-CO₂ Salımı ve Enerji Tüketimi ile Enerji Başına CO₂ Salımı

	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
S. Gazı Salımı toe*/kişi	3,86	4,21	4,59	5,28	5,59	6,04	RS	6,8	8,9	11,7	15,5
							ÇS	6,7	8,7	11,6	15,3
CO ₂ Salımı toe/kişi	2,31	2,54	3,13	3,15	3,64	3,75	RS	4,2	5,5	7,3	9,6
							ÇS	4,1	5,4	7,1	9,5
Enerji Tüketimi tep*/kişi	0,96	1,03	1,18	1,23	1,44	1,54	RS	1,72	2,27	2,99	3,95
							ÇS	1,70	2,24	2,95	3,90
CO ₂ Salımı/ Enerji Tüketimi toe	2,41	2,47	2,65	2,57	2,52	2,41	RS	2,72	3,60	4,75	6,26
							ÇS	2,65	3,25	3,99	4,91

Kaynak: IEA, "Key World Energy Statistics", 2015a, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/key-world-energy-statistics-2015.html>, (Erişim Tarihi: 02.03.2016); IEA, "Energy Atlas-Energy Indicators", 2016, <http://energyatlas.iea.org/?subject=-297203538>, (Erişim Tarihi: 02.03.2016).

*: teo, ton CO₂ eşdeğeri'ni; tep, ton eşdeğeri petrol'ü ifade etmektedir.

Türkiye'nin 2030 yılı nüfusunun 88,6 milyon olacağı tahmini doğrultusunda, kişi başı SGS ve CO₂ salımının sırasıyla 10,5 ve 8,19 (= 10,5*0,78) toe olacağı beklenmektedir. Tablo 4'te ÇS'ye göre 2030 yılı için söz konusu değerlerin sırasıyla 15,3 ve 9,5 toe olacağı görülmektedir. Bu göstergeler açısından Türkiye'nin hedeflerine ulaşamayacağını ifade etmek mümkündür. Ancak yıllar itibariyle artış gösteren kişi başı enerji tüketimi açısından 2030 yılı itibariyle ÇS'ye göre enerji başı CO₂ salımı 11,7 (=3,90*2,99) toe civarında olacaktır. 11,7 toe, tablodaki 9,5 toe'den yaklaşık % 23 oranında daha büyüktür.

Tablo 5'teki ÇS'ye göre kişi başına düşen SGS ve CO₂ salımları 1990 yılına göre 2030 yılında sırasıyla % 25 ve % 24 oranında; 2000 yılına göre ise sırasıyla % 30 ve % 33 oranında artış gösterecektir. Söz konusu bulgular Türkiye'nin 4 numaralı kriteri sağlayamayacağına işaret etmektedir.

Kriter 5: 2030 yılında yenilenemeyen enerji üretimi ve tüketimi 2010 yılı seviyesine düşürülmeli; 2010-2030 döneminde yenilenebilir enerji üretimi % 100, tüketimi ise % 30 oranında artırılmalıdır.

Tablo 6, 6a ve 6b'de enerji tüketiminin sektörlere ve kaynaklarına göre dağılımına ve yenilenemeyen-yenilenebilir enerjinin ulusal üretim ve tüketimine yönelik istatistiki veriler sunulmaktadır.

Tablo 6. Nihai Enerji Tüketiminin Sektörlere Göre Sektörlere Göre Miktarları (Mtoe)

	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
Çevrim ve Enerji	11,4	13,7	18,9	18,2	23,8	30,9	RS	34,5	45,5	60,0	79,2
							ÇS	34,0	44,9	59,2	78,1
Sanayi	14,4	17,1	24,3	27,6	29,9	30,1	RS	33,6	44,4	58,5	77,2
							ÇS	33,1	43,7	57,7	76,1
Ulaştırma	8,7	11,1	12,0	13,8	15,1	22,8	RS	25,5	33,6	44,3	58,5
							ÇS	25,1	33,1	43,7	57,7
Konut	15,4	17,5	19,7	22,4	28,3	31,4	RS	35,1	46,3	61,1	80,6
							ÇS	34,6	45,6	60,2	79,4
Tarım+Enerji Dışı	2,9	3,9	4,9	6,7	8,6	5,1	RS	5,7	7,6	9,9	13,1
							ÇS	5,5	7,4	9,7	12,9
Toplam	53,4	64,4	79,9	88,6	106,3	120,7	RS	134,8	177,9	234,8	309,7
							ÇS	132,9	175,4	231,4	305,3
Nihai Enerji Tüketiminin Sektörlere Göre Dağılımı (%)											
	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
Çevrim ve Enerji	20,8	21,3	23,7	20,5	22,4	25,7		25,6	25,6	25,6	25,6
Sanayi	26,9	26,6	30,4	31,2	28,1	24,9		24,9	24,9	24,9	24,9
Ulaştırma	16,3	17,2	17,3	15,6	14,2	18,9		18,9	18,9	18,9	18,9
Konut	28,8	27,2	24,7	25,3	26,6	26,1		26,0	26,0	26,0	26,0
Tarım+Enerji Dışı	5,4	7,6	6,1	7,6	8,1	4,2		4,2	4,3	4,2	4,2

Kaynak: EIGM, "İstatistikler: Denge Tabloları", 2016, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tabloları/Denge-Tabloları?page=2>, (Erişim Tarihi: 04.04.2016); DEKTMK, "Yayınlar: Enerji Raporları", 2016, <http://www.dektmk.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2016).

Tablo 6’te görüldüğü gibi 1990-2030 döneminde Türkiye’nin toplam enerji tüketimi hem sektörler hem de yıllar itibariyle artış göstermektedir. Enerji tüketiminde en yüksek paylar % 26 ile konut sektörüne ve % 25,6 ile enerji üretiminin (özellikle elektriğin) yapıldığı çevrim ve enerji sektörüne aittir. ÇS’ye göre 2030 yılı CO₂ salımının yaklaşık % 40 $(((79,4*2,99 + 78,1*2,99)/929))$ bu iki sektör tarafından salınmış olacaktır.

Tablo 6a’ya göre, 1990-2030 yılları arasında nihai enerji tüketiminde hem yenilenemeyen hem de yenilenebilir enerji kaynakları açısından artış olacaktır. Ancak tüm dönem itibariyle ortalama olarak yenilenemeyen enerji tüketiminin payı daha yüksektir.

Tablo 6a. Toplam Nihai Enerji Tüketiminin Kaynak Türlerine Göre Miktarları (Mtoe)

	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
Kömür	9,3	8,7	13,0	13,5	17,2	16,7	RS	18,2	24,0	31,7	41,8
							ÇS	17,9	23,7	31,3	41,4
Petrol	19,9	24,9	25,8	27,3	27,7	30,5	RS	32,8	43,3	57,2	75,4
							ÇS	32,4	42,7	56,4	74,3
Doğal Gaz	0,7	2,7	4,7	9,6	12,6	17,4	RS	20,2	26,7	35,2	46,4
							ÇS	19,9	26,3	34,7	45,8
Biyokütle*	7,2	7,1	6,4	5,3	4,4	4,2	RS	4,7	6,2	8,2	10,8
							ÇS	4,6	6,1	8,1	10,6
Diğer Yenilenebilir**	3,3	3,6	2,8	3,5	3,0	3,3	RS	3,6	4,6	6,2	8,2
							ÇS	3,5	4,6	6,1	8,1
Toplam	41,5	49,6	61,0	70,5	81,9	89,4	RS	99,9	131,8	173,9	229,4
							ÇS	98,5	122,9	171,4	226,2
Toplam Nihai Enerji Tüketiminin Kaynak Türüne Göre Dağılımı (%)											
	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
Kömür	22,4	17,5	21,3	19,1	21,0	18,7		18,2	18,2	18,2	18,2
Petrol	47,9	50,2	42,3	38,7	33,8	34,1		32,8	32,9	32,9	32,9
Doğal Gaz	1,7	5,4	7,7	13,6	15,4	19,5		20,2	20,3	20,2	20,2
Biyokütle	17,3	14,3	10,5	7,5	5,4	4,7		4,7	4,7	4,7	4,7
Diğer Yenilenebilir	7,9	7,3	4,6	4,9	3,7	3,7		3,6	3,5	3,6	3,6

Kaynak: EIGM, a.g.b., 2016; DEKTMK, a.g.b., 2016.

*: Hayvan ve bitki atıkları, odun ve biyok yakıttan oluşmaktadır.

** : Rüzgar, güneş, hidrolik ve jeotermalden oluşmaktadır.

Tablo 6a’da görüldüğü gibi ÇS’ye göre 1990-2030 döneminde enerji tüketiminde doğal gaz % 752, kömür % 345, petrol % 273, biyokütle % 47 ve diğer yenilenebilir enerji kaynakları % 145 artış gösterecektir. Bu ise Türkiye’nin enerji kullanımına bağlı SGS’sini 2030 yılı sonrasında da azaltmasının zor olduğuna işaret etmektedir.

Yenilenemeyen ve yenilenebilir enerji üretim ve tüketimindeki değişme enerji başına SGS’nin azaltılması açısından önemli bir göstergedir. Tablo 6b’de görüldüğü gibi 2010 yılına göre 2030 yılında Türkiye’de yenilenemeyen enerji üretimi ve tüketimi sırasıyla % 126 ve % 184 artış gösterecektir. Söz konusu oranlar 2030 yılında yenilenemeyen enerji üretiminin ve tüketiminin 2010 yılı seviyesine düşmeyeceğini göstermektedir. 2010-2030 yılları arasında ise yenilenebilir enerji üretiminin % 100 yerine % 192 artacağı, tüketiminin % 30 yerine % 159

oranında artıracığı görülmektedir. Buna göre Türkiye'nin 5 numaralı kriteri yenilenebilir enerji açısından karşılayabileceğini söylemek mümkündür.

Tablo 6b. Enerji Kaynaklarının Toplam Üretim ve Tüketim Miktarları (Mtoe)

Yıllar		Yenilenemeyen Enerji		Yenilenebilir Enerji		Toplam	
		Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim
1990		15,8	29,9	9,7	10,5	25,4	41,5
1995		15,9	36,4	10,8	10,7	26,7	49,6
2000		15,9	43,5	10,1	9,2	25,9	61,0
2005		14,3	50,5	9,9	8,9	24,4	70,4
2010		20,7	57,6	11,7	7,4	32,4	81,9
2013		18,5	64,7	13,5	7,6	31,9	89,4
2015	RS	20,7	72,3	15,1	8,5	35,8	99,8
	ÇS	20,3	71,3	14,9	8,4	35,2	98,4
2020	RS	27,3	95,4	19,9	11,2	47,2	131,8
	ÇS	26,9	94,0	19,6	11,0	46,5	129,9
2025	RS	35,9	125,8	26,3	14,8	62,2	173,9
	ÇS	35,5	124,1	25,8	14,6	61,4	171,4
2030	RS	47,5	166,0	34,6	19,5	82,1	229,4
	ÇS	46,8	163,7	34,2	19,2	80,9	226,2
Enerji Kaynaklarının Toplam Enerji Üretimi ve Tüketimi İçindeki Payları (%)							
Yıllar		Yenilenemeyen Enerji		Yenilenebilir Enerji			
		Üretim	Tüketim	Üretim	Tüketim		
1990		62,2	72,0	38,1	25,3		
1995		59,6	73,4	38,2	21,6		
2000		61,4	71,3	38,9	15,1		
2005		58,6	71,7	40,6	12,6		
2010		63,9	70,3	36,1	9,0		
2013		60,0	72,4	42,3	8,5		
2015		57,8	72,5	42,2	8,4		
2020		57,7	72,4	42,3	8,5		
2025		57,8	72,3	42,2	8,4		
2030		57,9	72,4	42,3	8,5		

Kaynak: EIGM, a.g.b., 2016.

Tablo 6b'de yer alan ÇS'ye göre 2030 yılında yenilenemeyen enerji üretiminin tüketimi karşılama oranı % 29; yenilenebilir enerji üretiminin tüketimi karşılama oranı ise % 178 olacaktır. Bu durumda Türkiye'nin ithal enerji yerine ulusal enerji tüketimine yönelebileceğini, sağlanan döviz tasarrufu ile kaliteli, temiz ve verimliliği yüksek enerji üretimine yönelik yatırımlara finansman sağlayabileceğini söylemek mümkündür. Böylece Türkiye'nin 2010 yılına göre 2030 yılında yenilenemeyen enerji tüketimini % 30 azaltma; 2030'da yenilenebilir enerji üretiminin toplam enerji tüketiminin % 50'sini (Tablo 5b'ye göre bu oran % 15 olacaktır.) karşılayabilme hedefini 2030 yılı sonrasında gerçekleştirebilme imkanı doğabilecektir.

Kriter 6: 2013-2030 döneminde enerji ve karbon yoğunluğu ülkelerin ekonomik koşullarına göre yaklaşık % 30 ve % 40 oranında azaltılmalıdır.

Tablo 7'ye göre ekonomik büyümenin göstergesi olan Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'nın bir birim üretiminde kullanılan enerji miktarı ve üretim nedeniyle ortaya çıkan CO₂ salımı ÇS'ye göre 1990-2030 döneminde sırasıyla ortalama 0,24 tep ve 0,58 toe olacaktır.

Söz konusu değerler Türkiye'nin ekonomik büyümesine paralel olarak enerji kullanımının ve SGS'nin artacağına işaret etmektedir.

Tablo 7. Enerji ve Karbon Yoğunluğu*

	1990	1995	2000	2005	2010	2013		2015	2020	2025	2030
Enerji Yoğunluğu tep/1000\$)	0,21	0,19	0,22	0,17	0,19	0,18	RS	0,20	0,27	0,35	0,46
							ÇS	0,19	0,26	0,34	0,45
Karbon Yoğunluğu toe/1000\$)	0,47	0,48	0,52	0,45	0,47	0,43	RS	0,48	0,63	0,84	1,10
							ÇS	0,47	0,62	0,82	1,08

Kaynak: IEA, “Key World Energy Statistics”, 2015a, IEA, “Energy Atlas-Energy Indicators”, 2016.

*: Enerji Yoğunluğu = (Enerji Kullanımı / GSYİH); Karbon Yoğunluğu = (CO₂ Salımı / GSYİH) formülleri kullanılarak hesaplanmaktadır.

Tabloya göre 2010-2030 döneminde Türkiye'nin enerji ve karbon yoğunluğunu sırasıyla % 30 ve % 20 oranında azaltma planının (ÇS için sırasıyla yıllık % 6,8 ve % 6,5 oranında artış) gerçekleştirilmesi oldukça zor görülmektedir. Benzer durum (sırasıyla yıllık % 8,8 ve % 8,9 oranında artış olduğu için) 6 nolu kriter açısından da geçerlidir, yani şartın gerçekleştirilme olanağının 2030 sonrasına kaldığı görülmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada, Türkiye'nin enerji kullanımı ile iklim değişikliğine ilişkin uluslararası faaliyetlerden hareketle yazarlar tarafından belirlenen “SGS ve yenilenemeyen enerji kullanımını azaltmaya yönelik 6 temel kriter”in yerine getirilip getirilemeyeceği tanımsal analizlerle incelenmiştir. Bu amaçla 1990-2030 dönemine ait beşer yıllık istatistik veriler kullanılarak, Türkiye'nin SGS ve CO₂ salımı ile enerji üretim-tüketimine ilişkin göstergeler ele alınmıştır. 2015-2030 dönemine ilişkin veriler referans ve çevreci senaryolara göre sırasıyla % 5,7 ve % 4,2'lik artışlar kullanılarak hesaplanmıştır.

Çalışmada yapılan analizler sonucunda Türkiye'nin, SGS salımını ve yenilenemeyen enerji kullanımını azaltmaya yönelik; toplam-kişi başına SGS ve CO₂ salımının azaltılması, yenilenemeyen enerji üretim ve tüketiminin azaltılması, yenilenebilir enerji üretim ve tüketiminin artırılması, enerji ve karbon yoğunluğunun azaltılması gibi kriterleri yerine getirme düzeyinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte yenilenebilir enerji üretiminin ve tüketiminin artırılmasına yönelik kriterin ise gerçekleşme düzeyinin yüksek olduğu belirlenmiştir.

Analiz sonuçlarından hareketle Türkiye'nin, iklim değişikliğine ilişkin uluslararası faaliyetlere uyum sağlayabilmesi için öncelikle enerji ve karbon yoğunluğunu azaltmasının gereklilik arz ettiğini söylemek mümkündür. Bu durum başlangıçta ekonomik büyüme hızını

yavaşlatacak olsa da orta ve uzun vadede sürdürülebilir (yeşil) büyümenin hayata geçirilmesine katkıda bulunacaktır. Ekonomik büyümenin sürdürülebilir hale getirilmesi için; yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırım yapılarak ulusal üretimi artırmanın, enerji ithalatını azaltmanın, kamu-özel işbirliğine dayalı çalışmaların yapılmasının, temiz ve kaliteli enerjinin ekonomik etkileri konusunda toplumun bilinçlendirilmesinin gerekli olduğunu söylemek mümkündür. Bu tür girişimler sayesinde çevresel maliyetler azaltılabilir, döviz tasarrufu sağlanabilir, yeni istihdam alanları oluşturulabilir ve salım azaltıcı uygulamalara finansman sağlanabilir.

Türkiye, konu ile ilgili politik uygulamalar arasında yer alan; yenilenemeyen enerjiye yönelik desteklerin kaldırılması, karbon vergisinin uygulanması, enerjide verimliliğin ve tasarrufun artırılması, yeni-yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımına yönelik teknolojinin ve altyapının geliştirilmesi, enerji-ekonomi-ekoloji dengesini gözetken kalkınma anlayışının geliştirilmesi, kaynak çeşitliliğini ve jeopolitik gerçekleri dikkate alan enerji politikalarının ve enerji güvenliği modellerinin oluşturulması vb. gibi önlemlerle salım azaltım ve uyum politikalarını bütüncül bir yaklaşımla hayata geçirilebilir.

Kaynakça

Alam, M.S., “Economic Growth with Energy”, Munich Personal RePEc Archive (MPRA) Paper, No: 1260, 2006.

Ayan, T. ve Pabuçcu, H., “Yenilenebilir Enerji Kaynakları Yatırım Projelerinin Analitik Hiyerarşi Süreci Yöntemi İle Değerlendirilmesi”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Y.2013, C.18, S.3, s.89-110.

Bergh, J.C.J.M., “Ecological Economics: Themes, Approaches, and Differences with Environmental Economics”, Tinbergen Institute Discussion Papers, No: 00-080/3, 2000.

Bernard, A. ve Vielle, M., “An Appraisal of The French Nuclear Program with Respect to The Kyoto Protocol Through a World: Dynamic General Equilibrium Model”, International Energy Markets, Competition and Policy, Issue; 88, 1997, s. 2-24.

BMİDÇS, “UNFCCC: Article 2 Objective”, 1992, http://unfccc.int/files/essential_background/publications_htmlpdf, (Erişim Tarihi: 02.04.2012).

_____, “Paris Agreement English”, 2015, http://unfccc.int/files/essential_background/convention/application/pdf/english_paris_agreement.pdf, (Erişim Tarihi: 14.04.2016).

_____, “INDCs Synthesis Reports”, 2016, http://unfccc.int/focus/indc_portal/items/8766/9240.php, (Erişim Tarihi: 12.03.2016).

_____, “GHG Emission Profiles for Annex I Parties and Major Groups”, 2016a, http://unfccc.int/ghg_data/ghg_data_unfccc/ghg_profiles/items/4625.php, (Erişim Tarihi: 02.03.2016).

_____, “Intended Nationally Determined Contributions (INDCs)”, 2016b, http://unfccc.int/focus/indc_portal/items/8766.php, (Erişim Tarihi: 02.03.2016).

Burniaux, J.M. ve Martins, J.O., “Carbon Leaka-Ges: A General Equilibrium View”, Economic Theory, Cilt 49, 2012, s. 473-495.

Cluver, F.H., Cooper, C.J. ve Kotze, D.T., “The Role of Energy in Economic Growth”, 1999, http://www.worldenergy.org/weceis/publications/default/tech_papers/17th_congress/1_1_17.asp, (Erişim Tarihi: 20.03.2014).

Çelebi Boz, F. ve Bayramoğlu, T., “Paris Climate Summit And Turkey's Renewable Energy Policies”, Applied Research In Health And Social Sciences: Interface And Interaction, Vol. 13, No. 1, 2016

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, “Türkiye İklim Değişikliği Stratejisi: 2010-2023”, 2012a, <https://www.csb.gov.tr/db/iklim/banner/banner592.pdf>, (Erişim Tarihi: 12.05.2015).

Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, “Türkiye’nin İklim Değişikliği Uyum Stratejisi ve Uyum Planı: 2011-2023”, 2012, https://www.csb.gov.tr/db/iklim/eduardosya/uyum_stratejisi_TR.pdf, (Erişim Tarihi: 12.05.2015)

Damar, N.B., “Paris İklim Değişikliği Anlaşması COP 21 ve Türkiye”, Elektrik Mühendisliği Dergisi, Cilt: 456, 2016, s. 69-72.

DEKTMK, “Yayınlar: Enerji Raporları”, 2016, <http://www.dektmk.org.tr/>, (Erişim Tarihi: 04.04.2016).

EIGM, “İstatistikler: Denge Tabloları”, 2016, <http://www.eigm.gov.tr/tr-TR/Denge-Tablolari/Denge-Tablolari?page=2>, (Erişim Tarihi: 04.04.2016).

Halıcıoğlu, F. “An Econometric Study of CO₂ Emissions, Energy Consumption, Income and Foreign Trade in Turkey”, Energy Policy, Cilt 37, 2009, s. 1156-1164.

IEA, “CO₂ Emissions From Fuel Combustion Highligths”, 2015, <https://www.iea.org/publications/CO2Emissions2015.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.02. 2016).

_____, “Key World Energy Statistics”, 2015a, <https://www.iea.org/publications/freepublications/publication/keyworldenergystatistics-2015.html>, (Erişim Tarihi: 02.03.2016).

_____, “Energy Atlas-Energy Indicators”, 2016, <http://energyatlas.iea.org/?subject=-297203538>, (Erişim Tarihi: 02.03.2016).

IKV, “2020’ye Doğru Kyoto-Tipi İklim Değişikliği Müzakereleri”, 2013, <http://www.ikv.org.tr/images/files/Kyoto.pdf>, (Erişim Tarihi: 23.02.2015).

INDC-Türkiye, “Kesin Katkı İçin Ulusal Niyet Beyanı”, 2015, <http://iklimzirvesi.org/wp-content/uploads/2015/10/INDC-Turkiye-Turkce.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.03.2016).

IPCC, “Special Report on Emission Scenarios”, 2000, <https://www.ipcc.ch/pdf/special-reports/spm/sres-en.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.04.2014).

_____, “Climate Change: The Physical Science Basis, Frequently Asked Questions”, 2013, https://www.ipcc.ch/report/ar5/wg1/docs/WG1AR5_FAQbrochure_FINAL.pdf, (Erişim Tarihi: 25.05.2014).

IPM, “COP21’in Ardından”, 2016, <http://ipc.sabanciuniv.edu/new/cop21-ardindan/>, (Erişim Tarihi: 02.03.2016).

Kazokoğlu, C., “10 grafikte BM İklim Değişikliği Konferansı ve Türkiye”, 2015, http://www.bbc.com/turkce/ekonomi/2015/11/151130_cop21_turkiye_cuneyt_kazokoğ, (Erişim Tarihi: 10.04.2016).

Kumbaroğlu, G. ve Madlener, R., “Energy and Climate Policy Analysis with the Hybrid Bottom-Up Computable General Equilibrium Model SCREEN: The Case of the Swiss CO₂ Act”, *Annals of Operations Research*, Cilt 121, Sayı 1-4, 2003, s. 181-203.

Kumbaroğlu, G., Madlener, R. ve Demirel, M., “A Real Options Evaluation Model for The Diffusion Prospects of New Renewable Power Generation Technologies”, *Energy Economics*, Cilt 30, Sayı 4, 2008, s. 1882-1908.

Najam, A. ve Cleveland, C.J., “Energy and Sustainable Development At Global Environmental Summits: An Evolving Agenda”, *Environment, Development and Sustainability*, Cilt 5, Sayı 2, 2003, s. 117-138.

Ockwell, D.G., “Energy and Economic Growth: Grounding our Understanding in Physical Reality”, *Energy Policy*, Vol: 36, 2008, s. 4600-4604.

Pabuđu, H. ve Bayramoğlu, T., “Yapay Sınır Ağları İle CO₂ Emisyonu Tahmini: Türkiye Örneği”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi* 18/3 (2016) 762-778.

Say, N.P. ve Yücel, M., “Energy Consumption and CO₂ Emission in Turkey: Emprical Analysis and Future Projection Based on Economic Growth”, *Energy Policy*, Cilt 34, 2006, s. 3870-3786.

Spash, C.L., “The Development of Environmental Thinking in Economics”, *Environmental Values*, Vol: 8, 1999, s. 413-435.

Tezel, Y.S., *İktisadi Büyüme*, İkinci Baskı, Ankara, İmaj Yayıncılık, 1995.

TTGV, “İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Kalkınma Ulusal Raporu”, 2002, <http://www.ttg.gov.tr/content/docs/iklim-degisikligi-ve-surdurulebilir-kalkinma.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.02.2016).

TÜİK, “Ulusal Sera Gazı Emisyon Envanteri-2013”, 2015, <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=399>, (Erişim Tarihi: 04.03.2016).

UNDP, “BMİDÇS Kapsamında Sunulacak İlk İki Yıllık Raporun Hazırlanmasına Destek Projesi”, 2014, <http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/operations/projects/...>, (Erişim Tarihi: 25.02.2016).

Weart, S.R., *The Discovery of Global Warming*, Cambridge, Harvard University Press, 2003.

Yapraklı, S., *Enerjiye Dayalı Büyüme: Türk İmalat Sanayi Üzerine Ekonometrik Uygulamalar*, I. Baskı, İstanbul, Beta Yayınevi, 2013.

Dimensions of Entrepreneurial Orientation and Entrepreneur's Characteristics That Affect The Internationalization Process of Turkish Born Global Firms

Behiye BEĞENDİK*

Geliş Tarihi (Received): 09.03.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 17.05.2017

Abstract

Born global firms, a common subject of both international trade and international entrepreneurship, internationalize quickly and with acceleration. The researches about the BG firms emphasize that; industries, globalization, networks and entrepreneurs affect the BG firms. Entrepreneurs are more important than the other factors, because of being decision maker and the starter of internationalization. BG firms internationalize faster through entrepreneurial orientation (EO) that owned by the entrepreneur. The BG entrepreneur having three factors ofn EO, carries the BG firm one step ahead in the competition. Thus, in this study, the entrepreneurial orientaion (EO) dimensions and entrepreneur characteristics that affect the internationalization of BGs are investigated.

Qualitative research is applied on 6 BG firms. The data gathered from the participants while face to face interviews and are analyzed by coding. The research method is created by replacing these properties into tree diagram through taxonomy. Study results discovered BG entrepreneur's common and different characteristics related to the EO dimensions, pro-activeness, risk taking, and innovativeness. Entrepreneur's general characteristics are gathered into two groups for each of the EO dimensions. The first group affects the EO of BGs positively, and the second group affects negatively.

Keywords: *Born Global Firms, Dimensions of Entrepreneurial Orientation, General Characteristics of Entrepreneurs, Qualitative Research, Coding*

* Yrd. Doç. Dr., Beykoz Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu Havacılık Yönetimi Bölümü Öğretim Üyesi, behiyebegendik@beykoz.edu.tr

Küresel Doğan İşletmelerin Uluslararasılaşma Sürecine Etki Eden Girişimcilik Yönelimi Boyutları ve Girişimci Özellikleri

Öz

Uluslararası ticaret ve uluslararası girişimciliğin ortak konusu olan küresel doğan işletmeler (KDİ), geleneksel uluslararasılaşma modellerinin aksine hızlı ve ivmeli uluslararasılaşmaktadır. Bu makalede, Türk KDİ'lerin uluslararasılaşma sürecine etki eden faktörler incelenmektedir.

KDİ'ler ilgili araştırmalar; KDİ'lerin kuruluşuna endüstrinin, küreselleşmenin, şebekelerin ve girişimcinin etki ettiğini belirtmektedir. Karar verici ve uluslararasılaşmanın başlatıcı unsuru olması nedeniyle, girişimci uluslararasılaşma sürecine etki eden en önemli faktördür. Özellikle, KDİ'lerin girişimcilerinin sahip olduğu girişimcilik yönelimi (GY) sayesinde, KDİ'ler çok daha hızlı uluslararasılaşmaktadır. Dolayısıyla, KDİ girişimcisinin GY'nin üç unsurunu taşıması, bir diğer ifade ile risk alması, proaktif ve yenilikçi olması, KDİ'yi rekabette üst konuma taşımakta ve uluslararası arenada var olmasını sağlamaktadır. Bu nedenle, çalışmada KDİ'lerin uluslararasılaşmasına etki eden GY boyutları ve girişimci özellikleri araştırılmaktadır.

6 KDİ'de kalitatif araştırma yapılmıştır. Yüzyüze görüşmelerde katılımcılardan elde edilen veriler kodlanarak analiz edilmiş ve girişimcilerin sahip oldukları özelliklere ulaşılmıştır. Bu özellikler taksonomi ile ağaç diyagramına yerleştirilerek araştırma modeli oluşturulmuştur.

Çalışma sonuçları, küresel doğan girişimcinin proaktiflik, risk alma ve yenilikçilik kavramlarından oluşan GY boyutları ile ilişkilendirilen ortak ve farklı özelliklerini ortaya çıkarmıştır. Girişimcinin genel özellikleri her bir GY boyutu altında iki grupta toplanmıştır. Birinci grup KDİ'lerin GY'ne pozitif etki etmektedir. İkinci grup, KDİ'lerin GY'ne negatif etki etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Küresel Doğan İşletmeler, Girişimcilik Yönelimi Boyutları, Girişimcilerin Genel Özellikleri, Kalitatif Araştırma, Kodlama*

Introduction

Internationalization can be expressed in two models. These models are ‘Traditional Internationalization Models’ and the ‘Born Global Firm Model’. Opposite of traditional internationalization models, BGs internationalize from inception or near inception. The factors that affect rapid internationalization of BGs compose this difference.

Rapid internationalization, the most important property of BGs, depends on seeing the opportunities in foreign markets and deciding to enter these markets. Entrepreneurs seeing and evaluating the opportunities in foreign markets depends on EO. So rapid internationalization of BGs can be explained with international EO. Thus, this paper aims to study entrepreneurial orientation dimensions, and entrepreneur characteristics that affect born globals’ internationalization process. In addition, this paper seeks:

- To define the born global firms
- To determine the importance of entrepreneurial orientation through the internationalization process of born globals.

1. Review of Relevant Literature

1.1. The Evolution of Born Global Firms

International trade literature developed different models clarifying enterprises slow and gradual internationalization processes. These models predict that firms will first develop a strong domestic base. Because firms lack knowledge about foreign markets, they perceive this situation as uncertainty and risky. Thus, they gradually expand internationally in discrete stages.

In the late 80’s and with changing conditions globally, large numbers of the firms that hadn’t internationalized in a slow and gradual way appeared on the world stage. The term ‘Born Global’ was first used by Rennie in McKinsey’s study of these new kind of firms. BGs began exporting on average only two years after their foundation, and achieve 76 percent of their total sales through exports (Rennie, 1993, p.45). This means that, BGs, are a contradiction for the gradual models explaining exporting firms that are based on strong domestic markets. (Chetty and Campbell-Hunt, 2004: 60). This makes BGs particularly interesting, and they are frequently studied.

After Rennie, Oviatt and McDougall (1994) made their treatment of this new form of exporting firms, they adopted the term ‘international new ventures’ for these firms. Oviatt and McDougall defined an international new venture as a business organization that from inception seeks to derive significant competitive advantage from the use of resources, and the sale of outputs in multiple countries (p: 49).

Rennie and Oviatt and McDougall identified that BG firms were founded after changing conditions. Knight (1997) emphasized these conditions in his study. Knight documented the conditions that give rise to the emergence of BG firms (pp. 6-9).

Madsen and Servais (1997) introduced the term 'Born Global,' and adopting the same definition as Oviatt and McDougall (1994, p. 49). Madsen and Servais (1997) further emphasized that the antecedent of a BG is one or several strong entrepreneurs (p.574) .

1.2. Concept of Entrepreneurial Orientation

Firms have to grow and in this way they can survive. Thus, environmental turbulence can have a significant impact on the viability of a firm, such that it is critical for managers to understand and effectively manage these events (Kraus, Rigtering, Hughes, and Hosman, 2012, p. 162). In such a case, processes, practises, and decision making activities, the necessity subjects for new entry, become more important. Processes, practises, and decision making activities, are defined as EO. Thus, EO shapes the viability of BGs survival in the global economy.

The original framework of EO was first introduced by Miller in 1983. Miller defined entrepreneurial firms, as the firms that make market innovations, take risks, and implement proactively before their competitors. Being the fundamental study of EO, Miller's study is developed by several academicians firstly, by Covin and Slevin (1988) and by Lumpkin and Dess (1996). Covin and Slevin (1988) explained that EO of a firm is demonstrated by the extent to which the top managers are inclined to take business-related risks (the risk-taking dimension), to favour change and innovation in order to obtain a competitive advantage for their firm (the innovation dimension), and to compete aggressively with other firms (the pro-activeness dimension) (p. 218).

Lumpkin and Dess (1996) identified EO as the processes, practices, and decision-making activities that lead to new entry (p. 136).

Lee and Peterson (2000) implied that EO was the entrepreneurial process. This process is stated as method, activity, and decision making processes during new entry. The firms that move independently (autonomy), are willing to do experiments, take risks, take initiatives (pro-activeness), and compete aggressively in the market have strong EO (Lee and Peterson, 2000, p. 405).

1.3. Dimensions of an Entrepreneurial Orientation

Miller, the first author interested in EO framework, determined EO dimensions as, innovativeness, pro-activeness, and risk taking. Covin and Slevin admitted the same EO

dimensions with Miller. In their article EO is accepted to be composed of dimensions of pro-activeness, innovativeness, and risk taking, too.

Innovativeness reflects a firm's tendency to engage in and support new ideas, novelty, experimentation, and creative processes that may result in new products, services, or technological processes (Lumpkin and Dess, 1996, p. 142). Pro-activeness is about the tendency of estimating the changes and needs of an environment previously, and leading to new methods and techniques (Lee, Lee, and Pennings, 2001, p. 618). Risk taking is the tendency of investing on unaccustomed income or loss or indefinite revenue (Lumpkin and Dess, 1996, p. 144).

2. Research

Since the concept of BG is developed in the internationalization literature, it becomes the center of academic research. Several academicians are interested not only in BGs theoretically, but also empirically. However, there is still lack of empirical research about BG entrepreneurs.

Explaining the reasons for rapid internationalization of BGs' internationalization process with new entry, in other words with just entrepreneurship, isn't sufficient. Thus, in this study, the entrepreneurial orientation dimensions that affect the internationalization of BGs are investigated. EO is one of the key factors that explains the rapid internationalization of BGs. As mentioned previously, while entrepreneurship answers the question of which jobs are occupied, EO contains the processes, practises, and decision making activities that entrepreneurs use to actualize these jobs. In other words, EO is based on understanding the internationalization process of BGs, explaining how the new entry actualize and focuses on process. Studying on the difference of BGs' internationalization process will present a deeper insight, looking at entrepreneur's decision factors that cause rapid internationalization. Consequently, in this article, EO dimensions and entrepreneur's characteristics that affect the BGs' internationalization process are studied.

2.1. The Purpose of the Research

Having the characteristic of small and medium sized firms, BGs actualize the important part of their total sales by exporting. Thus, their role in foreign trade cannot be regarded as too little to undervalue. It's important to identify the small and medium sized BGs that take an important role in foreign trade as operating in foreign markets from their foundation or within three years after their foundation. And it's also important to identify the factors that affect these firms entry into foreign markets differently from the SMEs that enter foreign markets traditionally (Kalyoncuoglu, 2010, p.91).

2.2. Research Model and Scope

The research method is shaped according to the model on figure 1. This model is formed through the studies in BG literature and in EO.

The hypothesis composed of the factors above are listed:

- 1) Entrepreneur, adopting a proactive posture is effective in the internationalization process of born global firms.
- 2) Entrepreneur, adopting a risk taking posture is effective in the internationalization process of born global firms.
- 3) Entrepreneur, adopting an innovative posture, is effective in the internationalization process of born global firms.

In the scope of this study, KOSGEB data base about BGs is reached. Only the firms located in Ankara are preferred because of time and resource limitations. Thus, there are 12 firms in the research universe. Firms located in Ankara are called to learn if they can be properly said to be BGs. According to the phone calls, it is reached that one of the firms doesn't have the qualification requirements. Five firms didn't accept the interview. Another 6 firms accepted to make face-to-face interviews. The sample quantity is appropriate according to the 3-12 range in Yin and Eisenhardt' study.

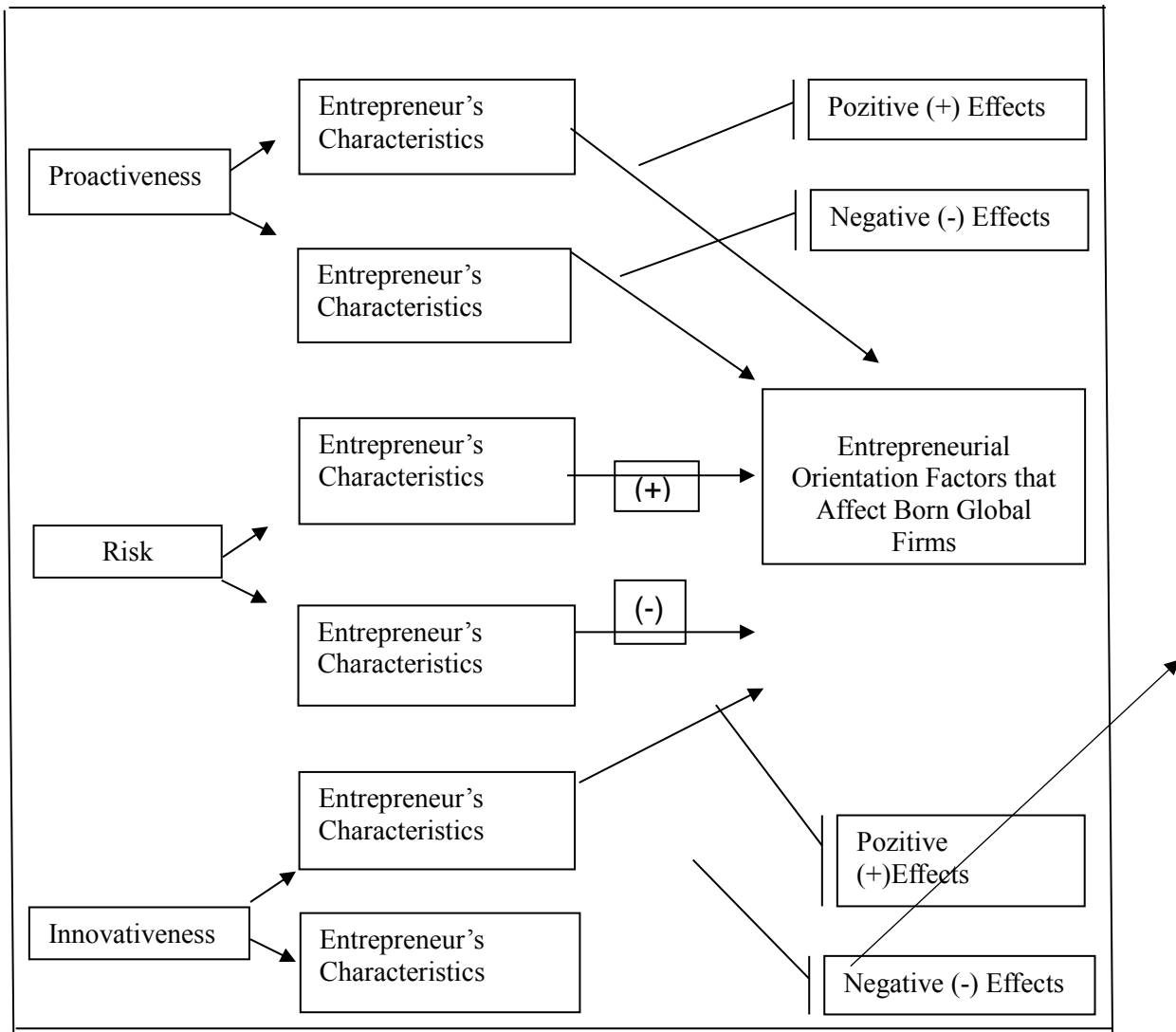

Figure 1. Basic Research Method

(Figure 1 is adopted from studies Cavusgil, Knight, and Uner, 2011, Lumpkin and Dess, 1996)

2.3.Limits of Research

In the BG definitions, it is emphasized that BG firms are seen in high tech industries (Knight, 1997, p. 2; Saarenketo, Puumalainen, Kuivalainen, and Kylaheiko, 2004, p. 363). However, researchers observe BGs in different industries (Chetty and Campbell-Hunt, 2004, p. 72; Aspelund, Madsen, and Moen, 2007, p. 1431; Cavusgil, Knight, and Uner, 2011, p. 13). Thus, in this research, choice of informants doesn't depend on the industry that firms operated in.

The definition of Knight and Cavusgil (2004) is used to determine the firms that will be subject to further study:

- Number of workers: For this criteria, the firms are questioned if they are small and medium sized firms or not (Gabrielsson, 2005, p. 200; Knight and Cavusgil 2004, p. 125; Rennie, 1993, p. 45). In Turkey, SMEs are defined (18/11/2005) by cabinet as follows: ‘Firms that employ less than 250 annual staff and that don’t exceed annual net sales revenue or balance sheet above 25 million Turkish Liras (TL)’.
- The ratio of export sales out of total sales: This number is fixed at %25. The firms are questioned if their exporting activities reached %25 of their total sales (Knight and Cavusgil, 2004, p. 133; Madsen and Knudsen, 2003, p. 18, Rennie 1993, p. 45; Zhang, 2009, p. 38).
- The establishment date and the date of first exporting activity: First exporting activity is investigated to see if it occurred in the first three years after establishment (Knight and Cavusgil, 2004, p. 125; Madsen and Knudsen, 2003, p. 18; Moen and Servais (2002), Rennie, 1993, p. 45; Zhang, 2009, p. 38).

2.4. Research Method

Qualitative research methods are applied, to develop a deep insight about the posture and events that represent the research problem, to solve the problem and to ensure understanding of the research problem better. In this article, a multiple case study approach is actualized by face-to-face interview.

Face-to-face interviews are done with 6 BG entrepreneurs. Selected firms are typical examples of existing theory and BGs. Firms aren’t selected randomly. The interviews ranged in time from 40 to 60 minutes. The interviews were recorded and then transcription was finalized. The research was supported by secondary data, by gathering information from sources like financial data, firms’ presentations, product definitions, web sites, and news of BG firms. By the help of secondary data, the construct validity of the study was increased.

The most difficult part of qualitative research is data analysis. Every research carries different properties and the same analysis methods cannot be used (Yıldırım and Simsek, 1999: 156). Thus, coding, one analysis used in qualitative research, is preferred in this study. The purpose of coding is finding the matter lying under the complexity and untidiness of data and conceptualizing it (Bas and Akturan, 2008: 73).

2.5. Reports of Research Findings

Firms that begin exporting in 3 years after foundation, firms whose proportion of exporting to sales is at least 25%, and firms which are SMEs according to the number of workers, can be used for this research. In the table below, firms were evaluated about the properties they need to have, to be considered BGs.

Table 1. Evaluating the Firms in the Research According to the Factors Ensuring Being Born Global

Firm	Estab- lishment Date	Date of Starting Exporting	Export/ Sales Proportion	Number of Workers	Number of exported countries
1	2004	2005	%25	10	4
2	2006	2007	%25 - %100	10	1
3	2007	2008	%80	20	3
4	2005	2006	%45	70	4
5	2007	2008	%30	12	5
6	2007	2007	%40	12	9

2.6.Results

Study results discover the BG entrepreneur's common and different characteristics relate to pro-activeness, risk taking, and innovativeness. Entrepreneur's general characteristics are gathered into two groups for each EO dimension. The first group affects the EO of BGs positively, and the second group affects EO negatively. The result of the study is summarized in Figure 2 below.

The first subject that is discussed about EO of BGs is pro-activeness. Entrepreneurs that emphasize entrepreneurial initiative by pursuing and anticipating opportunities and participating in new or emerging markets are classified as proactive. Pro-activeness is crucial to an EO because it is concerned with the implementation stage of entrepreneurship (Lee and Peterson, 2000, p.406). With such a forward-looking perspective, proactive firms have the desire to be pioneers, thereby capitalizing on emerging opportunities (Wiklund and Shepherd, 2005, p. 75).

As mentioned before, characteristics related with pro-activeness are grouped like the other EO dimensions. The codes that arise according to the coding of data gained from participants are gathered under the headline of entrepreneur's characteristics. The first group of entrepreneur's characteristics under the headline of pro-activeness, affects the internationalization process of BGs positively.

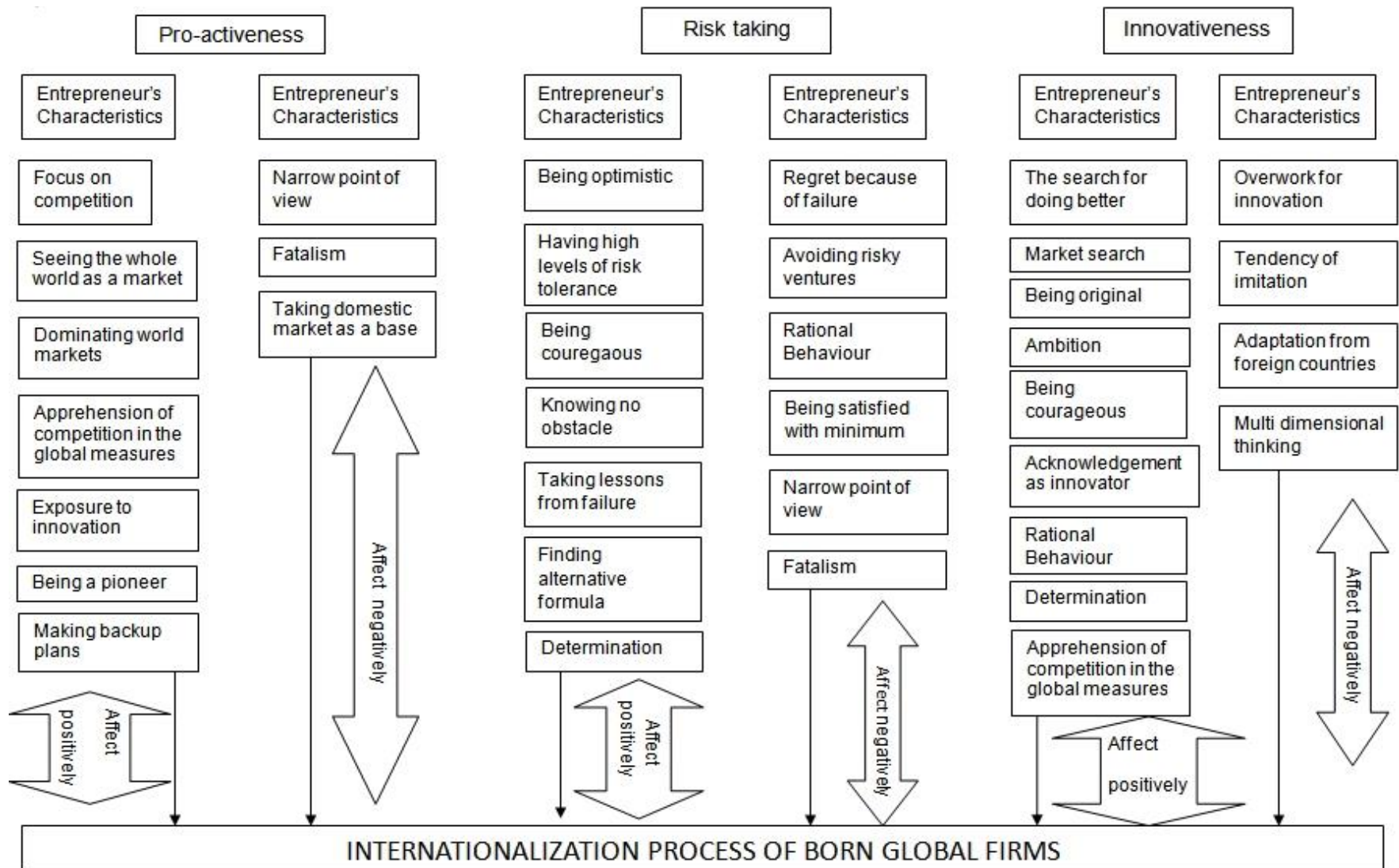

Figure 2. Entrepreneur's Characteristics That Affect Internationalization Process of Born Globals

Among the entrepreneur's characteristics about pro-activeness, the first characteristic that affects BGs positively is a "focus on competition". The entrepreneur who makes competition his/her focus, works to do the firm's operations better and more correctly than competitors. Leading their competitors is a position gained by focusing on core competence. As a result, 'focus on competition' affects the internationalization process of BGs positively.

Among the entrepreneur's characteristics about pro-activeness, the second characteristic that affects the internationalization process of BGs positively is "seeing the whole world as a market". The BG definition in the common literature emphasizes that BGs see the whole world as a market; (McDougall, Oviatt, and Shrader, 2003, p.59; Zhang, 2009, p. 38). BGs perceive international markets as an opportunity. Therefore, the main purpose of BGs is growing with international sales (Madsen and Servais, 1997, p.7). Correspondingly, 'seeing the whole world as a market place', affects the internationalization of BGs positively.

"Dominating the world market" affects the internationalization process of BGs positively. As mentioned above, BG entrepreneurs see the whole world as a market. Entrepreneurs have to reach buyers in international markets, competing with international competitors. Thus, it is better to shape their marketing plans by knowing countries' purchasing behaviour, the environmental conditions of international markets, and economic, political, and cultural constructions (Can, Tuncer, and Ayhan, 2004, p. 323). It is specified that "dominating the world market" affects the internationalization process of BGs positively.

Another characteristic affecting BGs' internationalization is "apprehension of competition in the global measures". Global competition doesn't appear only in operating international marketing. As the third entrepreneur participating in the survey noted, his customer from Turkey benchmarked the price with products produced in China. Thus, "apprehension of competition in the global measures", contributes positively to the internationalization process of BGs.

"Exposure to innovation" affects the internationalization process of BGs positively. Leading competitors takes place in the concept of pro-activeness. Firms pioneer and beat out their competitors by the implementation of new ideas and new products. Thus, it is necessary for entrepreneurs to have the tendency to produce new ideas and products. Innovation is the specialty of strong entrepreneurs.

One of the entrepreneurial characteristics that is found in the stage of data analysis is "being a pioneer." The best strategy to benefit from market opportunities is being the first

mover. Benefiting from asymmetries in the market, the first mover gains high profits and is one step ahead to be a global brand (Liebermann and Montgomery, 1988, p. 41).

“Making backup plans” affects the BGs’ process positively. BGs operate in unsteady international markets. “Making backup plans” ensures reduced danger from these threats. In the survey, the 2nd entrepreneur noted that in the 2008 crisis, when foreign sales came to a stop, his firm turned rapidly to domestic markets to make up the gap according to the ability to adapt through backup plan.

Among the characteristics of entrepreneurs about pro-activeness, there is a second group that affects the internationalization process of BGs negatively. Among the second group, “narrow points of view” and “fatalism” take place. As emphasized in the literature, and in accordance with the far sighted perspective, BG entrepreneurs have to act predicting economic and social changes. However, most of the entrepreneurs interviewed in the scope of this research don’t see the economic and social environment and changes in these environments, as part of their job. This shows that the entrepreneurs who attended the research have a narrow point of view. Correspondingly, not to make a provision before a negative event, is coded as fatalism. Entrepreneurs cannot be successful before analyzing comprehensively the economic and political environment they are in, and before reflecting the changes of this environment to their operations (Uner, 2008, p. 177). Thus, both of the characteristics affect the internationalization process of BGs in a negative way.

“Taking domestic markets as a base” alone affects internationalization process of BGs negatively. The fifth entrepreneur, that participated in the interview, explained that their operations are shaped through the domestic market. International operations are only actualized according to a demand from the buyer. This situation is the opposite of seeing the whole world as a market (Zhang, 2009, p. 38; McDougall, et. al., 2003, p. 59), and affects the internationalization process of BGs negatively.

The second dimension of EO is risk taking. Risk is related with uncertainty. Focusing on international markets, BG firms have to face more uncertainty and in proportion to uncertainty they have to bear bigger risks.

According to the results of the data analysis of interviews, the characteristics of entrepreneurs about risks are divided into two groups as affecting the internationalization process of BGs positively and negatively.

Related to risk taking, the first characteristic of entrepreneurs is “being optimistic”. Risk is related with uncertainty and borrowing large amounts of money (Baird and Thomas, 1985, p. 231). Thus, to decide this, entrepreneurs have to believe that results will be good and

they have to be optimistic. “Being optimistic”, affects the internationalization process of BGs positively.

Operating in the international markets contains risks. As our 3rd entrepreneur implied, most of the customers prefer to make a linkage without a contract that gives guarantee to the seller. Customers don't pay on time. In spite of all of these problems, entrepreneurs go on to international activities. And this shows that entrepreneurs have ‘high levels of risk tolerance’. Otherwise they cannot expand into international markets and cannot become BGs. Thus, entrepreneurs having ‘high levels of risk tolerance’ dare to expand into international markets and this affect BGs positively.

“A coueregous” entrepreneur has no fear. According to the research results, that BG entrepreneur who works with uncertainty, and in large amounts of debt, is fearless. Correspondingly, being courageous affects the internationalization process of BGs positively.

Another characteristic “knowing no obstacle” affects the internationalization process of BGs positively. For entrepreneurs, obstacle is a situation that hinders the firm's operations. Entrepreneurs “knowing no obstacle,” abrogates the hindrance of firm's operations. This subject can be expressed giving an example from the participants' answers. The 6th entrepreneur implied that they didn't patent their own brand. Their competitor patented the 6th entrepreneur's brand, and took all of their products. The 6th entrepreneur cited that when they were at the point of closing down the firm, they called their suppliers to extend the payment period. And when this request was admitted by their suppliers, the firm took a chance to go on their operations. The 6th entrepreneur eliminated the obstacle and saved the life of his firm.

Among entrepreneur's characteristics, the characteristic of “taking lessons from failure” is attained according to risk taking. Risk taking contains planning and implementing the projects which have a reasonable chance of costly failures (Lumpkin and Dess, 1996, p. 145). “Taking lessons from failure”, and not repeating the same failure, affects the internationalization process of BGs in a positive way.

Among entrepreneur's characteristics, “finding alternative formula” and “determination” are reached according to risk taking. The 6th entrepreneur noted that his firm had plans to reach the Iranian market, but didn't have a capability to go Iran by airplane because of the cost. Physical impossibility didn't shepherd a retreat from their target. Instead of this, they found an alternative transportaion method and made a 36 hour bus trip. They still managed to sell to their customers. This confirms that “finding alternative formula” and “determination” affect the internationalization process of BGs in a positive way.

Another group of entrepreneur's characteristics about risk taking affects the internationalization process of BGs in a negative way. The first factor that affect negatively is "regret because of failure." Regret is sorrow for what one has done or omitted to do. Regret causes entrepreneurs not to step bravely. This affects the internationalization process of BGs in a negative way.

"Avoiding risky ventures" is about entrepreneur's feelings of safety. Thus, an entrepreneur, avoiding risky ventures, acts prudently and cautiously and doesn't like taking risks. This affects the internationalization process of BGs in a negative way.

Another entrepreneur's characteristic about risk taking is "rational behaviour." Rational behaviour is defined as relating to reason. As noted, risk is going into an unknown and dangerous business (Baird and Thomas, 1985, p. 231). In the presence of an unknown and dangerous business, entrepreneurs have the tendency of acting cautiously, of avoiding risks and retreating. This affects the internationalization process of BGs negatively.

Another characteristic "being satisfied with minimum" is defined as satisfying expectations. Entrepreneurs content with his/her position, prefer to avoid steps that sweep himself/herself and his/her business into uncertainty. The 6th entrepreneur explained this by showing that entrepreneurs contending to pay the salaries of workers and rent, will keep away from profitable, but risky businesses. This avoids rapid expansion and affects the internationalization process of BGs in a negative way.

Another characteristic of entrepreneurs about risk taking is "narrow point of view". Because of uncertainty, entrepreneurs have to evaluate all of the decisions about firm operations in a widerange. As mentioned before, competitive advantage is gained not only through production. Focusing only on production, causes entrepreneurs not to see other opportunities. For example, the 6th entrepreneur preferred producing more products to making patents. In this space, their competitor, registering their trademark, arrested the goods, and the 6th entrepreneur almost gave up trade. Consequently, a "narrow point of view" affects the internationalization process of BGs in a negative way.

As a result of data analysis, "fatalism" is reached. Entrepreneurs, exhibiting the characteristic of "fatalism," make do. Correspondingly, entrepreneurs won't produce alternative solutions, believing that failure is in his/her company's destiny. In conclusion, "fatalism" affects the internationalization process of BGs negatively.

Innovativeness has a great role in the presence or origin of entrepreneurship. Supporting new ideas and experiments, permanent solutions to problems, and creative processes of entrepreneurs, determines the power of innovatiness dimension determined by EO (Lee and

Peterson, 2000, p. 406). Innovative firms take positive results in new technologies, products or processes.

Among the entrepreneur's characteristics about innovativeness, "search for doing better" is reached. As a result of data analysis, it is reached that entrepreneurs want to do better operations than present operations by changing product kinds, searching for raw materials, searching continually for new jobs and markets, using rare methods in advertising, and attending prestigious expositions. This affects innovativeness and internationalization process positively.

Another characteristic "market search" affects BGs' internationalization process positively. Among different classifications of innovativeness the most important one is defined as product – market innovation (Lumpkin and Dess, 1996, p. 143). Nonetheless, it is noted that internationalization requires entry into new markets. Thus, internationalization is defined as an innovation process (Andersen, 1993, p. 210). "Market search" is found according to survey results, and is confirmed by the statements about innovativeness in the literature.

Among entrepreneur's characteristics about innovativeness, "being original" is reached. After research and development operations, products are changed and put on the market in a new form. Differentiating products is about being original. The 3rd entrepreneur said that: 'From the beginning of my job, I didn't think to do products the same as another firm. I always thought to do different things'. This insight actualizes the characteristic of "being original" which affects the internationalization of BGs in a positive way.

The characteristic of "ambition" is reached according to the results of data analysis. Firms face some difficulties while being innovative. The 6th entrepreneur's chemical firm reaches innovation by experiments, but sometimes 3000-5000 experiments are done to come to a conclusion. The excess of experiments extends the time of attaining innovation. This is one of the barriers for entrepreneurs. Ambition and patience is needed. Thus, "ambition" affects internationalization process of BGs positively.

According to the data analysis, the characteristic of "being courageous" is attained. "Being courageous" affects the internationalization process of BGs in a positive way. Internationalization is not possible with a sense of fear.

The firms "acknowledgement as innovators," are asked to produce a product that isn't produced before. This firms acknowledgement as innovators go on to do great things, and they are preferred by clients to eventuate untested ideas. Taking the new idea from its client, the firms known as innovators will produce new products. Thus, the characteristic "acknowledgement as innovators" affects the internationalization process of BGs positively.

According to data analysis, the characteristic of “rational behaviour” which affects the BGs’ internationalization process positively. As emphasized before, rational behaviour is defined based on rules and thoughtfully behaviour. Along with the idea of using current technology for innovation, the 4th entrepreneur decided not to renovate the existing machines, until the performance of existing machines decreased to a level that forced the firm to renovate. This proves that “rational behaviour” is also in command of the subjects who demonstrate innovation.

The characteristic of “determination” is vital. According to the 6th entrepreneur, after some 3000 experiments a conclusion can be attained. And the 3rd entrepreneur expressed that there is a probability that the machines they produce will be defective. These expressions show that entrepreneurs have to put aside not only time, but also physical resources. Thus, determination requires so as not to quit the job after problems occur. Correspondingly, “determination” affects the internationalization process of BGs positively.

After data analysis, the characteristic of “apprehension of competition in the global measures” is attained. As Knight and Cavusgil (1996) implied, innovative firms can operate in different markets with the products unique to them. Therefore, their competitors aren’t only the local firms that operate in domestic markets. Foreign firms operating in domestic markets, local, and foreign firms in any foreign markets that the firm operates in, are also competitors. Thus, admitting all the competitors, “apprehension of competition in the global measures”, affects the internationalization process of BGs in a positive way.

The second group of entrepreneur’s characteristics about innovation affects the internationalization process of BGs in a negative way. For example, “overwork for innovation” takes place. Innovative works should not take long periods. Longer periods cause entrepreneurs to move away from their targets. Entrepreneurs prefer to use their time effectively and avoid studies that aren’t certain to have positive results. Consequently, “overwork for innovation” affects the internationalization process of BGs negatively.

Among entrepreneur’s characteristics about innovativeness, the “tendency of imitation” and “adaptation from foreign countries” take place. Both of the characteristics causes entrepreneurs to introduce the existing products without adding or changing them. This will avoid entrepreneurs being creative and will affect innovation and consequently the internationalization process of BGs negatively.

After data analysis, the characteristic of “multi-dimensional thinking” is attained. Innovation requires tangible resources. Consequently, if the entrepreneur thinks about costs for innovation, he/she will quit the operation. As a result, “multi-dimensional thinking” restricts

innovative entrepreneurs. A restrictive factor for entrepreneurs while working on innovation is admitted as a problem. This shows that multi-dimensional thinking affects the internationalization process of BGs in a negative way.

EO scholars have empirically explored the independent effects of EO on performance (Wiklund and Shepherd, 2003, p. 1308). Effects of EO dimensions weren't analyzed in previous research. Thus, it is thought that the findings of this research will lead to future work.

DISCUSSION AND CONCLUSION

In this research, pro-activeness, risk taking, and the innovativeness dimensions of EO in BGs are studied. According to the questionnaire, entrepreneur's characteristics about pro-activeness, risk taking, and innovativeness are stated. The conclusion is reached that entrepreneur's characteristics have positive and negative effects on EO in BGs. Results support closely the literature.

Initially, this research contributed to the BG literature as it investigates a subject that isn't investigated in the literature before. However, when the research was completed and results are found after data analysis, important contributions are made to EO and BG literature.

Differentiating from traditionally internationalizing firms according to the decisions of BG entrepreneurs through the internationalization process, will show the important role of entrepreneurs. A research about the relationship between BGs' different internationalization processes and entrepreneurship dimension will be inadequate for explaining born global firm. In this study, after searching EO, which is wide ranging and contains also entrepreneurship, the findings will shed light on and show the way to future researchers. Entrepreneur characteristics, that related to EO dimensions and also affect the internationalization process in a positive and negative way, are attained. Entrepreneur characteristics contain not only characteristics of entrepreneurs but also the mentality of entrepreneurs. As mentioned previously, EO affects especially the BGs' internationalization process. Thus, it is very important for literature to study BGs and EO dimensions together.

This study's results are important not only for the literature, but also entrepreneurs. The results make a meaningful contribution to entrepreneurs. In the light of the research results, BG entrepreneurs have opportunity to see their own characteristics, and how they affect the BGs' internationalization speed. In the light of the research results, entrepreneurs can see the characteristics that affect the EO dimensions positively and have a chance to improve them. In addition, entrepreneurs can increase the internationalization level of BGs by converting to characteristics that have a positive affect on the EO dimensions.

The entrepreneur characteristics that affect EO of BGs negatively, and positively can be diversified by future research. In this study, pro-activeness, risk taking, and innovativeness are brought to literature by Miller (1983) and are accepted by academicians interested in EO in order to determine the entrepreneur's characteristics that affect the new dimensions of EO, and which will shape future research.

References

Andersen, O. (1993). On the internationalization process of firms: A critical analysis. *Journal of International Business Studies*, Vol. 24, No. 2, 209-231.

Aspelund, A., Madsen, T. K. and Moen, O. (2007). A review of the foundation, international marketing strategies, and performance of international new ventures. *European Journal of Marketing*, Vol.41, No.11/12, pp 1423-1448

Baird, I. S. and Thomas, H. (1985). Toward a contingency model of strategic risk taking. *Academy of Management Review*, 10, pp 230-243.

Bas, T. and Akturan, U. (2008). *Nitel araştırma yöntemleri- NVivo 7.0 ile nitel veri analizi*. 1th Ed.. Ankara: SeekinYayıncılık.

Can H., Tuncer, D. and Ayhan, D. Y. (2004). *Genel işletmecilik bilgileri*. 15th Ed. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Cavusgil, S. T., Knight, G. and Uner, M. M. (2011). *Türkiye’de küresel dogan işletmeler*. 1st Edition. Ankara: Detay Yayıncılık.

Chetty, S. and Campbell-Hunt, C. (2004). A strategic approach to internationalization: A traditional versus a ‘born-global’ approach. *Journal of International Marketing*, Vol. 12, No. 1, pp 57–81.

Covin, J. G. and Slevin, D. P. (1988). The influence of organization structure on the utility of an entrepreneurial top management style. *Journal of Management Studies*, Volume: 25/3, pp 217–259.

Gabrielsson, M. (2005). Branding strategies of born globals. *Journal of International Entrepreneurship*, 3, pp 199–222.

Kalyoncuoglu, S. (2010). *A Comparative study on the characteristics of founders/top managers that affect firms as born global* (Unpublished Doctoral Thesis). Gazi University, Ankara.

Knight, G. A. and Cavusgil, S. T. (1996). The born global firm: A challenge to traditional internationalization theory. *Advances in International Marketing*, 8, pp 11- 26.

Knight, Gary A. (1997). *Emerging paradigm for international marketing: The born global firm*. (Unpublished Doctoral Thesis). Michigan State University, Michigan.

Knight, G. A., Cavusgil, S. T. (2004). Innovation, organizational capabilities and the born-global firm. *Journal of International Business Studies*, 35, pp 124-141.

Kraus, S. and Rigtering, J. P. C., Hughes, M., and Hosman, V. (2012). Entrepreneurial orientation and the business performance of SMEs: a quantitative study from the Netherlands. *Review of Managing Science (Springer Link)*, 6, pp 161-182.

Lee, S. M. and Peterson, S. J. (2000). Culture, entrepreneurial orientation, and global competitiveness. *Journal of World Business*, 35/ (4), pp 401-416.

Lee, C., Lee, K., and PENNINGS, J. M. (2001). Internal capabilities, external networks, and performance: A study on technology-based ventures. *Strategic Management Journal*, 22 (6/7), pp 615–640.

Lieberman, M. B. and Montgomery, D. B. (1988). First-mover advantages. *Strategic Management Journal*, Vol. 9, [Special Issue], pp 41-58.

Lumpkin, G. T., Dess, G. G. (1996). Clarifying the entrepreneurial orientation construct and linking it to performance. *Academy of Management Review*, 21/1, pp 135–172.

Madsen, T. K. and Knudsen, T. (2003). International new ventures: A new organizational form? *The Sixth McGill Conference on International Entrepreneurship: Crossing Boundaries and Researching New Frontiers*, September, pp19-22.

Madsen, T. K., Servais, P. (1997). The internationalization of born globals: An evolutionary process?. *International Business Review*, Vol.6, No: 6, pp 561-583.

McDougall, P. P., Oviatt, B. M., and Shrader, R. C. (2003). A comparison of international and domestic new ventures. *Journal of International Entrepreneurship*, 1, pp 59-82.

Moen, O. and Servais, P. (2002). Born global or gradual global? Examining the export behavior of small and medium-sized enterprises. *Journal of International Marketing*, Vol. 10(3), pp 49–72.

Oviatt, B. M. and McDougall, P. P. (1994). Toward a theory of international new ventures. *Journal of International Business Studies*, First Quarter, pp 45-64.

RENNIE, Micheal W. (1993). Born global. *The McKinsey Quarterly*, No. 4, pp 45-52.

Saarenketo, S., Puumalainen, K., Kuivalainen, O. and Kylaheiko, K. (2004). Dynamic knowledge-related learning processes in internationalizing high-tech SMEs. *International Journal of Production Economics*, 89, pp 363–378.

Uner, M. M., (2008). *Genel işletmecilik*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Wiklund, J. and Shepherd, D. (2003). Knowledge-based resources, entrepreneurial orientation, and the performance of small and medium sized business. *Strategic Management Journal*, Vol.24, Issue:13, pp 1307–1314.

Wiklund, J. and Shepherd, D. (2005). Entrepreneurial orientation and small business performance: a configurational approach. *Journal of Business Venturing*, 20, pp 71-91.

Yıldırım, A. and Simsek, H. (1999). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, 1.th Ed. Ankara: Seckin Yayıncılık.

Zhang, S. (2009). The reasons for emergence of born global firms taking China as an example. *International Journal of Business and Management*, Vol. 4, No.8, pp 37-42.

**Devlet ve Örgütlü Yapılar:
Kamusal Alanda Bir Karşılaşmanın İmkân ve Sonuçları Üzerine**

Fatih ERTUGAY*

Geliş Tarihi (Received): 29.12.2016 – Kabul Tarihi (Accepted): 28.04.2017

Öz

Bu çalışma kamusal alan tartışmaları çerçevesinde Türkiye'deki kamusal alan algısını ve bu alandaki aktörlerin bazılarının karşılıklı ilişkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Türkiye'de devlete terk edilen, devletin de büyük bir isteklilikle sahiplendiği ve diğer aktörleri büyük oranda dışladığı kamusal alan, hali hazır görünümü ile sorunludur. Çeşitli kuramsal tartışmalara konu olan bu sorunun teknik bir çözümünün olduğunu iddia edebilmek de bir hayli güçtür. Bu güçlük, söz konusu sorunun belirli bir tarihselliğe, sosyal, siyasal ve ekonomik bir birikime/yığılıma yaslanmasından kaynaklanmaktadır. Bu birikim içerisinde kamusal alanda etkin biçimde görünür olacak aktörlerden birisi de *örgütlü yapılar*dır.

Türkiye'de örgütlü yapılar, kamusal alanın temel-özerk bir aktörü olarak hareket etmek yerine, tali-edilgen ve bağımlı bir *parça* gibi davranmaktadırlar. Dolayısıyla bu da, kamusal alanın, teorik olarak öngörülen dönüştürücü etkisini büyük oranda ortadan kaldırmaktadır. Çalışma tam da bu noktaya odaklanmaktadır. Başka bir anlatımla dönüştürücü bir etkiye sahip olması gereken kamusal alanın, örgütlü yapıların devletle kurdukları sorunlu ilişkiden ötürü dönüşen bir mahiyete bürünmesini sorunsallaştırmaktadır. Son tahlilde devlet ve örgütlü yapıların kamusal alanda karşılaşmalarının imkânı ve sonuçları üzerine düşünmek, aynı zamanda Türkiye'de kamusal alanın bir *kamu alanı* gibi görülmesinden çıkarılması üzerine düşünmek olacaktır.

Anahtar kavramlar: Dönüştürücü kamusal alan, dönüşen kamusal alan, kamusal alanda karşılaşma, devlet, örgütlü yapılar.

* Yrd. Doç. Dr., Nuh Naci Yazgan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, fertugay@hotmail.com

State and Organized Structures: On The Possibility and Results of A Confrontation In Public Sphere

Abstract

This study, within the framework the public sphere discussions, aims to analyze the perception of the public sphere in Turkey and to investigate the mutual relations of the actors in this area. Public sphere which has been abandoned to the state, has been possessed by the state and has been excluded other actors by the state is problematic with current view. Also a technical solution to this problem, which is the subject of various theoretical discussions is not possible. This difficulty is due to a certain historicity, social, political and economic accumulation/conglomeration of this problem. Within this accumulation, one of the actors will be visible in the public sphere are *organized structures*.

Organized structures in Turkey are acting as a subsidiary-passive and dependent part, rather than acting as a basic-autonomous actor of the public sphere. Therefore, this largely removes the theoretically predicted transformative effect of the public sphere. The focus of this study is precisely on this point. In other words, the study questions the public sphere, which should have a transformative influence, has a transforming content due to the problematic relation of organized structures with the state. In the final analysis, considering on the possibility and results of confrontation of state and organized structures in public sphere, will mean to consider with the essential features of public sphere in Turkey.

Keywords: Transforming public space, transformed public space, confrontation in public space, state, organized structures.

Giriş

Kamusal alan kavramı, kamusal alandaki aktörler, özgürlükler ve bunlarla ilişkili diğer sorunlar günümüzde yoğun tartışmaların konusunu oluşturmaktadır. Bu konudaki Türkçe literatür, aşağı yukarı son yirmi yıla yayılmış olan çalışmalarla oldukça zenginleşmiştir. Kitle iletişim araçlarından –özellikle sosyal medya imkânlarından- sanatsal yansımalara, kitle hareketlerinden spesifik olarak gelişen kadın hareketleri ve çevreci hareketlere kadar pek çok farklı mecra ve konu, kamusal alan ve kamusal müzakere kavramları çerçevesinde gündeme getirilmiş ve akademik tartışmalarda konu edilmiştir. Bununla birlikte, devlet dışında ya da yapısal-yasal olarak belirli oranlarda devletle ilişkili olan ve kendisini temel olarak kamusal alanda konumlandırılan örgütlü yapıların devletle kurdukları ilişkinin mahiyeti, sınırlı sayıda çalışmaya konu edilmiştir. Halbuki, Türkiye’de sivil siyasi özgürlükler ile özgürleştirici ve dönüştürücü bir kamusal alanın oluşmaması sorununun altında yatan nedenlerden birisi, bahse konu bu örgütlü yapıların devletle kurdukları ilişkinin problemleri bir içeriğe sahip olmasıdır. Bu anlamda kamusal bir aktör olarak bu örgütlü yapıların, devleti tamamlayan değil, sivil tartışma, müzakere, protesto, gündem oluşturma, pazarlık etme vb. demokratik araç ve yöntemleri kullanarak devletin sivil alana doğru genişlemesi önünde engelleyici bir işlev görmeleri gerekir. Bu da doğal olarak, kamusal alanda bir karşılaşmayı ya da karşı karşıya gelmeyi ima etmektedir.

Bununla birlikte başlığın ima ettiği ve olası saydığı böylesi bir karşılaşmanın olanaklılığı, siyasal ve sosyal tarihi göz önüne alındığında Batı siyasal geleneği için geçerli olabilir. Ancak Türkiye için konuşulduğunda, teorik düşünme bir kenara bırakılırsa, pratikte mümkün olup olmadığı tartışmalı bir konudur. Kültürel, sosyal ve ekonomik nitelikli gönüllü ve profesyonel örgütlenmelerle diğer sosyal hareketler, yapılar ve benzerinin görünür olduğu kamusal alan, bu vasfı ile siyasal alan ile toplumsal alan arasındaki bir yeri ifade eder. Dolayısıyla özerk aracı kurumların dönüştürücü bir karakterle eylemsel ve sözel etkinlikte buldukları kamusal alana, devletin *nasıl* dâhil olacağı, siyasal alanın dışında kalan bir yer olarak kamusal alanın aktörleriyle hangi çerçevede ilişkiye geçeceği Türkiye gerçekliğinde önemli bir sorun olarak durmaktadır. Başka bir anlatımla siyasal alanın kamusal olana ne oranda sirayet edeceği/sızacağı; onu hangi ölçülerde belirleyeceği, biçimlendireceği ve sınırlayacağı veya sınırlayıp sınırlayamayacağı, hali hazır durumda üzerinde düşünülmesi gereken bir konudur. Ancak bu konuda göze çarpan ilk husus, Türkiye’deki görünümün, demokratikleşme perspektifinden bakıldığında sorunlu olduğudur. Devlet, oranı orantısızlık ve ölçüyü ölçsüzlükle yer değiştirerek kamusal alanı kuşatmış; kamusal alanı bir kamu alanı gibi değerlendiren bir tutum takınmıştır. Öyle ki, mevcut siyasal pratiklere ve kamusal alan deneyimine bakıldığında, Türkiye’de devletin neredeyse kamusal alanı bir bütün olarak massettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. İletişim ve bilişim alanlarındaki gelişmelerle birlikte alternatif kamusal alanların inşa edilmesi, örgütlü faaliyetler, kısmi eylemsellikler ve bir araya gelişler hariç tutulursa, toplumu ve siyasal sistemi dönüştürücü ve ister karar almayı içermeyen yalnızca kanaatleri biçimlendiren bir müzakereyi işaret etsin ve isterse de karar almayı içeren geniş kamusal alanı işaret etsin müstakil ve kendi başına bir kamusal alandan söz etmek oldukça zordur. Türkiye’de devlet merkezli hegemonik bir kamu söylemi tek bir kamu idealini öylesine yaygınlaştırmıştır ki, özerk bir kamusal alan pratiğinin gelişmesi ve biçimlenmesi güçleşmiştir.

Bu durumun nedenlerinden birisi de, Türkiye’de devletin güçlü bir meydan okuma ile karşı karşıya kalmamış olmasıdır. Şiddeti araçsallaştıran bir takım gelişmelerin dışında –ki bunlar da devletin kendisini

tahkim etmesine hizmet etmiştir- yasal zeminde kalarak ve kendisi için yasal zeminler kurulmasını zorlayarak ortaya çıkan/çıkması beklenen örgütlü yapılar ya yetersiz kalmışlar ya da sahip oldukları kitle desteğini, söz konusu kitleyi de dönüştürecek şekilde, kamusal alan anlayışı çerçevesinde kamusal alana aktaramamışlardır. Böyle olunca da, zaten kendisini, kendi vatandaşının yaratıcısı olarak gören devlet, bu vatandaşın somut bütün görünüşlerini (işçi, işveren, öğretmen, öğrenci, köylü, şehirli vb.) ve bütün etkinliklerini de kuşatacak şekilde/kuşatma istekliliği ile kamusal alanı gölgelemiştir.

Çalışma bu değerlendirmeler çerçevesinde, devletin kamusal alan üzerindeki sözü edilen gölgesini; bunun kalkmasını mümkün kılacak aktörlerden biri olan örgütlü yapılarla¹ ilişkisini (başta sendikalar ve diğer sivil toplum örgütleri olmak üzere) ve bunların kamusal alandaki görünürlüklerini; bu aktörlerin kamusal alanda devletle karşı karşıya gelmelerinin imkânı ve sonuçlarını ve bu kapsamda Türkiye’de kamusal alanın mahiyetini ele almayı amaçlamaktadır. Bu çaba, kuramsal bir metodolojik izlek üzerinden yürüyecektir. Başka bir anlatımla söz konusu sorunsal, üzerinde bir hayli değerlendirme yapılmış olan kamusal alanla ilgili teorik arka plandan hareketle ele alınacak ve bu çerçevede Türkiye’de devlet, kamusal alan ve örgütlü yapılar arasında ilişkinin sorunlu görünümüne dair bir tahlil yapılacaktır. Bu bağlamda yer yer, söz konusu teorik tartışmayı destekleyen pratiklere de göndermeler olacaktır.

1. Alternatif Kavramsallaştırmalar Yerine Genel Bir Kamusal Alan

Kamusal alan tartışmalarında genellikle kabul edilen ve yer verilen ağırlıklı üç kamusal alan kavramsallaştırması vardır. Bunlar tartışmacı kamusal alan (Hannah Arendt), liberal gelenek tarafından geliştirilen yasalıcı kamusal alan ve söylemsel kamusal alan (Jürgen Habermas) yaklaşımlarıdır (Benhabib, 1996: 253; Benhabib, 1999: 123; Habermas, 2005). Bu yaklaşımlara başka bazı ilaveler yapmak mümkündür (Bkz. Benhabib, 1996: 253; Yılmaz, 2007: 5-7). Ancak burada, söz konusu kavramsallaştırmaların nüanslarına girmenin ve ayrıntılı bir kamusal alan tartışması yapmanın ötesinde genel hatları ile kamusal alandan ne anlaşıldığı ve/veya ne anlaşılması gerektiği konuları üzerinde durulacaktır. Bu genel tanımlama çabasıdan sonra ve buradan hareketle Türkiye’de kamusal alan ve kamusal alanda farklı aktörlerin karşılaşma imkânları ve sonuçları tartışmasına geçilecektir. Ayrıca kamusal alan kavramı her ne kadar dikotomik karşılığı olan özel alan kavramı üzerinden tanımlansa da, makalenin ihtiva ettiği anlam açısından bu karşıtlık ikinci planda kalmaktadır. Bu nedenle söz konusu dikotomik tanımlamaya kısaca değinilmekle yetinilecek ve projeksiyon kamusal alan kavramı üzerine yoğunlaştırılacaktır.

İngilizce’de “public space”, “public sphere” gibi terimlerle ifade edilen ve kavramsal tarihi oldukça eskilere götürülebilen kamusal alanı, sivil toplumun tarihsel temelini² oluşturan toplumsal grupların dar anlamda devletten, geniş anlamda siyasal otoriteden özgürleşim sürecinin sonucu ortaya çıkmış bir özerklik alanı olarak tanımlamak mümkündür (Tosun, 2001: 70-71). Bu sürecin başlarında, kamusal alanın bir özerklik alanı olarak belirmesindeki köşe taşlarından biri, onun özel alanla olan ilişkisinin ortaya konması olmuştur. Bu anlamda özel alan ile kamusal alan arasındaki sınırları net bir şekilde çizen ilk düşünürler Locke, Rousseau ve Hegel olmuştur. Locke siyasal otoritenin temelini atıldığı toplumsal sözleşmenin aile dışındaki toplumsal yaşamda gerçekleştiği yolundaki düşünceden hareketle; özel yaşamı duygusallığın, aşkın, duygunun, merhametin, özverinin sembolü olan “kadın”ın alanı olarak tanımlarken, kamusal alanı rasyonelliğin, sözleşmenin, “mücadelenin” gerçekleştiği bir “erkek” alanı olarak tanımlamaktaydı. Locke’un kamusal alanında bir “siyasal” bir de “toplumsal” olmak üzere iki boyut bulunmaktadır. Sınırlı

siyasal kamunun varlık sebebi toplumsal kamunun özgürlüğünü korumaktır. Özetle Locke'da biri kadınların alanı olan "özel", biri özgür erkeklerin alanı olan "kamusal", biri de toplumun hizmetindeki polis, savcı ve asker alanı olan "siyasal" olmak üzere üç alan bulunmaktadır. Locke'un aksine Rousseau ve Hegel siyasal otoritenin şahsında eriyip yok olan bir kamusal alanın altını çizmektedirler (Çaha, 1999: 48, 49; Gripsrud vd., 2010: 9). Diğer bir ifadeyle Rousseau ve Hegel'e göre biri kadının, çocukların, özgürlüklerin dünyası olan "özel", biri de devletle özdeşleşmiş, devleti "tanrısal bir aşk ve muhabbet" gibi yüreğinde hisseden erkeklerin dünyası olan "kamusal" olmak üzere iki yaşam alanı bulunmaktadır. Bu iki düşünürün elindeki kamusal alan tamamen devletle iç içe geçmiş bir alandır (Çaha, 1999: 50). Ancak iki düşünürün bu konudaki görüşlerini tam olarak aynı çerçevede değerlendirmek mümkün değildir. Öte yandan başlarda kamusal alanla ilişkili olarak mülkiyete sahip olanlar ve olmayanlar arasında ortaya çıkan ayrım, kamusal alanın düşüncesine sekte vurmaktaydı. Bununla birlikte bu ayrım, hem toplumsal açıdan refah devleti anlayışı hem de görünüşte "özel" olan ama gerçekte giderek yarı-kamusal bir nitelik kazanan kurumların artan gücü ile anlamını yitirmeye başlıyordu. Çünkü devlet ile toplum arasındaki sınırlar erozyona uğruyor, özel alan ise giderek devletin ve yarı-kamusal kurumların müdahalesine konu oluyordu (Falay, 2014: 54).

Kamusal alan kavramını ayrıntılı bir şekilde tartışan ve gündeme getiren ise Habermas'tır. Habermas'ın altını çizmeye çalıştığı kamusal alan, Avrupa'da sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan yeni toplumsal ve siyasal alandır (Çaha, 2003: 79)³. Bunun temelinde de, örgütlü olarak belirginleşen istekler ve hak arayışlarına yönelik aleni bir mücadele yatmaktadır (Lang, 2013: 35). Bu mücadelenin mekânı ve temel olgusu da, gittikçe daha da önem kazanan kentlerdir. Buradaki kent hayatının, temel inceliği aile dışında yabancılarla birlikte yaşama durumudur. Kamusal, başkalarıyla paylaşılan ortak ve açık işler alanıdır. Bu ortak ve açık işler alanı, insanlar çoğalıp düzen sağlayıcı ayrı bir siyasal yapının (devlet veya dengi mekanizmalar) ortaya çıkmasıyla, birey ile siyasal alan arasında doğan ortak bir alanı ifade etmektedir. Birey için önemli olan bu "ikincil ara dünyaya", kamusal alan adı verilmektedir (Aydın, 2003: 7). Habermas'ın burada dikkat çektiği nokta, kapalı topluluklar arasında örgütlenmiş olan geleneksel toplumun sanayileşmeyle birlikte kazandığı yeni görünümüdür. Bu görünüm, ailenin ve cemaatlerin etrafındaki "geleneksel barikatlar"ın kaldırılarak ortak bir alanda buluşmasını ve burada bir "aleniyet" kazanmasını anlatmaktadır (Çaha, 2003: 79). Aleniyet kadar önemli başka bir nokta da, devlet ile toplumun birbirine karşı durma halinin belirmesiyle, devletin karar erkinde ve bunun kullanımında toplumun payı meselesinin ortaya çıkmasıdır. Bu mesele ve buna dair tartışmalar, vatandaşları çıkarlarını dengelemeye veya yaygınlaştırmaya ehil kılacak ve böylece devlet erkini toplumun kendi kendini örgütlemesinin aracı haline dönüştürecek siyasal işlevli bir kamusal alan algısının da gündeme gelmesine imkân tanımıştır (Habermas, 2005: 25, 26). Bu söylem, hem mevcut normatif dünyanın kritiğinin, hem verili politik düzenin eleştirisinin hem de politik merkezin dönüşümünün de düşünülebilir hale gelmesine etki etmiştir (Giesen, 2013: 76).

Habermas'ın altını çizdiği kamusal alanı birkaç noktada özetlemek mümkündür. Birincisi bu kamusal alan sanayi toplumunun bir ürünüdür. İkincisi, bu kamusal alan inşa edilmiş bir kamusal alan değildir. Diğer bir deyişle, modernleşmeyle birlikte kendiliğinden doğup gelişmiş olan bir alandır. Üçüncüsü bu kamusal alan "aleniyetin tehazür ettiği" bir alandır. Geleneksel toplumun öğüttüğü, görünmez kıldığı unsurlar, tartışma konuları, değerler, semboller, aktörler bu alanda etkinlik kazanmıştır (Çaha, 2003:

79). Bu doğrultuda yine Habermas'a göre kamusal alan bireylerin kamusal sorunlar ve ortak çıkarları karşılamak üzere bir araya geldikleri alan olarak belirlemek ve bu bakımdan konuşmalar yoluyla siyasal katılımın gerçekleştiği bir tiyatroyu andırmaktadır (Fraser, 1996: 110)⁴. Bu bakımdan kamusal alanın en belirgin özelliği herkese açık olmasıdır: Yani bir eylem ya da eylem yeri herkese açık ise bu, kamusaldır. Kamusal dendiği zaman ilk akla gelen devlet bile, bu özelliği ile kamusaldır (yani herkese açıktır). Buna göre basit olarak ifade etmek gerekirse kamu herkes, kamusal da herkese açık olan demektir. Kamunun öznesi de genel olarak halktır (Aydın, 2003: 7)⁵. Bu epistemolojik ve teorik açıklamaya göre halka/kamuoyuna sahip olmayan ve onlara açık olmayan bir kamusal alan düşünülemez (ve tersi de olabilir) ve birden fazla açıdan sorunlu olacaktır; zira bu, her şeyden önce, kamusal alanın temel yapısal kısmının göz ardı edilmesi anlamına gelecektir (Prodnik, 2011: 274).

Kamusal'ın açıklığı aslında onun özel alanla kurduğu ilişkinin niteliğini de belirler. Toplumsal görüş ve düşüncelerin ifade alanı olarak kamusal alanın, çoğu kere özel alana karşılık olarak kullanılmasına rağmen, kamusal alan, *özel alanına* sığmayan birey için önemli bir sığınak olmaktadır. İnsanların gittikçe artan toplumsallaşması ile özel hayatlarının daralan biçimleri arasındaki çelişki varlığını sürdürdüğü müddetçe, kamusal alan aynı zamanda temel bir toplumsal ihtiyacın genel ifadesi olmaktadır (Aydın, 2003: 7)⁶. Çünkü kamusal ve özel alanlar arasındaki ayırım, doğası gereği, özgürlüklerin çoğunun kamusal alanda güvence altına alınmasını zorunlu kılar. Kamusal alan herkesi, toplumu yani bütünü ilgilendiren bir kavramdır. Ayrıca kamusal ve özel alanlar arasındaki sınır sürekli değişmekte olan bir tanıma işaret eder. Dolayısı ile kategorik olarak kamusal alanın dışındaki şeyler çok sınırlı ve azdır. Öyle ki kamusal alanda bir tür “çoğunluk despotizmi” veya “devlet baskısı” meydana getirilirse, kişilerin özgürlüklerine sahip olarak yaşamaları hemen hemen imkânsızlaşır (Bacık, 2003: 27).

Bu anlamda genel olarak kullanılan kamusal-özel alan ayırımlarının doğru olmadığı; çarşı, sokak, cami gibi “özel” olarak düşünülen birçok şeyin, bu açıdan kamusal alanın içinde olduğu söylenebilir. Burada yaygın olarak yapılan bilinçli yanlış, kamusal alanı bir tür “kamu alanı” (resmi alan) haline dönüştürmektir (Bacık, 2003: 27). Hâlbuki devlet eliyle yürütülen birimler kamu kesimini meydana getirir. Dolayısıyla devlet, kamusal alan-özel alan ayırımının dışında kalır. Kamusal alana bugün (Türkiye’de) birçokları kamu alanı gibi yaklaşmaktadırlar. Durum böyle olunca öğrenciler, hatta vatandaşlar, bir süre sonra vatandaş olmaktan ziyade “kamu personeli” gibi algılanmaktadır. Devlet ısrarla kamusal alanı bir kamu (resmi alan) alanı gibi “yönetmek” istemektedir (Bacık, 2003: 27). Bu bakış açısıyla özel alan da, *kamusal alanda bir takım haklardan mahrum bırakılacak olan insanların bu mahrumiyetlerini, sözde tatmin etmelerine imkân tanıyan “tecrit” alanı durumunda olmaktadır*. Oysa özel alan demek bireyin dilediği gibi yaşayabileceği ve yalnızca kendisine ait olması bakımından, o çerçevede başkalarına, kamusal (müşterek) alanda olduğu gibi, kendisinin eşitleriymişçesine davranmak zorunda olmadığı ve hiçbir suretle de müdahalenin yapılamayacağı alan demektir (Toku, 2002: 220). Diğer bir ifadeyle, hiçbir şekilde bir müdahalenin yapılamayacağı anlamda bir tanıma sahip olan özel alan kavramının bu tanımından hareketle, kamusal alanın bireylerin bir kısım haklarının kısıtlanabileceği bir alan olarak değerlendirilmesi söz konusu olamaz. Dahası, özel alan zaten tanımı ve mahiyeti gereği mahfuzdur, korunmuştur. Asıl önemli olan bu alanda özgürlüklerin güvence altına alınmasıyla beraber, tehlikenin daha muhtemel olduğu kamusal alanda güvenceler getirmektir. Özgürlükler özel alanda korunmalıdır ama kamusal alanda daha da fazla korunmalıdır. Çünkü özgürlük, Demir’in ifadesiyle; “*insanın kendisiyle olan ilişkisinde değil hep bir*

başkasıyla olan ilişkisinde ortaya çıkar". Bu bağlamda kamusal alandaki ilişkide özgürlüğün ortadan kalkmasının, daha doğrusu yaşanmamasının en büyük tehlikesi totaliter rejimlerdir. Zira özgür eylemin gerçekleştirilmediği bir alan, insanların yaşamına anlam veren bir kamusal alan olmaktan çıkar (1999: 212). Dolayısıyla realize olmuş bir kamusal alanın varlığından veya özerk bir gündelik hayat kültüründen bahsetmek için devletin toplumsal hayat, dil, edebiyat, genel anlamıyla sanat üzerinde kurduğu tahakkümün kaldırılması ve işlediği değerler sisteminin özgürleştirici bir yapıya sahip kılınması gerekir (Ünüvar, 1999: 195). Asıl önemlisi ise, politik ve ideolojik bir mücadele verilebilecek şartların ortaklaşa oluşturulmuş olmasıdır. Kamusal alan kavramı her şeyden fazla bunu ifade ettiği için önemlidir (Ünüvar, 1999: 190). Bu noktada kamusal-özel alan ayrımında vurgulanan özgürlüklerin kamusal alanda korunması, üçüncü bir alan olarak beliren "kamu (resmi) alanı" için de söz konusu olmaktadır. Özel alanın kamusal alanda bir takım haklardan mahrum bırakılacak olan insanların bu mahrumiyetlerini sözde tatmin etmelerine imkân tanınan bir tecrit alanı durumunda görülmesine benzer şekilde, bu kez de aynı durum "kamu alanı" için söz konusu olacaktır. Başka bir ifadeyle, özgürlüklere yönelik tehlikenin en somut şekilde belirdiği ve bu yönüyle kısıtlayıcı bir nitelik gösteren "kamu alanı" için de özel ve kamusal alandaki özgürlükler yeterli görülerek bir sınır konabilir. Hiç şüphesiz ki bu durum özgürlüklerin, belki de en fazla korunması (çünkü en somut tehlike bu alanda) gerekli olan yerde, daha fazla kısıtlanabileceği bir anlayışı netice verir. O halde yukarıdaki ifadeye ek olarak, "özgürlükler özel alanda korunmalıdır; kamusal alanda daha fazla korunmalıdır; ama kamu alanında daha da fazla korunmalıdır" demek gerekmektedir.

Sonuç olarak denebilir ki, Habermas'ın belirttiği, çeşitli konuların tartışıldığı, değerlerin ele alındığı, kısaca konuşmalar yoluyla siyasal katılımın gerçekleştiği nitelikte bir kamusal alana, bir tür "resmi alan" şeklinde yaklaşılması, kamusal alanı gerçekte ne olduğundan uzaklaştıracağı gibi, sivil toplumun da etkinlik ve faaliyet alanını oldukça sınırlandıracaktır.

2. Dönüştürücü Bir Kamusal Alan Mı Yoksa Dönüşen Bir Kamusal Alan Mı?

Kamusal alan hem sivil toplumun hem de siyasal toplumun (devlet) girip çıktığı bir alandır. Ama kamusal alan devletin sürekli işgal etmediği "tarafsız bölge"yi andıran bir alandır. Bu alan, geniş toplumsal kesimler için bir özerklik alanıdır. Bu noktadan bakılınca sivil toplumun hayatının önemli bir kısmını kamusal alanda geçirdiğini ve asıl mekânının orası olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır (Belge, 1988: 34). Hatta kamusal alan sivil toplumun yani kültürel, sosyal, ekonomik nitelikli örgütlenmeler ile siyasal partiler ve sosyal hareketlerin "bileşim"inden oluşan bir alandır. Siyasal iktidar ile toplumsal alan arasında özerk aracı kurumlara sahip olması nedeniyle kamusal alan, topluma ve siyasal sisteme etki edecek bir potansiyele sahiptir. Kamusal alanın gücü ve önemi de bu noktadan kaynaklanmaktadır (Tosun, 2001: 39). Bu yönüyle kamusal alan, sivil toplum ile siyasal iktidar arasında iletişim, "kavga" ve uzlaşma alanını göstermektedir (Türköne, 2003: 55)⁷. Böylece bu kamusal alan fikri, kamusal otorite ile bireyler arasında yer alan ve kamusal tartışma zemini yaratarak iktidarın rasyonelleşmesini sağlayan bir işlev de görebilecektir (Koç, 2015: 97).

Özetle, hem kamu yetkililerinin hem de kendi kendine örgütlenmiş kurumların aynı zamanda bireylerin de katılımıyla oluşan davranış alanına kamusal alan denebilir. Özgürlükçü bir toplum modelinde kamusal alanın bireyler gibi sivil kuruluşların da, kamusal yetkiyi kullananların da, eşit ilişkiye girebildikleri bir alan; aynı zamanda sivil toplumun somutlaştığı yer olduğu/olması gerektiği ortadadır. Bu anlamda sivil toplumdan söz edebilmenin temel koşullarından biri, kamusal alanın "yarışmacı" ve devletin

“güdümünden“ kurtulmuş olmasıdır (Doğan, 2002: 137). Çünkü farklı toplumsal görüş ve düşüncelerin ifade mekânı olan kamusal alanın, siyasal iktidarın denetim ve gözetiminden yalıtılmış olması ölçüsünde sivil toplumun var olabilmesi ve siyasetin “arka sahnesi” olarak toplumsal muhalefetin (alternatif siyasetin) gelişip olgunlaşabilmesi mümkün olacaktır (Tosun, 2001: 43). Bu, aynı zamanda siyasal iktidara karşı eleştiride, entelektüel bir rasyonalite (temel) sağlamada da önemli bir işlev görecektir (White, 1994: 376). Aksi halde, eğer kamusal alanın gerçek hâkimi (aktörü) devlet olursa, devletin resmi ya da yarı resmi örgütlerinin (kuruluşlar) birer sivil toplum örgütü olarak kabul edilmesi gibi tehlikeli bir durum söz konusu olmaktadır. Başka bir anlatımla, devlet ve onun kamusal alandaki uzantıları olan “aktörler” sivil toplumla özdeşleştirilebilirler (Yelken, 2003: 50)⁸. Dolayısıyla eğer kamusal alan, entelektüel bir rasyonalitenin ve toplumsal bir müzakerenin alanı olarak kavranırsa, devletin de, kamusal alandan çıkan mutabakata tabi olması gerekir. Bu anlamda toplum kendi kendini yönetir duruma gelmelidir. Kamusal alan, devletin toplumu oluşturan bireylerin üstünde, onlardan üstün ve onların iradelerini anlamsız kılan bir egemen güç olmasını engelleyebilecek ve onun sınırlarını belirleyebilecek (Köker, 2010: 316) bir anlama ve kapasiteye sahip olmalıdır.

Kamusal alanın dönüştürücü etkisinden söz ederken de, ancak böylesi bir kamusal alanı referans almak mümkündür. Başka bir anlatımla, ancak teorik kabulleri ve pratik tezahürleri böylesi bir zemin üzerinden algılanan ve inşa edilmiş olan bir kamusal alan, dönüştürücü bir etkiye sahip olabilecektir. Buna karşın devletle toplum (sivil toplum) arasındaki bir kavga ve uzlaşma mekânını işaret eden kamusal alan, Türkiye için konuşulduğunda, bu nitelikten hâlâ uzak gibi gözükmektedir. Her ne kadar, kamusal alanın anlam sınırları ve fiziki hudutları genişlemiş olsa da, siyasal elitlerce kamusal alan bir kavga ve uzlaşma, bir müzakere alanı olarak içselleştirilmemiştir⁹. Kamusal alanda görünür olma imkânı toplumun geneline sunulmuştur ya da en azından böyle bir fırsattan yararlanma şansları olduğu dile getirilmiştir. Ancak bu görünürlük dilsel ve söylemsel anlamları ve pratikleri içermemektedir. “Böyle var olamazsınız, ya benim (devletin) istediğim gibi olun ya da...; böyle görünemezsiniz ya benim istediğim gibi görünür olursunuz ya da...; yalnızca dinleyin, dilemeye kalkarsanız...”dan, belirli oranlarda bir gelişmeyi ifade eden “var olun ama susun, görünür olun ama hissettirmeyin, dileyin ama eylemeyin”e dönüşen tutumun –genelleştirme ve indirgemeciliğe düşme riskini not ederek söylemek gerekirse- yine de büyük oranda sivil bir kamusal alan anlayışı açısından derin yetersizlikleri ihtiva ettiğini söylemek gerekir. Bu durum, Çaha’nın ideolojik kamusal alan dediği şeyle de büyük benzerlikler göstermektedir. Ona göre, ideolojik kamusal alanın en başta gelen özelliği, farklılığa kapalı kuşatıcı ve homojen bir düşünce sistemi ortaya koymasıdır. Kamusal alan devletin elinde alternatif düşüncelere, yaşam biçimlerine ve referanslara karşı kapalı hale gelir. Yine ideolojik kamusal alan, yasaklayıcı ve daraltıcı özellikleri ile dikkati çeker. Bu tür bir kamusal alan anlayışı, her tür düşünce ve aidiyeti ifşa etmeyi öngören demokrasinin tersine örtmeyi, görülmezlikten gelmeyi, tartışmamayı öngörmektedir. İdeolojik kamusal alanın bu özelliği onun bir takım düşünceler arasında seçici davranarak bazı konuları hararetle ve yoğunlukla tartışma gündemine getirirken, bazılarını sanki yokmuş gibi görmezlikten gelmesine yol açar (2004b: 92-93)¹⁰. Dahası devlet, kamusal alanı tekeline aldıkça onu tanımlar hale gelir ve nihayetinde kamusal alanın toplumsal taleplerle felsefi bağı kopar. Son tahlilde kamusal alan düzenlemesi sayesinde toplumsal farklılıkları bir arada yaşatmaya çalışan anlayışa karşıt olarak; Türkiye uygulamasında, devlet tarafından sınırları çizilmiş kamusal alanı esas kabul edilir ve toplumsal taleplerin bu çerçeveye uyum göstermesini emredilir (Mahçupyan, 1999: 26)¹¹. Dolayısıyla böyle bir vasatta, aynı zamanda demokratik bir yönetimin işlerliğini ve meşruluğunu sağlayan/güçlendiren

kolektif yaşamı etkileyen kararların ahlaki ve siyasal eşitliğe sahip vatandaş bireyler tarafından iletişim yoluyla alınmasını simgeleyen (Keyman, 1999: 62)¹², diyolojik bir müzakere süreci, farklı politik öznelerin de siyasal düzlemede karar alma süreçlerine katılabilmesinin yolunu açabilen (Aydın, 2017: 147) bir kamusal alandan bahsetmek şüpheli hale gelecektir.

Bu görünümü ile kamusal alan güçlü bir dönüştürücü etkiden uzaktır. Kamusal alan kısmi dönüştürücü etkisine rağmen, henüz kendi dönüşümünün başında bulunmaktadır. Yeni kamusal alanları bireyi ve toplumu dönüştürürken bir bütün olarak kamusal alanı ve kamusal alan algısını dönüştürmesi ağırdan ilerleyen bir süreçmiş gibi gözükmektedir. Zira devlet hâlâ anakronik bir tutumla kendi kamusal alanını inşa etmeyi ve kamusal iyi anlayışını vaz etmeyi; herkese ait, bütünü temsil eden bir kamusal alanı inşa etme tutumunu tercih etmekte ve sürdürmektedir. Tosun'un değerlendirmesiyle, kamusal alanın kendinden beklenen dönüştürücü potansiyelini kullanabilmesi için gerekli olan, özerk örgütlü yapıların varlığı ve devlet tarafından konulmuş müeyyidelerle devletten özgürleşmiş (özerk) bir alanın varlığının garantiye alınması durumu (Tosun, 2001: 73), Türkiye gerçekliğinde bir eksikliğe işaret etmekte ve kamusal alanın dönüştürücü potansiyelini harekete geçirmesi önünde toplumsal ve yapısal engeller oluşturmaktadır.

3. Dışlama Ve Karşılaşma: Pozitif Eylemlilikten Negatif Etkililiğe

Devletin kamusal alanı massetmesi ile Türkiye'de dönüştürücü karakterinden uzaklaşmasıyla kamusal alan; muhalif ve alternatif düşünceler, kimlikler, yaşam biçimleri ve onların varlık alanlarının ifade edilmesine imkân tanıyan bir alan olma niteliğini de gösterememiştir. Genel olarak tüm toplumsal ve siyasal alanın katı ve yoğunlaşmış bir görüş doğrultusunda biçimlendirilmeye çalışılması, kamusal alana da yansımış, heterojen olması beklenen kamusal alan homojen bir hüviyete bürünmüştür.

Bunun bir yansıması olarak ideolojik bir özellik gösteren kamusal alan topluma, onun temsilcilerine ve örgütlü yapılara büyük oranda *kapalı/dışlayıcı* hale gelmiş¹³; daha doğrusu kapatılmıştır. Siyasal ve kamusal alan yalnızca devletin ideolojisini paylaştan ya da bu ideolojiyle özdeş belli başlı gruplara ve devlet elitlerine tahsis edilmiştir¹⁴. Kamusal alan yasal düzeyde eşitlikçi normlara sahip olsa da, pratikte eşitlikçi değildir. Pratikte, “kamusal çıkar” ya da “genel çıkar” kavramı ideolojik nitelikteki kamusal alanda baskın olan grubun çıkarıyla özdeş bir görüntü sergilemektedir (Çaha, 2004b: 93). Böyle olunca da sivil toplum kavramının ifade ettiği anlam ve felsefi arka planıyla uyumlu olmayan ve söz konusu eşitsizlikten beslenen örgütler -ki içerdiği anlamdan uzak olmalarına rağmen kendilerini STK olarak adlandırmaktadırlar-, yarı resmi bir görünümle kamusal alanı doldurmuşlardır¹⁵. Elbette ki, kamusal alan bütünüyle devlet ve ona organik ya da ideolojik olarak eklenmiş örgütlü yapılar tarafından kaplanmış değildir. Ancak bu *doldurma* ve *kaplama* o kadar yaygın ve geniştir ki, bu durumun resmi ideolojiye muhalif olanlar ve genele benzemeyenlere yönelik bir dışlama, dışında bırakma, hariç tutma olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu örgütlü yapılar devlete yaslandıkça ve ona eklenildikçe kamusal alanda görünür olabildiklerini ve diğer kamu imkânlarından yararlanabildiklerini fark ettikçe devlete daha fazla eklenmişler, devlete daha fazla eklenildikçe kamusal alanın kaplanmasında ve diğerlerinin dışlanmasında o kadar büyük bir rol almışlardır. Bu nedenle kamusal alanda görünür olan ve etkinlikte bulunan birer sivil toplum örgütü olarak *örgütlü yapılar*, en azından bir süreliğine büyük bir kısmı, sivil toplumun temel şartlarından olan örgütlülüğü gerçekleştirmiş olsalar da, diğer önemli bir şart olan özerklik konusunda ciddi zafiyetler göstermişler ve sivil toplumun anlamından uzaklaşmışlardır. Öyle

ki, bu örgütler hak ve özgürlükleri sınırlayan, kısıtlayan ve ihlal eden, siyasal alanı daraltan, demokratik ilkeleri birer prosedür olarak gören devletle karşı karşıya gelmek, devletin ideolojisini sorgulamak adına teorik ve pratik edimlerde bulunmazlarken; seçilmişler söz konusu olduğunda, kimi durumlarda, bürokratik elitin ve devletin yanında müdahaleci, kısıtlayıcı ve ihlal edici etkinliklerde bulunmuşlardır. Devletle karşı karşıya geldikleri tek durum, emekçi ücretleri, sosyal haklar ve diğer bir kısım güvencelerle ilgili taleplerdir¹⁶. Başka bir anlatımla devlet ödeneklerine veya yardımlarına bağımlı, devlet tarafından yetki verilmiş veya yaratılmış örgütler ile kendi kendine doğmuş, büyük ölçüde kendi kaynaklarından beslenen, yarışmacı, gönüllü ve özerk sivil toplum örgütleri arasındaki önemli farklar göz önüne alındığında (Tosun, 2001: 162), hali hazır durumda ilkinin ağırlıkta olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla bu noktada kamusal alanda etkinlikte bulunan devlet dışı aktörlerin/öznelerin durumu ve eylemlerinin biçimi ve içeriği tartışmalı bir nitelik göstermektedir.

Modern tezahürleriyle devlet, toplumsal yaşamı düzenleyen, teftiş eden, öneri getiren, eğiten ve cezalandıran bir kurum olarak ve kamuyla özdeşleşerek kamusal alandan sivil toplumu, kimi zaman ve durumda bütünüyle, kimi zaman ve durumda da kısmen silmektedir/dışlamaktadır (Yelken, 2003: 49)¹⁷. Kaldı ki, devletin, dini bir otorite gibi hareket ederek sınırlarını kendi çizdiği kamusal alanda, toplumu kendisine “uzaklar” ve “yakınlar” şeklinde tasnif etmesi, beraberinde, toplumun da kendi içerisinde suni kategorilere ayrılmasını ve parçalanmış kamusalılıkların oluşmasını getirmiştir (Çaha, 2003: 88). Bu parçalanmışlıklar arttıkça ve derinleştikçe, devletin kamusalı işgali de artmakta ve derinleşmektedir. Sonuçta tamamen devlete terk edilmiş bir kamu alanının varlığıyla, bir yandan her şeyi devletten bekleyen, kendini devlete bağımlı¹⁸ hisseden toplum anlayışı nedeniyle devletin görece özerkliğinin sınırları genişlemekte, diğer yandan toplumun devlet karşısında zayıflamasıyla kamusal yaşamın önemli bir dinamiği olan kendi başına hareket kapasitesi parçalanarak yok olmaktadır. Bireyler ve birey üstü yapılar da sürekli bir biçimde devletle kurdukları ilişki üzerinden tanımlanmaya başlanmaktadır: Bir kamu hizmetlisi olarak yurttaş, devletin hak ve menfaatlerini kollayan memur, kendi çıkarına bakan *iş bilir* ya da bir emek satıcısı sıfatıyla kendi sınıfsal hak ve çıkarlarını korumaya çalışan bir emekçi (Başer, 1996: 31). Böyle bir yapı içerisinde ister işçi, ister işveren niteliğiyle olsun devleti ekmek kapısı olarak görenlerin sayısı arttıkça, dolaylı yoldan devlet müdahalesine bırakılan özel alanlar da genişlemektedir. Oysa etkili bir sivil toplum ve anlamlı bir kamusal alanın varlığı, ancak iktidar ve kaynaklar üzerindeki her türlü tekeli engelleyen bir değişimle mümkün olabilir (Tosun, 2001: 170).

Devletin, söz konusu tekeli engelleme, onu ve onun kamusal alan üzerindeki kuşatıcı ve kapsayıcı niteliğini değişime zorlamanın koşullarından birisi ise, örgütlü yapıların gerek kamusal alanda ve gerekse de devlete terk edilen kamu alanında devletle kurdukları ilişkinin niteliğini farklılaştırmalarında yatmaktadır. Bu farklılaşmanın temel nirengi noktası ise vatandaşların siyasal etki duygusu ve kamusal tartışma kapasitesi ile ortak iyiyi tartışma istekliliğinin artırılmasıdır (Rosenblum , 1994: 544)¹⁹. Burada da özellikle büyük kitleleri harekete geçirme kapasitesine sahip örgütlerin büyük önemi haiz olduklarının altını çizmek gerekir. Dolayısıyla hali hazırda devletle bir işveren, bir hami ya da vasi, bir dağıtımçı son söz sahibi erk gibi algılar üzerinden ilişkiye geçen kamusal alan aktörlerinin/öznelerinin, devlet karşısında kamusal alanın iki eşit öznesi oldukları düşüncesini içselleştirerek, mevcut ilişki pratiklerini gözden geçirmeleri gerekmektedir. Bu gözden geçirme devletle kamusal alanda kurulacak ilişkinin bir *karşılaşma* pratiğine dönüşmesi imkânını da gündeme getirecektir. Zira karşılaşma retoriği, birbirine denk olduğu

varsayılan aktörlerin/güçlerin eşit bir şekilde ve aynı kurallara tabi olarak belirli bir sahneyi paylaşmaları durumunu işaretler. Zaten kamusal alan böyle bir yerdir. Dolayısıyla devletin, değişen politik figürlere rağmen bir refleks olarak sürdürdüğü kamusal *dışlamanın*, böylesi bir *karşılaşma* pratiği üzerinden aşılması ya da en azından bunun imkânının tecrübe edilmesi elzemdir. Bu karşılaşma pratiği üzerinden ortaya çıkabilecek imkân ve gerekliliklerden bir tanesi de, birer sivil yapı olarak, örgütlü demokratik yapıların en önemli işlevinin toplumsal farklılaşmaya katkıda bulunmak ve bireylerini politik iradeye karşı korumak olduğunun hatırlanmasıdır. Bu anlamda adı geçen örgütlü yapıların temel işlevi “pozitif” değil, “negatif” nitelikli olmalıdır. Başka bir anlatımla değişik sıfatlarla devletle kurulan ilişkide sürekli taleplerde bulunmak değil²⁰, devlet müdahalesine karşı negatif bir rol üstlenerek, bireylerin temel hak ve hürriyetlerini devlete karşı korumaktır. Bu nedenle devlet üzerinde baskı kurma yalnızca, güçlü ve ikna edici bir şekilde ondan pozitif edimler türetmeyi ifade etmez; aynı zamanda devletin geçemeyeceği, ihlal edemeyeceği belirli sınırların oluşmasını sağlamayı ve devlete de sürekli bunun hatırlatılmasını ifade eder. Bu yüzden devleti başat aktör konumuna yükselten ve kamusal alandaki işgalini sürekli kılan *pozitif eylemlilikten*, kamusal alanı tüm önelere eşit bir biçimde açacak olan, diğer etkenlerle birlikte devletin gerçek sınırlarına çekilmesine ön ayak olacak olan *negatif etkililiğe* doğru adım atılması gerekir.

Negatif etkililik, kamusal alanı çoğulcılaştırmak ve çoğul kamusal alanlar inşa etme imkânını sağladığı gibi, söz konusu örgütlü yapıların sivillik niteliklerini güçlendirecek bir işleve de sahiptir. Zira sivil toplum örgütleri sarmaladıkları bireyler için devlet üzerinde baskı kurma, devletten pay koparma gibi pozitif bir işlev görmekle sınırlı kaldığı zaman, sivil toplumun ruhu büyük darbe yemiş olur. Böyle bir durumda ya devlet güçlü olan toplulukların etkisinde kalır ve gerçek anlamda herkesi koruyucu ve kollayıcı işlevini yerine getiremez (Çaha, 1999: 193), ya da güçlü olan devlet, kendisinden pay isteyen toplulukları kendisine tabi kılar, etkisi altına alır, onları bastırır ve istismar eder. Başka bir anlatımla, modern devletin yetkileri çerçevesinde konuşulacak olursa, böyle bir durumda örgütlü yapılar, devlet tarafından düzenlenebilirler, sınırlanabilirler, çeşitli süreçlere tabi tutulabilirler ve keyfi kovuşturmalara maruz bırakılabilirler. Dolayısıyla örgütlü yapıların, pozitif eylemlilik pratiklerini gözden geçirmeleri (bütünüyle terk etmeleri gerekmez), bu pratiğin yol açtığı sakıncaları düşünmeleri ve devletin, ne herhangi bir topluluğun etkisine girmesine ne de toplulukları etkisi altına almasına yol açan; aynı zamanda örgütlü yapıların sivillik niteliklerini güçlendiren, çoğul kamusal alanların inşa edilmesine katkı sunan negatif etkililiği bir daha düşünmeleri yerinde olacaktır. Bu düşünmenin içerisinde de devletin belirlenmiş sınırlara çekilmesini sağlamanın yanı sıra, yurttaşların kamusal alandaki taahhütlere ve tartışmalara geniş katılımının sağlanması, kamusal adaletin yaygınlaştırılması, sivil sorumluluk ve sorun çözme kapasitelerinin harekete geçirilmesi ve eyleme katılma konusundaki istekliliğin artırılması (Roniger 1994: 210) gibi tavır alışlar ve pratikler yer alır. Sözü edilen tavır alış ve pratikler çerçevesinde, burada yapılması gereken, Habermas’ın başka bir bağlamda söylediğini uyarlayarak tekrar edersek, toplumsal entegrasyonun/örgütlenmenin değişik kaynakları ile devlet arasında yeni bir denge kurulması; sistemin emredici ve zorlayıcı kiplerinin kamusal alandaki tahakkümüne set çekilmesidir (Habermas, 2005: 41). Böylece negatif etkililik, bu yapıların, devlet ile toplum arasında bir dengelenmiş muhalefet odağı olarak, devlet ve toplum arasındaki güçler dengesini toplum lehine çevirebilmelerini ve devletin zor kullanma kapasitesini azaltabilmelerini olanaklı hale getirecektir (White, 1994: 382). Bu, aynı zamanda, Habermas’ın ifadesiyle demokratik kamunun çöküşünü imleyen ve [sivil] toplumun devletle işlevsel örtüşmesi anlamına gelen bir pratikten sıyrılmanın, başka bir anlatımla kamusal alanı rehinden kurtarmanın da bir boyutu

olarak ele alınmalıdır (Habermas, 2005: 36). Bu sayede kamusal alan ile devlet arasındaki ilişkilerin dayanacağı yeni demokratik normların yaratılmasına da katkıda bulunulabilecektir (Tosun, 2001: 176). Yeni demokratik normların oluşturulabilmesiyle de, öteden beri devletin kontrol ve belirleyiciliğinde olan kamusal alan, uzun süredir taşıya geldiği ve fakat aleni kılamadığı canlılığını ve çoğulluğunu aleni kılma imkânını elde edebilecek; dönüşen bir kamusal alan olmaktan çıkıp dönüştüren bir kamusal alana evrilebilecektir.

Sonuç

Devletçi bir siyasal kültürde, devleti merkeze alan algı, toplumun en ücra noktalarına kadar sirayet eder. Öyle ki, içinde devlet imgesi olmadan siyasala, toplumsala, iktisada ve benzerine dair bir düşünce geliştirmek bile neredeyse imkânsız hale gelir. Doğal olarak böyle bir durumda, herkese ait ve herkese açık olma vasıflarıyla tebarüz eden kamusal alan da, bir kamu alanı gibi tasavvur edilir ve büyük oranda devletin belirleyiciliğine ve etkililiğine bırakılır. Devlet, tamamiyle kendisine ait olmayan ve herkese açık olduğu varsayılan kamusal alanı kendi bütünlüğü/totalitesi ile doldurur ve başka herkesi ya da her şeyi ya dışlar veya kendisine tabi kılar. Böylece alternatif fikirlerin, muhalif seslerin, farklı düşüncelerin ifade alanı olan kamusal alan, tek sesliliğin ve devlete tabiiyetin alanı haline gelir. Kaldı ki, bu durum sivil toplum örgütlerini, simbiyotik bir ilişki içerisinde devlete bağımlı hale getirir. Sivil toplum örgütleri devlete tabi hale geldikçe ve bağımlı kaldıkça bir uyumluluk kültürü geliştirirler. Uyumluluk sonuçta, farklılıkları ortadan kaldıran ve toplumsal direnci yok eden bir pasifliği de beraberinde getirir. Bu da, kendiliğinden, kamu alanı gibi işleyen bir kamusal alana yol açar.

Sivil toplum örgütleri de bu kamu alanı gibi işleyen kamusal alanda, iktidarın rengine göre kâh devletle iş tutmakta, kâh aynı devletin farklı görünüşleri tarafından mağdur edilmektedirler. Devletin paylaşımından yararlananlar ve diğer yanda da yalnızca külfetlerle yüz yüze kalanların varlığı da sonuçta, çok boyutlu karmaşık ilişkilerin gerçekleştiği ve bir müzakereye konu olduğu kamusal alan algısını ve kabulünü parçalamaktadır. Son tahlilde ortaya tekdüze ve suni kategorilere bölünmüş, etkili bir iletişimin gerçekleşmediği bir kamusal alan ve devlete göre ve devlete hükmeden siyasal elitin konumlanışına göre pozisyon alan sivil toplum örgütleri yumağı/keşmekeşi çıkmaktadır. Dolayısıyla devlet ile sivil toplum arasına bir çizgi çizilen ve var olan iktidar ilişkilerinin sorgulandığı ya da en azından sürekli tartışıldığı bir mekân olarak kamusal alan anlayışının çok gerisine düşen bir gerçeklik kendisini var eder. Bu noktada geniş kitle desteğine sahip örgütlü yapıların, devletten sürekli beklentilerle (sosyal güvenlik, çalışma koşulları, ücretler, iş güvenliği vb. gibi) gündeme gelmelerinin ötesine geçerek *pozitif eylemlilikten*, devleti sorgulayan, sınırlarını hatırlatan, toplum ve demokratik yönetim arasındaki ilişkiyi belirleyen *negatif etkililiğe* doğru yönelmeleri gerekir.

SON NOTLAR

- ¹ Çalışmada tercih edilen “örgütlü yapılar” ifadesi sivil toplum örgütleri kavramını içermekle birlikte onu aşmaktadır. Zira bazı yapılar örgütlü olarak bir takım kamusal faaliyetlerde bulunmalarına rağmen taşıdıkları ya da taşımadıkları (örneğin gönüllülük esaslı gibi) bazı özellikler nedeniyle birer sivil toplum örgütü olarak kabul edilemezler. Bununla birlikte yine de kamusal alanda sözel ve edimsel etkinliklerde bulunurlar; dolayısıyla birer kamusal aktördürler. Diğer yandan bunlardan bazıları da genel özgürlük ve hak kavrayışının yanı sıra sivil bir kamusal alan anlayışıyla çelişir şekilde, devletin kamusal alandaki uzantıları gibi hareket etmektedirler. Bu özellikleriyle de yine sivil toplum örgütü ifadesini hak etmemektedirler. Bu nedenle kamusal alanın genel örgütlü aktörlerini ifade etmek amacıyla “örgütlü yapılar” ifadesi tercih edilmiştir.
- ² Kamusal alan kavramının ortaya çıkışı, tarihsel süreçler, kent ortamı ve kentleşmenin etkileri, burjuvazi ve geç kapitalizmle olan ilişkilerini ve kamusal aleniliğin oluşum dinamiklerini ele alan bir değerlendirme için bkz. (Gode, 2005: 3 vd.).
- ³ Habermas, kamusal alan tartışmalarında önemli bir dönüm noktasını ifade eder. Öyle ki, Habermas, kamusal alanla ilgili çalışmalarından sonra çok ciddi bir şekilde kritize edilmiş olmasına rağmen, hâlâ kamusal alan tartışmalarının merkezinde yer almaktadır (Roberts ve Crossley, 2004: 1): Roberts ve Crossley, editörlüğünü yaptıkları ve takdimle birlikte iki de ayrı bölüm yazdıkları derlemelerinde Habermasçı kamusal alan yaklaşımını kritik etmekte ve kamusal alana alternatif bakış açılarının da sunulabileceğini göstermeye çalışmaktadırlar. Türkçe literatürde Habermas’ın kamusal alan yaklaşımını kritik eden bir çalışma için de bkz. (Kömeçoğlu, 2005).
- ⁴ Diğer yandan kamusal mekân olarak gelişen ilk yerlerden biri “tiyatro” idi. Seyirci dışarıda tam ve düzgün bir biçimde yaşayamadığı konularda kendini açıkça ifade edebiliyordu. Ayrıca başka kamusal mekânlar olarak sokaklar, parklar, fuarlar, mağazalar ve alışveriş pasajları dikkati çekmektedir (Fırat, 2002: 49): Bu noktadan Habermas için kamusal katılım, kamusal alan tartışmalarının merkezinde yer alır ve önemli de demokratik süreçleri kolaylaştıran bir prosedürler formülasyonunu vurgulamasından ileri gelir (Hohendal, 1996: 102).
- ⁵ Habermas’ın, kamunun öznesi olarak halk belirlemesi, eşit özne fikrine dayanır. Bu bağlamda Habermas, kamusal alanın oluşumunun başlarında, bu eşit özne fikrine zıt bir şekilde kadınlar ve *müstakil olmayan erkeklerin* siyasal kanaat ve irade oluşumuna aktif katılımlarının önlenildiğini belirtir (Habermas, 2005: 20).
- ⁶ Eski Yunan’da “kamusallık” kavramını inceleyen Vernant bu konuda şöyle demektedir: “Kamusallık, paylaşılması gereken eylemleri ve uygulamaları içerir. Bunlar hiçbir bireyin ya da soylu grubun özel ayrıcalığı değildir. Özel alan ise paylaşılmaz olandır, yalnızca tek tek bireylerle ilgilidir” (Vernant, 1999: 219).
- ⁷ Genel olarak özgürlük de anlamını burada bulur. Zira özgürlük Keyman’ın ifadesiyle karar alma sürecine katılımı gerekli kıldığı gibi kamusal alanın farklı kimliklere açılarak bir “müzakere alanı”na *dönüştürülmesini* diyalog yoluyla “toplumsal yarar”ın belirlenmesini içerir (Keyman, 2002: 210): Dolayısıyla böylesi bir özgürlük anlayışı ve buna dayanan kamusal alan katılımcıdır, ilişkiseldir ve mahiyeti itibarıyla dönüştürücüdür.
- ⁸ Bu konuda yapılan bir alan araştırmasında gerek literatürde ve gerekse de kamuoyunda birer sivil toplum örgütü olarak görülen bazı örgütlenmelerle ilgili ilginç sonuçlara ulaşılmıştır. Alan araştırmasının bulgularına göre, çalışmada ele alınan yapılar çoğu zaman devletin sivil alandaki bir uzantısı gibi hareket etmekte; bariz olarak böylesi bir hareket tarzı geliştirmeyenler ise kendi içerisinde sivillik, özgürlük, eleştiri, çok seslilik ve gönüllülük gibi sivil toplum ve sivil toplumun kamusal görünürlüğü açısından ciddi handikapları barındırmaktadırlar (Çaylak, 2008).
- ⁹ Örneğin kamusal alanın sivil bir aktörü olarak TÜSİAD vb. yapıların böylesi bir müzakere; tartışma ve uzlaşma anlayışına koşut olarak [her ne kadar zaman zaman bağlamından sapsa da] yapmış oldukları açıklama ve değerlendirmeler, meydan okuma gibi algılanmakta ve dolayısıyla da bir müzakere zeminin oluşmasına evrilememektedir.
- ¹⁰ Bu durum aynı zamanda, devletin “tek-doğru” anlayışını temel almasının; doğrunun ne olduğunu bilen devletin, vatandaşlarını bu “doğru” etrafında toplama ve biçimlendirme anlayışının da bir tezahürüdür. Bireyleri kendi “iyi”lerini belirleyecek kapasitede görmeyen devlet, çeşitliliğe ve çoğulculuğa izin vermez (Arslan, 2002: 170).
- ¹¹ Kamusal alanın git gide demokratik Leviathan’a terk edilmesiyle, devletin yeniden düzenleyici mekanizmaları, aktörler arası davranış ve tutumları tanımlayan, kanalize eden ve düzenleyen hukuku standartlaştırarak, öncelikli olarak karşılıklı alışveriş

(fikir alışverişini) kolaylaştırmayı amaçlayan kamusal alanın iletişimsel boyutunu tekeline alır (Salvatore, 2007: 218): Türkiye’de devlet böylesi bir tekelleşme istenci ile hareket etmektedir.

- ¹² Yukarıda da belirtildiği gibi ahlaki ve siyasi eşitliğin yasal olarak tanınması, pratikte de aynı sonucu doğurmamaktadır. Dolayısıyla bu durum yarı kamusal alanlar ya da *madun karşı kamuların* oluşmasına yol açar. Bunlar da egemen kamusal alanın söylemlerini dışladıkları ölçüde kategorik olarak içe kapanma durumuyla karşı karşıya kalırlar. Kendi içlerinde avantajlı ve güçlendiricidirler; ancak geniş anlamda kamunun dışında kaldıkları sürece göreceli olarak yoksundurlar ve toplumsal değişimi yaratmakta yetersiz kalabilirler (Kömeçoğlu, 2005: 42-43): Bu durumda da aynı sonuç ortaya çıkar: Dönüştüremeyen ve egemen kamusal söylemle kuşatılmış bir kamusal alan.
- ¹³ Dışlanmama, kamuoyuna ait düşünce ve kanaatlerin herhangi bir dışlanma korkusu olmaksızın kamusal alanda dile getirilebilme durumunu ifade eder. Aksi durumda ise insanların, genel-geçer kabul edilen fikirlerle örtüşmeyen, toplumun ve diğer yapıların genel kanaatleriyle uyumlanmayan fikirlerini dışlanma korkusu ile dile getirememeleri bir dışlanmaya yol açar. Neuman bu duruma “suskunluk sarmalı” demektedir. Bkz. (Neuman, 1998: 87 vd.): Türkiye’de de devlet bir nevi suskunluk sarmalına yol açarak, kamusal alanı daraltmakta, farklı ve alternatif düşüncelere ve edimlere yönelik bir dışlamaya yol açmaktadır.
- ¹⁴ Bu durum doğal olarak alternatif kamusal alanların etkili hale gelmesine yol açmıştır. El altından veya pazarlama yoluyla dağıtılan dergiler, mecmualar, broşürler; okul kantinleri, kahvehaneler, cami avluları, kitapçılar, seminer ve konferanslar ve benzeri bunlar arasındadır.
- ¹⁵ Söz konusu doldurma ve kaplama ile ilgili olarak yine Çaylak’ın bu konudaki alan araştırmasının bulgularına bakılabilir (2008).
- ¹⁶ Gerek iş dünyası, gerekse hükümetler üzerinde kurdukları baskılarla üyelerinin çıkarlarını korumada, yaşam standartlarının iyileştirilmesinde, sosyal güvencelerin teminat altında alınmasında önemli işlevlere sahip olan Türkiye’deki sendikaların genel olarak kamu sektöründeki emekçi kesime hitap etmesi, sendikaları dolaylı olarak devlete bağımlı hale getirmektedir. Diğerleriyle kıyaslandığında özel sektöre biraz daha açık olanların ise ideolojik olarak (resmi ideoloji anlamında) devlete paralel durması sendikaların bir demokratik platform oluşturmalarında büyük güçlükler yol açmaktadır (Çaha, 2004: 185).
- ¹⁷ Modern kapitalist devlet döneminde kamusal olan, siyasal bir müdahalenin baskısı altındadır. Üstelik bu dönemde söz konusu yönetimden ve yöntemden kurtulabilmek için gerekli olan kültürel kamusal önderliği yapabilecek bir mekanizma ya da yapı da yoktur (Swingewood, 1996).
- ¹⁸ Bağımlılık ilişkisinin arka-planında devletin toplum tahayyülü ile toplumun devlet tahayyülü arasındaki uyuma yatar. Devletin, karşısında kendinden özerk bir yapı olarak toplumu görmeye tahammülü yoktur. Sahip olduğu devlet işletmeleri aracılığıyla bir yandan toplumu denetlerken, diğer yandan kendi *kerimliğinin* meşruiyet temellerini toplumsal algıda yerleştirmeye çalışır. Devlet, elindeki ekonomi araçlarını kullanarak ihtiyaç duyduğu meşrulaştırımı sağlamlaştırır. Böyle bir durumda, sivil toplum ve burjuvazinin devletle organik bağlarının kuvvetli olması kaçınılmaz bir sonuç gibi görünmektedir (Tosun, 2001: 368).
- ¹⁹ Siyasal alanı düzenleyen normların geçerliliği, savlama (argümantasyon) sürecinin katılımcısı rolünü deruhte ettikleri ölçüde, muhtemel bütün ilgililerin gerekçeli onayının mümkün olması koşuluna bağlanır. Bu bakış açısına göre siyasal sorunların halledilmesi, bunların ahlaki çekirdeği açısından, kamusal bir savlama praxisinin kurulmasına muhtaçtır (Habermas, 2005: 45). Bu idealleştirici önkoşullar, muhtemel ilgililerin hepsinin eksiksiz kapsanmasını, tarafların eşit haklara sahip olmasını, karşılıklı ilişkinin/eylemin zorlamadan azade olmasını, konulara ve katılımlara açıklığı, sonuçların gözden geçirilebilirliğini vs. gerektirir (Habermas, 2005: 47).
- ²⁰ Sivil toplum örgütü niteliğindeki yapılar doğal olarak siyasal güç edinmeye ya da iktidarın bir parçası olmaya yönelmezler ve yönelmemelidirler. Bunlar için siyasal güç edinmeye kalkışmak kadar zarar verici bir şey olamaz (Drucker, 1993: 148): Fakat bu yapıların devletten kendi çıkarlarını elde etme çabaları neticesinde ulaştıkları sonuçları, sonuç elde etme yöntemlerini ve bu konudaki başarılarını kendi çevrelerinde ve benzerleri arasında bir iktidar aracına dönüştürmeleri, onların sivilcilik niteliklerini zedelemekte ve onları kısmen siyasal kılmaktadır. Kaldı ki, böyle bir sürecin sonunda kendileri için araçsallaştırdıkları devlet iktidarının organik bir parçası haline gelirler. Bu açıdan bakınca da *pozitif* edime karşı *negatif* tutumun önemi bir kez daha anlaşılır. Aksi takdirde Drucker’ın belirttiği gibi sivil toplumun koruyucusu olarak ortaya çıkan modern-ulus devlet, *dadı devlet* kisvesine bürünerek süreç içerisinde mega-devlete dönüşmekte ve sivil toplumun efendisi haline gelmektedir. Devlet artık kural koyucu olmaktan, sigortalayıcı ve para verici olmaktan çıkıyordu. Artık yapıcı, yönetici ve sahipleniciydi. Bkz. (173-175).

Kaynakça

- Arslan, Z. (2002). Anayasal Devlet ve Siyasal Tarafsızlık. Liberalizm, Devlet, Hegemonya, (Der.) Fuat Keyman. İstanbul: Everest Yayınları.
- Aydın, M. (2003). Kamusal Alan ya da Siyasetin Ön Bahçesi. Sivil Toplum, 1(4), 7-18.
- Aydın, S. (2017). Müzakereci Demokrasi Modeli'nin Kamusal Alanı: Nasıl Bir İletişim Özgürlüğü?. The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC, 7(1), 139-149.
- Bacık, G. (2003). Devlet ve Birey Aşınırken Kamusal Alanı Düşünmek., Sivil Toplum. 1(2), 25-29.
- Başer, E. (1996). Özelleştirme Vesilesiyle İktisada ve Kamusal Dair (II). Birikim. (82), 25-34.
- Belge, M. (1988). Sivil Toplum Örgütleri", Merhaba Sivil Toplum. (Der.) Taciser Ulaş. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği.
- Benhabib, S. (1996). Kamu Alanı Modelleri. (Çev.) Doğan Şahiner. Cogito. (8), 238-258.
- Benhabib, S. (1999). Modernizm, Evrensellik ve Birey. (Çev.) Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yay.
- Çaha, Ö. (1999). Sivil Toplum, Aydınlar ve Demokrasi. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Çaha, Ö. (2003). Mahrem Kamusal Alan. Sivil Toplum, 1(2), 79-88.
- Çaha, Ö. (2004). Sivil Toplum Sivil Topluma Karşı. Açık Toplum Yazıları. Ankara: Liberte Yayınları.
- Çaha, Ö. (2004b). İdeolojik Kamusal Alanın Krizi. Açık Toplum Yazıları. Ankara: Liberte Yayınları.
- Çaylak, A. (2008). Autocratic or Democratic?: A Critical Approach to Civil Society Movements in Turkey (Focussing on IHD: Human Rights Association, MAZLUMDER: Organization for Human Rights and Solidarity for Oppressed People, ADD: Atatürk Thought Association and LDT: Association for Liberal Thinking). Journal of Economic and Social Research. 10 (1), 115-151.
- Demir, S. (1999). Kamusal Alanın Belirlenmesinde Ben ile Öteki'nin Yeri. Doğu-Batı, 2(5), 209-212.
- Doğan, İ. (2002). Özgürlükçü ve Totaliter Düşünce Geleneğinde Sivil Toplum. İstanbul: Alfa Kitapevi.

- Drucker, P. F. (1993). *Kapitalist Ötesi Toplum*. (Çev.) Belkıs Çorakçı. İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Falay, N. (2014). Kamusal Alanın Oluşumu, Dönüşümü ve İktisadi Boyut. *Journal of Life Economics*. (2), 51-70.
- Fırat, S. (2002). Kentsel Mekânlarda Kamusal Alan. *Çağdaş Yerel Yönetimler*. 11(4), 41-72.
- Fraser, N. (1996). *Rethinking The Public Sphere: A Contribution to The Critique of Actually Existing Democracy*. Habermas and Public Sphere, (Ed.) Craig Calhoun., Cambridge and London: The MIT Press.
- Giesen, B. (2013). *Ambivalent Representations and Fragile Boundaries: Heroes, Victims, Perpetrators. Rethinking the Public Sphere Through Transnationalizing Processes Europe and Beyond*. (Ed.) Armando Salvatore vd. New York: Palgrave Mcmillan.
- Gode, L. (2005). *Jürgen Habermas, Democracy and the Public Sphere*. London: Pluto Press.
- Gripsrud, J. vd. (2010). *The Idea of the Public Sphere A Reader*. Maryland: Lexington Books.
- Habermas, J. (2005). *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*. (Çev.) Tanıl Bora ve Mithat Sancar. İstanbul: İletişim Yay.
- Hohendal, P. U. (1996). *The Public Sphere: Models and Boundaries*. Habermas and Public Sphere. (Ed.) Craig Calhoun. Cambridge and London: The MIT Press.
- Keyman, E. F. (1999). Kamusal Alan ve Cumhuriyetçi Liberalizm: Türkiye’de Demokrasi Sorunu. *Doğu-Batı*. 2(5), 63-80.
- Keyman, F. (2002). *Globalleşme Söylemleri, Özgürlük Sorunsalı ve Türkiye. Liberalizm, Devlet, Hegemonya*, (Der.) Fuat Keyman. İstanbul: Everest Yayınları.
- Koç, C. (2015). Neoliberalizmde Devlet ve Kamusal Alan Üzerine Bir Bakış. *TBB Dergisi*. (117), 91-116.
- Köker, L. (2010). *Demokratik Meşruluk, Kamusal Alan ve Çok Kültürlülük Sorunu*. Kamusal Alan, (Ed.) Meral Özbek. İstanbul: Hil Yay.
- Kömeçoğlu, U. (2005). *Kamusal Alan: Katılım ve Dışlama Güçleri Arasındaki Diyalektiğin Biçimi*. Sivil Bir Kamusal Alan, (Der.) Lütfi Sunar. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Lang, S. (2013). *NGOs, Civil Society, and the Public Sphere*. New York: Cambridge University Press.

- Mahçupyan, E. (1999). Osmanlı'dan Günümüze Parçalı Kamusal Alan ve Siyaset. *Doğu-Batı*. 2(5), 25-54.
- Neuman, E. N. (1998). *Kamuoyu: Suskunluk Sarmalının Keşfi*. (Çev.) M. Özkök. Ankara: Dost Kitabevi.
- Prodnik, J. (2011). A Public Sphere Without Public(s)? Publics and Counterpublics in Post-Fordist Capitalism. *Public Sphere Reconsidered Theories and Practices*, (Eds.) João Carlos Correia and Rousiley C. Maia. Covilha: LabCom Books.
- Roberts, J. M. ve Crossley, N. (2004). Introduction. *After Habermas, New Perspectives On The Public Sphere*, (Ed.) John Michale Roberts ve Nick Crossley. Oxford: Blackwell Publishing.
- Roniger, L. (1994). Civil Society, Patronage and Democracy. *International Journal of Comparative Sociology*. 35 (3-4), 207-220.
- Rosenblum, N. L. (1994). Civil Societies: Liberalism and The Moral Uses of Pluralism. *Social Research*. 61(3), 539-562.
- Salvatore, A. (2007). *The Public Sphere, Liberal Modernity, Catholicism, Islam*. New York: Plagrave Macmillan.
- Swingewood, A. (1996). *Kitle Kültürü Efsanesi*. (Çev.) Aykut Kansu. Ankara: Bilim Sanat Yay.
- Toku, N. (2002). Eşit-Yurttaş ve Özgür-Bireyin Varoluşunun Hukuki Temelleri. *Liberal Düşünce*. 7(28), 217-223.
- Tosun, G. E. (2001). *Demokratikleşme Perspektifinden Devlet-Sivil Toplum İlişkisi*. İstanbul: Alfa Yay.
- Türköne, M. (2003). Devletli Sivil Toplum. *Sivil Toplum*. 1(2), 53-58.
- Ünüvar, K. (1999). Osmanlı'da Bir Kamusal Mekân: Kahvehaneler. *Doğu-Batı*. 2(5), 205-217.
- Vernant, J. P. (1999). Kent Devlette Birey. (Çev.) Sevgican Yağcı. *Doğu-Batı*. 2(5), 241-256.
- White, G. (1994). "Civil Society, Democratization and Development (I): Clearing The Analytical Ground. *Democratization*. 1(3), 375-390.
- Yelken, R. (2003). Kamusal Alan Kim(ler)in Alanı?. *Sivil Toplum*. 1(2), 45-51.
- Yılmaz, Z. (2007). *Hannah Arendt'te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan*. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.

Sınavlara Gözetmen Atama Probleminin Çözümü İçin Takas Bazlı Bir Algoritma Önerisi

Mehmet ÖZÇALICI*

Geliş Tarihi (Received): 07.02.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 19.04.2017

Öz

Modern akademik kurumlar, her dönemde birkaç kere, gözetmenlerin görevli oldukları sınavların hangileri olduğunu içeren çizelgeler hazırlamakla meşgul olmaktadır. Her yükseköğretim kurumunun kendine has yapısının olması, kurumlara özel çözümlerin geliştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Sınav çizelgeleri birçok kurumda kağıt üzerinde hazırlanmaktadır. Bu durum, çizelgeyi hazırlamakla görevli kişiler için önemli bir mesai gerektirmektedir. Bu çalışmada, sınavlara gözetmen atama problemini etkin bir şekilde çözecek bir algoritma önerilmektedir. Algoritmanın geliştirilmesinde, yazarın ve çalışma arkadaşlarının kağıt üzerinde gözetmen atadıkları zamanlardaki uygulamaları esas alınmıştır. Algoritma, Kilis 7 Aralık Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinin 2016-2017 Güz dönemi dönem sonu sınavlarına gözetmen atamak için kullanılmıştır. Sonuçta, 35-40 dakikada tamamlanan atama işlemi, önerilen algoritmanın MATLAB yazılımındaki uygulaması ile birlikte, bir saniyenin altında bir sürede tamamlanabilmiştir. Geliştirilen algoritma, üzerinde bazı değişiklikler gerçekleştirmek suretiyle, diğer kurumların gözetmen atama problemlerinin çözümü için de uygulanabilir. Aynı zamanda esnek bir yapıya sahip olması sayesinde başka ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenebilir.

Anahtar Kelimeler: Gözetmen atama, çizelgeleme, algoritma, optimizasyon, MATLAB.

* Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, e-posta: mozcatici@gmail.com

Developing A Swap Based Algorithm For Solving Proctor Assignment Problem

Abstract

Modern academic institutions are getting busy with preparing examination schedules which includes the information of which proctor is assigned to which exams in each semester. Each institution has its own structure which makes it a necessity to develop institution-specific solutions. In most of the institutions, exam timetables are preparing manually. This requires a considerable time for the responsible team. In this study, a new algorithm is proposed to assign proctors to exams, in an efficient way. The algorithm is based on the ways that are applied by author and his colleagues when they were preparing the examination schedule. The algorithm is applied to assign proctors to final exams in Kilis 7 Aralık University, Winter Semester of 2016-2017. By applying the proposed algorithm in MATLAB environment, it became possible to prepare a schedule which requires 35-40 minutes to prepare manually in a small fraction of a second. The proposed algorithm can be adopted by other institutions by making small changes. Moreover, its flexible content makes it possible to rearrange for different needs.

Keywords: *Proctor assignment, scheduling, algorithm, optimization, MATLAB.*

Giriş

Modern akademik kurumlar için hangi gözetmenin hangi sınavlarda görev alacağı belirlenmesi, zaman alan ve önemli bir yönetimsel süreçtir. Sınavların sorunsuz bir şekilde tamamlanabilmesi için her dönem gözetmen atama işlemlerinin dikkatle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Yükseköğretim kurumlarında iyi bir gözetmen atama sisteminin yaratılması, problemin karmaşıklığından dolayı, zor bir görevdir. Buna ek olarak, her kurumun kendine ait yapısının olması, kurumlara özel çözümlere ihtiyaç duyulmasına neden olmaktadır.

Sınavlara gözetmen atama probleminin çözümü birkaç açıdan önem arz etmektedir. İlk olarak bir gözetmenin birden fazla sınavda görevlendirilmesi, sınavların aksamasına neden olmaktadır. Diğer taraftan sınav çizelgeleri, sınavlardan en az bir hafta önce ilan edilmelidir. Bu durum, sınavlara gözetmen atama işleminin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini zorunlu kılmaktadır. Ayrıca bir dönemde, birden fazla sınav için gözetmen atama işlemi gerçekleştirilmektedir (birinci – ikinci ara sınavlar, dönem sonu sınavları, bütünleme sınavları, ek ders sınavları vb). Bu şekilde tekrarlanması ve hızlı çözülmesi gereken bir problem olmasına rağmen, sınav çizelgeleri birçok kurumda kağıt üzerinde ve önemli mesai harcamak suretiyle gerçekleştirilmektedir. Bu şekilde hazırlanan çizelgelerde hata yapma olasılığının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Gözetmen atama probleminin hızlı ve gerektiği gibi çözülmesi, kurumlara önemli zaman tasarrufu sağlayacaktır.

Literatürde sınavlara gözetmen atama probleminin çözümünü gerçekleştiren çalışmalar mevcuttur (Al-Yakoob, Sherali, & Al-Jazzaf, 2010; Koide, 2015). Sınavlara gözetmen atama probleminin çözümü için çalışma sayfaları tabanlı bir sistem de önerilmektedir (Özçalıcı, 2016). Bu yöntem bilgisayar tabanlı olduğu için tarafsız bir çözüm sunmakla beraber çok parametreye sahip gerçek hayat problemlerinin çözümü için ek finansal yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır (Microsoft Excel™ eklentisi veya yeni orta-üst düzey yazılımların satın alınması gibi). Yatırım yapılması maliyetli olduğundan yöneticilerin bu çözümü desteklemesi mümkün görünmemektedir. Yatırım yapılsa bile sınav programını hazırlayan personel tarafından öğrenme süreci için zaman veya eğitim için ek mali yükümlülükler gerekebilir.

Bu çalışmada ise çözümü var olan (sınavların aksamadan yürütülmesini sağlayacak yeterli sayıda gözetmenin bulunduğu) atama problemlerinin çözümü için yeni bir algoritma önerilmektedir. Önerilen algoritmanın geliştirilmesinde, yazarın ve çalışma arkadaşlarının kağıt üzerinde gözetmen atarken kullandıkları yöntemler esas alınmıştır. Başka bir ifade ile, problem çözülürken uygulanan adımlar, bir algoritma haline getirilmiştir. Böylelikle 35-40 dakikada

tamamlanan atama işlemi, MATLAB yazılımında geliştirilen kodlar yardımıyla bir saniyenin altında bir zamanda tamamlanabilmiştir. Bu yeni algoritmanın, kurumlara önemli zaman tasarrufu sağlayacağını söylemek mümkündür.

Çalışma altı bölümden oluşmaktadır. Bu giriş bölümünden sonra, birinci bölümde literatür özeti yer almaktadır. İkinci bölümde çizelgeleme problemi hakkında genel bilgiler verilmektedir. Üçüncü bölümde önerilen algoritma tanıtılmaktadır. Dördüncü bölümde algoritmanın gerçek bir probleminin çözümünde uygulaması yer almaktadır. Son olarak sonuç ve tartışma bölümünde değerlendirme ve sonraki çalışmalar için öneriler yer almaktadır.

1. Literatür Taraması

Sınav çizelgesi hazırlama problemi literatürde çok fazla çalışılan problemlerden biridir. Bunun esas nedenleri arasında her kurumun ihtiyaçlarının birbirinden farklı olması ve bu ihtiyaçlara göre çözüm üretilmesi zorunluluğu sıralanabilir. Bu konuda yapılmış çalışmaları özetleyen literatür taramaları da mevcuttur (Lewis, 2008; Pillay, 2016; Qu, Burke, McCollum, Merlot, & Lee, 2009; Schaerf, 1999). Literatürde genellikle sınav çizelgeleme problemi (hangi sınavın hangi gün olacağı) üzerinde durulmakla birlikte, gözetmen atmama probleminin de incelendiği çalışmalara rastlanmaktadır. Literatürde sınav çizelgeleme problemi ile ilgili yapılan çalışmaları yayınladıkları yılları dikkate almak suretiyle, şu şekilde özetlemek mümkündür.

Arbaoui, Boufflet ve Moukrim 2016 yılında yayınladıkları çalışmalarında sınav çizelgeleme probleminin çözümü için meta-sezgisel optimizasyon algoritması içeren bir model geliştirmişlerdir. Bu model değişkenlerin ve kısıtların sayısını çok yüksek oranda azaltmaktadır. Erişilen sonucun geleneksel matematiksel programlama bazlı sezgisel yaklaşımdan daha iyi olduğu vurgulanmaktadır. Woumans, Boeck, Beliën ve Creemers (2016) sınav çizelgeleme probleminin çözümüne öğrenci odaklı bir yaklaşım sergilemişlerdir. Öğrenciler için sınavların mümkün olduğunca geniş aralıklarla sıralanmasını sağlayan bir model önermektedirler.

Koide (2015) ise çalıştığı üniversitede gözetmen atama probleminin çözecek karışık tamsayı programlama modeli geliştirmiştir. Yazar çalışmasında, sistemin kolay kullanılmasını sağlayacak yöntemleri de tartışmıştır.

Al-Betar, Khader ve Doush (2014) çalışmalarında sınav çizelgeleme problemini Armoni Arama (Harmony Search) algoritması ile çözecek bir model üzerinde çalışmışlardır. Modelin

performansını 22 farklı yöntemle ve 12 adet veri seti üzerinde incelemişlerdir. Bu veri setlerinin 2'si hariç diğer veri setlerinin hepsinde, önerdikleri yöntemin, diğer yöntemlerden daha iyi sonuç verdiğini raporlamaktadırlar.

Acar ve Şevkli (2013) çalışmalarında sınav çizelgelemesi için matematiksel bir model önermektedirler. Öğrencilerin sınav çakışması probleminin önemine dikkat çekilmekte ve matematiksel modellemeye dayalı sezgisel bir yöntem geliştirmişlerdir ve yöntemi Fatih Üniversitesi'nde uygulamışlardır.

Kalayci ve Güngör (2012) çalışmalarında Pamukkale Üniversitesi için genetik algoritma tabanlı sınav çizelgeleme modeli geliştirmişlerdir. Çalışmalarında öğrencilerin başarılarına odaklanmışlardır. Zorluk derecelerine göre sınavlar arasında mümkün olduğunca uzun zaman dilimlerinin yer almasına dikkat edilmiştir. Abdullah ve Turabieh (2012) çalışmalarında genetik algoritma ve Tabu arama algoritmalarının birleşiminden oluşan melez bir yöntemle üniversiteler için sınav takvimi hazırlama problemi üzerinde durmuşlardır. Rashidi Komijan ve Nouri Koupaei (2012) çalışmalarında sınav programı hazırlama problemini çözecek bir matematiksel model önermişlerdir. Bu modeli, İran'da bulunan İslami Azad Üniversitesi Endüstri Mühendisliği bölümü için GAMS yazılımını kullanarak uygulamışlardır.

2011 yılında ise, İlkuçar, sınav programı hazırlama probleminin optimizasyonu üzerinde durmuştur. Yazar çalışmasında, C# platformunda hazırladığı modelin, Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Burdur Meslek Yüksekokulu'nun üç dönem boyunca sınav programlarının hazırlanmasında kullanıldığını ve programlarla ilgili hiçbir şikâyetin alınmadığını ifade etmektedir.

Kahar ve Kendall (2010) çalışmalarında Malezya'da bir üniversitede zaman çizelgeleme probleminin çözümü üzerinde durmuşlardır. Çalışmalarında bir sınavın farklı salonlarda bir arada gerçekleşmesi durumunu da göz önünde bulundurmuş ve yeni bir model geliştirmişlerdir. Çalışma sonunda üniversitede halihazırda kullanılan yöntemden daha iyi bir çözümün üretilebildiği ifade edilmektedir. Al-Yakoob vd. (2010) çalışmalarında Kuveyt Üniversitesi'nde sınav çizelgeleme problemini; sınavların hangi gün ve hangi salonda olacağı problemi ve sınavlara gözetmen atama problemi olmak üzere iki bölüme ayırmışlardır. Sınavlara gözetmen atama problemini doğrusal programlama bazlı sezgisel bir algoritma yardımıyla çözmüşlerdir.

Çoruhlu (2007) çalışmasında yaklaşık 4000 öğrencinin öğretime devam ettiği bir yüksek öğretim kurumunda sınav çizelgeleme problemini çözmek için tamsayı programlama tabanlı

bir yöntem önermiştir. Yazar, yaklaşık 150 gözetmenin görev aldığı problemin, önerilen yöntem yardımıyla, kabul edilebilir zaman diliminde çözüldüğünü raporlamaktadır.

MirHassani (2006) çalışmasında üniversiteler için zaman çizelgeleme problemlerinin tamsayı programlama yaklaşımıyla çözülebileceğini ifade etmektedirler. Çalışmada önerilen model bir üniversitede ders programı hazırlamak için uygulanmıştır. 1226 adet değişkene sahip bir problemin çok kısa sürede çözülebileceği raporlanmaktadır.

Dowland ve Thompson (2005) çalışmalarında sınav programını hazırlamak için metasezgisel bir optimizasyon yöntemi olan karınca koloni optimizasyon (ant colony optimization) yöntemini kullanmışlardır. Çalışmalarında geleneksel modele bazı ek amaç ve kısıtlar eklemek suretiyle, çakışma olmayan bir çözüme ulaşmışlardır.

Burke ve Newall (2004) ise çalışmalarında sınav çizelgeleme probleminin sezgisel sıralama adaptasyonu ile çözümlenmesini önermektedirler. Bu yöntemin diğer yöntemlerle benzer veya onlardan daha iyi sonuç üretebildiğini ifade etmektedirler.

2. Çizelgeleme Problemi

Çizelgeleme faaliyeti birçok üretim ve hizmet işletmelerinde süreklilik arz eden bir karar verme sürecidir. Çizelgeleme, kıt olan kaynakların belirli periyotlarda görevlere atanması ile ilgilenmektedir ve bir ya da daha fazla amacın optimize edilmesini hedeflemektedir (Pinedo, 2016, s. 1). Bir organizasyondaki kaynak ve görevler farklı biçimlerde olabilir. Kaynaklar bir atölyede makineler, havaalanında pistler, inşaat alanında işçiler, bilgisayarlarda işlemciler, üniversitelerde öğretim üyeleri veya araştırma görevlileri olabilir. Görevler ise üretim süreci, uçakların hava alanlarına inmesi ve havalanması, inşaat projelerinde çeşitli aşamalar, bilgisayar programlarının yürütülmesi, dersler veya gözetmenlikler olabilir (Brucker & Knust, 2010, s. 1). Çizelgeleme işlemini gerçekleştirmek için her görevin başlama ve bitiş saatlerinin belirli olması gerekir.

Çizelgeleme konusunda yapılan çalışmaların tarihi 1950'lere kadar gitmektedir (Leung, 2004). Tarih boyunca; yönetim, endüstri mühendisliği ve yöneylem araştırması alanlarında çalışan kişiler, kaynakları yönetme problemi ile karşılaşmışlardır. İyi yapılan çizelgeleme faaliyetlerinin kurumlara maliyet ve zaman avantajı sağlayacağı bir gerçektir.

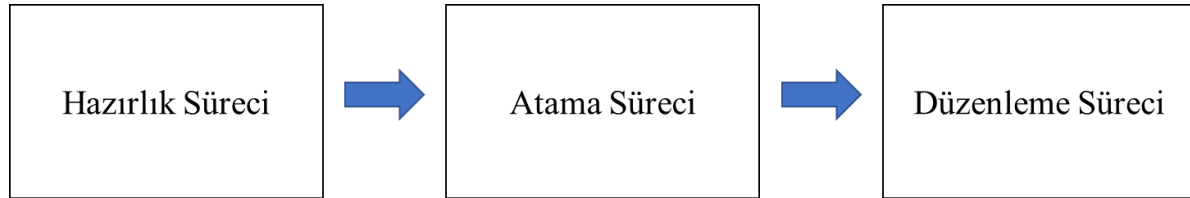
Özel olarak, eğitim alanında da çizelgeleme problemi ile karşılaşılmaktadır. Literatürde yayınlanan çalışmalar göz önünde bulundurulduğunda, eğitim alanında üç ana problem üzerinde çalışıldığı anlaşılmaktadır (Kingston, 2013, s. 91). Bu problemler; liselerde

çizelgeleme, üniversitelerde sınav çizelgeleme ve yine üniversitelerde ders programı hazırlama problemlerdir. Bunun yanı sıra çeşitli alt problemler de mevcuttur.

Bu alt problemlerden biri de sınavlara gözetmen atama problemidir. Sınavlara gözetmen atama problemi, hangi gözetmenin hangi sınavda görev alması gerektiğine karar verilmesi olarak tanımlanabilir. Her üniversitenin, her fakültenin ihtiyaçları birbirinden farklıdır. Ancak genel anlamda sınavlara gözetmen atama sürecinin Şekil 1'deki gibi üç bölümden meydana geldiğini ifade etmek mümkündür. Hazırlık aşamasında atama işleminin gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulan bilgiler bir araya getirilmektedir. Bu bilgiler;

- Gözetmen sayısı
- Gözetmenlerin müsait olduğu (veya izinli olduğu) günler (saatler)
- Sınavların hangi gün yapılacağı
- Her bir saatte kaç adet gözetmene ihtiyaç duyulduğu

İhtiyaç duyulan bu bilgiler bir araya getirildikten sonra gözetmenlerin hangi sınavlarda görev alacaklarına karar verilmesi gerekmektedir ve bu karar süreci atama süreci olarak adlandırılabilir. Atama işlemi bittikten sonra, atama sonuçlarının taraflara bildirilecek şekilde düzenlenmesi gerekmektedir.

Şekil 1. Sınavlara Gözetmen Atama Süreci

İyi hazırlanmış bir sınav programında olması gerekenler şu şekilde özetlenebilir;

- Gözetmenlere her saatte sadece bir sınıfta görev verilmeli, aynı anda iki görev yazılmamalıdır.
- Görev dağılımları eşit olmalıdır. Toplam görev sayısının gözetmen sayısına tam olarak bölünemediği durumlarda, her gözetmene, hesaplanan alt ve üst sınırlarda görev ataması gerçekleştirilmelidir.
- Her sınava ihtiyaç duyulduğu kadar gözetmen atanmalı fazla veya eksik atama gerçekleştirilmemelidir.

Özellikle yeni kurulan üniversitelerde gözetmen sayısında artma veya azalmalar ortaya çıkmaktadır. Ayrıca gözetmenlerin müsait oldukları günler her dönem değişmektedir. Her sınav döneminin yapısı bu şekilde farklılık arz etmektedir. Bu nedenle de her dönem mutlaka yeniden gözetmen atama işleminin gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

3. Önerilen Yöntem

Çalışmada, yazar ve çalışma arkadaşlarının sınavlara gözetmen atama problemini kağıt üzerinde çözdükleri zamanlarda uyguladıkları yöntem baz alınmıştır. Yazar ve çalışma arkadaşları, problemi çözerken görev dağılımlarının eşit olmasını sağlamak için, gözetmenler arasında görev değiş tokuşu gerçekleştirmektedirler ve bu işlem her gözetmene adil sayıda görev düşene kadar devam etmektedir. Ancak bir değiş tokuş işlemini bilgisayar desteği olmadan tamamlamak uzun zaman almaktadır ve zahmetlidir.

Önerilen algoritmanın işleyebilmesi için bazı varsayımlara ihtiyaç duyulmaktadır. İlk olarak uygun bir çözümün olduğu varsayılmaktadır. Örneğin bir saatte 10 adet gözetmene ihtiyaç duyuluyorsa ve o saatte sadece 8 adet gözetmen müsait ise bu durumda problem çözülemeyecektir. Bir diğer varsayım ise her sınavın en fazla bir saat sürdüğüdür. Buna rağmen birden fazla teknikle bu varsayım ortadan kaldırılabilir. Algoritmanın çalışması için bir hazırlık sürecine de ihtiyaç duyulmaktadır. Bu süreçte bütün gözetmenlerin müsait olduğu zaman dilimlerinin belirlenmesi ve her saatte kaç adet gözetmene ihtiyaç duyulduğunun belirlenmesi gerekmektedir.

Tablo 1’de üzerinde çalışılan problem özet halinde sunulmuştur. Sütunlarda gözetmenler yer almaktadır. Satırlarda ise sınav sayıları yer almaktadır. Her sınavda kaç adet görevliye ihtiyaç duyulduğunu içeren p vektörü ise son sütunda görülmektedir. Gözetmenlerin uygun olmadığı zaman dilimleri 9 rakamı ile işaretlenmiştir ve o saatlerde o gözetmenlere görev yazılmaması gerekmektedir. Tabloda sadece boş bırakılan hücrelere atama işlemi gerçekleştirilebilir. Problem hakkında detaylı bilgi ve problemin kısaltılmış bir versiyonunun doğrusal programlama modeli (Özçalıcı, 2016) kaynağında yer almaktadır. Tekrardan kaçınmak adına burada ifade edilmeyecektir. Problemin tanımı için gerekli olan parametreler Şekil 2’de yer almaktadır.

Tablo 1. Problemden özet bir görüntü

		G_1	G_2	...	G_{11}	G_{12}	p
02/01/2017	10:00		9	...			2
02/01/2017	11:00		9	...			4
02/01/2017	13:00		9	...			7
02/01/2017	14:00		9	...			8
...
12/01/2017	10:00	9		...			8
12/01/2017	11:00	9		...			9
12/01/2017	13:00	9		...			6
12/01/2017	14:00	9		...			4

Parametreler
n : Toplam gözetmen sayısı
p_i : Her saatte gereken gözetmen sayısı (vektör)
i : Satır indeksi (Sınav saatleri)
j : Sütun indeksi (Gözetmenler)
ub : Üst sınır $ub = yukarıyuvarla \left(\frac{\sum(p_i)}{n} \right)$
lb : Alt sınır $lb = aşağıyuvarla \left(\frac{\sum(p_i)}{n} \right)$
m_j : Gözetmenlere düşen toplam görev sayısı (vektör)
d : Karar matrisi

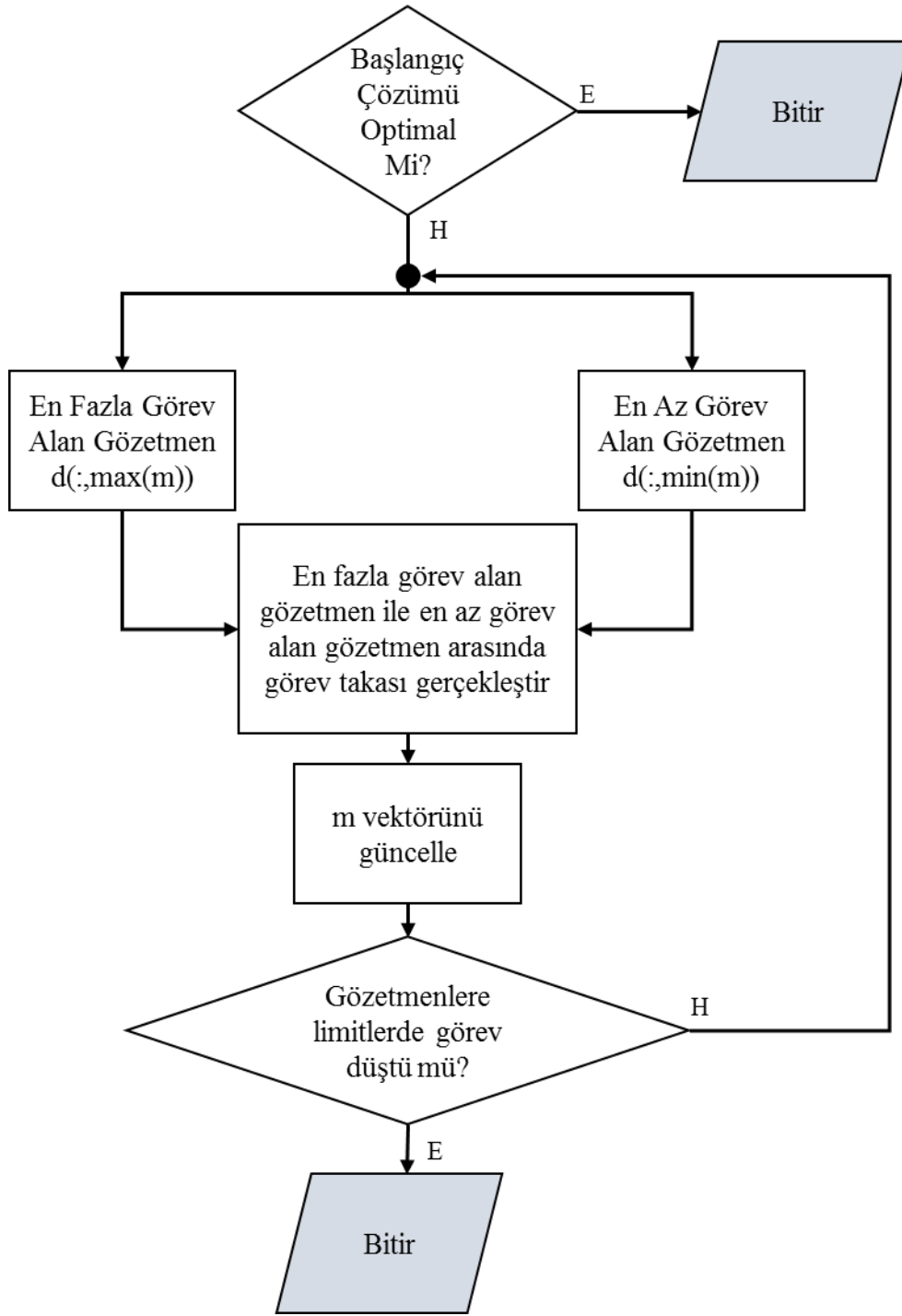
Şekil 2. Parametreler

Algoritma iki adımdan oluşmaktadır. İlk aşamada rastgele bir başlangıç çözümü oluşturulmaktadır (Şekil 3). Bu adımda p vektörü boyunca her sınava ihtiyaç duyulduğu kadar gözetmen, o saatte müsait olan gözetmenler arasından rastgele seçilerek atanmaktadır. Bu başlangıç çözümünde aynı gözetmen birden fazla sınava atanmamakta ve her saatte ihtiyaç duyulduğu kadar gözetmen atanmaktadır. Ancak seçimler rastgele gerçekleştirildiğinden, her gözetmene düşen görev sayısında (m vektörü) önemli dengesizlikler bulunmaktadır.

%% Birinci Bölüm: Başlangıç Çözümünün Oluşturulması
<pre> for idx = 1:length(p) uygun olan gözetmenleri belirle rastgele seçim yap ve görev ata end </pre>
%% İkinci Bölüm: Görev Takaslarının Gerçekleştirilmesi
<pre> <i>m</i> vektörünü hesapla <i>isoptimal</i> = herhangi bir $m_j > ub$? while <i>isoptimal</i> = 0 <i>enfazla</i> = $d(:, \max(m))$; <i>enaz</i> = $d(:, \min(m))$; for kdx = 1:length(p) if <i>enfazla</i>(kdx) = 1 ve <i>enaz</i>(kdx) = 0 <i>enfazla</i>(kdx) = 0; <i>enaz</i>(kdx) = 1; döngüden çık endif endfor yeni <i>enfazla</i> ve <i>enaz</i> vektörlerini <i>d</i> matrisinde yerine yerleştir <i>m</i> vektörünü güncelleştir <i>isoptimal</i> değerini güncelleştir endwhile </pre>

Şekil 3. Algoritmanın Sahte Kodu (pseudocode)

İkinci aşamada ise oluşturulan başlangıç çözümü iterasyonlar (yinelemeler) yardımıyla optimize edilmektedir (Şekil 3). Her iterasyonda en fazla ve en az sayıda görev alan gözetmenler belirlenmektedir. Her iki gözetmenin aldığı görevler p vektörü boyunca taranmaktadır. En fazla sayıda görev alan gözetmenin görev aldığı ve en az sayıda görev alan gözetmenin görev almadığı ilk saat (indeks) belirlenmektedir. Bu saatte görev takası gerçekleştirilmektedir. Başka bir ifade ile en fazla sayıda görev alan gözetmenden bir görev en az sayıda görev alan gözetmene devredilmektedir. Daha sonra çözümün optimal olup olmadığı kontrol edilmektedir. Herhangi bir gözetmene üst sınırdan (ub) daha fazla sayıda görev düştüğü durumda, çözüm optimal değildir ve iterasyonlara devam edilir. İterasyonlar Şekil 4’de akış grafiği şeklinde ifade edilmiştir.

Şekil 4. Algoritmanın Görev Değişikliği İşlemlerini Gerçekleştiren Bölümünün Akış Diyagramı

4. Örnek Uygulama

Algoritma, Kilis 7 Aralık İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi 2016 – 2017 Güz Dönemi dönem sonu sınav çizelgelemesi için uygulanmıştır. Söz konusu dönemde sekiz aktif bölüm,

ikinci öğretimler dahil 20 adet sınıfta toplam 1184 öğrenci bulunmaktadır. Ayrıca gözetmenlik yapabilecek 12 adet gözetmen bulunmaktadır. Diğer taraftan farklı büyüklüklerde 8 adet salon bulunmaktadır ve bazılarında bir bazılarında ise iki adet gözetmenin görevlendirilmesi gerekmektedir. İkinci öğretimlerle birlikte toplam 78 adet ders ve atanması gereken 298 adet gözetmenlik görevi bulunmaktadır.

Algoritma MATLAB yazılımında çalışacak şekilde tasarlanmıştır ve süreç standart bir dizüstü bilgisayarda bir saniyenin altında bir sürede tamamlanmıştır. İki adet gözetmen 24 adet sınavda görevlendirilmiş ve geriye kalan on adet gözetmen 25'er adet sınavda görevlendirilmiştir. Tablo 2'de algoritmanın ürettiği sonuçlar yer almaktadır.

Tablo 2. Algoritmanın oluşturduğu nihai çözüm

Tarih	Gün	Saat	G ₁	G ₂	G ₃	G ₄	G ₅	G ₆	G ₇	G ₈	G ₉	G ₁₀	G ₁₁	G ₁₂	p
2.01.2017	Pazartesi	10:00	1			1	0	0	0	0			0	0	2
2.01.2017	Pazartesi	11:00	1			1	1	0	1	0			0	0	4
2.01.2017	Pazartesi	13:00	1			1	1	1	1	1			1	0	7
2.01.2017	Pazartesi	14:00	1			1	1	1	1	1			1	1	8
2.01.2017	Pazartesi	15:00	1			0	0	0	0	0			0	1	2
2.01.2017	Pazartesi	16:00	1			0	0	0	1	0			1	1	4
2.01.2017	Pazartesi	17:00	1			1	1	1	1	0			1	1	7
3.01.2017	Salı	10:00	1	1		1	1	1	1	1	1		1	1	10
3.01.2017	Salı	13:00	1	1		0	0	0	0	0	0		0	0	2
3.01.2017	Salı	14:00	1	1		1	0	0	0	1	1		0	1	6
3.01.2017	Salı	15:00	1	1		1	1	0	0	1	1		1	1	8
3.01.2017	Salı	16:00	1	0		1	0	0	1	1	0		0	0	4
3.01.2017	Salı	17:00	1	1		1	0	1	0	0	1		1	0	6
4.01.2017	Çarşamba	10:00	1	1		1	1	1	1	1	1		1	1	10
4.01.2017	Çarşamba	11:00	1	1		1	1	0	1	0	0		1	1	7
4.01.2017	Çarşamba	13:00	1	1		0	0	1	1	1	0		0	1	6
4.01.2017	Çarşamba	14:00	1	1		1	0	1	0	1	1		0	0	6
4.01.2017	Çarşamba	15:00	1	1		1	1	1	1	1	1		1	1	10
4.01.2017	Çarşamba	16:00	0	0		1	0	0	1	0	0		0	0	2
5.01.2017	Perşembe	10:00	0	0	1	1	0	0	0	1	0	1	1	0	5
5.01.2017	Perşembe	11:00	0	1	1	0	0	0	0	1	1	1	1	0	6
5.01.2017	Perşembe	13:00	1	0	1	1	0	0	1	1	0	1	0	0	6
5.01.2017	Perşembe	14:00	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	11
5.01.2017	Perşembe	15:00	1	1	1	1	1	0	0	1	0	1	1	1	9
5.01.2017	Perşembe	16:00	1	0	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	4
6.01.2017	Cuma	10:00	0	0	1		0	0	1	0	1	1	0	0	4
6.01.2017	Cuma	11:00	1	0	1		0	1	1	0	0	1	0	0	5
6.01.2017	Cuma	14:00	1	1	1		1	0	1	1	1	1	0	1	9
6.01.2017	Cuma	15:00	0	0	0		0	0	0	1	1	1	0	1	4
6.01.2017	Cuma	16:00	0	0	1		1	0	0	1	0	1	1	0	5
6.01.2017	Cuma	17:00	1	0	1		0	1	0	0	0	1	0	0	4
9.01.2017	Pazartesi	10:00		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	11

9.01.2017	Pazartesi	11:00	1	1	1	0	1	1	0	1	1	1	1	9
9.01.2017	Pazartesi	13:00	0	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	4
9.01.2017	Pazartesi	16:00	0	1	0	0	1	0	0	0	1	1	0	4
10.01.2017	Salı	13:00	0	1	1	1	0	0	0	0	1	0	0	4
10.01.2017	Salı	14:00	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	9
10.01.2017	Salı	15:00	0	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	3
10.01.2017	Salı	16:00	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	8
11.01.2017	Çarşamba	10:00	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
11.01.2017	Çarşamba	11:00	1	0	0	0	1	0	1	1	0	1	1	6
11.01.2017	Çarşamba	13:00	1	1	0	1	1	1	0	1	0	0	0	6
11.01.2017	Çarşamba	14:00	1	1	0	1	1	0	0	0	1	1	0	6
11.01.2017	Çarşamba	15:00	1	1	0	1	1	0	1	1	1	0	0	7
11.01.2017	Çarşamba	16:00	0	1	0	1	1	1	1	1	1	1	1	9
12.01.2017	Perşembe	10:00	1	1	1	1	1	1	0	0	1	1	1	8
12.01.2017	Perşembe	11:00	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	9
12.01.2017	Perşembe	13:00	1	0	1	0	0	0	0	1	1	1	1	6
12.01.2017	Perşembe	14:00	0	0	1	1	1	0	1	0	0	0	0	4
			25	25	25	25	25	25	25	25	24	24	25	298

Sonuç ve Tartışma

Üniversitelerde hangi gözetmenin hangi sınavda görevlendirileceği, genellikle sorumlu araştırma görevlileri tarafından kağıt üzerinde hazırlanmaktadır. Ancak bu durum hem çok uzun zaman almaktadır hem de bu durumda hata yapma olasılığı yüksektir. Sınavlara gözetmen atama işleminin süreklilik arz eden bir karar verme süreci olması, otomasyona gidildiğinde sağlanacak küçük zaman tasarruflarını bile önemli hale getirmektedir.

Çalışmada sınavlara gözetmen atama probleminin çözümü için bir algoritma önerilmiştir. Algoritma, kâğıt üzerinde gözetmen atama sürecinden ilham alınmak suretiyle geliştirilmiştir. Sonuçta, çok hızlı bir şekilde, her sınava ihtiyaç duyulduğu kadar gözetmen atanmıştır. Ayrıca her gözetmene limitlerde (adil sayıda) görev yazılmıştır.

Önerilen yöntemin bazı avantajları ve dezavantajları mevcuttur. Yöntem, büyük çaptaki problemlerin çözümünü gerçekleştirecek düzeydedir. Çözüm, bilgisayar tarafından gerçekleştirildiği için tarafsızdır. Gözetmenlerin aynı anda iki sınavda görevlendirilmesi (görev çakışması) gibi bir durum söz konusu değildir. Bazı değişiklikler yardımıyla farklı fakültelerde ve üniversitelerde de uygulanabilir. Bu avantajlarının yanı sıra, algoritmanın çalışabilmesi için her saat kaç adet gözetmene ihtiyaç duyulduğunun belirlenmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, algoritma çıktılarının taraflara belge haline getirilmesi ek bir çaba ile olmaktadır. Başka bir

ifade ile algoritmanın çalışması için hazırlık ve atama işleminden sonra düzenleme sürecine ihtiyaç duyulmaktadır. Sınav sürelerinin bir saatten fazla sürdüğü durumlarda da ek düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.

İlerleyen çalışmalarda hazırlık ve atama sonrası süreçler için de algoritmaların geliştirilmesi düşünülebilir. Sınavların hangi gün ve hangi salonda olacağını da hazırlayacak algoritmaların geliştirilmesi ile birlikte sınav çizelgeleme işleminde önemli ölçüde zaman tasarrufu sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

- Abdullah, S., & Turabieh, H. (2012). On the use of multi neighbourhood structures within a Tabu-based memetic approach to university timetabling problems. *Information Sciences*, 191, 146–168. <https://doi.org/10.1016/j.ins.2011.12.018>
- Acar, M. F., & Şevkli, M. (2013). Sınav Çizelgelemesi İçin Matematiksel Model Yaklaşımı. *Verimlilik Dergisi*, 2013(1), 75–86.
- Al-Betar, M. A., Khader, A. T., & Doush, I. A. (2014). Memetic techniques for examination timetabling. *Annals of Operations Research*, 218(1), 23–50. <https://doi.org/10.1007/s10479-013-1500-7>
- Al-Yakoob, S. M., Sherali, H. D., & Al-Jazzaf, M. (2010). A mixed-integer mathematical modeling approach to exam timetabling. *Computational Management Science*, 7(1), 19–46. <https://doi.org/10.1007/s10287-007-0066-8>
- Arbaoui, T., Boufflet, J. P., & Moukrim, A. (2016). A matheuristic for exam timetabling. *IFAC-PapersOnLine*, 49(12), 1289–1294. <https://doi.org/10.1016/j.ifacol.2016.07.701>
- Brucker, P., & Knust, S. (2010). On the complexity of scheduling. In Y. Robert & F. Vivien (Eds.), *Introduction to Scheduling* (pp. 1–20). CRC Press Taylor&Francis Group.
- Burke, E. K., & Newall, J. P. (2004). Solving Examination Timetabling Problems through Adaption of Heuristic Orderings. *Annals of Operations Research*, 129, 107–134. <https://doi.org/10.1023/B:ANOR.0000030684.30824.08>
- Çoruhlu, A. (2007). *Sınav Personel Çizelgeleme Modeli*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ekim 2007.
- Dowland, K. A. & Thompson, J. M. (2005). Ant colony optimization for the examination scheduling problem. *Journal of the Operational Research Society*, 56, 426–438
- İlkuçar, M. (2011). Sınav Gözetmenlik Çizelgeleme Probleminin Optimizasyonu ve Bir Uygulama Yazılımı. In *Akademik Bilişim Konferansı 11* (pp. 413–420).
- Kahar, M. N. M., & Kendall, G. (2010). The examination timetabling problem at Universiti Malaysia Pahang: Comparison of a constructive heuristic with an existing software solution. *European Journal of Operational Research*, 207(2), 557–565. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2010.04.011>

- Kalayci, C. B., & Güngör, A. (2012). A genetic algorithm based examination timetabling model focusing on student success for the case of the college of engineering at Pamukkale University, Turkey. *Gazi University Journal of Science*, 25(1), 137–153.
- Kingston, J. H. (2013). Educational Timetabling. In A. Ş. Etaner-Uyer, E. Özcan, & N. Urquhart (Eds.), *Automated Scheduling and Planning* (Vol. 505, pp. 91–108). Springer-Verlag. <https://doi.org/10.1007/978-3-642-39304-4>
- Koide, T. (2015). Mixed integer programming approach on examination proctor assignment problem. *Procedia Computer Science*, 60(1), 818–823. <https://doi.org/10.1016/j.procs.2015.08.244>
- Leung, J. Y.-T. (2004). Introduction and Notation. In J. Y.-T. Leung (Ed.), *Handbook of Scheduling Algorithms, Models and Performance Analysis*. Chapman & Hall/CRC.
- Lewis, R. (2008). A survey of metaheuristic-based techniques for University Timetabling problems. *OR Spectrum*, 30(1), 167–190. <https://doi.org/10.1007/s00291-007-0097-0>
- MirHassani, S. A. (2006). A computational approach to enhancing course timetabling with integer programming. *Applied Mathematics and Computation*, 175, 814–822
- Özçalıcı, M. (2016). Sınavlara gözetmen atama problemlerinin çalışma sayfaları ile optimizasyonu. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 9(3), 103–114.
- Pillay, N. (2016). *A review of hyper-heuristics for educational timetabling*. *Annals of Operations Research* (Vol. 239). Springer US. <https://doi.org/10.1007/s10479-014-1688-1>
- Pinedo, M. L. (2016). *Scheduling*. *Scheduling*. Springer Science+Business Media. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-26580-3>
- Qu, R., Burke, E. K., McCollum, B., Merlot, L. T. G., & Lee, S. Y. (2009). A survey of search methodologies and automated system development for examination timetabling. *Journal of Scheduling*, 12(1), 55–89. <https://doi.org/10.1007/s10951-008-0077-5>
- Rashidi Komijan, A., & Nouri Koupaei, M. (2012). A new binary model for university examination timetabling: a case study. *Journal of Industrial Engineering International*, 8(1), 28. <https://doi.org/10.1186/2251-712X-8-28>
- Schaerf, A. (1999). Survey of automated timetabling. *Artificial Intelligence Review*, 13(2), 87–127. <https://doi.org/10.1023/A:1006576209967>
- Woumans, G., Boeck, L. De, Beliën, J., & Creemers, S. (2016). A column generation approach for solving the examination-timetabling problem. *European Journal of Operational Research*, 253(1), 17. <https://doi.org/10.1016/j.ejor.2016.01.046>

Capital Structure Determinants in Financial Institutions: Turkish Banking System

Mehmet Kenan TERZİOĞLU*

Geliş Tarihi (Received): 30.01.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 17.02.2017

Abstract

Capital is used to create liquidity and credit for banks. Each corporation strives for the optimal capital structure that maximizes its market value while minimizing its capital cost. Capital structure decisions are among the most critical for efficient risk management in banks. This paper aims to examine the determinants of capital structure and determine which of the capital structure theories have the power to explain the banking sector structure by focusing on the Turkish banking sector. Despite many studies on determining the capital structure of banking sector in the worldwide, these studies are limited for the sector in Turkey. Moreover, since studies in this area are usually concentrated on static models in Turkey, this paper contributes to fill the lack in the banking sectors' capital structure literature in Turkey by using dynamic model structure in which the form of the mechanism that generated the data in previous periods are important. In this paper, the asset structure of banks, size, non-debt tax shield, profit, tax level, liquidity, and cost of borrowing is analyzed as factors that affect the capital structure. It can be concluded that theories on capital structure fail to fully explain the capital structure of the banking sector.

Keywords: Capital Structure, dynamic panel data, banking sector, Arellano-Bond GMM, Arellano-Bond System GMM

* Yrd.Doç.Dr.,Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü,
kenanterzioglu@trakya.edu.tr

Finansal Kurumlarda Sermaye Yapısı Belirleyicileri: Türk Bankacılık Sistemi

Öz

Sermaye, bankalar için likidite ve kredi yaratmakta kullanılmaktadır. Her kuruluş piyasa değerini maksimum yaparken sermaye maliyetini minimum düzeye indiren en uygun sermaye yapısına ulaşmaya çalışmaktadır. Bankalarda sermaye yapısı kararları etkin risk yönetiminin önemli süreçlerinden birisidir. Bu makale, Türk bankacılık sektörüne odaklanarak, sermaye yapısının belirleyicilerinin incelenmesini ve sermaye yapısı kuramlarından hangisinin bankacılık sektörü yapısını açıklama gücüne sahip olduğunun tespit edilmesini amaçlamaktadır. Dünya’da bankacılık sektörünün sermaye yapısının belirleyicileri üzerine birçok çalışma yapılmasına karşın, Türkiye’de bu sektör için çalışmalar sınırlı kalmıştır. Ek olarak, Türkiye’de bu alanda yapılan çalışmalar genellikle statik modeller üstünde yoğunlaştığından, bu çalışma önceki zaman dilimlerinde veriyi üreten mekanizmanın önemli olduğu dinamik model yapısını kullanarak Türkiye’de bankacılık sektörü sermaye yapısı literatürüne ilişkin boşluğun doldurulmasına katkı sağlamaktadır. Makale ’de, bankaların varlık yapısı, büyüklüğü, borç dışı vergi kalkanı, karlılığı, vergi düzeyi, likiditesi ve borçlanmanın maliyeti sermaye yapısını etkileyen faktörler olarak alınmıştır. Sermaye yapısı kuramlarının tam anlamıyla bankacılık sektörünün sermaye yapısını açıklayamadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sermaye yapısı, bankacılık sektörü, dinamik panel veri, Arellano-Bond GMM, Arellano-Bond System GMM

Introduction

Capital structure refers to equity that is used in structuring and rating long-term loans and financing of assets. The theories that explain capital structure decisions of establishments cast light on the best forms of loan/equity capital merger and the variables that are affected. Classical capital structure theories attempt to show whether it is feasible to change establishment value by changing loan/equity capital merger while modern capital structure theories dwell on the variables affecting the capital structure decisions of establishments. The share of tangible assets in active assets, size, non-debt tax shield, profit, tax level, liquidity, and cost of borrowing are some of the variables that plays a determining role in capital structure decisions of companies.

Companies that have higher quantities of tangible assets or higher security value assets can receive loans under more favorable conditions. On the other hand, the fact that near-bankruptcy tangible assets have higher values than returning assets proves that asset structure is quite a critical factor in capital structure decisions. According to balance theory, companies whose security assets are limited are critically vulnerable to havoc in financial conditions. Companies that stand firm against financial instability can, receive loans under more favorable conditions by means of high credit scores accruing from a fall in bankruptcy costs (Ferri and Jones, 1979). In pecking order theory, if the issue is analyzed with respect to information asymmetry, when investors put their money in companies with tangible assets of high value, they face a weaker asymmetrical information problem. Hence, companies with higher amounts of tangible assets have lower debts by giving priority to financing with equity capital (Mazur, 2007). The total size of fixed assets in a company's active assets affects the level of high liquidity of companies. Companies with high liquidity levels can, since they are better able to meet their short-term liabilities, opt for higher borrowing rates. Pecking order theory would argue that companies with high liquidity levels receive fewer loans. In the event they use liquid assets to finance their investments, there emerges a negative relationship between liquidity levels and leverage rates.

The larger an enterprise is, the better are the opportunities available to them to increase their security assets; mitigate their vulnerability in the face of financial instability; and facilitate the chances of receiving loans and borrowing under lower interest rates. The trade-off theory posits that there is a positive relationship between the size of an enterprise and borrowing (Drobtz and Fix, 2003). Since asymmetrical information is lower in large companies, financing with equity resources is favored over borrowing, which means that according to pecking order

theory, the relationship becomes a negative one. Free cash flows that can arise in profitable establishments come with agency costs. For companies aiming to avoid this situation, borrowing makes even more sense and thus profitable corporations do use greater debt. Nevertheless, in pecking order theory, corporations that initially opt for financing via internal resources are, unlike other corporations, less inclined to borrow when they are already making a profit (Huang and Song, 2002). Not only the interest rate on loans but other financing expenses such as commission rates that are fixed expenses for corporations and endured for the sake of the granted loan, are also taken into account (Padron et al., 2005). Therefore, long as the cost of borrowing is low, one sees an increase in the debt-equity capital ratios of corporations.

Another factors impinging on the capital structure of the corporations is taxes and non-debt tax shield. Since taxes are among the determinants of capital structure, the tax regime adopted by companies directly affects their capital cost and capital structuring. One of the biggest benefits of financing via loans is that the interest paid is deducted from corporate income tax. Corporations that are forced to pay higher taxes opt for borrowing to take advantage of the tax shield. According to trade-off theory, assuming corporations that raise their interest will opt for borrowing to take advantage of the debt tax shield, the relationship is positive. Taub (1975) reported that this negative relationship may be associated with another variable that is intimately linked to tax. MacKie-Mason (1990) obtained results that were not in accordance with the theoretical expectation of the relationship between the tax level and capital structure. By decreasing their pre-tax incomes, corporations use the income as a shield against tax. Higher non-debt tax shield opportunities for corporations add importance to the relative weight of foreign resources in their capital structure. The high levels of amortization rates indicate that the number of fixed assets that can be used as securities in borrowing is also high, which in effect allows the corporations to borrow even more (Bradley, Jarrell and Kim, 1984). Investment deduction that is utilized as a non-debt tax shield is associated with rising profitability. In cases where the corporate profit is high, there is a tendency to borrow to reduce the tax assessment (Gropp, 1997).

Rajan and Zingales (1995) demonstrated that in G7 states there is a positive relationship between tangible assets and leverage. Chen, Lensink, and Sterken (1998) identified a positive relationship between leverage and tangible assets and size but a negative relationship between profitability and leverage. Wiwattanakantang (1999) detected a positive relationship between leverage and tangible assets and size of corporations. Banerjee, Heshmati, and Wihlborg (2000) discovered that tangible assets and the size of a corporation positively affected the capital structure but negatively affected profitability. Fama and French (2002) explored a positive

relationship between the size of corporation and leverage. It was also discovered that the pecking order and trade-off theories failed to fully explain the capital structure of corporations but did partially explain. Chen (2004) drew attention to the negative relationship between profitability and corporation size and debt but a positive relationship between tangible assets and debt. Akhtar (2005) pointed out that in multinational and domestic corporations, profitability and size were significant determinants of financial leverage. Zou and Xiao (2006) identified a positive relationship between size and share of fixed assets and financial leverage. Sayilgan, Karabacak, and Küçükkocaoğlu (2006) stated that there was a negative relationship between the debt levels of corporations and profitability, and between the debt tax shield and capital structure. Demirhan (2007) found that tax and borrowing cost had no effect on capital structure. Korkmaz, Albayrak, and Karataş (2007) found that the non-debt tax shield had a positive effect on capital structure. They could detect no significant relationship between capital structures and size, tax level, and growth rate.

Companies need a sufficient level of capital in addition to a capital structure that befits their operations to sustain their operations. While theories of capital structure provide a framework for analyzing bank capital structure, the fundamental differences between banks and nonfinancial firms should not be ignored. In capital structure decisions of banks, with regard to the merger of equity capital and foreign resources there are certain differences compared with companies in the real sector. The banking sector, as one of the implementers of economy policies and as one of the leading financial corporations, is a pivotal sector in the financial system via its payment and transfer system. The healthy functioning of the banking sector, which has a critical position in the financial system, relies heavily on its interaction with the current financial system. Since the banking sector provides significant financial means to the real sector, any potential adversities that may emerge in capital structure decisions are indirectly mirrored in the real sector. Since financial and nonfinancial companies save their capital for a variety of purposes, banks as well as other financial actors are excluded in the theories put forth to explain capital structures. The capital deposited in banks is mostly unused for financial activities but act as a shield against risk-bearing active assets (Peura and Keppo, 2003). The amount of equity resource that banks must save are specified by the regulatory authorities and their standards are strictly complied with. Foreign resources are basically composed of deposits and national/international loans. They account for a large part of the total resources of banks. Owing to the standard requirements concerning capital structure of banks, they are required to take part in mandatory as well as non-compulsory processes in capital structure decisions. Mandatory capital structure decisions are composed of the arrangements introduced by the

regulatory boards on the capital adequacy ratio. Non-compulsory capital structure decisions are similar to capital structure decisions taken in nonfinancial companies (Iwarere and Akinleye, 2010). Orgler and Taggart (1981) found out that by virtue of the tax advantage gained from deposits and low costs of agency, leverage rates are higher in banks. Osterberg and Thomson (1990) pointed out that the capital structures of financial companies differed from those of nonfinancial companies. Gropp and Heider (2007) demonstrated that the variables in the capital structures of nonfinancial companies were equally and significantly important for banks as well.

Capital structure decisions make it feasible to finance investment opportunities that banks need to maintain their activities. Among the most important computations in capital structure decisions are the leverage ratio, which shows to what extent total assets are financed by foreign resources, and the debt- equity ratio, which indicates the share of foreign resources vis-à-vis equity. Affirmative developments in the banking sector allow a widening in business volume in banks and easier access to funding sources. If development is projected, banks follow a more flexible policy in their finance decisions and use higher quantities of foreign resources. If some form of shrinkage is expected, banks focus on financing via equity to minimize potential risks. The capital structures of banks are vulnerable to domestic financial conditions, sectoral structure, and the individual features of banks. The organizational structure of banks, their legal structure, size, asset structure, liquidity status, profit potential, credit rating, fulfilling past liabilities, and relevant attributes collectively play a role in shaping the capital structure. If the activity leverage of banks is low, the activity leverage level is used to forge capital structure decisions, since particular importance is paid to financial leverage. As one of the most important factors that directly affect market prices, competition is also influential in capital structure decisions. The emergence of foreign banks in national markets because of globalization fuels the competition amid banks but shrinks profit margins.

Banks are very effective in restructuring the economy and ensuring long-term sustainable macroeconomic stability in Turkey, where the banking sector is a major player of markets and a financial instrument of organized markets. Since Turkey faces a shortage of nonbanking financial institutions, banks are literally the main pillars of the financial system and the economy operates on the principle of collecting public savings and distributing them to different areas of use. In the Turkish banking sector, public banks receive wider portion in the sector owing to both their active assets and capital size, impede other banks from competing in the domestic market. In a reflection of the national and international fluctuations in the Turkish economy, citizens are more likely to favor public capital banks that offer greater trust. Owing to the lack of deposits, private or foreign-capital small banks that have entered the market may

eventually take an aggressive approach. Another problem in the Turkish banking sector is the absence of public intervention. In Turkey, such intervention emerges indirectly via public banks and directly via legal regulation. The key limitation in the designation of capital structures of banks are legal enforcements. In Turkey, given the great importance in the banking sector, the Basel Criteria stipulated by the Basel Committee on Banking Supervision are enforced. The regulation basically aims to prevent banks from over-borrowing and ensure they save risky assets equal to a certain size of their capital, thus making it easier to measure their capital adequacy. Within this framework, the banking sector in Turkey is attempting to comply with European Banking Standards. The aim of enforcing the Basel III criterion, in the banking sector, is to enhance the quality and quantity of capital and forge a capital buffer. Asarkaya and Özcan (2007) analyze the capital structure of the Turkish banking sector and demonstrate that variables are positively related with capital adequacy ratio. Çağlayan and Şak (2010) found that while size and market to book have positive impact, tangibility and profitability have negative impacts on the book leverage.

Banks' capital structure is a factor of the nature of their operations as well as the economic and politic factors in a country, especially in developing countries such as Turkey. Owing to high real interest rates, even with the reduction in inflation, underdeveloped capital markets and financial problems, the capital structure decisions of Turkish banks have become the focus of attention. Although the capital structure theory has been examined extensively, there are few studies that use the dynamic panel data approach to cover the banking sector, especially in Turkey. This paper aims to examine the determinants of Turkish banks' capital structure by using dynamic panel data analysis between 2005:Q1-2013:Q1 quarter periods and to detect whether the main theories can explain the capital structure of the Turkish banking sector. Within the context of this paper, the share of tangible assets in total active assets is used to denote the asset structure of banks. The share of net profit in total active assets is used as the profitability variable while the logarithm of total active assets is used for size of companies. The ratio of paid tax to pre-tax profit is taken as the tax variable. The share of amortization expenses in total active assets is termed as the non-debt tax shield. While borrowing cost is indicated as the ratio of financial expenses to total debt indicates, liquidity is computed as the proportion between temporary investment and temporary expenses. The equity-debt ratio, or the share of utilized foreign resource vis-à-vis equity is employed as the capital structure variable.

The theories on, and the factors affecting, the capital structure is presented in the introduction section. After detailing the dynamic panel data models used to find out the capital

structure determinants in the first section, the results of the estimated models are interpreted in the second section. The last part is dedicated to a discussion of findings.

1. Econometric Methodology

In panels where the lagged value of the dependent variable is included in the sampling as an independent variable, where all the independent variables are not totally exogenous, where despite the absence of heteroscedasticity and autocorrelation among data there is variance and autocorrelation that individually change in the data, where there is a linear relationship, the panel fixed and random effect models cannot yield significant results (Roodman, 2006). In static models, the attributes of the estimator designated for the prediction of parameters depend heavily on individual effects. In dynamic models, however, what matters is the form of the mechanism that generated the data in earlier periods. Since a particular financial behavior in a specific period is dependent largely on previous experiences and former behavior styles, in the analysis of financial relationships, it is imperative to treat lagged values of variables as explanatory factors. In a dynamic panel data model,

$$y_{it} = \gamma y_{i,t-1} + x'_{it}\beta + z'_i\rho_1 + \eta_i + \varepsilon_{it}$$

y_{it} stands for observed dependent variable during t time for the ranked i individual; x_{it} stands for explanatory variables; z_i stands for time-independent additional explanatory variables; η_i stands for individual effects; ε_{it} stands for the unobservable error value; $i = 1, \dots, N$ stands for unit dimension; and $t = 1, \dots, T$ stands for time dimension. Dynamic panel data models are grouped as distributed lagged panel data models and autoregressive panel data models. Owing to the inconsistency of the results obtained via estimation methods, an instrumental variable is used instead of a lagged dependent variable (Cameron and Trivedi, 2005). If the unit effect in the error term is correlated with one of the lagged dependent variables, the hypothesis of the random effects model is biased; therefore, in dynamic models it is not appropriate to use random effects' estimators. Hence, in the estimation of dynamic panel data models, the method that takes unit effect as well as the correlation between unit effect and independent variable into consideration, the fixed effects and first differences are harnessed. Anderson and Hsiao (1981) showed that in dynamic models, by using first differences, the unit effect can be excluded. To eliminate individual effects, the difference with respect to a previous time period is taken into effect:

$$y_{it} - y_{i,t-1} = \gamma(y_{i,t-1} - y_{i,t-2}) + (x'_{it} - x'_{i,t-1})\beta + \varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1} \quad (1)$$

Although there is correlation between $y_{i,t-2}$ and $y_{i,t-1} - y_{i,t-2}$, there is no correlation with $\varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1}$. To predict γ and β , $y_{i,t-2}$ is used as the instrumental variable of $y_{i,t-1} - y_{i,t-2}$. Since other explanatory variables are not correlated with $x'_{it} - x'_{i,t-1}$ and $\varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1}$, $x'_{it} - x'_{i,t-1}$ is used as the instrumental variable. The equation then is as follows:

$$E(y_{i,t-2}(\varepsilon_{it} - \varepsilon_{i,t-1})) = 0$$

When the instrumental variables are correlated with the explanatory variables, they must not be correlated with the error term. Equation (1) can be written in matrix form as $\Delta y = \gamma \Delta y_{-1} + \Delta X \beta + \Delta \varepsilon$ and the instrumental variable matrix is defined as $= [y^* \Delta X]$. Thus, the instrumental estimators

$$\begin{bmatrix} \hat{\gamma}_{IV} \\ \hat{\beta}_{IV} \end{bmatrix} = [Z' [\Delta y_{-1} \Delta X]]^{-1} Z' \Delta y \quad (2)$$

are consistent for γ , β parameters. Such an instrumental variables method offers a consistent estimation of dynamic panel data models but produces inefficient estimators (Arellano and Bond, 1991). If error terms of the first difference model are constant variance and with no autocorrelation, Anderson and Hsiao's estimator is a better choice for estimation. However, since first difference error terms are generally negatively autocorrelated, it is more appropriate to employ Arellano and Bond's (1991) Generalized Method of Moments (GMM) estimator.

Arellano and Bond (1991), suggested the use of all valid lagged variables as instrumental variables in dynamic panel data models and presented the GMM. The GMM estimator is based on the moments method that is founded on the principle of equating sampling and population moments. The difference GMM approach, aimed at eliminating specific effect components, deals with the model within the framework of the first differences of variables and employs independent variables' lagged values as instrumental variables (Soto, 2009). Lagged dependent variables are integrated into fixed- and random-effect models. It is suggested that to integrate time-relevant observations into panel data models, they must exceed the number of explanatory variables in the model. Even if there is no sequential connection, the presence of lagged endogenous variables in the model may trigger correlation problems in the error term in the model. Arellano and Bond (1991) showed that for $y_{i,t-1} - y_{i,t-2}$ there may be other instrumental variables aside from $y_{i,t-2}$. If $y_{i,t-2-j}$, $j = 0, 1, \dots$ variable meets the $E[y_{i,t-2-j}(y_{i,t-1} - y_{i,t-2})] \neq 0$ and $E[y_{i,t-2-j}(\varepsilon_{i,t-1} - \varepsilon_{i,t-2})] = 0$ conditions, so all $y_{i,t-2}$, $y_{i,t-3}, \dots, y_{i,0}$ variables can be valid instrumental variables for $y_{i,t-1} - y_{i,t-2}$. The Arellano-Bond GMM estimator is obtained as:

$$\begin{bmatrix} \hat{\gamma} \\ \hat{\beta} \end{bmatrix} = ([\Delta y_{-1} \Delta X]' W') (W (I_N \otimes G) W')^{-1} (W [\Delta y_{-1} \Delta X])^{-1} \\ * ([\Delta y_{-1} \Delta X]' W') (W (I_N \otimes G) W')^{-1} (W \Delta y)$$

If autoregressive parameters are too many or the variance of unit effect by ratio of residual error is too high, the estimator may be weak.

Another dynamic model estimator based on GMM method is the GMM approach developed by Arellana and Bover (1995). A first difference equations system GMM estimator, besides using y_{it} 's lagged levels as instrumental variables, it allows the use of y_{it} 's lagged differences as instrumental variables in level equations. This approach stems from merging difference equations with level equations. As seen in the first differences equation, the difference of the period prior to current period is ignored; instead the difference of the all potential future values of one single variable is computed. Hausman and Taylor (1981) showed

$$y_{it} = \gamma y_{i,t-1} + x'_{1it} \beta_1 + x'_{2it} \beta_2 + z'_{1i} \rho_1 + z'_{2i} \rho_2 + \eta_i + \varepsilon_{it}$$

equation for $i=1, \dots, N$ and $t = 1, \dots, T$. When $\alpha_{it} = \eta_i + \varepsilon_{it}$ is defined, x_{1it} is time dependent exogenous variables not correlated with η_i , x_{2it} is time dependent exogenous variables correlated with η_i , z_{1i} is time independent exogenous variables not correlated with η_i , z_{2i} : time independent exogenous variables correlated with η_i . There is no correlation between $w_i = [x'_{i1}, x'_{i2}, \dots, x'_{iT}, z'_{i1}, z'_{i2}, \dots, z'_{iT}]'$ and $\varepsilon_{i,T} - \varepsilon_{i,T-1}$ or between $m_i = [x'_{i11}, x'_{i21}, \dots, x'_{iT1}, z'_{i11}]'$ and $\bar{\alpha}_i$. Breusch, Mizon and Schmidh (1989) argues that as there is no correlation between $\tilde{x}_{2it} = x_{2it} - \bar{x}_{2i}$ and $\bar{\alpha}_i$ when $m_i = [x'_{i11}, x'_{i21}, \dots, x'_{iT1}, \tilde{x}_{2i1}, \tilde{x}_{2i2}, \dots, \tilde{x}_{2iT}, z'_{i11}]'$

$$m_i = \sum_{i=1}^N M_i H \begin{bmatrix} y_{i,1} - \gamma y_{i,0} + x'_{i11} \beta_1 + x'_{i21} \beta_2 + z'_{i1} \rho_1 + z'_{i2} \rho_2 \\ y_{i,2} - \gamma y_{i,1} + x'_{i12} \beta_1 + x'_{i22} \beta_2 + z'_{i1} \rho_1 + z'_{i2} \rho_2 \\ \vdots \\ y_{i,T} - \gamma y_{i,T-1} + x'_{iT1} \beta_1 + x'_{iT2} \beta_2 + z'_{i1} \rho_1 + z'_{i2} \rho_2 \end{bmatrix}$$

According to the definition above, γ and β parameters' GMM estimation are γ and β values that minimize $\bar{m}' A \bar{m}$ expression. The best candidate for the A matrix is \bar{m} 's covariance matrix. If the covariance matrix is unknown, it is feasible to use a consistent estimator. If σ_ε^2 and σ_η^2 parameters are taken as, respectively, consistent $\hat{\sigma}_\varepsilon^2$ and $\hat{\sigma}_\eta^2$ estimators, $\hat{\Sigma} = \hat{\sigma}_\varepsilon^2 I_T + \hat{\sigma}_\eta^2 I_T I_T'$, then Arellano and Bover GMM estimator is obtained as:

$$\begin{bmatrix} \hat{\gamma} \\ \hat{\beta} \end{bmatrix} = ([y_{-1} X]' M') (M (I_N \otimes \hat{\Sigma}) M')^{-1} (M [y_{-1} X])^{-1} * ([y_{-1} X]' M') (M (I_N \otimes \hat{\Sigma}) M')^{-1} (M y)$$

Arellano and Bover (1995) and Blundell and Bond (1998) created additional moment conditions in which the lagged difference of dependent variables are orthogonal to error levels. Blundell and Bond (1998) put forth the idea that the difference GMM has a weak estimation

power in finite sampling, the coefficient estimations are biased, and the estimation power of system GMM is stronger. Therefore, weak stationarity limits are added to the preliminary conditions that allow the use of a system GMM estimator.

Within the scope of this paper, the effects of banks' capital structure determinants is examined by using GMM and system-GMM approach to give insight in future decisions on capital structure.

2. Impact of Capital Structure Determinants on Turkish Banking System

Capital structure comprises the merger of long-term debt and equity capital as they appear in the balance sheet. In Turkey, owing to the low level of development in capital markets, lack of transparency, scarcity of capital, and financial instability, it is difficult for banks to take on long-term debts. Therefore, in this paper, the ratio of total debt to equity is utilized as the capital structure variable. We use the dynamic panel data method to detect the extent to which the level of exposure capital structure (CS) is shaped by asset structure (AS), profitability (P), size (S), tax (T), non-debt tax shield (NDTS), borrowing cost (BC), and liquidity (L) which are listed as factors specific to banks. In this paper, sector balance sheets issued by the Banking Regulation and Supervision Agency (BRSA) have been consulted for the 2005:Q1-2013:Q1 quarter periods that covers the 2008 global financial crisis. Deposit-domestic private, deposit-public, deposit-foreign, participation, and development-investment banks operating in Turkey have been examined to detect how capital structure determines the structure of banks. Before initiating the statistical analysis of time series, we must examine if the process that creates data is stationary in time. To test for correlation among units, we conduct panel unit root tests in the two groups.

Table 1. Panel Unit Root Test Results

	CS		AS		P	S	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(0)	I(1)
Breitung	1.05	-6.17*	1.57	-4.05*	-2.76*	0.67	-6.59*
Im-Pesaran-Shin	-0.01	-9.48*	-1.16	-6.24*	-12.2*	0.20	-10.9*
FisherP-Perron							
<i>Inverse</i> χ^2	13.20	127.7*	18.71*	75.75*	128.3	8.83	151.2*
<i>Inverse normal</i>	-0.06	-10.0*	-0.92	-6.45*	-10.06	-0.01	-11.03*
<i>Inverselogit</i>	-0.04	-16.04*	-1.35	-9.26*	-16.11	-0.01	-18.99*
<i>Modified inv.</i> χ^2	0.71	26.33*	1.94*	14.70*	26.46	-0.26	31.59*
Fisher D-Fuller							

<i>Inverse</i> χ^2	12.90	84.15*	20.18	48.08*	165.5	-10.88	64.61*
<i>Inverse normal</i>	-0.24	-7.59*	-1.41	-4.55*	-11.32	-0.11	-6.54*
<i>Inverselogit</i>	-0.28*	-10.56*	-1.80	-5.57*	-20.77	-0.18	-8.11*
<i>Modifiedinv</i> χ^2	0.64	16.58*	2.27	8.51*	34.78	0.19	12.21*
Pesaran's CADF	0.09	-4.26*	-1.24	-3.81*	-3.72*	0.35	-4.84*
	BC		L		T	NDTS	
	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)	I(1)	I(0)
Breitung	-1.61	-5.23*	-1.69*	-6.77*	-1.61	-5.2*	-1.69*
Im-Pesaran-Shin	-0.07	-10.1*	-0.19	-11.5*	-0.07	-10*	-0.19
FisherP-Perron							
<i>Inverse</i> χ^2	9.11	151.2*	8.66	161.4*	126.4*	149.1*	239.40*
<i>Inverse normal</i>	-0.14	-11.08*	-0.19	-11.60*	-10.06*	-11.1*	-14.53*
<i>Inverselogit</i>	-0.13	-18.99*	-0.17	-20.27*	-15.87*	-18.7*	-30.05*
<i>Modifiedinv</i> χ^2	-0.1	31.58*	-0.29	33.87*	26.03*	31.10*	51.29*
Fisher D-Fuller							
<i>Inverse</i> χ^2	7.59	81.27*	9.89	63.82*	143.4*	219.1*	203.71*
<i>Inverse normal</i>	0.39	-7.51*	0.05	-6.43*	-10.70*	-13.8*	-13.28*
<i>Inverselogit</i>	0.37	-10.2*	0.02	-8.00*	-18.60*	-27.5*	-25.57*
<i>Modifiedinv</i> χ^2	-0.53	15.94*	-0.02	12.03*	29.83*	46.76*	43.31*
Pesaran's CADF	-0.31	-6.01*	-0.60	-3.41*	-2.99*	1.15	-3.34*

* Indicates significance level above 5%

Since in Table 1 only a general AR parameter is allowed, two models have been analyzed: one where the unit means are included but trend is excluded, and the other, where both unit means and trend are included; if a one period lag occurs, both models were treated. Within trend option, the Breitung unit root test shows that capital structure, asset structure, corporation size and borrowing cost are not stationary. In the second group, panel unit roots allow for an autocorrelation coefficient for each single unit instead of a common autocorrelation coefficient; according to the Im-Pesaran-Shin unit root test, capital structure, asset structure, corporation size, borrowing cost and corporation liquidity order are not stationary. According to the Fisher Perron test, the inverse χ^2 and modified inverse χ^2 test statistics show that borrowing cost, corporation liquidity, capital structure, corporation size and profitability are not stationary. According to inverse normal and inverse logit tests, capital structure, asset structure, corporation size, borrowing cost, profitability and corporation liquidity are not stationary. As per the Fisher D-Fuller test, the inverse χ^2 and modified inverse χ^2 test statistics prove that borrowing cost, corporation liquidity, capital structure, corporation size, profitability and asset structure is not

stationary in the intercept and trend model. In inverse normal and inverse logit tests, borrowing cost, corporation liquidity, asset structure, profitability and size are not stationary in the intercept and trend model. Pesaran CADF test results demonstrate that only profitability and tax variables are stationary. Since there are disparities among Breitung, Im-Pesaran-Shin, Fisher ADF, and Fisher Philips-Perron test results, the Pesaran CADF test results that are reliable in the presence of the inter-unit correlation main hypothesis cannot be ignored only for tax and profitability. In Table 1, the capital structure, asset structure, size, borrowing cost, liquidity and non-debt tax shield variables' first stationarity were examined and it was concluded that the variables are first order difference stationary. We use the GMM method suggested by Arellano-Bond (1991) and the Arellano-Bover/Blundell-Bond system-GMM method developed in the studies of Arellano-Bover (1995), and the Blundell-Bond (1998) method, since both methods take into account the time series feature and minimize the likelihood of biased results. Panel data regression models are based on the assumption that there is cross-sectional independency among units but there is dependency among cross-sectional units. Failure to outline a cross-sectional dependency hypothesis may provide consistent but inefficient estimations and bias in the estimated standard errors. Therefore, in this paper, we consider robust errors in the estimation.

Table 2. Arellano and Bond Estimation Results

Variables	Coefficient	GMM		GMM (Rob. Std. Err.)	
		Std. Dev.	P > z	Robust Std. Dev.	P > z
CS(-1)	-.1229518	0.068	0.06	0.039	0.00
CS(-2)	-.1614853	0.065	0.01	0.057	0.00
L	-.0355408	0.027	0.19	0.024	0.14
L(-1)	.0444565	0.019	0.02	0.007	0.00
AS	-.1014925	0.058	0.08	0.100	0.31
AS(-1)	-.1167036	0.060	0.05	0.029	0.00
NDTS	.0673489	0.016	0.00	0.016	0.00
T	.0120508	0.020	0.56	0.027	0.65
T(-1)	-.0454683	0.016	0.00	0.023	0.05
P	-.0908564	0.019	0.00	0.025	0.00
S	.5347666	0.087	0.00	0.110	0.00
BC	-.0736193	0.049	0.14	0.036	0.04
Wald χ^2 test	92.4*		32.28*		
Sargan χ^2 test	143.8				
Arellano-Bond test	Order 1	-6.67*		-1.713**	
	Order 2	0.41		0.27	

* 5%, ** 10% level of significance

As for capital structure, the impact from its own lags and other variables are as shown in Table 2. The two-period earlier effect of capital structure is found to be significant. The effect of a one-period earlier effect of liquidity state on capital structure is significant and positive. A

one period earlier effect of asset structure is significant. Asset structure and profitability have a negative effect on capital structure. A one-period earlier effect of tax state on capital structure is found to be significant and negative. Non-debt tax shield and size are significant whereas borrowing cost is insignificant. Non-debt tax shield and size variables have positive effects on capital structure. As the robust estimation results in Table 2 demonstrate, parameter estimations are identical. The only difference is that instead of standard errors, robust standard errors have been used. Capital structure is negatively affected by its own lags. A one-period earlier state of liquidity positively affects capital structure. A one-period earlier state of asset structure is significant and negative while a one-period earlier state of tax has a negative effect on capital structure. A closer analysis of robust error estimation results reveals that in addition to non-debt tax shield and size variables, borrowing cost is also significant. Non-debt tax shield and size variables have a positive effect on capital structure but borrowing cost and profitability have negative effects. In Arellano and Bond (1991) dynamic panel data model estimations, there are a number of modeling tests that can be harnessed with the GMM technique. In Table 2, an analysis of the Wald test conducted to test the significance of the entire model shows that both models are, in general, significant. Since estimations conducted in GMM methods are tested via instrumental variables, it is expected that these variables truly represent real variables (over-identifying restrictions). The Sargan test has been used to identify whether the instrumental variables used for estimation are sufficient and we found the over-identifying restrictions to be valid. Table 2 shows the first and second order autocorrelation test results that test the residuals of the first difference model in dynamic panel data models. For GMM to be efficient, second stage autocorrelation must not be present. Arellano and Bond's autocorrelation test results show that in both models, there is a first stage negative autocorrelation in estimations but no second stage autocorrelation.

While making estimations using the system dynamic panel data estimation method, the method developed by Roodman (2006) makes it feasible to obtain consistent estimators in the presence of heteroskedasticity and autocorrelation. When the specification of lag structure is flexible, it becomes possible to model the endogeneity of variables. In system-GMM estimation, as is the case of GMM estimation, certain tests on modeling are required. To that end, as in GMM, first the Wald test and then the Sargan test is used. The Sargan test is employed to detect if over-identifying restrictions of instrumental variables used in GMM estimation are valid or not. If the tools used are exogenous, residuals are not correlated with explanatory variables. In GMM estimation, the difference-Sargan test is conducted to see the validity of instrumental variables integrated into the model. This test is calculated via two distinct Sargan

tests that are computed via the difference between system-GMM and difference-GMM estimations. This test has the difference-Hansen test version, which is consistent in the presence of heteroskedasticity too. Over-identifying restrictions are tested via the Sargan test and difference-Sargan tests. If robust estimators are used, Wooldridge robust score test and difference-Hansen test are put to use.

Table 3. Arello and Bover/Blundell and Bond Estimation Results

		GMM		GMM (Rob. Std. Err.)	
Variables	Coefficient	Std. Dev.	P > z	Std. Dev.	P > z
CS(-1)	-.0594163	0.064	0.35	0.056	0.29
CS(-2)	-.141667	0.063	0.02	0.074	0.05
L	-.0395928	0.027	0.14	0.030	0.19
L(-1)	.05217	0.019	0.00	0.006	0.00
AS	-.1310822	0.056	0.02	0.093	0.16
AS(-1)	-.1468255	0.058	0.01	0.026	0.00
NDTS	.0501216	0.015	0.00	0.023	0.03
T	.0307342	0.014	0.03	0.018	0.11
T(-1)	-.0403238	0.014	0.00	0.017	0.01
P	-.0403238	0.009	0.00	0.011	0.00
S	.5280058	0.083	0.00	0.144	0.00
BC	-.0714046	0.048	0.14	0.039	0.07
Wald χ^2 test		82.28*		22.45*	
Arellano-Bond test		Order 1	-5.84*	-1.75**	
		Order 2	0.52	0.42	
Sargan χ^2 test		167.73*		167.73*	
Hansen χ^2 test				0.00	
		Difference-in-Sargan		Difference-in-Hansen	
GMM instruments for levels		Excluding Group	167.2*	0.00	
		Difference	0.57	0.00	
iv(L AS NDTS T S P BC)		Excluding Group	159.9*	0.00	
		Difference	7.84	0.00	

* 5%, ** 10% level of significance

Table 3 demonstrates the factors that are, according to the Arello-Bover/Blundell-Bond estimation results, relevant to capital structure. A two-period earlier effect of capital structure is found to be significant and negative. A one-period earlier effect of liquidity on capital structure is significant and positive. Asset structure with a one-period lag negatively affects capital structure. The tax state has positive and significant effect on capital structure but its lagged effect has negative impact. Non-debt tax shield and size are significant but borrowing cost is insignificant. Non-debt tax shield and size variables positively affect capital structure.

The robust estimation results in Table 3 show that parameter estimations are identical. Capital structure is negatively affected by its own lags. A one period earlier state of liquidity positively affects capital structure. In robust estimation results, one difference is that a one period earlier effect of asset structure and tax state is significant and negative. An examination of robust error estimation results shows that aside from the non-debt tax shield and size variables, borrowing cost is also significant. Non-debt tax shield and size variables have a positive effect on capital structure but borrowing cost has a negative effect. Table 3 shows that in both designated models, the Wald statistics is significant and there is first-stage negative autocorrelation but no second-stage autocorrelation. Sargan test results demonstrate that over-identifying restrictions are not valid. In addition, according to the difference-Sargan tests used to test the validity of more robust instrumental variables, the main hypothesis is acknowledged to be true for both level and GMM equality. As the robust standard error estimators show, there is first-stage negative autocorrelation but no second-stage autocorrelation. Sargan test result rejects the main hypothesis; hence, the over-identifying restrictions are not valid. According to robust Hansen test results, over-identifying restrictions and instrumentals are valid. In difference-Hansen tests however, for all the tools used in both the level and GMM equations, the main hypothesis cannot be rejected.

Findings and Remarks

As banks are financial corporations that use foreign resources as their first resources of funding and possess high leverage of debt, their capital structures remain substantially critical. Unlike for other corporations, the management systems of banks, which provide the basic foundations of the financial system and national economy, are constantly supervised. On the one hand, banks are forced to comply with a set of legal restrictions but on the other, as a result of their importance and the prevailing competition in the market, they are required to effectively manage their resources. To assist banks in managing their capital structure effectively, it is imperative to specifically identify the factors impinging upon the capital structure.

Within the scope of paper, the interaction between the variable have been tried to be determined by using a dynamic structure. It is attempted to isolate the sustainable portion of short-term foreign resources utilized in the financing of the Turkish banking sector, long-term foreign resources, factors that influence the capital structure through the use of equity and the specific capital structure theories that cast light on the banking capital structure dominating in Turkey. By using sector balance sheets for the 2005:Q1-2013:Q1 quarter periods, which especially covers the 2008 global financial crisis, the BRSA banks in the sector were

categorized under five groups. In this paper, using the system-GMM estimation technique, the non-debt tax shield, size, profitability, borrowing cost, the debt-equity ratio of two periods earlier, liquidity state of one period earlier, asset structure, and tax level are decided as the factors that play a role in banks' capital structure.

Since banks with a high level of tangible assets focus more on financing via equity, they operate at lower levels of debt. Thus, a negative relationship between debt ratio and asset structure is found. Since liquidity ratio stands for riskiness, banks with a high liquidity ratio are better able to take on short-term liabilities, which in effect create a positive relationship between their liquidity and debt ratios. Compared with other financial corporations, bankruptcy costs in banks constitute only a minor portion of their market value. Hence, a negative relationship is predicted between size and bankruptcy, which indicates that a positive relationship exists between size and capital structure. This positive relationship means that as the size of banks grows, they turn toward larger portions of foreign resources and face fewer challenges in receiving funds. In parallel with the climb in profitability, more attention is directed to resources and less debt is favored. Since profit-making banks are not urgently in need of borrowing, a negative relationship is seen between the debt- equity ratio and profitability. The nature of bank liabilities constitutes a difference between banks and other industries. Banks have most of their funds as deposits, which gives them a tax advantage. While the cost of producing is tax deductible to the banks, the benefits from the services are tax free to the depositors. Besides, the probability and cost of bankruptcy for banks is less common than in other industries since banks are more closely regulated and supervised than any other industry. In system-GMM estimation, in line with the relevant literature, the effect of the tax on capital structure is found to be positive and significant. Nonetheless, the effect of a one period lag is negatively significant. Robust estimation results show that although the tax variable is statistically insignificant, a one period earlier effect of the tax state is significant and negative. Findings obtained show a negative relationship between these two variables for the banking sector in Turkey. These findings contradict previous empirical studies.

The period in question covers the global economic crisis that Turkey is also affected. Decreasing the tax assessment via borrowing makes sense only if corporations possess high levels of taxable profits. While banks collect funds via deposits and borrowings, they create assets with credits and securities. In times of crises, however, this order is disrupted. As a result of the instability in domestic and foreign markets and a high perception of risk, market operations get diverted. On the other hand, problems in the markets pull revenues down. Thus, it is feasible to say that the global crisis witnessed during a specific period could have been the

obstacle to the generation of taxable profits. Furthermore, the effect of the agency factor may have been the driving force behind the relationship between tax and capital structure. In terms of pecking order theory, lack of information flow in the market drives the banks during times of crises to meet their funding needs primarily from internal funds. Furthermore, non-debt tax and leverage ratio are negatively related by both of the theories. While this finding contrasts with empirical studies in Turkey, a positive relationship is projected between the non-debt tax shield variable and capital structure since tax saving is an impetus to the tax shield. So long as borrowing cost is low, the leverage ratio climbs and a negative relationship emerges between borrowing cost and finance costs which, in effect, gives rise to an increase in the debt- equity resource ratio. In this paper, the ratio of amortization expense to total assets is used as a non-debt tax shield. Higher depreciation ratios come with fewer growth options in investment portfolios and relatively more tangible assets, this then implies a positive relation between them.

In this paper, the size variable fits into trade-off and agency costs theory and the profitability and asset structure variables fit into the pecking order theory so it is feasible to conclude that the pecking order and trade-off theories are not adequate to explain the capital structure of banks operating in Turkey but can partially explain the capital structure on the basis of these variables. Banks are sensitive to systematic risks and face high operating and financial risks owing to the structure of the financial system and political uncertainty in developing countries such as Turkey. Alternative capital structure theories should also be tested in future studies by taking account country-specific characteristics.

References

- Akhtar, S. (2005). The determinants of capital structure for Australian multinational and domestic corporations. *Australian Journal of Management*, 30(2), 327-335.
- Anderson, T.W. and Hsiao, C. (1981). Estimation of dynamic models with error components. *Journal of the American Statistical Association*, 76, 598-606.
- Arellano, M. and Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *Review of Economic Studies*, 58, 277-297.
- Arellano, M. and Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of Econometrics*, 68, 29-51.
- Asarkaya, Y. and Özcan, S. (2007). Determinants of Capital Structure in Financial Institutions: The Case of Turkey. *Journal of Banking and Financial Markets*, 1(1), 91-109.
- Banerjee, S., Heshmati A. and Wihlborg C. (2000). The dynamics of capital structure. *SSE/EFI Working Paper Series in Economics and Finance*, 333, 1-20.
- Blundell, R. and Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of Econometrics*, 87, 115-143.

- Bradley, M., Jarrell, G. A. and Kim, E. H. (1984). On the existence of an optimal capital structure: theory and evidence. *Journal of Finance*, 39, 857-880.
- BREUSCH, T. S., MIZON, G. E. and SCHMIDT, P. (1989). Efficient estimation using panel data. *Econometrica*, 57(3), 695-700.
- Çağlayan, E. and Şak, N. (2010). The determinants of capital structure: evidence from the Turkish banks. *Journal of Money, Investment and Banking*, 15.
- Cameron, A. C. and Trivedi P. K. (2005). *Microeconometrics, methods and applications*, New York: Cambridge University Press.
- Chen, L.H., Lensink, R. and Sterken E. (1998). The determinants of capital structure: evidence from Dutch panel data. *European Economic Association Annual Congress*, Berlin.
- Chen, J. (2004). Determinants of capital structure of Chinese-listed companies. *Journal of Business Research*, 57(12), 1347-1348.
- Demirhan, D. (2007). Sermaye yapısını etkileyen firmaya özgü faktörlerin analizi: İMKB hizmet firmaları üzerine bir uygulama. *11. Ulusal Finans Sempozyumu*, 151-168.
- Drobtetz, W. and Fix R. (2003). What are the determinants of the capital structure? Some evidence for Switzerland,” *Working Paper No 4/03*, University of Basel WWZ/ Department of Finance.
- Doornik, J. and Hendry, D. (2001). *Econometric modeling using Pc give 10 volume III*, London: Timberlake Consultants Ltd.
- Fama, E. and French K. (2002). Testing Trade of and Pecking Order Predictions About Dividends and Debt. *Review of Financial Studies*, 15, 1-33.
- Ferri, M. G. and Jones, W. H. (1979). Determinants of financial structure: a new methodological approach. *The Journal of Finance*, 34(3), 631-644.
- Gropp, R. E. (1997). The effect of expected effective corporate tax rates on incremental financing decisions. *IMF Staff Papers*, 44(4), 485-509.
- Gropp, R. and Heider, F. (2007). What can corporate finance say about banks’ capital structures? *Working Paper*, 1-41.
- Hausman, J.A and Taylor, W.E., (1981). Panel data and unobservable individual effects. *Econometrica*, 49, 1029-1054.
- Huang, S. G. H. and Song, F. M. (2002).The determinants of capital structure: evidence from China. *China Economic Review*, 17(1), 14-36.
- Iwarere, H. T., and Akinleye, G.T. (2010). “Capital structure determinants in the Nigerian banking industry: financial managers’ perspectives. *Pakistan Journal of Social Sciences*, 7(3), 205-213.
- Korkmaz, T., Albayrak, A. S. and Karataş A. (2007). Hisse senetleri İMKB’de işlem gören KOBİ’lerin sermaye yapısının incelenmesi: 1997-2004 dönemi. *İktisat/İşletme ve Finans Dergisi*, 22(253), 79-96.
- Mackie-Mason, J. K. (1990). Do tax effect corporate financing decision?. *Journal of Finance*, 45, 1471-1493.

- Mazur, K. (2007). The determinants of capital structure choice: evidence from Polish companies. *International Advances in Economic Research*, 13, 495-514.
- Orgler, E. Y. and Taggart, A. R. (1981). Implications of corporate capital structure theory for banking institutions. *Working Paper*, 737, 1-23.
- Osterberg, P. W. and Thomson, B. J. (1990). Optimal financial structure and bank capital requirements: an empirical investigation. *Working Paper*, 9007, 1-47.
- Padron, Y., A., Santana G., Martel, O. M., M.C.V, and SALES, L.J. (2005). Determinants factors of leverage: an emprical analysis of Spanish corporations. *Journal of Risk Finance*, 6(1), 60-68
- Peura, S. and Keppo, J. (2003). Optimal bank capital with costly recapitalization. *Working Paper*, 1-54.
- Rajan, R. G. and Zingales, L. (1995). What do we know about capital structure? Some evidence from international data. *Journal of Finance*, 50(5), 1421-1460.
- Roodman, D. (2006). An introduction to difference and system GMM in Stata center for global development. *Working Paper*, 103.
- Sayılgan, G., Karabacak, H. and KÜÇÜKKOCAOĞLU, G. (2006). The firm-specific determinants of corporate capital structure: evidence from Turkish panel data. *International Journal of Investment Management and Financial Innovations*, 3, 125- 139,
- Soto, M. (2009). *System GMM estimation with small sample*, Barcelona: Institut d'Anàlisi Econòmica,
- Taub A.J. (1975). Determinants of the firm's capital structure. *The Review of Economics and Statistics*, 410-416.
- Wiwattanakantang, Y. (1999). An empirical study on the determinants of the capital structure of Thai firms. *Pacific-Basin Finance Journal*, 7(3), 371-403.
- Zou, H. and Xiao, Z. J. (2006). The financing behavior of listed Chinese firms. *The British Accounting Review*, 38(3). 239-258.

İşgücüne Katılmama Kararında Toplumsal Cinsiyetin Rolü

Selcen ÖZTÜRK*

Kübra ÇOŞAR**

Geliş Tarihi (Received): 30.05.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 17.08.2017

Öz

Kültür ve toplumsal cinsiyet kalıplarının daha yoğun yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde kadınlar hala rezerv işgücü olarak görülmekte ve kadınların işgücüne katılımı erkeklere oranla çok daha düşük kalmaktadır. Gerek araştırmacılar gerekse politika yapıcıları kadınların işgücüne katılım oranlarının altında yatan faktörleri araştırdığında kadınların işgücüne katılmasını engelleyen sosyal faktörlerin düşük eğitim, toplumsal cinsiyet anlayışı ve ataerkil zihniyet olduğu bilinmektedir. Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de bireylerin işgücüne katılmama kararları verirken toplumsal cinsiyetçi bakış açısının ve rollerin ne denli önemli olduğunu incelemektir. Her ne kadar son yıllarda Türkiye’de kadınların işgücüne katılım oranları artış gösterse de hala oldukça düşük seviyelerdedir. Bu nedenle işgücüne katılmama kararının arkasında yatan faktörlerin incelenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu doğrultuda bu çalışmada 2014 yılı için TÜİK tarafından düzenlenen Sağlık Araştırması veri seti Multinomial Lojistik Regresyon Yöntemi ile analiz edilerek gerçekten kadınların işgücüne katılımdaki en büyük engelin toplumsal cinsiyet olup olmadığı araştırılmak istenmiştir. Sonuçlar kadınların işgücüne katılmama nedeninin büyük oranda ev işleri veya ailevi sorumluluklar olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *İşgücüne katılım, toplumsal cinsiyet, yatay-kesit veri, çoklu tercih modelleri, multinomial lojistik regresyon.*

* Yrd.Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, selcen@hacettepe.edu.tr

** Arş.Gör., Gazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, kubrafidan@gazi.edu.tr

Gender Role in Non-participation Decision to Labour Force

Abstract

Women are still considered as reserve labour force in developing countries where social, cultural gender perception is more intensive, and female labour force participation rate is less than males. When researchers and policy makers investigate why female labour force participation is low, it is a well-known fact that the social factors such as low levels of education, gender perspective and patriarchal mentality are important reasons. The main purpose of this study is to analyse the effect and importance of gender roles in individuals' labour force participation decision in Turkey. Even though female labour force participation rates have lately increased in Turkey, can still be considered very low. Therefore, it is important to analyse the determinants of non-participation decisions. To this extend, data obtained from 2014 Health Survey obtained released by Turkish Statistical Institute have been analysed using multinomial logistic regression. The results indicate the main reason for non-participation decision for females is housework or family related reasons.

Keywords: *Labour force participation, gender roles, cross-section data, multi decision models, multinomial logistic regression.*

Giriş

Son yıllarda gerek araştırmacılar gerekse politika yapıcıları kadınların işgücüne katılım oranının altında yatan faktörlerin daha iyi anlaşılması ve oranların artırılması için yoğun çaba sarf etmektedir. Ancak hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranı hala erkek işgücüne katılım oranlarının altındadır. Kadınların işgücüne katılım oranının artırılması ekonomik ve politik anlamda olumlu şekilde yorumlanmaktadır. Ancak söz konusu artış her zaman olumlu anlam taşımayabilir ve işgücüne katılım oranlarındaki artışları kadının statüsü ile paralel olarak ilerlemeyebilir. Bu durum en çok da gelişmekte olan ülkeler, özellikle de Orta Doğu ve Kuzey Afrika (MENA) ülkeleri için ciddi problem teşkil etmektedir.

Bu ayrımın yapılabilmesinin temel sebebi kadınların işgücüne katılımını etkileyen en önemli faktörlerden birinin yerleşik toplumsal cinsiyet algısı olmasıdır. İkinci dünya savaşı öncesinde dünya genelinde kadınlar rezerv işgücü olarak görülmekteydi ve bu nedenle kadınların işgücü piyasası ile sıkı ilişkileri yoktu (Blau, Kahn, Liu & Papps, 2014, ss. 405-435). Ancak ikinci dünya savaşı sonrasında söz konusu rezerv işgücü devreye girdi ve sonrasında kadınlar işgücü piyasasını terk etmeyi reddetti. Günümüzde özellikle gelişmiş ülkelerde kadının statüsü ve işgücü piyasasındaki yeri ikinci dünya savaşı sonrasında olumlu yönde gelişmektedir. Ancak kültür ve toplumsal cinsiyet kalıplarının daha yoğun yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde kadının statüsü ve işgücü piyasası ile olan ilişkisi hala yeterince gelişmemiştir. Bahsi geçen MENA ülkelerinde son 20 yılda kadınların işgücüne katılım oranlarında anlamlı bir gelişme olmamıştır (Dünya Bankası, 2013, ss. 31-54).

İktisat yazınında kadınların işgücüne katılım oranları kurumsal, yapısal ve kültürel faktörler ile açıklanmaya çalışılmaktadır. Kurumsal açıklama genellikle gelişmiş ülkeler için kullanılmakta ve kadınların işgücüne katılımını etkileyen faktörler çocuk bakımı imkânları, çocuk yardımı gibi kurumsal faktör farklılıkları ile açıklanmaktadır. Yapısal açıklamayı kullanan çalışmalar daha çok eğitim, okullaşma gibi ülkeden ülkeye farklılık gösteren yapısal

değişkenler temelinde açıklama getirmektedir. Ancak bu iki ekol, gelişmekte olan ülkelerdeki kadınların işgücüne katılımının önündeki temel engel olan kültürel ve toplumsal algı ve yapıları göz ardı etmektedir (Cloin, Keuzenkamp&Plantenga, 2011, ss. 468-486; Fernandez ve Fogli, 2009, ss. 146-177; Hakim, 2003, ss.349-374; Stam, Verbakel & de Graaf, 2014, ss.593-610). Kültürel faktörler ve toplumsal cinsiyet algısını göz önünde bulunduran çalışmalar, ülke içindeki farklılıkları göz önünde bulundurabilmesi açısından da önemlidir (Antecol, 2003, ss. 1-37 ; Blau vd., 2013, ss. 22-47; Fernandez, 2007, ss. 305-332).

Ancak özellikle son yıllarda kadınların işgücüne katılımını inceleyen çalışmalar, bu oranın kalkınma ve sosyal yapı içindeki önemi üzerinden argümanlarını kurmaktadır. Bu anlayış kadını toplumsal yapı ve kalkınmanın öznesi değil nesnesi olarak değerlendirdiğinden feminist iktisatçılar tarafından sıkça eleştirilmektedir.

Bu çalışmanın temel amacı kadınların işgücüne katılım oranlarını incelemek yerine Türkiye’de bireylerin işgücüne katılmama nedenleri üzerinden bir analiz gerçekleştirerek, bu konuda kadın-erkek farklılığının ve dolayısıyla Türkiye’de yerleşik toplumsal cinsiyet algısının ortaya konabilmesidir. Makalenin bir sonraki bölümünde toplumsal cinsiyet algısı bağlamında kadın emeği, üçüncü bölümde Türkiye’de kadınların işgücü piyasasındaki durumu tartışılacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümünde Türkiye’de bireylerin işgücüne katılmama nedenleri analiz edilecek ve beşinci bölümle çalışma sonuçlandırılacaktır.

1. Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Kavramı Üzerine

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de yerleşik konumda olan kültürel normlar ve toplumsal cinsiyet algısı kadınlar için hayatın her alanında belirleyici rol oynamaktadır. Kadınların işgücü piyasasına dâhil olma kararı da bu toplumsal cinsiyet algısı çerçevesinde belirlenmektedir.

Yerleşik iktisat teorisinde sıkça kullanılan “homo-economicus” kavramı her ne kadar cinsiyetten bağımsız bir kavram gibi gösterilse de temelde eril bir kavramdır. Dolayısıyla rasyonel kararlar alabilen ekonomik ajanların erkek olduğu görüşü hâkimdir (Özkaplan&Serdaroğlu, 2010, ss. 18-29). İşte bu nedenle kadınlar uzun yıllardır, işgücüne dâhil olabilmek, fırsat eşitliği ve eşit işe eşit ücret alabilmek için mücadele vermektedir. Ana akım iktisat teorisinde karşımıza çıkan ve mücadele verilen bu hususlar gelenekçi, toplumsal cinsiyetçi bakış açısına sahip ülkelerde hem teoride hem de pratikte karşımıza çıkmaktadır.

Toplumumuzda yerleşik olan algı kadınların temel işinin ev/çocuk/yaşlı bakımı olduğu yönündedir. Dolayısıyla Türkiye’de kadınların rezerv işgücü olarak görülme durumu devam etmektedir. Toplumun genel algısı ve politika yapıcılarının söylemleri kadını eve bağlamakta, birincil görevinin “annelik” olduğu savını yaygınlaştırmakta ve kadınlar üzerinde baskı unsuru oluşturmaktadır.

Tarihsel açıdan incelendiğinde özellikle sanayi devrimi öncesinde cinsiyetten bağımsız olarak bireylerin emeği piyasa içi ve dışı ayrımına henüz tabii değildi. Sanayileşme sonrasında ise emek kavramı piyasa için tanımlandı ve “görünmeyen emek” arzı görevi kadına verildi (Wharton, 2009, ss. 14-52; Özkaplan, 2009, ss.15-23). Ev içi üretim pratikleri ve “duygusal emek” olarak da tanımlanabilecek bakım emeği, dolayısıyla çocuk/hasta/yaşlı bakımı gibi “diğerkâmlık” çerçevesinde değerlendirilebilen ve ücretlendirilmeyen bakım emeği görevi özellikle kültürel bağımlılığın yüksek olduğu Türkiye gibi toplumlarda kadının görevi olarak görülmektedir (Özkaplan, 2009,ss.15-23).

Bu ilk engeli aşmış işgücüne dâhil olan kadınlar bu defa da kadın işi- erkek işi ayrışmasına maruz kalmaktadır. Yine işgücüne katılabilen kadınlar, erkeklerle aynı ücreti çoğu zaman alamamakta ve toplumsal cinsiyetçi bakış açısının eseri olarak “duygusal”, “düşük verimlilikle çalışan” ve “rasyonellikten uzak” bireyler olarak tanımlanmaktadır (Özkaplan&Serdaroğlu, 2010,ss. 18-29). Öte yandan erkekler ile aynı koşullarda çalışıyor olmasına rağmen aynı ücreti

alamayan bu kadınlar, ev içi iş bölümünde de yükün büyük çoğunluğunu sırtlamak zorunda kalmaktadır (Brines, 1994,ss. 652-688; Treas&Drobnic, 2010,ss. 19-58).

Kadının özellikle işgücüne katılım kararı açısından aile ve aile içi rollerin paylaşımı büyük önem taşımaktadır. Türkiye için yapılan çalışmalar incelendiğinde aile içi rol paylaşımında temel sorumlunun kadın olduğu ve erkeklerin ancak aile içi görevlerde kadınlara “yardım” ettiği göze çarpmaktadır (Dedeoğlu, 2000,ss. 139-170; Dedeoğlu; 2009,ss. 41-54; Dedeoğlu & Elveren, 2012, ss. 29-47; Günay & Bener, 2011, ss. 157-171). Söz konusu roller ve paylaşımlar ayrıca atasözleri ve deyimler aracılığıyla da kendini göstermekte ve nesiller arasında aktarılmaktadır (Özkan& Gündoğdu; 2011, ss. 1133-1147).

Bu nedenlerle, giriş bölümünde bahsedildiği gibi kadınların işgücü piyasasına dâhil olması Türkiye’de ve benzer ülkelerde her zaman kadının güçlenmesi ve/veya statü kazanması anlamına gelmemektedir. Aile içi roller ve kalıplar kadınların işgücüne katılım kararlarını belirlerken, kadınların işgücüne katılması aile içi işbölümü üzerinde belirgin bir etkiye sahip olmamaktadır. Mevcut toplumsal cinsiyet algısının kırılabilmesi için en önemli faktör eğitim olarak öne çıkmaktadır (Kılıç & Öztürk, 2014, ss. 107-130).

Türkiye’de son yıllarda toplumsal cinsiyet ayrımcılığına karşı ve kadınlara yönelik politikaların niceliğinde artış gözlenmektedir. Örneğin Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü tarafından 2008 yılında yayınlanan Toplumsal cinsiyet eşitliği eylem planında bu konuya yönelik çeşitli strateji ve politikalara yer verilmiştir. Ancak bu politikaların analizinin doğru yapılması ve “eşitlik mi ayrımcılık mı?” sorusuna cevap aranması oldukça önemlidir (Dedeoğlu, 2009, ss. 41-54).

Öte yandan, son yıllarda Türkiye’de kadınların işgücüne katılımında artışlar gözlenmektedir. Bu artışları söz konusu politikaların sonucu olarak görmek mümkündür. Ancak bu artışın bir diğer olasılığı ve açıklaması, Türkiye’de kadınların rezerv işgücü olarak

görünmeye devam etmesidir. Makroekonomik koşulların kötüleşmesinin kadınların işgücüne katılımını artıran temel neden olduğunu da tartışmak mümkündür. Özetle kadınlara yönelik üretilen politikaların ve güncel durumun doğru analiz edilmesi büyük önem taşımaktadır.

2. Veri ve Yöntem

Bu çalışma kapsamında 2014 yılı için TÜİK tarafından düzenlenmiş olan Sağlık Araştırması veri seti kullanılmıştır. Söz konusu veri seti temelde bireylerin sağlık durumunu araştırmayı hedeflemekle beraber, işgücüne katılım durumları ve işgücüne katılmama nedenleri ile ilgili veri içermektedir. İşgücüne katılmayan bireyler seçilerek bu bireylerin işgücüne katılmama nedenleri analiz edilmiştir. Çalışmada bağımlı değişken olarak bireylerin işgücüne katılmama nedenleri ev işleri/ailevi nedenler, eğitim/emeklilik/engel/yaş gibi çalışamaz durumda olma ve diğer olarak üç gruba ayrılmıştır. Bağımsız değişkenler ise cinsiyet, eğitim durumu, medeni hali, gelir seviyesi ve yaş grubudur. Tablo 1 bağımlı değişkene ilişkin bilgileri özetlemektedir. Tablo 2’de ise bağımsız değişkenlere ilişkin açıklamalar verilmiştir.

Tablo 1: İşgücüne katılmama nedenleri

Neden	Sıklık	Yüzde	Birikimli Yüzde
1:Ev işleri/Ailevi Nedenler	5,922	51,28	51,28
2:Çalışamaz	4,340	37,58	88,86
3:Diğer	1,287	11,14	100,00
Toplam	11,549	100,00	

Tablo 2: Bağımsız değişkenlerin açıklamaları

Değişken Adı	Açıklama
Kadın	0: Kadın 1: Erkek (Referans Kategori)
Eğitim Durumu	1: Okur-Yazar Değil (Referans Kategori) 2: Okur-Yazar 3: İlkokul 4: Ortaokul 5: Lise 6: Üniversite
Medeni Hali	1: Evli Değil (Referans Kategori) 2: Evli
Gelir Düzeyi	1: En düşük 2: Düşük 3: Orta 4: Yüksek 5: En yüksek (Referans Kategori)
Yaş Grubu	1: 15-34 2: 35-54 3: 55-65 (Referans Kategori)

Tablo 1’den görülebileceği gibi işgücüne katılmama nedenlerinin başında ev işleri ve ailevi faktörler gelmektedir. Ancak cinsiyet ayrımı yapılmadığında bu tablonun sunmakta olduğu bilgileri doğru değerlendirmek mümkün değildir. Tablo 3 işgücüne katılmama nedenlerini cinsiyete göre gruplandırmaktadır.

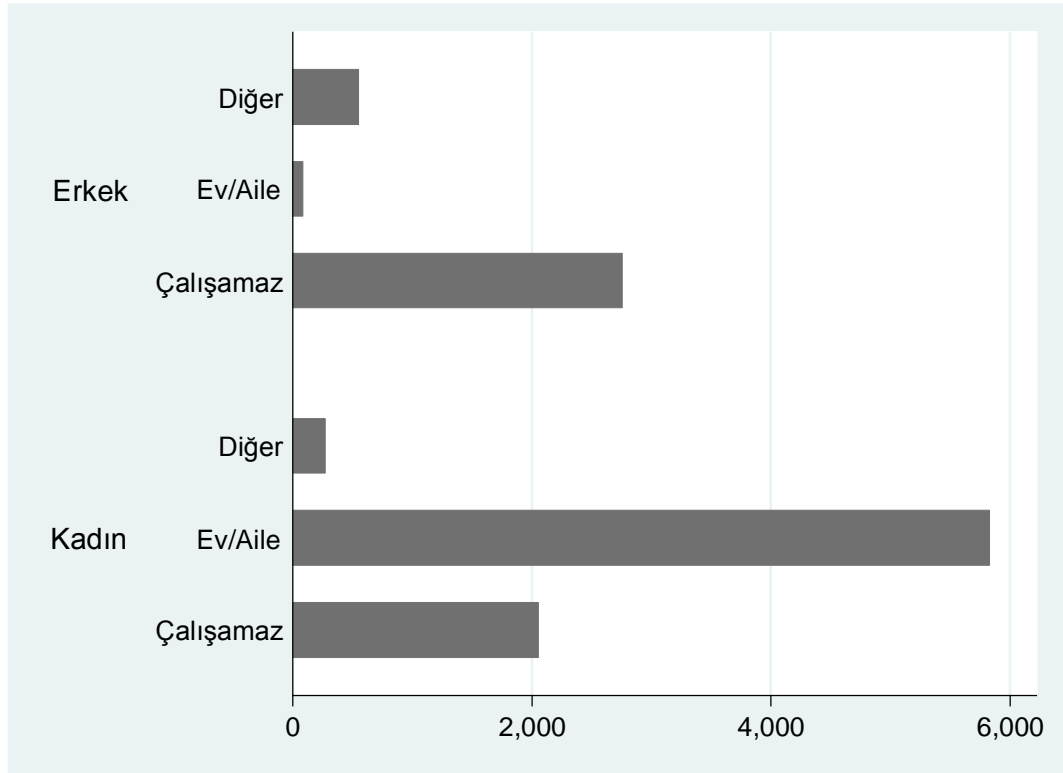
Tablo 3: Cinsiyete göre işgücüne katılmama nedenleri

Neden	Ev işleri/Ailevi	Çalışamaz	Diğer	Toplam
Erkek	91	2,521	783	3,395
%	1,54	58,09	60,84	29,40
Kadın	5,831	1,819	504	8,154
%	98,46	41,91	39,16	70,60
Toplam	5,922	4,340	1,287	11,549
%	100,00	100,00	100,00	100,00

Tablo 3’ten görülebileceği üzere işgücüne katılmama nedenleri arasında ev işleri ve ailevi faktörler cevabını verenlerin yaklaşık %98’i kadınlardır. Bu durumda kadınlar için işgücüne katılımın önündeki en büyük engelin de ev/aile işleri olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle ev içi iş bölümünün toplumsal cinsiyet algısı ve baskısı nedeniyle kadınların omzuna yüklenmiş olması kadınların işgücünden çekilmesine neden olan en önemli faktörlerdendir.

Şekil 1 cinsiyet ve işgücüne katılmama nedenlerini grafiksel olarak göstermektedir. Şekilden görülebileceği işgücüne katılmama nedenleri için cinsiyet temelli karşılaştırma yapıldığında ev işleri ve ailevi nedenlerin kadınların işgücüne katılmama nedenleri arasında ilk sırada gelmektedir. Erkekler içinse ev işleri ve ailevi nedenler işgücüne katılmama nedenleri arasında son sırada gelmektedir.

Şekil1: Cinsiyete göre işgücüne katılmama nedenleri

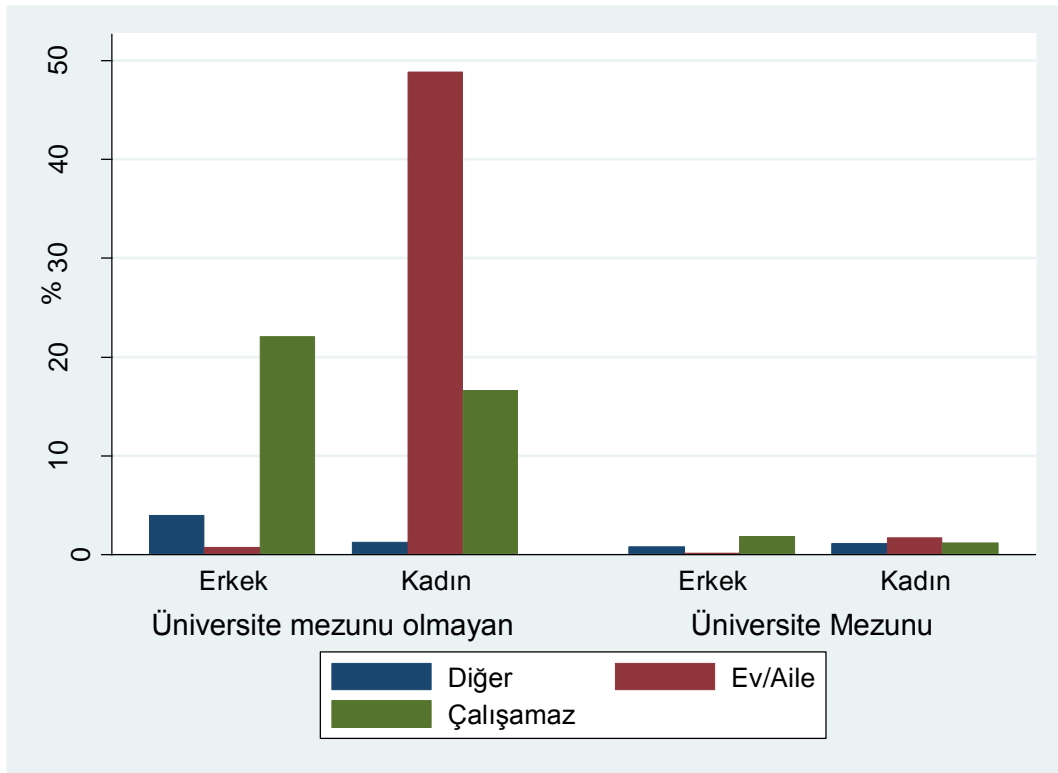

Bu toplumsal cinsiyet algısını kırabilecek en önemli faktör eğitimidir. Kadınlar için özellikle üniversite mezunu olmak işgücüne katılım kararını olumlu yönde etkilemektedir. Şekil 2 ise cinsiyet, üniversite mezunu olma durumu ve işgücüne katılmama nedenlerini özetlemektedir.

Şekil 2’den görüldüğü üzere üniversite mezunu erkek ve kadın bireylerde işgücüne katılmama oranları oldukça düşüktür. Buna paralel olarak ev/aile faktörünün işgücüne katılmama üzerindeki etkisi de azalmış görünmektedir.

Çalışma kapsamında bireylerin işgücüne katılmama nedenlerini daha iyi analiz edebilmek için, bu nedenlerin olasılığı modellenmiştir. Söz konusu model multinomial lojistik regresyon ile tahmin edilmiştir.

Şekil 2: Cinsiyet ve eğitime göre işgücüne katılmama nedenleri

Sosyal bilimlerde bağımlı değişkenin iki düzeyde ölçülmesi durumunda lojistik regresyon kullanılırken, bağımlı değişkenin en az üç ve daha fazla düzey içerdiği ve değerlerinin sınıflayıcı ölçekle elde edildiği durumlarda ise multinomial lojistik regresyon kullanılmaktadır (Arı, 2016, s.187). Multinomial lojistik regresyon yöntemi lojistik regresyon yönteminin en az üç ve ya daha fazla değişken düzeyi ile genişletilmiş halidir. Bağımlı değişkenin üç düzeyli olduğunu varsayalım ve $Y=0,1,2$ olarak kodlayalım. İki düzeyli bağımlı

değişken için lojistik regresyon modeli ele alınırsa, $Y=0$ a karşılık $Y=1$ olarak tek bir logit dönüşümü uygulanır. Üç düzeyli Y değişkeni için; $Y=0$ referans düzey olmak üzere $Y=1$ ve $Y=2$ için ayrı ayrı iki tane logit dönüşümü yapılmalıdır (Hosmer & Lemeshow, 2000, s.261). P değişkenli ve sabit terim içeren model için logit fonksiyonu aşağıdaki şekilde düzenlenebilir:

$$g_1(x) = \log\left(\frac{P(y=1/x)}{P(y=0/x)}\right) = \beta_{01} + \beta_{11}x_1 + \dots + \beta_{1p}x_p \quad (1)$$

$$g_2(x) = \log\left(\frac{P(y=2/x)}{P(y=0/x)}\right) = \beta_{20} + \beta_{21}x_1 + \dots + \beta_{2p}x_p \quad (2)$$

Bu doğrultuda koşullu olasılık fonksiyonları da;

$$P(Y=0/x) = \frac{1}{1 + e^{g_1(x)} + e^{g_2(x)}}$$

$$P(Y=1/x) = \frac{e^{g_1(x)}}{1 + e^{g_1(x)} + e^{g_2(x)}} \quad (3)$$

$$P(Y=2/x) = \frac{e^{g_2(x)}}{1 + e^{g_1(x)} + e^{g_2(x)}}$$

olarak elde edilir. İfade g grup için genelleştirilecek olursa herhangi bir j değişkeni için koşullu olasılık fonksiyonunu;

$$P(Y=j/x) = \frac{e^{g_j(x)}}{\sum_{j=0}^{g-1} e^{g_j(x)}} \quad (4)$$

şeklinde yazmak mümkündür. Burada $\beta_0 = 0$ ve $g_0(x) = 0$ 'dır (Hosmer & Lemeshow, 2000, s.262, Tatlıdil, 2002, ss.304-306).

Multinomanal logit modeli parametreleri lojistik regresyon modelinde olduğu gibi en çok benzerlik yöntemi ile tahmin edilmektedir.

3. Bulgular

Çalışmada bağımlı değişken için diğer olarak adlandırılan kategori referans olarak alınırken bağımsız değişkenlere ilişkin referans kategoriler Tablo 2’de belirtilmiştir. İlk olarak multinominal lojistik regresyon modelinin geçerliliği olabirlik oran istatistiği ile incelendiğinde $\chi^2 = 8965,56$ ve p değeri=0,000<0,05 olduğundan modelin anlamlı olduğu söylemek mümkündür. Multinominal lojistik regresyon analizinde her bir kategoride bağımsız değişkenlerin etkisi farklıdır dolayısıyla β katsayıları koşullu olasılık oranları da farklı olacaktır. Elde edilen sonuçlar Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde ev işleri veya ailevi nedenler kategorisindeki lise mezunu olma haricinde tüm bağımsız değişkenler istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. İş gücüne katılmayan kadınların erkeklere göre, ev işleri veya ailevi nedenle olması olasılığı diğer nedenlerle olması olasılığına göre 212,1 kat daha fazladır. Elde edilen bu sonuç kadınların işgücüne katılmasının önündeki en büyük engelin ev işleri ve aile yükünü sırtlanması olduğu iddiasını destekler niteliktedir. Evli bireyin evli olamayan bir bireye göre ev işleri ve ailevi nedenlerle çalışmaması olasılığı 7,207 kat daha fazladır. Özellikle evli kadınların ev işleri yükümlülüğünün daha fazla olduğu düşünüldüğünde sonuçlar yine beklentileri karşılamaktadır. 15-34 yaş aralığında ve 35-54 yaş aralığında olanların 55-65 yaş aralığında olanlara göre ev işleri ve ailevi nedenlerle çalışmaması olasılığı diğer nedenlerle çalışmaması olasılığına göre sırasıyla 0,534 ve 0,750 kat daha azdır.

Tablo 4: Multinomial Lojistik Regresyon Analizi Tahmin Sonuçları

Neden	Değişkenler	Katsayılar	KOD	
Ev İşleri veya ailevi nedenler	Kadın	5,357*** (0,132)	212,1*** (27,98)	
	Okuryazar	1,026*** (0,185)	2,791*** (0,516)	
	İlkokul	0,988*** (0,124)	2,685*** (0,333)	
	Ortaokul	0,737*** (0,158)	2,090*** (0,329)	
	Lise	0,309* (0,158)	1,362* (0,215)	
	Üniversite	-1,417*** (0,172)	0,242*** (0,0418)	
	Evli	1,975*** (0,0892)	7,207*** (0,643)	
	En düşük	-0,906*** (0,160)	0,404*** (0,0648)	
	Düşük	-0,159 (0,172)	0,853 (0,147)	
	Orta	-0,339* (0,179)	0,713* (0,127)	
	Yüksek	-0,431** (0,178)	0,650** (0,116)	
	15-34 yaş	-0,627*** (0,121)	0,534*** (0,0648)	
	35-54 yaş	-0,287*** (0,111)	0,750*** (0,0834)	
	Eğitim/Emeklilik/Engel/Yaş	Kadın	0,247*** (0,0764)	1,281*** (0,0979)
		Okuryazar	0,633*** (0,175)	1,883*** (0,329)
		İlkokul	0,976*** (0,121)	2,653*** (0,322)
Ortaokul		2,169*** (0,149)	8,751*** (1,306)	
Lise		1,891*** (0,150)	6,629*** (0,997)	
Üniversite		0,267* (0,155)	1,306* (0,203)	
Evli		-0,272*** (0,0865)	0,762*** (0,0659)	
En düşük		-1,776*** (0,144)	0,169*** (0,0245)	
Düşük		-1,055*** (0,155)	0,348*** (0,0540)	
Orta		-0,770*** (0,161)	0,463*** (0,0747)	
Yüksek		-0,606*** (0,161)	0,545*** (0,0879)	
15-34 yaş		-2,174*** (0,115)	0,114*** (0,0131)	
35-54 yaş		-2,377*** (0,104)	0,0928*** (0,00969)	

Parantez içindeki değerler standart hatalardır.

*** p<0,01, ** p<0,05, * p<0,1

Eğitim/Engel/Emeklilik/Yaş kategorisinde sonuçlar incelendiğinde kadınların erkeklere göre Eğitim/Engel/Emeklilik/yaş nedeniyle çalışmaması olasılığı diğer nedenlerle çalışmaması olasılığından daha fazladır. Bu kategoride eğitim durumu daha ön plana çıkmakta ve okuma yazma bilen ancak bir okul mezuniyeti olmayan bireyler ile ilkokul, ortaokul, lise ve niversite mezunu bireylerin okuryazar olmayan bireylere göre Eğitim/Engel/Emeklilik/Yaş nedeniyle iş gücüne katılmaması diğer nedenlerle katılmaması olasılığına göre sırasıyla 1,883, 2,653, 8,751, 6,629 ve 1,306 kat daha fazla olduğu görülmektedir.

Her iki kategoride de gelir seviyesi en yüksek bireylerin gelir seviyesi daha düşük bireylere göre iş gücüne katılmama olasılıkları diğer nedenlerle işgücüne katılmaması olasılığına göre daha fazladır. Bu da ailelerde gelir seviyesinin düşük olduğu durumlarda kadınların çalışarak aile btcesine katkıda bulunma zorunluluğundan kaynaklanmaktadır ve kadınların rezerv işgücü olarak görüldüğü savını desteklemektedir. Elde edilen sonuçlar ayrıca 55-65 yaş grubundaki bireylerin iş gücüne katılmama nedeninin ev/ailevi ve eğitim/engel/emeklilik/yaş olduğunu göstermektedir.

Sonuçlar

Bu çalışmanın temel amacı Türkiye’de bireylerin işgücüne katılmama kararlarının altında yatan temel faktörlerin toplumsal cinsiyet bakış açısı ile incelenmesidir. Bu inceleme TİK’ten elde edilen 2014 yılı için uygulanan Sağlık Araştırması anketi kullanılarak yapılmıştır. Söz konusu anket kullanılarak işgücüne katılmayan bireyler tespit edilmiş ve bu bireylerin işgücüne katılmama nedenleri üç temel grupta toplanmıştır. Söz konusu gruplar, ev işleri ve ailevi nedenler; çalışamaz durumda olma (ğrencilik, emeklilik, yaşlılık, engellilik vb. nedenlerle) ve diğer (irad sahibi olma, diğer) şeklindedir. Çalışmanın hipotezi, işgücüne katılmama nedenleri bu şekilde gruplandığında kadın/erkek ayrımının dikkat çekici olacağı yönündedir.

Toplumsal cinsiyet algısı ve kültürel faktörlerin yoğun olduğu Türkiye gibi ülkelerde kadınlar ev işlerinin sorumluluğunu üzerlerine alma ve aile baskısı gibi nedenler yüzünden işgücüne katılamamaktadır. Çalışmadan elde edilen bulgular bu hipotezi destekler niteliktedir. Kadınların ev/aile faktörü nedeniyle işgücüne katılmama olasılığı erkeklere göre çok daha yüksektir. Yine çalışmadan elde edilen bulgular bu zincirin kırılabilmesi için en önemli faktörün eğitim, özellikle de üniversite eğitimi olduğunu göstermektedir. Üniversite mezunu bireylerin işgücüne katılmama olasılığı diğer bireylerle kıyaslandığında çok daha düşüktür.

Sonuç olarak, bu çalışma Türkiye’de kültür ve toplumsal cinsiyetçi bakış açısının özellikle kadınların işgücüne katılımı önündeki en büyük engellerden biri olduğunu tartışmakta ve ampirik olarak ortaya koymaktadır. Çalışma her ne kadar feminist iktisatçıların ana akım iktisat yöntemlerini kullanma konusundaki eleştirilerine açık olsa da, ana akım iktisadı kendi yöntemlerini kullanarak eleştirmesi açısından önem arz ettiği düşünülmektedir.

Kaynakça

Antecol, H. (2003). *Why is there cross-country variation in female labor force participation rates? The role of male attitudes toward family and sex roles* (No. 03, 03). Working paper series/Claremont McKenna College.

ARI, E. (2016). Bireylerin Umut Düzeyleri İle Gelecek Hakkındaki Düşünceleri Arasındaki İlişkinin Multinomial Lojistik Regresyon Analizi İle İncelenmesi. *Dumlupınar University Journal of Social Science/Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (47).

Blau, F. D., Ferber, M. A., Winkler, A. E., & Winkler, A. E. (1986). *The economics of women, men, and work*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Blau, F. D., Kahn, L. M., Liu, A. Y. H., & Papps, K. L. (2013). The transmission of women's fertility, human capital, and work orientation across immigrant generations. *Journal of Population Economics*, 26(2), 405-435.

Brines, J. (1994). Economic dependency, gender, and the division of labor at home. *American Journal of Sociology*, 100(3), 652-688.

Cloïn, M., Keuzenkamp, S., & Plantenga, J. (2011). A matter of culture and cost? A comparison of the employment decisions made by mothers with a lower, intermediate and higher level of education in the Netherlands. *Work, employment and Society*, 25(3), 468-486.

Dedeoğlu, S. (2000). Toplumsal cinsiyet rolleri açısından Türkiye'de aile ve kadın emeği. *Toplum ve Bilim*, 86, 139-170.

Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 41-54.

Dedeoğlu, S. A. N. İ. Y. E., & Elveren, A. Y. (2012). Türkiye'de Refah Devleti ve Kadın. *İletişim Yayınları İstanbul*.

Fernandez, R. (2007). Alfred Marshall lecture women, work, and culture. *Journal of the European Economic Association*, 5(2-3), 305-332.

Fernandez, R., & Fogli, A. (2009). Culture: An empirical investigation of beliefs, work, and fertility. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 1(1), 146-177.

Günay, G., & Bener, Ö. (2011). Kadınların toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde aile içi yaşamı algılama biçimleri. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 15(3), 157-171.

Hakim, C. (2003). A new approach to explaining fertility patterns: Preference theory. *Population and development review*, 29(3), 349-374.

Hosmer, D. W., Lemeshow, S. (2000). *Applied logistic regression*. John Wiley & Sons.

Kılıç, D., & Öztürk, S. (2014). Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama. *Amme İdaresi Dergisi*, 47(1), 107-130.

Özkan, B., & Gündoğdu, A. E. (2011). Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Türkçede Atasözleri ve Deyimler. *Electronic Turkish Studies*, 6(3).

Özkaplan N. ve Serdaroğlu U. (2010) İktisatta Toplumsal Cinsiyet- İktisatta Kadın Kimliği içinde: Serdaroğlu, U. (2010). *İktisat ve toplumsal cinsiyet*. Efil Yayınevi.

Özkaplan, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi. *Çalışma ve Toplum*, 2(21), 15-23.

Stam, K., Verbakel, E., & de Graaf, P. M. (2014). Do values matter? The impact of work ethic and traditional gender role values on female labour market supply. *Social Indicators Research*, 116(2), 593-610.

Tatlıdil, H. (2002). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel analiz*. Engin Yayınları.

Treas, J., & Drobnic, S. (Eds.). (2010). *Dividing the domestic: Men, women, and household work in cross-national perspective*. Stanford University Press.

Wharton, A. S. (2009). *The sociology of gender: An introduction to theory and research*. John Wiley & Sons.

World Bank (2013) *Opening doors. Gender equality and development in the Middle East and North Africa MENA Development Report*. Washington, DC: World Bank.

**Stratejik Emtialar ve Finansal Değişkenler:
Türkiye İçin Bir ARDL Sınır Testi Yaklaşımı**

Sümevra GAZEL *

Geliş Tarihi (Received): 26.12.2016 – Kabul Tarihi (Accepted): 12.05.2017

Öz

Bu çalışmada stratejik emtialar ile finansal değişkenler arasındaki ilişki 2 Ocak 2002 - 27 Eylül 2016 dönemi kapsayan 3691 günlük veri ile ARDL sınır testi yaklaşımı kullanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Stratejik emtia olarak özellikle güvenli liman olarak kabul edilen altın ve en önemli enerji kaynaklarından biri olan petrol dikkate alınırken, finansal değişken olarak faiz oranı, döviz kuru ve hisse senedi piyasa endeksi analize dâhil edilmiştir. Her değişken için farklı bir denklemlerle eşbütünlük ilişkisinin araştırıldığı bu çalışmada sadece hisse senedi endeksinin bağımlı değişken olduğu model için eşbütünlük ilişkisi tespit edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre uzun dönemde faiz, BIST 100 endeksi için alternatif bir yatırım kanalı olarak görülürken, döviz kuru BIST 100 endeksi ile pozitif bir ilişki sergilemektedir. Ayrıca döviz kuru ve faizin, BIST 100 endeksi ile ilişkisinin yönünün kısa dönemde negatif olduğu ve hata düzeltme katsayısının beklendiği gibi negatif ve anlamlı ancak oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Stratejik Emtialar, BIST 100, Döviz Kuru, Sınır Testi, ARDL

* Yrd. Doç. Dr., Bozok Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, email, sumeyra.gazel@bozok.edu.tr

**Strategic Commodities and Financial Variables:
An ARDL Bounds Testing Approach For Turkey**

Abstract

In this study, the relationship between strategic commodities and financial variables tried to be detected using ARDL bounds test for period from 01 Jan 2002 to 27 Sept 2016 with daily data. While as a strategic commodity gold which is considered as particularly safe harbor and oil which is one of the most important energy sources are taken into consideration, interest rate, exchange rate and stock market index have been included as financial variables. In the study, which investigates the cointegration relation with a different equation for each variable, the cointegration relation for model in which the stock index is a dependent variable has been identified. According to the results of the analysis, there is a positive relationship between exchange rate and ISE 100, while interest is seen as an alternative investment channel for index in the long term. The direction of the relationship between the exchange rate and the interest rate is negative in the short term. In addition, the error correction coefficient has been determined as expected negative and significant but quite low.

Keywords: Strategic Commodities, ISE 100, Exchange Rate, Bound Test, ARDL

Giriş

Yüksek ekonomik değere sahip ve tarihte para kadar kıymet arz eden ancak günümüzde daha çok endüstriyel ya da yatırım amaçlı kullanılan altın, gümüş, bakır, paladyum gibi değerli metaller son zamanlarda özellikle petrol ve dövizle ilişkisi bakımından politika yapıcılar, üreticiler ve yatırımcılar başta olmak üzere birçok kişinin dikkatini çeken varlıklar arasında yer almaktadır. Emtia fiyatlarındaki artışın ya da azalışın genel fiyat seviyesini etkilemesi sebebiyle finansal veriler ve emtialar arasındaki ilişkinin analizi birçok çalışmaya konu olmuştur.

Dolar ile fiyatlanan emtiaların dolarla zıt yönde hareket etmesi genel kabul görmüş bir kuraldır. Başka bir deyişle diğer unsurlar eşit şekilde dikkate alındığında yükselen dolar altın ve petrol fiyatlarının düşmesi anlamına gelmektedir (Flynn, 2015, para. 2). Ancak altının özellikle güvenli liman olarak adlandırıldığı ve ekonomiye ilişkin endişelerin olduğu dönemlerde doların hem petrol hem de değerli metallerle eş zamanlı hareket ettiği hatta altının dolar dâhil birçok para biriminden yüksek seyrettiği görülmektedir (Lundin, 2015, para. 3). Böylece yüksek enflasyon ve enflasyon beklentisi ortamı değerli metallerin riskten korunma aracı olarak kullanılma eğilimini artırmaktadır. Aynı zamanda yatırımcıların değerli metalleri - özellikle altını- Amerikan doları diğer büyük para birimleri-özellikle euro- karşısında değer kaybettiğinde güvenli liman olarak kullandıkları bilinmektedir. Amerikan dolarının euro karşısındaki değer kaybı petrol dolar ile fiyatlandığından petrol fiyatlarını artırmaktadır. Bu sebeple değerli metaller arasındaki ilişki ekonominin birçok kesimi için bilhassa bu metallerin fiyatları birbirini yakaladığında ve petrol ve döviz kuru ile geri bildirim ilişkisi olduğunda oldukça yararlı olmaktadır (Sarı vd., 2010, s. 351-352). Bu bakımdan altın dâhil birçok emtia fiyatının birlikte yükselip düşme eğilimi içerisinde olduğuna ilişkin yaygın inanç önemli kabul edilmektedir. Emtialar faiz oranı, sanayi üretimi, döviz kuru ve enflasyon gibi genel makroekonomik faktörlerden etkilendiğinden, emtiaların ortak hareket etmesi sürpriz bir sonuç değildir. Emtia fiyatlarındaki artışlar genellikle yüksek enflasyon beklentilerini karşılayarak para politikasının sıkılaştırılmasına ve sonuç olarak faiz oranlarının yükselmesine neden olmaktadır (Hammoudeh vd., 2009, s. 251). Bu yaklaşıma örnek vermek gerekirse petrol fiyatları yükseldiğinde üretim girdilerinin maliyeti artacak böylece çıktı büyümesi yavaşlayacaktır. Verimliliğin düşmesi anlamına gelen bu durum reel ücret artışlarını düşürecek ve böylece işsizlik artacaktır. Bu durumda petrol fiyatlarındaki artıştan hisse senetleri olumsuz etkilenecektir. Petrol fiyatlarına bağlı olarak enflasyonun ve faizin artması neticesinde portföyündeki hisse senetlerini satan yatırımcılar faize yönelecek ve dolayısıyla tahvil-bono

piyasası daha cazip bir hale gelecektir. Bu durumda Gayri safi yurtiçi hasıla petrol fiyatlarındaki artıştan (GSYİH) olumsuz etkilenecektir. Ancak Basher ve Sadorsky'a (2006) göre petrol fiyatlarındaki değişimin genel etkisini şirketlerin petrol ve petrol ürünlerinin tüketicisi ya da üreticisi olma durumuna göre değerlendirmek gerekmektedir. Zira petrol fiyatlarındaki artış, petrol üreten şirketlere göre daha çok petrol kullanan şirketleri negatif etkileyecek ve bu durumda petrol fiyatlarındaki artış petrol kullanan şirketlerin hisse senedi fiyatlarını olumsuz etkilerken petrol üreten şirketleri olumlu etkileyecektir.

Petrol ve hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki gibi literatürde döviz kurları ve hisse senedi fiyatları arasındaki ilişki içinde çeşitli yaklaşımlar söz konusudur. Hisse senetleri ve döviz kurları arasındaki ilişkiyi genel olarak geleneksel ve portföy olmak üzere iki temel yaklaşımla açıklamak mümkündür. Erbaykal ve Okuyan'a (2007) göre bu iki yaklaşım en genel şekli ile ifade edilecek olunursa; geleneksel yaklaşım döviz kurları ile hisse senedi fiyatları arasında pozitif ve döviz kurlarından hisse senedi getirilerine doğru bir ilişkiden söz ederken portföy yaklaşımı ilişkinin negatif ve hisse senetleri fiyatlarından döviz kurlarına doğru olduğunu söylemektedir.

Genel olarak bakıldığında finansal veriler ve stratejik emtialar arasındaki ilişkiye dair birçok yaklaşımdan bahsedilmektedir. Bu çalışmanın temel amacı stratejik emtialar ile finansal değişkenler arasındaki ilişkiyi ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelemektir. Stratejik emtia olarak altın ve petrol dikkate alınmıştır. Bunun sebebi Türkiye ekonomisinde altının, servet biriktirme, yatırım ve tasarruf aracı olması açısından önemli bir yere sahip olmasıdır. Ayrıca petrol çoğu ülkeyi çok yakından ilgilendiren bir emtia olduğu gibi daha çok petrol ithalatı yapan ülkemizi de fazlasıyla ilgilendirmektedir. Finansal değişkenler açısından bakıldığında döviz olarak hem petrol ve altının fiyatlanması açısından hem de önemli bir rezerv para olarak dolar kuru dikkate alınmıştır. Ayrıca finansal veri olarak diğer çalışmalarla benzer şekilde hem borsa endeksi hem de faiz oranı çalışmaya dâhil edilmiştir. Türkiye'de çeşitli emtialar ve finansal varlıklara ilişkin birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Ancak bu çalışmayı diğer çalışmalardan özellikli kılan incelenen stratejik emtialar ve finansal varlıkların bütünü için farklı denklemlere yer verilmesidir.

Çalışmanın bundan sonraki kısmında geniş bir literatüre sahip olan stratejik emtialar ve finansal değişkenler arasındaki ilişki konusuna odaklanan belli başlı çalışmalara değinilmiş, değişkenler arasındaki eşbütünleşme ilişkisi her değişken için farklı bir denklemlerle ARDL sınır testi ile araştırılmış ve anlamlı bulunan denklemin kısa ve uzun dönem analiz testi sonuçlarına yer verilmiştir.

1. Literatür

Literatürde finansal değişkenler ve emtialar arasındaki ilişkiye odaklanan birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmada verilerin tamamı için farklı denklemler denendiğinden literatür özetlenirken farklı sonuçlar içeren belli başlı çalışmalara değinilmiştir.

Hisse senedi fiyatları ve döviz kurları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalara bakıldığında hem geleneksel hem de portföy yaklaşımının geçerliliğine dair sonuçların elde edildiği dolayısıyla bu konuda sadece tek bir yaklaşım için fikir birliğinin olmadığı görülmektedir. İki değişken arasında pozitif bir ilişki tespit eden çalışmalara Nagayasu'nun (2001) Tayland ve Filipinler; Mukherje ve Naka'nın (1995) Japonya; Maysami vd.'nin (2004) Singapur; Yau ve Nieh'in (2009) Tayvan için yapmış olduğu çalışmalar örnek verilebilir. Öte yandan sekiz gelişmiş ülke için Ajayi ve Mougoué'un (1996), Singapur için Maysami ve Koh'un (2000), Türkiye için Akar'ın (2011); Belen ve Karamelikli'nin (2016) yapmış olduğu çalışmalarda hisse senedi fiyatları ile döviz kuru arasında negatif bir ilişkinin varlığına işaret edilmektedir. Bazı çalışmalarda ise (Tabak, (2006); Nieh ve Lee, (2001)) iki değişken arasında anlamlı bir ilişkinin tespit edilmediği görülmektedir.

Hisse senedi fiyatları ile petrol, altın ve döviz kuru arasındaki ilişkiye odaklanan çalışmaların birçoğunda eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisine odaklanıldığı görülmektedir. Örneğin Phylaktis ve Ravazzolo (2005), birkaç pasifik ülkesini (Hong Kong, Malezya, Singapur, Tayland ve Filipinler), hisse senedi fiyatları ve döviz kurları arasındaki kısa ve uzun dönem dinamikler açısından 1980-1998 dönemi için eşbütünleşme ve Granger nedensellik testleri ile incelemiştir. Sonuçta hisse senetleri ve döviz kurları arasında pozitif korelasyonlu bir ilişki tespit edilmiştir. Erbaykal ve Okuyan (2007), döviz kuru ve hisse senedi fiyatları arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisini aylık verilerle incemiş ve 6 ülke için negatif bir ilişki tespit etmiştir. Çalışma sonucunda portföy yaklaşımının gelişmekte olan ülkelerde geçerli olabileceği belirtilmiştir. Narayan ve Narayan (2009), Johansen eş bütünleşme testini ve vektör hata düzeltme modelini kullanarak 2000-2008 yılları arası dönemi Vietnam Borsası için incelemiş ve petrol fiyatlarının hisse senedi fiyatlarını pozitif etkilediği bulgusuna ulaşmıştır. Hammoudeh vd. (2009), petrol, altın, gümüş ve bakır gibi emtialar ile makro finansal verilerin ilişkisini ARDL sınır testi yaklaşımı ile 1990-2006 dönemini kapsayacak veri seti ile ABD için incelemiştir. Sonuçta faiz oranının emtia fiyatları ile döviz kuru arasında bağlantı unsuru olduğu tespit edilmiştir. Brezilya, Çin, Hindistan ve Rusya'yı inceleyen Ono (2011), VAR modeli kullanarak gerçekleştirdiği çalışmada 1991-2009 yılları arası dönem için petrol

fiyatındaki değişimlerin reel hisse senedi getirilerini Brezilya hariç diğer ülkeler için pozitif etkilediğini rapor etmiştir.

Şener vd. (2013), Petrolün hisse senedi fiyatları ile ilişkisini araştırmak amacıyla 2002-2012 yılları arası günlük verilerden yararlanarak, ilgili verileri Granger-Yoon Saklı Eşbütünleşme Testi ve Hatemi-J Irandoust Saklı Eşbütünleşme Testi ile incelemiştir. Granger-Yoon eşbütünleşme test sonuçları hisse senetleri ve petrol fiyatları arasında saklı bir ilişkinin olmadığına, Hatemi-J ve Irandoust testi ise eşbütünleşme ilişkinin varlığına işaret etmektedir.

Jain ve Ghosh (2013), değerli metaller grubunda olan altın, platin ve gümüş fiyatları ile döviz kuru (dolar) arasındaki ilişkiyi 2009-2011 dönemi için günlük verilerle ARDL yöntemi ile incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre kıymetli metaller ve döviz kuru uzun dönemde birlikte hareket etmektedir.

Poyraz ve Tepeli'nin (2014), hisse senedi fiyatları ile enflasyon, para arzı, döviz sepeti, altın fiyatları, hazine bonosu faiz oranı ve sanayi üretim endeksi arasındaki ilişkiyi çoklu regresyon modeli, korelasyon ve Granger Nedensellik testleri ile incelediği çalışmada faiz oranlarının ve döviz kurunun endeksi negatif yönlü, altının ise pozitif yönlü etkilediği sonucuna varılmıştır. Yıldırım vd. (2014), uluslararası ham petrol ve doğalgaz fiyat endeksleri ile Borsa İstanbul Sınai endeksi arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Johansen-Juselius eşbütünleşme, Granger nedensellik ve regresyon analiziyle incelenmiştir. Nedensellik testi sonuçlarına göre ham petrol fiyat endeksinden sınai endeksine doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir. Regresyon analizi sonucunda ise ham petrol ve doğalgaz fiyatlarının hisse senedi fiyatlarını pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Öncü vd. (2015), BIST 100 endeksi, altın ve döviz kurları arasındaki ilişkiyi 2002-2013 dönemi için günlük verilerle incelemiştir. Sonuçta döviz kuru ve altından BIST 100 endeksine, altından reel döviz kuruna doğru bir nedenselliğin olduğu görülmüştür. Kendirli ve Çankaya (2016), ham petrol varil fiyatları ile BIST 100 endeksi ve BIST Ulaştırma endeksi arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmak amacıyla 2000-2015 dönemi günlük verilerle Granger nedensellik testini uygulamış ve BIST 100 endeksinden diğer değişkenlere doğru bir nedensellik tespit etmiştir. Akgün ve Şahin (2016) ise petrol fiyatları ile Borsa İstanbul Sanayi endeksi getirileri arasında 2010-2016 dönemi için uzun dönemli bir ilişki tespit edememiştir.

Le ve Chang (2016) stratejik emtia ve finansal değişken ilişkisini 1997- 2016 yılları arası süreç için Japonya özelinde ARDL sınır testi yaklaşımı ile incelemiştir. Çalışma sonuçlarına göre uzun dönemde bakıldığında incelenen emtialar politika yapıcılar için kısıtlı

bilgiler sağlasa da kısa dönemde petrol ve altın fiyatları makro finansal değişkenlerin volatilitelerini açıklamada nemli bilgiler sağlamaktadır.

Altının yıllardır güvenli liman olduğu algısı ve alternatif bir yatırım aracı olarak görülmesi literatürde altın ile çeşitli emtialar ve finansal değişkenler arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmaları artırmıştır. Altının bilhassa hisse senetleri fiyatları ile negatif korelasyonlu olması beklenmektedir. Çalışmaların birçoğunda altının beklenti doğrultusunda hareket ettiği görülürken birçoğu farklı bulgular içermektedir. Örneğin Albeni ve Demir (2005), borsada işlem gören mali sektör hisse senedi fiyatları ile çeşitli makroekonomik faktörlerin ilişkisini 1991-2000 dönemi için çoklu regresyon analizi ile incelemiştir. Çalışma sonucunda faiz ve mali sektör hisse senetleri arasında negatif, cumhuriyet altını ve hisse senetleri arasında pozitif bir ilişki tespit edilmiştir. Poyraz ve Didin (2008) ise petrol fiyatlarının, döviz kurunun ve rezervlerinin altın üzerinde etkili olduğunu belirtirken; Gençtürk (2009), BİST 100 endeksi ile faiz oranı, dolar ve altın fiyatlarının da dâhil olduğu birkaç makroekonomik değişkenin ilişkisini 1992-2006 dönemi için özellikle finansal kriz dönemleri açısından incelediği çalışmada, BIST 100 endeksinin kriz döneminde faiz, dolar ve altın fiyatlarından etkilenmediğini tespit etmiştir. Akar (2011) Amerikan doları ve altın arasındaki ilişkiyi 1990-2011 dönemi için aylık verilerle incelemiş ve iki değişken arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmiştir. Aynı şekilde Özer vd.'nin (2011) yapmış olduğu çalışmada da hisse senedi ve altın fiyatları arasında uzun dönemde pozitif bir ilişkinin varlığı vurgulanmıştır. Balı ve Cinel (2011), altın fiyatlarının BIST 100 endeksi üzerinde etkili olup olmadığını 1995-2011 dönemi için panel veri analizi ile incelemiş ve altın fiyatlarından BIST 100 endeksine doğru bir ilişki tespit edememiştir. Aksoy ve Topçu (2013) ise altın fiyatları ve hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi 2003-2011 dönemi için incelemiş ve iki değişken arasında negatif bir ilişkinin olduğu bulgusuna ulaşmıştır.

Bu çalışma finansal değişkenler ve emtialar arasındaki ilişkiyi inceleyen literatüre Türkiye için bir ARDL sınır testi yaklaşımı ile katkıda bulunmak üzere gerçekleştirilmiştir. Çalışmayı özellikli kılan stratejik emtia ve finansal varlıkların bütünü için farklı denklemlere yer verilmesi ve analizin diğer çalışmalardan farklı zaman periyodunu içermesidir.

2. Veri, Yöntem ve Uygulama

Bu çalışmada stratejik emtialar ve finansal değişkenler arasındaki dinamikleri belirleyebilmek amacıyla 2 Ocak 2002 ile 27 Eylül 2016 dönemini kapsayan 3691 günlük veri kullanılmıştır. Stratejik emtia olarak ons altın ve Brent petrol dikkate alınmıştır. Borsa İstanbul 100 Endeksi (BİST 100), Dolar/TL döviz kuru ve bir yıllık devlet iç borçlanma senetleri

nominal gösterge faizi finansal veri olarak dikkate alınmıştır. Veriler logaritmik formda analize dâhil edilmiş ve Matriks Veri Terminalinden elde edilmiştir. Tablo 1’de verilerin tanımlayıcı istatistikleri yer almaktadır.

Tablo 1: Verilerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	Altın	Petrol	Endeks	Dolar	Faiz Oranı
Ortalama	945.014	70.455	48279.49	1.720748	0.18798
Ortanca	946.330	66.500	49186.43	1.548500	0.11672
Maksimum	1900.20	143.95	93178.87	3.089700	0.77080
Minimum	278.550	18.170	8627.420	1.151000	0.04514
Standart Sapma	449.390	31.158	23839.16	0.474040	0.1626
Çarpıklık	0.09488	0.1788	-0.091210	1.406815	2.03686
Basıklık	1.75211	1.7849	1.7708662	4.082578	6.28395
Jarque-Bera	245.025	246.72	237.46320	1397.734	4210.76
Olasılık	0.000	0.000	0.000	0.000	0.000
Gözlem Sayısı	3691	3691	3691	3691	3691

Tabloya göre altının ve endeksin volatilitésinin incelenen dönem için oldukça yüksek, endeksin sola, diğer verilerin sağa çarpık olduğu ve hiçbir verinin normal bir dağılım sergilemediği görülmektedir. Çalışmada stratejik emtialar ve finansal veriler arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Autoregressive Distributed Lag) sınır testi yaklaşımı kullanılmıştır. Diğer eşbütünleşme metotlarından farklı olarak ARDL yaklaşımı gecikme uzunluklarının doğru belirlenmesi halinde sınır testi prosedürünü de içeren sıradan en küçük kareler tekniğiyle eşbütünleşme ilişkisini daha tutarlı bir şekilde tahmin edebilmektedir. Çünkü ARDL modeli içsel değişken ve otokorelasyon sorunlarını eşanlı olarak düzeltebilmektedir. Ayrıca ARDL yaklaşımı Johansen-Juselius ve Engle-Granger eşbütünleşme yöntemlerinden farklı olarak serilerin birim köklerinin varlığına ilişkin ön testi gerekli kılmamaktadır. Zira ARDL yaklaşımda serilerin sadece I(0) ya da I(1) olup olmasına bakılmaksızın uygulanabilmektedir (Pesaran ve Shin, 1998). Ancak serilerin birim kök içerip içermediğinin testi gerekli olmamasına rağmen değişkenlerden biri I(2) olduğunda ARDL sistemi işlememektedir. Bu durumda verilerin I(2) derecesinde bütünleşik olup olmadığını tespit edebilmek amacıyla birim kök testlerine yer vermek uygun görülmektedir.

ARDL yönteminde uzun dönemli ilişkinin varlığını belirlemek amacıyla öncelikli olarak sınır testi prosedürü gerçekleştirilir. Sonrasında sınır testi sonuçları eşbütünleşme ilişkisinin varlığına işaret ediyor ise uzun ve kısa dönemli katsayıların tahmini gerçekleştirilebilmektedir. Sınır testini uygulayabilmek adına tahmin edilen kısıtsız hata düzeltme model (UECM) denklemleri aşağıdaki gibidir.

$$\begin{aligned}
\Delta LBIST_t &= \omega_0 + \omega_1 LBIST_{t-1} + \omega_2 LDOLAR_{t-1} + \omega_3 LPETROL_{t-1} + \omega_4 LALTIN_{t-1} \\
&+ \omega_5 LFAIZ_{t-1} + \sum_{i=1}^k \omega_{6i} \Delta LBIST_{t-i} + \sum_{i=0}^m \omega_{7i} \Delta LDOLAR_{t-i} \\
&+ \sum_{i=0}^n \omega_{8i} \Delta LPETROL_{t-i} + \sum_{i=0}^p \omega_{9i} \Delta LALTIN_{t-i} + \sum_{i=0}^q \omega_{10i} \Delta LFAIZ_{t-i} \\
&+ \varepsilon_{1t}
\end{aligned} \tag{1}$$

$$\begin{aligned}
\Delta LDOLAR_t &= \alpha_0 + \alpha_1 LBIST_{t-1} + \alpha_2 LDOLAR_{t-1} + \alpha_3 LPETROL_{t-1} + \alpha_4 LALTIN_{t-1} \\
&+ \alpha_5 LFAIZ_{t-1} + \sum_{i=1}^k \alpha_{6i} \Delta LBIST_{t-i} + \sum_{i=1}^m \alpha_{7i} \Delta LDOLAR_{t-i} \\
&+ \sum_{i=0}^n \alpha_{8i} \Delta LPETROL_{t-i} + \sum_{i=0}^p \alpha_{9i} \Delta LALTIN_{t-i} + \sum_{i=0}^q \alpha_{10i} \Delta LFAIZ_{t-i} \\
&+ \varepsilon_{2t}
\end{aligned} \tag{2}$$

$$\begin{aligned}
\Delta LPETROL_t &= \delta_0 + \delta_1 LBIST_{t-1} + \delta_2 LDOLAR_{t-1} + \delta_3 LPETROL_{t-1} + \delta_4 LALTIN_{t-1} \\
&+ \delta_5 LFAIZ_{t-1} + \sum_{i=0}^k \delta_{6i} \Delta LBIST_{t-i} + \sum_{i=0}^m \delta_{7i} \Delta LDOLAR_{t-i} \\
&+ \sum_{i=1}^n \delta_{8i} \Delta LPETROL_{t-i} + \sum_{i=0}^p \delta_{9i} \Delta LALTIN_{t-i} + \sum_{i=0}^q \delta_{10i} \Delta LFAIZ_{t-i} \\
&+ \varepsilon_{3t}
\end{aligned} \tag{3}$$

$$\begin{aligned}
\Delta LALTIN_t &= \gamma_0 + \gamma_1 LBIST_{t-1} + \gamma_2 LDOLAR_{t-1} + \gamma_3 LPETROL_{t-1} + \gamma_4 LALTIN_{t-1} \\
&+ \gamma_5 LFAIZ_{t-1} + \sum_{i=0}^k \gamma_{6i} \Delta LBIST_{t-i} + \sum_{i=0}^m \gamma_{7i} \Delta LDOLAR_{t-i} \\
&+ \sum_{i=0}^n \gamma_{8i} \Delta LPETROL_{t-i} + \sum_{i=1}^p \gamma_{9i} \Delta LALTIN_{t-i} + \sum_{i=0}^q \gamma_{10i} \Delta LFAIZ_{t-i} \\
&+ \varepsilon_{4t}
\end{aligned} \tag{4}$$

$$\begin{aligned}
\Delta FAİZ_t = & \theta_0 + \theta_1 LBİST_{t-1} + \theta_2 LDOLAR_{t-1} + \theta_3 LPETROL_{t-1} + \theta_4 LALTIN_{t-1} \\
& + \theta_5 LFAİZ_{t-1} + \sum_{i=0}^k \theta_{6i} \Delta LBİST_{t-i} + \sum_{i=0}^m \theta_{7i} \Delta LDOLAR_{t-i} \\
& + \sum_{i=0}^n \theta_{8i} LPETROL_{t-i} + \sum_{i=0}^p \theta_{9i} \Delta LALTIN_{t-i} + \sum_{i=1}^q \theta_{10i} \Delta LFAİZ_{t-i} \\
& + \varepsilon_{5t}
\end{aligned} \tag{5}$$

Denklemden Δ ilk fark işlemcisini; k, m, n, p ve q gecikme uzunluklarını, $\omega_0, \alpha_0, \delta_0, \gamma_0, \theta_0$ sabit terimleri, $\omega_i, \alpha_i, \delta_i, \gamma_i, \theta_i$ (i=1-5) uzun dönem çarpanlarını, $\omega_i, \alpha_i, \delta_i, \gamma_i, \theta_i$ (i=6-10) kısa dönem çarpanlarını ve ε_{it} (i=1-5) rassal hata terimlerini göstermektedir. Gecikme uzunlukları Schwarz Kriterine göre belirlenmiştir. Değişkenler arasında uzun dönemli bir eşbütünlük ilişkisinin olmadığını öne süren boş hipotez eşitlik 1’den 5’e kadar sırasıyla aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

$$F(LBİST_t | LDOLAR_t, LPETROL_t, LALTIN_t, LFAİZ_t): \omega_1 = \omega_2 = \omega_3 = \omega_4 = \omega_5 = 0$$

$$F(LDOLAR_t | LBİST_t, LPETROL_t, LALTIN_t, LFAİZ_t): \alpha_1 = \alpha_2 = \alpha_3 = \alpha_4 = \alpha_5 = 0$$

$$F(LPETROL_t | LBİST_t, LDOLAR_t, LALTIN_t, LFAİZ_t): \delta_1 = \delta_2 = \delta_3 = \delta_4 = \delta_5 = 0$$

$$F(LALTIN_t | LBİST_t, LDOLAR_t, LPETROL_t, LFAİZ_t): \gamma_1 = \gamma_2 = \gamma_3 = \gamma_4 = \gamma_5 = 0$$

$$F(LFAİZ_t | LBİST_t, LDOLAR_t, LPETROL_t, LALTIN_t): \theta_1 = \theta_2 = \theta_3 = \theta_4 = \theta_5 = 0$$

F istatistikleri hipotezleri test etmek amacıyla kullanılmakta ve hesaplanan değerler Pesaran vd. (2001) tarafından türetilen alt ve üst kritik değerleri ile karşılaştırılmaktadır. Sınır testi ile elde edilen F istatistik değeri üst kritik değer üzerinde olduğunda değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket ettiği başka bir ifade ile eşbütünlük olduğu sonucuna varılır. Eğer hesaplanan F istatistik değeri alt kritik değerin altında bir değer olarak hesaplanmışsa değişkenlerin eşbütünlük olmadığı anlaşılır. Son olarak hesaplanan F istatistiği alt ve üst kritik değer arasında yer almışsa eşbütünlük ilişkisinin varlığına ilişkin net bir sonuca ulaşmak mümkün değildir (Pesaran vd. 2001).

Değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edildiğinde uzun ve kısa dönem parametrelerinin tahmini için iki aşamalı bir prosedür izlenmektedir. Öncelikle optimal gecikme uzunlukları seçilen maksimum gecikme uzunluğuna göre tespit edilmekte sonrasında ise ARDL modeli tahmin edilmektedir. Tahmin edilecek ARDL (q_1, q_2, \dots, q_n) modeli aşağıdaki gibi ifade edilebilir.

$$Y_t = \psi_0 + \sum_{i=1}^{q_1} \psi_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{q_2} \psi_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^{q_n} \psi_{ki} \Delta X_{kt-i} + \omega' D_t + u_t \quad (6)$$

Denklemden (6) yer alan α_0 sabit terimi, u_t rassal hata terimini ve q_i ilgili değişkenlere ait gecikme uzunluğunu, göstermektedir. Genel ARDL modelindeki optimal gecikme sayıları seçilen bir maksimum gecikme uzunluğunda bilgi kriterlerinden (Akaike veya Schwarz) biri yardımıyla tespit edilebilir. ARDL modelinin uygunluğu tanısal testlerle kontrol edildikten sonra bu modelden yararlanılarak uzun dönem katsayıları hesaplanabilir (Çiftci & Yıldız, 2015). Uzun dönem katsayıları, sınır testi denklemindeki bağımsız değişkenlerin katsayılarının, bağımlı değişkenin katsayısının bir gecikmeli değerinin negatif işaretlisine bölünmesiyle elde edilir (Şimşek & Kadılar, 2004). Değişkenler arasında uzun dönemli ilişki tespit edildikten sonra kısa dönem katsayılarının tespit edilebilmesi için genel ARDL modelinden yararlanılarak bir hata düzeltme modeli (ECM) oluşturulur ve bu model en küçük kareler tekniği ile tahmin edilir.

$$\Delta Y_t = \lambda_0 + \sum_{i=1}^{r_1} \lambda_{1i} \Delta Y_{t-i} + \sum_{i=0}^{r_2} \lambda_{2i} \Delta X_{1t-i} + \dots + \sum_{i=0}^{r_n} \lambda_{ki} \Delta X_{kt-i} + \mu ecmt_{-1} + v_t \quad (7)$$

Denklemin 7'de yer alan λ_0 sabit terimi, v_t rassal hata terimini, Δ birinci fark işlemcisini, r_i ise ilgili değişkene ait gecikme uzunluğunu göstermektedir. Uzun dönemli modelden farklı olarak model hata düzeltme terimini içermektedir. Hata düzeltme terimi uzun dönem ilişkilerin elde edildiği modelin kalıntılarının bir gecikmeli değerlerini ifade etmektedir. ECM katsayısı (μ) kısa dönemde meydana gelen bir dengesizlik ya da şok sonrasında değişkenlerin denge değerine ne zaman ulaşacağını göstermektedir. Hata düzeltme terimi katsayısının istatistiksel olarak anlamlı ve negatif olması beklenir.

3. Uygulama Sonuçları

Yukarıda belirtildiği gibi ARDL prosedürü değişkenlerin tamamen seviyede I(0) ya da tamamen birinci farkta (I) durağan olması durumunda veya bunların bileşiminde uygulanabilmektedir. Ancak prosedürün uygulanabilmesi açısından değişkenlerden hiçbirinin I(2) ya da daha yüksek derecede eşbütünlük olmamaları gerekmektedir. Bu açıdan Augmented

Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleri gerçekleştirilmiştir. Tablo 2 değişkenlerin her iki test için düzeyde ve birinci farkta aldığı değerleri göstermektedir.

Tablo 2. ADF ve PP Birim Kök Testleri

Değişkenler	ADF Test İstatistikleri		PP Test İstatistikleri	
	Düzye Değerleri	Birinci Fark Değerleri	Düzye Değerleri	Birinci Fark Değerleri
LBIST	-1.39 (0)	59.97*** (0)	-1.40 (20)	59.98*** (20)
LDOLAR	0.02(0)	-63.18*** (0)	0.07(1)	-63.18*** (1)
LPETROL	-2.26(0)	-59.53*** (0)	-2.26(1)	-59.53*** (1)
LALTIN	-1.86(0)	-61.85*** (0)	-1.87(4)	-61.86*** (3)
LFAİZ	-3.43*** (2)	-47.91*** (1)	-3.17** (17)	-58.74*** (17)

Not: *** %1 düzeyinde anlamlılığı temsil etmektedir. ADF test istatistiklerinde parantez içindeki değerler Schwarz Bilgi Kriterine göre belirlenen optimum gecikme uzunluklarını göstermektedir. PP test istatistiklerinde parantez içinde yer alan değerler Newey-West Bandwith'leridir. ADF ve PP istatistikleri için kritik değerler %1 ve % 5 seviyeleri için sırayla -3.43 ve -2.86'dır.

Tablo 2 incelendiğinde ARDL yönteminin uygulanabilmesi için gerekli olan hiçbir değişkenin I(1) bütünleşme düzeyinin yukarısında olmaması şartının sağlandığı görülmektedir. Bu durumda serilerin hepsi (faiz hariç) düzeyde durağan olmayıp birinci farkta durağan hale gelmektedir. Çalışma süresi kriz dönemlerini de kapsadığından serilerde yapısal kırılma olması halinde birim kök testlerinin hatalı sonuçlar verebileceği ihtimali dikkate alınarak Zivot ve Andrews birim kök testine de yer verilmiştir. Test sonuçları Tablo 3'te yer almaktadır.

Tablo 3: Zivot-Andrews Birim Kök Testleri

	Düzye Değerleri			Birinci Fark Değerleri		
	k	t-istatistikleri	Kırılma Tarihleri	k	t-istatistikleri	Kırılma Tarihleri
LBIST	0	-3.47	5/18/2004	0	-60.06***	11/21/2008
LDOLAR	4	-3.17	6/26/2006	4	-27.36***	08/05/2008
LPETROL	1	-3.55	6/20/2014	0	-59.70***	12/29/2008
LALTIN	3	-4.04	3/22/2013	1	-44.56***	08/23/2011
LFAİZ	2	-2.83	5/20/2013	3	-46.05***	4/02/2004

Not: Zivot-Andrews birim kök testi sabitte kırılmanın dikkate alınması ile ortaya çıkan sonuçları göstermektedir. %1 ve %5 önem düzeylerine ait kritik değerler sırasıyla -5.34 ve -4.93'tür. k değerleri gecikme uzunluklarını göstermektedir.

Zivot-Andrews birim kök test sonuçlarına göre serilerin düzeyde durağan olmadığı birinci farkta durağanlaştığı görülmektedir. Sonuçlar genel olarak ADF ve PP birim kök testi sonuçları ile tutarlılık göstermektedir. Kırılma tarihleri Türkiye ve Uluslararası piyasalar için önemli gelişmelerin yaşandığı dönemlere işaret etmektedir. Modellere bu tarihler dikkate alınarak kukla değişkenler ilave edilmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi değişkenlerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediğini sınamak için ARDL prosedürüne ilişkin yapılacak ilk işlem sınır testidir. Beş modele ilişkin sınır testi istatistikleri Tablo 4’te yer almaktadır.

Tablo 4: Sınır Testi Sonuçları

Eşbütünleşme Hipotezleri	Gecikme Yapısı	F İstatistiği	%10	%5
F(BIST/DOLAR, PETROL, ALTIN, FAİZ)	(2,2,1,2,0)	5.06	H0 Red	H0 Red
F(DOLAR/BIST, BRENT, ALTIN, FAİZ)	(5,2,2,2,4)	3.06	H0 Kabul	H0 Kabul
F(PETROL/BIST, DOLAR, ALTIN, FAİZ)	(1,2,1,0,2)	3.86	H0 Red	H0 Kabul
F(ALTIN/BIST, DOLAR, PETROL, FAİZ)	(3,0,3,2,0)	2.70	H0 Kabul	H0 Kabul
F(FAİZ/BIST, DOLAR, PETROL, ALTIN,)	(4,0,2,3,5)	4.01	H0 Red	H0 Kabul

Not: UECM modeli tahmin edilirken maksimum gecikme uzunluğu 5 olarak dikkate alınmıştır. Kritik değerler sırasıyla % 1 için I(0) 3.74- I(1) 5.06; %5 için I(0) 2.86 – I(1) 4.01 ve %10 için I(0) 2.45 – I(1) 3.52’dir. Kritik değerler Pesaranvd’nin (2001) çalışmasından elde edilen ve Case III için geçerli olan değerlerdir.

Sınır testi sonuçları %10 anlamlılık seviyesinde BIST, Petrol ve Faiz denklemleri için eşbütünleşme ilişkinin varlığını göstermekte iken %5 anlamlılık seviyesinde sadece bir eşitlik üst kritik değeri aştığı için değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin olmadığını ifade eden boş hipotez reddedilebilmektedir. Eşbütünleşme ilişkisinin varlığına işaret eden eşitlik, genel bir rassal şok sistemi etkilediğinde bütün değişkenlerin beraber hareket ettiğini ancak öncelikle Amerikan doları, Brent petrol, altın ve faiz değişkenlerinin hareket ettiğini, BIST100 endeksinin ise bu hareketi takip ettiğini göstermektedir (Le ve Chang, 2016). Bu çalışmada %5 anlamlılık seviyesi dikkate alındığından çalışmanın bundan sonraki kısmında eşbütünleşme ilişkisi %5 anlamlılık düzeyinde geçerli olan BIST denklemi için araştırılmıştır. Aşağıda yer alan Tablo 5 ve Tablo 6 BIST denklemi için uzun ve kısa dönem analiz sonuçlarını içermektedir.

Tablo 5: Tahmin Edilen Uzun Dönem Sonuçları (BIST 100)

Değişken	Katsayı	t-istatistiği	Olasılık
LDOLAR	0.57	2.08**	0.03
LPETROL	0.27	1.65*	0.09
LFAİZ	-1.67	-6.18***	0.00
LALTIN	-0.54	-1.56	0.11
D1	0.22	4.63***	0.00
D2	-0.12	-2.02**	0.55
D3	0.07	1.69*	0.08

Tablo 6: Tahmin Edilen Kısa Dönem Sonuçları (Δ LBIST100)

Değişken	Katsayı	t-istatistiği
Δ LBIST(-1)	-0.09	-5.78***
Δ LDOLAR	-0.86	-28.31***
Δ DOLAR(-1)	-0.34	-10.44***
Δ LPETROL	0.07	5.82***
Δ LFAİZ	-0.22	-6.95***
Δ LFAİZ(-1)	-0.33	-10.31***
Δ LFAİZ(-2)	0.02	0.85
Δ LFAİZ(-3)	-0.09	-3.21***
Δ LALTIN	-0.02	-1.11
D1	-0.00	-0.79
D2	-0.00	-0.59
D3	0.00	-0.26
C	5.62	6.58***
ECM(-1)	-0.008	-6.35***

Not: ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı göstermektedir. Tanısal testlerden Breusch-Godfreyotokorelasyon LM testi ($\chi^2_{1,S,C} = 1.71(0.19)$) hata teriminde ardışık bağımlılık olup olmadığını belirtmek için kullanılmaktadır. Ramsey'inReset testi model kurma hatası olup olmadığını hakkında bilgi vermektedir. ($F_{Res.} = 1.42(0.15)$). Çalışmada değişen varyansın test edildiği LM_h istatistiğinin ve Jarque-Bera normallik testinin olasılık değerinin %5'ten küçük çıkması değişen varyans yoktur ve veriler normal dağılım gösterir şeklindeki H_0 hipotezlerinin reddedildiğini göstermektedir. Finansal verilerin incelendiği bir çok çalışmada değişen varyans ve normallik sınamalarının benzer sonuçlar içerdiği görülmektedir (Shrestha ve Chowdhury, 2005; Nordin vd., 2014; Chowdhury ve Masih, 2015; Mishra, 2015; Chia ve Lim, 2015; Kubalu vd., 2016). Shrestha ve Chowdhury'e göre (2005,25) ARDL modelinin değişen varyans sergilemesi zaman serilerinin eşbütünlüme derecelerinin farklı olmasının doğal bir sonucudur.

Tablo 5'te yer alan uzun dönem katsayıları incelendiğinde altın haricindeki açıklayıcı değişkenlerin çeşitli seviyelerde anlamlı olduğu görülmektedir. Faiz ve altın katsayılarının negatif olduğu dikkat çekmektedir. Altının katsayısı istatistiksel bir anlamlılık göstermemekle birlikte işaretinin negatif olması daha önceki çalışmalarla benzer bir sonucu içermektedir ki bu durum katsayının anlamlı olması halinde altın piyasasının borsaya karşı alternatif bir yatırım olduğunu ifade etmektedir. Faiz oranlarına ilişkin katsayının negatif olması da BIST ile faiz oranları arasında negatif bir ilişkinin olduğunu başka bir ifade ile faizin borsa için alternatif bir yatırım olduğunu göstermektedir. Faiz oranlarının borsayı negatif etkilemesi beklenen bir sonuçtur. Zira faiz oranları ile sermaye hareketleri arasındaki ilişki literatürde sıklıkla yer alan konular arasındadır. Risk algısı ile birlikte faiz oranının düşük olduğu ülkelerden yüksek olduğu ülkelere doğru bir sermaye akışının gerçekleştiği bilinmektedir. Bu durumda faizler arttığında hem döviz cinsinden olan yatırımlar Türk lirası vadeli mevduat hesaplarına yönelmekte hem de borsadan faize yönelmek üzere çıkışlar olmaktadır. Başka bir deyişle faiz oranları yükseldiğinde, yatırımcılar daha az getiri sağlayabileceği ve daha riskli olabileceği düşüncesi ile hisse senetlerini elden çıkartmakta ve tahvil piyasasına yönelmektedir. Bu durumun altında yatan sebep yatırımcıların hisse senedine yönelmelerinin en büyük nedeninin hisse senedinden

beklediği getirinin faiz oranından yüksek olmasıdır. Çalışma sonuçlarına göre faizde meydana gelecek %1'lik bir artış BIST 100 endeksinde %1.67'lik bir azalışa neden olmaktadır.

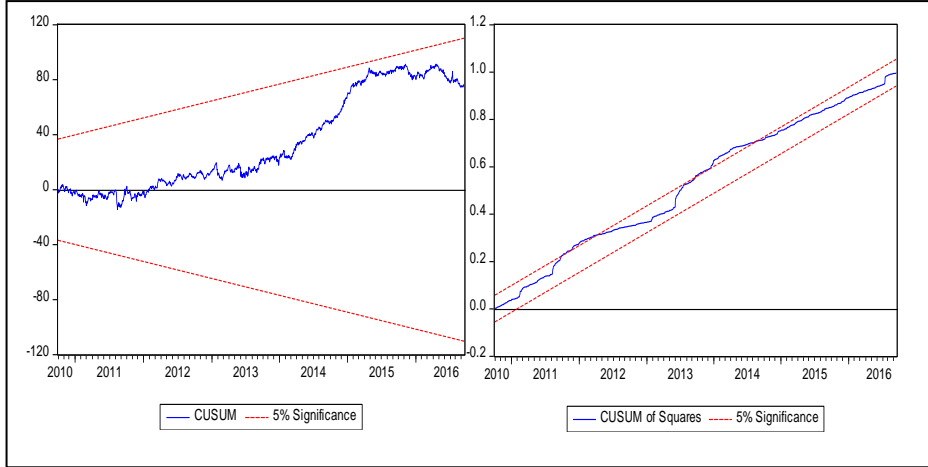
Faiz ve altının aksine petrol fiyatları ve dolar kuru, BIST 100 endeksi ile pozitif bir ilişki sergilemektedir. Petrol fiyatlarındaki yükselişin hisse senetleri piyasasına etkisi incelenirken şirketlerin petrol ve petrol ürünlerinin üreticisi ya da kullanıcısı olup olmama durumu dikkate alınmaktadır. Basher ve Sadorsky'a (2006) göre, global olarak bakıldığında petrol kullanan şirketlerin petrol üreten şirketlerden sayıca daha fazla olduğu bu sebeple petrol ve hisse senetleri fiyatları arasında negatif bir ilişkinin olması beklenmektedir. Petrol fiyatları için beklenti her ne kadar bazı araştırmacılar için negatif olsa da petrol fiyatları ile hisse senetleri arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalar farklı sonuçlar içermektedir. Örneğin petrol fiyatlarının borsa ile birlikte hareket etmesi literatürde sıklıkla yer alan bulgular arasındadır (Ünlü ve Topçu, (2012); Narayan ve Narayan, (2009), Ono (2011); Adaramola (2012); Nandha ve Singh (2011)). Uzun dönem katsayılarına göre %10 anlamlılık seviyesinde petrol fiyatlarındaki %1'lik artış BIST 100 endeksini %0.27 pozitif etkilerken, %5 anlamlılık seviyesinde Dolar kurundaki %1'lik artış BIST 100 endeksini %0.57 artırmaktadır. Muhammad ve Rasheed'e göre (2004) hisse senedi fiyatları ile döviz kuru ilişkisinin pozitif ve döviz kurundan hisse senedi fiyatlarına doğru bir nedenselliğin olması durumunda döviz kuru arttıkça başka bir ifade ile ulusal para değer kaybettiğinde şirketler daha rekabetçi hale gelmekte ve böylece hisse senedi fiyatları artmaktadır. Modelde kriz dönemlerine göre oluşturulan kukla değişkenlerinde çoğunun anlamlı olduğu görülmektedir.

Tablo 6'da yer alan kısa dönem katsayıları incelendiğinde BIST 100 endeksi ile diğer değişkenler arasında (altın hariç) anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmektedir. Dolar uzun dönemin aksine kısa dönemde BIST 100 endeksi ile beklediği gibi negatif bir ilişki içerisindedir. Bu durumun sebebi döviz fiyatları arttığında dövizin yatırımcılar için daha cazip hale gelmesi ve hisse senedi yatırıma alternatif olarak düşünülmesidir. Kısa dönem daha çok sıcak para hareketleri olarak nitelendirildiğinde kısa dönemdeki negatif ilişki anlamlı hale gelmektedir. Petrol ve faiz için katsayı işareti yönünden uzun dönemden farklı bir sonuç söz konusu olmamakla birlikte kısa dönem katsayılarının oldukça düştüğü görülmektedir.

Hata düzeltme katsayısının (ECM) beklediği gibi negatif ve istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu katsayı, kısa dönemde meydana gelen sapmaların uzun dönemde ne kadarlık bir kısmının dengeye yaklaştığını göstermektedir. Başka bir ifade ile kısa dönem şoklarını takiben uzun dönem dengesinde meydana gelecek sapmaların bir dönem sonrasında

sadece %8'inin giderilebildiğini göstermektedir ki katsayının düşük olması dengeye yaklaşmanın uzun bir zamanda gerçekleştiğini ifade etmektedir.

ARDL prosedüründe tahmin edilen uzun dönem katsayılarının istikrarlı olup olmadıklarının da test edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple Şekil 1'de CUSUM ve CUSUM-SQ testlerine yer verilmiştir.

Şekil 1. CUSUM ve CUSUM-SQ Test İstatistik Grafikleri

Şekil 1'de yer alan istatistik grafikleri eğrilerin %5 anlamlılık düzeyinde alt ve üst kritik değerlerin içinde yer aldığını göstermektedir. Bu durumda, uzun dönem modelinin istikrarlı ve seçilen model spesifikasyonunun uygun olduğunu söylemek mümkündür.

Sonuç

Ticarete konu olan tüm mal ve ürünler genel olarak emtia olarak adlandırılmaktadır. Ancak hem dünyanın en önemli stratejik varlıkları arasında yer alması hem de fiyat hareketlerinin birçok makro finansal değişkeni etkilemesi sebebiyle emtia denildiğinde akla öncelikle altın ve petrol gelmektedir. Dolayısıyla stratejik emtialar ve finansal değişkenler arasındaki ilişki uzun zamandır merak edilen konular arasında yer almaktadır. Bu çalışmada stratejik emtialar ve önemli kabul edilen finansal değişkenler arasındaki ilişki ARDL sınır testi yaklaşımı ile Türkiye için araştırılmıştır. Her bir değişken için ayrı bir denklem oluşturulan çalışmanın sınır testi sonuçlarına göre sadece Borsa İstanbul 100 endeksi için oluşturulan model için eşbütünleşme ilişkisi tespit edilmiştir. Böylece uzun ve kısa dönem katsayıları sadece BIST100 denklemi için tahmin edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre uzun dönemde faizin BIST 100 endeksi ile negatif ilişki sergilediği ancak petrol ve dövizin BIST 100 endeksi ile paralel hareket ettiği görülmektedir. Böylece incelenen dönem için faizin hisse senedi endeksi için alternatif bir yatırım olarak görüldüğü söylenebilir. Ayrıca yapısal kırılmaları dikkate almak

adına modele dahil edilen kukla değişkenlerin ikisinin anlamlı olduğu görülmektedir. Kısa dönemde ise neredeyse incelen tüm değişkenlerin BIST 100 endeksi ile ters yönde hareket ettiği görülmektedir. Kısa süreli sermaye hareketlerine fazlasıyla tanık olduğumuz Borsa İstanbul için bu sonuçlar beklenilene yansıtılmaktadır. Eşitlik için hata düzeltme katsayısının negatif ve anlamlı olduğu görülmektedir ancak katsayının düşük olması kısa dönem şoklarını takiben uzun dönem dengesinde meydana gelecek sapmaların bir dönem sonrasında çok az bir kısmının giderilebildiğini göstermektedir. Daha sonra gerçekleştirilecek çalışmalarda stratejik emtialar ve finansal değişkenler arasındaki ilişki farklı alt periyotlar için ve farklı emtialar dikkate alınarak gerçekleştirilebilir.

Kaynakça

- Adaramola, A.O. (2012), "Oil Price Shocks and Stock Market Behaviour: The Nigerian Experience", *Journal of Economics*, Vol.3, No.1, pp.19-24.
- Akar, C. (2011), "Dynamic Relationships between the Stock Exchange, Gold, and Foreign Exchange Returns in Turkey", *Middle Eastern Finance and Economics*, Sayı: 12, ss. 109-115.
- Ajayır.A.,Mougoue, M. (1996), "On The Dynamic Relation Between Stock Prices And Exchange Rates", *The Journal of Financial Research*, Vol. 19, pp. 193-207.
- Akgün, A., Şahin, I.E. (2016), "Effects of Oil Prices Fluctuation on Stock Returns of the Industry Sector Firms: Borsa Istanbul Industry Index Application", *International Conference on Business and Economics Studies*, February 25-28, pp. 121-133.
- Aksoy, M., Topçu, N. (2013), "Altın İle Hisse Senedi Ve Enflasyon Arasındaki İlişki", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 27(1), ss. 59-78.
- Albeni, M., Demir,Y. (2005), "Makro Ekonomik Göstergelerin Mali Sektör Hisse Senedi fiyatlarına Etkisi (İMKB Uygulamalı)", *Muğla Üniversitesi, SBE Dergisi*, Sayı: 14, ss.1-18
- Balı, S., Cinel, M. O. (2011), "Altın Fiyatlarının İMKB 100 Endeksi'ne Etkisi ve Bu Etkinin Ölçülmesi", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Sayı: 25(3), ss. 45-63.
- Belen, M., Karamelikli, H. (2016), "Türkiye'de Hisse Senedi Getirileri ile Döviz Kuru Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: ARDL Yaklaşımı", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Sayı:1 (45), ss. 34-42.
- Basher, S.A., Sadorsky, P. (2006), "Oil Price Risk and Emerging Stock Markets", *Global Finance Journal*,Vol:17, pp.224- 251.
- Chia, R.C.J., Lim, S.Y. (2015), "Malaysian StockPrice and Macroeconomic Variables: Autoregressive Distributed Lag (ARDL) Bounds Test", *Kajian Malaysia*, Vol.33, pp. 85-103

- Çiftci, F.,Yıldız,R. (2015), “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Belirleyicileri: Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir Zaman Serisi Analizi”, *Business and Economics Research Journal*, Vol. 6 (4), pp.71-95.
- Erbaykal, E., Okuyan, H.A. (2007). “Hisse Senedi Getirileri ile Döviz Kuru İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Ampirik Bir Uygulama”, *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, Sayı:1 (1), ss. 77 – 89.
- Flynn, P. (2015), “Altın ve Petrol Her Zaman Zıt Değil”, Bloomberg, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1748041-altin-ve-petrol-dolar-ile-herzaman-zit-degil>” (05/10/2016)
- Gençtürk, M. (2009), “Finansal Kriz Dönemlerinde Makroekonomik Faktörlerin Hisse Senedi Fiyatlarına Etkisi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı.1 (14), ss. 127-136.
- Hammoudeh, S., Sarı, R., EWING, B.T. (2009), “Relationships among strategic commodities and with Financial Variables: A New Look”, *Contemporary Economic Policy*, Vol. 27(2), pp. 251-264.
- Jain, A., Ghosh, S. (2013), “Dynamics Of Global OilPrice, Exchange Rate And Precious Metal Price in India”, *Resources Policy*, Vol. 38, pp.88-93.
- Kendirli, S., Çankaya, M. (2016), “Ham Petrol Fiyatlarının BIST 100 ve BIST Ulaştırma Endeksleri ile İlişkisi, *Kastamonu Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:12,ss. 136-141.
- Kubalu, A. I., Mustpha, A.M., Muhammad, K. (2016),”Impact of Crude Oil Exports and Courruption on Economic Growth in Nigeria: Using ARDL Bound Test”, *Journal of Edicational Policy and Entrepreneurial Research*, Vol. 3(7), pp. 139-156.
- Le, T-H., Chang, Y. (2016), “Dynamics Between Strategic Commodities And Financial Variables: Evidence from Japan, *Resources Policy*, 50, pp. 1-9.
- Lundin, B. (2015), “Altın ve Petrol Her Zaman Zıt Değil”, Bloomberg, <http://www.bloomberght.com/haberler/haber/1748041-altin-ve-petrol-dolar-ile-herzaman-zit-degil>” (05/10/2016).
- Maysami, R.C., Howe, L.C.,Hamzah, M.A. (2004), “Relationship Between Macroeconomic Variables and Stock Market Indices: Cointegration Evidence From Stock Exchange of Singapore’s All- S Sector Indices”, *JournalPengurusan*, Vol. 24, pp. 47-77.
- Maysami, R. C., Koh, T. S. (2000), “A Vector Error Correction Model of the Singapore Stock Market”,*International Review of Economicsand Finance*, Vol. 9(1), pp.79 – 96.

- Mishra, S. (2015), “An Econometric Investigation of Long and Short Run Relationship Among Crude Oil Price, Exchange Rate and Stock Price in India: An ARDL-UECM Approach”, *Vilakshan: XIMB Journal of Management*, Vol. 12(2), pp.1-20.
- Mukherjee, T. K.,Naka, A. (1995), “Dynamic Relations Between Macroeconomic Variables and the Japanese Stock Market: An Application of A Vector Error Correction Model”, *The Journal of Financial Research*, Vol. 18(2), pp. 223-237.
- Muhammad, N., Rasheed, A. (2004), “Stock Prices and Exchange Rates: Are They Related? Evidence from South Asian Countries”, *Pakistan Development Review*, Vol. 41(4),pp. 535-549.
- Nagayasu, J. (2001),“Currency Crisis and Contagion: Evidence from Exchange Rate and Sectoral Indices of thePhilippines and Thailand”, *Journal of Asian Business*, Vol. 12, pp.529-546.
- Nieh, C-C., Lee, C-F. (2001),“Dynamic Relationship Between Stock Prices And Exchange RatesForG-7 Countries”, *The Quarterly Review of Economics and Finance*, Vol.41, pp. 477-490.
- Narayan, P.K.,Narayan, S. (2009), “Modelling the Impact of Oil Prices on Vietnam’s Stock Prices”, *Applied Energy*, Vol. 87(1), pp. 356-361.
- Nandha, M., Singh, H. (2011), “Short-Run And Long-Run Oil Price Sensitivity Of Chinese Stocks”, <http://centerforpbefr.rutgers.edu/2011PBFEM/Download/AS/AS-04/2011PBFEM-095.pdf>. (02.11.2016).
- Nordin, S., Nordin, N., Ismail, R. (2014), “The Impact of Palm Oil Price on theMalaysian Stock Market Performance”, *Journal of Economics and Behavioral Studies*, Vol. 6 (1),ss. 1-9.
- Ono, S. (2011), “Oil Price Shocks and Stock Markets in BRICs”, *TheEuropean Journal of Comparative Economics*, Vol. 8 (1), pp.29-45.
- Özer, A., Kaya, A., Özer, N. (2011),“Hisse Senedi Fiyatları ile Makroekonomik Değişkenlerin Etkileşimi”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 26(1), ss. 163-182.
- Pesaran, M.H. & Shin, Y. (1998), An Autoregressive Distributed-Lag Modelling Approach To Cointegration Analysis. (Ed.) S. Strom, *Econometrics and Economic Theory in the 20th Century* (pp. 371-413). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pesaran, M.H.,Shin, Y.,Smith. R.J. (2001), “Bound Testing Approaches to the Analysis of Long Run Relationships”, *Journal of Applied Econometrics*, Special Issue, Vol.16, ss. 289-326.
- Phylaktis, K.,Ravazzolo,F. (2005) “Stock Prices and Exchange Rate Dynamics”, *Journal of International Money and Finance*, Voi. 24(7), pp. 1031-1053.

- Poyraz, E., Didin, S. (2008), "Altın Fiyatlarındaki Değişimin Döviz Kuru, Döviz Rezervi ve Petrol Fiyatlarından Etkilenme Derecelerinin Çoklu Faktör Modeli İle Değerlendirilmesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi, İİBF Dergisi*. Sayı:13(2), ss. 93-104.
- Poyraz, E., Tepeli, Y. (2014), "Seçilmiş Makroekonomik Göstergelerin Borsa İstanbul XU100 Endeksi Üzerine Etkisinin Analizi", *Paradoks Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, Sayı: 2(11), ss.102-128.
- Sarı, R., Hammoudeh, S., Soytaş, U. (2010), "Dynamics Of Oil Price, Precious Metal Prices, And Exchange Rate", *Energy Economics*, Vol.32, pp.351-362.
- Shrestha, M. B., Chowdhury, K. (2005), "ARDL Modelling Approach to Testing the Financial Liberalisation Hypothesis", *University of Wollongong, Faculty of Business, Economics Working Papers*.
- Şener, S., Yılcı, V., Tıraşoğlu, M. (2013), "Petrol Fiyatları ile Borsa İstanbul'un Kapanış Fiyatları Arasındaki Saklı İlişkinin Analizi", *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Sayı:26, ss. 231-248.
- Şimşek, M., Kadılar, C. (2004), "Türkiye'nin İthalat Talebi Fonksiyonunun Sınır Testi Yaklaşımı ile Eşbütünleşme Analizi: 1970-2002", *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5(1), 27-34
- Tabak, B. M. (2006). "The Dynamic Relationship Between Stock Prices And Exchange Rates: Evidence For Brazil", *International Journal of Theoretical and Applied Finance*, Vol. 9(8), pp. 1377 – 1396.
- Yau, H-Y., NIEH, C-C., (2009), "Testing For Cointegration With Threshold Effect Between Stock Prices And Exchange Rates in Japan And Taiwan", *Japan and World Economy*, Vol. 21, pp. 292-300.
- Yıldırım, M., Bayar, Y., Kaya, A. (2014), "Enerji Fiyatlarının Sanayi Sektörü Hisse Senedi Fiyatları Üzerindeki Etkisi: Borsa İstanbul Sanayi Sektörü Şirketleri", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, Nisan, ss. 93-108

İşletmelerin Kurumsallaşma Kriterlerinin Belirlenmesine Yönelik Bir Ölçek Geliştirme Çalışması

Serkan AYLAN*

Hakan KOÇ**

Geliş Tarihi (Received): 02.12.2016 – Kabul Tarihi (Accepted): 12.12.2016

Öz

Kurumsallaşma, işletmelerin varlıklarını kişilerin varlığına bağımlı olmadan sürdürebilmesi olarak ifade edilmektedir. Modern dünyada ise, işletmelerin rekabetçi, yenilikçi ve sürdürülebilir bir yönetsel yapıya sahip olmaları kurumsallaşma ile doğrudan ilişkilidir. Kurumsallaşma; birtakım örgütsel ve yönetsel kriterlerin oluşturulması ve işletmelerin bu kriterleri gerçekleştirme düzeyleri ile belirlenebilmektedir. Bu araştırmanın amacı ise, işletmelerin kurumsallaşma düzeylerini ölçebilecek güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı geliştirmektir. Ölçek maddeleri araştırmacılar tarafından ilgili alan yazın taranarak ve uzman görüşlerine başvurularak hazırlanmıştır. 60 maddeden oluşan ölçeğin ilk hali, uzman görüşleri ve gerçekleştirilen geçerlik-güvenirlik analizleri sonucunda 48 maddeye indirilmiştir. 48 maddelik ölçeğin dokuz faktörlük bir yapıda olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda maddelerin hangi faktör altında toplandığını keşfetmek için Keşfedici Faktör Analizi ve ölçeğin özgün yapısının toplanan veri ile doğrulanıp doğrulanmadığı da Doğrulayıcı Faktör Analizi ile yapılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kurumsallaşma, Kurumsallaşma kriterleri, kurumsallaşma ölçeği, ölçek geliştirme.

*Öğr. Gör., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, serkanaylan@kmu.edu.tr

**Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Turizm Fakültesi, hkoc@gazi.edu.tr

A Scale Development Study To Determine Institutionalization Criteria of Enterprises

Abstract

Institutionalization is defined as the ability of organizations to live without being dependent on the existence of persons. Having competitive, innovative and sustainable managerial structure for organizations in contemporary world is associated with institutionalization. Institutionalization may be determined by establishment of some organizational and managerial criteria and the levels at which organizations fulfill them. The aim of this study is to develop a reliable and valid scale to measure the level of institutionalization. Items of the scale were prepared in the light of taking expert opinion by authors. In the first stage, the scale consisted of 60 items in total, and then reduced to 48 items as a result of expert opinions and validity-reliability analyzes. According to the results of Exploratory Factor Analysis, 48 items were gathered under 9 dimensions. Confirmatory factor analysis was used to test the validation of the scale structure with data.

Keywords: *Institutionalization, Institutionalization Criteria, Institutionalization scale, Scale development.*

Giriş

Küreselleşmenin artması ve rekabetin her geçen zaman daha da fazlalaşması, pazara yeni ve güçlü rakiplerin dahil olması gibi nedenler günümüzde işletmeleri, yaşamlarını idame ettirme konusunda yeni arayışlara sokmaktadır. Şiddetli rekabet ortamında yaşamını sürdürmeye ve büyümeye çalışan işletmelerin, yönetim tarz ve anlayışlarını gözden geçirip değiştirmeleri ve bu sayede içinde buldukları şiddetli rekabet çevresine uyum sağlamaları gerekmektedir. İşletmelerin yönetim şekli ve anlayışlarını değiştirme hususunda başvurulan kavramlardan bir tanesi de, son yıllarda çok popüler olan kurumsallaşma kavramıdır. En basit ifadeyle, mevzu ne olursa olsun her türlü etkileşim ve iletişimde belirli kuralların hakim olması demek olan (Kebeci,2011:97) kurumsallaşma kavramının dayandığı kurumsal teori ilk olarak 1948 yılında Philip Selznick tarafından ortaya atılmıştır. Selznick kurumsallaşmayı, fikirleri, değerleri, yayma süreci olarak tanımlamış; örgüt ve bireyler tarafından şekillenen, çevre tarafından sınırlamalar getirilen uygulamalı bir süreç olduğunu açıklamıştır (Gürol, 2011:26). Günümüz işletmeciliğine bakıldığında birçok işletmenin kurumsallaşma yönünde adımlar attığı, kurumsallaşma sürecine girdiği yönünde haberler göze çarpmaktadır. Ancak işletmelerin kurumsallaşma sürecine istinaden, işletmelerin kurumsallaşma düzeylerini belirleyen bir gösterge veya ölçek bulunmamaktadır. Çalışma bu bakımdan önem arz etmektedir.

1.Kurumsallaşma Kavramı

Kurumsallaşma, bir bireyin kişisel hayatından aile hayatına, kurum ve kuruluşlara, toplumlara ve toplumların birbirileriyle olan münasebetlerine değin bütün sosyal ilişkilerde, belli başlı kuralların hakim olmasıdır (Kebeci,2011:97). İşletmelerin yaşamı açısından ayrı bir öneme sahip olan kurumsallaşma; bir şirketin bireylerden bağımsız bir şekilde kurallara, standartlara, iş süreçlerine sahip olması, çevresindeki değişiklikleri takip eden sistem oluşturması ve çevresindeki gelişmelere uygun bir biçimde organizasyon yapısını hazırlaması, kendine has iletişim ve iş bitirme yöntemlerini kültürleştirmesi ve bu sayede diğer şirketlerden farklı ayırt edilebilen bir kimlik kazanma sürecidir (Karpuzoğlu, 2001: 45).

Kurumsallaşmada temel amaç, bireylere ve onların kendilerine has (firmayla içselleştirmedikleri) usullerinden bağımsızlaşarak, kurumsal işleyiş usullerinin geliştirilmesidir. Öteki taraftan, mevcut işgörenlerden bazılarının bulunmadığı durumlarda da işletme faaliyetlerini aksatmadan yürütebiliyor, geliştirebiliyor ve işe yeni alınan işgörenlerin faaliyetlerin nasıl yapıldığını örgütün kendisine özgü oluşturduğu sistemi içerisinde öğrenebiliyor ise, işletme kurumsallaşma anlamında önemli mesafeler almıştır denilebilir. Ayrıca, İşletme kurucu/ları (sahip veya patronları) da bir an için işletmeden belirli bir süre uzak

kalmaları durumunda, onların yokluğu yüksek düzeyde hissedilmeden faaliyetler yürütülebiliyor ise, yine işletme kurumsallaşma açısından önemli çalışmalar yapmıştır denilebilir (Bezirci, 2015:2).

İşletme belirli bir büyüklüğe geldiğinde artık aile bireyleri kısıtlı çalışanları ile işlere yetişemezler, işler aksamaya başlar, sürekli problemler yaşanır ve işlerin yürütülmesi, mümkün olmaz, böyle bir durumda işletmede; insan kaynakları, finans, üretim bölümü, ar-ge, pazarlama birimi gibi yeni birimlerin oluşmasına ihtiyaç vardır. Tabii bu birimlere yöneticilerin de getirilmesi gerekir. Artık patronun işin gidişatını görebilmesi için raporlara ihtiyacı vardır, çalışanları ile yakın ilişkisinin yerini seviyeli iletişime bırakır. İşletmede bürokrasi artar, işte bu düzeye gelen işletmeler için artık kurumsallaşma kaçınılmazdır (Kebeci, 2011:123).

2.Kurumsallaşma Kriterleri

İşletmelerde kurumsallaşmanın olup olmadığı ya da kurumsallaşma düzeylerinin ne olduğunu belirleyen evrensel kriterlere ihtiyaç vardır. Bu kriterler işletmenin kurumsallaşma göstergeleri olarak ifade edilebilir.

İşletmelerde bireylerden ziyade, kurallara ve sistemlere dayalı bir yönetimi esas alan kurumsallaşmanın göstergeleri şunlardır (Yazıcıoğlu ve Koç,2009; Bozkurt ve Bozkurt,2010;Karavardar,2010; Sözbilen, 2012):

- İşletme anayasası
- Formel Örgüt Yapısı (görev, yetki ve sorumlulukların net olarak belirlenerek iş ve görev tanımlarının yapılmış olması)
- Stratejik Planlama Süreci
- Profesyonelleşme
- Yetki Devri ve Yetkilendirme
- Yönetim Anlayışı ve Yönetime Katılma
- Karar Alma Şekli
- Etkin Bir İletişim Sisteminin Oluşturulması
- İç Denetim Faaliyetleri (Hesap Verebilirlik)

2.1. İşletme Anayasası

İşletmeleri güçlü kılan faktör sarsılmaz ilkeleridir. İşletmeleri kuşaktan kuşağa taşıyan faktörlerin başında bu ilke ve değerler gelmektedir. Zira sizi ayakta tutan değerleriniz yoksa güçlü bir fırtınada yolunuzu şaşırmanız içten bile değildir. Diğer yandan işletmeleri müşterilerin gözünde önemli kılan, en zorlu şartlarda dahi bulunduğu müşteri merkezli zemini terk etmemesi ve ayrıca bunu destekler bir şekilde güçlü bir manifesto ortaya koymasındır. Üstelik bunu yaparken şirketin varlık amacı olan kurucu değerlerinden de taviz verilmemesidir. Söz konusu değer ve ilkeler müşteriler, çalışanlar, ortaklar ve ailenin gelecek nesil ortakları, kısaca tüm paydaşları bir arada tutan bir çimento etkisine sahiptir (Zaim ve diğ.,2012:16).

İşletme anayasası, işletmenin vizyonu (vizyon) ve özgörevinin (misyon) bulunduğu işletmenin genel ve özel hedeflerin belirtildiği, işleyişle ve işle alakalı bütün ilkelerin ve kuralların yazılı bir biçimde ortaya konulan temel bir yol haritasıdır. Bütün işletmeler için işletme anayasasına sahip olmak, önemli bir kurumsallaşma göstergesidir. İşletme anayasasında belirtilen bütün ilkelerin ve kuralların hem aile fertleri (sahipler, ortaklar ve hissedarlar) için hem de aile dışından olan fertler (işgörenler, tedarikçiler, rakipler ve müşteriler) için ortaya çıkabilecek her türlü soruna ilişkin genel hatları çizen bir rehber özelliğinde olması gerekir (Yazıcıoğlu ve Koç, 2009:500). Kurumsallaşma hangi hususta olursa olsun her çeşit ilişki ve iletişimde bir takım kuralların egemen olmasıdır, buna istinaden örgütün faaliyetlerine ilişkin tüm süreçlerinde uyumlu kuralların olması ve bu kuralların mümkün mertebe yazılı hale getirilmesi diğer bir deyişle, bir işletme anayasasının olması ve gelecek nesillerin de bu vizyona haiz olarak yetiştirilmesi gerekir (Bilgin, 2007:2).

2.2. Profesyonelleşme

Profesyonelleşme, işletme bünyesinde yerine getirilen işlem ve işlerin o alanda uzmanlaşmış bireyler tarafından yapılması, görevlerin, yetki ve sorumlulukların uzmanlığa göre belirlenmesi ilkesine dayanmaktadır. Profesyonel yönetime geçme, gelişmekte olan işletmelerde işletme faaliyetlerinin duraksamasına, zarar görmesine ve hatta işletmeyi kuran ailenin dağılmasına bile sebep olabilir. Çünkü profesyonel yöneticiler, işletmenin gelişebilmesi için “iyi olan nedir?” konusu üzerine odaklanır ve işletmeyi kuran aile politikalarını göz ardı edebilir. Bu durum işletmede çatışmaya sebep olabilir. Öteki taraftan profesyonelleşme dendiğinde öncelikle işletmede çalışan işgörenlerin bütününün işletmeyi kuran aile dışındaki kişilerden oluşması gerekir gibi bir algı meydana gelmektedir. Bu durumda, profesyonelleşme yalnızca kurucu aile mensupları dışındaki bireylerin yönetimde istihdam edilmesi değil, aynı

zamanda kurucu aileye mensup bireylerin de sahip oldukları nitelik(bilgi, beceri ve eğitimleri) doğrultusunda bir görev almaları anlamına gelmektedir. Profesyonel elemanlar kendi alanında uzman olan kişiler olarak algılanmalı ve işletmede yapılacak bir iş paylaşımı ile bireylerin görevleri belirtilmelidir. Bu anlayış işletmenin kurumsallaşması hususunda önem arz eden bir gösterge niteliğindedir (Yazıcıoğlu ve Koç,2009:500).

İşletmenin profesyonelleşmesi yönetim kademesinde profesyonellerin istihdam edilmesi, işletme kültürünün profesyonel işgörenlerin niteliklerine destek verecek (sürekli eğitim, otonomi, vb.) şekilde geliştirilmesi ve işletmenin faaliyet gösterdiği sektördeki diğer profesyonel ve sektörel kurumlarla etkileşim halinde bulunması olarak açıklanabilir. İşletmelerin profesyonel hale gelmesine neden önemli bir faktör profesyonel işgörenlerin işletmedeki toplam çalışanlara olan oranıdır. Profesyonel işgören sayısı arttığı müddetçe işletmeler daha fazla profesyonel niteliğe sahip olmaktadır(Apaydın,2008:123).

Profesyonelleşmede öncelikle patron (işveren) ve yönetici pozisyonlarını birbirinden ayırmak oldukça önem arz etmekte olup, profesyonellerin, karar verirken patronun tesiri altında kalmaksızın bağımsız bir şekilde karar verebilmeleri ve patronun (işverenin) bazı zamanlarda gözlemci konumunda kalması gereklidir (Şahman, Tengilimoğlu ve Işık, 2008:8).

2.3. Formel Örgüt Yapısı

Bir örgütün yapısı, onun faaliyetlerinin içeriğiyle yakından ilişkilidir ve organizasyon yapılarındaki çeşitliliğin çoğu içeriksel faktörlerle açıklanabilir. Büyüklük, teknoloji, örgüt şeması veya sosyal fonksiyonlar gibi birçok faktör ve diğer örgütlere bağımlılık, bir örgütün yapısını ve faaliyetlerini etkilemede öncelikli önem verilmesi gerekenler olarak önerilir(Pugh, Hickson, Hinings ve Turner,1969: 91).

Kurumsallaşmanın belki de en çok öneme sahip göstergesinin bir sistem ve ekip yaratma yaklaşımı olduğu belirtilebilir. Öteki taraftan sistemler, ilkeler ve işletmenin kimliği ön plana çıkartılmalı ve bunlara işlev kazandırılması gerekir. Kurumsallaşma sürecini tamamlamış işletmeler göz önüne alındığında, bu işletmelerin kendi değer yargılarından, sistemlerinden ve ilkelerinden asla ödün vermedikleri görülmektedir (Akat ve Atılğan,1992: 35).

Organizasyon yapısında ilkelerin ve sistemlerin belirtilmesi; yapılması gereken işlerin standartlaştırılması, bir işin kimin tarafından, hangi sorumluluk ve yetki ile ne zaman, nerede, nasıl biçimde yapılacağına açık ve net bir şekilde ortaya konulması manasına gelir. Bu sebeple kurumsallaşma sürecini tamamlamış işletmelerde çalışanların görev, yetki ve sorumlulukları

açık ve net bir şekilde belirlenerek, iş analizleri kapsamında iş ve görev tanımları yapılmıştır (Yazıcıoğlu ve Koç, 2009:501).

Kurumsallaşma ile esnek, adapte olma yeteneği yüksek ve değişime açık örgütsel yapılar oluşturma amaçlanmaktadır. Örgüt yapılarının demokratik, katılımcı ve esnek bir yapıya kavuşturulması bu amacın gerçekleşmesini kolaylaştıracaktır (Sözbilen,2012:37).

2.4. Yetki Devri Ve Yetkilendirme

Yetki devri, bir yöneticinin herhangi bir konuda kendine verilen karar verme yetkisini, kendi isteği ile belli şartlar altında bir astına devretmesi olayıdır. Fakat yönetici gerekli gördüğü durumlarda bu yetkiyi tekrarda geri alabilir. Yetki devretmede esas olan şey, yetkisini devreden yönetici işin bitiminde hala sorumlu olan kişidir ve gerek duyduğundan veya daha iyi sonuçlar elde edebileceğini düşündüğünden kendinde olan bir hakkı geçici süreliğine astına devretmesidir (Karavardar, 2011:162).

Yetkinin devredilmesi, yönetim temelli başarılı uygulamaların ön koşuludur. Sonuçlardan sorumlu olmak için, yöneticiler tüm alanlarda ve özellikle insan kaynakları yönetiminde açık ve net bir yetki devriyle gerektiği şekilde güçlendirilmek zorundadırlar. Yetki devrinin öncelikli amacı, kaynakların daha etkin kullanımını teşvik etmek ve daha çevik ve duyarlı organizasyonların ortaya çıkmasını kolaylaştırmak ve böylelikle genel performansı artırmaktır (Ortiz, Gorita ve Vislykh, 2004:2).

İşletmeleri, kurumsallaşmanın gerektirdiği bir durum olarak, sorumluluk ve görev verdikleri çalışanlara yetkilerini de devredebilmelidirler. Aksi durumda yetkisi bulunmayan işgörenlerin görevlerini tam olarak yerine getirmeleri düşünülemez. Ancak bu aşamada dikkat edilmesi gereken en önemli husus görev, yetki ve sorumluluk denkleğinin tam olarak tesis edilmesidir (Yazıcıoğlu ve Koç, 2009:501).

2.5. Stratejik Planlama Süreci

Stratejik planlama, bir organizasyonun gelecek dönemlerde başarıyı yakalayabilmesi için, organizasyondaki tepe yönetim tarafından, geleceğin dizayn edilmesi, gerekli işlem ve operasyonların geliştirilmesine bir süreçtir. Stratejik planlama; işletmenin geleceğine ve yapısal değişimlerine yönelik olarak, öz görevini(misyonunu) ve tüm hedeflerini belirginleştirip, içinde bulunduğu çevrede ve faaliyet ortamındaki durumunu göz önüne alarak, işletme için kullanılabilir olan alternatiflerin içinden birini seçip uygulamaya geçirmek üzere

yapılan bir plandır (Demir ve Yılmaz, 2010:69). Stratejik planlama sürecinde önce işletmenin genel amaçları(stratejik amaçları) belirlenir. Daha sonra bu amaçları gerçekleştirmek için işletmenin yakın, genel ve uluslar arası çevre koşulları analiz edilerek bu çerçeveler içinde faaliyette bulunmak, faaliyetleri geliştirmek ve genişletmek için imkanlar ve fırsatlar, sıkıntıların ve tehlikelerin neler olduğunun teşhis edilmesine çalışılır. Daha sonra bu çevre içinde faaliyette bulunulacak işletmenin genel olarak ve işletme fonksiyonları bakımından (satın alma, üretim, pazarlama, personel, finansman araştırma ve geliştirme, muhasebe vb) güçlü ve zayıf yönlerin belirlenmesi yapılır (Koç ve Topaloğlu,2010:96).

İşletmelerin stratejik planlarının olması ya da stratejik planlama sürecini yönelik faaliyetlerin yürütülmesi kurumsallaşmanın diğer bir önemli göstergesidir. Bu çerçevede işletmeler öncelikle, uzun vadeli amaç ve hedefler belirlerler, ikinci olarak bu amaç ve hedeflerin tüm paydaşlar tarafından bilinmesini sağlar, üçüncü aşamada, tüm işletme çalışanlarının bu amaç ve hedeflere inanması ve son olarak topyekün harekete geçilmesini sağlar.

2.6. Yönetim Anlayışı ve Yönetime Katılma

Bir yöneticinin sahip olabileceği en önemli değer insan kaynağıdır. O insan kaynağı çok daha güvenilen, sadakat sahibi ve çalışmak için daha çok gayret gösterdiği sürece, işletmenin üretken ve etkin bir yapıda olması, bununla bağlantılı olarak kapasitesi de daha artacaktır. Çalışanların karar verme gücü ve sorumlulukları arttırılabildiği süre boyunca, yöneticilerine daha fazla güvenip ve onlara karşı olan bağlılıkları yüksek olacaktır (Bartle,2015). Dolayısıyla kurumsallaşmayı etkileyen faktörlerden diğer bir faktör de yönetim anlayışı ya da yönetim tarzıdır. İşletmelerin kurumsallaşma sürecinde karşılarına çıkan problemlerin üstesinden gelebilmesi, yönetim kademelerindeki bütün yöneticilerin kurumsallaşma kabiliyetlerinin geliştirilmesiyle ilişkilidir. Kurumsallaşmış işletmeler dikkatle incelendiğinde, öncelikle göze çarpan noktalardan bir tanesi demokratik, katılımcı ve esnek bir yönetim tarzına sahip olduklarıdır (Şahman ve diğ.,2008:8).

Katılımcı yönetim, örgüte yön verecek kararlarda, yalnızca belirli yöneticilerin değil, aynı zamanda iş görenlerin de katkısının veya etkisinin olması anlamına gelir. Bu durum, her bir şahsın karar almada aynı düzeyde haklara sahip olduğu toplumsal yönetim ya da kooperatif yönetimiyle aynı manada değildir ve görüşme sonunda alınan karar için salt çoğunluğun reyini veya oybirliğinin sağlanması sonuç anlamında bir yargı değildir. Katılımcı yönetimde, belirlenmiş yönetici/ler karar almada hala nihai sorumluluğa sahip birey/lerdir. Fakat yönetim

tarafında alınan kararlardan etkilenecek olan çalışanlardan, yönetimin karar alma sürecinde eylemli bir şekilde gözlemlerini, değerlendirmelerini ve tavsiyelerini sunmaları beklenir (Bartle, 2015). Kurumsallaşma sürecini tamamlamış işletmelerdeki yöneticilerin ortak özelliği, sorumluluğu altında çalışan iş görenlerini işletmenin sorunları üzerinde düşünmeye yönlendiren bireyler olmasıdır. Üst yöneticilerin bu anlayışı zaman içerisinde öteki yöneticilere de geçerek, işletmede insan kaynağına önem veren yöneticilerin niceliği artış göstermekte ve işletmede herkes için uygun bir işletme iklimi ortaya çıkarılmaktadır (Taş ve Akdemir,2005:5).

2.7. Karar Alma Şekli

Bir işletmenin yaşamını devam ettirebilmesi için etkili kararlar alabilmesi çok önemlidir. Ancak bu kararların antik çağlardaki gibi yıldızlara, güneşe veya aya bakarak alınması mümkün değildir. Çünkü hayatını idame ettirmek zorunda olan bir canlı niteliğindeki işletmenin, içinde bulunduğu ortama ayak uydurabilmesi için o ortamın şartlarını devamlı olarak tanınması ve takip etmesi gerekir (Yücel, Gökdeniz ve Erbaşı, 2006:213).

Karar verme, belli bir başlama noktasına sahip olan ve bu noktadan sonra farklı iş, faaliyet veya düşüncelerin birbirini takip ettiği ve sonuçta bir seçimin yapılması ile biten bir işler topluluğu ve süreç olarak ele alınmalıdır (Koçel,2013:113). Kurumsallaşma sürecine girmemiş işletmelerde bu durum, planlanmamış ve otokratik bir yönetim tarzı ile devam ettirilir. Bunun yanı sıra karar alma olayı, işletmeyi kuran aile fertlerinin hakim ve etkin olduğu bir ortamda gerçekleştirilir. Kurumsallaşmanın gerektirdiği bir durum olmak üzere karar alma sürecinde kararlar, katılımcı bir yöntemle o kararları uygulayacak olanların da katılımı ile alınmalıdır (Yazıcıoğlu ve Koç,2009:501).

2.8. Etkin Bir İletişim Sisteminin Oluşturulması

İletişim, bireyler arası duygu, düşünce, bilgi ve fikirlerin aktarılması yoluyla oluşan etkileşim sürecine denir. Dolayısıyla, toplumsal faaliyetlerin tümünde ve belirli bir organizasyon yapısının kurulmasında, bireyler arası ilişkilerin uyumlu hale getirilmesinde ve görevlerin yerine getirilmesinde, yeterli düzeyde ve verimli bir iletişime gereksinim duyulmaktadır. Bu sebepten, organizasyon içerisinde ve dışında devamlı bilgi alışverişi ayrıca bir önem arz etmektedir. Organizasyondaki kişiler arasında olması gereken ideal ilişkiyi sağlayan öge ise örgütsel iletişimidir. Çevresi tarafından tesir edilen ve eş zamanlı olarak çevresine de tesir eden kompleks bir açık sistem meydana getiren örgütsel iletişim, mesajların akışını, amacını, yönünü ve araçlarını da içinde barındırmaktadır (Er,2013:4).

İşletmede çalışanlara doğru bilginin ulaştırılması son derece önemlidir. Üstten aşağı doğru akan bilgi üst yönetimin isteklerini ve niyetlerini yansıtır. Alttan yukarı doğru verilen bilgi faaliyet sonuçlarını içerir. İşletmede iletişim eksikliği olmaması için aynı zamanda yatay bilgi akışına da gereksinim vardır. İşletmeler, etkili iletişimi sağlayabilmek için, birtakım sistemler, yapılar oluştururlar, bu şekilde işin içinde olan/ (olmayan) bireylerin görüşlerini, duygularını, fikirlerini açıklayabilmeleri için ortam sağlarlar (Darman,2015: 90).

İşletmelerin kurumsal bir örgüt yapısında olması temel olarak, süreklilik ve çok yönlülük arz eden bir iletişim sisteminin oluşturulmasını, işin yavaşlamasına ve gecikmesine imkan vermeden, belirlenen standartlardan sapmaları ortaya çıkaran bir kontrol sisteminin yaratılmasını gerektirir. İletişim sisteminin faal bir biçimde kurulması örgüt üyelerinin ve dışarıdan getirilen profesyonel işgörenlerin, önceden belirlenmiş hedefler yönünde karşılıklı birbirileriyle olan iletişimini daha kolay hale getirecektir (Alayoğlu, 2003: 23).

İşletmelerin etkili bir iletişim sistemine sahip olmaları, belirlenmiş amaç ve hedefler çerçevesinde tüm bireylerin ortak hareket etmelerinde önemli bir role sahiptir. Aksi durumda örgütü oluşturan bireyler arasında anlaşmazlıklar, çatışmalar ve ayrışmaların olması kaçınılmazdır.

2.9. İç Denetim Faaliyetleri (Hesap Verebilirlik)

Uluslararası iç denetim standartlarına göre; iç denetim bir örgütün faaliyetlerini daha da geliştirme ve bu faaliyetlere değer kazandırma amacına sahip bağımsız ve nesnel bir güvence ve kurmaylık faaliyetidir. İç denetim, örgütün risk yönetimi, denetim ve kurumsal yönetim süreçlerinin verimliliğini inceleme ve geliştirme amacı doğrultusunda disiplinli ve sistemli bir anlayışa sahip olarak örgüt hedeflerine ulaşılmasına yardım eder (Darman, 2015: 184).

İç denetim faaliyetleri, işletmelerde kurumsal yönetim uygulamalarının güçlendirilmesinde son derece önemli rol oynamaktadır. İşletmedeki etkin bir iç denetim hizmetinin varlığı, işletmenin kontrol mekanizmalarının sağlıklı bir şekilde çalışmasına yardımcı olabileceği gibi operasyonel risklerin, hilenin ve gelir kayıplarının en aza indirilmesine katkıda bulunur (Doyrangül, 2002:35; Tüm, 2013:94).

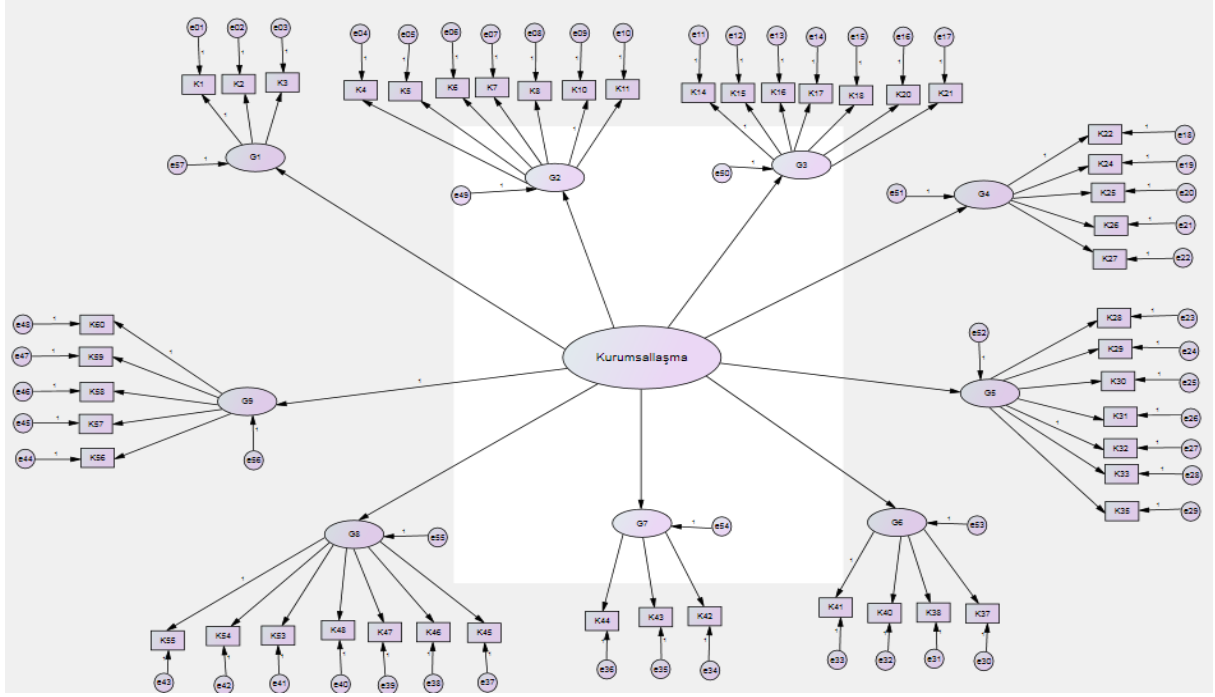
Hesap verme (accountability); bir hususta yetkisini kullanan, karar alan, işlem yapan veya faaliyette bulunan birey veya organın, kullandığı yetkiden, aldığı karardan, yaptığı işlemde ve yürüttüğü faaliyetinden sorumlu tutulabilmesi ve kendisinden açıklama talep edilebilmesidir. İç denetim kapsamında, hesap veren bireyler, sorumluluğu altında bulunan birey ya da organlara; aldıkları kararın, yaptıkları işlemin, kullandıkları yetkinin ve yerine

getirdikleri faaliyetin, şekil ve içerik yönünden mevcut prosedürlere, önceden belirlenen amaçlara, etik kurallara ve iş gereklerine uygun olduğunu kanıtlamakla yükümlüdürler. Hesap soranla hesap verenin kim olduğuna yönelik sorunun yanıtı ise, ilişkinin taraflarına göre farklılık gösterebilmektedir. Örneğin yönetim kurulu, hissedarlara ve öteki paydaşlara hesap vermek zorundadır. Aynı yönetim kurulu, işletmeyi fiili olarak yönetmekte olan tepe yöneticilere hesap soran bir konumdadır. Bu ilişkide de yöneticiler yönetim kuruluna hesap vermektedirler. Yönetim kuruluna hesap veren durumda bulunan yöneticiler ise; işletme içerisindeki birim ve çalışanlara karşı hesap soran kişi konumunda yer almaktadır (Alp ve Kılıç, 2014:61-62).

3.Yöntem

Bu araştırma bir ölçek geliştirme çalışmasıdır. Kurumsallaşma kavramına yönelik ilgili literatür tarandıktan sonra bir model oluşturulmuş ve bu model doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir.

Ölçeğin maddeleri oluşturulurken ilk olarak ilgili literatürün taranması sonucu konuyla ilgili ve uyumlu olduğu düşünülen ölçekler (Yağcı ve Çevirgen,2014; Erşahan,2011;Sözbilen,2012; Akyol,2010) incelenmiş ve kurumsallaşmayı oluşturan 9 boyutta açıklayabilecek 60 ifadeye yer verilmiştir. Oluşturulan ölçek formu 30 katılımcıdan oluşan bir pilot uygulama ile analiz edilmiş ve bazı ifadelere yönelik düzeltmeler yapılmıştır. Pilot uygulama sonrasında Karaman ilinde faaliyet gösteren konaklama işletmeleri çalışanlarına 200 işgörene anket uygulaması yapılmış olup analize uygun olan 112 form değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmaya katılan işgörenlerin cinsiyet, yaş, eğitim durumu ve görev yaptığı departmanlar açısından farklı gruplar oluşturmaktadır. Elde edilen veriler analiz edilirken öncelikli olarak keşfedici faktör analizi ve sonrasında ise, doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır.

Şekil-1: Araştırma Modeli

4. Bulgular

4.1. Keşfedici Faktör Analiz Sonuçları

Keşfedici Faktör Analizi(KFA) aynı yapıyı ya da niteliği ölçen değişkenleri bir araya toplayarak ölçmeyi az sayıda faktör ile açıklamayı amaçlayan bir istatistiksel tekniktir (Büyüköztürk, 2009). Faktör analizi, tüm veri yapıları için uygun olmayabilir. Verilerin, faktör analizi için uygunluğu Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Barlett küresellik(sphericity) testi ile incelenebilir. KMO katsayısının .60'dan büyük olması ve Barlett küresellik (sphericity) testinin anlamlı çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğunu gösterir (Büyüköztürk,2009:126). Bu çalışmada verilerin keşfedici faktör analizi için uygun olup olmadığı KMO katsayısı ve Barlett küresellik testi ile belirlenmiştir. KMO Testi değeri ,890;BartlettSphericity testi değeri 6784,946 ($p<.001$) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Bu araştırmada varimax rotasyon kullanılmıştır. KFA sonucunda ölçeğin öz değeri 1'den büyük 9 alt boyuttan oluştuğu, birinci alt boyutun toplam varyansın % 82,68'ini ikinci alt boyutun % 66,21'ini,üçüncü alt boyutun % 56,64 'unu, dördüncü alt boyutun % 65,26'sını, beşinci alt boyutun % 63,53'ünü, altıncı alt boyutun % 65,97'sini, yedinci alt boyutun % 75,75'ini, sekizinci alt boyutun % 61,93'ünü ve dokuzuncu alt boyutun %68,41'ini açıkladığı tespit edilmiştir. Dokuz alt boyut, ölçekteki toplam varyansın % 50,66'sını açıklamaktadır. Tablo 1'de ölçeğin her boyutu için ayrı ayrı yapılan analizler verilmiştir. Analiz sonuçlarına göre,

öncelikle bütün alt boyutların KMO testi sonuçları kabul edilen değer olan ,60'tan büyük çıkmıştır. Bu sonuçlar örneklem çapının yeterli olduğunu göstermektedir.

Ayrıca tüm alt boyutların Bartlett' testi sonuçlarına bakıldığında hepsinin de anlamlı sonuçlar vermiş olması bu ölçek maddelerine faktör analizi yapılmasının doğru olduğunu, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir.

Ölçekteki 9 alt boyutun her birinin iç tutarlılık anlamında güvenilirlik katsayılarının $Max_{\alpha}=0,925$ (profesyonelleşme boyutu) ile $Min_{\alpha}=0,820$ (yönetim anlayışı ve yönetime katılma boyutu) arasında değişerek yüksek bir oran sergiledikleri görülmektedir.

Tablo 1: Keşfedici Faktör Analizi Sonuçları

Alt Boyut	Madde	Faktör yükleri	Öz değer	Açıklanan Varyans oranı %	KMO Değeri	Bartlett Test Sonucu	Cronbach's Alpha
1. İşletme Anayasası	1. İşletmemizde iş ve işleyişe ilişkin tüm ilke ve kuralların yazılı olarak ortaya konulduğu bir işletme anayasası vardır.	,887	2,480	82,682	,720	205,701	,894
	2. İşletme anayasası, işletmede görev yapan tüm personel için geçerlidir.	,939					
	3. İşletme anayasasına işletme sahibi aile üyesi olsun veya olmasın tüm personel uymakla yükümlüdür.	,901					
2. Profesyonelleşme	4. İşletmemizde iş ve işlemler alanında uzman kişiler tarafından yerine getirilmektedir.	,772	5,297	66,215	,917	585,989	,925
	5. İşletmemizde görev, yetki ve sorumluluk dengesi, uzmanlık esasına göre belirlenmektedir.	,811					
	6. İşletmemize personel alımında uzmanlığa dayalı bir seçim ve yerleştirme sistemi.	,874					
	7. İşe yeni alınacak kişilerin belirlenmesinde profesyoneller söz sahibidir.	,827					
	8. İşletmemizde çalışanların terfi ettirilmesi işi yapmalarına ve yeteneklerine göre yapılmaktadır.	,839					
	9. İşletmemizde personele yönelik performans ölçümü ve değerlendirme yapılmaktadır.	,822					
	10. İşletmemizde tüm personele pozisyon ve performansına göre adil bir ücret politikası uygulanmaktadır.	,849					
3. Formel örgüt yapısı	11. İşletmemizde bir işin kim tarafından nerede, ne şekilde, hangi yetki ve sorumluluklar ile yerine getirileceği açık bir biçimde ortaya konulmuştur.	,792	5,098	56,642	,909	513,429	,902
	12. İşletmemizde çalışanların görev, yetki ve sorumlulukları yazılı hale getirilmiştir.	,816					
	13. İşletmemizde prosedürler ve işletme kurallarının anlatıldığı yazılı el kitapçığı bulunmaktadır.	,724					
	14. İşletmemizde çalışma şartları ve güvenlik gibi konularla ilgili çalışanlar için bilgi kitapçığı bulunmaktadır.	,813					

	15. İşletmemizde, kimin kime bağlı olduğunu (ast-üst ilişkilerini) gösteren yazılı bir organizasyon şeması bulunmaktadır.	,779					
	16. İşletmemizde açıkça ve yazılı olarak belirlenmiş personeli seçme ve yerleştirme politikası mevcuttur.	,818					
	17. İşletmemizde yazılı ödüllendirme ve cezalandırma sistemi mevcuttur.	,726					
4. Yetki devri ve yetkilendirme	18. İşletmemizde tüm çalışanlara görev ve sorumlulukları doğrultusunda yetki devri yapılmaktadır.	,840	3,916	65,265	,867	368,480	,891
	19. İşletmemizde gerektiğinde astlara yeterlilikleri oranında yetki devri yapılmaktadır.	,831					
	20. İşletmemizde çalışanlar görevlerini yapabilmek için sık sık üstlerinden izin almak zorunda değildir.	,737					
	21. İşletmemizde astlara verilen sorumluluklar ile yetkiler birbirine denktir.	,860					
	22. İşletmemizde personel, görevini yerine getirme esnasında sorumluluklarını devredebileceği ya da devralacakları kişileri bilir.	,861					
5. Stratejik planlama süreci	23. İşletmemizin yazılı bir misyon ifadesi vardır.	,861	5,718	63,533	,918	728,876	,855
	24. İşletmemizin yazılı misyon ifadesi herkes tarafından bilinir.	,853					
	25. İşletmemizin yazılı bir vizyon ifadesi vardır.	,888					
	26. İşletmemizin yazılı vizyon ifadesi herkes tarafından bilinir.	,857					
	27. İşletmemizin genel ve özel hedefleri bellidir.	,830					
	28. İşletmemizde planlar yapılırken her zaman uzun vadeli düşünülür.	,852					
	29. İşletme içindeki bölümlerde ve farklı (alt/üst) düzeylerde iyi bir amaç uyumu vardır.	,804					
6. Yönetim anlayışı ve yönetime katılma	30. İşletmemizde çalışanlar işletmenin örgütsel hedeflerini açıkça bilirler.	,874	3,299	65,974	,861	272,809	,820
	31. İşletmemizde demokratik bir yönetim anlayışı mevcuttur.	,858					
	32. İşletmemizde tüm çalışanlar işletme süreçlerine dâhil edilmektedir.	,877					
	33. İşletmenin genelini ilgilendiren konularda sadece yöneticilerin değil diğer çalışanların da görüşü alınır.	,795					
7. Karar alma şekli	34. İşletmemizde iş ve işlemlere ilişkin kararlar ilgili çalışanların katılımı ile alınmaktadır.	,854	2,273	75,758	,724	132,329	,840
	35. İşletmemizde stratejik kararların alınmasında mümkün olduğunca çok çalışanın görüşleri alınır.	,880					
	36. İşletmemizde kararlar katılımcı ve uzlaşmaya dayalı bir şekilde alınır.	,877					
8. Etkin bir iletişim sisteminin	37. İşletmemizde çok yönlü bir iletişim sistemi vardır.	,797	4,955	61,939	,884	540,929	,912
	38. İşletmemizde tüm bireyler aracısız birbirleriyle iletişim kurar.	,821					
	39. Çalışanlar arasında zor konularda bile anlaşma sağlamak kolaydır.	,752					

	40. Çalışanlar arasında işleri yapmanın doğru ve yanlış yolları ile ilgili açık bir anlaşma vardır.	,817					
	41. İşletmemizde çalışanlar üstleriyle rahatlıklar iletişime geçebilirler.	,808					
	42. İşletmemizde departman amirleri tarafından verilen talimatlar kısa bir sürede astlara ulaşır.	,782					
	43. İşletmemizde yöneticiler çalışanlarla, iş ile ilgili bilgileri verebilmek için sürekli iletişim halindedirler.	,789					
9. İç denetim faaliyetleri (hesap verebilirlik)	44. İşletmemizde iç denetim uygulanmaktadır.	,854	3,421	68,411	,832	291,611	,883
	45. İşletmemizde işlerin aksamadan yürütülmesi için departmanlar sürekli kendilerini kontrol ederler.	,855					
	46. İşletmemizle ilgili bilgilere ilgili kişi ve kuruluşlarca ulaşılabilirlik.	,818					
	47. İşletmemiz, paydaşlarına (hissedar, müşteri, kamu kurumları vs) karşı her konuda açıklayıcıdır.	,832					
	48. İşletme ile ilgili sonuçlar herkesle paylaşılır.	,774					

4.2. Doğrulayıcı Faktör Analiz (DFA) Sonuçları

Ölçeği oluşturan maddelerin, hangi faktör altında toplandığını keşfetmek için KFA yapıldıktan sonra, ölçeğin öngörülen kuramsal yapısını doğrulamak için de Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA, daha önce belirlenmiş ölçeklerin özgün yapısının toplanan veri ile doğrulanıp doğrulanmadığını tespit etmek amacıyla yapılmaktadır. Araştırmacının bir ölçeği DFA ile doğrulaması, o ölçeğin geçerli bir ölçek olduğuna işaret eder. Bir araştırmada uygulanacak temel analizlerden önce DFA uygulanarak ölçeklerin geçerliliğine dair kanıtlar sunulması yaygın kabul gören bir anlayıştır (Gürbüz ve Şahin, 2016: 334).

Tablo 2: Kurumsallaşma Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizi Bulguları

Boyutlar	Maddeler	Tahmin	Standart Tahmin	Standart Hata	Kritik Değer	P
İşletme Anayasası	1. İşletmemizde iş ve işleyişe ilişkin tüm ilke ve kuralların yazılı olarak ortaya konulduğu bir işletme anayasası vardır.	1	0,804			
	2. İşletme anayasası, işletmede görev yapan tüm personel için geçerlidir.	1,201	0,933	0,105	11,447	***
	3. İşletme anayasasına işletme sahibi aile üyesi olsun veya olmasın tüm personel uymakla yükümlüdür.	1,155	0,852	0,112	10,351	***

Profesyonelleşme	4. İşletmemizde iş ve işlemler alanında uzman kişiler tarafından yerine getirilmektedir.	0,865	0,742	0,099	8,704	***
	5. İşletmemizde görev, yetki ve sorumluluk dengesi, uzmanlık esasına göre belirlenmektedir.	0,808	0,761	0,09	9,011	***
	6. İşletmemize personel alımında uzmanlığa dayalı bir seçim ve yerleştirme sistemi.	1,023	0,842	0,098	10,453	***
	7. İşe yeni alınacak kişilerin belirlenmesinde profesyoneller söz sahibidir.	0,978	0,792	0,103	9,501	***
	8. İşletmemizde çalışanların terfi ettirilmesi işi yapmalarına ve yeteneklerine göre yapılmaktadır.	1,114	0,839	0,108	10,305	***
	9. İşletmemizde personele yönelik performans ölçümü ve değerlendirme yapılmaktadır.	1	0,802			
	10. İşletmemizde tüm personele pozisyon ve performansına göre adil bir ücret politikası uygulanmaktadır	1,142	0,82	0,114	9,971	***
Formel Örgüt Yapısı	11. İşletmemizde bir işin kim tarafından nerede, ne şekilde, hangi yetki ve sorumluluklar ile yerine getirileceği açık bir biçimde ortaya konulmuştur.	1	0,788			
	12. İşletmemizde çalışanların görev, yetki ve sorumlulukları yazılı hale getirilmiştir.	0,994	0,661	0,114	8,701	***
	13. İşletmemizde prosedürler ve işletme kurallarının anlatıldığı yazılı el kitapçığı bulunmaktadır.	0,972	0,773	0,134	7,238	***
	14. İşletmemizde çalışma şartları ve güvenlik gibi konularla ilgili çalışanlar için bilgi kitapçığı bulunmaktadır.	1,089	0,772	0,121	8,994	***
	15. İşletmemizde, kimin kime bağlı olduğunu (ast-üst ilişkilerini) gösteren yazılı bir organizasyon şeması bulunmaktadır.	1,102	0,651	0,131	8,423	***
	16. İşletmemizde açıkça ve yazılı olarak belirlenmiş personeli seçme ve yerleştirme politikası mevcuttur.	0,984	0,812	0,106	9,241	***
	17. İşletmemizde yazılı ödüllendirme ve cezalandırma sistemi mevcuttur	0,889	0,753	0,125	7,091	***
Yetki Devri Ve Yetkilendirme	18. İşletmemizde tüm çalışanlara görev ve sorumlulukları doğrultusunda yetki devri yapılmaktadır	1	0,65			
	19. İşletmemizde gerektiğinde astlara yeterlilikleri oranında yetki devri yapılmaktadır.	0,934	0,801	0,095	9,812	***
	20. İşletmemizde çalışanlar görevlerini yapabilmek için sık sık üstlerinden izin almak zorunda değildir.	0,889	0,817	0,119	7,454	***
	21. İşletmemizde astlara verilen sorumluluklar ile yetkiler birbirine denktir.	1,089	0,85	0,102	10,716	***
	22. İşletmemizde personel, görevini yerine getirme esnasında sorumluluklarını devredebileceği ya da devralacakları kişileri bilir.	0,997	0,831	0,096	10,358	***
Stratejik Planlama Süreci	23. İşletmemizin yazılı bir misyon ifadesi vardır.	1,074	0,843	0,101	10,672	***
	24. İşletmemizin yazılı misyon ifadesi herkes tarafından bilinir.	1,086	0,891	0,103	10,572	***
	25. İşletmemizin yazılı bir vizyon ifadesi vardır.	1,089	0,851	0,097	11,23	***
	26. İşletmemizin yazılı vizyon ifadesi herkes tarafından bilinir.	0,986	0,86	0,095	10,374	***
	27. İşletmemizin genel ve özel hedefleri bellidir.	1	0,795			

Yönetim Anlayışı Ve Yönetime Katılma	28. İşletmemizde planlar yapılırken her zaman uzun vadeli düşünülür.	1,006	0,819	0,101	9,949	***
	29. İşletme içindeki bölümlerde ve farklı (alt/üst) düzeylerde iyi bir amaç uyumu vardır.	1,098	0,923	0,123	8,908	***
	30. İşletmemizde çalışanlar işletmenin örgütsel hedeflerini açıkça bilirler.	1,014	0,824	0,109	9,279	***
	31. İşletmemizde demokratik bir yönetim anlayışı mevcuttur.	1,063	0,811	0,112	9,465	***
	32. İşletmemizde tüm çalışanlar işletme süreçlerine dâhil edilmektedir.	1,028	0,852	0,104	9,881	***
Karar Alma Şekli	33. İşletmenin genelini ilgilendiren konularda sadece yöneticilerin değil diğer çalışanların da görüşü alınır.	1	0,771			
	34. İşletmemizde iş ve işlemlere ilişkin kararlar ilgili çalışanların katılımı ile alınmaktadır.	0,933	0,77	0,103	9,082	***
	35. İşletmemizde stratejik kararların alınmasında mümkün olduğunca çok çalışanın görüşleri alınır.	1	0,816			
Etkin Bir İletişim Sisteminin Oluşturulması	36. İşletmemizde kararlar katılımcı ve uzlaşmaya dayalı bir şekilde alınır.	0,988	0,798	0,104	9,535	***
	37. İşletmemizde çok yönlü bir iletişim sistemi vardır.	1,058	0,712	0,108	9,808	***
	38. İşletmemizde tüm bireyler aracısız birbirleriyle iletişim kurar.	0,975	0,75	0,11	8,881	***
	39. Çalışanlar arasında zor konularda bile anlaşma sağlamak kolaydır.	0,979	0,815	0,119	8,218	***
	40. Çalışanlar arasında işleri yapmanın doğru ve yanlış yolları ile ilgili açık bir anlaşma vardır.	1,034	0,699	0,113	9,131	***
	41. İşletmemizde çalışanlar üstleriyle rahatlıklar iletişime geçebilirler.	0,884	0,676	0,115	7,713	***
	42. İşletmemizde departman amirleri tarafından verilen talimatlar kısa bir sürede astlara ulaşır.	0,927	0,773	0,115	8,033	***
İç Denetim Faaliyetleri (Hesap Verebilirlik)	43. İşletmemizde yöneticiler çalışanlarla, iş ile ilgili bilgileri verebilmek için sürekli iletişim halindedirler.	1	0,791			
	44. İşletmemizde iç denetim uygulanmaktadır.	1,019	0,788	0,131	7,792	***
	45. İşletmemizde işlerin aksamadan yürütülmesi için departmanlar sürekli kendilerini kontrol ederler.	1,115	0,847	0,134	8,316	***
	46. İşletmemizle ilgili bilgilere ilgili kişi ve kuruluşlarca ulaşılabilir.	0,98	0,79	0,126	7,799	***
	47. İşletmemiz, paydaşlarına (hissedar, müşteri, kamu kurumları vs) karşı her konuda açıklayıcıdır.	0,973	0,738	0,133	7,316	***
	48. İşletme ile ilgili sonuçlar herkesle paylaşılır.	1	0,692			

Her istatistiksel sonuç çıkarım yönteminde olduğu gibi, doğrulayıcı faktör analizinde de modelin uyum iyiliğinin testi yapılır. Uyum iyiliği için geliştirilen çok sayıda test istatistikleri vardır.

DFA'da ise tek bir testin sonucuna göre değil, çeşitli uyum indeks sonuçlarına göre modelin teori ile uyumlu olup olmadığı kararı verilir. Modelde maddelerin faktör yükleri çok iyi çıksa bile uyum indekslerinin normal değerleri yakalayamayabilir. Bu uyum indeksleri χ^2 , χ^2/sd , GFI, AGFI, RMSEA, RMR, SRMR gibi isimler alır (Çapık, 2014: 199). Bu çalışmada literatürde

yaygın olarak kullanılan uyum iyiliği istatistiklerinden dördü (χ^2/df , GFI, CFI, RMSEA) kullanılmıştır.

Tablo 3: Modele İlişkin İdeal Uyum İstatistiği Değerleri

İndeks	Mükemmel uyum değerleri	Kabul edilebilir uyum değerleri
χ^2/df	<2	<5
GFI	>0,95	>0,90
CFI	>0,95	>0,90
RMSEA	<0,05	<0,10

Kaynaklar: Aytaç ve Öngen,2012; Çapık,2014; Çintaş Yıldız ve Yavuz, 2012; Türkmen,2012.

Tablo 4: Kurumsallaşma Ölçeğine Yönelik Doğrulayıcı Faktör Analizi Uyum İstatistikleri

χ^2/df	GFI	CFI	RMSEA
1,975	0,903	0,906	0,044

Tablo 3 ve Tablo 4 birlikte incelendiğinde Ki - Kare / Sd indeksi: $1,975 < 2$ olduğu için mükemmel bir uyumu, Uyum İyiliği İndeksi (GFI) : $0,903 < 0,90$ olduğu için kabul edilebilir seviyede bir uyumu , Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI): $0,906 < 0,90$ olduğu için kabul edilebilir düzeyde bir uyumu ve Kök Ortalama Kare Yaklaşım Hatası (RMSEA): $0,044 < 0,10$ olduğu için kabul edilebilir bir uyumu göstermektedir. Sonuç olarak elde edilen bu uyum indeksleri modelin iyi bir uyuma sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Kurumsallaşma kavramı, günümüzde işletmelerin rekabet edebilme ve hayatta kalabilmek için başvurduğu önemli bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Kısaca işletme faaliyetlerini bireylerden bağımsız, sistem ve kural temelli bir süreç olarak devam ettirmeyi amaçlayan kurumsallaşma; ister imalat sanayi olsun ister turizm gibi hizmet sektörleri olsun birçok alanda kendini göstermektedir. Birçok büyük ve büyümekte olan işletmenin kurumsallaşma sürecini tamamlamış ve emin adımlarla yoluna devam ettiği görülmektedir. Bu çalışmanın amacı işletmelerin kurumsallaşma düzeylerini belirlemek için bir ölçek geliştirmektir.

Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle kurumsallaşma ile ilgili alan yazını taranmış ve uzman görüşleri neticesinde 60 maddelik bir madde havuzu oluşturulmuştur. Bu maddeler Karaman’da konaklama işletmelerinde çalışan 112 işgörene uygulanmıştır. İşgörenlerden, maddelerde verilen ifadelere göre görev yaptıkları otel işletmesini değerlendirmeleri istenmiştir. Madde havuzu, gerekli analizler sonucunda “işletme anayasası”, “profesyonelleşme”, “formel örgüt yapısı”, “yetki devri ve yetkilendirme”, “stratejik planlama

süreci”, “yönetim anlayışı ve yönetime katılma”, “kara alma şekli”, “etkin bir iletişim sisteminin oluşturulması”, “iç denetim faaliyetleri(hesap verebilirlik)” olmak üzere 9 alt boyut ve 48 maddelik bir ölçek haline getirilmiştir. Ölçeğin toplamdaki Cronbach’s alpha değeri .98’dir. Alt boyutların değerleri ise şöyledir: “işletme anayasası”, .89; “profesyonelleşme”, .92; “formel örgüt yapısı”, .90; “yetki devri ve yetkilendirme”, .89; “stratejik planlama süreci” .85; “Yönetim anlayışı ve yönetime katılma”, .82; “karar alma şekli”, .84; “etkin bir iletişim sisteminin oluşturulması”, .91; “iç denetim faaliyetleri(hesap verebilirlik)”, .88 ‘dir. Bu sonuçlar, ölçeğin tamamının ve alt boyutlarının Croanbach’s alpha katsayısının yüksek olduğunu göstermektedir.

Ölçeğin analizleri SPSS 19.0. kullanılarak yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre KMO Testi değeri ,890; Bartlett Sphericity testi değeri $X^2= 6784,946$ ($p<.001$) olarak bulunmuştur. Bu sonuçlar, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir bu sonuçlardan hareketle keşfedici faktör analizi (KFA) yapılmıştır. KFA sonuçlarına göre 48 maddeden oluşan ve 9 alt boyutlu bir ölçek elde edilmiştir.

Keşfedici Faktör Analizi’nden sonra ölçeğin dokuz alt boyutlu yapısı Doğrulayıcı Faktör Analizi(DFA) ile test edilmiştir. DFA Amos paket programı kullanılarak yapılmıştır. Tablo 4’te verilen analiz sonuçlarına göre elde edilen uyum iyiliği değerleri; Ki - Kare / Sd indeksi: ($X^2 =1,975$), Uyum İyiliği İndeksi (GFI =0,903), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI= 0,906) Kök Ortalama Kare Yaklaşım Hatası (RMSEA= 0,044) önerilen dokuz faktörlü modelin veri ile uyumlu olduğu ve kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlar, araştırmadan elde edilen verilerin kurumsallaşma ölçeğinin öngörülen kuramsal yapısı (dokuz faktörlü model) ile uyumunu göstermiştir. Geçerlik ve güvenilirlik analizlerinin sonucunda ölçeğin, konaklama işletmelerinin kurumsallaşma düzeylerini ölçebilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- AKYOL, C. (2010). *Turizm Sektöründe Faaliyet Gösteren Aile İşletmelerinde Yaşanan Kurumsallaşma Sorunları; İstanbul’da Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ALAYOĞLU, N. (2003). *Aile Şirketlerinde Yönetim ve Kurumsallaşma*, İstanbul: Müsiad Yay.
- ALP, A. ve KILIÇ, S. (2014). *Kurumsal Yönetim, Nasıl Yönetilmeli?* İstanbul:Doğan Kitap.

- AKAT, İ. ve ATILGAN, T. (1992). Sanayi İşletmelerinde Kurumlaşma ve Şirket Kültürü, TOBB Yayın No:226, *Ekonomik ve Sosyal Sorunlar-Çözüm Önerileri Dizisi*: 4. Ankara.
- APAYDIN, F. (2008). Kurumsallaşmanın Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Performansına Etkileri, *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 4, Sayı 7, S. 121-145.
- AYTAÇ, M ve ÖNGEN, B. (2012). Doğrulayıcı Faktör Analizi İle Yeni Çevresel Paradigma Ölçeğinin Yapı Geçerliliğinin İncelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi*, Sayı 5, S. 14-22.
- BARTLE, P. (2015). Katılımcı Yönetim: Kurumsal Karar Almaya Çalışanların Katkılarının Arttırılmasına Dair Metodlar. <http://cec.vcn.bc.ca/gcad/modules/pm-pmtu.htm> (28.09.2016).
- BEZİRCİ, M.K. (2015). Kurumsallaşma nedir ne değildir?
http://www.marmarasps.com.tr/images/makale_kapak/e9a2bf440c60636914697685af9ba8f4.pdf(30.09.2016)
- BİLGİN, N. (2007). *Aile Şirketleri Kurumsallaşma Eğilimleri: Ankara Kobi Örneği*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- BOZKURT, Ö ve BOZKURT, İ. (2010). Kurumsallaşmış Aile İşletmelerinde Çalışanların Girişimcilik Profilinin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma: Sakarya İli Örneği. Karaelmas Üniversitesi 9. Ulusal İşletmecilik Kongresi Bildiri Kitabı S. 61-67.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Ş. (2009). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. Pegem Akademi, Ankara.
- ÇAPIK, C . (2014). Geçerlik Ve Güvenirlik Çalışmalarında Doğrulayıcı Faktör Analizinin Kullanımı, *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt 17, Sayı 3, S.196-205.
- ÇİNTAŞ YILDIZ, D.ve YAVUZ, M. (2012). Etkili Konuşma Ölçeği: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Vol 7, No 2, S. 319-334.
- DARMAN, G. M. (2015). *Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma Kılavuzu*. Kurumsal Yönetim Ve Sürdürülebilirlik Merkezi Yayını.

- DEMİR, C. ve YILMAZ, M. K. (2010). Stratejik Planlama Süreci ve Örgütler Açısından Önemi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 25 Sayı 1, S. 69-88.
- DOYRANGÖL, C.N. (2002) İşletme Çevresindeki Olumsuz Gelişmeler Karşısında İç Denetimin Yeri Ve Önemi, *Mali Çözüm Dergisi*, Sayı 12, S.60.
- ER, G. (2013). *Kurum İçi İletişimi Geliştirmede İletişim Temalı Hizmet İçi Eğitimlerin Rolü Ankara Esenboğa Havalimanı Devlet Hava Meydanları İşletmesi Üzerine Bir Değerlendirme*,(Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ankara: Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ERŞAHAN, E. (2011). *İşletmelerde karar alma: konaklama işletmelerinde bir alan çalışması*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- GÜRBÜZ, S. ve ŞAHİN, F. (2016) *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Felsefe-Yöntem-Analiz*, Ankara.Seçkin Yayıncılık.
- GÜROL, Y. (2011). *Örgütlerde Kurumsallaşmanın Temelleri*. İstanbul: Beta Basım.
- KARAVARDAR, G. (2011). Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma,Yetki Devri Ve Belirsizliğe Tolerans. *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, S.157-179.
- KARPUZOĞLU E. (2001).*Büyüyen ve Gelişen Aile Şirketlerinde Kurumsallaşma*. Hayat Yayınevi, İstanbul.
- KEBECİ, T.(2011). *Aile Şirketlerinde Yönetim Anlayışı ve Kurumsallaşma*. İstanbul: İkinci Adam Yayınları.
- KOÇ, H. ve TOPALOĞLU, M. (2010). *Yönetim Bilimi*. Seçkin Yayıncılık. Ankara
- KOÇEL, T. (2010). *İşletme Yöneticiliği*. İstanbul:Beta Yayıncılık.
- ORTİZ, E. F., Gorita, I. ANDVİSLYKH, V. (2004). Delegation Of Authority And Accountability. Part II Series On Managing For Results In The United Nations System: Joint Inspection Unit, Geneva.
- PUGH, D. S., HICKSON D. J., HİNING, C. R. And TURNER, C. (1969). The Context of OrganizationStructures *Administrative Science Quarterly*, Vol 14 No 1. P. 91-114.

- SÖZBİLEN, G. (2012). *Kurumsallaşmanın Konaklama İşletmelerinin Kurumsal Girişimcilik Düzeyleri Üzerine Etkisi: Nevşehir İlinde Bir Uygulama*. Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamı Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.
- ŞAHMAN,İ.,TENGİLİMOĞLU, D. ve IŞIK, O. (2008). Özel Hastanelerde Yönetimin Profesyonelleşmesinin Kurumsallaşma Sürecindeki Etkisini Belirlemeye Yönelik Alan Çalışması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 10, S. 1-23.
- TAŞ, Y.,ve AKDEMİR, A., (2005). “Hastane Organizasyonlarında Kurumsallaşma ve Bunu Etkileyen Faktörler”, <http://www.sabem.saglik.gov.tr/AkademikMetinler/linkdetail.aspx?id=3052>
- TÜM, K. (2013). Kurumsal Yönetim, İç Denetim ve İç Denetimin Kalitesi: Kalite Güvence ve Geliştirme Programı, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt 17 Sayı 2, 93-112.
- TÜRKMEN, M. (2012).Öznel İyi Oluşun Yapısı ve Ana baba Tutumları, Özsaygı Ve Sosyal Destekle İlişkisi: Bir Model Sınaması,*Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt 5*, Sayı 1, S. 41-73.
- YAĞCI, E. ve ÇEVİRGEN, A. (2014). Kurumsallaşma Düzeyi ve İşletme Yapısı Arasındaki İlişki: Türkiye’deki Beş Yıldızlı Otellerde Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi 15. Ulusal Turizm Kongresi bildiri kitabı*, S.1249-1264.
- YAZICIOĞLU, İ. ve KOÇ, H. (2009). Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Araştırma, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 21, S.497-507.
- YÜCEL,R., GÖKDENİZ, İ. ve ERBAŞI,A. (2006). İşletmelerde Karar Verme Sürecinde Populasyon Ekolojisi Yaklaşımından Yararlanılması. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ.İ.B. F. Dergisi*, Cilt 11 Sayı 9 S.211-219.
- ZAIM, S.,ZAIM, H.,KESKİN, S. ve TETİK, S. (2012). *Kobiler İçin, Şirket Anayasasının Önemi ve Oluşturulması*. İstanbul Ticaret Odası Yayını. İstanbul.

An Analysis on the Attitudes of Students of Vocational School of Health Services towards Professional English Course

Emine KARABULUT*

Turgut KARABULUT**

Geliş Tarihi (Received): 16.03.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 12.07.2017

Abstract

It is inevitable to deny the significance of professional English education. The students attending Vocational Schools have general English course in their first year and in the second year they end their English education with professional English course. It plays a crucial role in preparing students for their vocational career. Theoretically the contribution of professional English course to the vocational career of the students is visible. However, whether this contribution in practice comes true or not depends on various factors and one of the most significant is the attitudes of the students towards professional English course. There are lots of factors affecting the aforementioned attitudes of the students.

The aim of this study is to research on the attitudes of the students towards professional English course. To carry out the aim of this study, the questionnaire "Attitudes of Students towards Professional English Course" will be conducted on 67 students studying at Vocational School of Health Services of Erzincan University and the results will be discussed in detail.

This study is expected to contribute to the improvement of quality of professional English course in Erzincan Vocational School of Health Services to increase the productivity of vocational career of the students.

Keywords: *Attitudes of Students, Professional English Course, Vocational Career, Vocational School of Health Services, Erzincan University.*

* Okutman, Erzincan Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, ekaraman@erzincan.edu.tr

** Arş. Gör., Erzincan Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, tkarabulut@erzincan.edu.tr

Sağlık Meslek Yüksekokulu ğrencilerinin Mesleki İngilizce Dersine Karşı Tutumları zerine Analiz

z

Mesleki İngilizce eğitimi inkar edilemeyecek bir öneme sahiptir. Meslek Yüksekokullarında eğitim gören öğrenciler ilk akademik yılda genel İngilizce dersi almakta ve ikinci yılda ise İngilizce eğitimlerini Mesleki İngilizce dersi ile sonlandırmaktadır. Mesleki İngilizce dersi ile son bulan bu eğitim öğrencileri mesleki kariyerlerine hazırlamada büyük bir önem taşımaktadır.

Teorik açıdan, Mesleki İngilizce dersinin öğrencilerin mesleki kariyerlerine olan katkısı açıkça görülmektedir. Fakat, bu katkının pratikte gerçekleşip gerçekleşmemesi çeşitli faktörlere bağlıdır ve bunların en önemlilerinin biri de Mesleki İngilizce dersine karşı öğrencilerin tutumlarıdır. Bahsedilen tutumları etkileyen de birçok faktör bulunmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Mesleki İngilizce dersine karşı öğrencilerin tutumlarını araştırmaktır. Bu amacı gerçekleştirmek için "Mesleki İngilizce Dersine Karşı ğrencilerin Tutumları" başlıklı anket Erzincan Üniversitesi Sağlık Meslek Yüksekokulu'nda eğitim alan 67 öğrenciye uygulanmıştır. Sonuçlar ise detaylı bir Şekilde ele alınacaktır.

Bu çalışmanın öğrencilerin mesleki kariyerlerindeki verimliliklerini arttırmak için Erzincan Üniversitesi Sağlık Meslek Yüksekokul' undaki Mesleki İngilizce dersinin kalitesini arttırması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öğrencilerin Tutumları, Mesleki İngilizce Dersi, Mesleki Kariyer, Sağlık Meslek Yüksekokulu, Erzincan Üniversitesi.

Introduction

Being a lingua franca the need to learn English is rising day by day. The improvements in technology and economy, rising labor mobility around the world make it necessary for all the people. Besides this, in order to improve yourself individually and have a command of your field, you need to read the information related to the field; and that means you need to learn English. In order to communicate effectively in a conference, seminar, session or lecture, it is vital to know English. This fact shows clearly the significance of English for Specific Purposes (hereinafter referred to as ESP) (Ünal, 2014, p. 418).

There are some studies carried out on professional English course in health or medical field in Turkey. Ayas and Kırkgöz's (2013) investigation about the perceptions of the nursing and midwifery students on their academic and vocational needs of English can be named. According to their studies, the students found the course materials insufficient, thought that they should be improved and the language instruction of the instructors do not help the students well improve themselves in professional English course and want to improve four skills of English, particularly speaking and listening when compared with the reading and writing skills in their field (Ayas and Kırkgöz, 2013). In Özer and Yılmaz's (2016) study carried out to determine the attitudes of students towards vocational foreign language course at two vocational colleges of Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, it was found out that they generally have positive attitudes. Except this, Taşçı (2007) carried out a study about professional English needs of medical students to improve the medical purposes curriculum development. As a result of the analysis, Taşçı (2007) found out that students find speaking skill very significant in addition to reading skill and it is necessary to increase the class hours, entegrate technological equipments to the class and appoint some trained instructors to make the class more efficient. Besides, Akgül (1991) carried out a study for a needs analysis of medical students in professional English course at Erciyes University. Alagözlü (1994) made a study about the English language needs of fourth year students at Medical Faculty of Cumhuriyet University and mentioned translation as an important skill in his study. These studies showed that English is considered crucial in students' career (Taşçı, 2007, p. 5). As clearly seen, most of the studies in Turkey are old and are about the professional English needs of medical students. However, this study focuses on analyzing the attitudes of students of Vocational School of Health Services towards professional English course. The difference of this study from the previous ones is that it is carried on the students attending Vocational School of Health Services at Erzincan University who are

deemed as not very motivated for the professional English course and do not have a great deal of background information in English, which makes the study more specific.

As for Dudley-Evans & St. John (2001), ESP has been a very crucial field since 1960s for the reason that it considers the needs and interests of the learners. Hence, the request for ESP goes on to go up in the world (Ayas, 2013, p. 1). Brunton (2009) states that “ESP has increased over the decades as a result of market forces and a greater awareness amongst the academic and business community that learners’ needs and wants should be met wherever possible” (p. 2). Rasekh and Simin (2011) assert that a significant aspect of language instruction at a tertiary level is learning English for a given purpose, with the specific aims of getting to know specialized vocabulary, enlarging one's knowledge of the subject matter by reading in English and being able to use the language in the prospective profession or study areas by becoming prepared for some common situations such as carrying out higher level studies, going for an interview or conducting professional correspondence (p. 2).

In line with the explanation above, as for Lorenzo (2005), “ESP students are usually adults who already have some acquaintance with English and are learning the language in order to communicate a set of professional skills and to perform particular job-related functions”. According to Minaabad and Khoshkholgh (2012), “ESP is a kind of English teaching/learning approach which is designed to meet the students’ specific requirements at a tertiary level or vocational/occupational institutions” (p. 251). Hutchinson and Waters (2004) define ESP as an “an approach to language teaching in which all decisions as to content and method are based on the learner’s reason for learning, and which is directed by specific and apparent reasons for learning” (p. 19). Harding (2007) states that “...in ESP – English for Specific Purposes – the purpose for learning the language is paramount and relates directly to what the learner needs to do in their vocation or job” (p. 3). Richards (2001) supports this by saying, “an important principle of ESP approaches to language teaching is that the purposes for which a learner needs a language rather than a syllabus reflecting the structure of general English should be used in planning a course” (p. 32). That is to say, what distinguishes ESP from General English is not the existence of a need as such but rather an awareness of the need (Hutchinson and Waters, 1991, p. 53).

Hutchinson and Waters (1991) make some divisions in English Language Teaching on a tree shown below in Figure 1. On the top as seen there are branches of ESP. ESP may be divided into two regarding whether the student is learning English for academic study

(English for Academic Purposes) or for work/training (EOP /EVP /VESL: English for Occupational Purposes/English for Vocational Purposes/Vocational English as a Second Language) Hutchinson and Waters (1991) state that there is “not a clear-cut distinction: people can work and study simultaneously; it is also likely that in many cases the language learnt for immediate use in a study environment will be used later when the student takes up, or returns to, a job” (Hutchinson and Waters, 1991, p. 16).

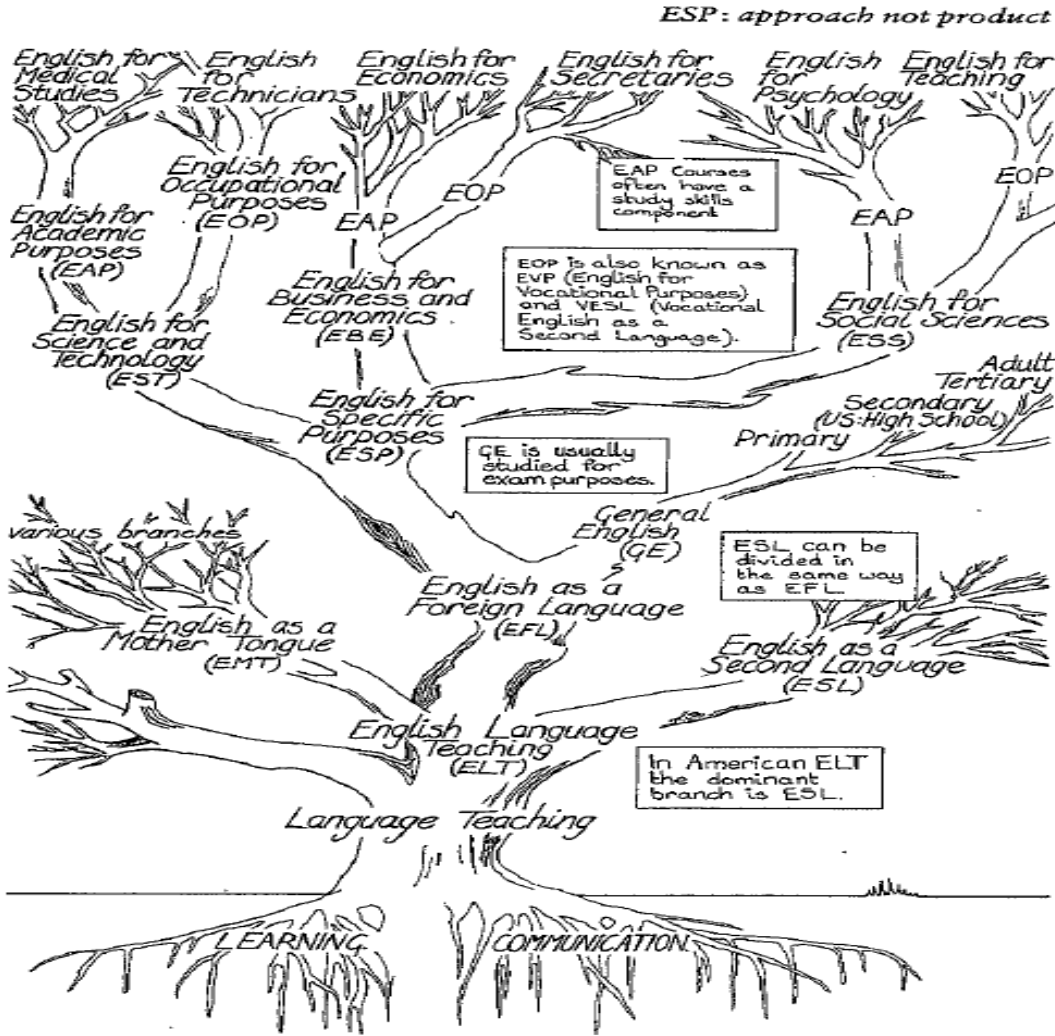

Figure 1.

The Tree of ELT (Hutchinson and Waters, 1987, p. 17)

EVP is the main focus in this study. For students, learning general English is not enough for some individuals who want to improve themselves in a specific direction according to their aims in their professional career (Ünal, 2014, p. 419). In Vocational School of Health Services of Erzincan University, students learn English for vocational purposes (communication with foreign patients in a hospital, working in a hospital abroad, reading academic materials in their field and etc.) for the reason that it is certain that ESP has some

influences on meeting the carrier needs of the students (Lee, 1998, p. 55). ESP is significant in terms of making the students' preparation for professional needs, training and study. In the field of medicine, there are some distinct terminology, concepts and descriptions in English. To carry out the aim above in their career, the students are required to have the sufficient in their field. Professional English course makes them specialize in job-related English as terminology, medical abbreviations or simple everyday dialogues in English so that they can utilize in their daily career effectively (Lee, 1998, p. 56). In parallel with the points above, health students at Erzincan University are expected to know the English in their field owing to the fact that they may work abroad, communicate with foreign patients, improve themselves by reading the latest developments in their fields with the help of the journals or publications on health (Ayas, 2013, p. 2). For this reason, professional English course plays a crucial role.

As said beforehand, there are many factors affecting the contribution of the afore-mentioned course and in the course of academic year, the researcher observed that one of the most important one is the attitudes of the students towards professional English course.

Language attitude is defined in Longman Dictionary of Language Teaching and Applied Linguistics (2010) as

The attitudes which speakers of different languages or language varieties have towards each other's languages or to their own language. Expressions of positive or negative feelings towards a language may reflect impressions of linguistic difficulty or simplicity, ease or difficulty of learning, degree of importance, elegance, social status, etc. Attitudes towards a language may also show what people feel about the speakers of that language. Language attitudes may have an effect on second language or foreign language learning. The measurement of language attitudes provides information which is useful in language teaching and language planning. (p. 314)

Traditionally, attitude is defined as a permanent and complex fact which leads the individual to behave in a certain way. In language learning process, it is definitely should be considered. The attitudes of learners are affected by a great many factors (Çakıcı, 2007, p. 23). Chambers (1999) explains this by saying “pupils do not come to the foreign languages classroom as tabula rasa. They bring with them some attitudes born of conversations shared with family, friends, the media and personal experience of the target language community” (p. 25). According to Ellis (1994), learners' attitudes towards not only language, but also the target language community and culture influences his/her learning (p. 23). Mitchell and Myles (1998), states that “social psychologists have long been interested in the idea that the attitude of the learner towards the target language, its speakers, and the learning context may all play some part in explaining success or lack of it” (p. 19).

The attitudes of the students at Vocational School of Health Services of Erzincan University spring from some factors as well some of which will be focused on in detail in the analysis section of this article.

In line with the information given, the aim of this study is to make a research on the attitudes of the students studying at Vocational School of Health Services of Erzincan University and to focus on particularly some questions asked in the questionnaire in order to determine the contribution of the course to the vocational career of the students practically. According to the results, the study is expected to make a contribution to the improvement of the quality of the professional English course with the purpose in mind to increase the productivity of the students in their field.

The research questions of this study below were asked to carry out the aim hereinabove:

1. To what extent does the method of teaching, materials used in the course influence the attitudes of the students towards professional English course?
2. Do the students think that professional English course is crucial in their career improvement?
3. Is there a relationship between the attitudes of students towards the method of teaching and attitudes of students towards English being beneficial to their career?

The answers of these questions are very related to the questions below asked in the questionnaire of this study.

Question 9: Materials for professional English course are sufficient.

Question 16: I like the teaching method of professional English course.

Question 19: I want professional English course to be more entertaining.

Question 21: I like professional English course because it is useful for me.

Question 22: I am happy to learn information about my field in professional English course.

Question 23: The eagerness of my professional English course instructor in teaching makes the course more enjoyable.

Question 27: The topics in professional English course are sufficient.

Question 32: I like sharing information that I have learned in professional English course with others.

Question 33: The idea that the information I have learned in my professional English course may be beneficial in my career motivates me to learn more in the course.

In order to answer the research questions above, a quantitative method which encompasses the sample, data collection and analysis method will be discussed below.

2. Method

2.1. Sample

The sample of this study comprises of the answers of 67 students out of 80 to the questionnaire, which is a sufficient number for the sample. The study was carried out at four departments of Vocational School of Health Services of Erzincan University: Pediatric Development, Medical Documentation and Secretaryship, Patient Care at Home and Disaster and Emergency Management.

2.2. Data Collection

Data have been obtained as a result of application of the modified form of attitude scale that was developed by Güven-Uzman (2006), to find out the attitudes towards Geography. The questionnaire consisted of 34 questions and personal information questions composed of three questions. Then, the questionnaire was administered to a total of 67 students. Then, the analyses were calculated by means of the data obtained.

2.3. Analysis

The obtained data were analyzed by using the SPSS for Windows 21 programme. In the course of analysis of data, Mann-Whitney U and Kruskal Wallis Tests were applied.

3. Findings

The reliability of the questionnaire was calculated and Cronbach's alpha coefficient was measured to be 0,954. This result shows that the questionnaire is utmost reliable.

In this study, the questionnaire was applied to 75 students. However, questionnaires of 8 students were not been evaluated due to the deficient and faulty answers. In total, 67 questionnaires were evaluated. As clearly known, the data obtained from all the questionnaires does not follow normal distribution. Hence, for the analysis non-parametric tests were preferred. Mann-Whitney U and Kruskal Wallis one way analysis tests that were deemed as appropriate for the analysis of this study will be utilized.

3.1. The Viewpoints of the Students on the Instructor of the Course

Teacher also plays a role in the process of language learning because he is model for the students. The teacher's role is unignorably in terms of motivational and attitudinal framework (Çakıcı, 2007, p. 23). Cook (1994) supports this by saying that “...teachers have to be aware of the reservations and preconceptions of their students. What they think of the teacher, and what they think of course heavily affect their success” (p. 75).

H_1 : According to their gender, the viewpoints of the students on the instructor of the course are different.

Table: 1

Test statistics and report regarding H_1

Gender	Median	Mann-Whitney U	Sig.
Female	2,00	456,000	1,000
Male	2,00		

For the reason that p value is $1,000 > 0,05$ H_1 hypothesis is rejected. That is to say, the viewpoints of the students on the instructor of the course according to their gender are not different. Additionally, according to the median of the answers given by the students, it was seen that both female and male students gave mostly the answer “agree”. On “the sufficiency of the instructor and her friendly attitude towards the students”, the students are in the same mind.

H_2 : According to their departments, the viewpoints of the students on the instructor of the course are different.

Table: 2

Test statistics and report regarding H_2

Department	Median	Chi- Square	Sig.
Disaster and Emergency Management	3,00	8,712	0,033
Patient Care at Home	2,00		
Medical Documentation and Secretaryship	2,00		
Pediatric Development	1,75		

For the reason that p value is $0,033 < 0,05$ H_2 hypothesis is accepted. That is to say, the viewpoints of the students on the instructor of the course according to their departments are not different. Accordingly, the students studying in the departments of pediatric development, patient care at home and Medical Documentation and Secretaryship gave mostly the answer “agree”, but the students studying at the department of Disaster and Emergency Management gave the answer of “uncertain”.

3.2. The Viewpoints of the Students on the Effect of the Course on Their Career

It is required to design a professional English course so as to be beneficial in their future career. Thus, the instructor of the course has to make the students ready on their field so that they can communicate well in the future.

H_3 : According to their gender, the viewpoints of the students on the effect of the course on their career are different.

Table: 3

Test statistics and report regarding H_3

Gender	Median	Mann-Whitney U	Sig.
Female	2,25	444,500	0,872
Male	2,00		

For the reason that p value is $0,872 > 0,05$ H_3 hypothesis is rejected. That is to say, the viewpoints of the students on the effect of the course on their career are not different. Additionally, according to the median of the answers given by the students, it was seen that both female and male students gave mostly the answer “agree”. About “the importance of the course on their career” the students are in the same mind.

H_4 : According to their departments, the viewpoints of the students on the effect of the course on their career are different.

Table: 4

Test statistics and report regarding H_4

Department	Median	Chi- Square	Sig.
Disaster and Emergency Management	3,00	11,681	0,009
Patient Care at Home	3,00		
Medical Documentation and Secretaryship	2,00		
Pediatric Development	2,00		

For the reason that p value is $0,009 < 0,05$ H_4 hypothesis is accepted. That is to say, the viewpoints of the students on the effect of the course on their career are not different. Accordingly, while the students studying in the departments of pediatric development and Medical Documentation and Secretaryship gave mostly the answer “agree”, the students studying at the department of Disaster and Emergency Management and patient care at home gave the answer of “uncertain”.

3.3. The Viewpoints of the Students on the Teaching Method of the Course

It is certain that attitude is not something fixed. It may be modified with regard to some factors. If the students have a negative attitude towards the course, here burdens a responsibility on the shoulders of the teacher. The teacher at first should learn the reasons of this negative attitude and then apply appropriate techniques, additional materials such as video, pictures, computer games or etc in order to carry out successful language learning (Çakıcı, 2007, pp. 21-35).

Throughout the academic year, the instructor of the course applied integrated approach to teach the vocabulary in the field and grammar translation method.

Medical English teaching definitely requires vocabulary knowledge. Laar (1988), states that it is possible to it with integrated approach. Integrated approach may help in that issue in terms of the relationship between Latin and the field of medicine. This kind of approach both saves a great amount of time and broadens the perspective of the student (pp. 171-174). To teach vocabulary the medical jargon, medical register and discourse have to be combined together to carry aout a successful medical English teaching. The main questions to be asked are who these medical learners are and what their purposes are (Taşçı, 2007, pp. 25-26). By regarding these questions, the instructor preferred to teach medical vocabulary in specific contexts and with reading passages on the health related topic. By this way, the communicative skills of the students could be improved well.

Besides, the instructor occasionally applied grammar translation method by regarding those students does not only need English for interpersonal communication but also they need it to update their vocational knowledge by reading specialized articles or texts in their field (Choroleeva, 2012, p. 5). According to Duff (1994), translation method is “uncommunicative, boring, pointless, difficult, and irrelevant”. However, lately an interest has risen again to translation because it develops three qualities in language learning: accuracy, clarity and flexibility (Kavaliauskienė and Kaminskienė, 2007, p. 132). Translation plays a role in improving the interlingual language competence of the students (Al Amir and Abdul Rouf, 2004, p. 4). With this method learners compare L1 and L2 improve their language usage and combine everything they have learnt up to that time (Kavaliauskienė and Kaminskienė, 2007, p. 132). Translation also develops the awareness of the students on vocabulary, grammar, style and language transfer (Kavaliauskienė and

Kaminskienė, 2007, p. 18). That's why sometimes it is the context of ESP is considered is the fifth language skill (Benabdallah, 2013, p. 5).

Additionally, in the second term of the academic year, the students in all the departments were given some specific topics such as organs, smoking, pregnancy and etc for role play activity. Students learn English with drama by having more motivation, entertainment, fun and other different things in order to explain themselves more freely in the process of acting (Saygılı, 2014, p. 11). In the article 'Applying Drama Techniques in Teaching English in Iran' by Moghaddas, and Ghafarinia (1981), cited in Holden, mention the importance of some diverse activities in speaking: "Drama here means any practical and educational activity which stimulates the use of language in everyday life and involves some amount of imaginary situation" (p. 24). Fang (2010), stated that;

Objective of English is to develop students' ability to use English in an all-round way, especially in listening and speaking so that in their future work and social interactions they will be able to exchange information effectively through both spoken and written channels (p. 111).

As a great speaking activity drama plays a very significant role in English because while performing drama students are expected to practice all the things they have learnt in the class (Saygılı, 2014, p. 6). As Oradee (2012), stressed that "English teaching and learning have the goal of focusing students so that they are able use English for communication" (p. 553).

As Moghaddas, and Ghafarinia, cited in Desiatova (2009), makes a good explanation on some good sides of using drama in the classes as follows:

It causes learners in using the language for genuine communication and real life purposes. It makes language learning and active, motivating, experiences. It gives confidence and self-esteem to learners in using the language spontaneously. It brings the real world into the classroom. It helps the students in acquiring the language through play, make-believe and meaningful interaction. It makes the learning items memorable through direct experiences affects emotion with different learning styles. When dramatizing students make use of all the appropriate channels. It stimulates learners' intellect and imagination. It develops students' ability to empathize with others and become better communicators. It helps learners in acquiring the language by focusing on the message not the form of their utterance (p. 26).

H_5 : According to their gender, the viewpoints of the students on the teaching method of the course are different.

Table: 5

Test statistics and report regarding H_5

Gender	Median	Mann-Whitney U	Sig.
Female	2,00	452,500	0,961
Male	2,00		

For the reason that p value is $0,961 > 0,05$ H_5 hypothesis is rejected. That is to say, the viewpoints of the students on the teaching method of the course according to their gender are not different. Additionally, according to the median of the answers given by the students, it was seen that both female and male students gave mostly the answer “agree”. The students are in the same mind on their “liking of the teaching method of the course.”

H_6 : According to their departments, the viewpoints of the students on the effect of the course on their career are different.

Table: 6

Test statistics and report regarding H_6

Department	Median	Chi- Square	Sig.
Disaster and Emergency Management	2,75	3,924	0,270
Patient Care at Home	2,00		
Medical Documentation and Secretaryship	2,25		
Pediatric Development	2,00		

For the reason that p value is $0,270 > 0,05$ H_6 hypothesis is rejected. That is to say, the viewpoints of the students on the teaching method of the course according to their departments are not different. Accordingly, the students studying at all the departments gave mostly the answer of “agree”.

3.4. The Viewpoints of the Students on the Sufficiency of the Course Materials

At first, the instructor provided many kinds of different materials to the students. By considering the educational background of the students, that is to say, their English education with distance learning in their first year, the instructor made a revision on general English for two weeks, which was necessary to prepare the students for the professional English course. Afterwards, the students were offered additional practical worksheets before the coursebook in order to make them familiar with the common expressions and phrases in their field.

The course book was Vocational Medical English by Claire L. Kılınç by Gündüz Publishing House. In each chapter of the course book was supplemented with the required grammar

information and then the professional part was provided with a great many examples on the field. Except these, some videos or animations related with the topic of the week from official youtube pages and such other web-sites (for instance, Pink Panther in “The Pink Pill” video) were watched by the students and students were wanted to write down the phrases on their field.

H_7 : The viewpoints of the students on the sufficiency of the course materials according to their gender are different.

Table: 7

Test statistics and report regarding H_7

Gender	Median	Mann-Whitney U	Sig.
Female	2,00	419,000	0,593
Male	3,00		

For the reason that p value is $0,593 > 0,05$ H_7 hypothesis is rejected. That is to say, the viewpoints of the students on the sufficiency of the course materials according to their gender are not different. Additionally, according to the median of the answers given by the students, it was seen that both female students gave mostly the answer “agree” and male students gave mostly the answer of “uncertain”. However, it was found out that the students generally gave the answer of “agree”. This result shows that the students are in the same mind on “the sufficiency of the course materials”.

H_8 : The viewpoints of the students on the sufficiency of the course materials according to their departments are different.

Table: 8

Test statistics and report regarding H_8

Department	Median	Chi- Square	Sig.
Disaster and Emergency Management	4,00	3,759	0,289
Patient Care at Home	2,00		
Medical Documentation and Secretaryship	2,00		
Pediatric Development	3,00		

For the reason that p value is $0,289 > 0,05$ H_8 hypothesis is rejected. That is to say, the viewpoints of the students on the sufficiency of the course materials are not different. Accordingly, the students studying at all the departments gave mostly the answer of “agree”. Nevertheless, the students studying at the department of Disaster and Emergency Management gave the answer of “disagree” and students studying in the departments of pediatric development gave the answer of “uncertain”.

Discussion&Results

In line with the aim of this study, some particular questions were foregrounded and four different headings were composed regarding the aforementioned questions. The headings were analyzed according to the gender and department of the students.

These headings were respectively;

1. The viewpoints of the students on the instructor of the course (Question 8, 24)
2. The viewpoints of the students on the effect of the course on their career (Question 21, 22, 32, 33)
3. The viewpoints of the students on the teaching method of the course (Question 16, 19, 23, 27)
4. The viewpoints of the students on the sufficiency of the course materials (Question 9)

According to the results of the study, most of the students gave the answer of "agree" to the related questions. Thus, it is possible to say that most of the students have positive attitude towards professional English course. The reason of this positive attitude towards professional English course probably springs from the fact that the instructor's knowledge and motivation and friendly behaviors since it was found out that all these make the students have positive attitude towards professional English course and the teaching method of the instructor works well and the materials used in the class are sufficient. Hence, as a final result, it was found out that the students find the professional English course necessary for and beneficial to their future career. This final result shows that there is a very close relationship between the teaching method of the instructor, materials used and attitudes of the students towards professional English course.

Finally, this study is believed to be a significant source for the instructors who want to make the professional English course effective and beneficial in the future career of the students in practice. As a result of the analysis of hypothesizes, it was found out that both male and female students generally gave positive answers to the questions asked on the sufficiency of the course materials and teaching method and the effect of the course on their career. Thus, as suggestion, the teachers can add some extra materials such as videos and encourage students to perform role-plays about their field together with the course book provided to the students to motivate them for more learning in professional English course.

References

- Akgül, M. (1991). Needs assessment of medical students in ESP courses at Erciyes University. Unpublished master's thesis, Bilkent University, Ankara, Turkey.
- Alagözlü, N. K. (1994). *English language needs assessment of the students of the Medical Faculty of Cumhuriyet University*. Unpublished master's thesis, Bilkent University, Ankara, Turkey.
- Al-Amri, W. B., & Abdul-Raof, H. (2016). Translation in teaching and learning a foreign language: A methodological approach. *International Journal of Humanities and Cultural Studies (IJHCS) ISSN 2356-5926, 1(2)*, pp. 24-42.
- Ayas, Ö., & Kirkgöz, Y. (2013). The Academic and vocational English language needs of the school of health students. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 42(1)*, pp. 39-55.
- Benabdallah, A. (2013). Teaching ESP through translation: A key for Teaching Specialized Communication. *English for Specific Purposes World, 13(37)*.
- Brunton, M. (2009). An account of ESP—with possible future directions. *English for Specific Purposes, 3(24)*, pp. 1-15.
- Choroleeva, K. (2012). Humanizing Language Teaching. *Some Issues in Teaching English for Specific Purposes (ESP)*.
- Cook, V. (2013). *Second language learning and language teaching*. Routledge.
- Çakıcı, D. (2007). The attitudes of university students towards English within the scope of common compulsory courses. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 3*, pp. 21-35.
- Desialova, L. (2009). Using different forms of drama in EFL classroom. *Humanising language teaching, 4*.
- Duff, A. (1994). *Translation: Resource Books for Teachers*. Edited by A. Maley. Oxford: Oxford University Press.
- Fang, F. (2010). A Discussion on Developing Students Communicative Competence in College English Teaching in China. *Journal of Language Teaching and Research, 1(2)*, pp. 111-116.
- Harding, K. (2007). *English for specific purposes*. Oxford University Press.
- Holden, S. (1983). Role-play and simulation. *Second Selection from Modern English Teachers*. London: Longman, pp. 89-102.
- Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for specific purposes*. Cambridge University Press.
- Hutchinson, T., & Waters, A. (2004). *English for specific purposes*. Cambridge University Press.
- Kavaliauskienė, G., & Kaminskienė, L. (2007). Translation as a learning tool in English for specific purposes. *Kalbotyra, 57(57)*, pp. 132-139.

Laar, M. (1998). The Latin Component in English Medical Texts and Some of the Possibilities It Offers for Interdisciplinary Integrated Teaching. *Linguistics in Estonia and Finland: Crossing the Gulf Symposium*, Tallinn, Estonia, pp. 171-174

Lee, C. Y. (1998). English for nursing purposes: A needs assessment for professional-oriented curriculum design. *Academic Journal of Kang-Ning*, 1(1), pp. 55-72.

Richards, J. C., & Schmidt, R. W. (2013). *Longman dictionary of language teaching and applied linguistics*. Routledge.

Lorenzo, F. (2005). Teaching English for specific purposes (ESP).

Minaabad, M. S., & Khoshkholgh, F. F. (2012). Investigating the Effect of Genre-Based Pedagogy on English for Specific Purpose Learners' Reading Comprehension. *World Applied Sciences Journal*, 18(2), pp. 251-260.

Mitchell, R., Myles, F., & Marsden, E. (2013). *Second language learning theories*. Routledge.

Oradee, T. (2012). Developing speaking skills using three communicative activities (discussion, problem-solving, and role-playing). *International Journal of Social Science and Humanity*, 2(6), p. 533.

Ozer, S., Yilmaz, E. (2016). Students' attitudes towards vocational foreign language course. *International Journal of Contemporary Educational Research*, 3 (2), pp. 55-64. Retrieved from <http://ijcer.net/issue/29832/321068>, on 26 June 2016.

Rasekh, A.E, & Simon, S. (2011). Teaching English for specific purposes: A no man's land area of activity: Investigating ESP courses administered in Iranian universities. *English for Specific 40 Purposes World: Online Journal for Teacher*, p. 32.

Richards, J. C. (2001). *Curriculum development in language teaching*. Ernst Klett Sprachen.

Saygılı, H., K. (2014). *Promoting speaking strategies in esp through drama*. Master of Arts. Institute of Social Sciences, Çağ University, Mersin.

Taşçı, Ç. (2007). *An analysis of medical students' English language needs*. Doctoral dissertation, Bilkent University, Ankara.

Ünal, A. (2014). The Problems Encountered In English For Specific Purposes: Business Department Case. *The Clute Institute International Academic Conferences*. Munich, Germany.

Ekonomik Güven Endeksi İle Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği

Kemal EYÜBOĞLU*

Sinem EYÜBOĞLU**

Geliş Tarihi (Received): 19.12.2016 – Kabul Tarihi (Accepted): 05.06.2017

Öz

Hisse senedi piyasalarındaki fiyat değişimlerini etkileyen faktörlerin başında ekonomi ile ilgili gelecekteki beklentiler gelmektedir. Beklentilerin ölçülmesinde ise çeşitli öncü göstergelerden yararlanılmaktadır. Bu göstergelerden biri ise ekonomik güven endeksidir. Bu çalışmanın amacı Ocak 2012-Ekim 2016 dönemini ele alarak ekonomik güven endeksi ile hisse senedi endeksleri arasında uzun dönemli bir ilişki olup olmadığını aylık veriler kullanarak test etmektir. Çalışmada BIST 100, BIST Sınai, BIST Hizmetler endeksleri kullanılmış ve seriler arasında uzun dönemli ilişki olup olmadığı Engle-Granger (1987) eş bütünleşme yöntemi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular, ekonomik güven endeksi ile endeksler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. İlaveten hata düzeltme modeli sonuçları ekonomik güven endeksinin BIST 100, BIST Sınai, BIST Hizmetler endekslerinin Granger nedeni olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik güven endeksi, Borsa İstanbul, Engle-Granger eş bütünleşme testi, hata düzeltme modeli

* Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İşletme Bölümü, e-posta: keyuboglu@msn.com

**Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi Ekonometri Bölümü, e-posta: sinemyilmaz@ktu.edu.tr

Examining the Relationship between the Economic Confidence Index and Stock Prices: Case of Turkey

Abstract

Among the factors that affect the price changes in the stock market are the future expectations about the economy. In the measurement of the expectations, various leading indicators are used. One of these indicators is the economic confidence index. The purpose of the study is to examine whether there is a long-run relationship between economic confidence index and stock indices using monthly data for the period of January 2012 to October 2016. In the study, BIST 100, BIST Industrial and BIST Services indices are used and whether or not there is a long-term relationship between the series is investigated by the Engle-Granger (1987) cointegration method. The findings show that there is a long-run relationship between economic confidence index and the stock indices. In addition, the error correction model results show that economic confidence index is the Granger cause of the BIST 100, BIST Industry, BIST Services indices.

***Keywords:** Economic confidence index, Borsa Istanbul, Engle-Granger cointegration test, error correction model*

Giriş

Öncü ekonomik göstergeler ekonomik faaliyetlerde yaşanabilecek daralmaların veya büyümelerin öngörülebilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu özelliklerinden dolayı, ileriye dönük tahminlere göre yatırım yapılan hisse senedi piyasaları açısından rehber olma özelliği taşımaktadırlar. Son yıllarda Türkiye’de öncü göstergeler bu özelliklerinden dolayı daha dikkat çeker hale gelmiş ve sayıları da artmaya başlamıştır. Bu göstergelerden biri ise 2012 yılından itibaren hesaplanmaya başlamış olan Ekonomik Güven Endeksi’dir.

Ekonomik güven endeksi, tüketici ve üreticilerin genel ekonomik duruma ilişkin değerlendirme, beklenti ve eğilimlerini özetleyen bir öncü göstergedir. Endeks, tüketici güven göstergesi ile mevsim etkilerinden arındırılmış imalat sanayi (reel kesim), hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörlerine ilişkin güven göstergelerinin ağırlıklandırılarak birleştirilmesinden oluşmaktadır (tuik.gov.tr). Dolayısıyla ekonomik güven endeksi sadece belli bir kesimin ekonomiye güveninden bahsetmemekte olup toplumun birçok farklı kesiminin ekonomiye olan güvenini göstermektedir. Ekonomik güven endeksinin 100’den büyük olması genel ekonomik duruma ilişkin iyimserliği, 100’den küçük olması ise genel ekonomik duruma ilişkin kötümserliğini ortaya koymaktadır.

Hisse senedi piyasasında da fiyatlar yatırımcıların beklentilerine göre oluşmaktadır. Bu beklentileri şekillendiren faktörlerin başında ise makroekonomik görünüm gelmektedir. Ekonominin iyiye gideceğine olan beklenti hisse senedi piyasasının yükselmesine, kötüye gideceğine olan beklenti ise piyasanın düşmesine neden olabilecektir. Bu açıdan yatırımcıların algısı varlık fiyatlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Çalışmada ise 2012:01-2016:10 dönemleri için ekonomik gösterge endeksi (EGE) ile Borsa İstanbul endeksleri (BIST 100, BIST Sınai, BIST Hizmetler) arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılmıştır. Literatürde Türkiye için EGE ile hisse senedi endeksleri arasındaki ilişkiyi inceleyen herhangi bir çalışmaya ulaşılamamıştır. Dolayısıyla çalışmanın literatüre önemli katkıları olacağı tahmin edilmektedir.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde öncü göstergeler ile hisse senedi piyasaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar özetlenecektir. Üçüncü bölümde ise çalışmada kullanılan veri seti ve yöntemler açıklanacaktır. Çalışmanın son bölümünde ise yapılan analizler sonucu elde edilen bulgular sunulacaktır.

1. Literatür Özeti

Finansal piyasalarda geleneksel anlayışa göre, varlık fiyatlarının oluşumunda firmaya özgü ve makroekonomik faktörlerin etkili olduğu varsayılmaktadır. Ancak son yıllarda, bazı araştırmacılar varlık fiyatlarını hareketleri açıklamak için yatırımcı psikolojisine yönelmişler ve davranışsal finans teorisini ön plana çıkarmışlardır.

Buna göre yatırımcıların, yatırım kararı alırken yalnızca risk-getiri ve servet maksimizasyonu üzerine değil, aynı zamanda bilişsel ve duygusal önyargılar tarafından şekillendirilen psikolojik faktörlerden etkilendikleri belirlenmiştir. Yatırımcıların psikolojik faktörlere dayalı kararlar almaları,

finansal piyasaları etkileyecektir. Bu bakımdan insan davranışı ile makroekonomik parametreler arasında yakın ilişki olmalıdır. Bu psikolojik faktörlerden biri de kuşkusuz yatırımcıların gelecekle ilgili beklentileridir.

Bu bölümde yatırımcı beklentilerini yansıtan endeksler (tüketici güven endeksi, reel kesim güven endeksi, bileşik öncü gösterge ve ekonomik güven endeksi) ile hisse senetleri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalar özetlenmiştir. Bu çalışmalardan; Otto (1999) ABD’de 1980-1999 dönemi için aylık veriler kullanarak tüketici güven endeksi ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda, hisse fiyatlarındaki artışın tüketici güven endeksini arttırdığı saptanmıştır.

Fisher ve Statman (2003) 1977-2000 dönemi için aylık veriler kullanarak ABD’de tüketici güven endeksi ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi incelemiş ve tüketici güven endeksinin hisse senedi fiyatları ile pozitif yönde ilişkili olduğunu tespit etmişlerdir.

Jansen ve Nahuis (2003) 11 ülkeyi (Belçika, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Hollanda, Portekiz, İspanya ve İngiltere) dikkate alarak hisse senedi piyasaları ile tüketici güveni arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda tüm ülkelerde (Almanya hariç) hisse senedi getirileri ile tüketici güveni arasında pozitif ilişki olduğunu ifade etmişlerdir. Ayrıca hisse senedi getirisinin tüketici güveninin Granger nedeni olduğunu belirlemişlerdir.

Christ ve Bremmer (2003) ABD’de 1978-2003 dönemini dikkate alarak tüketici güven endeksi ile hisse senedi fiyatı arasındaki ilişkiyi araştırmışlar ve çalışma sonucunda hisse senedi fiyatındaki artışın tüketici güven endeksini pozitif etkilediğini ortaya koymuşlardır.

Beltran ve Durre (2003) 1983-2001 yılları arasında ele alarak Belçika ve ABD’de tüketici güven endeksinin belirleyicilerini araştırmışlar ve borsalardaki dalgalanmaların tüketici güven endeksi üzerinde oldukça güçlü bir etkisi olduğunu vurgulamışlardır.

Qiu ve Welch (2004) ABD’de 2 farklı tüketici güven endeksi ile hisse senedi getirileri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmaları sonucunda University of Michigan Tüketici Güven Endeksi’nin hisse senedi getirilerinin önemli bir açıklayıcısı olduğunu tespit etmişlerdir.

Asgary ve Gu (2005) ABD, İngiltere, Fransa ve Almanya için 1986-2001 yılları arasında dikkate alarak tüketici güveni ile hisse senedi fiyatları arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Yapılan analizler sonucunda hisse senedi fiyatlarının ABD, İngiltere ve Fransa için tüketici güveni ile pozitif yönde ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Bandopadhyaya ve Jones (2006) ABD’de 2003-2004 dönemi için güven endeksi oluşturarak bu endeksin borsa endeksi üzerinde etkisi olup olmadığını incelemişler ve çalışmaları sonucunda oluşturdukları güven endeksinin borsa endeksi üzerinde etkili olduğunu bulmuşlardır.

Baker ve Wurgler (2007) ABD’de tüketici güveni ile farklı özellikteki hisse senetleri arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Elde edilen bulgular ise piyasaya yeni giren, düşük hacimli, daha oynak, getiri sağlamayan, kar payı dağıtmayan ve yüksek büyüme potansiyeline sahip hisse senetlerinin tüketici güveninden daha fazla etkilendiğini vurgulamışlardır.

Ferreira ve diğerleri (2008) 1993-2002 dönemi için ekonomik güven endeksi ile Avrupa hisse senedi getiri endeksi, FTSE 100 ve Eurostoxx-50 arasındaki ilişkiyi araştırmış ve güven endeksini açıklamada bu 2 değişkenin yetersiz kaldığını belirlemişlerdir.

Bremmer (2008) hisse senedi fiyat endeksleri ile tüketici güven endeksi arasındaki ilişkiyi test ettiği çalışmasında değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olmadığını belirlemiştir. Kısa vadede ise hisse senedi fiyatlarının tüketici güveninin Granger nedeni olduğunu saptamıştır.

Hsu ve diğerleri (2011) 21 ülke için 1999-2007 yılları arasında ele alarak hisse senedi endeksleri ile tüketici güven endeksleri arasındaki ilişkiyi incelemişler ve 2 değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin olmadığı ortaya koymuşlardır. Ayrıca hisse senedi getirilerinin tüketici güveninin Granger nedeni olduğu tespit etmişlerdir.

Singal (2012) 1980-2009 dönemi için tüketici güveni ile hizmet sektöründeki hisse senetlerinin getirileri arasındaki ilişkiyi araştırmış ve tüketici güveninin getirilerdeki değişimi tahmin etmede oldukça başarılı olduğunu saptamıştır.

Türkiye için yapılan çalışmalarda ise; Kandır (2006) 2002-2005 dönemi için CNBC-E tüketici güven endeksi ile mali sektör endeksindeki 28 şirketin hisse senedi getirileri herhangi bir ilişki olup olmadığını test etmişlerdir. Analizler sonucunda güven endeksinin getiriler için önemli bir açıklayıcı olduğu belirlenmiştir.

Olgaç ve Temizel (2008) 2004-2007 dönemi için TCMB tüketici güven endeksi ile İMKB 30 arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Yapılan analizler sonucunda İMKB 30 endeksinin tüketici güven endeksini pozitif yönde etkilediğini tespit etmişlerdir.

Korkmaz ve Çevik (2009) 1987-2008 dönemi için İMKB 100 endeks getirisi ile reel kesim güven endeksi arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlar, İMKB 100 endeksi getirisi ile güven endeksi arasında geri bildirim etkisi olduğunu ve eş zamanlı olarak birbirlerini etkilediklerini göstermiştir.

Görmüş ve Güneş (2010) 2002-2008 yılları arasında dikkate alarak tüketici güveni, hisse senetleri ve döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelemiş tüketici güveninin hisse senetleri ve döviz kuru üzerinde anlamlı etkisi olduğunu belirlemiştir.

Topuz (2011) tüketici güveni ve hisse senedi fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisini 2004-2009 dönemini dikkate alarak incelemiş ve hisse senetlerinin tüketici güveninin Granger nedeni olduğunu ortaya koymuştur.

Hacıhasanoğlu ve Soytaş (2011) bileşik öncü gösterge ile mali, hizmetler, savunma, sanayi, teknoloji ve ulaştırma endeksleri arasındaki ilişkiyi 2001-2010 yılları arasında ele alarak incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlar uzun dönemde bileşik öncü gösterge ile sektör endeksleri (savunma ve hizmetler hariç) arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.

Topcu ve Ünlü (2013) Brezilya, Şili, Çin, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Hindistan, Endonezya, G.Kore, Meksika, Polonya, Rusya, G. Afrika ve Türkiye için 2000-2011 yılları arasında dikkate alarak bileşik öncü göstergeler ile hisse senedi fiyatları arasındaki uzun dönem ve nedensellik ilişkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda ise gösterge ile endeksler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğuna dair bir bulguya ulaşamamışlardır. Ancak gösterge ile endeksler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğunu belirlemişlerdir.

Topcu (2014) BIST-100 ile bileşik öncü göstergeler ile hisse senedi fiyatları arasındaki uzun dönem ve nedensellik ilişkisini 2011-2014 yılları arasında dikkate alarak test etmişlerdir. Çalışma sonucunda ise iki değişken arasında uzun dönem ilişki olmadığı; kısa dönemde ise öncü göstergelerden hisse senedi piyasasına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir.

Kale ve Akkaya (2016) BIST 100, Mali, Sınai, Hizmetler ve Teknoloji endeksleri ile tüketici ve reel sektör güven endeksleri arasındaki ilişkiyi 2004-2015 dönemi için inceledikleri çalışmaları sonucunda tüketici güven endeksinden hisse senedi getirilerine doğru bir nedenselliğin bulunmadığını ancak hisse senedi getirilerinin tüketici güvenini pozitif yönde etkilediğini saptamışlardır.

2. Veri Seti Ve Yöntem

2012:01-2016:10 dönemi için ekonomik güven endeksi (EGE) ile Borsa İstanbul endeksleri¹ (BIST 100, BIST Hizmetler ve BIST Sınai) arasındaki uzun dönemli ilişkinin incelendiği bu çalışmada, değişkenlere ilişkin aylık veriler kullanılmıştır. Endekslere ilişkin veriler Borsa İstanbul'dan, ekonomik güven endeksine ilişkin veriler ise TÜİK'in resmi internet sitesinden elde edilmiştir. Çalışmada değişkenlerin logaritmik halleri kullanılmıştır.

“Ekonomik güven endeksi, tüketici ve üreticilerin genel ekonomik duruma ilişkin değerlendirme, beklenti ve eğilimlerini özetleyen bir öncü göstergedir. Endeks, tüketici güven göstergesi ile mevsim etkilerinden arındırılmış imalat sanayi (reel kesim), hizmet, perakende ticaret ve inşaat sektörlerine ilişkin güven göstergelerinin ağırlıklandırılarak birleştirilmesinden oluşmaktadır. Ekonomik güven endeksinin bireysel bileşenleri birleştirilirken Avrupa Komisyonu Uyumlaştırılmış İşyeri ve Tüketici Anketleri Ortak Programı tarafından kullanılan sektörel ağırlık katsayıları kullanılmaktadır. Ekonomik güven endeksinde, tüketici güven endeksinin payı %20, reel kesim güven endeksinin payı %40, hizmet sektörü güven endeksi payı %30, perakende ticaret sektörü güven endeksinin payı %5, inşaat sektörü güven endeksinin payı ise %5'tir. Bu ağırlıklar beş güven göstergesine doğrudan uygulanmamakta; her bir sektörün ağırlığı o sektöre ait güven endeksinin alt endekslerinin normalleştirilmiş denge değerlerine uygulanmaktadır”. Ekonomik güven endeksinde kapsanan alt kalemler ise şunlardır (tuik.gov.tr).

a) Tüketici güven endeksinin alt kalemleri

- Hanenin maddi durumu beklentisi (gelecek 12 ay)
- Genel ekonomik durum beklentisi (gelecek 12 ay)
- İşsiz sayısı beklentisi (gelecek 12 ay)
- Tasarruf etme ihtimali (gelecek 12 ay)

b) Reel kesim güven endeksinin alt kalemleri

- Toplam sipariş miktarı (mevcut durum)
- Mamul mal stok miktarı (mevcut durum)
- Üretim hacmi beklentisi (gelecek 3 ay)
- Toplam istihdam (gelecek 3 ay)
- Toplam sipariş miktarı (son 3 ay)
- İhracat sipariş miktarı (gelecek 3 ay)
- Sabit sermaye yatırım harcaması
- Genel gidişat

c) Hizmet sektörü güven endeksinin alt kalemleri

- İş durumu (son 3 ay)
- Hizmetlere olan talep (son 3 ay)

¹ Çalışmada fiyat endeksleri kullanılmıştır.

- Hizmetlere olan talep beklentisi (gelecek 3 ay)
 - Perakende ticaret sektörü güven endeksinin alt kalemleri
 - İş hacmi (satışlar) (son 3 ay)
 - Mevcut mal stok seviyesi
 - İş hacmi (satışlar) beklentisi (gelecek 3 ay)
- d) İnşaat sektörü güven endeksinin alt kalemleri
- Alınan kayıtlı siparişlerin mevcut düzeyi
 - Toplam çalışan sayısı beklentisi (gelecek 3 ay)

Eş bütünleşme ilişkisi araştırılmadan önce çalışmada kullanılan değişkenlerin durağan oldukları seviyeler tespit edilmiştir. Bu amaçla Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testlerinden yararlanılmıştır. ADF (1979) testinde istatistiksel olarak hata terimlerinin bağımsız ve homojen oldukları, PP (1988) testinde ise hata terimlerinin bağımlı ve heterojen oldukları kabul edilmektedir. ADF testinde buna göre (1) numaralı denklem sabitli, (2) numaralı denklem ise sabitli ve trendli ADF denklemlerini göstermektedir. ADF denklemlerinde denklemin sağ tarafına oluşabilecek otokorelasyon bağımlı değişkenin gecikmeleri açıklayıcı değişken olarak eklenmektedir. İlaveten denklemde Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) bağımlı değişkenin gecikme uzunluklarının belirlenmesi için kullanılmıştır.

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \varphi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \varphi_i \Delta y_{t-i} + \gamma trend + \varepsilon_t \quad (2)$$

(1), ve (2) numaralı denklemlerde y_t ; durağanlığı incelenen değişkeni β , δ , φ ve γ ; katsayıları, ε_t hata terimini ve p ise en uygun gecikme uzunluğunu göstermektedir. Tahmin edilen denklemde δ katsayısının t istatistiği MacKinnon tablo kritik değeriyle karşılaştırılır ve serinin durağanlığına karar verilir. Eğer t istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon tablo kritik değerinkinden büyükse değişken seviyesinde durağandır. PP testinde Newey-West bağımlı değişken gecikmelerini tespit eden bir uyarılama tahmincisi olduğundan bağımlı değişken gecikmeleri söz konusu değildir. PP testi için (3) ve (4) numaralı denklemler tahmin edilmiştir.

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \gamma trend + \mu_t \quad (4)$$

(3) ve (4) numaralı denklemlerde y_t ; durağanlığı incelenen değişkeni β , δ ve γ ; katsayıları, μ_t ise hata terimini ifade etmektedir. δ katsayısının t istatistiği MacKinnon tablo kritik değeriyle karşılaştırılarak serinin durağan olup olmadığına karar verilir.

Çalışmada seriler arasındaki olası uzun dönem ilişkisinin incelenmesi ise Engle-Granger (1987) eş bütünleşme yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Engle-Granger eş bütünleşme testinin ilk aşamasında (5) numaralı uzun dönem denklemi tahmin edilerek hata terimi elde edilmiştir.

$$y_t = \beta_0 + \beta_1 x_t + res_t \quad (5)$$

Yukarıdaki (5) numaralı denklemde y; ilgili Borsa İstanbul endeksini, x; ekonomik güven endeksini, β_0 ; sabit terimi, β_1 ; katsayıyı, res_t hata terimini göstermektedir. Yöntemin ikinci aşamasında (5) numaralı denklemlerdeki hata teriminin (res_t) durağan olup olmadığı ADF testi ile test edilerek seriler arasında uzun dönem ilişki olup olmadığına karar verilir. Hata terimlerinin durağanlığını test etmek için (6) numaralı ADF denkleminde yararlanılır. Denklemden elde edilen ϕ katsayısının t-istatistiği MacKinnon (1996) tablo kritik değeriyle karşılaştırılarak serilerin uzun dönem ilişkiye sahip olup olmadıkları tespit edilir (Yamak ve Abdioğlu, 2012: 182).

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (6)$$

Engle ve Granger (1987) değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığı durumunda en az bir yönlü nedensellik ilişkisinin olması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu doğrultuda eş bütünleşik seriler arasındaki kısa dönem dinamikleri (7) numaralı hata düzeltme modeli ile tahmin edilmiştir.

$$\Delta y_t = \alpha_1 + \lambda res_{t-1} + \sum_{i=1}^p \beta_i \Delta y_{t-i} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta x_{t-i} + v_t \quad (7)$$

(7) numaralı denklemlerde p ve k optimal gecikme uzunluklarını, y ve x aralarında eş bütünleşme ilişkisi olan değişkenleri, λ ; hata düzeltme terimini, β ve δ katsayıları, α sabit terimi göstermektedir. Eğer res_{t-1} 'in negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ise seriler arasında nedensellik ilişkisi olduğuna karar verilir (Yamak ve Abdioğlu, 2012: 183).

3. Bulgular

Tablo 1'de çalışmada kullanılan hisse senedi endekslerine ve ekonomik güven endeksine ilişkin tanımlayıcı istatistikler verilmiştir. Buna göre oynaklık açısından borsa endeksleri arasında en yüksek oynaklığa sahip olan endeksin BIST Sınai; en düşük oynaklığa sahip olan endeksin ise BIST-100 olduğu belirlenmiştir. Ayrıca çarpıklık katsayılarından serilerin sola çarpık bir dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Tablo 1. Tanımlayıcı İstatistikler

	LBIST-100	LXUSIN	LXUHIZ	LEGE
Ortalama	11,222	11,147	10,856	4,564
Maksimum	11,396	11,369	11,038	4,753
Minimum	10,917	10,809	10,515	4,269
St. Sapma	0,112	0,145	0,126	0,129
Çarpıklık	-0,838	-0,538	-0,960	-0,578
Basıklık	3,008	2,138	3,284	2,517
Gözlem Sayısı	58	58	58	58

Çalışmada serilerin durağan oldukları düzeyler ADF ve PP birim kök testleri ile belirlenmiştir. Tablo 2 değişkenlere ait birim kök testi sonuçlarını göstermektedir. Tablodan da anlaşılacağı üzere %1 anlamlılık düzeyinde çalışmada yer alan değişkenlerin tümünün 1. farkında durağan olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Değişkenlere Ait Birim Kök Sonuçları

Değişkenler	I (0)				I (1)			
	ADF		PP		ADF		PP	
	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli	Sabitli	Sabitli ve Trendli
LBIST-100	-2.80 ^c	-2.96	-2.70 ^c	-2.64	-6.55 ^a	-6.53 ^a	-7.11 ^a	-8.57 ^a
LXUSIN	-1.75	-3.37 ^c	-1.71	-2.58	-6.34 ^a	-6.37 ^a	-8.17 ^a	-9.22 ^a
LXUHIZ	-2.88 ^c	-2.29	-3.10 ^b	-1.92	-7.63 ^a	-6.93 ^a	-7.89 ^a	-17.1 ^a
LEGE	-0.91	-4.81 ^a	-2.50	-4.64 ^a	-5.91 ^a	-5.97 ^a	-21.40 ^a	-21.7 ^a

^{a,b ve c} sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 3'te 1. farklarında durağan oldukları belirlenen EGE ile hisse senedi endeksleri arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin tahmin edildiği test sonuçları sunulmuştur. Buna göre EGE'nin BIST 100, BIST Smaı ve BIST Hizmetler endeksleri ile ayrı ayrı olmak üzere eş bütünleşik olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Engle-Granger Eş bütünleşme Testi Sonuçları²

Uzun Dönem İlişki	ξ_{ADF}
LBIST-100-LEGE	3,245 (0) ^a
LXUSIN-LEGE	3,529 (0) ^a
LXUHIZ-LEGE	3,023 (0) ^a

^a %1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Değişkenler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi tespit edildikten sonra hata düzeltme modelleri yardımıyla nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Tablo 4'de her bir denkleme ilişkin hata düzeltme terimi katsayıları gösterilmiştir.

² MacKinnon (1996)'dan elde edilen tablo kritik değerleri %1 için -2,606, %5 için -1,946 ve %10 için -1,613'tür. Parantez içindeki değerler optimal gecikme uzunluklarıdır. Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Schwarz bilgi kriterinden yararlanılmıştır ve maksimum gecikme uzunluğu 10 olarak alınmıştır.

Tablo 4. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken	$\epsilon(t-1)$
Δ BIST-100	-0,225 ^a
Δ XUSIN	-0,230 ^a
Δ XUHIZ	-0,163 ^b

^{a, b} sırasıyla %1 ve %5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Buna göre BIST 100, BIST Sınai ve BIST Hizmetler endeksleri için oluşturulan hata düzeltme modellerindeki hata terimlerinin katsayılarının istatistiksel açıdan anlamlı ve -1 ile 0 arasında olması ilgili modellerde hata düzeltme mekanizmasının çalıştığını göstermektedir. Bu sonuçlar EGE'nin 3 Borsa İstanbul endeksinin de nedeni olduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç

Hisse senedi piyasalarında beklentileri sonuçların şekillenmesinde önemli bir rol oynadığına inanılmaktadır. Bu açıdan endeks fiyatları gerçekleşen olayların her zaman önündedir, diğer bir ifadeyle endeks fiyatlarının yönünü yatırımcı beklentileri belirlemektedir. Ekonomik güven endeksi (EGE) de ekonominin gelecekteki durumu hakkında toplumun farklı kesimlerinin beklentilerini gösteren önemli bir öncü göstergedir. Bu çalışmada 2012:01-2016:10 dönemini ele alarak EGE ile Borsa İstanbul endekslerinden BIST 100, BIST Sınai ve BIST Hizmetler endeksleri arasındaki eş bütünleşme ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada öncelikle serilere ADF ve PP birim kök testleri uygulanmış ve serilerin 1. farklarında durağan olduğu belirlenmiştir. Ardından eş bütünleşme ilişkisinin araştırılması amacıyla Engle-Granger (1987) eş bütünleşme analizine geçilmiştir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgular EGE ile 3 endeks fiyatları arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğunu göstermiştir. Ardından hata düzeltme modeli yardımıyla nedensellik ilişkisi araştırılmış ve EGE'nin 3 Borsa İstanbul endeksinin de nedeni olduğunu tespit edilmiştir. Elde edilen bu sonuçlar ekonomik güven endeksinin yatırımcı beklentilerini yansıtan iyi bir gösterge olduğunu ortaya koymuştur. İlaveten hisse senedi piyasalarındaki hareketler için kritik bir faktör olduğundan hisse senedi endekslerine yatırım yapmayı düşünen yatırımcılar için dikkatlice takip edilmesi gerektiğini göstermiştir. İlerleyen çalışmalarda farklı ülkelerde iki değişen arasındaki ilişki incelenerek literatüre katkı sağlanabilir.

Kaynakça

- Asgary, N., Gu, A.Y. (2005), "The Stock Market and Consumer Confidence: An International Comparison", *Journal of Accounting and Finance Research*, Vol. 13, No: 3, pp. 205-213.
- Baker, M., Wurgler, J. (2007), "Investor Sentiment in the Stock Market" *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 21, No: 2, pp. 129-152.
- Bandopadhyaya, A., Jones, A.L. (2006), "Measuring Investor Sentiment in Equity Market", *Journal of Asset Management*, Vol. 7, pp. 208-215.
- Beltran, H., Durre, A. (2003), "The Determinants of Consumer Confidence: The Case of United States and Belgium", http://alfresco.uclouvain.be/alfresco/service/guest/streamDownload/workspace/SpacesStore/8d95e2d4-6204-461e-a543_c8471daf0fb4/-coredp_2003_53.pdf?guest=true 12.10.2016.
- Bremmer, D. (2008). "Consumer Confidence and Stock Prices" 72nd Annual Meeting Of The Midwest Economics Association Hyatt Regency, Chicago, Illinois, www.rosehulman.edu/~bremmer/professional/bremmer_midwest2008.pdf, (13.09.2016).
- Christ, P.K., Bremmer, D.S. (2003), "The Relationship between Consumer Sentiment and Stock Prices", 78. Annual Conference of the Western Economics Association International. Denver.
- Dickey, D.A., Fuller, W.A. (1981), "Likelihood Ratio Statistics for Autoregressive Time Series with a Unit Root", *Econometrica*, Vol. 49, No: 4, pp. 1057-1072.
- Engle, R. F., Granger, C. W. J. (1987), "Co-Integration and Error Correction Representation, Estimation and Testing", *Econometrica*, Vol. 55, pp. 251-276.
- Ferreira, E. M., Serna, I. M., Navarro, E., Rubio, G. (2007), "Economic Sentiment and Yield Spreads in Europe", *European Financial Management*, Vol. 14, No: 2, pp. 206-221.
- Görmüş, Ş., Güneş, S. (2010), "Consumer Confidence, Stock Prices and Exchange Rates: The Case of Turkey", *Applied Econometrics and International Development*, Vol. 10, No: 2, pp. 103-114.
- Hacıhasanoğlu, E., Soytaş, U. (2011), "Bileşik Öncü Gösterge ve Sektörel Endeksler Arasındaki İlişki", *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 26, Sayı: 1, 79-91.
- Hsu, C.C., Lin, H., Wu, J. (2011), "Consumer Confidence and Stock Markets: The Panel Causality Evidence", *International Journal of Economics and Finance*, Vol. 3, No: 6, pp. 91-98.
- Kale, S., Akkaya, M. (2016), "The Relation between Confidence Climate and Stock Returns: The Case of Turkey", *Procedia Economics and Finance*, Vol. 38, pp. 150-162.
- Kandır, S.K. (2006), "Tüketici Güveni ve Hisse Senedi Getirileri İlişkisi: İmkb Mali Sektör Şirketleri Üzerinde Bir Uygulama", *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt. 15 No: 2, ss.217-230.
- Korkmaz, T., Çevik, E. İ. (2009), "Reel Kesim Güven Endeksi ile İMKB 100 Endeksi Arasındaki Dinamik Nedensellik İlişkisi", *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, Cilt. 38, No: 1, ss. 24-37.
- Olgaç, S., Temizel, F. (2008), "Yatırımcı Duyarlılığı Hisse Senedi Getirileri İlişkisi: Türkiye Örneği", *TİSK Akademi*, Vol. 3, No: 6, ss. 224-239.

- Otto, M.W. (1999), "Consumer Sentiment and The Stock Market", Federal Reserve Board Finance and Economics, Discussion Paper, November, Discussion Series No: 60, <https://www.federalreserve.gov/pubs/feds/1999/199960/199960pap.pdf>
- Phillips, P. C., Perron, P. (1988), "Testing for a Unit Root in Time Series Regression, *Biometrika*, Vol.75, No: 2, pp. 335-346.
- Qiu, L., Welch, I. (2004), "Investment Sentiment Measures", NBER Working Paper, No: W10794, <http://www.nber.org/papers/w10794.pdf>.
- Singal, M. (2012), "Effect of Consumer Sentiment on Hospitality Expenditures and Stock Returns", *International Journal of Hospitality Management* 31, pp. 511-521.
- Topcu, E. (2014), "Bileşik Öncü Göstergeler İle Hisse Senedi Piyasaları Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *AKÜ İİBF Dergisi*, Cilt. 16, Sayı: 1, ss. 167-176.
- Topcu, M., Ünlü, U. (2013), "Do Investors Consider Composite Leading Indicators?: Time Series Evidence from Emerging Countries", *Theoretical and Applied Economics*, Vol.20, No: 9, pp. 51-62.
- Topuz, Y. V. (2011), "Tüketici Güveni ve Hisse Senedi Fiyatları Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği", *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt. 7, No:1, ss. 53-65.
- TÜİK, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1102.
- Yamak, R., Abdioğlu, Z. (2012). "Ampirik Bağlamda Toplam ve Alt Kalemler Bazında Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği", *H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt. 3, No: 1, ss. 173-192.

A Neo-Realist Case Study of U.N.-Authorized Humanitarian Interventions in The Post-Cold War World

Şahin Eray KIRDİM*

Geliş Tarihi (Received): 06.12.2016 – Kabul Tarihi (Accepted): 13.02.2017

Abstract

As the Neo-realist theory in international relations suggests, international political system presents an anarchic environment. In other words, since there is no formally recognized supreme authority among equally sovereign units, states generally act in “self-help” to maximize their national interests. However, due to ever-increasing importance of human rights issues in the 21st century, the Westphalian understanding of state sovereignty in international affairs has gradually eroded and turned into a new one in which states intervene in each other’s domestic jurisdictions especially regarding human rights issues. The extremist practice of this intervention is humanitarian interventions. However, when the practice of humanitarian intervention after the Cold War is examined, it is seen that not only altruistic motives were effective for states, but they also aimed at maximizing their self-interest and that the main concept of the neo-realist theory is still valid.

Keywords: *Neo-realist theory, Humanitarian intervention, Human rights.*

* Dr, Afyon Kocatepe University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Political Science and Public Administration, Sub-Department of Juridical Sciences, yekirdim@aku.edu.tr

Soğuk Savaş Sonrası Dünyada BM Tarafından Yetkilendirilmiş İnsani Müdahaleler Üzerine Neo-Realist Bir Örnek Olay İncelemesi

Öz

Uluslararası ilişkilerdeki neo-realist teorinin önerdiği üzere, uluslararası politik sistem anarşik bir görünüm arz eder. Diğer bir deyişle, egemen eşitler arasında üst bir otorite olmadığı için, devletler genel olarak kendi kendine yetme motivasyonu ile hareket ederek, kendi çıkarlarını maksimize etmeye çalışırlar. 21. yüzyılda insan haklarına verilen önemin artmasıyla beraber, uluslararası sistemde Westfalyan anlayış yerini, devletlerin insan hakları ihlalleri söz konusu olduğunda birbirlerinin içişlerine müdahale ettiği bir anlayışa bırakmıştır. Bu müdahalenin en uç uygulaması ise insani müdahaledir. Ancak, Soğuk Savaş sonrası insani müdahale uygulamaları incelendiğinde, devletlerin savaşa girmeleri için yalnızca özgecil motivasyonların tek başına yeterli olmadığı, bununla beraber kendi çıkarlarını önceleyebildikleri, dolayısıyla neo-realist teorinin hala geçerliliğini koruduğu görülür.

Anahtar Kelimeler: Neo-realist teori, İnsani müdahale, İnsan hakları.

Introduction

A conventional definition of humanitarian intervention is “the threat or use of force by a state, a group of states, or international organization primarily for the purpose of protecting the nationals of the target state from widespread deprivations of internationally recognized human rights” (Murphy, 1996: 11-12). When the U.N. enacted Article 2(4), it outlawed the use of force for any reason, except in self-defense (Article 51) and when it is authorized by the Security Council to maintain international peace and security (generally Chapter VII). Article 2(4) clearly provides that states should refrain in their international relations from the threat or use of force against any other state. Article 2(7) also clearly provides the principle of non-intervention in the domestic affairs of a state, a well-established rule in international law.

This article aims at testing the neo-realist theory with the focus on humanitarian intervention. In the first section of the article, the theory of neo-realism in international relations discipline will be briefly presented and its major concepts will be explained. The second section will cover seven cases of military interventions for humanitarian purposes. The article will analyze whether or not the rapidly changing post-Cold War world with its major implications for a more humanitarian world has refuted the main concepts of the neo-realist theory.

There are two types of humanitarian intervention depending on the actors undertaking the intervention. The first type is unilateral humanitarian interventions, which are conducted without a prior Security Council authorization. An example of this type of intervention is the 1999 NATO intervention in Kosovo. When it is not possible to pass a resolution in the Security Council, this option may become operational. The second type interventions occur as a result of a United Nations Security Council Resolution such as the ones in Somalia and Rwanda in 1990s.

This article does not cover unilateral humanitarian interventions because the dominant opinion in the literature is that unilateral humanitarian interventions are illegal under international law (Verwey, 1985). That being said, all of the seven humanitarian interventions examined below are U.N.-authorized interventions, and thus should be accepted legal. Although some commentators argue that humanitarian interventions may be undertaken independent of the United Nations (Benjamin, 1992; Stein, 2004), this article favors others' contention that it is the Security Council only, acting under its Chapter VII powers, that can authorize military interventions for humanitarian purposes. If unilateral humanitarian interventions were lawful, there would be no reason for the majority of the international community to claim that the 1999 NATO intervention in Kosovo was unlawful (Kosovo Report, 2000: 4). That being said, this article accepts the contention in the 2000 Kosovo Report.

Additionally, the second section of the article begins with the humanitarian crisis in Somalia in 1992-1993, but not with the case of Iraq's treatments of the Kurds in the period before the First Gulf War. Although some argue that the Resolution 688 authorizing military action in Iraq was the first time with which the Security Council authorized an intervention for humanitarian reasons in a state's domestic jurisdiction (Nanda, 1992: 306), it is, on the other hand, true that the Resolution contains no reference to an authorization of the use of force, and therefore, did not establish a precedent for the future Security Council

decisions (Nafziger, 1991: 29; Murphy, 1996: 192-197; Malanczuk, 1993: 18; Gordon, 1996: 49-51). Indeed, in Resolution 688, the classic phrase of the Security Council “to use all necessary means” is not found.

While examining whether the practice of humanitarian intervention in international relations undermined the neo-realist theory’s assumptions, the focus of the article will be the motivations of the intervening states. In other words, it will be examined what triggered the interveners to spend their tax payers’ money for strangers. It should be also noted that although there were more interveners in the cases below, the article covers only one or two countries actively participated or lead the intervention because such an assessment including all countries would be beyond the scope of this paper.

1. Neo-Realist Theory of International Relations

Neo-realism, or structural realism, emerged as a school in international relations with Kenneth Waltz’s book, *Theory of International Politics* in 1979. Waltz’s book was actually a response to the famous Realism theory of international relations, and it attempted to update the classic Realist approach. Therefore, Neo-realist theory is both a criticism of and support to classic Realism. The very basic assumption of the Realist school is that the political order and how states act in their international affairs are determined by the human nature (Donnelly, 2000: 10). Therefore, the classic Realist school pays close attention to human factor in politics such as ambitions and aspiration.

However, neo-realists do not insist upon the realists’ conceptualization that human nature determines international politics, but rather they focus on a systemic nature of the world affairs and claim that it is the system itself determining the affairs among states. Waltz’s claim is that the international political system illustrates an anarchic environment because there is not any formal authority to regulate the affairs, and therefore, every state is equally sovereign in the system. The logic of self-help dominates the neo-realist international system, meaning that states try to maximize their own interest and do not regard their interest as of lesser importance than the others. Since this is the purpose of every state, states compete with each other. Thus, gaining power is of central importance. In order to maximize their gains, states may enter into strategic alliances, but the main purpose of such alliances is achieving their own objectives. In a neo-realist world, military and economic power are the major criteria for security; achievement of these criteria should be done by all possible means. War is inevitable in a neo-realist world, but since the states having nuclear powers know that the consequences of such a war are devastating, such a power is seen as a means of deterrence and balance of powers (Waltz, 1979: 8-15).

Waltz’s idea of international relations system desires a balance in international political system, and the anarchy of international system actually provides an order rather than chaos. If one state breaks the balance of power, peace may not be sustained. “A state having too much power may scare other states into uniting against it and thus become less secure. A state having too little power may tempt other states to take advantage of it” (Waltz, 2004: 6).

Despite of being more optimistic than classic Realism, the very core assumption of the Neo-realist theory holds one’s own: States try to maximize the interests of their own citizens. How about waging war in the name of the people suffering in the hands of crucial governments? Does modern humanitarianism

soften the hearts of neo-realists? If humanitarian intervention is “saving strangers” (Wheeler, 2002), do states ever go into wars for the sake of humanity? Have the humanitarian interventions that are undertaken since the end of the Cold War refuted the neo-realist theory? Next section should answer these questions.

2. Cases of Humanitarian Interventions After The Cold War

Humanitarian intervention is one of the most controversial practices in international relations. Although it could be traced even back to St. Augustine’s *Just War Theory*, its notion has changed since then. However, the question of how to deal with people whose human rights are abused by their own governments has remained the same even after the foundation of the U.N. The majority of the international community today consider humanitarian intervention as a legitimate practice of international relations. For example, in the United Nation’s 2005 World Summit Outcome, an historic outcome document with the largest gathering of world leaders in history, the General Assembly endorsed the Responsibility to Protect (“R2P”) Doctrine, with which the Assembly held both the individual states and the international community responsible to prevent gross human rights violations, as explained more in the below (2005 World Summit Outcome).

In the post-Cold War era, there are seven humanitarian interventions in the true sense, undertaken with the authorization of legal U.N. bodies, namely in Somalia, Haiti, Rwanda, Bosnia-Herzegovina, East Timor, Democratic Republic of Congo, and Libya. However, an examination of these modern applications of humanitarian intervention shows that states, especially the permanent members of the Security Council, use the doctrine of humanitarian intervention in an attempt to achieve their political interests besides altruistic motives, which may amount to a misuse of the doctrine.

2.1. The Humanitarian Crisis in Somalia (1992-93)

The Somali crisis cropped up after President Mohammed Siad Barre, the country’s longtime dictator, fled the capital city of Mogadishu in January 1991. Barre’s departure split the opposition. The country was divided into many zones of control (Clark, 1993: 112). A so-called “reconciliation conference” between the warring factions was held in July 1991. As a result of the conference, Omer Qhalib was elected as interim Prime Minister. However, Qhalib, in essence, did not have any influential authority over the Somalian faction leaders (Teson, 1997: 242). By November 1991, the struggle between the factions turned into a full-scale civil war.

All governmental authority collapsed and the traditional clan warfare continued, which led to a situation of mass starvation accompanied with drought (Teson, 1997: 243). In December 1992, the Security Council’s evaluation of the situation in Somalia resulted in Resolution 794, which found that the human rights crisis in Somalia and the obstacles to the delivery of humanitarian assistance constituted “threats to international peace and security” (Holzgrefe, 2003: 42).¹ Within days, 24,000 U.S. troops arrived in Somalia, in the words of the Resolution 794, “under Chapter VII of the Charter of the United Nations, [...] to use all necessary means to establish as soon as possible a secure environment for humanitarian relief

¹ It is noteworthy that the term “humanitarian” appeared 18 times in the Resolution.

operations in Somalia.” Resolution 794 referred to “the magnitude of the human tragedy caused by the conflict,” and “the deterioration of the humanitarian situation” (S.C. Res. 794, Dec. 3, 1992).

2.1.1. Motivations for the Intervention

There were three main motivations in Somalia case, which are George H. Bush’s personal feelings, the interest of petroleum giants, and local political interests. It seems that feeling of a moral obligation played an important role in the intervention in Somalia. “It was truly [Bush’s] personal decision, based in large measure on his growing feelings of concern as the humanitarian disaster continued to unfold relentlessly despite the half measures being undertaken by the international community” (Diprizio, 2002: 52). Thus, “it becomes apparent that Bush’s personal feelings of compassion to a large extent triggered an altruistic decision” (Krieg, 2013: 75).

Although some argue that the intervention in Somalia was “the first war that has not been waged in the name of ‘national interests’, but rather in the name of principles and values” (Havel, 1999), Mark Fineman, from LA Times, has persuasive arguments against this common inclination. According to Fineman, the intervention actually focused on the interest of four American petroleum giants (Conoco, Amoco, Chevron and Phillips), because the civil war threatened their multi-million dollar investments (Fineman, 1993). Fineman claims that restoring peace and stability was in the interest of the American oil giants that had oil contracts with the Barre regime (Fineman, 1993). Indeed, the fact that the U.S. troops used premises of Conoco as their base and operational headquarters in Somalia supports the claim that the Bush administration was partially motivated by the pressure from oil lobbyists (Gibbs, 2002: 378).

Local political interest also played a key role in the intervention. During the presidential election campaign of 1992, Democratic candidate Clinton repeatedly criticized President Bush for having neglected international crises such as those in Somalia and Bosnia (Baum, 2004: 189). A Defence Department Official stated at that time, “I had the feeling that no matter what was said (by his advisors), [President Bush] would not want to leave office with 50,000 people starving that he could have saved” (Diprizio, 2002: 51). Thus, Bush’ Presidency “was not marked by successful foreign policy initiatives causing him to first of all initiate a humanitarian relief operation to win the elections and after the elections defeat, causing him to send troops to Somalia in order to save his reputation” (Krieg, 2013: 76).

Although the intervention in Somalia might have the potential to refute the neo-realist claim in international relations that altruism is utopian, the political interests of the Bush administration and Fineman’s very persuasive theory still taint the picture of an altruistic intervention.

2.2. The Case of Haiti (1994-95)

The case of Haiti began when a military coup in September 1991, under the leadership of Lieutenant General Raoul Cedras, overthrew the government of Jean-Bertrand Aristide, the first elected president in Haitian history with a 67 percent of the popular votes (Falk, 1995: 344; Teson, 1997: 250; Arend, 1993: 500). The Haiti’s Ambassador to the U.N. unsuccessfully requested an assembly of the Security Council to take up the matter. The Council did not formally assemble “because a majority of the members felt that the situation in Haiti was entirely a domestic matter and therefore beyond the competence of the Security

Council to consider, since the coup was not thought to constitute a ‘threat to the peace’” (Arend, 1993: 501).

Later, the General Assembly took up the issue and adopted Resolution 46/7 by consensus condemning the “illegal replacement of the constitutional President of Haiti” and demanding “the immediate restoration of the legitimate Government of President Jean-Bertrand Aristide” It is noteworthy that there was no reference to the domestic jurisdiction of Haiti in the Resolution (G.A. Res. 46/7, 1991).

The refusal by Haiti’s de facto military dictators to reinstate the democratically-elected Aristide government and the continued violence of Aristide supporters led the Security Council to finally adopt Resolution 841 in June 1993 (S.C. Res. 841, 1993). The Security Council, acting under Chapter VII of the Charter, imposed a mandatory economic embargo on Haiti. The military junta crushed under the strict U.N. sanctions accepted a U.N. agreement in July 1993, known as the Governors Island Agreement, which would have returned Haiti to democratic rule under President Aristide (Lecce, 1998: 255). Despite the U.N. lifted the sanctions on Haiti, the Governors Island Agreement failed because violence against Aristide supporters rebegan in September 1993 (Lecce, 1998: 255).

A point of escalation in the crisis was seen when pro-junta groups blocked the debarkation of U.N. troops assigned to assist in the monitoring and modernization of Haiti’s police and military. After unanimously passing Resolution 873 (S.C. Res. 873, 1993) imposing again the economic sanctions and Resolution 875 (S.C. Res. 875, 1993) authorizing the member states to use military force to enforce the sanctions, the Security Council, expressing its concern of “the significant further deterioration of the humanitarian situation in Haiti, in particular the continuing escalation by the illegal de facto regime of systematic violations of civil liberties”, adopted Resolution 940. The Resolution authorized member states “to form a multinational force [and] to use all necessary means to facilitate the departure from Haiti of the military leadership” (S.C. Res. 940, 1994).

2.2.1. Motivations for the Intervention

There were mainly three motivations triggering the intervention in Haiti, which are economic interests, safety related problems, and personal political interests. Although Haiti is not a wealthy state having noteworthy economic productions, Mike Blakley (1999: 91) argues that economic interests were an important driving force for the U.S. government to intervene in Haiti because of the influx of refugees to the U.S. In other words, the influx of refugees would cause economic harm to the U.S., and “the Clinton administration used cost savings as an explicit rationale for intervention” (Blakley, 1999: 91).

Further, the U.S. government took the crisis in Haiti as a treat to its security. Since the Haitian crisis did not occur in a region far away from the U.S. homeland, it constituted a peripheral security risk. As Clinton stated in an address to the nation, promoting democracy in its hemisphere would protect its interests (The American Presidency Project, 1994). Therefore, the restoration of a democratic regime in its backyard was partially a self-interested motive of the U.S.

The intervention was also triggered by personal political interests of President Clinton. Although he criticized Bush for not having an active foreign policy as we have seen in the Somali case, he showed a

clear example of inconsistency by first refusing to bomb Bosnia, later sending, and then withdrawing troops from Somalia. Therefore, the Haiti case was an opportunity to earn some foreign policy credits. Moreover, he had the upcoming midterm elections of 1994, and his foreign policy would be a key element in his political future.

Some even argue that the Security Council's operation in Haiti cannot be termed a humanitarian intervention because the main goal of the intervention was to restore democratically elected government rather than protecting human rights (Gordon, 1996: 53). Thus, the case in Haiti might present a misuse of the humanitarian intervention doctrine where the U.S. covered up its regime-change operation in a country with humanitarian intervention, for which there is no exception to the general prohibition on the use of force.

Clinton's hesitancy to send troops to Haiti remained the same until he figured out that the costs of non-intervention would become so high and that an intervention would actually be a sensible and cost-efficient alternative. The intervention in Haiti presents a highly self-interested motivation compared to the crisis in Somalia.

2.3. The Case of Rwanda (1994-95)

The world witnessed one of the most brutal ethnic cleansing in the history in Rwanda in 1990s. The crisis in Rwanda began on April 6, 1994 when the President of Rwanda was killed when his plane was shot down over the capital city (Des Forges, 1999: 255). The Hutu-dominated Rwandan military blamed the incident on the minority Tutsis, and began slaughtering innocent Tutsis.

On May 31, Secretary-General Boutros-Ghali reported to the Security Council that an estimated 250,000 to 500,000 Rwandan men, women, and children were killed and that in a nation of approximately seven million persons, this was not proportional (Report of the Secretary-General on the Situation in Rwanda, 1994: 2-3). For about a month, the Security Council could not obtain commitments from member nations for the necessities for an operation. On June 20, the French government sent the Security Council a proposal for unilateral intervention to end the bloodshed and establish safe havens for the hundreds of thousands of fleeing refugees (Letter dated 20 June 1994). Three days after the Security Council approved the French intervention with Resolution 929, 2,500 French troops stationed in Rwanda and neighboring Zaire establishing safe havens for refugees near the border (S.C. Res. 929, 1994).

2.3.1. Motivations for the Intervention

Two different issues, namely geo-strategic interests and personal feelings, motivated France to actively intervene in Rwanda. Although the Mitterrand administration of France did not have economic interests in Rwanda due to the fact that the country's population mostly deal with agriculture unlike other Central African countries having precious underground minerals, Mitterrand was still motivated by geo-strategic interests. After the Cold War, francophone countries were trying to expand their horizons by establishing independent relations with newly emerged states, and the French government had the fear of losing one leg in Africa with Rwanda which might create a domino effect resulting further states turning their back on French influence (McQueen, 2006: 130). It is also suggested that a victory by the Anglophone

RPF that could result in a consolidation of British or American influence in Rwanda was the biggest motivation of France to intervene pursuant to France's classic Fashoda syndrome (Prunier, 1995: 105).²

The intervention was also related to the Mitterrand's personal preferences. "Mitterrand was apparently driven by strategic considerations and concern about his own place in history. He did not want to be remembered as the president who fiddled while Rwanda burned" (Jakobsen, 1996: 210).

If France was actually driven by altruistic motives, the intervention would have occurred in an earlier time. However, the reason for the late intervention was that the Francophone Hutu regime was about to lose the war against Anglophone RPF. The French intervention in Rwanda comprised of a high degree of national interests that may be perceived an abuse of the principle of humanitarian intervention (Wheeler and Bellamy, 2008: 522).

2.4. NATO Intervention in Bosnia-Herzegovina (1995)

After the fall of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, the new republics that composed Yugoslavia started seeking secession and creating their independent countries. On June 25, 1991, Croatia and Slovenia proclaimed their independence, followed by the referendum held in Bosnia-Herzegovina, in which nearly two-thirds of the eligible voters participated, and almost all voted for the republic's independence on February 29 and March 1, 1992 (Murphy, 1996: 198). The government declared independence on March 3, 1992. Rebel Bosnian-Serb forces immediately started violent acts to overthrow the government, and the practice of ethnic cleansing against Bosnian-Muslims began.

The Security Council involved in the situation the first time with Resolution 770 which provided coercive measures to deal with the conflict August, 1992. Resolution 770 found "that the provision of humanitarian assistance in Bosnia and Herzegovina is an important element in the Council's effort to restore international peace and security in the area", and it called upon states "to take nationally or through regional agencies or arrangements all measures necessary to facilitate in coordination with the United Nations the delivery [...] of humanitarian assistance" in Bosnia-Herzegovina (S.C. Res. 770, 1992).³

Despite of this resolution, the Security Council faced the failure of several efforts at protecting the Bosnian-Muslims. In October 1992, Security Council Resolution 781 imposed a "no-fly" zone over Bosnia to prevent Serbian assaults from obstructing the transfer of humanitarian aid supplies. Since the violations by the Serbs did not stop, the Security Council again adopted Resolution 816 in March 1993, authorizing member states with Resolution to take "all necessary measures in the airspace of the Republic of Bosnia and Herzegovina, in the event of further violations to ensure compliance with the ban on flights". Based on these resolutions, NATO air forces conducted a series of bombings and other military actions against Bosnian-Serb positions. Partly because of the NATO attacks, the parties agreed on peace negotiations which resulted in the Dayton Accord in December 1995.

² Fashoda syndrome is the tendency within the French foreign policy in Africa. It basically gives importance to asserting French influence in areas where the U.K. may increase its strength without French dominance. *See* Prunier, 1995.

³ Resolution 770 was adopted by 12 votes in favor and three abstentions (China, India, and Zimbabwe).

2.4.1. Motivations for the Intervention

There were at least four reasons why the intervention in Bosnia-Herzegovina could take place, and they were economic interests, safety related issues, NATO's organization interest, and personal political interests. Economic interests played a key role in the intervention. The disintegration of Yugoslavia created lucrative opportunities for Western European companies, particularly for Germany. As of 1992, Germany was the most important trade partner of Eastern European and Balkans countries including Yugoslavia (Ash, 1993: 403). German companies, such as Volkswagen or Siemens, had a considerable amount of investment in the region and wanted to ensure that those investments were not at stake due to the crisis (Ash, 1993: 403). "Thus, the economic interests in the Balkans as a lucrative outlet and cost-efficient production site most likely facilitated the decision of several NATO member states to finally bring stability to Bosnia" (Krieg, 2013: 87).

The intervention decision was also driven by the potential security threats that the Western countries faced. While there was a fire in the backyard of Western Europe, the NATO's motivation in the intervention was "preventing the possibility of wider war which could have implications for EU and NATO members" (Gow, 1997: 14). Millions of displaced posed a major security threat as well. As Clinton stated in 1994, the U.S. had "an interest in stemming the destabilizing flows of refugees that this horrible conflict is creating" (Public Papers of the Presidents, 1994).

Besides these clear security motives, NATO itself had specific interests in intervening in the crisis in Bosnia. The collapse of the Communist bloc created a power gap in Eurasia, and NATO felt obligated to redefine its role from a defensive character to a proactive military institution promoting neo-liberal values such as democracy and human rights (Duffield, 1994, 763). As Clinton explicitly stated in 1994 that the U.S. had "an interest in showing that NATO, history's greatest military alliance, remains a credible force for peace in post-cold-war Europe" (Public Papers of the Presidents, 1994). Therefore, it could be suggested that the decision for the intervention was motivated by U.S. interests to grant credibility to NATO's prestige in the region.

Personal political interests had a role in the intervention decision to an extent, at least for Clinton. "Bill Clinton seems to have decided, rather suddenly, that the Bosnian war should be settled before next year's American presidential elections," so that he might have gained electoral popularity (Kaufman, 2002: 121).

The intervention in Bosnia was motivated by both humanitarian and self-interested elements. However, after three years of passivity, the security concerns that the conflict close to the Western European heartland could not be solved by diplomatic means was the most important national interest-based motivation for most NATO members.

2.5. East Timor (1999)

In 1974, Portugal decided to end its colonial control over East Timor and held an election to determine the future status of the territory (Seybolt, 2008: 86). Despite the fact that 78.5 percent of the voters favored independence, violence broke out between pro and anti-independence groups immediately after the announcement of the result (Krieg, 2013: 93). Portugal was unable to control the territory and allowed Indonesian President Suharto to assert military control over the island (Seybolt, 2008: 86). The East Timorese unsuccessfully resisted the Indonesian occupation, causing them 60.000 deaths by the end of 1975 (Seybolt, 2008: 86). East Timorese guerrilla resistance continued, and between 100.000 and 250.000 people lost their lives by 1978 (Lachica, 211: 2). Human rights groups accused the Suharto government of widespread repression and human rights violations, including massacres, during the occupation years (Silove, 1999).

In an attempt to respond the humanitarian crisis occurring in East Timor, the Security Council adopted Resolution 1264 in September 1999, authorizing an international military intervention under the leadership of Australia to take all necessary measures “to restore peace and security in East Timor”. The Security Council justified the intervention based on the “continuing violence against and large-scale displacement and relocation of East Timorese civilians” (S.C. Res. 1264, 1999).

2.5.1. Motivations for the Intervention

Security concerns and economic interests made the intervention in East Timor possible. Despite of the public pressure for an altruistic intervention, Australia’s motives were more national-interest based. First, “Australian defence planning has long seen Indonesia as a potential threat” (Wheeler and Dunne: 2001: 808). “It was therefore thought that Australia would be better served by promoting a stable pro-Western government in Jakarta and maintaining friendly relationships with it” (Perez, 2015: 35).

Second, because of the geographic proximity of East Timor to Australia, trade between the two has always been mutually beneficial. Instability caused by the crisis in East Timor raised trade concerns in Australia. Therefore, bringing peace and security in the region was in the interest of the Australia (Wheeler and Dunne: 2001: 809).

2.6. The European Union Intervention in Democratic Republic of Congo (2003)

The civil war in Democratic Republic of Congo (DRC) lasted from 1998 until summer 2003, when a transitional power-sharing government was set up (Gegout, 2005: 430). During this period, an estimated 3.3 million people died, and millions were displaced (Gegout, 2005: 430). The Security Council involved in the situation in the summer of 2003 with Resolution 1484. “Expressing its utmost concern at the fighting and atrocities in Ituri, as well as the gravity of the humanitarian situation in the town of Bunia”, Resolution 1484 authorized “Artemis,” the French-led European Union (EU) intervention force of 2.000 troops to “take all necessary measures to fulfil its mandate” and stop the conflict in Bunia, in the north-eastern Ituri Province (S.C. Res. 1484, 2003). It should be noted that the operation had very limited aims in time and in geographical location. The EU intervention only lasted three months and was limited to the town of Bunia; the intervention did not deal with violence outside of this zone.

2.6.1. Motivations for the Intervention

What was behind the intervention in DRC was the efforts of France and the UK that desired to strengthen the EU as an independent international organization. The EU military intervention in DRC was the first time EU troops were deployed out of the continent, and the reason why France and the United Kingdom (the UK) agreed to an EU intervention could be explained by maximal realism leading us to believe that it was a heavily national-interest based intervention. First, France thought that this was the best case to prove that the EU could act independently from NATO and the U.S. Therefore, the French-led intervention “does not seem to have been based on the necessity to react to a humanitarian crisis of murders, mutilations and rapes. Instead, France primarily wished to prove the capacity of the EU to act without the USA” (Gegout, 2005: 437). Indeed, the intervention was limited in the city of Bunia, and the EU troops did not involve in the situation of Bunia, which may be an indicator of the France’s motivation.

Second, it may seem interesting that the UK took part in the intervention even though it has neither historical nor economic connections with the DRC. The UK’s part in the intervention was actually symbolic because the total of its military personnel was 85, of which 70 were engineers who worked to upgrade the airfield at Bunia. “For the United Kingdom, Artemis was mainly a confirmation of its desire to promote and lead a European defence policy” (Gegout, 2005: 439). Therefore, the EU intervention is not made first and foremost for humanitarian reasons.

2.7. Libya: A New Age in Humanitarian Intervention? (2011)

In February 2011, the wave of protests that was sweeping the Middle East (known also as “Arab Spring”) since December 2010 arrived in Libya. The protests in Libya began peacefully, but were immediately confronted with a violent and repressive response by the Gaddafi administration. The situation quickly turned into a civil war between the opposition and the ruling regime, which used excessive force against civilians. The growing threat of violence in Libya quickly got the Security Council’s attention, which held its first considerations on the situation within the first week of protests.

On 26 February, the Council unanimously adopted Resolution 1970 under chapter VII of the UN Charter, expressly referring to R2P by “recalling the Libyan authorities’ responsibility to protect its population” (S.C. Res. 1970, 2011). Resolution 1970 imposed an arms embargo and other restrictions on travel and Libyan assets, and referred the situation to the International Criminal Court. After Gaddafi’s explicit threats against civilians in Benghazi, the Security Council passed Resolution 1973, with 10 affirmative votes, and abstentions from China, Russia, Brazil, India and Germany. Resolution 1973 determined that “the situation in the Libyan Arab Jamahiriya continues to constitute a threat to international peace and security.” It established a no-fly zone and authorized member states to take “all necessary measures [...] to protect civilians and civilian populated areas under threat of attack,” while expressly “excluding a foreign occupation force of any form on any part of Libyan territory” (S.C. Res. 1973, 2011). On 19 March, a coalition of states, including the U.S., the U.K, and France began military action against Libyan targets. Libyan rebel forces removed the Gaddafi regime and taken control of Tripoli by August 2011.

In the Libyan case, the Security Council not only announced that the member states cannot use state sovereignty as a shield to conduct gross human rights violations, but also it endorsed the R2P Doctrine as a justification to militarily intervene in states. The International Commission on Intervention and State Sovereignty (ICISS), a commission convened by the Canadian government in 2001, proposed the R2P Doctrine. According to the R2P Doctrine, although each state is individually responsible to protect its populations from genocide, war crimes, ethnic cleansing, and crimes against humanity, in the event of a state's unwillingness or failure to prevent those, the international community is given the responsibility to warn the state and, if deemed necessary, militarily intervene (ICISS, 2001a).

According to Gareth Evans, the intervention was "a textbook case of the [R2P] norm working exactly as it was supposed to" (Evans, 2011: 40). The Secretary-General Ban Ki-moon also declared that the intervention "affirms, clearly and unequivocally, the international community's determination to fulfil its responsibility to protect civilians from violence perpetrated upon them by their own government" (Ban, 2011). The intervention in Libya may be considered a new age in the doctrine of humanitarian intervention because it was the first time the Security Council adopted the R2P Doctrine.

On the other hand, there are commentators who point out that the intervention in Libya was not an R2P practice in fact. For example, Garwood-Gowers (2013: 606-608) argues that textual analysis of Resolution 1973 on Libya reveals that states did not expressly acknowledge the international dimension of the R2P Doctrine, and even from a point of a very optimistic view it was only a partial endorsement of the R2P Doctrine. Similarly, statements made by two permanent members of the Security Council in the aftermath of the adoption of Resolution 1973 may evidence this finding. Russia stated that it had serious questions about the intervention such as how the no-fly zone would be enforced, what the rules of engagement would be, and what limits on the use of force there would be. (UN Doc S/PV.6498, 2011: 8). China also declared that it had "difficulty with parts of the resolution" and its preference was to "resolve the current crisis in Libya through peaceful means" (UN Doc S/PV.6498, 2011: 11).

Additionally, some commentators argue that the R2P Doctrine is the product of a struggle to justify the negative perceptions of humanitarian interventions. For example, Thakur (2011) claims that the NATO intervention in Libya marks a triumph for R2P, but also raises questions about how to prevent the possible abuses by the permanent members of the Security Council to use international force for purposes beyond human protection.

2.7.1. Motivations for the Intervention

It might be claimed that U.N.-authorized NATO intervention in Libya was undertaken to protect the national interests of the intervening states as well as to protect the civilians from a cruel dictator. Two self-interested motivations were economic interests and security concerns. First, the access to Libya's oil reserves was vital for European states. Libya has exported roughly 85 percent of oil to several European states, such as Italy, France, Spain and the UK (Kazianis, 2011). Libyan oil accounted for more than 28 percent of Italy's, 17 percent of France's, and 8 percent of UK's oil imports (Datta, 2014: 386). During the civil war, oil production dropped to less than 20 percent of Libya's domestic needs (Datta, 2014: 386).

Thus, since it caused great damage to the economies of those oil importing European states, those states played important roles in the intervention.

Second, Western states were concerned that Libya could turn to a terrorist-sponsored state again if Gaddafi won the civil war, which would greatly threaten the security of Europe because of Libya's proximity to the continent. Also, the conflict had a mission to eliminate the potential to create safe havens for al-Qaeda, which is why the U.S. was among the intervening states. Third, Libya's possession and potential use of chemical weapons against the intervening countries constituted a security risk. "Because [Gaddafi] was not generally considered a rational actor, his possession of weapons was a threat to Western states" (Yoshida, 2013).

Therefore, the interests of NATO members, both economic and safety related, played a key role in the intervention. In other words, the realist theory explains the interveners' motivations in Libya better compared to altruistic theorists. (Kazianis, 2011).

Conclusion

This article tested the neo-realist theory with the focus on humanitarian intervention, a very controversial practice in international relations. After examining seven cases in which the Security Council made explicit references to human rights abuses in states, and authorized military interventions, the first finding is that the new trend in the Security Council's practice as well as within the international relations system is evolving from a narrow-minded state sovereignty in which governments have full authority on their citizens to a new one that gives clues of a more humane world.

Another conclusion of these military interventions is that states typically take into account multiple factors when undertaking a military intervention such as whether there are possible economic, social, political outcomes; humanitarian values; national interests and other states' interests. In this sense, humanitarian considerations alone are unlikely to be sufficient for states to undertake military interventions costing large amount of money and putting their soldiers at risk. Therefore, it is safe to argue that states have adopted Kenneth Waltz's conception that in a self-help international relations system, states determine their foreign policy largely based on their national interests, therefore acting only based on altruistic motives is not considered a rational foreign policy practice. (Waltz, 2001).

R. J. Vincent suggests that, if states systematically violate human rights, "*then* there might fall to the international community a duty of humanitarian intervention" (Vincent, 1986: 127). Similarly, for Michael Walzer, "[h]umanitarian intervention is justified when it is a response (with reasonable expectations of success) to acts 'that shock the moral conscience of mankind'" (Walzer, 1977: 107).

However, the practice so far has justified Waltz's position that gaining power is of central importance and states are unlikely to pull the trigger unless there is a potential benefit. As the Syrian case, where the Security Council has been deadlocked due to the unwillingness of Russia and China who have veto power, has shown since 2011, the Security Council's general attitude towards such interventions creates a selectivity issue. When there is either a conflict of national interests among permanent five members of the Security Council or no interests at all, an intervention is unlikely to occur. When other

variables for the success of an intervention — such as public support, military power of the country that the intervention is taken against, or international agreement over the intervention — are taken into account, purely altruistic interventions become highly impossible.

REFERENCES

- 2005 World Summit Outcome, G.A. Res. 60/1, U.N. Doc. A/RES/60/1 (Oct. 24, 2005).
- ABIEW, F. K. (1999). *The Evolution of the Doctrine and Practice of Humanitarian Intervention*, Kluwer Law International, The Netherlands.
- AREND, Anthony Clark. (1993). “The United Nations and the New World Order”, *Georgetown Law Journal*, Vol. 81, Issue 3 pp. 491-534.
- ASH, T. G. (1993). In *Europe's Name: Germany and the Divided Continent*, Random House, New York.
- Ban, Ki-moon. (2011). Statement by the Secretary-General on Libya, <http://www.un.org/sg/statements/?nid=5145>.
- BAUM, Matthew A. (2004). “How Public Opinion Constrains the Use of Force: The Case of Operation Restore Hope”, *Presidential Studies Quarterly*, Vol. 34, Issue 2, pp. 187-226.
- BENJAMIN, Barry M. (1992). “Unilateral Humanitarian Intervention: Legalizing the Use of Force to Prevent Human Rights Atrocities”, *Fordham International Law Journal* 16(1), pp. 120-158.
- BLAKLEY, Mike. (1999). “Haiti”, *The Costs of Conflict: Prevention and Cure in the Global Arena*, (Ed.) Michael E. Brown and Richard N. Rosecrance, Rowman & Littlefield, USA, pp. 91-108.
- CLARK, Jeffrey. (1993). “Debate in Somalia”, *Foreign Affairs*, Vol. 72, Issue 1, pp. 109-123.
- DATTA, Sujit. (2014). “Humanitarian Military Intervention in Kosovo and Libya: An Assessment on Relevant Theories of International Relations”, *European Scientific Journal*, Special Edition, May 2014, pp. 381-388.
- DES FORGES, A. (1999). *Leave None to Tell the Story Genocide in Rwanda*, Human Rights Watch, USA.
- DIPRIZIO, R.C. (2002). *Armed Humanitarians: U.S. Interventions from Northern Iraq To Kosovo*, Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- DONNELLY, J. (2000). *Realism and International Relations*, University Press, Cambridge.
- DUFFIELD, John S. (1994). “NATO's Functions after the Cold War”, *Political Science Quarterly*, Vol. 109, Issue 5, pp. 763-787.
- EVANS, Gareth. (2011). “Interview: The R2P Balance Sheet after Libya”, *The Responsibility to Protect: Challenges & Opportunities in Light of the Libyan Intervention*, e-International Relations, <http://www.e-ir.info/wp-content/uploads/R2P.pdf>, pp. 34-42.
- FALK, Richard. (1995). “The Haiti Intervention: A Dangerous World Order Precedent for the United Nations”, *Harvard International Law Journal*, Vol. 26, Issue 2, 341-358.
- FINEMAN, Mark. (1993). “The Oil Factor in Somalia”, http://articles.latimes.com/1993-01-18/news/mn-1337_1_oil-reserves (01.09.2016).
- G.A. Res 46/7, U.N. Doc. A/RES/46/7 (1991).
- GARWOOD-GOWERS, Andrew. (2013). “The Responsibility to Protect and The Arab Spring: Libya as The Exception, Syria as The Norm?”, *University of New South Wales Law Journal*, Vol. 36, Issue 2, pp. 594-618.

- GEGOUT, Catherine. (2005). "Causes and Consequences of the EU's Military Intervention in the Democratic Republic of Congo: A Realist Explanation", *European Foreign Affairs Review*, Vol. 10, pp. 427-443.
- GIBBS, David N. (2002). "The Case of Somalia", *Global Society in Transition: An International Politics Reader*, (Ed.) Saniel N. Nelson and Laura Neack, Kluwer Law International, The Netherland, pp. 371-385.
- GORDON, Ruth E. (1996). "Humanitarian Intervention by the United Nations: Iraq, Somalia, and Haiti", *31 Texas International Law Journal*, Vol. 31, Issue 1, pp. 43-56.
- GOW, James. (1997). "Partnership and Periphery, Empirical and Incremental: European Strategic Rationales", *The Role of European Ground and Air Forces After the Cold War*, (Ed.) Gert De Nooy, Kluwer Law International, The Netherland, pp. 9-28.
- HAVEL, Vaclav. (1999). "Kosovo and the End of the Nation-State", *New York Review of Books*, June 10, 1999 Issue, pp.4-6.
- HOLZGREFE, J. L. (2003). "Humanitarian Intervention Debate", *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, (Ed.) J.L. Holzgrefe and Robert O. Keohane, Cambridge University Press, Cambridge, 15-52.
- JAKOBSEN, Peter V. (1996). "National Interest, Humanitarianism or CNN: What Triggers UN Peace Enforcement After the Cold War?", *Journal of Peace Research*, Vol. 33, Issue 2, pp. 205-215.
- KAUFMAN, J. P. (2002). *NATO and the Former Yugoslavia: Crisis, Conflict, and the Atlantic Alliance*, Rowman & Littlefield, USA.
- KAZIANIS, Harry. (2011). "Intervention in Libya: Example of "R2P" or Classic Realism?", *e-International Relations*, available at: <http://www.e-ir.info/2011/06/06/intervention-in-libya-example-of-%E2%80%9Cr2p%E2%80%9D-or-classic-realism/>.
- The Kosovo Report: Conflict International Response, Lessons Learned. 2000. The Independent International Commission on Kosovo.
- KRIEG, A. (2013). *Motivations for Humanitarian Intervention: Theoretical and Empirical Considerations*, Springer Netherlands, Dordrecht.
- LACHICA, Alan A. (2011). "Humanitarian Intervention in East Timor: An Analysis of Australia's Leadership Role", *Peace and Conflict Review*, Vol. 5, Issue 2, 1-11.
- LECCE, Major D.J. (1998). "International Law Regarding Prodemocratic Intervention: A Study of the Dominican Republic and Haiti", *Naval Law Review*, Vol. 45, pp. 247-262.
- Letter dated 20 June 1994 From the Permanent Representative of France to the United Nations Addressed to the Secretary-General, U.N. SCOR, 48th Sess., U.N. Doc. S/1994/734 (1994).
- MALANCZUK, P. (1993). *Humanitarian Intervention and the Legitimacy of the Use of Force*, Het Spinhuis, Amsterdam.
- MCQUEEN, C. (2006). *Humanitarian Intervention and Safety Zones: Iraq, Bosnia and Rwanda*, Palgrave Macmillan.
- MORGENTHAU, Hans J. (1967). "To Intervene or Not to Intervene", *Foreign Affairs*, Vol. 45, Issue 3, pp. 425-436.
- MURPHY, S. D. (1996), *Humanitarian Intervention: The United Nations in an Evolving World Order*, University of Pennsylvania Press, Pennsylvania.
- NAFZIGER, James A.R. (1991). "Self-Determination and Humanitarian Intervention in a Community of Power", *Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 20, pp. 9-39.
- NANDA, Ved P. (1992). "Tragedies in Northern Iraq, Liberia, Yugoslavia, and Haiti - Revisiting the Validity of Humanitarian Intervention under International Law", *20 Denver Journal of International Law and Policy*, Vol. 20, pp. 305-334.
- International Commission on Intervention and State Sovereignty, *The Responsibility to Protect* (Dec. 2001a), retrieved from <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>, accessed on 08.12.2015.

- PEREZ, Ruth E. P. (2015). "Beyond Good Intentions. The Role of Self-Interest in Humanitarian Interventions. Looking back to the Australian Intervention in East Timor", *México y la Cuenca del Pacífico*, Vol. 4, Issue 10, pp. 21-46.
- The American Presidency Project. (September 15, 1994). President Clinton, Address to the Nation on Haiti, retrieved from <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=49093>, accessed on 05.08.2016).
- PRUNIER, G. (1995). *The Rwanda Crisis: History of a Genocide*, Columbia University Press, New York.
- Public Papers of the Presidents of the United States: William J. Clinton 219 (January 1 to July 31, 1994).
- Report of the Secretary-General on the Situation in Rwanda (1994). U.N. SCOR, 49th Sess., U.N. Doc. S/1994/640.
- S.C. Res. 1264, U.N. Doc. S/RES/2164 (Sep. 15, 1999).
- S.C. Res. 1484, U.N. Doc. S/RES/1484 (May 30, 2003).
- S.C. Res. 1970, U.N. Doc. S/RES/1970 (Feb. 26, 2011).
- S.C. Res. 1973, U.N. Doc. S/RES/1973 (March 17, 2011).
- S.C. Res. 770, U.N. Doc. S/RES/770 (Aug. 13, 1992).
- S.C. Res. 781, U.N. Doc. S/RES/781 (Oct. 9, 1992).
- S.C. Res. 794, U.N. Doc. S/RES/794 (Dec. 3, 1992).
- S.C. Res. 816, U.N. Doc. S/RES/816 (Mar. 31, 1993).
- S.C. Res. 841, U.N. SCOR, 48th Sess., 3238th mtg., at 3, U.N. Doc. S/RES/841 (1993).
- S.C. Res. 873, U.N. SCOR, 48th Sess., 3291st mtg., U.N. Doc. S/RES/873 (1993).
- S.C. Res. 875, U.N. SCOR, 48th Sess., 3293d mtg., U.N. Doc. S/RES/875 (1993).
- S.C. Res. 929, U.N. Doc. S/RES/929 (Jun. 22, 1994)
- S.C. Res. 940, U.N. SCOR, 49th Sess., 3413th mtg., U.N. Doc. S/RES/940 (Jul. 31, 1994).
- SEYBOLT, T. B. (2008). *Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure*, Oxford University Press, New York.
- SILOVE D. (1999). "Health and Human Rights of the East Timorese", *Lancet*. Vol. 353, Issue 9169), p. 2067.
- STEIN, Mark. (2004). "Unauthorized Humanitarian Intervention", *Social Philosophy and Policy*, Vol. 21, Issue 1, pp. 14-38.
- TESON, Fernando R. (1996). "Collective Humanitarian Intervention", *Michigan Journal of International Law*, Vol. 17, pp. 323-370.
- TESON, Fernando, R. (1997, 2nd edition). *Humanitarian Intervention: An Inquiry into Law and Morality*, Transnational, New York.
- Thakur, Ramesh. (2011). "Libya and the Responsibility to Protect: Between Opportunistic Humanitarianism and Value-Free Pragmatism", *Security Challenges*, Vol. 7, Issue 4, pp. 13-25
- UN Doc S/PV.6498, UN Security Council Meeting, 2011.
- VERWEY, W.D. (1985) "Humanitarian Intervention Under International Law", *Netherlands International Law Review*, Vol. 32, Issue 3), pp. 357-418.
- VINCENT, R. J. (186). *Human Rights and International Relations*, The University Press, Cambridge.

- WALTZ, Kenneth. (1979). *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Pub. Co., Reading.
- WALTZ, Kenneth. (2001). *Man, the State, and War: A Theoretical Analysis*, Columbia Press, New York.
- WALTZ, Kenneth. (2004). "Neorealism: Confusions and Criticisms", *Journal of Politics & Society*, Vol. 15, pp. 2-6.
- WALZER, M. (1977, 4th ed.). *Just and Unjust Wars: A Moral Argument with Historical Illustration*, Basic Books, New York.
- WHEELER, N. (2002). *Saving Strangers: Humanitarian Intervention in International Society*, Oxford University Press, New York.
- WHEELER, N., DUNNE, T. (2001). "East Timor and the New Humanitarian Interventionism", *International Affairs*, Vol. 77, Issue 4, pp. 805-827.
- WHEELER, Nicholas and BELLAMY, Alex (2008). "Humanitarian Intervention in World Politics", *The Globalization of World Politics*, (Ed.) John Baylis, Steve Smith and Patricia Owens, Oxford University Press, Newyork, 510-527.
- YOSHIDA, Yuki. (2013). "A Theoretical Assessment of Humanitarian Intervention and R2P", available at: <http://www.e-ir.info/2013/01/16/from-kosovo-to-libya-theoretical-assessment-of-humanitarian-intervention-and-the-responsibility-to-protect/>.

Departmanlı Mağazalarda Atmosferin Tüketicilerin Demografik Özelliklerine Göre İncelenmesi¹

Aybegüm GÜNGÖRDÜ BELBAĞ*

Nurettin PARILTI**

Geliş Tarihi (Received): 07.03.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 29.06.2017

Öz

Atmosfer, perakendecilerin çok yakından ilgili olduğu bir pazarlama aracıdır. Her mağaza farklı bir alışveriş deneyimi sunar. Özellikle departmanlı mağazalarda atmosfer oluşturmak, büyük bir önem taşımaktadır. Çünkü departmanlı mağazalar daha çok gıda dışı ürünlerin satıldığı ve geniş bir ürün yelpazesi sunan tek veya çok katlı mağazalardır. Tüketici davranışları üzerinde atmosferin etkilerini inceleyen Kotler (1973) ile başlayan çalışmaların sayısı, özellikle son on yılda artmıştır. Bu çalışmanın amacı, departmanlı mağazalardaki atmosfer unsurlarına demografik karakteristiklerinin etkisinin incelenmesidir. Anketler, 3 departmanlı mağazada 510 kişi üzerinde yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, müşterilerin mağaza içi unsurlar değişkenine önem verme düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Müşterilerin mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası değişkenine önem verme düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Müşterilerin mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkenine önem verme düzeyleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Müşterilerin mağaza dışı unsurlar değişkenine önem verme düzeyleri meslek gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Mağaza Atmosferi, Departmanlı Mağazalar, Renk, Müzik, Koku, Işıklandırma

¹ Söz konusu çalışma, Aybegüm Güngördü tarafından hazırlanmış “Departmanlı Mağazalarda Atmosferin Tüketici Satınalma Karar Süreci Üzerindeki Rolü” isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

* Arş., Gör., Dr., Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Pazarlama, aybegum.gungordu@gmail.com

** Prof. Dr., Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme, Pazarlama, parilti@gazi.edu.tr

Examining Department Store Atmosphere According to Consumers' Demographic Characteristics

Abstract

Atmospherics is a highly relevant marketing tool for retailers. Each store presents a different shopping experience. Especially, creating an atmosphere in department stores, has a great importance. Because, department stores are single or multi storey stores in which mostly non-food products are sold and which has a broad product range. The number of academic studies which began with Kotler (1973) who examined the effects of store atmosphere on consumer behavior, has increased in last decades. The purpose of this study is to examine the effect of demographic characteristics on department store atmosphere elements. Surveys were carried out on 510 consumers in three department stores. According to the findings of the study, there is a significant difference between the customers' importance level of in-store elements related to gender. There is a significant difference between the customers' importance level of in-store lay-out and purchasing point related to gender. There is a significant difference between the customers' importance level of in-store decoration and music according to marital status. There is a significant difference between the customers' importance level of out of store elements related to occupation.

Keywords: *Store Atmosphere, Department Stores, Color, Music, Scent, Lighting*

Giriş

Mağaza imajı, tüketicinin mağaza hakkında düşündükleri ve hissettikleri diğer bir deyişle mağazanın algılanan kimliği olarak tanımlanabilir (Babür, 2003). Perakende mağazanın oluşturacağı özgün, açık ve tutarlı imaj, iyi bir atmosfer oluşturulmasını etkiler. Mağaza imajı, mağazanın bütün mal ve hizmetlerini yansıttığı için tüketici zihninde mağaza farklı bir yere konumlandırılır. Eğer imaj olumsuzsa, hemen değiştirilmesi zordur, bu yüzden mağaza imajının oluşturulması dikkat gerektiren bir iştir. Mağaza imajını oluşturan belli başlı bu unsurlar; genel unsurlar (Mağazanın ne zamandan beri faaliyet gösterdiği, nasıl bilindiği vb.), ürün özellikleri (satılan ürün çeşitleri vb.), fiyat özellikleri (ürünlerin fiyatları vb.), fiziksel özellikler/ mağaza atmosferi (mağazanın girişi, vitrini vb.), müşteri özellikleri (mağazadaki müşterilerin sayısı vb.), personel özellikleri (mağazada çalışanların sayısı, bilgileri vb.), tutundurma çabalarıdır (hangi medyadan ne ölçüde faydalanılacağı vb.) (Arslan & Bayçu, 2006; Berman & Evans, 1995). Mağaza imajı oluşturulmasındaki en önemli faktör ise, mağaza atmosferidir. Bazı durumlarda, yer, özellikle yerin atmosferi, satın alma kararında ürünün kendisinden daha çok etkili olmaktadır (Kotler, 1973). Bilişsel nöroloji bilim ve pazarlama araştırması, çok algılı atmosferin tek bir algısal atmosfer işareti odaklanmaktan potansiyel olarak daha güçlü olduğunu belirtmektedir (Spence vd., 2014). Mağaza atmosferi denildiğinde mağazanın iç ve dış görünümünü oluşturan tüm unsurlar ifade edilmektedir. Bu kavram, bir mağazanın tüketicileri etkileyen mimarisinden vitrinine, dekorasyonundan renk ve müziğine değin mağazayı diğer mağazalardan farklı kılan çeşitli fiziksel özelliklerin bütünüdür. Mevcut araştırmada, Ankara'daki departmanlı mağazalardan alışveriş yapan tüketicilerin mağaza atmosfer değişkenlerine önem verme düzeylerinde demografik karakteristiklerinin etkisi incelenmiştir.

1. Literatür Taraması

Mağaza atmosferi, bir mağazanın tüketicilerin üzerinde duysal ve duygusal etkiler yaratan mimarisinden vitrinine, dekorasyonundan renk ve müziği gibi çeşitli fiziksel özelliklerin bütünüdür (Arslan & Bayçu, 2006). Araştırmalara göre, doğru müzikle doğru koku gibi atmosfer unsurlarının birlikte çalışması önemlidir (Levy & Weitz, 2009). Mağaza atmosferini bir pazarlama aracı olarak ilk defa Kotler (1973) sunmuştur. Kotler (1973)'e göre atmosfer, alıcının satınalma olasılığını artıran belirli duygusal etkiler yaratmak adına satınalma çevresindeki alanın bilinçli tasarımıdır. Zeithaml vd. (1985) ve Shostack (1977) somut ipuçlarından (fiziksel kanıtlardan) söz eder ve hizmet pazarlamasında önem verilmesi gerektiğini belirtirler. Söz konusu fiziksel kanıtlar çevreyi de içerisine alır. Booms ve Bitner

(1982) hizmetlerin pazarlamasında 4P'ye ekledikleri 3P içerisinde yer alan fiziksel kanıtta, satıcı ve müşterinin etkileşime geçtiği, hizmetin iletişimini ve gerçekleşmesini sağlayan somut varlıklarla bütünleşen, hizmetin gerçekleştiği çevreyi ifade eder. Bu durumda da atmosfer, yalnızca fiziksel unsurları içermektedir. Booms ve Bitner (1982) ayrıca, hizmetlerin pazarlama karmasına çevresel tasarım ve analizin de eklenmesini gerekli bulur. Bitner (1992) atmosferi, fiziksel çevre, fiziksel tasarım veya dekor unsuru olarak nitelenmekle birlikte hizmet ortamı (servicescape) olarak da adlandırır. Bitner (1992) çalışmasında insan unsurunu (tüketiciler ve çalışanlar) hizmet ortamı unsuru olarak ele almadan hizmet ortamından etkilenenler olarak ifade eder. Berman ve Evans (1995) ise mağaza atmosferinin unsurlarını dört gruba ayırmıştır: Dış unsurlar, Genel iç unsurlar, Mağaza yerleşim düzeni, Satın alma noktası düzenlemeleri ve araçları. Halbuki, Turley ve Milliman (2000), geçmiş 30 yıllık literatürü dikkate alarak, Berman ve Evans (1995)'in mağaza atmosferi unsurları içerisinde "insan"ı eklemeyişini eksik bulmuştur. İnsan unsuru, alışveriş davranışı üzerinde diğer alışverişçilerin ve çalışanların etkisini içermektedir (Turley & Milliman, 2000). Turley ve Milliman (2000) gruplandırmayı aşağıdaki gibi yapmıştır:

- Mağaza dışı değişkenler (mağaza kuruluş yeri, mağazanın bulunduğu binanın yükseklik ve genişliği, mağazanın dış cephesinde kullanılan malzemeler ve renk, mimari yapı, mağazanın isim tabelası, mağazanın girişi, otopark olanakları, vitrin),
- Genel mağaza içi değişkenler (zemin, tavan ve duvar düzenlemeleri, koridorların genişliği, soyunma kabinleri, çocuk oyun alanları, renk, müzik, aydınlatma, koku, ısıtma, havalandırma, dokunma etkisi, temizlik, ürün çeşitliliği),
- Mağaza içi yerleşim değişkenleri (ürünlerin gruplandırılması, ürünlerin yerleşimi, bölümlerin yerleşimi, raf düzeni, kasada bekleme süresinin uzunluğu, kasalar),
- Satın alma noktası ve dekorasyon değişkenleri (dekorasyon malzemeleri, işaretler, fiyat sergilemeleri, ürün sergilemeleri),
- İnsan unsuru ile ilgili değişkenler (çalışanların özellikleri, kalabalık, gizlilik, tüketici özellikleri).

Akaydın (2007) tarafından yapılan çalışmada, müşterilerin mağaza atmosferi faktörlerine verdikleri önem düzeyleri öncelikli olarak insan faktörü, ikinci sırada iç faktörler, üçüncü sırada dış faktörler, dördüncü sırada işitsel faktörler ve beşinci sırada dokunma ve hissetme ile ilgili faktörler şeklinde bulunmuştur. Ayrıca farklı gelir grubundaki kişilerin, mağaza atmosferini oluşturan faktörlere verdikleri önem derecesinin farklılık göstermediği sonucuna ulaşılmıştır. Sarıkaya (2008) tarafından yapılan çalışmada, mağaza tercihinde fiziksel unsurların etkisine bakıldığında, en önemli faktörün soyunma kabinleri, ikinci faktörün koridor genişliği, üçüncü

faktörün mağaza vitrini olduğu bulunmuştur. Turley ve Milliman (2000) tarafından yapılan çalışmada, mağaza atmosfer değişkenleri kavramının açıklamasına değinildikten sonra geçmiş 30 yıllık bir süre içerisinde yayınlanmış 57 makalelerin incelenmesine yer verilmiştir. Singh vd. (2014)'nin yaptıkları çalışmada, mağaza atmosferi değişkenleri, mağaza düzeni ve tasarımı, müşteri hizmetleri, görsel iletişim, tutundurma, problem çözme ve politikası olarak bulunmuş ve perakende alışverişliliği ölçmede uygun bulunmuşlardır. Mathur ve Goswami (2014) çalışmalarında, tüketicilerin harcama davranışının mağaza atmosferinden ve tüketicinin ruh halinden etkilendiğini belirtmişlerdir. Sachdeva ve Goel (2015) çalışmalarında, iyi mağaza imajına sahip işletmelerin, iyi alışveriş deneyimi sunduklarını; mağaza planlaması ve mağaza imajının ilişkili olduğunu belirtmişlerdir.

Mağaza atmosferi unsurlarından mağazaya ulaşım kolaylığı (Akyüz, 2015), mağaza içi dekorasyon (Akyüz, 2015), mağaza içinde rahat dolaşabilme (Akyüz, 2015), temizlik (Polat & Külter, 2007), çalışanların ilgi ve tutumları (Polat ve Külter, 2007), alışveriş yerinin uygunluğu (Polat ve Külter, 2007) ile cinsiyet arasında anlamlı bir farklılık vardır. Grewal vd. (2003) de erkeklerin kadınlara nazaran mağaza atmosferi unsurlarına yönelik daha az pozitif değerlendirmelerde bulduklarını ortaya koymuştur. Otnes ve McGrath (2001)'in ortaya koymuş olduğu erkeklerin alışverişlerinde gösterdikleri stereotiplere bakıldığında mağaza atmosferi değişkenleri önem arz etmemektedir. Bu nedenle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir;

H1: Müşterilerin mağaza atmosferi değişkenlerine önem verme düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Mağaza atmosferi unsurlarından müzik (Kırkbir vd., 2013), park olanağı (Akyüz, 2015), mağaza içi dekorasyon (Akyüz, 2015), mağaza içinde rahat dolaşabilme (Akyüz, 2015), mağaza içi ses, ışık, koku düzeni (Akyüz, 2015), mağazanın dış görünümü (Akyüz, 2015) ile eğitim arasında anlamlı bir farklılık vardır. Bu nedenle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir;

H2: Müşterilerin mağaza atmosferi değişkenlerine önem verme düzeyleri eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Mağaza atmosferi unsurlarından müzik (Kırkbir vd., 2013), mağaza imajı (Akyüz, 2015), park olanağı (Akyüz, 2015), mağaza içi dekorasyon (Akyüz, 2015), mağaza içinde rahat dolaşabilme (Akyüz, 2015), etkili mağaza girişi (Akyüz, 2015), mağaza içi ses, ışık, koku düzeni (Akyüz, 2015), mağazanın dış görünümü (Akyüz, 2015), mağazanın iç düzeni ve görünümü (Polat & Külter, 2007) ile gelir arasında anlamlı bir farklılık vardır. Bu nedenle aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir;

H3: Müşterilerin mağaza atmosferi değişkenlerine önem verme düzeyleri gelir gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Eğitim, gelir ve cinsiyetin yanısıra medeni durum ve meslek grupları ile mağaza atmosferi değişkenleri arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığını ölçmek için hipotezler de geliştirilmiştir;

H4: Müşterilerin mağaza atmosferi değişkenlerine önem verme düzeyleri medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

H5: Müşterilerin mağaza atmosferi değişkenlerine önem verme düzeyleri meslek gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

2. Yöntem

Çalışmada, büyük mağazacılık kategorisinde en büyük üç mağazanın Ankara ili Çankaya bölgesindeki şubelerinde uygulama yapılmıştır. Çok sayıda mal çeşidinin aynı çatı altında bulunduğu ve ayrı ayrı departmanlarda satışa sunulduğu, departmanlar itibariyle örgütlenerek her birinin tek bir yönetim altında toplandığı ve ağırlıklı olarak gıda dışı ürünlerin satışının yapıldığı büyük ölçekli perakende mağazalar, departmanlı mağaza sayılmıştır (Varinli, 2008). Bu varsayımda, ilgili literatür ve görüşülen mağaza yetkililerinin görüşleri etkili olmuştur.

Araştırma uygulanırken, öncelikle her müşteriye genel bir açıklamanın yanı sıra departmanlı mağaza kavramı açıklanmış ve daha sonra ilgili sorulara cevap vermeleri istenmiştir. Yapılan ankette, müşterilerin demografik özellikleri ve müşterilerin alışveriş yapma sıklıklarına yönelik sorular sorulmuştur. Anket formunda, beşli Likert ölçeğine dayanan iki soru sorulmuştur. Bu sorulardan olan, 39 madde ile tüketicilerin satın alma kararlarında hangi mağaza atmosferi değişkeninden ne derecede etkilendikleri ölçölmeye çalışılmıştır. Burada, Turley ve Milliman (2000)'in ölçeğinden faydalanılmıştır.

Araştırmada öncelikle faktör analizi ve güvenilirlik analizi, daha sonra ise frekans analizi yapılmıştır. Verilerin normal dağılıma sahip olup olmaması ve homojen dağılıp dağılmadığına bakılarak parametrik ve parametrik olmayan testler uygulanmıştır. Tek Örneklem Kolmogorov Smirnov testi ile verilerin normal dağılıma uygun olup olmadığına, tek yönlü varyans analizi ile de faktör dağılımlarının homojen olup olmadığına bakılmıştır. Verileri normal dağılıma sahip olan ve homojen dağılanlara, parametrik testler olan, bağımsız örneklem t testi ve tek yönlü varyans analizi uygulanmıştır. Diğer verilere ise parametrik olmayan testler olan Mann-Whitney U testi ve Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır.

Araştırmanın ana kütesini (evren), Ankara ilinde faaliyet gösteren departmanlı mağazalardan alışveriş yapan müşteriler oluşturmaktadır. Örneklem grubunu ise, Çankaya bölgesindeki YKM, Boyner ve Çetinkaya müşterileri oluşturmaktadır. Araştırmada departmanlı mağazaların seçilme nedeni, bu perakendecilerde müşterilerin mağaza atmosfer

değişkenlerinin hemen hemen hepsine maruz kalabilmeleridir. Araştırmada olasılığa dayalı örnekleme yöntemlerinden kümelere göre örnekleme metodu seçilmiştir. Kümelere göre örnekleme, elemanların değil de grupların tesadüfi seçildikleri örnekleme türüdür. Grubun bir üyesi olabilmek için ortak bir özelliğe sahip olmak gerekir. Örnek olarak, coğrafi bölgeler, işletmeler, departmanlar vb. düşünülebilir (Altunışık vd., 2007). Araştırma, Ankara-Çankaya’da bulunan YKM, Boyner ve Çetinkaya mağazalarında uygulanmıştır. Bu mağazaların seçiminde Tablo 1’de yer alan Perakende 250 Araştırması verileri göz önünde bulundurulmuştur.

Tablo: 1
Büyük Mağazacılık Kategorisinde En Büyük 3 Mağaza

SIRA	MAĞAZA ADI	2008 KONSOLİDE CİRO (TL)	MAĞAZA SAYISI	SATIŞ ALANI (m ²)	ÇALIŞAN SAYISI	ZİYARETÇİ SAYISI (YILLIK)
1	BOYNER	456.484.542	76	111.500	4.000	---
2	ÇETİNKAYA	376.691.004	18	79.000	2.334	---
3	YKM	369.465.000	59	131.412	4.100	33.000.000

Kaynak: Serkan Bayar, Perakende 250 Araştırması, Turkishtime dergisi, Kasım 2009.

Çalışmada, Çankaya bölgesi, satış potansiyeli, müşterilerin gelir düzeyi dağılımı, çeşitli meslek ve eğitim gruplarından müşterilerin bir arada bulunması gibi faktörler bakımından seçilmiş olup bu sebeple bu mağazaların Çankaya’da bulunan şubelerinde uygulama yapılmıştır. Uygulama için, Boyner mağaza şubelerinden Cema Boyner ve Panora Boyner; YKM mağaza şubelerinden YKM Kızılay ve YKM Kentpark; Çetinkaya’nın Ankara’daki tek şubesi olan Ankara-Çankaya şubesi seçilmiştir². Mağaza içerisinde anket uygulamasına sadece YKM Kızılay şubesi izin vermiş ve bu mağaza içerisinde anket uygulaması yapılmıştır. Diğer mağazaların yetkilileriyle yapılan görüşmelerde anket uygulamasının mağaza içerisinde yapılmasına izin veremeyeceklerini belirtmeleri üzerine, mağazaların içerisinde buldukları alışveriş merkezlerine izin talebinde bulunulmuş fakat onlardan da olumlu bir sonuç alınamaması sebebiyle, anketler cadde üzerinde bulunan mağazalarda, mağaza dışında ve alışveriş merkezi içerisinde bulunan mağazalarda ise alışveriş merkezi dışındaki otoparklarda yapılmıştır. Anketler haftanın değişik günlerinde ve günün değişik saatlerinde yapılarak farklı kesimlerden müşterilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Örneklem büyüklüğünün hedef kitledeki birey

² Bu şubelerin seçilme sebebi, mağazaların birbirlerine olan coğrafi yakınlığının yanısıra mağaza yetkilileriyle yapılan görüşmelerde yalnızca bu şubelerin departmanlı mağaza kapsamına girdiği bilgisinin edinilmesi sebebiyledir.

sayısı bilinmediğinde kullanılan formülden yararlanılmıştır (Baş, 2008). Formüle göre örneklem hacmi 384 olarak hesaplanmıştır. Ancak örneklem büyüklüğü arttıkça araştırmanın geçerlilik ve güvenilirliği arttığı için mümkün olduğu kadar çok kişiye anket uygulanmaya çalışılmış, bunun sonucunda anket uygulanan 510 kişi araştırmanın örneklemine oluşturmuştur. Bu çalışmada, tanımlayıcı araştırma kullanılmıştır. Tanımlayıcı araştırmalar, gerçeğin ne olduğunu bulmak ve var olan duruma anlam verilmesine dönüktür (Ural & Kılıç, 2006). Araştırmayla ilgili olarak cinsiyet, yaş, gelir grupları, meslek grupları, eğitim düzeyi gibi faktörlere dayanan hipotezler geliştirilmiştir.

Araştırmanın sınırlılıklarına bakıldığında, bu araştırmanın sonuçları, sadece Ankara ilinde faaliyet gösteren departmanlı mağazalardan alışveriş yapan müşteriler için geçerlidir. Ana kütlenin tamamına ulaşamaması nedeniyle ana kütlede yer alan bütün müşteriler araştırma kapsamına alınamamıştır. Araştırmada, anketlerin mağaza içerisinde uygulanmasının, atmosfer değişkenlerine o an maruz kalan tüketici cevaplarıyla daha gerçekçi sonuçlar vereceği düşünülmüş fakat bir mağaza hariç diğer mağaza yetkilileri mağaza içerisinde anket uygulamasına izin vermemiştir. Bu çalışmada şu varsayımlardan hareket edilmiştir: Müşterilerin satın alma karar süreci sırasında, mağaza atmosferi değişkenlerinin tümüne maruz kalmaktadırlar. Örneklem, evreni temsil etmektedir. Araştırmada kullanılan araçlar, geçerli ve güvenilirlerdir. Her mağazanın, müşterilerin satın alma kararlarını etkileyen, atmosfer değişkenleri vardır.

3. Bulgular

Çalışmada açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Mağaza atmosferi değişkenleriyle ilgili 43 maddenin yer aldığı sorunun cevaplarına bir faktör analizi uygulanmıştır. Veri setinin faktör analizine uygunluğunu test eden KMO değeri (0,932), faktör analizi yapılabilmesi için uygun ve mükemmel bir değerdir. Yine aynı amaca hizmet eden Bartlett testi sonucu da manidar bulunmuştur [$\chi^2=11876.336$; $p<0.01$]. Böylelikle verilerin faktör analizi için uygun olduğuna karar verilmiştir. 1.faktör, toplam varyansın %15,083'ünü, 2. faktör, toplam varyansın %12,554'ünü, 3. faktör, toplam varyansın %11,416'sını, 4. faktör, toplam varyansın %10.028'ini, 5. Faktör ise, toplam varyansın %9.971'ini açıklamaktadır. Beş faktör birlikte toplam varyansın %59,054'ünü açıklamaktadır.

Varimax rotasyonuna tabi tutulan faktör analizinde, 0,40'lık faktör yükü altındaki altı madde ankette çıkarılmıştır ve sorudaki madde sayısı 43'ten 39'a düşmüştür. Faktör yükleri %40 ile %83 arasında değişmektedir. Faktörlere isim verilirken, faktör yükü en fazla olan değişkeni esas alarak adlandırma yapılabilir (Nakip, 2006). Her bileşen için faktör yükü en

fazla olan değişken dikkate alınarak ve ayrıca literatürdeki kavramlardan da uzaklaşılmararak faktörlere yeni bileşen isimleri verilmiştir. Çalışmada, elde edilen bu yeni değişkenler kullanılmıştır. Çalışmamızda, mağaza atmosferi değişkenleri beş değişkenden oluşmaktadır. Bunlar; Mağaza içi dekorasyon ve müzik (tavan, zemin, duvar düzenlemeleri, otopark, renk, müzik, çocuk oyun alanı, giriş, dekorasyon malzemeleri, müzik temposu, vitrin, mağaza içerisinde yol gösterici işaretlerin bulunması, personelin giyimi), Mağaza içi unsurlar (ısı, mağaza içerisinde çeşitli kokular, havalandırma, aydınlatmanın ürünün gerçek rengini göstermesi, mağazanın kendine özgü genel kokusu, ürüne dokunabilme, soyunma kabinlerinde yana oluşu, soyunma kabini sayısı), Mağaza içi yerleşim ve satın alma (ürünlerin yerleşimi, bölümlerin yerleşimi, ürünlerin gruplandırılması, raf düzeni, ürün çeşitliliği, kasa sayısı fazlalığı), İnsan unsuru ve genel görünüm (personel davranışları, personelin bilgili olması, kredi kartı bilgilerinin korunması, temizlik, fiyat sergilemeleri), Mağaza dışı unsurlar (mimari yapı, dış cephe malz. ve rengi, isim tabelası, mağazanın içerisinde bulunduğu binanın yükseklik ve genişliği, mağazanın kuruluş yeri).

Cronbach-Alpha değeri 0,70'in üzerinde olan ölçeklerin içsel tutarlılığa sahip olduğu yani ele alınan ölçeğin güvenilir olduğu söylenir (Bayram, 2004). Çalışmanın güvenilirlik analizi sonuçlarına göre Cronbach Alpha değerleri mağaza içi dekorasyon ve müzik için 0,908; mağaza içi unsurlar için 0,889; mağaza içi yerleşim ve satınalma noktası için 0,888; insan unsuru genel görünüm için 0,819; mağaza dışı unsurlar için 0,818; mağaza atmosferi değişkenlerinin tümü için 0,945'dır. Bu değerler, 0,70'in üzerinde olmaları sebebiyle araştırmanın güvenilir olduğunu göstermektedir. Araştırmada toplanan veriler, SPSS 17.0 yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir.

Frekans analizi sonucunda ise, örnekleme 21-30 yaş (%37.5) ve 31-40 yaş (%35.3) grubunun çoğunluğu oluşturduğu, kadın müşterilerin (%57.6) erkek müşterilere göre (%42.4) sayısının daha fazla olduğu, bekarların (%67.8) evlilere göre çoğunluğu oluşturduğu, eğitim düzeyinde lisans mezunlarının (%72.2) öne çıktığı, meslek gruplarında memurların (%35.7) çoğunlukta olduğu, gelir gruplarında ise 1501-2000 TL (%28.8) ve 2001-2500 TL (%18.8) gelirlili olan departmanlı mağaza müşterilerinin daha fazla olduğu gözlemlenmiştir. Ayrıca, departmanlı mağazalardan ayda birden fazla (%29.4), haftasonu (%72.9) ve öğlen 12-öğlen 4 saatleri arası (%62.7) alışveriş yapan müşterilerin çoğunlukta olduğu gözlemlenmiştir.

Eğer veri seti 30'dan büyük ise her bir faktörün normal dağılıma sahip olup olmadığını ve verilerin homojen dağılıp dağılmadığını incelemek gerekir. Verilerin normal dağılıma uygunluğu Tek Örneklem Kolmogorov Smirnov Testi ile belirlenir (Eymen, 2007). Test sonuçlarına göre, mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkeninin anlamlılık düzeyleri 0,05'ten

büyük çıkmıştır. Yani bu faktörlerin dağılımı normaldir (Eymen, 2007). Mağaza içi unsurlar, mağaza içi yerleşim satınalma noktası, insan unsuru, mağaza dışı değişkenlerinin anlamlılık düzeylerinin 0,05'ten küçük olduğu görülür. Yani bu faktörler normal dağılıma sahip değildir. Bu faktörlere parametrik olmayan testler uygulanabilir. Verilerin normal dağılımı incelendikten sonra varyansların homojenliğine de bakılmalıdır. Normal dağılıma sahip olduğu bulunan değişkenlerin varyanslarının homojenliğine ilişkin sonuçlara göre anlamlılık değerleri mağaza içi dekorasyon ve müzik ile satın alma değişkeni için 0,05'ten büyük çıkmıştır. Bu da varyansların homojen olduğunu göstermektedir. Bu sebeple varyansların eşit olması durumuna denk gelen anlamlılık düzeyi alınmıştır.

Tablo: 2

**Mağaza İçi Dekorasyon ve Müzik Değişkeninin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması-
Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları**

Mağaza içi dekorasyon ve müzik						
Cinsiyet	N	Ortalama	Std. Sapma	sd	t değeri	Anl. (P)
Kadın	294	3,1020	0,85397	508	1,170	0,243
Erkek	216	3,0132	0,83913			

Analizin sonuçlarına göre;

Müşterilerin mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkenine önem verme düzeyleri ortalama puanları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [$t(508) = 1.170$, $p > 0.05$].

Normal dağılıma sahip olmayan değişkenler olan mağaza içi unsurlar, mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası, insan unsuru ve genel görünüm, mağaza dışı unsurlar değişkenlerine parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U Testi uygulanabilir.

Tablo:3**Mağaza Atmosferi Değişkenlerinin Cinsiyete Göre Karşılaştırılması-
Mann Whitney U Testi Sonuçları**

Mağaza İçi Unsurlar					
Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U değeri	Anl. (P)
Kadın	294	273,29	80348,50	26520,500	0,001*
Erkek	216	231,28	49956,50		
Mağaza İçi Yerleşim ve Satın alma Noktası					
Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U değeri	Anl. (P)
Kadın	294	267,15	78541,50	28327,500	0,036*
Erkek	216	239,65	51763,50		
İnsan Unsuru ve Genel Görünüm					
Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U değeri	Anl. (P)
Kadın	294	259,09	76171,50	30697,500	0,513
Erkek	216	250,62	54133,50		
Mağaza Dışı Unsurlar					
Cinsiyet	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U değeri	Anl. (P)
Kadın	294	252,25	74161,00	30796,000	0,560
Erkek	216	259,93	56144,00		

*p<0.05

Analizin sonuçlarına göre;

Müşterilerin mağaza içi unsurlar değişkenine önem verme düzeyleri ortalama sıraları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir (U = 26520.5, p<0.05). Sıra ortalamaları dikkate alındığında kadınların mağaza içi unsurlara erkeklere oranla daha fazla önem verdiği anlaşılmaktadır. Müşterilerin mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası değişkenine önem verme düzeyleri ortalama sıraları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermektedir (U = 28327.5, p<0.05). Sıra ortalamaları dikkate alındığında kadınların mağaza içi yerleşim ve satın alma değişkenine erkeklere oranla daha fazla önem verdiği anlaşılmaktadır.

Müşterilerin insan unsuru ve genel görünüm değişkenine önem verme düzeyleri ortalama sıraları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir (U = 30697.5, p>0.05). Müşterilerin mağaza dışı unsurlar değişkenine önem verme düzeyleri ortalama sıraları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir (U = 30796, p>0.05).

Müşterilerin satın alma kararlarında mağaza atmosferi unsurlarına önem verme düzeylerinin medeni duruma göre anlamlı bir fark gösterip göstermediği incelenmiştir. Normal dağılıma sahip olan mağaza içi dekorasyon ve müzik ile satın alma değişkenlerinin medeni duruma göre varyanslarının homojenliği testi sonuçlarına göre, medeni duruma göre değişkenlerin varyansları homojen değildir.

Tablo: 4

Mağaza İçi Dekorasyon ve Müzik Değişkeninin Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması- Bağımsız Örneklem T Testi Sonuçları

Mağaza içi dekorasyon ve müzik						
Medeni Durum	N	Ortalama	Std. Sapma	sd	t değeri	Anl. (P)
Bekar	346	2,9980	0,83046	307.140	-2,540	0,012*
Evli	164	3,2045	0,86997			

Analizin sonuçlarına göre;

Müşterilerin mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkenine ilişkin önem verme düzeyleri ortalama puanları medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [$t(307.140) = -2.540, p < 0.05$]. Evli müşteriler ($X = 3,2045$), bekar müşterilere göre ($X = 2,9980$) mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkenine daha fazla önem vermektedirler.

Normal dağılıma sahip olmayan değişkenler olan mağaza içi unsurlar, mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası, insan unsuru ve genel görünüm, mağaza dışı unsurlar değişkenlerine parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U Testi uygulanabilir.

Tablo: 5

Mağaza Atmosferi Değişkenlerinin Medeni Duruma Göre Karşılaştırılması- Mann Whitney U Testi Sonuçları

Mağaza İçi Unsurlar					
Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U değeri	Anl. (P)
Bekar	346	252,57	87389,00	27358,000	0,513
Evli	164	261,68	42916,00		
Mağaza İçi Yerleşim ve Satın alma Noktası					
Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U değeri	Anl. (P)
Bekar	346	255,07	88255,00	28224,000	0,924
Evli	164	256,40	42050,00		
İnsan Unsuru ve Genel Görünüm					
Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U değeri	Anl. (P)
Bekar	346	253,56	87733,00	27702,000	0,660
Evli	164	259,59	42572,00		
Mağaza Dışı Unsurlar					
Medeni Durum	N	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	U değeri	Anl. (P)
Bekar	346	249,19	86220,50	26189,500	0,159
Evli	164	268,81	44084,50		

Analizin sonuçlarına göre;

Müşterilerin mağaza içi unsurlar değişkenine ilişkin önem verme düzeyleri ortalama sıraları cinsiyete göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($U = 27358, p > 0.05$). Müşterilerin mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası değişkenine ilişkin görüşleri ortalama sıraları medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($U = 28224, p > 0.05$). Müşterilerin insan

unsuru ve genel görünüm değişkenine ilişkin görüşleri ortalama sıraları medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($U = 27702$, $p > 0.05$). Müşterilerin mağaza dışı unsurlar değişkenine ilişkin görüşleri ortalama sıraları medeni duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir ($U = 26189$, $p > 0.05$).

Normal dağılıma sahip olan mağaza içi dekorasyon ve müzik ile satın alma değişkenlerinin, varyansların homojenliğinin test edilmesine göre anlamlılık düzeylerinin 0,05'ten büyük olması sebebiyle, varyansları da homojendir. Bu değişkenlere parametrik testlerden olan tek yönlü varyans analizi uygulanabilir ve varyans analizinden elde edeceğimiz sonuçlar sağlıklıdır.

Tablo: 6

Müşterilerin Mağaza İçi Dekorasyon ve Müzik Değişkenine İlişkin Görüşlerinin Yaşa Göre Karşılaştırılması- Bağımsız Örneklem Tek Yönlü Varyans Analizi

Mağaza içi dekorasyon ve müzik						
Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Fark
Gruplar arası	4,483	5	0,897	1,250	0,285	---
Gruplar içi	361,561	504	0,717			
Toplam	366,044	509				

Analizin sonuçlarına göre,

Müşterilerin mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkenine ilişkin görüşleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [$F(5,504) = 1.250$, $p > 0.05$].

Normal dağılıma sahip olmayan değişkenler olan mağaza içi unsurlar, mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası, insan unsuru ve genel görünüm, mağaza dışı unsurlar değişkenlerine parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis H testi uygulanabilir.

Tablo: 7

Mağaza Atmosferi Değişkenlerinin Yaşa Göre Karşılaştırılması- Kruskal

Wallis H Testi Sonuçları

	Yaş	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Mağaza içi unsurlar	20 yaş ve altı	21	279,50	5	6,501	0,260	---
	21-30 yaş arası	191	244,95				
	31-40 yaş arası	180	256,67				
	41-50 yaş arası	63	291,40				
	51-60 yaş arası	45	231,97				
	61 yaş ve üzeri	10	265,25				
Mağaza içi yerleşim ve satınalma noktası	20 yaş ve altı	21	218,05	5	4,444	0,487	---
	21-30 yaş arası	191	252,68				
	31-40 yaş arası	180	258,81				
	41-50 yaş arası	63	280,52				
	51-60 yaş arası	45	233,87				
	61 yaş ve üzeri	10	268,20				

İnsan unsuru ve genel görünüm	20 yaş ve altı	21	239,45	5	1,472	0,916	---
	21-30 yaş arası	191	256,69				
	31-40 yaş arası	180	253,10				
	41-50 yaş arası	63	268,78				
	51-60 yaş arası	45	243,40				
	61 yaş ve üzeri	10	280,50				
Mağaza Dışı unsurlar	20 yaş ve altı	21	221,17	5	2,358	0,798	---
	21-30 yaş arası	191	258,31				
	31-40 yaş arası	180	252,13				
	41-50 yaş arası	63	273,09				
	51-60 yaş arası	45	247,40				
	61 yaş ve üzeri	10	260,40				

Analizin sonuçlarına göre;

Müşterilerin mağaza içi unsurlar değişkenine ilişkin önem verme düzeyleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=5, n=510)=6.501, $p>0.05$]. Müşterilerin mağaza içi yerleşim ve satın alma değişkenine ilişkin görüşleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=5, n=510)= 4.444, $p>0.05$]. Müşterilerin insan unsuru ve genel görünüm değişkenine ilişkin görüşleri yaşa göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=5, n=510)=1.472, $p>0.05$]. Müşterilerin mağaza dışı unsurlar değişkenine ilişkin görüşleri yaşa duruma göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=5, n=510)=2.358, $p>0.05$].

Normal dağılıma sahip olan mağaza içi dekorasyon ve müzik ile satın alma değişkenlerinin anlamlılık düzeylerinin 0,05'ten büyük olması sebebiyle, varyansları da homojendir. Bu değişkenlere parametrik testlerden olan tek yönlü varyans analizi uygulanabilir.

Tablo: 8

Müşterilerin Mağaza İçi Dekorasyon ve Müzik Değişkenine İlişkin Görüşlerinin Gelire Göre Karşılaştırılması- Tek Yönlü Varyans Analizi

Mağaza İçi Dekorasyon ve Müzik						
Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Fark
Gruplar arası	8,437	6	1,406	1,978	0,067	---
Gruplar içi	357,607	503	0,711			
Toplam	366,044	509				
Toplam	311,036	509				

Analizin sonuçlarına göre,

Müşterilerin mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkenine ilişkin görüşleri gelire göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [$F(6,503)= 1.978$, $p>0.05$]. Normal dağılıma sahip olmayan değişkenler olan mağaza içi unsurlar, mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası, insan

unsuru ve genel görünüm, mağaza dışı unsurlar değişkenlerine parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis H Testi uygulanabilir.

Tablo: 9
Mağaza Atmosferi Değişkenlerinin Gelire Göre Karşılaştırılması-Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

Mağaza İçi Unsurlar					
Gelir	N	Sıra Ort.	$sd\chi^2$	p	Anlamlı Fark
577 TL ve altı	39	240,78	6	9,855	0,131---
578 TL-1000 TL arası	63	262,78			
1001-1500 TL arası	67	264,01			
1501-2000 TL arası	147	274,26			
2001-2500 TL arası	96	219,25			
2501-3000 TL arası	48	272,07			
3001 TL ve üzeri	50	244,95			
Mağaza İçi Yerleşim ve Satın Alma Noktası					
Gelir	N	Sıra Ort.	$sd\chi^2$	p	Anlamlı Fark
577 TL ve altı	39	232,65	6	8,042	0,235---
578 TL-1000 TL arası	63	241,99			
1001-1500 TL arası	67	270,86			
1501-2000 TL arası	147	265,14			
2001-2500 TL arası	96	234,57			
2501-3000 TL arası	48	292,16			
3001 TL ve üzeri	50	246,41			
İnsan Unsuru ve Genel Görünüm					
Gelir	N	Sıra Ort.	$sd\chi^2$	p	Anlamlı Fark
577 TL ve altı	39	233,49	6	9,160	0,165---
578 TL-1000 TL arası	63	223,74			
1001-1500 TL arası	67	263,08			
1501-2000 TL arası	147	253,14			
2001-2500 TL arası	96	250,76			
2501-3000 TL arası	48	288,25			
3001 TL ve üzeri	50	287,14			
Mağaza Dışı Unsurlar					
Gelir	N	Sıra Ort.	$sd\chi^2$	p	Anlamlı Fark
577 TL ve altı	39	253,55	6	11,171	0,083---
578 TL-1000 TL arası	63	237,62			
1001-1500 TL arası	67	227,09			
1501-2000 TL arası	147	262,16			
2001-2500 TL arası	96	239,59			
2501-3000 TL arası	48	292,03			
3001 TL ve üzeri	50	293,53			

Analizin sonuçlarına göre;

Müşterilerin mağaza içi unsurlar değişkenine ilişkin görüşleri gelire göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=6, n=510)=9.855, p>0.05]. Müşterilerin mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası değişkenine ilişkin görüşleri gelire göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=6, n=510)= 8.042, p>0.05]. Müşterilerin insan unsuru ve genel görünüm değişkenine ilişkin görüşleri gelire göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2

(sd=6, n=510)= 9.160, p>0.05]. Müşterilerin mağaza dışı unsurlar değişkenine ilişkin görüşleri gelire göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=6, n=510)=11.171, p>0.05].

Normal dağılıma sahip olan mağaza içi dekorasyon ve müzik ile satın alma değişkenlerinin anlamlılık düzeylerinin 0,05'ten büyük olması sebebiyle, varyansları da homojendir. Bu değişkenlere parametrik testlerden olan tek yönlü varyans analizi uygulanabilir ve varyans analizinden elde edeceğimiz sonuçlar sağlıklıdır.

Tablo: 10

Müşterilerin Mağaza İçi Dekorasyon ve Müzik Değişkenine İlişkin Görüşlerinin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması-Tek Yönlü Varyans Analizi

Mağaza içi dekorasyon ve müzik						
Varyansın Kaynağı	Kareler toplamı	sd	Kareler ortalaması	F	p	Fark
Gruplar arası	4,471	5	0,894	1,246	0,286	---
Gruplar içi	361,573	504	0,717			
Toplam	366,044	509				

Analizin sonuçlarına göre;

Müşterilerin mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkenine ilişkin görüşleri eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [F(5,504)=1.246, p>0.05). Normal dağılıma sahip olmayan değişkenler olan mağaza içi unsurlar, mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası, insan unsuru ve genel görünüm, mağaza dışı unsurlar değişkenlerine parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis H Testi uygulanabilir.

Tablo: 11

Mağaza Atmosferi Değişkenlerinin Eğitim Düzeyine Göre Karşılaştırılması-Kruskal Wallis H Testi Sonuçları

	Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
Mağaza İçi Unsurlar	İlkokul	6	265,58	5	2,394	0,792	---
	Ortaokul	9	329,06				
	Lise	54	256,44				
	Önlisans	15	252,50				
	Lisans	368	254,42				
	Lisansüstü	58	249,80				
	Eğitim Düzeyi						
Mağaza İçi Yerleşim ve Satın	İlkokul	6	242,92	5	1,845	0,870	---
	Ortaokul	9	242,44				
	Lise	54	239,75				
	Önlisans	15	233,07				
	Lisans	368	260,81				
	Lisansüstü	58	245,62				
	Eğitim Düzeyi						
İnsan Unsuru	İlkokul	6	276,50	5	2,718	0,743	---
	Ortaokul	9	259,83				

ve Genel Görünüm	Lise	54	249,52				
	Önlisans	15	198,10				
	Lisans	368	257,97				
	Lisansüstü	58	257,41				
	Eğitim Düzeyi	N	Sıra Ort.	sd	2	p	Anlamlı Fark
Mağaza Dışı Unsurlar	İlkokul	6	234,75	5	6,558	0,256	---
	Ortaokul	9	234,22				
	Lise	54	212,83				
	Önlisans	15	225,00				
	Lisans	368	262,23				
	Lisansüstü	58	265,89				

Analizin sonuçlarına göre;

Müşterilerin mağaza içi unsurlar değişkenine ilişkin görüşleri eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=5, n=510)=2.394, p>0.05]. Müşterilerin mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası değişkenine ilişkin görüşleri eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=5, n=510)=1.845, p>0.05]. Müşterilerin insan unsuru ve genel görünüm değişkenine ilişkin görüşleri eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=5, n=510)=2.718, p>0.05]. Müşterilerin mağaza dışı unsurlar değişkenine ilişkin görüşleri eğitim düzeyine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=5, n=510)= 6.558, p>0.05].

Normal dağılıma sahip olan mağaza içi dekorasyon ve müzik ile satın alma değişkenlerinin anlamlılık düzeylerinin 0,05'ten büyük olması sebebiyle, varyansları da homojendir. Bu değişkenlere parametrik testlerden olan tek yönlü varyans analizi uygulanabilir ve varyans analizinden elde edeceğimiz sonuçlar sağlıklıdır.

Tablo: 12

Müşterilerin Mağaza İçi Dekorasyon ve Müzik Değişkenine İlişkin Görüşlerinin Meslek Gruplarına Göre Karşılaştırılması- Tek Yönlü Varyans Analizi

Mağaza içi dekorasyon ve müzik						
Varyansın kaynağı	Kareler top.	sd	Kareler Ort.	F	p	Fark
Gruplar arası	9,324	10	0,932	1,304	0,225	---
Gruplar içi	356,720	499	0,715			
Toplam	366,044	509				

Analizin sonuçlarına göre;

Müşterilerin mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkenine ilişkin görüşleri meslek gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [F(10,499)=1.304, p>0.05].

Müşterilerin satın alma değişkenine ilişkin görüşleri meslek gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [F(10,499)=0.913, p>0.05).

Tablo: 13

**Mağaza Atmosferi Değişkenlerinin Meslek Gruplarına Göre Karşılaştırılması-
Kruskal Wallis H Testi Sonuçları**

	Meslek	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p	Anl. Fark
Mağaza İçi Unsurları	İşçi	25	231,28	10	4,652	0,913	---
	Memur	182	256,52				
	Mühendis	73	243,96				
	Öğretmen	55	260,99				
	Ev hanımı	16	279,34				
	Emekli	22	274,77				
	Serbest Mes.	39	269,44				
	Öğrenci	42	251,32				
	Doktor	17	214,82				
	Akademisyen	25	253,16				
	Diğer	14	293,86				
		Meslek	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Mağaza İçi Yerleşim ve Satın	İşçi	25	217,42	10	6,095	0,807	---
	Memur	182	269,58				
	Mühendis	73	237,92				
	Öğretmen	55	253,33				
	Ev hanımı	16	282,84				
	Emekli	22	270,34				
	Serbest Mes.	39	249,99				
	Öğrenci	42	237,55				
	Doktor	17	259,06				
	Akademisyen	25	246,94				
	Diğer	14	266,25				
		Meslek	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
İnsan Unsuru ve Genel	İşçi	25	183,24	10	13,930	0,176	---
	Memur	182	257,20				
	Mühendis	73	257,53				
	Öğretmen	55	231,17				
	Ev hanımı	16	306,97				
	Emekli	22	262,55				
	Serbest Mes.	39	285,81				
	Öğrenci	42	240,55				
	Doktor	17	280,35				
	Akademisyen	25	260,40				
	Diğer	14	299,00				
		Meslek	N	Sıra Ort.	sd	χ^2	p
Mağaza	İşçi	25	198,56	10	24,493	0,006*	1-3, 2-3,

Dışı Unsurlar	Memur	182	240,87				1-6, 3-11,
	Mühendis	73	307,01				4-11, 5-
	Öğretmen	55	275,31				11, 6-11,
	Ev hanımı	16	269,84				
	Emekli	22	280,50				
	Serbest Mes.	39	235,64				
	Öğrenci	42	263,82				
	Doktor	17	272,09				
	Akademisyen	25	258,30				
	Diğer	14	150,57				

Normal dağılıma sahip olmayan değişkenler olan mağaza içi unsurlar, mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası, insan unsuru ve genel görünüm, mağaza dışı unsurlar değişkenlerine parametrik olmayan testlerden Kruskal Wallis H Testi uygulanabilir.

Analizin sonuçlarına göre; Müşterilerin mağaza içi unsurlar değişkenine ilişkin görüşleri meslek gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=10, n=510)=4.652, $p>0.05$]. Müşterilerin mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası değişkenine ilişkin görüşleri meslek gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=10, n=510)=6.095, $p>0.05$]. Müşterilerin insan unsuru ve genel görünüm değişkenine ilişkin görüşleri meslek gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir [χ^2 (sd=10, n=510)=13.930, $p>0.05$]. Müşterilerin mağaza dışı unsurlar değişkenine ilişkin görüşleri meslek gruplarına göre anlamlı bir farklılık göstermektedir [χ^2 (sd=10, n=510)=24.943, $p>0.05$]. Mühendisler, işçi ve memurlara göre; emekliler, işçilere göre; mühendisler, öğretmenler, ev hanımları, emekliler, öğrenciler, doktorlar ve akademisyenler ise diğer grubuna göre mağaza dışı unsurlara daha fazla önem vermektedirler.

Sonuç ve Öneriler

Tüketicilerin istek ve ihtiyaçlarının gün geçtikçe değiştiği, rakip sayısının giderek arttığı ve özgünlüğün giderek zorlaştığı perakende sektöründe, mağaza atmosferi perakende mağaza sahipleri açısından bir fırsat olmakla birlikte hiç kuşkusuz üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Mağaza atmosferinin, mağaza imajı, satışlar, tüketici davranışları ve çalışanlar üzerinde çeşitli etkileri vardır. Yaptığımız araştırmada ise mağaza atmosferi değişkenleri, mağaza dekorasyonu ve müzik, mağaza içi unsurlar, mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası, insan unsuru ve genel görünüm, mağaza dışı unsurlar olarak sıralanmaktadır. Bu çalışmanın amacı, departmanlı mağazalardaki atmosfer unsurlarına demografik karakteristiklerinin etkisinin incelenmesidir. Araştırmanın örneklem grubu, Ankara ili Çankaya bölgesinde faaliyet gösteren 3 departmanlı mağazanın (Boyner, Çetinkaya, YKM) müşterileridir.

Çalışmanın sonuçlarına göre, kadın müşteriler satın alma kararlarında mağaza içi unsurlara erkeklere oranla daha fazla önem vermektedir. Bu durum, kadınların duyuşal faktörlere erkeklere oranla daha duyarlı oluşuyla açıklanabilir. Erkek beyni sol beyindir, rasyoneldir. Kadınlarda ise emosyonel beyin denilen sağ beyin önceliklidir. Ayrıca bayanların mağazalarda, erkeklere oranla daha fazla giysi denemesi ve bu sebeple önünde sıraların oluştuğu soyunma kabinleri sayısının fazla olmasını ve satın alma kararını daha iyi verebilmek için kendilerine giysinin yakışıp yakışmadığını görebilmek adına soyunma kabinlerinde ayna olmasını istedikleri düşünölmüştür. Yüzyüze yapılan anketlerde edinilen geribesleme sonuçlarına göre de aydınlatmanın ürünlerin gerçek rengini göstermesi, kadınları için oldukça önemlidir. Kadın müşteriler, mağazadan aldıkları ürünün eve gittiklerinde renginin aslında farklı olduğunu gördüklerini belirtmişlerdir.

Araştırmada, mağaza içi yerleşim ve satın alma noktası faktörlerinin satın alma kararında kadınlar tarafından erkeklere göre daha önemli bulunduğu görölmüştür. Bu durum, kadınların zevk, istek ve ihtiyaçlarının, ruh yapılarının erkeklere göre daha farklı olması sebebiyledir. Kadınların daha düzenli olmaları nedeniyle, ürünlerin ve bölümlerin yerleşimi, ürünlerin gruplandırılması ve raf düzeni gibi faktörleri önemsedığı; istek ve ihtiyaçlarının geniş bir yelpazede olması sebebiyle (kozmetik, mücevher, çanta-ayakkabı, giyim vb.) ürün çeşitliliğine önem verdikleri, erkeklere oranla sırada beklemede daha sabırsız oldukları gerekçesiyle de kasa sayısının fazlalığı faktörüne önem verdikleri düşünölmektedir. Örneğin bir kadın ile erkek alışverişe çıktığı zaman erkek ucuz olsun, kaliteli olsun diye düşünürken kadın ise güzel olsun, hoş olsun diye düşünür. Bu beyinsel eğilimdir. Kadınlar erkeklere oranla estetiğe, güzelliğe, çeşitliliğe daha fazla önem verirler.

Araştırmanın bir diğer sonucuna göre, evli müşteriler satın alma kararlarında mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkenine bekar müşterilere göre daha fazla önem vermektedir. Evli müşteriler, bekarlara oranla daha büyük miktarlarda satın alma gerçekleştirebilirler. Kişisel ihtiyaçlarının yanısıra ailelerinin de ihtiyaçlarını karşılarlar. Evli müşterilerin çocukları da olabilmesi sebebiyle mağaza içi dekorasyon ve müzik değişkenine bekarlara oranla daha fazla önem verdikleri düşünölmektedir. Çocuklu müşterilerin alışverişlerinin odağını öncelikle çocukları oluşturur. Alışverişlerini en hızlı ve problemsiz şekilde halletmek isterler. İşaretler, aradıklarını daha hızlı bulmalarını; çocuk oyun alanı, alışverişlerini rahatça yapabilmeleri için çocuklarını güvenli bir yere bırakabilmelerini, müzik ve temposu çocukların uysallaşmasına ya da hırçınlaşmasına neden olmaktadır.

Araştırmada, çeşitli meslek gruplarındaki müşterilerin satın alma kararlarında mağaza dışı unsurlara önem verme düzeyleri farklılık göstermiştir. Mühendisler, işçi ve memurlara

göre; emekliler, işçiye göre; mühendisler, öğretmenler, ev hanımları, emekliler, öğrenciler, doktorlar ve akademisyenler diğer grubuna göre mağaza dışı unsurlara daha fazla önem vermektedir. Mağaza dışı unsurlar, mimari yapı, dış cephe malzemesi ve rengi, isim tabelası, binanın yükseklik ve genişliği, kuruluş yeridir. Mühendislerin ilgi alanları sebebiyle bu unsurlara daha fazla önem verdiği düşünülmüştür.

Mevcut çalışmanın sonuçları, perakende mağaza sahipleri açısından önemli veriler taşımaktadır. Böylelikle mağaza sahipleri bu verilerin ışığında hangi atmosfer faktörüne öncelik vereceklerini, nasıl bir atmosfer oluşturacaklarını bileceklerdir. Çalışma, departmanlı mağazalar dışındaki perakende mağazalarda (alışveriş merkezleri, gıda perakendecileri vb.) da yapılabilir. Gelecek çalışmalarda mağaza atmosferi unsurlarının çalışanlar üzerindeki etkileri incelenebilir; örneğin, bu unsurların çalışanların motivasyonuna olan etkileri incelenmeye değer bir konudur. Ya da yine müşteriler üzerinde bir çalışma yaparak mağaza atmosferi unsurları ile müşteri sadakati ilişkisi ölçülmeye çalışılabilir. Mağaza atmosferi unsurlarından örneğin sadece müzik ya da renk ele alınarak daha ayrıntılı bir çalışma yapma yoluna da gidilebilir. Yapılan çalışmamızda da görüldüğü üzere önem düzeyi yüksek olan insan unsuru yani personel ile müşteri ilişkilerinin mağaza içerisinde geçirilen süreye, mağazayı tercih etmeye, satın alma kararına ve müşteri sadakatine etkileri incelenebilir.

Kaynakça

- Akaydın, H. (2007). Perakende mağaza atmosferinin müşterilerin satın alma kararı üzerindeki rolü: Eskişehir ilindeki alışveriş merkezi müşterileri ile bir araştırma, Anadolu Üniversitesi, *Yüksek Lisans Tezi*.
- Akyüz, İ. (2015). Farklı demografik özellikteki tüketici gruplarına göre mobilya satış mağazası atmosferi oluşturma üzerine bir araştırma. *Selçuk-Teknik Dergisi*, 14(2), 896-907.
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S., & Yıldırım, E. (2007). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri SPSS uygulamalı*, Sakarya, Sakarya Yayıncılık.
- Altunışık, R., Özdemir, Ş., & Torlak, Ö. (2004). *Modern pazarlama*, İstanbul, Değişim Yayınları.
- Altunışık, R., & Çallı, L. (2004). Plansız alışveriş (impulse buying) ve hızlı tüketim davranışları üzerine bir araştırma:satın alma karar sürecinde bilgi kullanımı, 3. *Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi*, Eskişehir.
- Arslan, M., & Bayçu, S. (2006). *Mağaza atmosferi*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Babür, N. (2003). Satın alma noktası reklamlarının etkisi, *İletişim Araştırmaları*, 1(1), 87-106.
- Baş, M. (2007). *Perakendeci markası ve uygulamaları*, Ankara, Gazi Kitabevi.
- Baş, T. (2008). *Anket nasıl hazırlanır uygulanır değerlendirilir*, 5. Baskı, Seçkin Kitabevi, Ankara.
- Bayar, S. (2009, Kasım). *Perakende 250 araştırması*, *Turkishtime Dergisi*, s.81
- Bayram, N. (2004). *Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi*, 4. Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Berman, B., Evans, J. R. (1995). *Retailing management a strategic approach*, 6th edition, Prentice-Hall Inc.

- Bitner, M. J. (1992). Servicescapes: The impact of physical surroundings on customers and employees. *The Journal of Marketing*, 57-71.
- Booms, B. H., & Bitner, M. J. (1982). Marketing services by managing the environment. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 23(1), 35-40.
- Eymen, U. E. (2007). *SPSS 15.0 veri analiz yöntemleri*, <http://www.istatistikmerkezi.com/e-kitap,spss-150-ile-veri-analizi,19.html>, erişim tarihi: 02.03.2016.
- Grewal, D., Baker, J., Levy, M., & Voss, G. B. (2003). The effects of wait expectations and store atmosphere evaluations on patronage intentions in service-intensive retail stores. *Journal of Retailing*, 79(4), 259-268.
- Kotler, P. (1973). Atmospherics as a marketing tool, *Journal of Retailing*, 49 (4), 48-64.
- Kırkbir, F., Cançelik, M., & Biçer, E. M. (2013). Mağaza müziklerinde ses ve beğenin tüketiciler üzerindeki etkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 4(8), 46-57.
- Levy, M., Weitz, B. A. (2009). *Retailing management*, Mc-Graw Hill International Education, Seventh Edition.
- Mathur, M., & Goswami, S. (2014). Store atmospheric factors driving customer purchase intention-an exploratory study, *Journal of Management Research*, 6(2), 111-117.
- Nakip, M. (2006). *Pazarlama araştırmaları teknikler ve (spss destekli) uygulamalar*, Ankara, Seçkin Kitabevi, 2. Baskı.
- Otnes, C., & McGrath, M. A. (2001). Perceptions and realities of male shopping behavior. *Journal of Retailing*, 77(1), 111-137.
- Polat, C., & Külter, B. (2007). Tüketicilerin Perakende Mağaza Tercihini Etkileyen Faktörler: Niğde İli Örneği. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(3), 1-18.
- Sachdeva, I., & Goel, S. (2015). Role of store atmospherics on customer experience, *International Journal of Multidisciplinary Approach & Studies*, 2(3), 72-83.
- Sarıkaya, N. (2008). Mağaza tercihinde fiziksel unsurların (servis peyzajı) ve hizmet sunumunun rolü üzerine bir araştırma, *Pazarlama Dünyası Dergisi*, 22(1).
- Shostack, G. L. (1977). Breaking free from product marketing. *The Journal of Marketing*, 73-80.
- Singh, P., Katiyar, N., & Verma, G. (2014). Retail shoppability: the impact of store atmospherics & store layout on consumer buying patterns. *International Journal of Technology Enhancements and Emerging Engineering Research*, 3(8), 15-23.
- Spence, C., Puccinelli, N. M., Grewal, D., & Roggeveen, A. L. (2014). Store atmospherics: a multisensory perspective. *Psychology & Marketing*, 31(7), 472-488.
- Turley, L.W., & Milliman, Ronald E. (2000). Atmospheric effects on shopping behavior: a review of the experimental evidence, *Journal of Business Research*, 49(2), 193-211.
- Ural, A., Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi*, Ankara, Detay Yayıncılık.
- Varinli, İ. (2008). *Marketlerde pazarlama yönetimi*, Ankara, Detay Yayıncılık, 2. Baskı.
- Zeithaml, V. A., Parasuraman, A., & Berry, L. L. (1985). Problems and strategies in services marketing. *The Journal of Marketing*, 33-46.

Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Niyetlerinin Betimlenmesine Yönelik Bir Yapısal Eşitlik Modeli Önerisi

Rana Şen DOĞAN*

Veysel YILMAZ**

Geliş Tarihi (Received): 26.01.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 06.03.2017

Öz

Bir ülkenin ekonomik kalkınması ile büyümesinin, hızlandırılabilmesi ve sürdürülebilir olması için girişimcilik potansiyeline sahip bireylerin etkin olarak iş alanlarında yer alması büyük önem taşımaktadır. Girişimcilik potansiyelinin ortaya çıkartılmasında en önemli unsurların başında eğitim gelmektedir. Üniversite öğrencileri sözü edilen girişimcilik potansiyeline sahip olan bireylerden oluşmaktadır. Üniversite öğrencilerinin girişimci olma süreci, girişimci olmaya karar verdiklerinde başlar. Öğrencileri girişimciliğe teşvik etmek için, girişimciliği etkileyen faktörleri ortaya çıkararak girişimcilik kararına nasıl ulaştığını anlamak gerekir. Buna yönelik eğitimlerle öğrenciler girişimciliğe teşvik edilmeli ve geleceğin girişimci adayları topluma kazandırılmalıdır. Bu çalışmada üniversite öğrencilerinin demografik özellikleri ve girişimcilik niyetleri araştırılmaya çalışılmıştır. Başarı ihtiyacı, kontrol odağı, algılanan destek, algılanan engel gibi kişisel ve bağlamsal faktörler ile girişimciliğe yönelik tutum, algılanan davranışsal kontrol ve kişisel normun girişimcilik niyetlerinin üzerindeki etkisi önerilen bir Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) arayıcılığıyla incelenmiştir. Sonuç olarak, girişimci adaylarına verilen girişimcilik eğitiminin artırılması, doğru yönlendirmelerle iş hayatına kazandırılması, daha çok devlet desteği ile ekonomik yetersizliklerin giderilmesi ve bireylerin cesaretlendirilmesi önemli bulgular olarak değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Üniversite Öğrencileri, Girişimcilik, Girişimcilik Niyeti, Planlı Davranış Teorisi, Yapısal Eşitlik Modelleri

* Arş. Gör., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, ranasen07@ogu.edu.tr

** Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, İstatistik Bölümü, vyilmaz@ogu.edu.tr

A Proposal for a Structural Equation Model for the Representation of Entrepreneurial Intentions of University Students

Abstract

It is of great importance that individuals with an entrepreneurial potential are actively involved in their business areas in order to grow, accelerate and sustain the economic development of an country. Education is one of the most important elements in bringing out entrepreneurship potential. University students are made up of individuals who have the promised entrepreneurial potential. The process of university students becoming entrepreneurs starts when they decide to become entrepreneurs. In order to encourage entrepreneurship, students need to understand how entrepreneurship decisions are made by uncovering factors that affect entrepreneurship. Students should encourage entrepreneurship with this training and entrepreneurial candidates for the future should be encouraged. In this study, it was tried to investigate the demographic characteristics and entrepreneurial intentions of university students. Personal and contextual factors such as achievement needs, locus of control, perceived support, perceived barrier, and attitudes toward entrepreneurship, perceived behavioral control, and personal norms on entrepreneurial intentions were examined through a proposed Structural Equation Model (SEM). As a result, increasing entrepreneurship training for entrepreneur candidates, directing them towards business life, more government support and economic inadequacy, and encouragement of the individuals were considered important findings.

***Keywords:** University Student, Entrepreneurship, Intention of Entrepreneurship, Theory of Planned Behavior, Structural Equation Models*

Giriş

Ülkelerin ekonomik kalkınması ve büyümesi için girişimcilik potansiyeline sahip bireylere ihtiyacı vardır. Girişimcilik potansiyelinin ortaya çıkartılmasında en önemli unsurların başında eğitim gelmektedir. Girişimcilik eğitimi, ülkemizde “Uygulamalı Girişimcilik Eğitimleri” başlığı altında KOSGEB tarafından kısa dönemli eğitimler şeklinde verilmekte iken, üniversitelerde de seçmeli veya zorunlu dersler olarak okutulmakta, girişimcilik eğitim ve seminerleri düzenlenmektedir.

Girişimcilik eğitiminden beklenen amaç, bireylerde gizli kalmış, diğer bir ifadeyle ortaya çıkartılmayı bekleyen özelliklerin gün yüzüne çıkartılması, girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması ve girişimcilik potansiyeline sahip bireylerin cesaretlendirilmesidir. Üniversitelerde verilen girişimcilik eğitimleri ile öğrenciler, girişimcilikle ilgili eğilimleri altında yatan faktörlerin farkında olmakta ve bu farkındalık onların girişimciliğe yönlendirilmesinde büyük önem taşımaktadır (Balaban ve Özdemir, 2008).

KOSGEB gibi kurumlarca verilen eğitimlerde, bireyler artık girişimci olmaya karar vermiş ve bu yolda adım atmış olarak sayılmaktadırlar. Oysa üniversitelerde verilen eğitimlerde birey henüz girişimciliğe adım atmamış, fakat girişimcilik eğilimi oluşmaya başlamıştır. Bu sebeple bu çalışma, üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetini ölçmeye yöneliktir. Bu çalışmada Planlı Davranış Teorisi (PDT - TPB: Theory of Planned Behavior)’nden yararlanılarak üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerinin betimlenmesi için bir YEM önerilmiş ve önerilen bu model çeşitli uyum ölçütleri kullanılarak test edilmiştir.

Üniversite öğrencilerinin girişimci olma süreci, girişimci olmaya karar verdiklerinde başlar. Öğrencileri girişimciliğe teşvik etmek için, girişimciliği etkileyen faktörleri ortaya çıkararak girişimcilik kararına nasıl ulaştığını anlamak gerekir. Buna yönelik eğitimlerle öğrenciler girişimciliğe teşvik edilmeli ve geleceğin girişimci adayları topluma kazandırılmalıdır. Bu nedenle bu çalışmada girişimcilik niyetini etkileyen faktörler araştırılıp aralarındaki ilişkiler incelenmiştir. Öğrencilerin girişimcilik niyetlerini etkileyen başarı ihtiyacı, kontrolcü olma mekanizması, inanç ve düşüncesi, kısacası kişisel özellikleri gibi unsurların yanı sıra çevrenin desteği ve engeli konusundaki algısı ve karşısına çıkan bazı engel ve sorunlar da girişimciliğe yönelme konusunda bireyi etkileyen faktörlerdir (Çelik vd., 2014; Ermiş ve Barutçu, 2012).

Bu çalışma, girişimcilik konusunda olumsuz faktörlerin ve engellerin ortadan kaldırılması için gerekli önlemlerin alınmasına ve gerekli düzenlemelerin yapılmasına ışık

tutmasının yanı sıra, geleceğin girişimci adaylarının yetişmesi için de bir rehber niteliği taşıyacaktır.

Bu çalışmanın amacı, üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetleri araştırılırken, öğrencilerin girişimciliğe yönelme konusunda karşılaştığı sorunlardan aldığı desteğe kadar girişimcilik niyetini etkileyen faktörleri araştırmaktır. Bu faktörler, kişisel norm, başarı ihtiyacı, kontrol odağı, algılanan destek, algılanan engel gibi bağlamsal faktörler ile girişimciliğe yönelik tutum ve algılanan davranış kontrolüdür. Bu faktörler arasındaki ilişkiler incelenerek girişimcilik niyetine etkileri araştırılacaktır. Böylece, girişimcilik ruhuna etki eden sosyo-psikolojik ve sosyo-demografik unsurlar saptanarak, öğrencileri girişimciliğe teşvik edecek ipuçları elde edilmeye çalışılacaktır.

Arslan (2002), girişimcilik ruhunun kişide genetik olarak var olabileceği gibi ailesel faktörler, çevresel faktörler, gelir düzeyi ve eğitim gibi çeşitli unsurların da etkisiyle aktif hale gelebileceğini de söylemektedir. Üniversite öğrencileriyle yapılan çalışmada, kişilerin girişimcilik eğilimlerinin oluşmasında ve buna yönelik meslek tercihlerinde fiziksel, sosyal ve ekonomik çevrenin rolü incelenmiş ve bu faktörlerin girişimcilik ruhunun gelişmesinde son derece önemli olduğu ortaya konmuştur.

Karabulut (2009), üniversite öğrencileriyle yaptığı çalışmada, girişimciliği, yaratıcılık, strese tahammül ve girişimcilik motivasyonu alt boyutları ile araştırmış fakat girişimciliğin sadece bu faktörlerle açıklanamayacağını belirtmiştir. Çalışmanın sonucunda, yaratıcılığı yüksek bireylerin, strese tahammülü olan ve girişimcilik motivasyonu yüksek olan öğrencilerden oluştuğu görülmüştür.

İbicioğlu vd. (2009), yaptıkları çalışmada, üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetleri ve sahip oldukları girişimcilik özellikleri üzerinde ailesel faktörlerin etkisini araştırmıştır. Anne babaların demografik özelliklerinin ve yaşam standartlarının bireylerin girişimcilik niyetleri ve girişimcilik özellikleri üzerinde etkili olduğu bulunmuştur. Ayrıca aileleri başarılı bir girişimcilik süreci geçirmiş öğrencilerin “risk alma” ve “kaynakları etkin kullanma” özelliklerine sahip olduğu gözlenmiştir.

Sommer ve Haug (2011), küçük ve orta ölçekli işletmelerde karar vericilerin niyetini etkileyen faktörleri açıklığa kavuşturmak için Planlı Davranış Teorisi kullanmıştır. Bu çalışmada, Planlı Davranış Teorisi'nin maddelerine ek olarak, tecrübe ve bilginin uluslararası girişimcilik niyetine etkisi araştırılmıştır. Sonuç olarak, Planlı Davranış Teorisi'nin iş

dünyasına aktif olarak katılmak isteyenlerin niyetlerinin nasıl oluştuğunu açıklanmada gerçekten yardımcı olduğu görülmüştür. Ayrıca bilgi ve tecrübenin de girişimcilik niyeti üzerinde anlamlı etkisinin olduğu gözlenmiştir. Öneri olarak, girişimciliği destekleyen politikaların geliştirilmesi gerektiği, saf kaynak tabanlı yaklaşımların yetersiz olduğu, girişimcilikle ilgili kurslarda ve müfredatta bilişsel yönlerin öneminin vurgulanması gerektiği söylenmiştir.

Bilge ve Bal (2011), üniversite öğrencilerinin girişimcilik konusundaki ilgilerini ve yeterliliklerini belirlemek için yaptığı çalışmada, risk alma, fiyatları değerlendirme, liderlik yönü, gelecek odağı, kararlılık ve dış etmenlere karşı bireysel güç olarak altı boyut oluşturmuştur. Demografik özellikler incelendiğinde, cinsiyetin girişimciliğin tüm alt boyutları üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır, fakat eğitimin girişimciliğin alt boyutlarından gelecek odağı ve liderlik yönü üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Kalkan (2012), üniversite öğrencilerinde demografik özelliklerin, kişisel tutumunun, öznel normun ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyetine etkisini Planlı Davranış Teorisi yardımıyla araştırmıştır. Araştırma sonucunda, üniversite öğrencilerindeki kişisel tutumun algılanan davranışsal kontrolün girişimcilik niyeti üzerinde etkili olduğu görülmüş, fakat öznel normun girişimcilik niyeti üzerinde etkili olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Uluköy vd. (2013), KOSGEB (Küçük ve orta ölçekli sanayi geliştirme ve destekleme idaresi) girişimcilik eğitimi kurslarına katılan katılımcıların girişimcilik özelliklerini ölçmüş ve alınan bu eğitimlerin katılımcılarda girişimcilik potansiyelini ortaya çıkarıp çıkarmadığını analiz ederek çözüm önerilerinde bulunmuştur. Araştırma sonucunda KOSGEB tarafından verilen girişimcilik eğitiminin girişimcilik bilincini oluşturmada önemli derecede katkı sağladığı fakat uygulamada verilen girişimcilik eğitiminin başarı düzeyinin düşük olduğu sonucuna varılmıştır.

Mutlu (2014), Sivas'ta KOSGEB uygulamalı girişimcilik eğitim sertifikası kurslarına katılan kursiyerlerle yaptığı çalışma ile uygulamalı girişimcilik eğitim sertifikası kurslarına katılan girişimci adaylarının girişimcilik potansiyellerini, girişimciliğe bakışlarını, girişimci olma isteklerinin ardında yatan itici ve çekici nedenleri, girişimcilik planlarını ve girişimcilikte kursiyerlerin önünde gördüğü engellerin neler olduğunu tespit etmeyi amaçlamıştır.

Obschonka vd. (2015), girişimcilik potansiyeline sahip bireylerin sahip olduğu özellikleri ve bunların girişimciliğe etkisini Planlı Davranış Teorisi ile açıklamıştır. Bir girişimcilik sürecini göz önüne alarak, girişimcilik öz kimliğinin belirleyicileri olarak girişimci kişilik yapısı, ergenlikte erken girişimcilik yeterliliği, geçmişteki girişimcilik davranışı ve kendi işini yapan ebeveynler dikkate alınmıştır. Daha sonra, girişimcilik öz kimliğinin Planlı Davranış Teorisi'nin maddeleri olan ve girişimcilik niyetini etkileyen tutum, kişisel norm ve algılanan davranışsal kontrol (girişimcilik niyetinin öngörücüleri) üzerinde etkili olup olmadığı araştırılmıştır. Sonuç olarak girişimcilik öz kimliğinin Planlı Davranış Teorisi'nin niyet öngörücülerini etkilediği ve dahası bu öngörücüler ile karakteristik bir moderatör etki gösterdiği bulunmuştur. Düşük kimlik seviyelerinde bu etkinin zayıf hatta sıfır olduğu gözlemlenmiştir. Aynı zamanda girişimcilik öz kimliğinin girişimcilik davranışı üzerinde etkili olup olmadığı incelenmiş ve davranış üzerinde doğrudan ya da dolaylı olarak etkisinin olmadığı görülmüştür.

Karimi vd. (2015), kişilik özellikleri, bağlamsal faktörler ve girişimcilik niyetleri arasındaki ilişkiyi test etmek için, Planlı Davranış Teorisi modeli ile iç kişilik faktörlerini ve dış bağlamsal faktörleri birleştirerek kavramsal bir model geliştirmiştir. Kişilik faktörleri olarak başarı ihtiyacı, risk alma ve kontrol odağı faktörlerini, bağlamsal faktörler olarak da algılanan engel ve algılanan destek faktörlerini ele almıştır. Çalışma İran'da üniversite öğrencilerine uygulanmış ve girişimcilik niyetinin birincil öngörücüleri olan Planlı Davranış Teorisi'nin maddeleri ile girişimcilik niyeti arasında anlamlı ilişkiler olduğu bulunmuştur. Bunlar arasında kişisel normun girişimcilik üzerindeki etkisinin daha önceki çakışmalara benzer olarak en düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca, bağlamsal faktörlerin tutum üzerindeki etkilerinin ve bağlamsal faktörlerden algılanan desteğin girişimcilik niyeti üzerindeki etkisinin anlamsız olduğu gözlenmiştir. Dolayısıyla, girişimcilerin kariyer kararlarının başkalarının görüşünden etkilenmediği sonucuna ulaşmışlardır.

1-Teorik Model (Arka plan) ve Hipotezler

Sosyo-psikolojik araştırmalarda, davranışın gözlenmesi ve öngörülmesi zor olduğundan, planlanan bireysel davranışın en iyi öngörücüsü niyettir (Krueger vd., 2000; Karimi vd., 2015). Girişimcilik, planlı ve kasıtlı bir davranış olduğundan, girişimcilik davranışının öngörücüsü olarak da niyet ele alınmadır. Henüz girişimcilik davranışı sergilememiş bireylerin girişimcilik niyetlerini etkileyen faktörler belirlenerek bu bireylerin girişimcilik davranışı hakkında çıkarımlarda bulunulabilir. Uzun vadeli süreçte ise, girişimcilik niyetine sahip bireylerin girişimci olma yolunda atım attığı gözlemlenebilir.

Girişimcilik niyeti, gelecekte sergilenecek olan girişimcilik davranışının bir numaralı öngörücüsü olarak söylenebilir (Kautonen, vd., 2015; Kolvereid ve Isakson, 2006; Karimi vd., 2015). Girişimcilik niyetini etkileyen diğer faktörler de dolaylı olarak girişimcilik davranışının öngörücüleridir. İlk araştırmalarda girişimcilik davranışının öngörücüleri olarak, sadece kişisel ve demografik özellikler dikkate alınmış ve sonrasında bunun yetersiz olduğu gözlemlenmiştir (Krueger vd., 2000; Karimi vd., 2015). Bunun üzerine araştırmacılar kapsamlı bilişsel modellere yönelmişlerdir. En yaygın olarak kullanılan model Planlı Davranış Teorisi (PDT) (Ajzen, 1991) modelidir. PDT ile belirli davranışların nasıl ve hangi amaçla ortaya çıktığı açıklanır. Ayrıca Ajzen (1991), PDT' nin uygunluğunun gösterilebilmesi ve test edilebilmesi koşuluyla başka yapılarla genişletilebileceğini de vurgulamıştır (Sommer ve Haug, 2011).

PDT modeli, davranışı gerçekleştirme niyetini veya mevcut durumda yeni girişim yaratmayı etkileyen üç motivasyonel önceliği vurgulamaktadır. (a) “Girişimciliğe Yönelik Tutum” yeni bir girişim başlatmanın olumlu ya da olumsuz olarak değerlendirilmesi şeklinde ifade edilebilir, (b) girişimci olmak ya da olmamak için sahip olunan “Kişisel Norm” ya da bir başka ifadeyle algılanan sosyal baskı ve (c) “Algılanan Davranışsal Kontrol” ya da girişimci olma algılanış kolaylığı / zorluğu (Karimi, 2015).

Girişimciliğe Yönelik Tutum (GYT), bireyin bir girişimci olma konusunda sahip olduğu olumlu ya da olumsuz kişisel bir değerlendirme derecesini ifade eder. Tutum sadece duygusal değil, aynı zamanda mantığa dayalı değerlendirilmiş düşünceleri de içerir (Liñán ve Chen, 2009, Kalkan, 2012).

Kişisel Norm (KN), girişimci davranışları yürütmek veya yürütmemek için algılanan sosyal baskıyı ölçer. Özellikle, referans kişilerin bir girişimci olma ya da olmama kararını destekledikleri algısını ifade eder. Toplumun değer ve normları girişimciliği önemli ölçüde etkilemektedir. Kişisel norm, kabul edilmiş inanç ve düşünceleri de ifade etmektedir (Park ve Blenkinsopp, 2009; Kalkan, 2012).

Algılanan Davranışsal Kontrol (ADK), bir girişimci olmanın zorluğunun veya kolaylığının algısı olarak tanımlanır. İlk olarak Bandura (1977) tarafından önerilen ADK, yetkinlik ve algılanan fizibilite ile oldukça benzer bir kavramdır. Son zamanda yapılan çalışmalarda, ADK ile algılanan fizibilite ve yetkinlik arasındaki fark vurgulanmış, ADK' nin hem yetkinliği hem de algılanan fizibiliteyi içerdiği için daha geniş kapsamlı bir kavram olduğu önerilmiştir. (Liñán ve Chen, 2009; Kalkan, 2012; Ajzen, 2002, Karimi vd., 2015).

Girişimcilik niyeti üzerine yapılan daha önceki çalışmalarda, GYT, KN ve ADK'nin girişimcilik niyetini önemli derecede etkilediği bulunmuştur. (Iakovleva vd., 2011; Karimi vd., 2014; Krueger vd, 2000; Liñán ve Chen, 2009; Karimi vd., 2015; Sommer ve Haug (2011); Obschonka vd., 2015). Dolayısıyla, bu 3 faktörün öncülüğünde “Girişimcilik Niyeti (GN)” ni etkileyen faktörlerin bulunması ve aralarındaki ilişkilerin incelenmesi için aşağıdaki hipotezler önerilmiştir.

H_1 : (a) GYT, (b) KN ve (c) ADK, GN ile pozitif olarak ilişkilidir.

Planlı Davranış Teorisi'ne göre daha uzak fakat girişimcilikle bağlantılı olan “Başarı İhtiyacı (Bİ), Risk Alma Eğilimi (RA), Kontrol Odağı (KO)” gibi kişisel faktörler ile “Algılanan Destek (AD), Algılanan Engel (AE)” gibi bağlamsal faktörler, girişimcilik niyetini, direkt olarak ya da GYT ve ADK gibi faktörlere olan etkileri yoluyla dolaylı olarak etkilemektedir (Fishbein ve Ajzen, 2010, Karimi vd., 2015). Başarı ihtiyacı, risk alma eğilimi, kontrol odağı gibi kişisel özellikler, girişimcilik için bireylerin ihtiyaç duyduğu özelliklerdir. Daha önceki çalışmalarda bu özelliklerin girişimci kişiliğin bir parçası olduğu ve girişimcilik düzeyini etkilediği tespit edilmiştir. (Lüthje ve Franke, 2003; Rauch ve Frese, 2007; Robinson vd., 1991; Shaver ve Scott, 1991, Karimi vd., 2015).

Başarı ihtiyacı, zor işleri başarmayı seven, bir görevi diğer kişilerden daha iyi yapmaktan haz alan ve insanlar üzerinde otorite kurmaya eğilimli olan bireylerin kişilik özelliğidir. Risk alma eğilimi, bireylerin bir iş ya da çalışacak bir şirket seçerken risk alıp almama durumu, yüksek risk ve yüksek getiri sunan bir iş yerine düşük riskli ve sabit maaşlı bir iş seçip seçmeyeceği ve riskin kaçınılması gereken bir konu olup olmadığıyla ilgili düşünce ve tercihleriyle ilgilidir. Kontrol odağı ise, olayların bireyin kendi kontrolünde ya da dış güçlerin kontrolünde olduğuna dair algısıyla ilgilidir.

Bu bulgulara dayanarak, (a) Bİ, (b) RA ve (c) KO faktörlerinin GYT ve ADK ile ilişkili olduğu varsayılmış ve hipotezler aşağıdaki şekilde önerilmiştir.

H_2 : Bİ, (a) GYT ve (b) ADK ile pozitif olarak ilişkilidir.

H_3 : KO, (a) GYT ve (b) ADK ile pozitif olarak ilişkilidir.

Kişisel faktörlerin yanı sıra, çevresel ve bağlamsal faktörlerin de girişimcilik gibi bireysel ekonomik davranışlarda önemli rol oynadığı varsayılmaktadır. (North, 2005). Bağlamsal faktörler, girişimci isteklerini, niyetleri, fırsatları, faaliyetleri ve giriş oranlarını

tanımlayabilir, yaratabilir, kolaylaştırabilir veya sınırlandırabilir (ör. Lüthje ve Franke, 2003, Karimi, 2015).

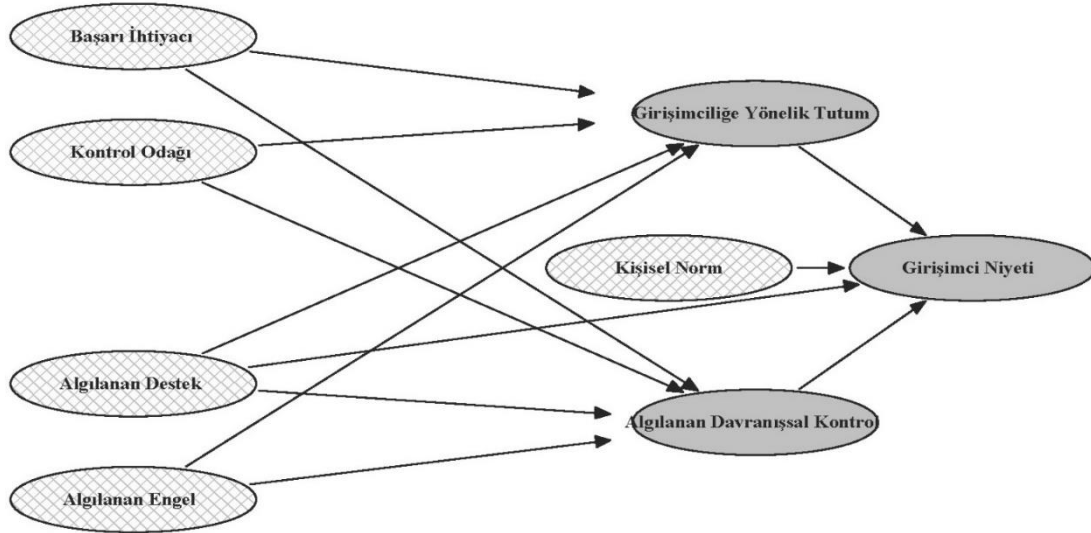
Algılanan destek, toplumda girişimciliğe olan pozitif algı, şirket kurmak için danışmanlık hizmetlerinin yeterli olduğu algısı ve üniversitelerin iş fikri üretme konusundaki destekleri şeklinde ortaya çıkan dışsal faktörlerdir. Algılanan engel ise, yasa ve yönetmeliklerin şirket kurmayı zorlaştırdığı, daha önce keşfedilmemiş bir iş fikri bulmanın ve yeni bir şirket kurmak için kredi almanın zorluğu gibi kişilerin iş kurma konusundaki engel algılarından oluşmaktadır.

Bu bulgulara dayanarak, (a) Bİ, (b) RA ve (c) KO faktörlerinin GYT ve ADK ile ilişkili olduğu varsayılmış ve hipotezler aşağıdaki şekilde önerilmiştir.

H_4 : Algılanan destek, (a) GYT, (b) ADK ve (c) Girişimcilik Niyeti ile pozitif olarak ilişkilidir.

H_5 : Algılanan engel, (a) GYT ve (b) Girişimcilik Niyeti ile negatif olarak ilişkilidir.

Bu çalışmada ele alınan model, bu bağlamsal faktörlerden AD ve AE, GN'ni doğrudan, Bİ, RA, KO, AD, AE faktörleri, GYT' ye olan etkileri yoluyla, Bİ, RA, KO, AD, ADK yoluyla GN'ni etkilemektedir. Buna göre yukarıdaki hipotezler ortaya çıkmıştır. Araştırma modeli ise Şekil 1'de verildiği gibidir.

Şekil 1: Üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetleri için önerilen araştırma modeli

Yöntem

1.1. Veri Toplama Aracı

Kullanılacak veri toplama aracı hazırlanmadan önce, girişimcilik niyetini etkileyen faktörlerin yer aldığı araştırmalar kapsamlı olarak incelenmiş ve Türkiye’de eğitim gören üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini en iyi açıklayacağı öngörülen Karimi vd. (2015)’in çalışmasında yer alan modelden yola çıkarak araştırma modeli oluşturulmuştur. Araştırma modelinde PDT’nin faktörleri olan GN, KN, GYT, ADK ve bağlamsal faktörler olan Bİ, KO, AD ve AE ‘nin maddeleri Türkiye şartlarına uyarlanmış ve anket soruları oluşturulmuştur. Karimi vd. (2015)’nin çalışmasında yer alan RA faktörüne pilot çalışmada yer verilmiş fakat varsayımların sağlanmasını engellediği için daha sonra modelden çıkarılmıştır.

Çalışma için hazırlanan anket formu birinci bölüm ve ikinci bölüm olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Birinci bölümde kişinin, yaşı, cinsiyeti, öğrenim düzeyi, medeni durumu, anne babasının çalışma durumu gibi demografik bilgiler ve girişimciliğe bakış açısını ölçmek için, girişimcilikle ilgili eğitim düzeyleri, girişimcilik hakkındaki bazı düşünceleri, mesleki idealleri gibi sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise, 7’li likert tipi ölçek (1-Kesinlikle Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Biraz Katılmıyorum, 4-Ne Katılıyorum ne de Katılmıyorum, 5-Biraz Katılıyorum,6-Katılıyorum,7-Kesinlikle Katılıyorum) kullanılarak kullanıcıların girişimcilik niyetleri hakkındaki tutum, niyet ve kontrol davranışları ölçülmüştür. Anket yüz yüze görüşme yoluyla gerçekleştirilmiştir. Anketler içerisinde yanlış ve eksik doldurulmuş olan anketler analize dâhil edilmemiştir.

Anket çalışmasına başlamadan önce, anket sorularının güvenilirliğini test etmek için Eskişehir Osmangazi Üniversitesi öğrencilerinden oluşan 60 girişimci aday üzerinde pilot çalışma uygulanmıştır. Pilot çalışma sonucunda elde edilen verilerin güvenilirliği, SPSS 20 paket programı yardımıyla test edilmiştir. Test sonucunda Cronbach Alpha (α) değeri 0,89 olarak bulunmuştur. Alpha değeri 0.90’a çok yakın olduğu için anket sorularının oldukça güvenilir olduğu söylenebilir. Pilot çalışma esnasında adaylardan alınan geri bildirimler yardımıyla gerekli düzeltmeler yapılmış ve ankete son hali verilmiştir.

Bu çalışmanın evreni 2015-2016 eğitim öğretim yılında Eskişehir Osmangazi Üniversitesi’nde eğitim gören 19457 öğrenciden oluşmaktadır. Genel kabul gören olayın gerçekleşme olasılığı $p=0,5$ ve gerçekleşmeme olasılığı $q=0,5$ değerleri dikkate alındığında, %95 güven aralığında ve $\pm 0,05$ 'lik sapma oranı ile örneklem sayısı hesaplandığında yaklaşık olarak 369 bulunmuştur. Örneklem türü olarak tabakalı örneklem yöntemi benimsenmiş, ana

kütlenin tabakalara ayrılmasında kullanılan değişken ise fakülte olarak belirlenmiştir. Buna göre araştırma örnekleme, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'ndeki her bir fakülteden olasılıklı örnekleme yöntemiyle seçilmiş 369 öğrenciden oluşmaktadır.

Örnekleme oluşturan 369 bireyin demografik özelliklerine ilişkin özet bilgilere (cinsiyet, yaş, medeni durum, fakülte, baba çalışma durumu, anne çalışma durumu ve girişimcilik eğitimi alma durumu) Tablo 1'de yer verilmiştir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişken	Gruplar	Frekans	Yüzde
Cinsiyet	Kadın	178	48,2
	Erkek	191	51,8
Yaş	18-24	329	89,2
	25-35	39	10,6
	36-45	1	0,3
Medeni Durum	Bekâr	361	97,8
	Evli	8	2,2
Fakülte	Mühendislik	133	36
	İİBF	70	19
	ESYO	18	4,9
	Eğitim	48	13
	Fen Edebiyat	81	22
	SHMYO	19	5,1
Baba Çalışma Durumu	Kamu Çalışanı	68	18,4
	Özel Sektör Çalışanı	77	20,9
	İşyeri Sahibi	35	9,5
	Çalışmıyor	13	3,5
	Emekli	137	37,1
	Diğer	39	10,6
Anne Çalışma Durumu	Kamu Çalışanı	30	8,1
	Özel Sektör Çalışanı	44	11,9
	İşyeri Sahibi	10	2,7
	Çalışmıyor	241	65,3
	Emekli	34	9,2
	Diğer	10	2,7
Girişimcilik Eğitimi Alma	Evet	110	29,8
	Hayır	259	70,2

1.2. Yapısal Eşitlik Modelleri

Çalışmada kapsamında kullanılacak yöntem Yapısal Eşitlik Modeli (YEM)' dir. YEM, gözlenen değişkenler ile gizil değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin ve korelasyon ilişkilerinin bir arada bulunduğu modellerin test edilmesi için kullanılan çok değişkenli istatistiksel bir yöntemdir. YEM, önerilen teorik bir modelin sınanması ya da bu modelin hipotezlerinin test edilmesi temeline dayanmaktadır. Genellikle sonuçta birden fazla alternatif modelin karşılaştırılması yoluyla, veriyi en iyi tanımlayan modelin belirlenmesi amaçlanmaktadır (Çelik ve Yılmaz, 2013).

YEM iki parçadan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi, gözlenen değişkenleri gizil değişkenlere doğrulayıcı faktör analizi ile bağlanarak uygulanan ölçüm modeli; ikincisi ise birbirine eşzamanlı eşitlik sistemleri ile bağlanarak uygulanan yapısal modeldir. Bu nedenle çalışmada kullanılan YEM için önce ölçüm modeli, ardından yapısal model iki aşamalı olarak LISREL 8.80 programı ile analiz edilmiştir. İlk aşamada, Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanarak, faktör skorlarının geçerliliği, yakınsaklık geçerliliği ve ayırt edici geçerliliğe bakılarak ölçüm modeli incelenmiştir. İkinci aşamada ise YEM uygulanarak, yapılar arasındaki ilişkilerin kuvvetini ve yönünü araştırmak için yapısal model incelenmiştir. Fakat, YEM ile bir araştırma modelini test etmek için öncelikle YEM varsayımlarının sağlanması gerekmektedir. Söz konusu varsayımların bu çalışmada sağlanıp sağlanmadığı izleyen kısımda araştırılmıştır.

Bulgular

YEM analizinde, dikkat edilmesi gereken hususlardan biri eksik veri olup olmadığının belirlenmesidir. Bu çalışmada, eksik ve yanlış doldurulmuş anketler araştırmaya dâhil edilmediğinden, eksik veri olmadığı görülmüştür. Ayrıca, YEM varsayımlardan biri örneklem yeterliliğinin sağlanmasıdır. Bu çalışmada, parametrelerin doğru olarak tahmin edilebilmesi için LISREL paket programı aracılığıyla elde edilen minimum örneklem sayısı 223 olarak bulunduğundan, 369 olan örneklem sayısının yeterli olduğu söylenebilir. YEM' nin en önemli varsayımlarından biri olan çok değişkenli normallik varsayımı için, Mardia (1970) testine dayanarak, LISREL aracılığı ile yapılan çok değişkenli normallik testi sonucunda, Mardia Captcha değeri 1728 ve $p < 0,001$ olarak bulunmuştur. Yani veri seti çok değişkenli normallik varsayımını sağlamamaktadır. Bu sebeple çalışmada parametre tahmin yöntemi olarak "Robust Maximum Likelihood" kullanılması uygun görülmüştür.

Ölçüm modelinin uyumu LISREL 8.80 kullanılarak test edilmiştir. Hesaplanan uyum ölçütleri yardımıyla modelin kabul edilebilir sınırlar içerisinde olduğu tespit edilmiştir [$X^2/sd = 305/142 = 2,12 < 3,00$ (Hayduk, 1987), Goodness of Fit Index (GFI) = 0,92 > 0,90 (Bagozzi and Yi, 1988), Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI) = 0,89 > 0,8 (Scott, 1994), Normed Fit Index (NFI) = 0,96 > 0,9 (Bentler and Bonett, 1980), Comparative Fit Index (CFI) = 0,98 > 0,9 (Bagozzi and Yi, 1988), Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) = 0,056 < 0,08 (Bagozzi and Yi, 1988)].

Araştırma modeline ait faktörler, faktörlere ait yapı geçerliliği ve açıklanan varyans değerleri, standart yükler, t değerleri, R^2 değerleri ve Cronbach's Alpha değerleri Tablo 2'de verilmiştir. Yakınsaklık Geçerliliği'nin sağlanabilmesi için üç kriter söz konusudur. İlk olarak,

gizil değişkenlere ait her bir gözlenen değişkenin standart faktör yükünün 0,5'den büyük olması ve istatistiksel olarak anlamlı olması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). İkinci olarak, her bir yapı için Yapı Güvenilirliği (Composite Reliability - CR) ve Cronbach Alpha (CA) değerinin 0,7'den büyük olması gerekmektedir (Hair et al, 1998). Son olarak, her yapı için Ortalama Açıklanan Varyans (Average Variance Extracted - AVE) değerinin 0,5'den yüksek olması gerekmektedir (Fornell ve Larcker, 1981). Bu çalışmada AD için AVE değeri 0,44 çıkmıştır fakat bu değer kabul edilebilirdir. Çünkü, Fornell ve Larcker (1981), CR değerinin 0,6'dan büyük olduğu durumda, AVE'nin 0,5'den küçük olmasının kabul edilebilir olduğunu ve yapı geçerliliğinin yeterli olduğunu ifade etmiştir (Huang vd., 2013). Çalışmanın yakınsaklık geçerliliği kontrol edildiğinde, standart faktör yüklerinin 0,59 ile 0,94 arasında değiştiği, CR ve CA değerlerinin ise 0,61 ve üstü değerler aldığı gözlenmiştir. AVE katsayılarından ikisi 0,50'nin altında iken diğerleri 0,50'nin üzerindedir. Bu nedenle yapıların yakınsaklık geçerliliği sağlanmıştır.

Tablo 2:Araştırma Modeli için YEM Sonuçları

Faktörler / Maddeler	Standart Yükler	t-değeri	R ²	Cronbach' s Alpha
Faktör GN: (Yapı geçerliliği: 0,89 , Açıklanan varyans: 0,72)				0,87
GN1: Mesleki hedefim girişimci olmaktır.	0,67	14,14***	0,44	
GN2: İleride bir şirket kurma konusunda kararlıyım.	0,94	23,33***	0,88	
GN3: Bir şirket kurmayı ciddi olarak düşünüyorum.	0,92	22,49***	0,85	
Faktör GYT: (Yapı geçerliliği: 0,82 , Açıklanan varyans: 0,60)				0,81
GYT1: Fırsatlar ve kaynaklara sahip olsam bir şirket kurmayı çok isterim.	0,78	16,87***	0,61	
GYT2: Girişimci olmak beni tatmin edecektir.	0,86	19,54***	0,75	
GYT3: Girişimci olmanın getirileri negatiften çok pozitiftir.	0,67	13,72***	0,45	
Faktör KN: (Yapı geçerliliği: 0,88 , Açıklanan varyans: 0,71)				0,88
KN1: Ailem girişimci olmam için beni destekler.	0,77	16,77***	0,59	
KN2: Arkadaşlarım girişimci olmam için beni destekler.	0,85	19,62***	0,73	
KN3: Görüşlerine değer verdiğim kişiler girişimci olmam için beni destekler.	0,90	21,17***	0,81	
Faktör ADK: (Yapı geçerliliği: 0,80 , Açıklanan varyans: 0,57)				0,79
ADK1: Yeni bir şirketin kurulum aşamasını kontrol edebilirim.	0,64	12,56***	0,40	
ADK2: Yeni iş fikirleri bulmak benim için kolay olacaktır.	0,78	16,22***	0,61	
ADK3: Bir şirket kurmak ve onu ayakta tutmak benim için kolay olacaktır.	0,84	17,87***	0,70	
Faktör Bİ: (Yapı geçerliliği: 0,73 , Açıklanan varyans: 0,58)				0,70
Bİ1: Bir görevi başka kişilerden daha iyi yapmak benim için önemlidir.	0,87	14,77***	0,75	
Bİ2: Diğer insanlar üzerinde otorite kurmak hoşuma gider.	0,63	11,37***	0,40	
Faktör KO: (Yapı geçerliliği: 0,68 , Açıklanan varyans: 0,52)				0,68
KO1: Hayatım kendi eylemlerim ile yön bulur.	0,70	12,74***	0,49	
KO2: Hayatımda başarılı olup olmamam büyük oranda benim kabiliyetime bağlıdır.	0,74	13,28***	0,54	
Faktör AD: (Yapı geçerliliği: 0,61 , Açıklanan varyans: 0,44)				0,61
AD1: Yeni şirketler kurmak için danışmanlık hizmetleri yeterlidir.	0,74	9,33***	0,54	
AD2: Üniversiteler yeni iş fikirleri üretme konusunda destek olurlar.	0,66	8,34***	0,34	
Faktör AE: (Yapı geçerliliği: 0,66 , Açıklanan varyans: 0,49)				0,66
AE1: Yeni şirket kurmak için bankalardan kredi almak kolay değil.	0,51	9,41***	0,49	
AE2: Yasa ve yönetmelikler şirket kurmayı zorlaştırır.	0,51	9,42***	0,50	

Ölçüm modelinin ayırt edici geçerliliğinin sağlanması için her bir yapının AVE değerinin karekökünün, o yapı ile diğer yapılar arasındaki korelasyonunun karşılaştırılmasıyla kontrol edilir. Bu karşılaştırmalar sonucunda AVE'nin karekök değerleri daha büyük ise ayırt edici geçerlilik sağlanmış olur (Fornell ve Larcker, 1981). Tablo 3'de ölçüm modelinin ayırt edici geçerliliği verilmiştir. Buradan görüldüğü üzere, AVE'nin karekökü tüm yapılar için korelasyonlarından daha büyüktür. Dolayısıyla ayırt edici geçerlilik sağlanmış olur.

Tablo 3: Ayırt Edici Geçerlilik

<i>Yapılar</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>6</i>	<i>7</i>	<i>8</i>
<i>1. GN</i>	0,85							
<i>2. GYT</i>	0,69	0,77						
<i>3. KN</i>	0,45	0,67	0,84					
<i>4. ADK</i>	0,64	0,53	0,43	0,75				
<i>5. Bİ</i>	0,33	0,53	0,50	0,41	0,76			
<i>6. KO</i>	0,25	0,54	0,62	0,30	0,59	0,72		
<i>7. AD</i>	0,30	0,35	0,28	0,34	0,17	0,19	0,66	
<i>8. AE</i>	0,15	0,19	0,31	0,21	0,25	0,28	0,42	0,70
<i>AVE</i>	0,72	0,60	0,71	0,57	0,58	0,52	0,44	0,49

Not: Korelasyonlar arasındaki köşegen elemanlar AVE'nin kareköküdür. Tüm korelasyonlar $p < 0,01$ 'de anlamlıdır.

1.3. Yapısal Model

Bu çalışmada önerilen model, beş dışsal gizil değişken (Bİ, KO, AD, AE, KN; $n=5$) ve üç içsel gizil değişken (ADK, GYT, GN; $m=3$) den oluşmaktadır. YEM'de yapısal modellerin temel aldığı formül Eşitlik 1'deki gibi ifade edilebilir.

$$\eta = B\eta + \Gamma\xi + \zeta \quad (1)$$

Eşitlik 1'de, m : içsel gizil değişken sayısı, n : dışsal gizil değişken sayısı olmak üzere, η : $m \times 1$ boyutlu içsel gizil değişken vektörünü, B : $m \times m$ boyutlu, ana diagonalı sıfır olan boyutlu içsel gizil değişkenler arasındaki katsayılar matrisini, Γ : $m \times n$ boyutlu içsel ve dışsal gizil değişkenler arasındaki katsayılar matrisini, ξ : $n \times 1$ boyutlu dışsal gizil değişken vektörünü, ζ : $m \times 1$ boyutlu gizil hata terimleri vektörünü göstermektedir.

Yapısal modele ait matris gösterimi ve yapısal denklemler ayrıtı olarak eşitlik 2 ve eşitlik 3’de ki gibi ifade edilebilir.

$$\begin{bmatrix} \eta_{PBC} \\ \eta_{ATE} \\ \eta_{IE} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ \beta_{IE,PBC} & \beta_{IE,ATE} & 0 \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \eta_{PBC} \\ \eta_{ATE} \\ \eta_{IE} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \gamma_{PBC,NA} & \gamma_{PBC,LC} & 0 & \gamma_{PBC,PS} & 0 \\ \gamma_{ATE,NA} & \gamma_{ATE,LC} & 0 & \gamma_{ATE,PS} & \gamma_{ATE,PB} \\ 0 & 0 & \gamma_{IE,SN} & \gamma_{IE,PS} & \gamma_{IE,PB} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \xi_{NA} \\ \xi_{LC} \\ \xi_{SN} \\ \xi_{PS} \\ \xi_{PB} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \zeta_{PBC} \\ \zeta_{ATE} \\ \zeta_{IE} \end{bmatrix} \quad (2)$$

$$\eta_{PBC} = \gamma_{PBC,NA} \cdot \xi_{NA} + \gamma_{PBC,LC} \cdot \xi_{LC} + \gamma_{PBC,PS} \cdot \xi_{PS} + \zeta_{PBC}$$

$$\eta_{ATE} = \gamma_{ATE,NA} \cdot \xi_{NA} + \gamma_{ATE,LC} \cdot \xi_{LC} + \gamma_{ATE,PS} \cdot \xi_{PS} + \gamma_{ATE,PB} \cdot \xi_{PB} + \zeta_{ATE} \quad (3)$$

$$\eta_{IE} = \beta_{IE,PBC} \cdot \eta_{PBC} + \beta_{IE,ATE} \cdot \eta_{ATE} + \gamma_{IE,SN} \cdot \xi_{SN} + \gamma_{IE,PS} \cdot \xi_{PS} + \gamma_{IE,PB} \cdot \xi_{PB} + \zeta_{IE}$$

YEM’ de içsel gizil değişkenlere ait genel ölçüm model Eşitlik 4’deki gibi yazılır.

$$y = \Lambda_y \cdot \eta + \varepsilon \quad (4)$$

Eşitlik 4’te p içsel gizil değişkenlere ait toplam gözlenen değişken sayısı, y px1’lik içsel gizil değişkenlerin vektörü, Λ_y içsel gizil değişkenler ile o içsel değişkenlere ait gözlenen değişkenler arasındaki ilişki, η mx1’lik içsel gizil değişken vektörünü ve ε px1’lik gözlenen değişkenlere ait hata vektörünü ifade eder.

Önerilen YEM’in içsel gizil değişkenlerin ölçüm modeline ait matris gösterimi ayrıtı olarak Eşitlik 5’de ki gibi ifade edilebilir.

$$\begin{bmatrix} y_{PCB1} \\ y_{PCB2} \\ y_{PCB3} \\ y_{ATE1} \\ y_{ATE2} \\ y_{ATE3} \\ y_{IE1} \\ y_{IE2} \\ y_{IE3} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \lambda_{PCB1} & 0 & 0 \\ \lambda_{PCB2} & 0 & 0 \\ \lambda_{PCB3} & 0 & 0 \\ 0 & \lambda_{ATE1} & 0 \\ 0 & \lambda_{ATE2} & 0 \\ 0 & \lambda_{ATE3} & 0 \\ 0 & 0 & \lambda_{IE1} \\ 0 & 0 & \lambda_{IE2} \\ 0 & 0 & \lambda_{IE3} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \eta_{PBC} \\ \eta_{ATE} \\ \eta_{IE} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \varepsilon_{PCB1} \\ \varepsilon_{PCB2} \\ \varepsilon_{PCB3} \\ \varepsilon_{ATE1} \\ \varepsilon_{ATE2} \\ \varepsilon_{ATE3} \\ \varepsilon_{IE1} \\ \varepsilon_{IE2} \\ \varepsilon_{IE3} \end{bmatrix} \quad (5)$$

YEM’de dışsal gizil değişkenlere ait genel ölçüm modeli Eşitlik 6’deki gibi yazılır.

$$x = \Lambda_x \cdot \xi + \delta \quad (6)$$

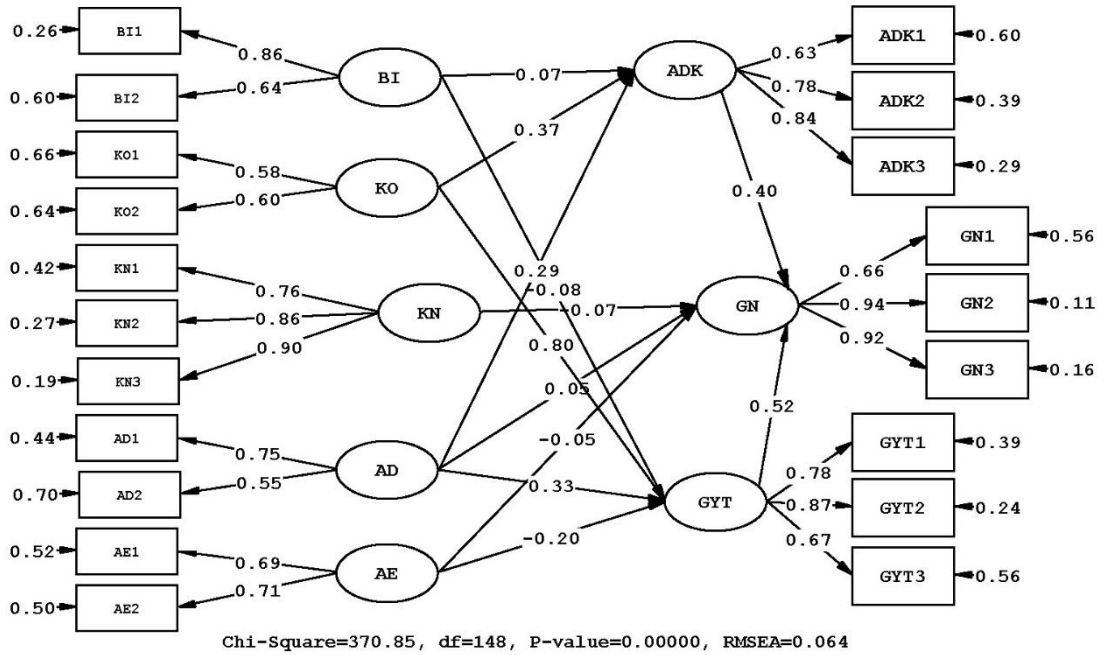
Eşitlik 6’da q dışsal gizil değişkenlere ait toplam gözlenen değişken sayısı, x qx1’lik dışsal gizil değişkenlerin vektörü, Λ_x dışsal gizil değişkenler ile o dışsal değişkenlere ait gözlenen değişkenler arasındaki ilişki, ξ nx1’lik dışsal gizil değişken vektörünü ve δ qx1’lik gözlenen değişkenlere ait hata vektörüdür.

Önerilen YEM'in dışsal gizil değişkenlerin ölçüm modeline ait matris gösterimi ayrıntılı olarak Eşitlik 7'de ki gibi ifade edilebilir.

$$\begin{bmatrix} x_{NA1} \\ x_{NA2} \\ x_{LC1} \\ x_{LC2} \\ x_{SN1} \\ x_{SN2} \\ x_{SN3} \\ x_{PS1} \\ x_{PS2} \\ x_{PB1} \\ x_{PB2} \end{bmatrix} = \begin{bmatrix} \lambda_{NA1} & 0 & 0 & 0 & 0 \\ \lambda_{NA2} & 0 & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \lambda_{LC1} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & \lambda_{LC2} & 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & \lambda_{SN1} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & \lambda_{SN2} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & \lambda_{SN3} & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 & \lambda_{PS1} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & \lambda_{PS2} & 0 \\ 0 & 0 & 0 & 0 & \lambda_{PB1} \\ 0 & 0 & 0 & 0 & \lambda_{PB2} \end{bmatrix} \begin{bmatrix} \xi_{NA} \\ \xi_{LC} \\ \xi_{SN} \\ \xi_{PS} \\ \xi_{PB} \end{bmatrix} + \begin{bmatrix} \delta_{NA1} \\ \delta_{NA2} \\ \delta_{LC1} \\ \delta_{LC2} \\ \delta_{SN1} \\ \delta_{SN2} \\ \delta_{SN3} \\ \delta_{PS1} \\ \delta_{PS2} \\ \delta_{PB1} \\ \delta_{PB2} \end{bmatrix} \quad (7)$$

Çalışma kapsamında araştırma modeli test edilmiş ve test sonucunda modelin kabul edilebilir sınırlar içinde olduğu görülmüştür [$X^2/sd= 371/148 = 2,51 < 3,00$ (Hayduk, 1987), GFI = 0,91>0,90 (Bagozzi and Yi, 1988), AGFI = 0,87>0,8 (Scott, 1994), NFI = 0,95>0,9 (Bentler and Bonett, 1980), CFI = 0,97>0,9 (Bagozzi and Yi, 1988), RMSEA = 0,064< 0,08 (Bagozzi and Yi, 1988)].

Modele ait path diyagramı ve standart yükler Şekil 2'de yer almaktadır. Aynı zamanda yapısal modelde her bir gizil değişkene ait yapısal denklemler ve açıklanma oranları Tablo 4'de verilmiştir.

Şekil 2: Path Diyagramı

1.3.1. Hipotez Testi Sonuçları

Tablo 1: Hipotezler ve Yapısal Eşitlikler

Hipotezler	Standart Yükler	t-değeri	Sonuç
$H_{1a}: GYT \rightarrow GN$	0,50	6,83***	Desteklendi
$H_{1b}: KN \rightarrow GN$	-0,07	-1,06 ^{AD}	Desteklenmedi
$H_{1c}: ADK \rightarrow GN$	0,40	6,17***	Desteklendi
$H_{2a}: B\dot{I} \rightarrow GYT$	-0,08	-0,67 ^{AD}	Desteklenmedi
$H_{2b}: B\dot{I} \rightarrow ADK$	0,07	0,67 ^{AD}	Desteklenmedi
$H_{3a}: KO \rightarrow GYT$	0,80	6,47***	Desteklendi
$H_{3b}: KO \rightarrow ADK$	0,37	3,39***	Desteklendi
$H_{4a}: AD \rightarrow GYT$	0,33	3,88***	Desteklendi
$H_{4b}: AD \rightarrow ADK$	0,29	4,04***	Desteklendi
$H_{4c}: AD \rightarrow GN$	0,05	0,73 ^{AD}	Desteklenmedi
$H_{5a}: AE \rightarrow GYT$	-0,20	-2,26**	Desteklendi
$H_{5b}: AE \rightarrow GN$	-0,05	-0,80 ^{AD}	Desteklenmedi

$GN = 0.52*GYT + 0.40*ADK - 0.068*KN + 0.047*AD - 0.048*AE, R^2 = 0.56$
 $GYT = -0.081*B\dot{I} + 0.80*KO + 0.33*AD - 0.20*AE, R^2 = 0.63$
 $ADK = 0.073*B\dot{I} + 0.37*KO + 0.29*AD, R^2 = 0.31$

***p < .01 (t > 2,58), **p < .05 (t > 1,96), *p < .10 (t > 1,65), t^{AD} t-değerleri anlamlı değildir.

Tablo 4 incelendiğinde, H_{1b} , H_{2a} , H_{2b} , H_{4c} , H_{5b} hipotezleri istatistiksel olarak anlamlı olmadığı için desteklenmediği görülmektedir. Buna göre, bağlamsal faktörlerden $B\dot{I}$ ile ADK ve GYT arasında direkt olarak ilişki olmadığı görülmektedir. Aynı zamanda, KN , AD ve AE bağlamsal faktörleri ile GN arasında da direkt olarak ilişki bulunmamaktadır.

Buna karşılık H_{1a} , H_{1c} , H_{3a} , H_{3b} , H_{4a} , H_{4b} ve H_{5a} hipotezleri %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak desteklenmiştir. KO ile ADK arasında pozitif yönlü ve 0,37 birimlik ilişki söz konusudur. Bu demek oluyor ki, KO değişkenindeki bir birimlik artış ADK üzerinde 0,37 birimlik artışa sebep olmaktadır. Benzer şekilde, AD ile ADK arasında pozitif yönlü ve 0,29 birimlik ilişki, KO ile GYT arasında pozitif yönlü ve 0,80 birimlik ilişki, AD ile GYT arasında pozitif yönlü ve 0,33 birimlik ilişki söz konusudur. Benzer şekilde yorumlanabilir.

AE ile GYT arasında ise negatif yönlü ve 0,20 birimlik ilişki söz konusudur. Böylece, AE değişkenindeki bir birimlik artış GYT değişkeninde 0,20 birimlik azalışa sebep olmaktadır.

ADK ile GN arasında pozitif yönlü ve 0,40 birimlik ilişki, GYT ile GN arasında ise pozitif yönlü ve 0,50 birimlik bir ilişki söz konusudur.

Tartışma ve Sonuç

Girişimcilik konusundaki çalışmaların çoğu, girişimciler, daha doğrusu girişimciliğe başlayan veya bu konuda belirli bir yol kat eden kişiler arasında yapılmıştır. Bu açıdan bakıldığında, potansiyel girişimci adayları arasındaki araştırmaların sınırlı olduğu

görülmektedir. Bu nedenle, bu çalışmada potansiyel girişimci olarak görülen üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini etkileyen faktörler incelenmiş, kişisel ve bağlamsal faktörlerin üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini belirlemedeki rolü planlı davranış teorisi yardımıyla önerilen bir YEM ile araştırılmıştır. Bulguların kişisel ve bağlamsal faktörlerin girişimcilik niyetinin belirlenmesi için uygun olan planlı davranış teorisi modeline entegre edilebileceği ve bu faktörlerin girişimcilik niyetinin öngörücüleri olan tutum ve davranış kontrolü değişkenlerindeki etkilerinin göz ardı edilemeyeceği gözlenmiştir.

Kişisel faktörlerden, KO faktörünün GYT ve ADK faktörlerini pozitif ve önemli derecede etkilediği, buna karşılık Bİ faktörünün, bu faktörler üzerinde etkili olmadığı görülmüştür. Burada üniversite öğrencilerinin yaşlarının genç olması, henüz iş tecrübesi kazanmamış olması ve gelecek kaygısı taşımamaları dolayısıyla başarı ihtiyacı kişilik özelliğinin henüz gelişmemiş olmasının etkin rol oynamış olduğu düşünülebilir. Kontrol odağı ise, kendine güvenen bireylerde ortaya çıkan bir kişilik özelliği olduğu için, bu kişilerde girişimcilik tutumunun ve davranış kontrolünün yüksek olması beklenen bir durumdur. KO faktörünün, özellikle ADK ile çok yüksek ilişkili çıkması, bu faktörün modelde yer almasının önemini göstermektedir.

Bağlamsal faktörlerden, AD faktörünün, GYT ve ADK faktörleriyle ilişkisinin yanı sıra, GN ile doğrudan ilişkisinin olup olmadığı incelenmiş ve bu faktörün GN ile doğrudan ilişkisi olmadığı, fakat GYT ve ADK faktörleri yardımıyla GN faktörünü etkilediği görülmüştür. Sonuç olarak, bireylerin destek algısının gelişmesinin girişimcilik tutumunu ve davranış kontrolünü arttırdığı ve dolayısıyla girişimcilik niyetini arttırdığı söylenebilir. Bireylere üniversitelerde verilen eğitimlerle destek algısının artırılması mümkündür ve bu sayede eğitimin girişimcilik niyetinin oluşmasında önemli rol oynadığı söylenebilir. Burada AD'nin GN üzerindeki doğrudan etkisinin anlamlı olmaması dikkat çekmektedir. Böylece, GN'nin birincil tahmincileri olan GYT ve ADK faktörlerinin, girişimcilik niyetini ortaya çıkarmada ne kadar önemli olduğu görülmektedir.

Bağlamsal faktörlerden AE faktörünün, GYT ve GN üzerindeki etkisi incelenmiş ve GYT faktörünü negatif olarak etkilediği fakat GN'ni doğrudan etkilemediği gözlenmiştir. AE de, AD gibi GN'ni doğrudan değil dolaylı olarak etkilemektedir. Engel algısının artması sonucunda bireylerde girişimcilik tutumunun azalması ve dolayısıyla girişimcilik niyetinin azalması söz konusudur. Bu algının ortadan kaldırılabilmesi için girişimcilik eğitiminin önemli

bir rol oynadığı bir kez daha ortaya çıkmaktadır. Girişimcilik eğitimlerinde bireylere, değerli fikirlere sahip projelerin finansal olarak desteklenmesinin zor olmadığı vurgulanabilir.

KN, Planlı Davranış Teorisi'nin faktörlerinden olduğu için girişimcilik niyetini etkilediği varsayılmış, fakat analiz sonucunda girişimcilik niyetini etkilemediği görülmüştür. Bunun sebebi, üniversite öğrencisi olan bireylerin, henüz girişimcilik davranışında bulunmamış olması ve dolayısıyla aile, arkadaş ve görüşlerine değer verdiği kişilerin henüz görüşlerini almamış olmasının etkisi olabileceği gibi bu kişilerin görüşlerinin bireyin girişimcilik niyetini gerçekten etkilememesi de olabilir. Bunun için girişimcilik davranışını sergilemiş bireyler üzerinde yapılacak çalışmalarla, bu faktörün girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi incelenebilir.

Planlı Davranış Teorisi'nin diğer faktörleri olan GYT ve ADK, öngörüldüğü üzere girişimcilik niyetini önemli derecede etkilemektedir. Bireylerin tutum ve davranış kontrollerinin girişimcilik niyetini geliştirmesi, girişimcilik niyetini en üst düzeye çıkarmak için bu motivasyonel faktörlerin desteklenmesine önem verilmesi gerektiğini göstermektedir. Bunun için algılanan davranış kontrolünü iyileştirmek ve girişimcilik üzerine olumlu tutum gerçekleştirmek için çeşitli yöntemler araştırılmalı ve girişimcilik eğitimlerinde bu yöntemlerin uygulanabileceği değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak, girişimci adaylarına verilen girişimcilik eğitiminin arttırılması, doğru yönlendirmelerle iş hayatına kazandırılması, daha çok devlet desteği ile ekonomik yetersizliklerin giderilmesi ve bireylerin cesaretlendirilmesi önerilmektedir.

Kaynakça

- Ajzen, I. (1991). The theory of planned behaviour. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 50(2), 179–211.
- Ajzen, I. (2002). Perceived behavioral control, self-efficacy, locus of control, and the theory of planned behavior. *Journal of Applied Social Psychology*, 32(4), 665–683.
- Arslan, K. (2002). Üniversiteli gençlerde mesleki tercihler ve girişimcilik eğilimleri. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6, 1-11.
- Balaban, Ö. ve Özdemir, Y. (2008). Girişimcilik eğitiminin girişimcilik eğilimi üzerindeki etkisi: Sakarya Üniversitesi İİBF örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 3(2), 133–147.
- Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bagozzi, R.P. and Yi, Y. (1988). On the evaluation of structural equation models. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 16(1), 74–94.
- Bentler, P.M. and Bonett, D.G. (1980). Significance tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological bulletin*, 88(3), 588–606.
- Bilge, H. ve Bal, V. (2011). Girişimcilik eğilimi: Celal Bayar Üniversitesi öğrencileri üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 131-148.

- Çelik A., İnce M. ve Bozyiğit S. (2014). Üniversite öğrencilerinin girişimcilik niyetlerini etkileyen ailesel faktörleri belirlemeye yönelik bir çalışma. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 113-124.
- Çelik, E. H. ve Yılmaz, V. (2013). LISREL 9.1 ile Yapısal Eşitlik Modellemesi, Temel kavramlar-uygulamalar-programlama. Anı Yayıncılık, Ankara.
- Ermiş, A. ve Barutçu, E. (2012). Öğrencilerin kendilerini girişimci bir kişiliğe sahip görmelerini ve iş kurma niyetlerini etkileyen faktörler: bir alan araştırması. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 26(2), 1-25.
- Fishbein, M. and Ajzen, I. (2010). *Predicting and changing behavior: The reasoned action approach*. New York, NY: Psychology Press.
- Fornell, C. and Larcker, D. F. (1981). Evaluating structural equation models with unobservable variables and measurement error. *Journal of marketing research*, pp. 39-50.
- Hayduk. L. (1987). *Structural equation modeling with LISREL: essentials and advances*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Huang, C.-C. and Wang, Y.-M. and Wu, T.-W., and Wang, P.-A. (2013, April). An Empirical Analysis of the Antecedents and Performance Consequences of Using the Moodle Platform. *International Journal of Information and Education Technology*, 3(2). doi: 10.7763/IJNET.2013.V3.267.
- Iakovleva, T., Kolvereid, L., and Stephan, U. (2011). Entrepreneurial intentions in developing and developed countries. *Education+Training*, 53(5), 353–370.
- İbicioğlu, H., Özdaşlı, K. ve Alparslan, A.M. (2009). Girişimcilik özellikleri ve girişimcilik kültürü tercihi üzerinde ebeveyn etkisi: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi araştırması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler MYO Dergisi*, 12(1-2), 521-538.
- Kalkan, A. (2012). Kişisel tutum, öznel norm ve algılanan davranış kontrolünün girişimcilik niyeti üzerindeki etkisi: üniversite öğrencileri üzerine bir uygulama, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(14).
- Karabulut, A.T. (2009). Üniversite Öğrencilerinin Girişimcilik Özelliklerini Ve Eğilimlerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 16(1), 331-356.
- Karimi, S., Biemans, H. J. A., Lans, T., Chizari, M., & Mulder, M. (2014). Effects of role models and gender on students' entrepreneurial intentions. *European Journal of Training and Development*, 38(8), 694–727.
- Karimi, S., Biemans, H. J. A., Mahdei, K.N., Lans, T., Chizari, M. and Mulder, M. (2015). Testing the relationship between personality characteristics, contextual factors and entrepreneurial intentions in a developing country, *International Journal of Psychology*, doi: 10.1002/ijop.12209
- Kautonen, T., van Gelderen, M., and Fink, M. (2015). Robustness of the theory of planned behavior in predicting entrepreneurial intentions and actions. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 39(3), 655–674.
- Krueger, N. F., Reilly, M. D. and Carsrud, A. L. (2000). Competing models of entrepreneurial intentions. *Journal of Business Venturing*, 15(5–6), 411–432.
- Kolvereid, L. and Isakson, E. (2006). New business start-up and subsequent entry into self-employment. *Journal of Business Venturing*, 21(6), 866–885.
- Liñán, F., & Chen, Y.-W. (2009). Development and cross-cultural application of a specific instrument to measure entrepreneurial intentions. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(3), 593–617.
- Lüthje, C., and Franke, N. (2003). The 'making' of an entrepreneur: Testing a model of entrepreneurial intent among engineering students at MIT. *R&D Management*, 33(2), 135–147.
- Mardia, K.V. (1970). Measures of multivariate skewness and kurtosis with applications. *Biometrika*, 57, 519–530.

- Mutlu, S. (2014). KOSGEB'in uygulamalı girişimcilik sertifikası eğitimi kurslarına katılan kursiyerlerin girişimcilik potansiyelleri ve eğilimleri. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* 9(1), 2-22.
- North, D. C. (2005). *Understanding the process of economic change*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Obschonka, M., Silbereisen, R. K., Cantner, U. and Goethner, M. (2015). Entrepreneurial self-identity: predictors and effects within the theory of planned behavior framework, *J Bus Psychol*, 30(4), 773–794, doi: 10.1007/s10869-014-9385-2
- Park, H. and Blenkinsopp J. (2009). Whistleblowing as planned behavior –a survey of South Korean police officers. *Journal of Business Ethics*, 85(4), 545–556, doi: 10.1007/s10551-008-9788-y
- Rauch, A., and Frese, M. (2007). Let's put the person back into entrepreneurship research: a meta-analysis of the relationship between business owners' personality characteristics and business creation and success. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 16(4), 353–385.
- Robinson, P. B., Stimpson, D. V., Huefner, J. C., and Hunt, H. K. (1991). An attitude approach to the prediction of entrepreneurship. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 15(4), 13–31.
- Scott, J.E. (1995). The measurement of information systems effectiveness: evaluating a measuring instrument. *ACM SIGMIS Database*, 26(1):43–61.
- Shaver, K. G., and Scott, L. R. (1991). Person, process, choice: The psychology of new venture creation. *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 16(4), 23–44.
- Sommer, L, and Haug, M. (2011). Intention as a cognitive antecedent to international entrepreneurship - understanding the moderating roles of knowledge and experience. *Int Entrep Manag J*, 7, 111–142.
- Uluköy, M., Demireli, C. ve Kahya, V. (2013). KOSGEB Girişimcilik Eğitim Kurslarına Katılan Katılımcıların Girişimcilik Profiline Yönelik Bir Alan Araştırması, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi* (8)2.

Ülkemizde Gürültü Farkındalığı Sorunu: Şişli Örneği*

Sezgin SEZGİN**

Ahmet MUTLU***

Geliş Tarihi (Received): 10.01.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 28.02.2017

Öz

Gürültü; gündelik hayatımızda hemen her an karşılaşılabileceğimiz bir çevre kirlilik türüdür. Hayatımızın her alanındaki bir çevre kirlilik türü olan gürültü; şiddetine, maruz kalma süresine ve maruz kalanın özelliklerine göre canlılar üzerinde çeşitli olumsuz etkiler yaratmakta ve bu olumsuz etkilerin en aza indirilmesi amacıyla bu konuda Avrupa Birliği ve ülkemizde çeşitli yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Literatürde gürültüyle ilgili ölçüm çalışmaları, sağlığa etkisi, hukuki boyutları gibi farklı akademik araştırmalar olmasına rağmen insanların gürültünün ‘bir çevre sorunu’ olduğunun farkında olup olmamasına yönelik bilincini araştıran bir çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışmanın amacı da gürültünün bir çevre sorunu olarak görülmesi konusunda farkındalık yaratılmasına katkıda bulunmaktır. Çalışmada nicel araştırma yöntemi kullanılmış, Şişli ilçesi sakinlerine rastgele örneklem seçimi yapılarak 390 geçerli anket uygulanarak hazırlanmıştır. Çalışmanın en temel sonucu; gürültünün Şişli ilçesi sakinleri tarafından bir çevre kirlilik türü olarak görülmemesidir. Çalışmanın diğer çıktıları ise; gürültü katılımcılar üzerinde birçok olumsuz etkiye neden olmakta, gürültü katılımcılar tarafından bir suç olarak görülmekte ve katılımcılar karar alıcıların gürültüyle yeterince mücadele ettiğini düşünmemektedir. Çalışmanın bilimin kümülatif olma özelliğinden hareketle gelecekte gürültü ve gürültü farkındalığı konusunda yapılacak diğer çalışmalara basamak niteliği taşıması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Gürültü kirliliği, çevresel farkındalık, çevre sorunları, çevre bilinci.

* Bu makale, 05.08.2016 tarihinde savunulan “Bir Çevre Sorunu Olarak Gürültü ve Gürültü Farkındalığı: Şişli Örneği” adlı yüksek lisans tezinin bir özettir.

** Arş. Gör., Kırklareli Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, sezgin_sezgin@hotmail.com.

*** Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, ahmet.mutlu@omu.edu.tr.

Noise Awareness In Our Country The Problem: Şişli Example

Abstract

Noise; an environment where almost every moment of our everyday lives we can experience a type of pollution. Environmental pollution in every area of our lives which is a type of noise, intensity, duration of exposure and exposure according to the characteristics of organisms in order to minimize these negative effects and creating various negative effects in this regard, the European Union and in our country, various legal arrangements are made. In the literature, the noise-related measurement studies, health effects, legal aspects as diverse as academic research, despite of the noise of the people 'aware that it is consciousness on a study that explores whether there is an environmental problem that isn't there. The aim of this study to contribute to the creation of awareness about noise, be seen as an environmental problem. In the study, the quantitative research method used, by selecting a random sample survey of County residents prepared by applying the current 390 foggy. The most fundamental result of the study; as a type of noise that is seen by the residents of the Sisli district of environmental pollution. Other outcomes of the study: the participants of cause many negative effects on noise, noise is seen as a crime by participants, and the participants are the decision-makers thought that they had done enough to fight the noise. The property of being cumulative study of Science awareness and noise in the future from other studies are expected to have to be made about the quality of the digits of.

Keywords: Noise pollution, environmental awareness, environmental issues, environmentalconsciousness.

Giriş

Günümüzde karşılaşılan çevre sorunlarının ortaya çıkış süreci Sanayi Devrimi'ne dayansa da, aslında birçoğunun kökeninin çok daha eski tarihlere dayandığı bilinmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte çevre kirlilik türleri de çeşitlenmiş olup, var olan kirlilik türleri de çok daha ciddi boyutlara ulaşmıştır. Bu dönemden itibaren çevre sorunları salt yerel yönetimlerin ya da devletlerin değil, küresel bir sorun halini almıştır. Bu bağlamda hem ulusal ölçekte hem uluslararası ölçekte çevre kirliliği, çevre politikaları, kent ve çevre hakkı, ekolojik yaşam gibi konuları savunan sivil toplum kuruluşları ortaya çıkmıştır. Devletler de hem ulusal parlamentolarında hem de uluslararası platformlarda çevre kirlilikleriyle mücadele konusunda önemli adımlar atma zorunluluğunu yaşamışlardır.

Bir çevre kirlilik türü olan gürültü de Sanayi Devrimi ile birlikte özellikle sanayi çevrelerinde daha etkili olmaya başlamıştır. Nitekim bu tarihlerden itibaren ulus devletlerde gürültü konusunda farkındalık oluşmaya başlamış ve kendi ulusal yasalarında gürültüyle ilgili azaltıcı tedbirler çıkarmışlardır. 1936 yılında İngiltere'de çıkarılan Halk Sağlığı Yasası'nda ilk kez gürültünün azaltılmasına dair ifadelerin olduğu görülmektedir (Noise Abatement Act, 1960). Avrupa Birliği bünyesinde ise gürültü ile ilgili ilk yönerge 1970 yılında çıkarılmış ve motorlu araçların egzozlarından çıkan sesi azaltmayı amaçlamıştır (McCormick, 2001: 37). Gürültüyle ilgili ülkemizdeki ilk çalışmalara ise 1950'lerden itibaren İstanbul Teknik Üniversitesi'nde Prof. Z. Süder'in Telekomünikasyon Tekniği kapsamında gürültünün etkilerini incelemesi ve Y. Durusoy ile birlikte laboratuarda ölçümler yapması gösterilirken (Pujolle, 1959), hukuki anlamdaki ilk düzenlemenin ise 1983 yılında çıkarılan Çevre Kanunu ile yapıldığı görülmektedir.

Gürültü; tıpkı toprak, su, hava kirlilikleri gibi bir çevre kirlilik türü olmasına rağmen birçok çevre kitabında ya kirlilik türü olarak gösterilmemekte ya da diğer kirlilik türlerine kıyasla çok genel birkaç ifade ile değinilmektedir. Aynı zamanda insanlar arasında da hangi sesin kime göre gürültü olarak değerlendirildiği tutarlılık göstermemektedir. Buradan hareketle çalışmanın amacı; gürültünün bir çevre kirlilik türü olduğu farkındalığının ortaya çıkarılmasına katkıda bulunmaktır. Bu kapsamda ilk olarak gürültü konusunda literatür değerlendirmesine yer verilecek, ardından Şişli ölçeğinde gerçekleştirilen anket çalışmasının sonuçları tartışılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

1.1. Gürültü ve Gürültü Kaynakları

Gürültü ile ilgili literatürde pek çok tanım olmasına rağmen bu tanımlar büyük ölçüde benzer özellikler taşımaktadır. Singh ve Davar gürültü kelimesinin Latince yüksek ses, hoş olmayan ya da beklenmeyen ses anlamına gelen 'nausea' kelimesinden türetildiğini belirtmektedir (Singh ve Davar, 2004: 181). Kumar ve arkadaşları ise gürültüyü; istenmeyen ya da insanların gündelik aktivitelerine nedensiz giren sesler olarak tanımlamışlardır (Kumar vd., 2004: 53). Keleş ve Ertan ise gürültüyü; arzu edilmeyen, insanlar üzerinde olumsuz fizyolojik ve psikolojik etkiler bırakan sesler olarak tanımlamışlardır (Keleş ve Ertan, 2002: 34).

Gürültü canlılar üzerinde değişik pek çok etkiye bulunmaktadır. Fakat hangi seslerin gürültü, hangi seslerin normal olduğuna dair belirlenmiş objektif kriterler bulunmamaktadır. Öyle ki aynı ortamda bulunan iki kişiden biri algıladığı seslerden hoşnut olurken diğeri bundan son derece rahatsız olup, gürültü olarak değerlendirebilmektedir. Dolayısıyla bir sesin ne zaman gürültü ne zaman olağan olduğunun saptaması güçtür. Ülkemizde kanun koyucular Gürültü Kontrol Yönetmeliği ile birtakım standartlar belirlemiş, bu seviyelerin üstündeki sesleri 'gürültü' olarak değerlendirmiştir. Yönetmelikte bu standartlar ev, işyeri, eğlence mekânı gibi çok çeşitli alanlarda getirilmiştir. Örneğin; otomobiller için 75 dBA, otobüsler için kent içi 85 dBA ve kent dışı 80 dBA seviyesi belirlenmiştir. Bu seviyeye kadar çıkardıkları sesler olağan, bu seviyenin üzerindeki sesleri ise gürültü olarak değerlendirilmiştir. Kullanım alanlarına bakıldığında; konferans salonları için 30 dBA, hastaneler için 35 dBA, derslikler için 45 dBA ve küçük çapta fabrikalar için 70 dBA seviyesi belirlenmiş, bu seviyelerin üzerindeki seslerin 'gürültü' olarak değerlendirileceği belirtilmiştir.[†]

Gürültü özellikle 2000'li yıllardan itibaren yüzlerce değişik kaynaktan yayılabilmektedir. Bu kadar çok çeşitli kaynaktan yayılması onun sınıflandırılmasını zorlaştırmaktadır. Literatürde farklı kaynaklarda çok sayıda sınıflandırma şekli mevcuttur, bu çalışmada 'Çevresel Gürültü Ölçüm ve Değerlendirme Kılavuzu' rehber alınarak açık alanda mevcut gürültü kaynakları ve kapalı alanda mevcut gürültü kaynakları şeklinde incelenecektir.

Açık alanda mevcut gürültü kaynakları; yapıların dışında yer alan kaynaklardan yayılan ve yapı içerisindeki insanlarla birlikte yapı dışındaki insanları da etkileyen gürültü kaynaklarıdır (Goldsmith, 2012: 21-38). Bu

[†] Detaylı bilgi için Gürültü Kontrol Yönetmeliği'ne bakınız.

gürültü kaynakları; ulaşımdan kaynaklanan, endüstriden kaynaklanan, şantiyeden kaynaklanan, eğlenceden kaynaklanan ve ticari amaçlı faaliyetlerden kaynaklanan gürültüler şeklinde sınıflandırılabilir.

Ulaşım araçlarından kaynaklanan gürültüler; karayolu, havayolu ve demiryolu kaynaklıdır. Karayolu kaynaklı gürültüler; II. Dünya Savaşı sonrası artan ekonomik refah ve motorlu taşıt üretiminin sonucunda oldukça hissedilir olmuştur. Havayolu kaynaklı gürültüler de; 1958 yılında havayolu ulaşımında ticari jet motorların uçak piyasasına girmeye başlamasıyla birlikte, özellikle havayolu çevrelerinde uçak gürültüsü sorunu yaygın olarak görülmeye başlanmıştır (Anthrop, 1973: 83). Demiryolu kaynaklı gürültülerde başlıca gürültü kaynağı vagonlar ve lokomotiflerdir. Bunlara ek olarak; lokomotif uyarı sinyalleri, yük taşımacılığında kullanılan trenlerin yüklerinin toplanarak alındığı alan olan yük sınıflandırma alanları, ilk inşaa ve bakım ekipmanları da gürültü kaynağı olarak sayılabilir (Özgen, 2010:27).

Endüstriden kaynaklı gürültüler için belirli bir sınıflandırma yapmak doğru değildir. Çevremizde gördüğümüz endüstriyel nitelikteki her oluşum endüstri kaynaklı gürültüye sebebiyet verebilir. Endüstriyel gürültü; çelik üretim tesisleri, kömür yakıtlı santraller, otomobil montaj fabrikaları, mobilya atölyeleri gibi devasa yapılardan küçük tesislere her şey olabilir (Murphy ve King, 2014: 175).

Şantiye çalışmaları esnasında gürültüye neden olan kaynaklar iş makineleri ve saha çalışmalarında kullanılan diğer ekipmanlardır. Bu kaynakların oluşturduğu gürültünün temelde iki şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Bunlardan ilki sahada çalışanların ya da bu tür ekipmanları kullananların maruz kaldığı gürültü, ikincisi ise diğer ekipmanlardan kaynaklanan çevresel gürültüdür. Ayrıca şantiye alanlarındaki çalışmalarda aynı anda birden fazla ekipmanın bir arada çalıştırılması da ortaya çıkan gürültüyü kademeli olarak artırmaktadır (Demirkale, 2009: 2).

Müzik ve eğlence endüstrisi, gerek ortaya çıkardığı son derece yüksek seslerle gerekse özel sesli efektlerle gürültü kaynaklarının en önemli kaynaklarından sayılmaktadır. Barlar, gece kulüpleri, açık alanda yapılan konserler eğlence ve ticari amaçlı faaliyetler sonucu ortaya çıkan gürültü mekânlarına örnek verilebilir. İnsanların önemli bir kısmı bu tür faaliyetlere stres atmak, eğlenmek, arkadaş ortamlarına katılmak amaçlı yönelse de, farkında olmadan gerek bu faaliyetlere katılanlara gerekse faaliyetlerin dışında kalanlara burada ortaya çıkan yüksek miktarda sesin ciddi olumsuz etkileri olabilir (Health and Safety Executive, 2008: 6).

Kapalı alanda mevcut gürültü kaynakları ise açık alanda mevcut gürültü kaynakları kadar üzerinde çalışma yürütülmüş bir konu değildir. Nitekim birçok

kaynakta gürültü kaynağı olarak dahi gösterilmemektedir. Bunun en temel nedeni; yaydıkları ses tonu itibarıyla açık alandaki gürültü kaynakları kadar şiddetli olmamaları ve çoğunlukla insan hayatını tehdit edici nitelikte olmamalarıdır. Kapalı alanda mevcut gürültü kaynakları Çevre ve Orman Bakanlığı'nın Çevresel Gürültü Ölçüm ve Değerlendirme Kılavuzu'nda; konuşma sesleri, adım sesleri, ev araçlarının gürültüleri, yüksek müzik sesleri, darbe veya eşya sürtünme sesleri, kapı çarpmaları, büro gürültüleri, garaj gürültüleri, asansör ya da tesisat gibi çeşitli makine ve donanımların gürültüleri ve yapı içerisinde yer alan her türlü işyerinden gelen özel gürültüler şeklinde belirtilmektedir (Çevresel Gürültü Ölçüm ve Değerlendirme Kılavuzu, 2011: 5).

1.2. Gürültünün Canlılara Etkileri ve Gürültü Azaltım Yöntemleri

Gürültü; şiddetine, süresine ve maruz kalan canlının özelliklerine bağlı olarak yeryüzündeki canlılar üzerinde birçok olumsuz etkiye neden olmaktadır. Bu konuda insanlar üzerinde çok sayıda araştırma yapılmakla birlikte, hayvanlar ve bitkiler üzerinde de birçok araştırma yürütülmüştür. İnsanlar üzerinde yapılan çalışmalar gürültünün etkisini; fiziksel, fizyolojik, psikolojik ve performans üzerinde olmak üzere inceleme olanağı sağlamaktadır.

Gürültünün insanlar üzerindeki fiziksel etkileri konusunda çalışma yapan Chedd; uzun süre gürültüye maruz kalmanın geçici ve kalıcı işitme kaybına neden olabileceğini belirtmiştir (Chedd, 1970: 154). Cunniff de aynı konuda gürültüye maruz kalmanın insanlar üzerinde geçici ve kalıcı işitme kaybına neden olabileceğini belirtirken; geçici işitme kaybının duyma eşik seviyesinin geçici olarak kayması sonucunda hemen hemen herkeste, kalıcı işitme kaybınınsa çoğunlukla birkaç yıllık zaman dilimi boyunca gürültüye maruz kalan kişilerde görülebileceğini ifade etmiştir (Cunniff, 1977: 101-102).

Gürültünün insanlar üzerindeki fizyolojik etkileri konusunda çalışmalar yapan Stansfeld ve Matheson; gürültüye maruz kalındığında kalp hızında artış, kan basıncında yükselme, damarların büzülmesi/kısalması ve buna bağlı olarak çevresel damar basıncının artması gibi rahatsızlıkların olabileceğini belirtmektedir (Stansfeld ve Matheson, 2003: 245). Bugliarello ve arkadaşlarına göre ise gürültüye maruz kalan insanların midesinde kasılma şeklinde ani ve beklenmedik değişiklikler gözlenmektedir (Bugliarello vd., 1976: 69).

Gürültünün insanlar üzerindeki psikolojik etkileri konusundaki ilk çalışma ABD donanmasında gerçekleştirilmiştir. Gürültü-ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlayan bu çalışma 1950'lerin ortalarında gemi mürettebatı arasında gerçekleştirilmiş olup, gürültünün insanların ruh sağlığını etkileyebileceği sonucuna ulaşılmıştır (Chedd, 1970: 156). Kryter da gürültü ve psikolojik sorunlar arasında bir paralellik olduğunu savunmaktadır. Gerek gerçek hayatta gerekse laboratuvar ortamlarındaki deneylerde gürültünün

insanları psikolojik ve davranışsal açıdan birçok rahatsızlığa sevk ettiği kanıtlanmıştır (Kryter, 1984: 112).

Gürültünün insanların performanslarını etkilediğine dair de pek çok çalışma yapılmıştır. Özellikle Errett ve arkadaşlarının yaptığı deneysel çalışma bu konuda oldukça önemlidir. Çalışmada beş erkek ve beş kadından oluşan toplam 10 kişilik deney grubu altı farklı gürültü seviyesinde 20, 40, 80 ve 240 dakikalık periyotlarda çalıştırılmış ve bu süreçte gözlemlenmişlerdir. Çalışma sonucunda gürültüye maruziyet zamanının performansı doğrudan etkilemediği ve gürültü seviyesinin ise performansı etkilediği sonucuna ulaşılmıştır (Errett vd., 2006: 7).

Gürültü insanların dışında hayvanlar ve bitkilerin de yaşamlarını etkilemektedir. Cunniff; gine domuzları, fareler, çinçillalar, köpekler ve kediler üzerinde yürütülen araştırmalar sonucunda söz konusu hayvanların işitme mekanizması, kan dolaşımı ve reflekslerinde hasar olduğunu ifade etmiştir (Cunniff, 1977: 125). Singh ve arkadaşları da gürültünün bitkiler üzerinde etkili olduğunu savunmaktadır. Bitkilere düzenli olarak dinletilen keman ve trafik sesinin bitkilerin büyümesi açısından etkili olduğunu ancak bitkilerin keman sesi ve trafik gürültüsü arasındaki farkı ayırt edemediğini belirtmişlerdir (Singh vd., 2013: 30).

Gürültünün özellikle insan sağlığı üzerinde neden olduğu olumsuz sonuçları ortadan kaldırmak ya da azaltmak için temelde üç yöntem izlenmektedir. Bunlar; 'kaynakta azaltma yöntemi', 'engeller aracılığıyla azaltma yöntemi' ve 'bireysel korunma yöntemleri' şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Köstekçi ve Taşgetiren'e göre gürültüyü kaynakta azaltma yöntemi pasif bir gürültü kontrol yöntemidir. Gürültüyü önleyebilmek için öncelikli olarak tüm seslere kaynaklık eden titreşimin mümkün olduğunca azaltılması gerekmektedir. Pasif gürültü kontrolü temel olarak malzemelerin absorbe etme özelliğinden faydalanır. Sesi absorbe etme özelliğine sahip malzemeler gürültü kaynağına ya da gürültü kaynağının çevresine yerleştirilir. Kaynakta azaltma yönteminin uygulandığı gürültü kontrol yöntemlerine otomobil egzoz susturucuları, birçok makineye yerleştirilen ses izolasyon malzemeleri, otoyol ve havaalanlarının kenarlarına yerleştirilen gürültü bariyerleri örnek olarak verilebilir. Gürültünün azaltılmasında başvurulan bu yöntem; yüksek frekanslarda verimli olmasına rağmen düşük frekanslarda istenilen sonuçlar elde edilememektedir (Köstekçi ve Taşgetiren, 1995: 16-17).

Gürültünün kontrol edilmesi eğer kaynağında mümkün değilse, gürültünün kaynaklandığı makine ile gürültüden etkilenenler arasına birtakım engeller koyarak azaltmak mümkün olabilir. Bu hususta; makinenin çevresinin

kapatılması, gürültü kaynağı ile kişiler arasına ses azaltıcı engeller konması veya kişi ile gürültü kaynağı arasındaki mesafenin artırılması denenebilir (Koç, 1997: 15-15).

Gürültü eğer kaynakta ya da yayıldığı ortamda engeller aracılığıyla kontrol altına alınamıyorsa son çare gürültünün alıcılar üzerindeki kontrolünün sağlanmasıdır. Şahin'e göre gürültünün alıcıda kontrol altına alınabilmesi için yapılması gereken dört temel tedbir bulunmaktadır. Bunlardan ilki gürültüye maruz kalan kişiyi tecrit etmektir. Yani gürültüden etkilenen ya da etkilenmesi muhtemel kişilerin gürültülü ortamlarda bulunmamlarını sağlamaktır. İkincisi idari tedbirlerle gürültünün kontrol altına alınmasıdır. Nitekim bu doğrultuda çıkartılacak yasal düzenlemelerle birlikte gürültüye sebep olmanın caydırıcı niteliği ön plana çıkartılabilir. Üçüncüsü gürültüye maruz kalma süresinin azaltılması ya da çalışanların gürültülü yerlerde rotasyonla çalıştırılmasıdır. Özellikle işyerleri açısından önemli olan bu durumda eğer işin niteliği gereği gürültü kaçınılmazsa o halde gürültülü ortamlarda çalışanların belirli periyotlarda o ortamda bulunmaları sağlanabilir. Sonuncusu ise kişisel kulak koruyucuların kullanılmasıdır (Şahin, 2003: 69).

1.3. Avrupa Birliği ve Türkiye'de Gürültü Mevzuatı

Avrupa Birliği'nde gürültünün azaltılması hususunda üç temel yasal düzenleme mevcuttur. Bu düzenlemeler; Yeşil Kitap (Green Paper), Avrupa Komisyonu Yönergesi (EU Directive 49) ve Çevre Eylem Programları'dır.

Avrupa Komisyonu tarafından 4 Kasım 1996 tarihinde yayımlanan 'Gürültüye Karşı Hareket: Yeşil Kitap'ta' gürültünün azaltılması konusundaki politikaların diğer çevre sorunları hakkında oluşturulan politikaların gerisinde kaldığı ve bu Kitap'ın ana hedefinin üye devletler ve yerel yetkililerle işbirliği içerisinde gürültü azaltım politikalarına öncelik vermek olarak belirlenmiştir. Üye devletler arasında gürültü standartlarında bir ortaklaşmaya gidilmesi kararlaştırılmıştır (The Green Paper on Future Noise Policy, 1996).

Avrupa Komisyonu tarafından 25 Haziran 2002 tarihinde çıkarılan Avrupa Komisyonu Yönergesi 49'un temel amacı; gürültünün sağlık açısından ve sosyo-ekonomik yönlerini belirleyerek gürültünün etkilerinin azaltılmasını sağlamaktır. Yönerge gürültüyle ilgili kısa, orta ve uzun vadede geliştirilmesi gereken politikaları belirlemiştir. Üye devletlerin de bu Yönerge'yi uygulayabilmeleri için ülkelerindeki yetkili makam ve organları belirleyip sorumluluk vermesi gerektiğine değinilmiştir (EU Directive 49, 2002).

Çevre Eylem Programları (ÇEP), Avrupa Birliği'nce çevre konusunda geliştirilen politikalar açısından önemli yer tutmaktadır. Avrupa Birliği'nde çevre konusunda oluşan bilinç ve farkındalıkla birlikte çevre kirlilikleri ile küresel ve bölgesel mücadele etme ihtiyacı oluşmuş ve bu çerçevede 1973'ten

itibaren ÇEP hazırlanmaya başlanmıştır(Sarıkaya, 2004: 3). Günümüzde Yedinci ÇEP yürürlükte olup 2013-2020 yılları arasında kapsamaktadır. ÇEP’nda diğer çevre kirlilik türlerinin yanında gürültü de yer almış ve politikalar ortaya konmuştur.

Ülkemizde gürültünün azaltılması konusunda çok sayıda yasal düzenleme çıkarılmış ya da başka konuları da kapsayan yasal düzenlemelerin içerisinde yer almıştır. Gürültünün azaltılması ve gürültülü alanların düzenlenmesi konusunda ülkemizde çıkarılan ilk yasal düzenleme 1986 yılında yürürlüğe giren Gürültü Kontrol Yönetmeliği’dir. Nitekim yönetmeliğin amacı da; *“kişilerin huzur ve sükûnunu beden ve ruh sağlığını gürültü ile bozmayacak bir çevrenin geliştirilmesini sağlamak”* şeklinde belirtilmiştir. Yönetmelikte gürültünün azaltılmasında yetkili kurum ve kuruluşlar, trafikte üst gürültü seviyeleri, gürültüye maruz kalınabilecek maksimum seviye gibi birçok konu detaylı olarak düzenlenmiştir (Gürültü Kontrol Yönetmeliği, 1986).

2008’de çıkarılan Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği de gürültünün azaltılması konusunda çıkarılan bir diğer detaylı yasal düzenlemedir. Yönetmelikte Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın, İl Çevre ve Orman Müdürlükleri’nin, il özel idareleri ve belediyelerin gürültü konusundaki görev ve yetkileri belirtilmiştir.(Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği, 2008).

Yönetmeliğin 5. maddesinde Çevre ve Şehircilik Bakanlığı’nın yetki ve sorumlulukları belirtilmiştir. Maddeye göre bakanlık; gürültüyü azaltacak program ve politikaların belirlenmesinden, mevzuat ve mevzuatı kolaylaştırıcı düzenlemelerin hazırlanmasından, yetkilendirilmiş diğer kurumlar arasındaki koordinasyonu sağlamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca İl Çevre ve Orman Müdürlükleri ve yetki devri yapılan belediyelerle işbirliği ve koordinasyon içinde gürültü kaynaklarını denetlemek, bu Yönetmeliğin ihlalinin tespiti halinde idari yaptırım uygulamak bakanlığın görevleri arasında sayılmıştır. Gürültü kontrol izin belgesi vermek, gürültü kontrol izin belgesini yenilemek, bu çerçevede işletmeleri denetlemek, bu Yönetmelikte belirtilen esaslara aykırılık halinde gerekli yaptırımın uygulanmasını sağlamak ve gerekirse gürültü kontrol izin belgesini iptal etmek de bakanlığın yetkileri olarak ifade edilmiştir.

Yönetmeliğin 6. maddesinde İl Çevre ve Orman Müdürlükleri’nin görev ve yetkileri belirtilmiştir. İlgili maddeye göre yetki devri yapılmayan alanlarda Yönetmelikle getirilen esaslara uyulup uyulmadığını denetlemek ve gerekirse idari yaptırım uygulamak, yetki talebinde bulunan kurum ve kuruluşların taleplerini bakanlığa iletme, yetki devri yapıldıysa yetkinin kullanımını denetlemek başlıca görev ve yetkileridir. Ayrıca çevre denetim birimini kuran ve yetki devri yapılmış belediyelerin belediye sınırı ve mücavir alanı dışındaki alanlar ile yetki devri yapılmış il özel idareleri dışındaki alanlarda yönetmelikte

belirtilen hususlara uyan işletmeler için gürültü kontrol izin belgesini vermek, gürültü kontrol izin belgesini yenilemek, bu Yönetmelikte belirtilen esaslara aykırı davranılması halinde gerekli yaptırımın uygulanmasını sağlamak ve gerekirse gürültü kontrol izin belgesini iptal etmekle yetkilidir.

Yönetmeliğin 7. maddesi mahalli idarelerin görev ve yetkilerini düzenlemiştir. Burada il özel idareleri; Belediye sınırları ve mücavir alan dışında işletmeler için verilecek ruhsatlarda akustik raporu esas almakla, belediye sınırları ve mücavir alan dışında yetki devri yapılmış il özel idareleri gürültü kontrol izin belgesini vermek, gürültü kontrol izin belgesini yenilemek, bu Yönetmelikte belirtilen esaslara aykırı davranılması halinde gerekli yaptırımın uygulanmasını sağlamak ve gerekirse gürültü kontrol izin belgesini iptal etmekle yetkilendirilmiştir.

Belediyeler ise; yetki devri yapılan belediyeler, belediye sınırları ve mücavir alan içinde gürültü kaynaklarını programlı, programsız veya şikâyetlere istinaden gerektiğinde diğer mevzuat kapsamında yetkili kılınan kurum kuruluşların da desteğini alarak, bu Yönetmelikte getirilen esaslara uyulup uyulmadığını denetlemek ve ihlali durumunda idari yaptırım uygulamakla görevlendirilmiştir.

Çevre Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Kabahatler Kanunu, Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu ve Karayolları Trafik Kanunu'nda gürültüye sebebiyet verildiğinde karşılaşılabilecek yaptırımlar düzenlenmiştir. Gürültü konusunda ayrıca İmar Kanunu, Çevresel Etki Değerlendirmesi Yönetmeliği, Belediye Zabıta Yönetmeliği ve İş Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü'nde de çeşitli düzenlemelere yer verilmiştir.

2. Gürültü Farkındalığında Şişli Örneği

2.1. Araştırmanın Yöntemi, Hipotezler ve Araştırma Alanı Hakkında Genel Bilgiler

Gürültü ülkemizin hemen her yerinde karşılaşılabileceğimiz temel bir çevre sorunudur. İnsanların gürültü farkındalığı, çevrelerinde hangi gürültü kaynaklarının yer aldığı, gürültüden etkilenme şekilleri ve önlemleri ile gürültüyü şikâyet oranlarının doğru bir şekilde analiz edilebilmesi için tüm saydığımız unsurları içerisinde barındıracak bir alan seçilmesi gerekmektedir. Yani seçilecek alanın gürültü kaynaklarının çeşitliliği, insanların bu kaynaklardan doğan gürültüye karşı önlem alabildiği ve gürültüyü şikâyet edecek bilinçte olması özelliklerini barındırmasına dikkat edilmiştir.

Araştırma alanı olarak seçilen İstanbul'un Şişli ilçesi de eğlence mekânlarından şantiye alanlarına, imalathanelerden insan kaynaklı gürültülere

kadar çok çeşitli bir gürültü kaynak havuzunu barındırmaktadır. İlçenin araştırma alanı olarak seçilmesinde en önemli kriter bu olsa da; halkının bilinçli olması, İstanbul'un en gelişmiş ilçelerinin başında gelmesi gibi etkenler de önemli rol oynamıştır.

Çalışma alanının seçilmesinde en önemli kriter; Şişli'nin İstanbul'un en gürültülü bölgeleri arasında sayılmasıdır. Yapılan araştırmalara göre Beşiktaş, Kadıköy, Şişli ve Merter İstanbul'da gürültünün en yoğun olduğu bölgeler olarak belirlenmiştir. Gürültünün en yoğun olduğu bölgeler arasında 90 desibel ile Beşiktaş ve Mecidiyeköy'ün merkezi ilk sırayı almaktadır(<http://dogalyasamrehberi.com/gurultu-kirliligi/>).

Şişli ilçesi özellikle trafik yoğunluğunun fazla olması sebebiyle önemli ölçüde trafik kaynaklı gürültüyü barındırmaktadır. Nitekim ilçenin Mecidiyeköy semtine 16 Ocak 2016'da Toyota tarafından yerleştirilen korna sayacı ile 24 saatte 5.289 korna çalındığı tespit edilmiştir (<http://www.kornacalmahuzurumucalma.com/#>). Bu da dakikada yaklaşık 4 korna sesine tekabül etmektedir. Bu veriler de Şişli'de trafik kaynaklı gürültünün oranının yüksek olduğunu kanıtlar niteliktedir. Ayrıca Takvim Haber'in aktardığı habere göre gürültü ile ilgili çok sayıda düzenleme yapılmasına rağmen, Şişli Belediyesi'nin ilçede gürültünün artmasına sessiz kaldığını, ilçenin birçok yerinde açılan motosiklet tamirhaneleri yüzünden özellikle deneme sürüşleri ile ilçede zaten var olan gürültünün çok daha arttığı belirtilmiştir (<http://www.takvim.com.tr/guncel/2012/05/06/sislide-gurultu-teroru>).

Araştırma; Mart-Nisan aylarında, Şişli ilçesinde gerçekleştirilen gürültü kirliliği farkındalığını ölçmeye yönelik bir saha çalışmasından oluşmaktadır. Çalışmada anket ile veri toplama yöntemi kullanılmış ve uygulanan anketlerin tamamı katılımcılarla yüz yüze görüşülerek yapılmıştır. Araştırmaya Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu onayı alındıktan sonra 01.03.2016 tarihinde başlanmış ve 15.04.2016 tarihinde verilerin toplanması tamamlanmıştır. Çalışma nicel yöntem kullanılarak hazırlanmıştır.

Çalışmanın amacına yönelik olarak üç temel hipotez ileri sürülmüştür:

H1:Gürültü, Şişli sakinleri tarafından bir çevre kirlilik türü olarak görülmemektedir.

H2:Şişli ilçesi sakinleri gürültüye sebebiyet verilmesi halinde karşılaşacakları yaptırımların bilgisine sahip değildir.

H3:Şişli ilçesi sakinlerine göre, karar alıcılar gürültü ile yeterince mücadele etmemektedir.

Şişli ilçesinin nüfusu 2015 TÜİK verilerine göre 274.017'dir. İlçenin nüfusunun İstanbul il nüfusu içerisindeki yoğunluğu ise %1,87'dir

(<https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr>, 12.05.2016). İlçe İstanbul'un Avrupa yakasında yer alıp, doğusunda Beşiktaş, batısında Kâğıthane, kuzeyinde Sarıyer ve güneyinde Beyoğlu ilçeleri yer almaktadır.

2.2. Bulguların Değerlendirilmesi

Anket çalışması 407 kişiye uygulanmış, anketlerden 17 tanesinin hatalı doldurulduğu fark edilerek değerlendirme dışında tutulmuş ve 390 adet anket formu ile %95 güven seviyesi sağlanmıştır. Alan araştırması sonucu toplanan anketler “SPSS 23.0 for Windows” paket programı kullanılarak bilgisayar ortamında analiz edilmiştir. Mevcut verilerin analizinde yüzde (%) ve frekans dağılımı ile birlikte ki kare testi uygulanmıştır. Anket sorularının kategorik sorulardan meydana gelmesi ve bir ölçek oluşturulmaması sebebiyle Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmamıştır.

Araştırmaya katılanların cinsiyetlere göre dağılımına bakıldığında yarısından fazlası (%52,2) kadındır. Yaş grupları açısından bakıldığında %23,6'sı 15-24 yaş arası, %27,9'u 25-34 yaş arası, %21,3'ü 35-44 yaş arası, %16,4'ü 45-54 yaş arası ve %10,8'i 55 yaş ve üzeridir. Katılımcıların eğitim durumlarına bakıldığında %35,6'sı üniversite ve üzeri eğitim seviyesine sahiptir. %30,3'ü lise, %15,9'u ortaokul, %14,9'u ilkokul ve %3,3'ü de okuryazar değildir. Katılımcıların meslekleri çok çeşitlilik göstermekte olup en fazla oranı %22,3 ile öğrenciler oluşturmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Gürültünün Bir Çevre Sorunu Olduğunun Farkındalık Durumu

Gürültü Bir Çevre Kirlilik Türüdür	Kişi sayısı	Oran (%)
Evet	149	38,2
Hayır	202	51,8
Fikrim yok	39	10,0
Toplam	390	100,0

Katılımcıların yarısından fazlası (%51,8) gürültünün bir çevre sorunu olmadığı düşünmektedir. H1'de de gürültünün Şişli ilçesi sakinleri tarafından bir kirlilik türü olarak görülmediği hipotezi öne sürülmüştü. Dolayısıyla bu tablodaki verilerle H1 desteklenmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Gürültünün Bir Çevre Sorunu Olduğunun Farkındalık Durumu

Eğitim Durumu	Evet		Hayır		Fikrim Yok	
	n	%	n	%	n	%
Okur-yazar değil	3	23,1	9	69,2	1	7,7
İlkokul	13	22,4	35	60,3	10	17,3
Ortaokul	8	12,9	38	61,3	16	25,8
Lise	39	33,1	70	59,3	9	7,6
Üniversite ve üzeri	86	61,9	50	36,0	3	2,1
$\chi^2 = 74,634; p=0,000$						

Tablo 2 incelendiğinde araştırmaya katılanların eğitim durumuna göre gürültünün çevre kirliliği olarak değerlendirme durumu arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). Dolayısıyla insanların eğitim düzeyleri, gürültüyü bir çevre kirlilik türü olarak değerlendirmeleri üzerinde etkilidir. Üniversite ve üzeri eğitim seviyesine sahip olanların, yani eğitim seviyesi en yüksek olanların gürültünün bir çevre sorunu olduğunun farkında olma oranı (%61,9) diğer eğitim seviyesine sahip insanlardan daha fazladır.

Tablo 3. Gürültünün Katılımcılar Üzerindeki Etkisi

Gürültü Etkileri	Etkilenen Kişi Sayısı
Uykusuzluk	242
Yorgunluk	207
İş Yerinde Verimsizlik	130
Davranış Bozukluğu	221
Dikkat Dağınıklığı	183
İşitme Bozukluğu	19
Etkilenmiyorum.	19

Gürültünün katılımcılar üzerinde birden fazla etkisinin olabileceğinden hareketle, birden fazla cevabın işaretlenmesine olanak tanındığı bu soruda; gürültünün katılımcılar üzerinde en fazla (242) uykusuzluk problemi yarattığı görülmektedir. Ortaya çıkan sonuçlar literatürde gürültünün insanlar üzerindeki etkileri ile ilgili çalışmalarla tutarlıdır. Çünkü gürültü çok nadir olarak işitme kaybına neden olmakta, bunun için çok uzun süre ve yüksek ses gerekmektedir. Katılımcılar arasında da çok az bir grupta (19) işitme bozukluğunun görülmesi literatür ile tutarlıdır.

Tablo 4. Katılımcıların Gürültüyü Hukuki Çerçeve de Değerlendirme Oranları

Kabahat/Suç Olarak Nitelendirme	Kişi Sayısı	Oran (%)
Kabahat	170	43,6
Suç	220	56,4
Toplam	390	100,0

Kabahat ve suç kavramları birçok hukukçu tarafından da tartışılmakta olup, hangi kavramın suç hangi kavramın kabahat olduğuna yönelik önemli tartışmalar bulunmaktadır. Kabahatlerin suçlara kıyasla daha az ağır olduğu belirtilmektedir. Kanun koyucuyu kabahat ile suç arasında bir ayırım yapmaya yönelten temel sebep; bazı fiillerin sosyal düzeni ciddi şekilde sarsmayacağı düşüncesiyle kabahat olarak nitelendirilmesi düşüncesine dayanmaktadır (Kızılyar, 2013: 1648). Suçlar yaptırım olarak hapis ve adli para cezası ile cezalandırılırken; kabahatler karşılığında idari para cezası ve kanunda belirtilen diğer yaptırımlar uygulanır. Ancak hapis cezası veya adli para cezası uygulanamaz. Suçlar ve kabahatler arasındaki ağırlık değerlendirmesini yapmak, yani bir eylemin suç ya da kabahat olarak belirlenmesi konusunda takdir yetkisi yasama organına aittir (<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c011/b045/tbm230110450430.pdf>, 15.06.2016)

Katılımcılara bu soru yöneltmeden önce kabahat ve suçun hukuki karşılıkları kısaca özetlenmiş ve iki kavram arasındaki fark genel mahiyetleriyle ortaya koyulduktan sonra gürültüyü hangi hukuki durumla özdeşleştirdikleri sorulmuştur. Tablo 4'e göre katılımcıların %56,4 gibi bir çoğunluğu gürültüyü suç olarak nitelendirirken, %43,6 gibi bir kesimi ise gürültüyü kabahat olarak ifade ettiklerini belirtmişlerdir. Türk Ceza Kanunu'nun 183. Maddesinde ilgili yasalarla belirlenmiş yükümlülükleri ihlal ederek başka kimselerin sağlığını

zarar görmesine sebep olacak şekilde gürültüye sebebiyet veren kişi; iki aydan iki yıla kadar hapis cezası veya adli para cezası ile cezalandırılır ifadesi dikkate alındığında gürültünün mevzuatta bir suç olarak nitelendirildiği ve Şişli ilçesi sakinlerinin de gürültüyü bir suç olarak tanımladıkları görülmektedir.

Tablo 5. Katılımcıların Gürültüye Sebep Olma Durumunda Karşılaşacakları Yaptırımın Bilgisinde Olma Dağılımı

Karşılaşacağım Yaptırımları Biliyorum	Kişi Sayısı	Oran (%)
Evet	130	33,3
Hayır	260	66,7
Toplam	390	100,0

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%66,7) gürültüye sebep olduğunda karşılaşılabilecek yaptırımların bilgisine sahip değildir. H2’de katılımcıların gürültüye sebep olduklarında karşılaşılabilecek yaptırımların bilgisine sahip olmadıkları hipotezi ileri sürülmüştür. Dolayısıyla bu verilerle H2 de desteklenmiştir.

Tablo 6. Katılımcıların Eğitim Durumlarına Göre Gürültüye Sebep Olma Durumunda Karşılaşacakları Yaptırım Bilgisinde Olma Dağılımı

Eğitim Durumu	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Okur-yazar değil	0	0,0	13	100,0
İlkokul	4	6,9	54	93,1
Ortaokul	9	14,5	53	85,5
Lise	35	29,7	83	70,3
Üniversite ve üzeri	82	59,0	57	41,0
$\chi^2 = 76,520$; $p = 0,000$				

Tablo 6’da katılımcıların eğitim düzeyleri ile gürültüye sebep olduğunda karşılaşılabilecek yaptırımın bilincinde olma arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmaya katılanların eğitim durumuna göre gürültüye sebep olma halinde karşılaşılabilecek yaptırım hakkında bilgisi olup olmama arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki vardır ($p<0,05$). Eğitim durumu, gürültüye sebep olma halinde karşılaşılabilecek yaptırım hakkında bilgi sahibi olup olmamanın üzerinde önemli bir rol oynamıştır. Okuryazar olmayanların hiçbiri gürültüye sebep olduklarında karşılaşılabilecek yaptırımın bilgisine sahip değilken, eğitim düzeyin en yüksek olan üniversite ve üzeri grubun yarısından fazlası (%59) gürültüye sebep olduklarında karşılaşılabilecek yaptırımın bilgisine sahiptir.

Tablo 7. Katılımcıların Gürültüyü Şikâyet Etme Dağılımı

Gürültüyü Şikâyet Ediyorum	Kişi sayısı	Oran (%)
Evet	295	75,6
Hayır	95	24,4
Toplam	390	100,0

Katılımcıların çok büyük bir kesiminin (%75,6) gürültü sorunu ile karşılaştığında, gürültüyü şikâyet ettikleri görülmektedir. Tablo 3’te gürültünün olumsuz etkileme türlerine verilen cevapların çokluğu da Tablo 7’deki verileri destekler niteliktedir. İnsanlar gürültüden olumsuz olarak çok etkilendikleri için gürültüyü şikâyet etme oranları da fazladır.

Tablo 8. Katılımcıların Gürültüyü Şikâyet Etme Araçlarına Göre Dağılımı

Şikâyet Araçları	Kişi sayısı	Oran (%)
Sözlü	123	41,7
Dilekçe	61	20,7
BİMER	5	1,7
Telefon	102	34,6
Diğer	4	1,4
Toplam	295	100,0

Katılımcılar gürültüyü en fazla (%41,7) sözlü olarak şikâyet etmişlerdir. BİMER’in toplumdaki farkındalığının düşük olması buradaki verilere de yanmış olup sadece %1,7’de kalmıştır. Diğer seçeneğine ise katılımcılar şikâyet kutuları ve sosyal medya araçları cevaplarını vermişlerdir.

Tablo 9. Katılımcıların Şikâyetlerini İlettiği Yere Göre Dağılımı

Şikâyetin İletildiği Yer	Kişi sayısı	Oran (%)
Polis	93	31,5
Belediye	72	24,4
Doğrudan Sebep Olan Kişi	118	40,0
Diğer	12	4,1
Toplam	295	100,0

Tablo 8’de gürültünün en fazla sözlü olarak şikâyet edildiği göz önüne alınırsa yaklaşık aynı oranın burada doğrudan sebep olan kişiye şeklinde çıkması cevapların tutarlılığını göstermektedir. İnsanları şikâyetlerini sözlü olarak doğrudan sebep olan kişiye iletmektedir. Katılımcıların %4,1’i şikâyetlerini bu seçeneklerin dışındaki yerlere iletmış, bu yerler de; bakanlıktaki tanidiklar, Alo 181 hattı ve apartman yöneticileri olarak belirtilmiştir.

Tablo 10. Katılımcıların Şikâyetlerinin Çözüm Oranı

Şikâyet Sonrası Gürültü Sorunum Çözüldü	Kişi Sayısı	Oran (%)
Evet	203	68,8
Hayır	92	31,2
Toplam	295	100,0

Katılımcıların büyük çoğunluğu (%68,8) gürültüyü şikâyet etmeleri sonucunda sorunun çözüme kavuşturulduğunu belirtmektedir. Gürültüyle mücadelede yetkili kurumlar, şikâyet sonucunda gürültüyü azaltmakta/ortadan kaldırmaktadır.

Tablo 11. Katılımcılara Göre Yetkili Mercilerin Gürültü ile Mücadelede Yeterlilik Dağılımları

Yetkililer Yeterince Mücadele Ediyor	Kişi Sayısı	Oran (%)
Evet	135	34,6
Hayır	196	50,3
Fikrim yok	59	15,1
Toplam	390	100,0

Katılımcıların yaklaşık yarısı (%50,3) yetkili mercilerin gürültüyle yeterince mücadele etmediğini düşünmektedir. Tablo 10’da katılımcılar şikâyet sonucunda gürültünün çözüme kavuşturulduğu belirtmişti, dolayısıyla buradaki verilere göre yetkili mercilerin gürültüyle şikâyet olduğunda mücadele ettiği, bunların dışında da gürültünün olduğu olağan zamanda gürültü konusuyla yeterince mücadele etmediği sonucu çıkmaktadır. H3’te Şişli ilçesi sakinlerinin gürültüye sebebiyet verilmesi halinde karşılaştıkları yaptırımların bilgisinde olmadığı ileri sürülmüş ve buradaki bulgularla hipotez desteklenmiştir.

Tablo 12. Katılımcıların Gürültünün Azaltılması İçin Alınması Gereken Tedbirler Hakkındaki Dağılımları

Tedbirler	Kişi Sayısı
Para Cezası	312
Etkin Denetim Yapılması	283
Toplum Bilincinin Yaratılması	178
Konut Alanlarında Yüksek Sesli Eğlencelerin Yasaklanması	121
Diğer	62

Tablo 30, katılımcıların gürültü sorununa çözüm üretilebilmesi için hangi tedbirlerin alınabileceğinin dağılımını göstermektedir. Ankete katılan katılımcılara gürültünün azaltılması için alınması gereken tedbirlerin sorulduğu bu soruda, katılımcılara birden fazla seçenek işaretleme olanağı tanınmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu (312) gürültünün para cezası ile azaltılabileceğini savunmaktadır. Bu çalışmada savunulan gürültü farkındalığının yaratılması düşüncesi ise katılımcıların yarısı tarafından dahi dile getirilmemektedir. Bireyler gürültünün bir çevre sorunu olduğunun farkında olmadığı gibi, farkındalık yaratılmasının da gürültünün azaltılmasında etkili rol oynayacağını düşünmemektedir. Zaten katılımcıların büyük çoğunluğu gürültüyü bir kirlilik türü olarak görmediği için toplumun bilinçlendirilmesinin önemli bir tedbir olacağını düşünmemektedirler. 62 kişi ise; gürültü çıkaran eşyaların kullanılmaması ya da daha yüksek modellerinin kullanılması, hapis cezalarının getirilmesi, araç kornalarının ya da egzozlarının susturucu gibi aletlerle gürültülerinin düşürülmesi gibi tedbirler alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

Tablo 13. Katılımcıların Gürültüden Daha Az Etkilenmek İçin Tedbir Alma Oranları

Tedbir Alıyorum	Kişi Sayısı	Oran (%)
Evet	209	53,6
Hayır	181	46,4
Toplam	390	100,0

Katılımcıların yarısından fazlası (%53,6) gürültüden daha az etkilenmek için birtakım tedbirler almaktadır. Tablo 3'te gürültüden etkilenenlerin sayısının çok olması göz önüne alındığında, tedbir alanların oranı düşük kalmaktadır. Dolayısıyla birçok insanın gürültüden olumsuz etkilense bile tedbir almadığı görülmektedir.

Tablo 14. Katılımcıların Gürültüye Karşı Aldıkları Tedbirlerin Türlerine Göre Dağılımı

Gürültüye Karşı Alınan Tedbirler	Kişi Sayısı
Bina ya da Daireye Ses Yalıtımı	62
Kulak Koruyucu Kullanımı	18
Sesi Daha Az Geçiren Pencere	86
Diğer	43
Toplam	209

Tedbir alan katılımcıların 86'sı sesi daha az geçiren pencereler kullandığını ifade etmiştir. Katılımcıların 62'si bina ya da dairesine ses yalıtımı yaptırarak gürültüye karşı tedbir almıştır. 18 kişi ise gürültüden daha az etkilenmek için kulak koruyucu/tıkacı kullanmaktadır. Kulak koruyucu kullananların tamamı, gürültünün üzerindeki etkisi sorusuna işitme bozukluğu cevabını verenlerdir. Diğer seçeneğini işaretleyen 43 katılımcı ise; aile fertlerini gürültü yapmamaları konusunda sık sık telkin etme, ev eşyalarını daha az gürültü yapan modellerinden seçme, konutunu alırken çevresindeki gürültü kaynaklarına dikkat etme gibi tedbirleri aldıklarını belirtmişlerdir.

2.3. Hipotezlerin Değerlendirilmesi

Anket aracılığıyla elde edilen verilerle çeşitli sonuçlara ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçlardan ilki, gürültü; Şişli ilçesi sakinleri tarafından bir çevre sorunu görülmemektedir. Katılımcıların yaklaşık %52'si gürültüyü bir çevre sorunu olarak görmediklerini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla Hipotez 1'de ortaya konulan "Gürültü, Şişli sakinleri tarafından bir çevre kirlilik türü olarak

görülmemektedir.” Önermesi doğrulanmıştır. Bu sonucu literatürle bağdaştırdığımızda gürültünün zaten diğer çevre sorunlarına kıyasla Avrupa Birliği ve ülkemizde çok geç farkındalığa kavuştuğu, yapılan bilimsel çalışmaların da buna paralel bir süreç işlediği düşünülürse gürültünün henüz toplumda bir çevre sorunu olarak kabul görmemesi beklenen bir sonuçtur. Katılımcıların eğitim durumları ile gürültüyü çevre kirlilik türü olarak değerlendirmeleri arasında da anlamlı bir ilişki vardır. Lise ve özellikle üniversite ve üzeri eğitim almış kişilerde gürültünün bir çevre sorunu olarak algılanma oranının yüksek olduğu görülmüştür.

Katılımcıların gürültüye sebebiyet verildiğinde karşılaşılabilecek yaptırımlar hakkındaki bilgisine bakıldığında yaklaşık %67’sinin bilgisinin olmadığı görülmektedir. Dolayısıyla Hipotez 2’de ortaya konan “Şişli ilçesi sakinleri gürültüye sebebiyet verilmesi halinde karşılaşılabilecek yaptırımların bilgisine sahip değildir.” önermesi doğrulanmıştır. Katılımcıların zaten gürültüyü bir çevre sorunu olarak görmemeleri, insanların genel itibariyle kanunlardaki yaptırımlardan habersiz oluşu dikkate alındığında, gürültü konusundaki sonuçlar da benzer nitelikte yorumlanabilir. Katılımcıların eğitim durumlarına göre gürültüye sebep olma durumunda karşılaşılabilecek yaptırım bilgisi dağılımına bakıldığında anlamlı bir ilişki olduğu görülmüştür. Eğitim durumu yükseldikçe gürültüye sebep olduğunda karşılaşılabilecek yaptırımların bilgisine sahip olanların oranı artmaktadır.

Katılımcıların yetkili mercilerin gürültü ile yeterince mücadele edip etmediklerinin değerlendirildiği bölümde, katılımcıların yarısından fazla bir oranın gürültüyle yeterince mücadele edilmediği konusunda görüş bildirdikleri görülmektedir. Dolayısıyla Hipotez 3’te ortaya konan “Şişli ilçesi sakinlerine göre, karar alıcılar gürültü ile yeterince mücadele etmemektedir.” önermesi doğrulanmıştır. Katılımcıların büyük çoğunluğu gürültüyle mücadele konusunda caydırıcı para cezaları konmasını savunmakta, birçoğu ise etkin denetim yapılmasını savunmaktadır. Aslında gürültünün azaltılmasında ilk etken olan toplumun bilinçlendirilmesi yönteminin çok az savunuluyor olması, insanların çareyi sadece yaptırımlarda aradığının göstergesidir.

Sonuç

Gürültü literatürde; istenmeyen, insana rahatsızlık veren sesler olarak tanımlanmaktadır. Gürültü insanoğlunun hayatında hemen her dönem var olan bir kirlilik türüdür. Gürültü kaynakları temel olarak ikiye ayrılmaktadır. Bunlar yapı dışı (açık alan) gürültü kaynakları ve yapı içi gürültü kaynaklarıdır. Yapı dışı gürültü kaynaklarına ulaşım araçlarından kaynaklı, endüstriden kaynaklı, şantiye çalışmalarından kaynaklı ve eğlence ve ticari amaçlardan kaynaklı gürültüler örnek olarak verilebilir.

Gürültü, canlılar üzerinde birtakım olumsuz etkilere neden olmaktadır. İnsan sağlığına olan etkilerini araştıran çok sayıda çalışma bulunurken, hayvanların sağlığına da olumsuz etkileri olduğunu savunan sınırlı sayıda çalışmaya rastlanmaktadır. Gürültünün insan sağlığı üzerinde; işitme kaybına, uyku bozukluğuna, kalp hızında artışa, damarların büzülmesi/kısalmasına, mide sorunlarına, hormonal bozukluklara ve çeşitli psikolojik sorunlara neden olmakla birlikte iş yerinde verimsizlik, performans düşüklüğü gibi sağlık dışı olumsuz etkilere de neden olduğu bilinmektedir. Gürültünün hayvanlar üzerinde ise; işitme bozukluğu, kan dolaşımı ve reflekslerde azalma gibi sağlık problemlerine neden olduğu kanıtlanmıştır.

Gürültünün azaltılması hususunda gerek Avrupa Birliği'nde gerekse de ülkemizde çok sayıda yasal düzenleme mevcuttur. Avrupa Birliği'nde gürültü kirliliğini yasal çerçeveye oturma konusunda üç temel düzenleme bulunmaktadır. Bunlar; Yeşil Kitap, Avrupa Komisyonu Yönergesi ve Çevre Eylem Programları'dır. Ülkemizde ise gerek kendi iç kanunlarımızda gerekse de Avrupa Birliği ile uyum sürecinde gürültüyle ilgili çok sayıda yasal düzenleme mevcuttur. Ülkemizde gürültü mevzuatı; Çevre Kanunu, Türk Ceza Kanunu, Kabahatler Kanunu, Polis Vazife ve Selâhiyet Kanunu, Karayolları Trafik Kanunu, İmar Kanunu, Gürültü Kontrol Yönetmeliği, Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği, ÇED Yönetmeliği, Belediye Zabıta Yönetmeliği ve İş Sağlığı ve İş Güvenliği Tüzüğü'dür.

Çalışma sonucunda gürültünün bir çevre kirlilik türü olarak görülmediği sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmadan elde edilen bulgularla gürültünün katılımcılar üzerindeki etkisi sonuçlarının literatürdeki değerlendirmelere paralel olduğu gözlenmiştir. Katılımcılar gürültüyü bir çevre sorunu olarak görmemesine rağmen gürültüyü bir 'suç' olarak nitelendirdikleri görülmektedir. Katılımcıların gürültü hakkındaki bilinçlerinin düşük olması gibi gürültüye sebebiyet verildiğinde karşılaşılabilecek yaptırımlar hakkındaki bilgilerinin de düşük olduğu tespit edilmiştir. Katılımcılar gürültüyü bir çevre sorunu olarak görmemelerine karşın gürültüyü çok büyük oranda şikâyet ettikleri görülmektedir. Bu şikâyetlerini en fazla sözlü olarak ve telefonla etmişlerdir. Şikâyetin en fazla yapıldığı yer doğrudan gürültüye sebebiyet veren kişiler ve polistir. Katılımcıların büyük çoğunluğu, şikâyetleri sonucunda gürültü sorununun çözüme kavuşturulduğunu düşünmektedir. Yine katılımcıların çoğunluğu gürültüyle yeterince mücadele edilmediğini düşünürken, etkili mücadele için en etkili aracın para cezası olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların çok büyük çoğunluğunun gürültünün üzerlerinde etkisinin olduğunu söylemesine rağmen gürültüye karşı önlem alanların sayısının aynı oranda olmadığı görülmektedir. Önlem alanlar ise en fazla sesi daha az geçiren pencereleri kullanmayı tercih etmektedir.

Çevresel gürültünün en aza indirilmesi için öncelikle insanlara gürültünün bir çevre sorunu olduğu bilincinin aşılması gerekmektedir. İnsanlar gürültü hakkında bilgilendirildiğinde diğer önlemlerin kullanımında da azalma olacağı görülecektir. Çünkü gürültünün büyük bir çoğunluğu insan kaynaklı ya da insanların gürültülü ekipmanları bilinçsiz kullanımı sonucunda meydana gelmektedir. Gürültü konusundaki bilincin artırılmasında hükümetin, yerel yöneticilerin, sivil toplum kuruluşlarının, üniversitelerin rolü çok büyüktür. Hükümet, özellikle Çevre ve Şehircilik Bakanlığı aracılığıyla gerek söylemleriyle gerek kamu politikalarıyla gerekse de medyaya verecekleri kamu spotlarıyla halkın gürültüye karşı bilincini artırmaya yönelik tavırlar ortaya koymalıdır. Yerel yöneticiler, kendi buldukları mahalli idarelerde afişler, kampanyalar, eğitsel faaliyetler aracılığıyla halk nezdinde bir bilinç oluşturulmasına katkıda bulunmalıdır. Ülkemizde hemen her alanda örgütlenmiş sivil toplum örgütlerinin olduğu bilinmektedir. Daha az gürültülü bir çevre için 'gürültüsüz çevre hakkı'nı savunan sivil toplum kuruluşları oluşturulmalı, bu kapsamda çalışmalarını sürdürmelidir. Kent konseylerinin ilgili alt birimlerinde de bu konu ile ilgili çalışmaların yapılması mümkündür. Ülkemizde artık her ilde en az bir üniversitenin olduğu dikkate alınır, gürültü konusunda çalışmalarda bulunmuş akademisyenlerin çeşitli sempozyum, panel, çalıştaylarda buluşturularak ortak çalışmalar yapmaları sağlanmalıdır. Bu akademik çalışmaların halka açık düzenlenmesi sağlanarak halkın konusunda uzman kişilerden bilgi alabilmesi olanaklı hale getirilmelidir. Avrupa Birliği'nde gürültü farkındalığının artırılmasında önemli rol oynayan gürültü ile ilgili bilgilerin halkın daha kolay erişimine sunulması çalışmaları, ülkemizde de ivedilikle harekete geçirilmelidir. Gürültü konusunda yazılmış kitap, makale, bildiri, tez, harita ve haberlerin halka aktarılmasında uygun yöntemler geliştirilmelidir.

İnsanların fiziksel ve zihinsel gelişiminde çocukluk dönemi önemli bir evredir. Bu dönemde çocuğa verilecek eğitim ve bilinç, çocuğun ilerleyen yaşlarındaki tutum ve davranışlarını da etkilemektedir. Bu sebeple gürültü eğitimi konusu çocuğa küçük yaşlarda aşılmalıdır. İlkokul hatta ana okulu dönemlerinde çocuklara çeşitli oyunlar, aktiviteler aracılığıyla gürültü farkındalığı aşılanmaya başlanmalıdır.

Bu çalışma gürültünün bir çevre sorunu olduğu konusundaki farkındalığın düşük olmasının yanında toplumda genel bir çevre bilinci eksikliğini de göstermektedir. Bireylerin çevre konusundaki mevzuat hakkında bilgi eksikliği, şikâyet mekanizmalarını yeterince etkin işletmemesi, önlem alma davranışları hakkında eksiklik gibi temel problemleri görülmektedir. İnsanların çevre sorunları konusunda bilgi ve farkındalık düzeylerinin düşük olması, bu sorunlara neden olan birtakım davranışların en temel sebeplerinden

biridir. Çevre sorunlarının belirlenmesi ve ardından giderilmesi için öncelikli olarak onların 'farkında' olmak gerekmektedir. Öyleki çevre sorunlarının farkında ve bilgisinde olmayan insanlardan bu sorunlara çözüm üretmeleri ya da soruna neden olacak hâl ve hareketlerini değiştirmeleri beklenemez. Dolayısıyla gürültü kirliliği konusundaki farkındalık sorunu, gürültünün azaltılabilmesi için öncelikli olarak giderilmesi gereken en temel problemidir.

Kaynakça

Anthrop, D.F. (1973), Noise Pollution, Michigan State University: Lexington Books.

Bugliarello, G. vd. (1976), The Impact of Noise Pollution, New York: Pergamon Press.

Chedd, G. (1970), Sound: from Communication to Noise Pollution, New York: Doubleday Science Series.

Cunniff, P. F. (1977), Environmental Noise Pollution, New York: Wiley Publish.

Çevre ve Orman Bakanlığı Çevre Yönetimi Genel Müdürlüğü (2011), "Çevresel Gürültü Ölçüm ve Değerlendirme Kılavuzu", Ankara.

Çevresel Gürültünün Değerlendirilmesi ve Yönetimi Yönetmeliği, Yıl 2008.

Demirkale S. Y. vd. (2009), "İnşaat Sektöründe Şantiye Gürültüsünün Değerlendirilmesi: Bir Konut Şantiyesi Örneği", Dünya İnşaat Dergisi, Haziran.

Errett, J. vd. (2006), "Effects of Noise on Productivity: Does Performance Decrease Over Time?", Architectural Engineering, ss. 1-13.

Eu Directive 2002/49/EC, 25 June 2002 of the European Parliament and Council Relating to The Assesment and Management of Environmental Noise.

Goldsmith, M. (2012), Discord: The Story of Noise, Oxford: Oxford University Press.

Gürültü Kontrol Yönetmeliği, Yıl 1986.

<https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d23/c011/b045/tbmm230110450430.pdf> (15.06.2016).

<http://www.kornacalmahuzurumucalma.com/#> (15.05.2016).

<http://dogalyasamrehberi.com/gurultu-kirliligi/>(07.06.2016).

<http://www.takvim.com.tr/guncel/2012/05/06/sislide-gurultu-teroru>
(07.06.2016).

Health And Safety Executive. (2008), Control of Noise at Work in Music and Entertainment, 2008,
Erişim:<http://www.soundadvice.info/thewholestory/wholestory.pdf>
(01.04.2016).

Keleş, R. ve Ertan, B. (2002), Çevre Hukukuna Giriş, Ankara: İmge Kitabevi.

Kızılyar, S. A. (2013), “Ceza Yaptırımı ile İdari Yaptırım Ayrımı”, Journal of Yaşar University, C. 8, S. Özel, ss. 1637-1667.

Koç, C. (1997), İşyerinde Sağlığınız ve Güvenliğiniz: Modüller, İşyerinde Gürültü, Ankara: Uluslararası Çalışma Bürosu.

Köstekçi, F. ve Taşgetiren, S. (1995), “Gürültü Kirliliğinin Önlenmesi Açısından Aktif Kontrol”, Ekoloji Çevre Dergisi, 15, Nisan-Mayıs-Haziran 1995, ss. 16-19.

Kryter, K. D. (1984), Physiological, Psychological, and Social Effects of Noise, California: NASA Reference Publication.

Kumar, B. vd. (2004), “A Brief Review of the Legislative Aspects of Noise Pollution”, Workshop on Environmental Pollution: Perspectives and Practices, organized by Institute of Engineering and Technology, Lucknow, India, April 30, ss. 53-65.

McCormick, J. (2001), Environmental Policy in The European Union, Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Murphy, E. ve King, E.A. (2014), Environmental Noise Pollution: Noise Mapping, Public Health and Policy, Burlington: Elsevier.

- Noise Abatement Act, Ch. 68. (1960), <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1960/68/section/1/enacted> (09.06.2016).
- Ozgen, O. (2010), Demiryolu Gürültüsü ve Etkili Önlemlerin İncelenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Pujolle, M. J. (1959), Gürültünün Ölçülmesi ve Gürültüye Karşı Korunma, (Çeviri: Z. Süder), İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Fakültesi Yayını.
- Sarıkaya, H. Z. (2004), “Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Çevre Politikaları ve Uygulamaları”, SKKD, 1, ss. 1-10.
- Singh, A. vd. (2013), “Effect of Sound on Plant Growth”, Asian Journal of Plant Science and Research, 3, ss. 28-30.
- Singh, N. ve Davar, S. C. (2004), “Noise Pollution-Sources, Effects and Control”, Journal of Human Ecology, 3, ss. 181-187.
- Stansfeld, S. A. ve Matheson, M. P. (2003), “Noise Pollution: Non-Auditory Effects on Health”, British Medical Bulletin, 68, ss. 243-257.
- Şahin, E. (2003), “Gürültü Kontrol Yöntemleri-Bir Uygulama”, Gazi Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi, 4, ss. 67-80.
- The Green Paper on Future Noise Policy (1996), (COM (96) 540), Adopted and Published by The Commission.
- TUİK (2016), <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> (12.05.2016).

Türkiye’de 1924-2012 Yılları Arası Genel Bütçe Gelir ve Gider Tahminlerinin Doğruluğunun Değerlendirilmesi

Sibel ÖZCAN*

Geliş Tarihi (Received): 05.04.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 29.05.2017

Öz

Bu çalışmada 1924-2015 dönemi için Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanan genel bütçe gelir ve harcama tahminlerinin doğruluğu; bütçe ilkelerinden doğruluk ve samimiyet ilkeleri göz önünde bulundurularak incelenmiştir. Bu amaçla çalışmanın ilk bölümde Türkiye’deki bütçeleme sürecine ve literatür taramasına yer verilmiştir. Ardından değerlendirme yöntemleri tanıtılmış ve tahmin hatası, Theil’in eşitsizlik katsayısı ve rasyonel beklentiler hipotezi kullanılarak tahminlerin doğruluğu analiz edilmiştir. Analizlerde, söz konusu dönem içerisinde farklı bütçeleme sistemlerinin geçerli olması nedeniyle her bir bütçeleme sisteminin uygulandığı dönem ayrı olarak ele alınmıştır. Sonuç olarak gelir ve başlangıç ödeneklerinin düşük, yılsonu ödeneklerinin ise yüksek tahmin edildiğini görülmüştür. İlave olarak yılsonu ödenek tahmininde, başlangıç ve gelir tahminine kıyasla daha başarılı olduğu ve genel olarak zaman içerisinde tahminlerde bir iyileşme olduğu tespit edilmiştir. Rasyonel beklenti hipotezi sonucuna göre ise ne gelir ne de harcama tahminlerinin rasyonel olarak yapılmadığı görülmüştür.

***Anahtar Kelimeler:** Bütçe, Kamu Harcaması, Tahmin hatası, Theil’in eşitsizlik katsayısı, Rasyonel beklentiler*

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, sibel.ozcan@hacettepe.edu.tr. Bu çalışma, yazarın Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından 2012 yılında kabul edilen “Genel Bütçe Gelir ve Harcama Tahminlerinin Analizi: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir İnceleme” başlıklı Yüksek Lisans Tezi temel alınarak hazırlanmıştır.

The Analysis Of The General Budget Revenue And Expenditure Forecasts Between 1924-2012: An Econometric Study On Turkey

Abstract

In this study, the accuracy of the general budget revenue and expenditure estimates, which are prepared by the Ministry of Finance, for the period 1924-2015 has been examined considering the budget principles of accuracy. For this purpose in the first part give place to the budgeting process in Turkey and literature review. After then, evaluation methods were introduced and the accuracy of estimates was analyzed using the prediction error, Theil's inequality coefficient, and the rational expectation hypothesis. Since different budgeting systems are in force during the period in question, in the analysis, the period in which each budgeting system is applied has been handled separately. As a result of these analyses, estimations of revenue and initial allowances are underforecasted while the final allowances are overforecasted. Additionally, the final estimation was found to be more successful and in general the estimates improved over time. According to the rational expectation test results, neither the income nor the expenditure estimates are seen as rational.

***Keywords:** Budget, Public Expenditure, Forecast error, Theil's inequality coefficient, Rational Expectation*

Giriş

2005 yılı itibariyle yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nda bütçe “... Belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulmuş...” belge olarak tanımlanmıştır. Bu tanımda da açıkça ifade edildiği üzere, bütçeler esas itibariyle bir sonraki sene gerçekleşmesi öngörülen harcamalar için yapılan tahminlerden oluşmaktadır.

1973 senesi itibariyle uygulanmaya başlanan Program bütçe sisteminde Kalkınma Planları, 2006 senesi itibariyle uygulanan Performans esaslı bütçeleme sisteminde ise Orta Vadeli Program, bütçelerin hazırlanması noktasında önem arz etmektedir. Günümüzde çok yıllık bütçeleme anlayışı ile Orta Vadeli Program ve Orta Vadeli Mali Plana uygun olarak, kurumlar tarafından hazırlanan sonraki yıla ait bütçe tekliflerinin yasalaşması ile mali yıl içerisinde bütçe kanununda yapılan değişiklikler ile sene sonunda kesin hesap kanunun görüşülmesi vasıtasıyla denetimi yasama organına aittir.

Belirlenen uzun vadeli hedeflere ulaşılması ile bütçenin maliye politikası aracı olarak işlerlik kazanması, büyük oranda kurumlar tarafından talep edilen ödeneklerin belirlenmiş olan hedeflere uygun olarak hazırlanmasına ve hazırlanmış planlara riayet edilmesine bağlıdır. Hazırlanan bütçeye ne derece riayet edildiği ise bütçe ilkeleri arasında yer alan doğruluk ve samimiyet ilkelerine ne derece uyulduğu ile doğrudan alakalıdır.

Bu çalışmada doğruluk ve samimiyet ilkelerine ne derece uyulduğu, başka bir ifade ile hazırlanan bütçeler ile gerçekleşen harcamalar arasındaki fark incelenmiştir. Bu amaçla, 1924-2015 dönemi içerisinde ortaya çıkan genel bütçe tahmin ve gerçekleştirmeleri arasındaki fark, üç yöntemle değerlendirilmiştir. Bu yöntemlerden tahmin hatası ve eşitsizlik katsayıları, farklı bütçeleme sistemlerinin kullanıldığı dönemler için ayrı olarak hesaplanırken, rasyonel beklentiler hipotezinin analizinde dönemin tamamı ele alınmıştır.

Çalışma, üç başlık altında ele alınmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde doğruluk ve samimiyet ilkeleri açıklanmış ve literatürde yer alan çalışmalara yer verilmiştir. İkinci bölümde değerlendirmede kullanılan yöntemler açıklanmış ve sonraki bölümde de elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. Çalışmaya dair genel bir değerlendirme ise sonuç bölümünde yer almaktadır.

1. Bütçelemede Doğruluk İlkesi ve İlgili Literatür

Uzun vadeli olarak belirlenen hedeflere ulaşmada bütçelerin içinde bulunulan şartlara uygun olarak hazırlanmasının önemi büyüktür. Bu nedenle yapılan bütçe tahminleri hem

objektif hem de sübjektif açıdan ele alınmalıdır. Tahminlerin objektif olması ile kastedilen doğruluk ilkesi, sübjektif olması ile kastedilen ise samimiyet ilkesidir (Gürsoy, 1980, s. 146).

Objektiflik ile bağdaştırılan doğruluk ilkesi, bütçe tahminlerinin ilgili yılın şartlarına göre, fazla iyimserlik ya da kötümserliğe kapılmadan hazırlanmasını gerektirir (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2010, s. 122-123). Sübjektiflik ile ilişkilendirilen samimiyet ilkesi ise, yapılan tahminlerin tahmini yapanın gerçek kanaati sonucunda oluşturulmasıdır (Gürsoy, 1980, s. 146). Sonuç olarak bir tahmin belgesi olan bütçede yer alan rakamların gerçekçi olarak belirlenememesi bütçenin doğruluk ve samimiyet ilkelerine zarar vermektedir (Coşkun, 2000, s. 44).

Bütçe ile belirlenen hedefler arasındaki ilişkinin önemli olması nedeniyle farklı ülkeler ve farklı dönemler için bütçe tahminlerinin doğruluğunu ele alan birçok çalışma yapılmıştır. Bu konuda yapılan çalışmalardan ilki Allan (1965)'a aittir. 1951-1963 dönemini kapsayan çalışmada gelir ve gider bütçesi tahmin ve gerçekleşme rakamları arasındaki fark incelenmiş ve gelir bütçesinin gider bütçesine kıyasla daha doğru olduğu sonucuna varılmıştır (Allan, 1965, s. 323-325). İngiltere için yapılan ve daha uzun bir dönemi (1951-1978) kapsayan bir diğer çalışmada ise Allan'ın çalışmasında kullandığı yöntemle ilave olarak Theil'in eşitsizlik katsayıları da kullanılmış ve gelir tahminlerinde zaman içerisinde bir iyileşme, gider tahminlerinde ise bir kötüleşme olduğu tespit edilmiştir (Davis, 1980, s. 190-193).

Theil'in eşitsizlik katsayısının kullanıldığı ve Kanada için yapılan benzer bir çalışma, 1949-1968 dönemi için Auld (1970) tarafından yapılmış ve yapılan tahminlerin zaman içerisinde iyileştiği görülmüştür. İncelenen dönem içerisinde gider bütçesinin düşük; gelir bütçesinin ise yüksek tahmin edildiği tespit edilmiştir (Auld, 1970, s. 509-511).

Hindistan için konu ile ilgili olarak Asher (1978), Bhattacharya ve Kumari (1988) ve Chakraborty ve Sinha (2008) tarafından yapılan çalışmalar mevcuttur. 1967-1976 dönemini ele alan ve Asher tarafından yapılan çalışma sonucunda gelir ve gider bütçesinin her ikisinde de düşük tahminden kaynaklanan bir hata yapıldığı ve bu hatanın gider bütçesinde daha fazla olduğu görülmüştür (Asher, 1978, s. 431). Bhattacharya ve Kumari tarafından 1961-1986 dönemini kapsayan ve Theil'in eşitsizlik katsayısının yanı sıra rasyonel beklentilerin de test edildiği çalışma sonucunda gider tahminlerinde, gelire kıyasla daha fazla hata yapıldığı tespit edilmiştir. Gider tahminlerinde de; başlangıç ödenekleri tahminlerinin düşük, yılsonu ödeneği tahminlerinin ise yüksek yapıldığı ve ne gelir ne de gider bütçesinin rasyonel beklentilere uygun olduğu görülmüştür (Bhattacharya ve Kumari, 1988, s. 1327). Chakraborty ve Sinha tarafından,

1990-2004 dönemi için yapılan çalışmada ise gelir tahminlerinde gidere kıyasla daha fazla hata yapıldığı ve yapılan tahminlerin rasyonel beklentilere uygun olmadığı görülmüştür (Chakraborty ve Sinha, 2008, s. 15).

Theil'in eşitsizlik katsayılarının kullanıldığı ve Amerika Birleşik Devletleri için 1950-1983 dönemi için Morrison (1986) tarafından yapılan çalışma sonucunda, gider tahmininin gelire kıyasla daha başarılı olduğu tespit edilmiştir (Morrison, 1986, s. 330).

Zakaria ve Ali (2010) tarafından Pakistan'da 1987-2008 döneminde yapılan tahminler; tahmin ve gerçekleşme arasındaki fark Theil'in eşitsizlik katsayıları ve rasyonel beklentiler testi ile incelenmiştir. Sonuç olarak yılsonu ödeneklerinin başlangıç ödeneklerinden daha doğru olduğu ve 2000'li yıllarda 1990'lı yıllara kıyasla daha fazla hata yapıldığı tespit edilmiştir (Zakaria ve Ali, 2010, s. 122).

Ülkemiz açısından bu konu Günlük Şenesen (2000) tarafından, 1983-1998 dönemi için konsolide bütçe tahmin ve harcamaları kullanılarak incelenmiştir. Çalışmada, gerçekleşen harcamaların tahminin üstünde olduğu görülmüştür (Günlük Şenesen, 2000, s. 362-363). Bağdigen (2002) tarafından, 1981-2000 dönemi vergi gelirlerinin incelendiği çalışmada vergi gelirinin düşük tahmin edildiği (Bağdigen, 2002, s. 36); kamu gelir ve gider tahminleri incelendiği 2005 yılındaki yazara ait diğer çalışmada ise, gelirin yüksek harcamaların ise düşük tahmin edildiği görülmüştür (Bağdigen, 2005, s. 200). Yılmaz (2003) tarafından, hata terimleri ve Theil'in eşitsizlik katsayısının kullanıldığı ve 1980-2000 dönemini kapsayan çalışmada ise konsolide bütçe gelir ve gider tahminleri incelenmiş, her iki tahminin de düşük yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte yılsonu ödeneklerinin tahmininde zamanla bir iyileşme olduğu tespit edilmiştir (Yılmaz, 2003, s. 9).

Belirtilen bu çalışmalarda kullanılan yöntemler değişiklik arz etmekle birlikte, değerlendirmelerde genel olarak tahmin hatasının ve eşitsizlik katsayısının kullanıldığı ve yapılan tahminlerin rasyonel beklentilere uygunluğunun test edildiği görülmektedir. Bu noktadan hareketle çalışmada, yukarıda özetlenen değerlendirme yöntemlerinin tümü kullanılmaktadır. Çalışmanın bir sonraki bölümünde değerlendirmede kullanılan yöntemler anlatılmış üçüncü bölümde ise elde edilen sonuçlar sunulmuştur.

2. Yöntem

Çalışmada literatürde yer alan tahmin hatası, eşitsizlik katsayısı ve rasyonel beklentiler hipotezine yer verilecektir. Kullanılan yöntemler takip eden alt başlıklarda açıklanmıştır.

2.1. Tahmin Hatası

Bu çalışmada tahminlerin ne kadar doğru olduğunun incelenmesinde kullanılan yöntemlerden ilki tahmin hatasıdır. Tahminlerin sapma oranları olarak da ifade edilebilen tahmin hatasının hesaplanmasında gerçekleşmeden ve tahminden sapma olmak üzere iki farklı yöntem bulunmaktadır. Zakaria ve Ali (2010, s. 116) tarafından tahmin hatası, tahminden gerçekleşmelerin çıkarılması ile elde edilen farkın gerçekleşmelere oranlanması ile hesaplanırken; Günlük Şenesen (2000, s. 347) tarafından bu değer gerçekleşmeden tahminlerin çıkarılması ile elde edilen farkın tahmin edilen değerlere bölünmesi suretiyle hesaplanmıştır.

Bu çalışmada tahmin hatasının hesaplanmasında Rodgers ve Joyce (1996) ve Bağdigen (2002; 2005) tarafından da kullanılan, gerçekleşmeden sapmayı gösteren tahmin hataları kullanılmıştır. Hesaplama aşağıda yer alan formül kullanılmıştır.

$$\text{Tahmin hatası} = \frac{\text{Gerçekleşme} - \text{Tahmin}}{\text{Gerçekleşme}} \times 100 \quad (1)$$

Bu formülden elde edilen sonuç bizlere gerçekleşen bütçe rakamlarına kıyasla tahminlerden ne kadar uzaklaşıldığını göstermektedir. Hesaplanan tahmin hatasının negatif ya da pozitif olması, bütçe tahminlerinin düşük ya da yüksek yapıldığı hakkında bilgi vermektedir. Buna göre, hesaplanan hata değerinin pozitif olması durumunda düşük tahmin yapıldığı söylenebileceken, negatif olması durumunda yüksek tahmin yapıldığı söylenebilir. Hata değerinin negatif ya da pozitif olmasının yanı sıra değeri de tahmin başarısını göstermektedir. 0 değeri, tahmin edilen değer gerçekleşmeye eş olduğu anlamına geldiğinden mükemmel tahmini ifade ederken, bu değerden ne kadar uzaklaşıldığı tahminlerde ne kadar hata yapıldığını göstermektedir.

2.2. Eşitsizlik Katsayısı

Tahminlerin değerlendirilmesinde kullanılan bir diğer yöntem ise Theil'in eşitsizlik katsayılarıdır. Theil (1965, s. 32) tarafından kullanılan ilk eşitsizlik katsayısı hesaplama formülü U_1 ile gösterilmiştir.

$$U_1 = \frac{\sqrt{\frac{1}{n} \sum (P_t - A_t)^2}}{\sqrt{\frac{1}{n} \sum P_t^2 + \frac{1}{n} \sum A_t^2}} \quad (2)$$

Formülde yer alan P_t tahminlerdeki değişimleri, A_t gerçekleşmelerdeki değişimleri ve n ise gözlem sayısını ifade etmektedir.

Bu formülden elde edilecek olan eşitsizlik katsayısı değeri, 0 ile 1 arasında yer almaktadır. Katsayının 0 değerini alması için bütün yıllarda tahminlerin gerçekleşmeler ile aynı olması ($P_t=A_t$) gerektiğinden böyle bir sonucun elde edilmesi durumunda mükemmel bir tahmin yapıldığı söylenebilir. Tahmin ve gerçekleşme arasında ters orantılılığın olması yani gerçekleşmeler negatif iken tahminin pozitif olması ya da gerçekleşmeler pozitif iken tahminin negatif olması durumunda ve değişkenlerden birinin 0 değerine sahip olması durumunda ise en üst değer olan 1 elde edilecektir (Theil, 1965, s. 33-34).

Theil (1971, s. 28) tarafından kullanılan bir diğer katsayı hesaplama formülü ise U_2 ile gösterilmiştir.

$$U_2 = \frac{\sqrt{\sum(P_t - A_t)^2}}{\sqrt{\sum A_t^2}} \quad (3)$$

Bu formülde de P_t ve A_t değerleri tahmin ve gerçekleşmelerdeki değişimleri göstermektedir. İlk formülden farklı olarak bu formülde elde edilebilecek olan değerlerin bir üst sınırı bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle ilk formül ile yapılan hesaplamalarda tahmindeki değişikliğin 0 olması durumunda 1 sonucu elde edilebilecekken, ikinci hesaplama formülüne göre bu değer üstünde bir değer elde edilebilir. İki formül arasındaki bu farklılığın nedeni olarak ikinci formülün payda kısmında tahminlerdeki değişikliklere yer verilmemesi gösterilmiştir. Bunların yanı sıra birinci ve ikinci formül ile elde edilen katsayı değerinin işaretinin herhangi bir önemi bulunmamaktadır. Yani c ya da -c arasında bir fark bulunmamakta sadece c değeri üzerinde durulmaktadır (Theil, 1971, s. 28).

Tahminlerin başarısı değerlendirilirken kullanılan bir diğer formül ise gerçekleşme farkının ve tahminle gerçekleşme arasındaki farkın kullanıldığı ve U_3 olarak gösterilen formüldür. Bu formül Bhattacharya ve Kumari (1988, s. 1323-1324) Zakaria ve Ali (2010, s. 117) ile Chakraborty ve Sinha (2008, s. 6) tarafından yapılan değerlendirmelerde kullanılmıştır.

$$U_3 = \frac{\sqrt{\frac{1}{n} \sum (P(t) - a(t))^2}}{\sqrt{\frac{1}{n} \sum P(t)^2 + \frac{1}{n} \sum a(t)^2}} \quad (4)$$

Bu formülde diğerlerinden farklı olarak; $P_{(t)} = P_{(t)} - A_{(t-1)}$ olarak, $a_{(t)} = A_{(t)} - A_{(t-1)}$ olarak hesaplanmıştır. Bu farkların haricinde diğer iki formülde olduğu gibi 0 sonucu mükemmel tahmini ifade etmektedir.

Theil (1971, s. 29) tarafından hesaplanan hata katsayıları, aşağıdaki formül ile hataya neden olan unsurlar göz önünde bulundurularak ayrıştırılmaktadır.

$$\frac{1}{n}\Sigma(P_t - A_t)^2 = (\bar{P}_t - \bar{A}_t)^2 + (S_p - S_a)^2 + 2(1 - r)S_p S_a \quad (5)$$

Bu formüle göre eşitliğin sol tarafında gösterilen tahmin hatalarının karelerinin ortalaması; tahmin ile gerçekleştirmelerdeki farkın karesine, bu değişkenlere ait standart sapmalarının farkının karesine ve r ile gösterilen tahmin ile gerçekleşme arasındaki korelasyonun da yer aldığı üçüncü bir değişkene bağlıdır.

Eşitliğin sağ tarafındaki değerlerin üçü de eşitliğin toplamına bölüldüğünde toplamları 1 eden U_m , U_s ve U_c ile gösterilen aşağıdaki formüller elde edilir.

$$U_m = \frac{(\bar{P}_t - \bar{A}_t)^2}{\frac{1}{n}\Sigma(P_t - A_t)^2}$$

$$U_s = \frac{(S_p - S_a)^2}{\frac{1}{n}\Sigma(P_t - A_t)^2}$$

$$U_c = \frac{2(1 - r)S_p S_a}{\frac{1}{n}\Sigma(P_t - A_t)^2}$$

(6)

U_m ile gösterilen hata oranı tahmin edilen değişikliklerin ortalaması ile gerçekleşen değişikliklerin ortalamasının birbirinden farklı olduğunu gösterir ve bu hata oranı zaman içerisinde azaltılabilir. U_s hata oranı ise, değerlendirmeye bazı değişkenlerin katılmaması nedeniyle artar. U_c değeri ise, sistematik olmayan hata denilir ve tahmini yapanın iradesinin dışındadır (Theil, 1971, s. 32). İyi bir tahmin için toplamları en fazla 1 eden bu hata oranlarından U_m ve U_s 'nin 0 olması, bununla birlikte U_c 'nin ise 1 olması beklenmektedir (Theil, 1965, s. 37).

2.3. Rasyonel Beklentiler Hipotezi

Çalışmada kullanılan bir diğer yöntem olan rasyonel beklentiler hipotezine göre ise; tahminler, tahmin edilen değişkenle ilgili ulaşılabilir bütün geçerli bilgiler dikkate alınarak şekillendirilmelidir. Hipoteze göre, bireylerin bilgileri akıllıca kullandıkları varsayılır (Froyen, 2008, s. 229). Bilginin kısıtlı olması nedeniyle ekonomik sistemin bunu boşa harcamayacağı savunulmakla birlikte, yapılan tahminlerin sistemin genel yapısına bağlı olduğu ileri sürülür. Bilgi miktarındaki ya da sistemin yapısındaki değişikliklere bağlı olarak yapılan tahminlerin değişmesi, duyarlı bir tahmin yapılması açısından gereklidir (Muth, 1961, s. 315).

Rasyonel beklentilerin test edilmesinde temel olarak aşağıdaki modelden yararlanılır.

$$A = \alpha_0 + \alpha_1 P + \varepsilon \quad (7)$$

Bu denklemde A gerçekleşmeleri P ise tahminleri göstermektedir. Formülde aranılan katsayı değerleri ise $\alpha_0=0$; $\alpha_1=1$ ve $E(\varepsilon)=0$ şeklindeyir. Fakat bir önceki yıl gerçekleşmesinin sonraki yılı etkilememesi de beklendiğinden yukarıdaki denklemin sağ tarafına tahmin edilen değişkenin bir önceki dönemdeki gerçekleşmesi ilave edilir ve bu değişkenin katsayı değerinin de 0 olması beklenir (Lovell, 1986, s. 113).

Bunlara ilave olarak gerçekleşme ile tahmin arasındaki fark olarak ifade edilen tahmin hatası ile tahmin arasında da bir ilişkinin olmaması da beklenmektedir (Bhattacharya ve Kumari, 1988, s. 1324). Sonuç itibariyle rasyonel beklentilerin test edilmesinde kullanılacak formül aşağıdaki gibidir.

$$A_t = \alpha_0 + \alpha_1 P_t + \alpha_2 A_{t-1} \quad (8)$$

Rasyonel beklentilere uygun olarak ödenek talep edildiğinin söylenebilmesi için karşılanması gereken kriterler şöyle ifade edilebilir. Modelde gerçekleşmeleri tahminlerden bağımsız olarak etkileyecek bir nedenin olmaması ($\alpha_0=0$), bütçe gerçekleşmeleri ile tahmin arasında doğrudan bir ilişki olması ($\alpha_1=1$), t zamandaki harcamaların t-1 zamandaki harcamadan etkilenmemesi ($\alpha_2=0$), gerekmektedir. Son olarak tahmin ile tahmin hatası arasında herhangi bir ilişki olmaması beklenmektedir. Bu durum da tahmin ile gerçekleşme arasındaki fark olarak hesaplanan tahmin hatası ile tahmin arasındaki korelasyonun 0 olması ile sağlanacaktır ($\sigma E(t)P(t)=0$) (Lovell, 1986, s. 113).

Açıklanan yöntemler özetlenecek olursa; tahmin hatası ile gerçekleşmelere ne kadar yakın tahmin yapıldığı, bir hatanın olması durumunda hatanın nedeninin düşük ya da yüksek tahmin olup olmadığı, eşitsizlik katsayılarının hesaplanması ve ayrıştırılması ile de tahminin zaman içerisinde azaltılabilecek bir nedenden mi yoksa tahmin sırasında öngörölme-yen nedenlerden mi kaynaklandığı sorularına cevap bulunabilecektir. Buna ilave olarak rasyonel beklentiler hipotezinin test edilmesi ile de aslında eşitsizlik katsayılarından elde edilen sonuçlar teyit edilebilecektir.

Yukarıda açıklanan yöntemlerden tahmin hatası ve eşitsizlik katsayısı, farklı bütçeleme sistemleri göz önünde bulundurularak ayrı olarak hesaplanmıştır. Gelir, başlangıç ve yılsonu ödenek tahminlerinin rasyonel beklentilere uygunluğunun sınanmasında, zaman serilerinde veri uzunluğunun önemli olması sebebiyle böyle bir ayırım yapılmamış, dönemin tamamı ele alınmıştır.

3. Elde Edilen Sonuçlar

Ülkemizde 1924 yılından itibaren klasik (geleneksel) bütçe sistemi uygulanmışken, 1973 yılı itibariyle program bütçe sistemine geçilmiştir. Program bütçe sisteminin uygulanmasından ise 2006 yılı itibariyle, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile vazgeçilmiş ve stratejik plâna dayalı performans esaslı bütçeleme sistemine geçilmiştir. Bu nedenle çalışmada daha önce de belirtildiği gibi bütçeleme sistemlerindeki değişiklikler göz önünde bulundurularak üç dönem ayrı olarak incelenmiştir.

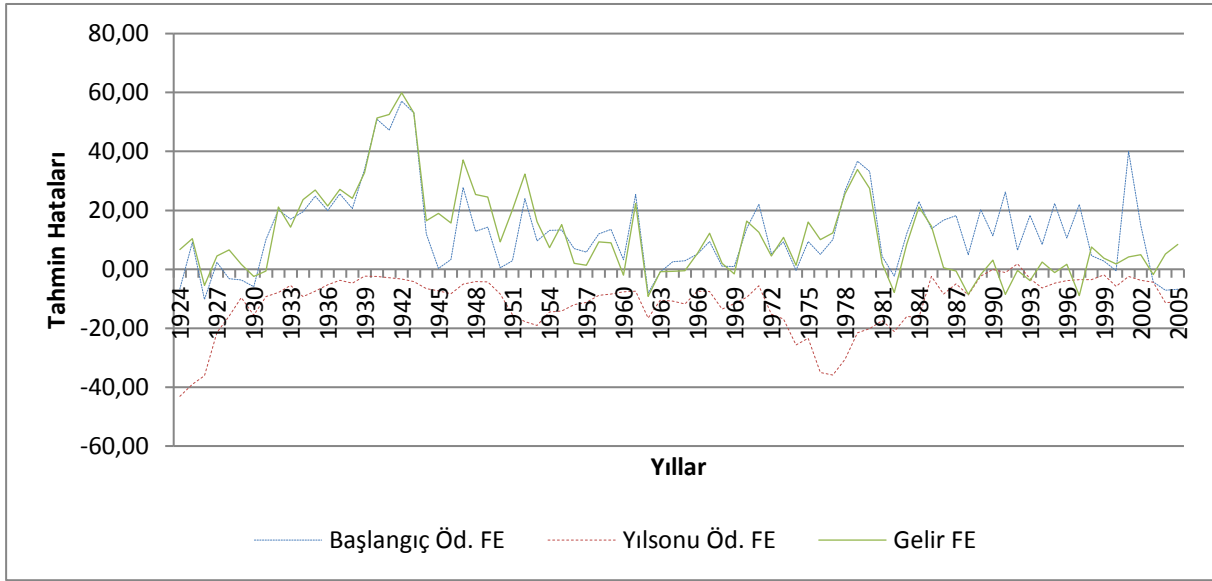
Bütçelemede uygulanan ilk sistem olan klasik (geleneksel) bütçe sisteminde kamu hizmetlerinin yerine getirilmesi için ihtiyaç duyulan kaynakların temin edilmesine önem verilmiştir. Bu nedenle ödenek dağıtılırken öncelikle kurumların talepleri dikkate alınmaktadır. Harcamalar ile ne tür bir fayda sağlanacağına belirtilmemesi, aynı amaca yönelik harcamalar yapılabilmesine neden olmuş ve yine aynı neden uzun süreli plânlama yapılmasını engellemiştir.

Dönem için hesaplanan tahmin hataları Ek 1'de yer almaktadır. Hesaplanan bu tahmin hatalarına bakıldığında geleneksel bütçe sisteminin uygulandığı 1924-1972 döneminde gider açısından başlangıç ödeneklerinde yapılan hata oranı % 14,58 iken yılsonu ödenek tahmini için hesaplanan oran % 11,22'dir. Bu dönemde gelir tahminleri için hesaplanan hata oranı ise %16,27'dir.

1924-1972 yılları arası genel bütçe gelir ve giderlerinde yapılan tahmin hataları dikkate alınarak çizilen grafiğe Grafik 1'de yer verilmiştir.

Hata oranlarına bakıldığında en fazla tahmin hatasının gelir tahminlerinde yapıldığı gider açısından ise beklenildiği gibi yılsonu ödenek tahminlerinin başlangıç ödeneklerine kıyasla daha başarılı olduğu görülmektedir. İlave olarak dönemin genelinde gelir ve başlangıç ödenekleri tahmininin düşük, yılsonu ödeneklerinin tahmininin ise yüksek yapıldığı tespit edilmiştir.

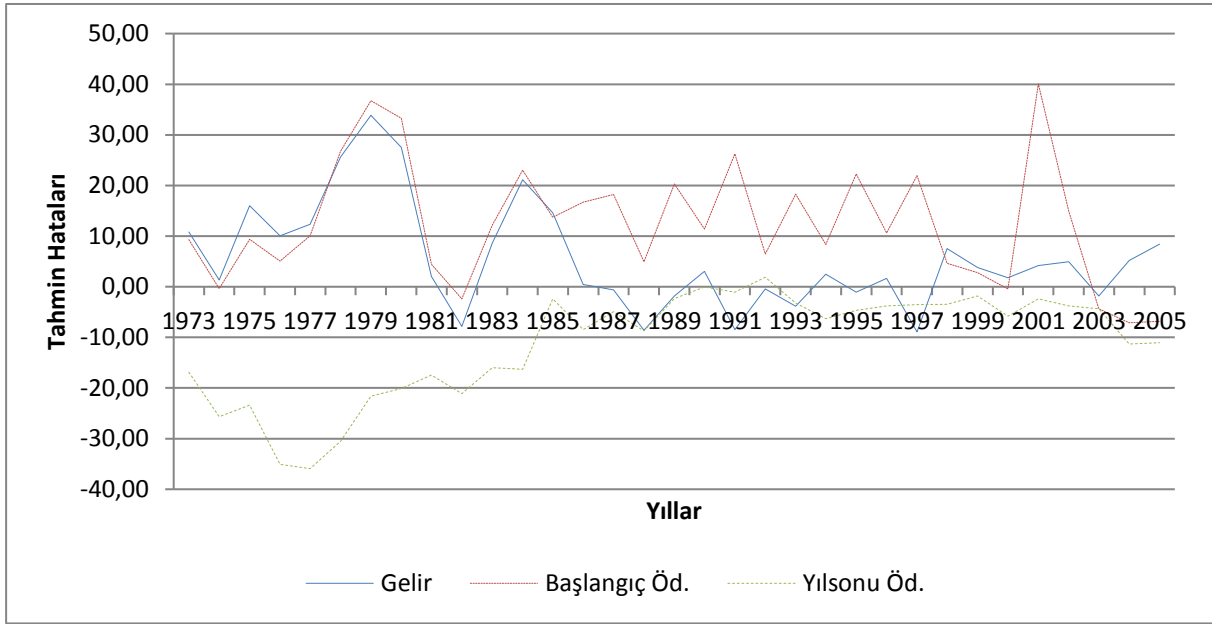
Grafik 1: 1924-1972 Yılları Arasındaki Tahmin Hataları

Bir sonraki dönem olan 1973-2005 yılları arasında ise bütçeleme sürecine uzun vadeli plânlamanın dâhil edildiği program bütçe sistemi uygulanmıştır. Sistem uygulanmaya başlandığında asıl hedef yapılacak olan harcamalara karar verilirken fayda maliyet analizlerinin dikkate alınması iken uygulamada bu sonuç elde edilememiştir. Geçmiş yıl taleplerinin belirli bir oranda artırılması ile cari yılda ödenek talep edilmesi nedeniyle program bütçeden tam olarak beklenen sonuçlar elde edilememiştir.

Ek 2'de yer alan tahmin hatalarına bakılacak olursa, söz konusu dönem için ortalama olarak gelir tahminleri için %8.20, başlangıç ödenekleri tahminlerinde % 13.74 ve yılsonu ödenek tahminlerinde ise % 11.38 oranında hata yapıldığı görülmektedir. Bu değerlere bakılacak olursa en az hatanın gelir tahminlerinde yapıldığı görülmektedir. Gider açısından ise yine beklenildiği gibi yılsonu ödenek tahmininin başlangıç ödeneklerinden daha başarılı olduğu görülmektedir. Buna ilave olarak yapılan tahminlerin gelir ve başlangıç ödenekleri tahmininin düşük, yılsonu ödenek tahminlerinin ise yüksek yapıldığı tespit edilmiştir. Dönem için hesaplanan tahmin hataları Grafik 2'de gösterilmiştir. Grafik üzerinde tahmin hatalarının yüksek ya da düşük tahminden kaynaklandığı net bir şekilde görülmektedir.

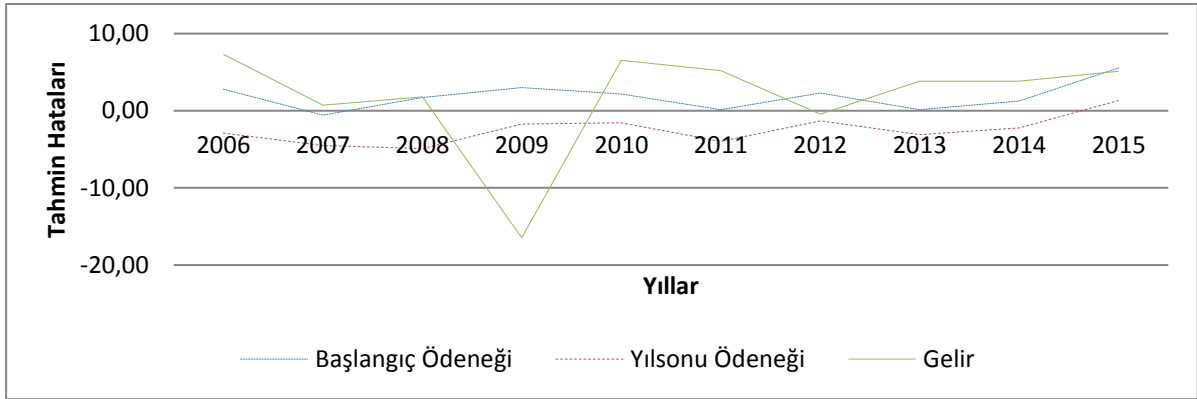
Grafik 2 1973-2005 Yılları Arasındaki Tahmin Hataları

Çalışmada ele alınan son dönemde, 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun uygulanmaya başlaması ile Stratejik Plâna Dayalı Performans Esaslı Bütçeleme Sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Kanun ile bütçeleme sistemi stratejik plânlara dayandırılmakta ve kurumların performansları ön plâna çıkarılmaktadır. Diğer dönemlere kıyasla daha kısa olmakla birlikte bu dönemde yapılan tahminlerde bir iyileşme olduğu söylenebilmektedir. Dönem için hesaplanan tahmin hataları Ek 3'de yer almaktadır.

Performans esaslı bütçeleme sisteminin uygulandığı 2006-2015 döneminde gelir tahminlerinde %6,6 oranında bir hata yapılmışken gider tahminleri gelir tahminlerine kıyasla daha başarılı bir tablo çizmiştir. Başlangıç ödenekleri tahmini için hesaplanan hata oranı %2,1 iken yılsonu ödenekleri için bu oran %3,1'dir. Önceki dönemlerde de olduğu gibi gelir tahminleri ve başlangıç ödenekleri tahminleri düşük yapılmışken, yılsonu ödenek tahminleri yüksek olarak yapılmıştır. Elde edilen tahmin hataları Grafik 3'de gösterilmiştir.

Grafik 3 2006-2015 Yılları Arasındaki Tahmin Hataları

Tahminlerin gerçekleşmelere ne derece yakın olduğunu değerlendirmeye yönelik çalışmada kullanılan bir başka yöntem ise eşitsizlik katsayılarıdır. İkinci bölümde anlatıldığı gibi üç farklı eşitsizlik katsayısı hesaplama yöntemi vardır.

Öncelikle 1924-1973 dönemi için eşitsizlik katsayıları hesaplanmış ve Tablo 1'deki sonuçlar elde edilmiştir.

Tablo 1: 1924-1972 Yılları Arası Genel Bütçe Eşitsizlik Katsayıları

	U ₁	U ₂	U ₃
Gelir	0,413	0,805	0,502
Başlangıç Ödenekleri	0,415	0,790	0,477
Yılsonu Ödenekleri	0,077	0,152	0,087

Tablodaki her üç eşitsizlik katsayısı değerlerine bakıldığında gelir ve başlangıç ödenekleri tahminlerinin başarılı olmadığını, bununla birlikte yılsonu ödenek tahminleri için hesaplanan değer 0'a yakın olması nedeniyle daha başarılı sayılabileceğini söylenebilmektedir.

Elde edilen eşitsizlik katsayılarının hataya neden olan etmenlere ayrıştırılması ile elde edilen sonuçlar Tablo 2'de gösterilmiştir. İkinci bölümde ifade edildiği gibi toplamları 1 olan ve sapma, değişim, rassal olarak adlandırılan bu üç hata nedeninden sapma ve değişimin 0 olması beklenirken, rassal nedenlerden kaynaklanan hata değerinin 1 olması beklenmektedir.

Tablo 2: 1924-1972 Döneminde Tahminde Tespit Edilen Hatanın Kaynakları

	Sapma	Değişim	Rassal
Gelir	0,002	0,005	1,011
Başlangıç Ödeneği	0,007	0,017	0,994
Yılsonu Ödeneği	0,010	0,017	0,993

Tablo-2'deki sonuçlara bakılacak olursa tahminlerdeki başarısızlığın nedeninin yanlış hesaplamalardan, değerlendirmelerden kaynaklanmadığı bununla birlikte rassal olarak adlandırılan öngörme ihtimalinin olmadığı nedenlerden kaynaklandığı söylenebilir.

Bir sonraki dönem olan 1973-2005 dönemi için hesaplanan eşitsizlik katsayıları Tablo 3'de gösterilmiştir. Önceki dönemde olduğu gibi bu dönemde de yılsonu ödenek tahminlerinin gelir tahmini ve başlangıç ödenekleri tahminine kıyasla daha başarılı olduğunu görülmektedir. Bununla birlikte U_1 ve U_2 sonuçlarına göre bir önceki döneme kıyasla daha başarılı tahminlerin yapıldığını, başka bir ifade ile zamanla yapılan tahminlerin iyileştiğini söylenebilmektedir. U_3 açısından ise başlangıç ve yılsonu ödeneklerinin tahmininde önceki döneme kıyasla başarısız olduğu görülürken gelir tahminleri açısından bir önceki döneme yakın değerler elde edilmiştir.

Tablo 3 1973-2005 Dönemi Eşitsizlik Katsayıları

	U_1	U_2	U_3
Gelir	0,128	0,259	0,498
Başlangıç Ödeneği	0,203	0,423	0,762
Yılsonu Ödeneği	0,048	0,096	0,191

1973-2005 dönemi için hesaplanan tahmin hatalarının nedenlerine bakıldığında ise bir önceki dönemde olduğu gibi hataların büyük bir kısmının rassal nedenlerden kaynaklandığını görülmektedir. Hatanın ayrıştırılması sonucunda elde edilen sonuçlar Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: 1973-2005 Döneminde Tahminde Tespit Edilen Hatanın Kaynakları

	Sapma	Değişim	Rassal
Gelir	0,011	0,016	1,014
Başlangıç Ödeneği	0,021	0,065	0,954
Yılsonu Ödeneği	0,010	0,000	1,032

Çalışmada ele alınan son dönem olan, performans esaslı bütçeleme sisteminin uygulandığı 2006-2015 dönemine ilişkin olarak hesaplanan eşitsizlik katsayıları ise Tablo 5’de gösterilmiştir. Katsayılara bakıldığında yapılan bütçe tahminlerinin daha doğru olduğu söylenebilir. Fakat bu noktada ele alınan dönemin diğer dönemlere kıyasla daha kısa olduğunun göz ardı edilmemesi gerekmektedir.

Tablo 5: 2006-2015 Dönemi Eşitsizlik Katsayıları

	U1	U2	U3
Gelir	0,029	0,056	0,263
Başlangıç Ödeneği	0,016	0,031	0,150
Yılsonu Ödeneği	0,018	0,037	0,108

Bütçe tahminlerinin başarısının değerlendirilmesinde çalışma kapsamında ele alınan son yöntem ise tahminlerin rasyonel beklentilere uygunluğunun test edilmesidir. Böyle bir testin yapılması ise ikinci bölümde açıklanan ekonometrik modelin sınanması ile mümkündür.

Zaman serilerinin ekonometrik analizlerde kullanılabilmesi için öncelikle değişkenlerin durağanlıklarının sağlanması gerekmektedir. En yalın haliyle durağanlık kavramı; bir zaman serisinde, seriye ait ortalama ve varyans gibi değerlerin sürekli bir artma ya da azalma göstermemesi olarak açıklanabilir. Başka bir açıdan sonucu yorumlayacak olursak; eğer bir seri durağansa gerçekleşen tek bir veri setinden uzun zaman serisine ait ortalama ve varyansın hesaplanabilmesi mümkün olabilecektir (Enders, 2010, s. 53-54). Zaman serilerinde nominal verilerin, durağanlık koşulunu sağlamanın zor olması nedeniyle öncelikle bütün değişkenlerin logaritmaları alınmıştır. 1923-2015 dönemi için logaritmaları alınan değişkenlere ait durağanlık sınaması test sonuçları Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Modeldeki Değişkenler İçin Durağanlık Sınaması

		ADF		KPSS	
		trendsiz	trendli	trendsiz	trendli
GELİR	lngt	0.9216	0.3284	1.1678*	0.2966*
	dlngt	0.3606	0.6965	0.5948**	0.1395***
	lngg	0.9901	0.6272	1.1666*	0.2985*

	dlngg	0.0478**	0.0920***	0.5864**	0.1350***
GİDER	lnbasl	0.8088	0.2572	1.1658*	0.2947*
	dlnbasl	0.0933***	0.1985	0.5615**	0.1369***
	lnyılıs	0.9340	0.5039	1.1670*	0.2958*
	dlnyılıs	0.2234	0.5527	0.5526**	0.1375***
	lngerc	0.9877	0.5278	1.1666*	0.2955*
	dlngerc	0.0343**	0.0810***	0.5412**	0.1367***

Not: Tabloda yer alan *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık derecesini göstermektedir.

Tablo 6’da gösterilen “gg” ve “gt”; tahsil edilen geliri ve tahmin edilen gelir tahsilâtını göstermektedir. Gider açısından ise “basl” başlangıç ödeneğini, “yıls” yılsonu ödeneğini ve “gerc” de gerçekleşen harcamayı göstermektedir. Logaritmaları alınan seriler “ln” ile fark alınan değişkenler ise “dln” ile gösterilmiştir.

Zaman serisi değişkenlerinde deterministik trend olma ihtimali göz önünde bulundurularak, yapılan geleneksel Artırılmış Dickey-Fuller (ADF) ve KPSS (Kwiatkowski-Phillips-Schmidt-Shin)durağanlık sınamalarında elde edilen sonuçlar trendin olduğu ve olmadığı iki durum için ayrı ayrı gösterilmiştir. Zira KPSS birim kök testinde amaç Sevüktekin ve Çınar’a göre gözlenen serideki deterministik trendin arındırılarak serinin durağanlaştırılmasıdır ve bu testteki durağanlık trend durağanlığı ifade etmektedir(Sevüktekin ve Çınar, 2014, s. 376). Trend durağanlık ise gerçekte durağan olan bir zaman serisinin, serinin deterministik trende sahip olması durumunda durağan dışı bir yapı sergilemesidir. Durağan dışı zaman serisini durağan hale dönüştürmek için, kullanılacak olan modele trendin bir değişken olarak eklenmesi ile gerekli analizlerin yapılması tercih edilebilir (Sevüktekin ve Çınar, 2014, s. 244).

Yukarıdaki tabloda da görüleceği gibi logaritması alınan değişkenlerin tamamı KPSS test sonuçlarına göre durağandır. Fakat değişkenlerin, trend durağan olması nedeniyle kullanılacak olan modele trend eklenmesi gerekmektedir. 8 numaralı formüle trendin eklenmesi ile çalışmada kullanılan model elde edilmiştir. Elde edilen test sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

$$A_t = \alpha_0 + t + \alpha_1 P_t + \alpha_2 A_{t-1} \quad (9)$$

Tablo 7: Genel Bütçe Gelir ve Giderleri Rasyonel Beklentiler Hipotezi Test Sonuçları

Gelir 1925-2015		α_0	t	α_1	α_2	R^2	σ
		0.2002 ***	0.0017 ***	0.6147 ***	0.3768 ***	0.9996	-0.4700
Gider 1925-2015	Başlangıç Ödeneği	α_0	t	α_1	α_2	R^2	Σ
	0.1816 ***	0.0027	0.7044 ***	0.2850 ***	0.9995	-0.3928	
Yılısonu Ödeneği	-0.1243 ***	-0.0011	0.9280 ***	0.0802 ***	0.9999	-0.4200	

Not: Tabloda yer alan ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini ifade etmektedir.

Gelir tahminlerinin rasyonelliği için kurulan modelde bütün değişkenler istatistikî olarak anlamlıdır. Değişkenler için yapılan kısıt testi sonucunda sabit terimin 0'dan; tahmine ait katsayısının 1'den ve gerçekleşmenin gecikmelisine ait katsayının ise 0'dan farklı olduğu tespit edilmiştir. Hesaplanan hata terimi ile tahmin arasındaki ilişkiyi gösteren ve σ ile ifade edilen korelasyon katsayısı ise 0 değildir. Bu hata terimlerinin yapılan tahminlerden bağımsız olma koşulunun sağlanmadığını göstermektedir. Sonuç olarak gelir tahminlerinin rasyonel beklentileri karşılamadığı tespit edilmiştir.

Gider tahminleri açısından ise başlangıç ödeneği tahminlerinde, sabit terime, tahmine ve bir önceki yıla ait gerçekleşmeye ait katsayılar anlamlı iken anlamlı olan bu katsayılar aranan değerlerden farklılık göstermektedir. Yılısonu ödenek tahminleri için de yine bütün değişkenler anlamlı olmakla birlikte aranan değerleri karşılamamaktadır.

Sonuç olarak gelir ve gider tahminlerine ilişkin olarak yapılan rasyonel beklentiler sınamasında, yapılan ödenek taleplerinin ve gelir tahminlerinin rasyonel beklentilere uygun olarak yapılmadığı tespit edilmiştir.

Sonuç

Çalışmada bütçenin bir tahmin belgesi olmasından hareketle, yapılan tahminlerin bütçe ilkelerinden doğruluk ve samimiyet ilkelerine ne derece uygun olduğu incelenmiştir. Zira bütçe

tahminleri yapılırken günümüzde stratejik plânlarla daha öncesinde ise kalkınma planları ile ilişki kurulduğundan belirlenen hedeflerin elde edilmesi, büyük ölçüde bütçelerin doğru olarak hazırlanmasıyla ilişkilidir.

Gelir bütçesinde tahmin başarısının farklı bütçeleme sistemlerinden etkilenip etkilenmediğine hakkında yapılan tahmin hatalarına bakılarak bir yorum yapılabilir. Geleneksel bütçe sisteminin uygulandığı dönemde gelir tahmininde %16,27 oranında hata yapılmışken, program bütçe sisteminin uygulandığı dönemde bu oran %8,20, performans esaslı bütçeleme sisteminin uygulandığı dönem içinse % 5,5 olarak hesaplanmıştır. Belirtilen hataların aynı uzunlukta bir dönemi kapsamadığı bilinmekle birlikte zaman içerisinde gelir tahminlerinde bir iyileşmenin olduğu söylenebilmektedir.

Tahmin hatalarına bakıldığında geleneksel bütçe sisteminin uygulandığı 1924-1972 döneminde gider açısından başlangıç ödeneklerinde yapılan hata oranı % 14,58 iken yılsonu ödenek tahmini için hesaplanan oran % 11,22'dir. Bir sonraki dönem için hesaplanan tahmin hatalarına göre bütçeleme sistemindeki değişikliğin bütçe tahminlerinde bir iyileşmeye neden olmadığı görülmektedir. Bu dönem için hesaplanan hata oranları ise başlangıç ödeneklerinde % 13,74, yılsonu ödeneklerinde ise % 11,38 olarak hesaplanmıştır. Stratejik plânlarla ilişkilendirilerek bütçe tahminin yapıldığı 2006-2015 döneminde ise gider tahminleri daha başarılı bir tablo çizmektedir. Dönem içerisinde yapılan ortalama hata değerlerine bakıldığında başlangıç ödeneklerinde % 1,8, yılsonu ödeneklerinde ise %3 oranında hata yapıldığı görülmektedir.

Dönemler için hesaplanan eşitsizlik katsayılarından hareketle ülkemizde bütçe gelir ve gider tahminlerinde zaman içerisinde bir iyileşmenin olduğu görülmektedir. Özellikle yılsonu ödenek tahminleri, tahmin hatası hesaplamalarında da olduğu gibi, gelir ve başlangıç ödeneği tahminine kıyasla beklenildiği gibi daha başarılıdır.

Bütçeleme aşamasında rasyonel beklentiler hipotezinin geçerliliğinin sınanması sonucunda ise elde edilen katsayıların beklenen değerlerde olmaması nedeniyle olumsuz sonuç elde edilmiştir.

Elde edilen sonuçlar ışığında zamanla bütçe tahminlerinde iyileşme olduğu görülsede; doğruluk ve samimiyet ilkeleri ile rasyonel beklentiler hipotezine uygun bütçe gelir ve gider tahminlerine ihtiyaç olduğu görülmektedir. İlave olarak stratejik plânlara uygun harcamaların yapılması ve yapılan harcamaları denetleyen iç ve dış denetim mekanizmalarının işlerliğinin artırılmasının daha doğru tahminlerin yapılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Ekler

Ek 1: 1924-1972 Yılları Arası Genel Bütçe Gelir ve Gider Tahmin Hataları

Yıllar	GELİR		GİDER Başlangıç Ödenekleri		GİDER Yılsonu Ödenekleri		Yıllar	GELİR		GİDER Başlangıç Ödenekleri		GİDER Yılsonu Ödenekleri	
	Tahmin Hatası (TH)	TH	Tahmin Hatası (TH)	TH	Tahmin Hatası (TH)	TH		Tahmin Hatası (TH)	TH	Tahmin Hatası (TH)	TH	Tahmin Hatası (TH)	TH
1924	6,65	6,65	-6,72	6,72	-43,13	43,13	1949	24,54	24,54	14,29	14,29	-4,29	4,29
1925	10,37	10,37	9,10	9,10	-39,06	39,06	1950	9,35	9,35	0,54	0,54	-8,43	8,43
1926	-5,49	5,49	-10,24	10,24	-36,11	36,11	1951	20,12	20,12	2,86	2,86	-15,36	15,36
1927	4,47	4,47	2,35	2,35	-21,41	21,41	1952	32,36	32,36	23,97	23,97	-17,78	17,78
1928	6,54	6,54	-3,18	3,18	-15,91	15,91	1953	16,14	16,14	9,63	9,63	-19,08	19,08
1929	1,69	1,69	-3,59	3,59	-9,64	9,64	1954	7,30	7,30	13,24	13,24	-14,50	14,50
1930	-2,39	2,39	-5,97	5,97	-15,61	15,61	1955	15,19	15,19	13,36	13,36	-14,20	14,20
1931	-0,59	0,59	10,10	10,10	-9,28	9,28	1956	2,07	2,07	7,06	7,06	-12,01	12,01
1932	21,09	21,09	20,21	20,21	-7,86	7,86	1957	1,31	1,31	5,86	5,86	-11,25	11,25
1933	14,28	14,28	17,01	17,01	-5,46	5,46	1958	9,26	9,26	12,02	12,02	-8,89	8,89
1934	23,67	23,67	19,55	19,55	-9,24	9,24	1959	9,00	9,00	13,50	13,50	-8,41	8,41
1935	26,91	26,91	24,84	24,84	-7,49	7,49	1960	-1,99	1,99	3,25	3,25	-7,64	7,64
1936	21,42	21,42	19,96	19,96	-5,31	5,31	1961	22,29	22,29	25,34	25,34	-7,41	7,41
1937	27,15	27,15	25,64	25,64	-3,76	3,76	1962	-9,21	9,21	-8,08	8,08	-16,57	16,57
1938	24,08	24,08	20,57	20,57	-4,71	4,71	1963	-0,82	0,82	-0,87	0,87	-10,51	10,51

1939	32,74	32,74	33,81	33,81	-2,33	2,33	1964	-0,74	0,74	2,58	2,58	-10,76	10,76
1940	51,38	51,38	50,88	50,88	-2,43	2,43	1965	-0,53	0,53	2,87	2,87	-11,75	11,75
1941	52,51	52,51	47,18	47,18	-2,90	2,90	1966	5,42	5,42	5,16	5,16	-7,45	7,45
1942	59,92	59,92	57,07	57,07	-3,27	3,27	1967	12,26	12,26	9,44	9,44	-7,52	7,52
1943	53,13	53,13	53,07	53,07	-4,16	4,16	1968	2,02	2,02	1,01	1,01	-13,50	13,50
1944	16,47	16,47	12,05	12,05	-6,61	6,61	1969	-1,62	1,62	0,91	0,91	-11,70	11,70
1945	18,99	18,99	0,27	0,27	-7,31	7,31	1970	16,33	16,33	13,91	13,91	-9,47	9,47
1946	15,67	15,67	3,29	3,29	-8,28	8,28	1971	12,61	12,61	22,05	22,05	-5,62	5,62
1947	37,15	37,15	27,75	27,75	-5,03	5,03	1972	4,54	4,54	5,24	5,24	-15,28	15,28
1948	25,36	25,36	12,83	12,83	-4,19	4,19	Ortalama	15,31	16,27	13,00	14,58	-11,22	11,22

Kaynak: T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1992 'den alınan verilerden derlenmiştir.

Ek 2: 1973-2005 Yılları Arası Genel Bütçe Gelir ve Gider Tahmin Hataları

Yıllar	GELİR		GİDER Başlangıç Ödenekleri		GİDER Yılsonu Ödenekleri	
	Tahmin Hatası (TH)	TH	Tahmin Hatası (TH)	TH	Tahmin Hatası (TH)	TH
1973	10,80	10,80	9,33	9,33	-16,86	16,86
1974	1,32	1,32	-0,35	0,35	-25,67	25,67
1975	15,99	15,99	9,36	9,36	-23,41	23,41
1976	10,05	10,05	5,08	5,08	-35,07	35,07
1977	12,31	12,31	10,06	10,06	-35,93	35,93
1978	25,63	25,63	26,72	26,72	-30,55	30,55
1979	33,86	33,86	36,72	36,72	-21,60	21,60
1980	27,49	27,49	33,26	33,26	-20,12	20,12
1981	2,03	2,03	4,44	4,44	-17,45	17,45
1982	-7,83	7,83	-2,37	2,37	-21,14	21,14
1983	8,58	8,58	12,15	12,15	-16,01	16,01
1984	21,15	21,15	23,04	23,04	-16,33	16,33
1985	14,63	14,63	13,72	13,72	-2,39	2,39
1986	0,45	0,45	16,67	16,67	-8,44	8,44
1987	-0,61	0,61	18,24	18,24	-4,94	4,94
1988	-8,57	8,57	4,97	4,97	-8,69	8,69
1989	-1,81	1,81	20,31	20,31	-2,34	2,34
1990	3,05	3,05	11,41	11,41	-0,08	0,08
1991	-8,49	8,49	26,26	26,26	-1,09	1,09
1992	-0,42	0,42	6,49	6,49	1,87	1,87
1993	-3,86	3,86	18,28	18,28	-3,19	3,19
1994	2,49	2,49	8,38	8,38	-6,32	6,32
1995	-1,10	1,10	22,29	22,29	-4,70	4,70
1996	1,67	1,67	10,60	10,60	-3,80	3,80
1997	-8,92	8,92	21,96	21,96	-3,51	3,51
1998	7,53	7,53	4,64	4,64	-3,50	3,50
1999	3,79	3,79	2,79	2,79	-1,86	1,86
2000	1,76	1,76	-0,44	0,44	-5,83	5,83
2001	4,19	4,19	40,06	40,06	-2,42	2,42
2002	4,94	4,94	14,90	14,90	-3,78	3,78
2003	-1,82	1,82	-4,33	4,33	-4,35	4,35
2004	5,17	5,17	-7,13	7,13	-11,31	11,31
2005	8,42	8,42	-6,81	6,81	-11,04	11,04
Ortalama	5,57	8,20	12,45	13,74	-11,27	11,38

Kaynak: T.C. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü, 1992 ve Muhasebat Genel Müdürlüğü'nden alınan verilerden derlenmiştir.

Ek 3: 2006-2015 Yılları Arası Genel Bütçe Gelir ve Gider Tahmin Hataları

Yıllar	GELİR		GİDER Başlangıç Ödeneği		GİDER Yılsonu Ödeneği	
	Tahmin Hatası (TH)	TH	Tahmin Hatası (TH)	TH	Tahmin Hatası (TH)	TH
2006	7,32	7,32	2,81	2,81	-2,90	2,90
2007	0,73	0,73	-0,57	0,57	-4,50	4,50
2008	1,78	1,78	1,70	1,70	-4,91	4,91
2009	-16,46	16,46	3,01	3,01	-1,71	1,71
2010	6,55	6,55	2,18	2,18	-1,57	1,57
2011	5,20	5,20	0,13	0,13	-3,97	3,97
2012	-0,45	0,45	2,30	2,30	-1,30	1,30
2013	3,84	3,84	0,14	0,14	-3,12	3,12
2014	3,84	3,84	1,28	1,28	-2,23	2,23
2015	5,12	5,12	5,54	5,54	1,33	1,33
Ortalama	1,75	5,13	1,85	1,97	-2,49	2,75

Kaynak: Muhasebat Genel Müdürlüğü, Bütçe İstatistikleri'nden alınan verilerinden derlenmiştir.

Kaynakça

- Allan, C. M. (1965). Fiscal Marksmanship, 1951-63. *Oxford Economic Papers*, 317-327.
- Asher, M. G. (1978). Accuracy of Budgetary Forecast of Central Government, 1967-68 to 1975-76. *Economic and Political Weekly*, 423-432.
- Auld, D. A. (1970). Fiscal Marksmanship in Canada. *The Canadian Journal of Economics*, 507-511.
- Bağdigen, M. (2002). How Accurate is Revenue Forecasting in Turkey? An Empirical Analysis. *Yapı Kredi Economic Review*, Vol. 13, No. 2, 29-37.
- Bağdigen, M. (2005). An Empirical Analysis of Accurate Budget Forecasting in Turkey. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 6(2), 190-201.
- Bhattacharya, B. B., & Kumari, A. (1988). Budget Forecast of Central Government Revenue and Expenditure: A Test of Rational Expectation. *Economic and Political Weekly*, Vol.23, No.26, 1323-1327.
- Chakraborty, L. S., & Sinha, D. (2008). Budgetary Forecasting in India: Partitioning Errors and Testing for Rational Expectations. *Munich Personal RePEc Archive (MPRA) Working Paper No. 7538*.
- Coşkun, G. (2000). *Devlet Bütçesi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Davis, J. (1980). Fiscal Marksmanship in the United Kingdom, 1951-78. *The Manchester School*, 187-202.
- Edizdoğan, N. (1989). *Kamu Bütçesi*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- Edizdoğan, N., & Çetinkaya, Ö. (2010). *Kamu Bütçesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Enders, W. (2010). *Applied Econometric Time Series*. Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons Inc.
- Froyen, R. T. (2008). *Macroeconomics Theories and Policies (Ninth Edition)*. Pearson International Edition.
- Günlük Şenesen, G. (2000). Bütçe Başlangıç Ödeneklerinin Başarımının Değerlendirilmesinde Nicel Yaklaşımlar. *15. Türkiye Maliye Sempozyumu*, 345-376.

- Gürsoy, B. (1980). *Kamusal Maliye*. Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:436.
- Lovell, M. C. (1986). Tests of The Rational Expectations Hypothesis. *The American Economic Review*, Vol. 76, No. 1, 110-124.
- Morrison, R. (1986). Fiscal Marksmanshipin the United States: 1950-83. *Manchester School of Economic and Social Studies*, 322-333.
- Muth, J. F. (1961). Rational Expectations and the Theory of Price Movemants. *Econometrica*, Vol. 29, No. 3, 315-335.
- Rodgers, R., & Joyce, P. (1996). The Effect of Underforecasting on The Accuracy of Revenue Forecast by State Governments. *Public Administration Review*, Vol. 56, No. 1, 48-56.
- Sevüktekin, M., & Çınar, M. (2014). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. Bursa: Dora Basım Yayın.
- Theil, H. (1965). *Economic Forecasts and Policy*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Theil, H. (1971). *Applied Economic Forecasting*. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
- Yılmaz, H. H. (2003). Konsolide Bütçe Gelir ve Gider Tahminlerinin Gerçekleşmelere Göre Güvenilirlik Düzeyi.
- Zakaria, M., & Ali, S. (2010). Fiscal Marksmanship in Pakistan. *The Lahore Journal of Economics*, Vol. 15, No. 2, 113-133.

Sekreterlerin Yıldırımaya Maruz Kalma Düzeyleri: Bir Üniversite Hastanesi Örneği

Ebru BÜYÜKAYDIN*

Gülcan ŞANTAŞ**

Sıdıka KAYA***

Geliş Tarihi (Received): 05.04.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 17.08.2017

Öz

Bu çalışmanın amacı, bir üniversite hastanesinde görev yapan sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeylerini belirlemek ve yıldırımaya maruz kalma düzeylerinin çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır. Çalışmada veri toplama aracı olarak “LIPT (Leymann Inventory of Psychological Terrorization) Ölçeği” kullanılmıştır. Verilerin analizinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi, tek yönlü varyans analizi (ANOVA), Tukey testi, Kruskal Wallis varyans analizi ve çoklu doğrusal regresyon analizinden yararlanılmıştır. Çalışma sonucunda, hastanede çalışan sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeyleri ($4,52\pm 0,60$) genel olarak düşük düzeyde bulunmuştur. Sekreterlerin iletişim kurma olanağını hedef almaya yönelik davranışlara maruz kalma düzeylerinin ($4,21\pm 0,81$) en yüksek ve doğrudan sağlığını etkileyen davranışlara maruz kalma düzeylerinin ($4,86\pm 0,32$) en düşük olduğu tespit edilmiştir. Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, sosyal hayatı hedef almaya yönelik davranışlar boyutu dışındaki diğer 5 modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($F=1.929$; $p<0.005$). Analiz sonucunda, lisans eğitim düzeyinde olanların lise eğitim düzeyine göre, bekârların evlilere göre ve poliklinik ve kliniklerde çalışanların diğer birimlerde çalışanlara göre yıldırımaya maruz kalma düzeyleri daha düşük bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Sekreter, Yıldırma, Üniversite, Hastane, Sağlık Sektörü*

* Hacettepe Üniversitesi, Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü, buyukaydin2@gmail.com

** Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, gulcansantas@gmail.com

*** Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü, sdikaya@hacettepe.edu.tr

Mobbing Exposure Levels of Secretaries: A University Hospital Example

Abstract

The aim of this study is to determine the mobbing exposure levels of secretaries working in a university hospital and to determine whether their exposure to mobbing vary according to various demographic characteristics. "The Leymann Inventory of Psychological Terrorization Scale" was used as the data collection tool in the study. Data were analyzed using descriptive statistical methods, significance test of difference between two means, one way analysis of variance (ANOVA), Tukey test, Kruskal Wallis variance analysis and multiple linear regression analysis. As a result of the study, mobbing exposure levels of secretaries working at the hospital was generally low (4.52 ± 0.60). It has been found that mobbing exposure of secretaries in terms of behaviors towards targeting communication were at the highest level (4.21 ± 0.81) and mobbing exposure which affect direct health of the secretaries was found at the lowest level (4.86 ± 0.32). As a result of multiple linear regression analysis, it was found that 5 other models were statistically significant ($F = 1.929, p < 0.005$). As a result of the analysis, mobbing exposure level was found to be lower in secretaries who were in undergraduate level of education according to high school education, single according to married, and secretaries working in outpatient clinics and clinics according to other units.

Keywords: Secretary, Mobbing, University, Hospital, Health Sector

Giriş

Sağlık hizmetlerinin bir ekip işi olduğu ve her bir paydaşın hizmet sunumunda önemli olduğu düşünüldüğünde, sekreterlerin rol ve görevlerinin de önemi anlaşılmaktadır. Hastanede çalışan sekreterler, teşhis tedavi, hastanın izlenmesi, gerekli malzeme temini gibi konularda yazışmalar, dosyalama ve arşivleme gibi hizmetleri sunmaktadırlar (Tengilimoğlu ve Köksal, 2013, s. 35). Sekreterlik hizmetleri, genellikle hasta ve hasta yakınının sağlık kurumu ile iletişim kurduğu ilk hizmet alanıdır (Baran, Zincirkıran, & Tiftik, 2010, s. 1). Sekreterler, hasta, hekim ve diğer sağlık çalışanları arasında iletişimde çoğunlukla köprü görevi görmektedir (Çakıroğlu ve Tengilimoğlu, 2014, s. 168).

Sekreterler, hizmet sunarken değer, saygı ve takdir görmeyi beklemektedirler. Ancak bu beklentiler gerçekleşmediğinde ve üstelik yönetim ve çalışma arkadaşları tarafından yıldırma maruz bırakıldıklarında, bu durum sunacakları hizmetin kalitesini ve hastayla kurdukları iletişimin niteliğini de etkileyebilir. Hastanelerde çalışan sekreterlerin çalışma ortamında yaşadıkları sorunlara değinen çalışma sayısı oldukça sınırlıdır. Üniversite hastanesinde görev yapan sekreterlerin yıldırma maruz kalma düzeylerinin ele alındığı bu çalışma ile alana katkı sağlanması hedeflenmektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

Yıldırma, kişi ve grupların belirli bir kişiye yönelik sistematik bir şekilde düşmanca ve etik olmayan şekilde davranması olarak tanımlanmaktadır. Bu düşmanca eylemlerin yıldırma olabilmesi için en az 6 aylık süre ile gerçekleşmesi gerekmekte ve psişik, psikosomatik ve sosyal mutsuzluk gibi sonuçlarının olması beklenmektedir (Leymann, 1990, s. 120).

Haksız suçlamalar, küçük düşürmeler, genel tacizler ve duygusal eziyetler, yıldırma kapsamında değerlendirilebilecek kötü niyetli eylemlerdir (Davenport, Swartz, & Elliot, 2003, p. 22). Acımasız, zalim veya kötü niyetli girişimlerle tekrarlanan bu davranışlar, çalışanları küçük düşürmektedir (Takaki et al. 2010, p. 74). Genel olarak yıldırmanın kötü yönetim, stresli iş ortamı, monoton çalışma, yöneticinin yıldırmaı görmezden gelmesi gibi örgütsel sebepleri bulunmaktadır (Davenport, Swartz, & Elliot, 2003, p. 47).

Yıldırma ile ilgili rolleri oynayan üç grup insan bulunmaktadır: Yıldırma davranışını uygulayanlar, yıldırma mağdurları ve yıldırma izleyicileri (Tınaz, 2006, s. 57). İzleyiciler yıldırma eylemlerine doğrudan müdahalede bulunmayıp, genellikle örgüt içindeki gerilim

karşısında sessiz kalırlar. Ancak, eylemler karşısındaki tepkisizlik, en az yıldırma uygulamak kadar sorunlu bir tutum olarak değerlendirilmektedir (Çarıkçı ve Yavuz, 2009, s. 49).

Sağlık sektöründe yıldırmanın diğer hizmet sektörleriyle karşılaştırıldığında 16 kat daha fazla olduğu tespit edilmiştir (Kingma, 2001, p. 129). Yapılan çalışmalar sağlık çalışanları içinde hemşirelerin daha fazla yıldırma uğradığını ortaya koymaktadır (Somani, Karmaliani, Farlane, Asad, & Hirani, 2015, p. 235; Öztürk, Sökmen, Yılmaz, & Cilingir, 2008, s. 438; Hegney, Plank, & Parker, 2003, p. 262). Hemşireler daha çok fiziksel şiddete maruz kalırken, idari personel daha çok sözel şiddete maruz kalmaktadır (Ferrinho, 2003, p. 6). Sağlık sektöründe yıldırma kaynağının genellikle hasta olduğu düşünülmektedir, ancak üst düzey yöneticiler ve meslektaşlar da yıldırma sebepleri olabilmektedir (Okanlı, Karakaş, & Özkan, 2011, s. 608; Beech ve Leather, 2006, p. 28).

Sağlık kurumlarındaki sert çalışma koşulları, vardiyalı çalışma, yetersiz ücretler ve mesleki ilerlemedeki adaletsizlikler yıldırma tetikleyebilmektedir (Davenport, Swartz, & Elliot, 2003). Sağlık hizmetlerinde kalitenin ve üretim çıktısının diğer sektörlerle göre daha belirsiz olması ve üstlerin astları üzerinde daha fazla yaptırım gücüne sahip olması da yıldırma davranışının daha fazla görülmesine sebep olmaktadır (Hubert ve Veldhoven, 2001, p. 422-423). Hastanelerde özellikle kliniklerde amir otoritesi belirgindir (Polat ve Pakiş, 2012, s. 213) ve örgüt içinde yaşanan çatışmalarda, yönetim direkt çatışma içinde yer alması sebebiyle bu durum yıldırma sebebi olabilmektedir (Dikmetaş, Top, & Ergin, 201, s. 3).

Yıldırma mağdurları hem duygusal hem de fiziksel olarak yıpranmaktadır (Duffy ve Sperry, 2007, p. 399; Hecker, 2007, p. 440). Bu kişiler genellikle örgütte izole olarak yaşamakta ve her an işten ayrılmaya hazır beklemektedirler (Leymann, 1990, p. 119-120). İşten atılma tehdidiyle de yaşayan mağdurlar, bu sebeple endişe, depresyon, uykusuzluk gibi ciddi sağlık sorunları yaşayabilmektedir (Quine, 1999, p. 231). Yıldırma maruz kalan çalışanların daha fazla hastalık izni aldığı ve motivasyonlarının daha düşük olduğu gözlenmektedir. Bu durum da örgütlerde üretkenlik azalmasına sebep olmaktadır.

2. Araştırma

2.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, bir üniversite hastanesinde görev yapan sekreterlerin yıldırma maruz kalma düzeylerini belirlemek ve yıldırma maruz kalma düzeylerinin çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymaktır.

2.2. Araştırmanın Kapsamı

Araştırmanın evreni, Türkiye'nin başkenti olan Ankara'da bulunan bir üniversiteye ait üç hastanenin polikliniklerinde ve kliniklerinde sekreter olarak çalışan kişileri kapsamaktadır. Hasta ve yakınlarıyla yüz yüze iletişim, otoriteler arası etkileşim ve multidisipliner çalışma sistemi gibi nedenlerle sekreterlerin aynı çalışma koşullarına sahip olmadığı düşünülerek yönetici sekreterleri, arşiv sekreterleri, satın alma ve bilgi işlem birimlerinde çalışan sekreterler kapsam dışı bırakılmıştır. Toplamda 201 sekreterden 160 kullanılabilir anket (%80) elde edilmiştir. Veri toplama süreci 1 Aralık 2014 - 31 Aralık 2014 tarihleri arasında anketler sekreterlere dağıtılarak belirli bir süre sonra toplanmıştır. Bütün katılımcıların aydınlatılmış onamı alınmıştır. Araştırma, çalışmanın gerçekleştirildiği üniversitenin etik komisyonu tarafından onaylanmıştır.

2.3. Veri Toplama Araçları

Çalışmada veri toplama aracı olarak bir ölçek ve çalışanların sosyo-demografik özelliklerinden oluşan bir anket formu kullanılmıştır. Anketin ilk bölümünde sekreterlerin yıldırma düzeyini belirlemek için “*LIPT (Leymann Inventory of Psychological Terrorization Ölçeği)*” kullanılmıştır (Leymann, 1990). Alanyazın incelendiğinde, yıldırma davranışlarını ölçmeye yönelik pek çok çalışmada bu ölçeğin kullanıldığı görülmektedir (Köse ve Uysal, 2010; Tengilimoğlu ve Mansur, 2009; İbicioğlu et al. 2009, Çöl, 2008).

Ölçekte yer alan 45 ifadeden sadece herhangi birinde yıldırmaya maruz kalma durumunun saptanması durumunda, çalışan yıldırma mağduru olarak kabul edilmektedir. Ölçek; iletişim kurma olanağını etkilemeye yönelik davranışlar, sosyal ilişkilere saldırılar, itibara saldırılar, mesleki durumu etkileyen saldırılar ve doğrudan sağlığı etkileyen saldırılar boyutlarından oluşmaktadır.

Öncelikle, araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliği hesaplanmış ve ölçeğin genel Cronbach's Alpha değeri 0,96 bulunmuştur. Çöl (2008) tarafından sağlık çalışanları üzerinde yapılan bir çalışmada aynı ölçek kullanılmış ve Cronbach's Alpha değeri 0,85 olarak bulunmuştur. Kamu personeli üzerinde yapılan bir başka çalışmada aynı ölçeğin Cronbach's Alpha değeri 0,95 olarak tespit edilmiştir (Köse ve Uysal, 2010). Bu çalışmada boyutlar bazında güvenilirlik değerlendirildiğinde, Cronbach's Alpha değerleri 0,60-0,93 arasında değişmektedir (Tablo 2).

Yıldırma ile ilgili ifadeler, “her gün, haftada en az birkaç kez, ayda birkaç kez, yılda birkaç kez ve hiçbir zaman” şeklindeki beş seçenek ile değerlendirilmektedir (Her gün=1, Hiçbir zaman=5). Cevapların 1'e yaklaşması sekreterlerin her gün yıldırmaya maruz

kaldıklarını gösterirken, cevapların 5'e yaklaşması hiç yıldırmanın olmadığını belirtmektedir. Sekreterlerden anket formundaki ifadelere cevap verirken, "altı ay süreklilik gösterecek şekilde" ne sıklıkta maruz kaldıklarını düşünmeleri istenmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Anketten elde edilen verilerin analizinde SPSS 20.0 paket programından yararlanılarak; tanımlayıcı istatistiksel yöntemler, iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi, ikiden fazla bağımsız grubun ortalamalarını karşılaştırmak için tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ve tek yönlü varyans analizinde farklılığın hangi gruptan kaynaklandığının belirlenmesi amacıyla Tukey testi; ikiden fazla grupta parametrik koşulların sağlanmadığı durumlarda (bazı gruplara düşen gözlem sayısının 30'un altında olması) Kruskal Wallis Varyans Analizi yöntemi ve tek değişkenli analizlerde istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilen değişkenlerin yıldırma maruz kalma üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla yürütülen çoklu doğrusal regresyon analizi kullanılmıştır.

2.5. Araştırma Bulguları

Araştırmaya katılan sekreterlerin 87,5'i kadın, %50,3'ü 32 yaş ve altında, %53,8'i ön lisans mezunu ve %68,1'i evlidir. Katılımcıların %57'si poliklinikte çalışmakta, %43,9'u 10 yıldan daha fazla toplam çalışma süresine sahip ve %39,8'i 5 yıldan daha az süredir aynı çalışma biriminde çalışmaktadır (Tablo 1).

Tablo: 1
Sekreterlere İlişkin Tanımlayıcı Özellikler (n=160)

Değişkenler	Sayı	Yüzde
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	140	87,5
Erkek	20	12,5
<i>Yaş (Yıl)</i>		
≤ 32	80	50,3
≥ 33	79	49,7
<i>Eğitim Durumu</i>		

Lise ve Dengi	15	9,4
Ön Lisans	86	53,8
Lisans ve Lisansüstü	59	36,8
Medeni Durum		
Bekâr	51	31,9
Evli	109	68,1
Çalışılan Birim		
Poliklinik	90	57,0
Klinik	39	24,6
Biyokimya ve Radyoloji Laboratuvarı	29	18,4
Toplam Çalışma Süresi (Yıl)		
<5	45	28,7
5-10	43	27,4
>10	69	43,9
Birimde Çalışma Süresi (Yıl)		
<5	62	39,8
5-10	42	26,9
>10	52	33,3
TOPLAM	160	100,0

Çalışmada kullanılan ölçeğin boyutları dikkate alınarak hesaplanan ortalama ve standart sapmaları Tablo 2'de görülmektedir. Hastanede çalışan sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeyleri genel olarak düşük düzeydedir ($4,52\pm 0,60$). Sekreterlerin iletişim kurma olanağını hedef almaya yönelik davranışlara maruz kalma düzeylerinin ($4,21\pm 0,81$) en yüksek ve doğrudan sağlığını etkileyen davranışlara maruz kalma düzeylerinin ($4,86\pm 0,32$) en düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo: 2

Yıldırma Ölçeğinin Boyutlara Göre Ortalamaları ve Cronbach's Alpha Değerleri

Ölçek Boyutları	İfade Sayısı	Ort. ± S.S.	Cronbach's Alpha
İletişim Kurma Olanağını Hedef Almaya Yönelik Davranışlar	11	4,21±0,81	0,90
Sosyal Hayatı Hedef Almaya Yönelik Davranışlar	5	4,62±0,63	0,76
İtibarını ve Saygınlığını Hedef Almaya Yönelik Davranışlar	15	4,62±0,63	0,93
Mesleki Durumunu Hedef Almaya Yönelik Davranışlar	9	4,48±0,78	0,90
Doğrudan Sağlığı Etkileyen Davranışlar	5	4,86±0,32	0,60
Toplam	45	4,52±0,60	0,96

* Ort: Aritmetik Ortalama, S.S: Standart Sapma

Sekreterlerin cinsiyete ve yaşa göre yıldırımaya maruz kalma düzeylerine ilişkin boyutların ortalamaları, iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi ile test edilmiş; cinsiyet ve yaşın istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturmadığı tespit edilmiştir ($p>0,05$). Katılımcıların yıldırımaya maruz kalma düzeyleri boyutlarına ilişkin ortalamaları toplam çalışma süresi ve çalışılan birimde çalışma süresine göre ANOVA testi ile karşılaştırılmış; her iki değişkene göre de sekreterlerin yıldırma düzeylerinin anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>0,05$) (Tablo 3).

Eğitim durumuna göre yıldırma boyutları Kruskal Wallis Varyans Analizi ile incelendiğinde, eğitimin istatistiksel olarak anlamlı farklılık oluşturduğu tespit edilmiştir. Sosyal hayatı hedef almaya yönelik davranışlar boyutunda, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip sekreterlerin ($4,52\pm 0,70$) yıldırımaya maruz kalma düzeylerinin lise ($4,57\pm 0,71$) ve ön lisans düzeyinde ($4,70\pm 0,54$) eğitime sahip sekreterlerden daha yüksek olduğu belirlenmiştir ($\chi^2=7,150$; $p=0,028$) (Tablo 3).

Medeni duruma göre yıldırımaya maruz kalma düzeyinde farklılık olup olmadığı iki ortalama arasındaki farkın önemlilik testi ile test edilmiş; bekâr ve evli sekreterlerde yıldırımaya maruz kalma düzeyinin farklı olduğu saptanmıştır. Mesleki durumunu hedef almaya yönelik davranışlar boyutunda, bekâr sekreterlerin ($4,27\pm 0,95$) evli sekreterlere göre ($4,57\pm 0,68$) yıldırımaya daha fazla maruz kaldıkları belirlenmiştir ($t=-2,248$; $p=0,026$). Doğrudan sağlığı etkileyen davranışlar boyutunda da, bekâr sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma puan ortalamalarının ($4,77\pm 0,42$) evli sekreterlerden ($4,89\pm 0,26$) daha yüksek olduğu saptanmıştır ($t=-2,154$; $p=0,033$) (Tablo 3).

Tablo: 3

Sekreterlerin Çeşitli Değişkenlere Göre Yıldırma Boyutlarına Maruz Kalma Düzeyleri

Değişkenler	İletişim Kurma Olanasını Hedef Almaya Yönelik Davranışlar Ort. \pm S.S.	Sosyal Hayatı Hedef Almaya Yönelik Davranışlar Ort. \pm S.S.	İtibarını ve Saygınlığını Hedef Almaya Yönelik Davranışlar Ort. \pm S.S.	Mesleki Durumunu Hedef Almaya Yönelik Davranışlar Ort. \pm S.S.	Doğrudan Sağlığı Etkileyen Davranışlar Ort. \pm S.S.
Cinsiyet					
Kadın	4,19 \pm 0,82	4,59 \pm 0,65	4,60 \pm 0,66	4,45 \pm 0,81	4,85 \pm 0,33
Erkek	4,59 \pm 0,73	4,84 \pm 0,27	4,71 \pm 0,38	4,66 \pm 0,51	4,89 \pm 0,28
	$t=-0,962$; $p=0,337$	$t=-1,677$; $p=0,096$	$t=-0,707$; $p=0,481$	$t=-1,091$; $p=0,277$	$t=-0,471$; $p=0,638$
Yaş					
≤ 32	4,21 \pm 0,85	4,63 \pm 0,64	4,62 \pm 0,62	4,38 \pm 0,83	4,83 \pm 0,33
≥ 33	4,20 \pm 0,78	4,61 \pm 0,61	4,61 \pm 0,64	4,57 \pm 0,73	4,88 \pm 0,32
	$t=0,015$; $p=0,988$	$t=0,200$; $p=0,842$	$t=0,047$; $p=0,962$	$t=-1,502$; $p=0,135$	$t=-0,832$; $p=0,407$
Eğitim Durumu					
Lise ve dengi (1)	4,08 \pm 0,80	4,57 \pm 0,71	4,59 \pm 0,53	4,56 \pm 0,70	4,81 \pm 0,35
Ön lisans (2)	4,33 \pm 0,74	4,70 \pm 0,54	4,69 \pm 0,51	4,54 \pm 0,75	4,85 \pm 0,36

Lisans ve Lisansüstü (3)	4,06 ± 0,88	4,52 ± 0,70	4,52 ± 0,79	4,37 ± 0,86	4,87 ± 0,27
	$\chi^2=4,490;p=0,106$	$\chi^2=7,150;p=0,028$ 1-3; p=0,023	$\chi^2=4,280;p=0,118$	$\chi^2=2,541;p=0,281$	$\chi^2=0,758;p=0,684$
Medeni Durum					
Bekâr	4,08 ± ,89	4,49 ± 0,82	4,49 ± 0,86	4,27 ± 0,95	4,77 ± 0,42
Evli	4,27 ± 0,76	4,68 ± 0,49	4,68 ± 0,48	4,57 ± 0,68	4,89 ± 0,26
	t=-1,406;p=0,162	t=-1,794;p=0,075	t=-1,686; p=0,094	t=-2,248;p=0,026	t=-2,154;p=0,033
Çalışılan Birim					
Poliklinik (1)	4,07 ± 0,82	4,63 ± 0,54	4,53 ± 0,68	4,37 ± 0,85	4,80 ± 0,39
Klinik (2)	4,25 ± 0,90	4,46 ± 0,86	4,62 ± 0,70	4,43 ± 0,83	4,88 ± 0,24
Biyokimya ve Radyoloji (3)	4,55 ± 0,51	4,77 ± 0,44	4,86 ± 0,22	4,84 ± 0,30	4,97 ± 0,08
	F=4,081; p=0,019 1-3; p=0,015	F=2,156; p=0,119	F=3,001; p=0,053	F=4,138; p=0,018 1-3; p=0,014	F=3,374; p=0,037 1-3; p=0,035
Toplam Çalışma Süresi (Yıl)					
<5	4,21 ± 0,82	4,68 ± 0,49	4,63 ± 0,57	4,38 ± 0,85	4,78 ± 0,39
5-10	4,17 ± 0,91	4,56 ± 0,73	4,64 ± 0,64	4,51 ± 0,71	4,91 ± 0,24
>10	4,20 ± 0,75	4,60 ± 0,63	4,58 ± 0,68	4,51 ± 0,81	4,86 ± 0,33
	F=0,033; p=0,968	F=0,422; p=0,656	F=0,174; p=0,841	F=0,459;p=0,633	F=1,877; p=0,156
Birimde Çalışma Süresi (Yıl)					
<5	4,20 ± ,85	4,60 ± 0,55	4,62 ± 0,58	4,40 ± 0,78	4,84 ± 0,33
5-10	4,24 ± 0,85	4,58 ± 0,82	4,64 ± 0,64	4,48 ± 0,84	4,86 ± 0,37
>10	4,14 ± 0,74	4,65 ± 0,53	4,56 ± 0,71	4,53 ± 0,77	4,87 ± 0,29
	F=0,179; p=0,836	F=0,197; p=0,822	F=0,217; p=0,805	F=0,419; p=0,658	F=0,127; p=0,881

* **Ort: Aritmetik Ortalama, S.S: Standart Sapma**

Sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeyleri alt boyutlarına ilişkin ortalamalarını çalışılan birime göre karşılaştıran ANOVA testi sonuçları incelendiğinde, iletişim kurma olanağını hedef almaya yönelik davranışlar (F=4,081; p=0,019), mesleki durumunu hedef almaya yönelik davranışlar (F=4,138; p=0,018) ve doğrudan sağlığı etkileyen davranışlar (F=3,374; p=0,037) boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Farklılığın hangi gruplardan kaynaklandığını tespit etmek amacıyla yürütülen Tukey testi sonuçlarına göre, poliklinik sekreterleri, özellikle biyokimya ve radyoloji laboratuvarlarında çalışan sekreterlere göre, daha yüksek düzeyde yıldırımaya maruz kalmaktadır (Tablo 3).

Tablo 4'te sekreterlerin tek değişkenli analizlerde istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaştığı tespit edilen eğitim, medeni durum ve çalışılan birimin yıldırımaya maruz kalma düzeyleri üzerindeki etkisinin belirlenmesi amacıyla yürütülen çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları verilmektedir. Bağımsız değişkenler niteliksel olmaları nedeniyle göstermelik (dummy) değişken kullanılarak regresyon modeline alınmışlardır. Regresyon modelleri incelendiğinde sosyal hayatı hedef almaya yönelik davranışlar boyutu dışındaki diğer 5 modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir (F=1.929; p>0.005). Regresyon modelleri incelendiğinde, lisans eğitim düzeyinde olanların lise eğitim düzeyine göre, bekârların evlilere göre ve poliklinik ve kliniklerde çalışanların diğer birimlerde çalışanlara göre yıldırımaya maruz kalma düzeyleri daha azdır.

Tablo: 4

Sekreterlerin Çeşitli Özelliklerinin Yıldırma Maruz Kalma Düzeyi Üzerindeki Etkisine İlişkin Regresyon Analizi Sonuçları

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler	B	Standart Hata	β	t	p	VIF
İletişim Kurma Olanaklarını Hedef Almaya Yönelik Davranışlar	Sabit	4,285	0,277		15,489	0,000	
	Önlisans	0,227	0,224	0,140	1,016	0,311	3,116
	Lisans	-0,020	0,230	-0,012	-0,089	0,929	3,098
	Evli	0,157	0,139	0,090	1,134	0,258	1,039
	Poliklinik	-0,425	0,173	-0,259	-2,456	0,015	1,838
	Klinik	-0,234	0,198	-0,124	-1,183	0,239	1,823
	<i>R=0,280 R²=0,079 F=2,593 p<0,005 Durbin Watson=1,776</i>						
Sosyal Hayatı Hedef Almaya Yönelik Davranışlar	Sabit	4,580	0,215		21,299	0,000	
	Önlisans	0,095	0,174	0,076	0,547	0,585	3,116
	Lisans	-0,072	0,179	-0,056	-0,401	0,689	3,098
	Evli	0,188	0,108	0,140	1,748	0,083	1,039
	Poliklinik	-0,090	0,135	-0,071	-0,667	0,505	1,838
	Klinik	-0,254	0,154	-0,175	-1,648	0,101	1,823
	<i>R=0,244 R²=0,060 F=1,929 p>0,005 Durbin Watson=1,973</i>						
İtibarı ve Saygınlığını Hedef Almaya Yönelik Davranışlar	Sabit	4,704	0,219		21,498	0,000	
	Önlisans	0,082	0,177	0,064	0,463	0,644	3,116
	Lisans	-0,079	0,182	-0,060	-0,433	0,665	3,098
	Evli	0,155	0,110	0,113	1,413	0,160	1,039
	Poliklinik	-0,282	0,137	-0,219	-2,057	0,041	1,838
	Klinik	-0,186	0,157	-0,126	-1,187	0,237	1,823
	<i>R=0,249 R²=0,062 F=2,011 p<0,005 Durbin Watson=1,783</i>						
Mesleki Durumunu Hedef Almaya Yönelik Davranışlar	Sabit	4,729	0,269		17,588	0,000	
	Önlisans	-0,059	0,217	-0,037	-0,272	0,786	3,116
	Lisans	-0,204	0,224	-0,125	-0,913	0,363	3,098
	Evli	0,252	0,135	0,149	1,874	0,063	1,039
	Poliklinik	-0,406	0,168	-0,255	-2,416	0,017	1,838
	Klinik	-0,353	0,192	-0,193	-1,837	0,068	1,823
	<i>R=0,282 R²=0,080 F=2,636 p<0,005 Durbin Watson=1,724</i>						
Doğrudan Sağlığı Etkileyen Davranışlar	Sabit	4,856	0,113		42,812	0,000	
	Önlisans	0,036	0,092	0,055	0,394	0,694	3,116
	Lisans	0,059	0,094	0,086	0,625	0,533	3,098
	Evli	0,095	0,057	0,134	1,678	0,095	1,039
	Poliklinik	-0,154	0,071	-0,231	-2,169	0,032	1,838
	Klinik	-0,074	0,081	-0,096	-0,907	0,366	1,823
	<i>R=0,250 R²=0,062 F=2,023 p<0,005 Durbin Watson=1,875</i>						
Yıldırma	Sabit	4,610	0,206		22,376	0,000	
	Önlisans	0,086	0,167	0,071	0,514	0,608	3,116
	Lisans	-0,074	0,171	-0,059	-0,429	0,668	3,098
	Evli	0,172	0,103	0,132	1,667	0,098	1,039
	Poliklinik	-0,306	0,129	-0,251	-2,375	0,019	1,838
	Klinik	-0,226	0,147	-0,161	-1,535	0,127	1,823
	<i>R=0,281 R²=0,079 F=2,603 p<0,005 Durbin Watson=1,775</i>						

3. Tartışma

Bu çalışmada, bir üniversiteye ait üç hastanede görev yapan sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeylerini belirlemek ve yıldırımaya maruz kalma düzeylerinin çeşitli demografik özelliklere göre farklılaşıp farklılaşmadığını ortaya koymak amaçlanmaktadır. Çalışma sonucunda hastanede çalışan sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmaya katılan sekreterlerin iletişim kurma olanağını hedef almaya yönelik davranışlara maruz kalma düzeylerinin ($4,21\pm 0,81$) en yüksek olduğu belirlenmiştir. Hastane yöneticileri üzerinde yapılan bir çalışmada da, ortalamalar açısından bakıldığında, yöneticilerin en çok iletişim kurma olanağını hedef almaya yönelik davranışlara maruz kaldıkları belirlenmiştir (Karsavuran, 2014, s. 291). Sağlık çalışanlarının sürekli konuşmalarının kesilmesi, performansları ve iş ile ilgili şeyler konusunda olumsuz anlamda eleştiri alma, sürekli hataların dile getirilmesi gibi engeller ile çok sık karşılaştığı belirtilmektedir (Picakcief, Acar, Colak, & Kilic, 2015, p. 9). Bütün bu nedenlerin iletişim kurma olanağını hedef almaya yönelik davranışlar arasında olduğu söylenebilir. Sekreterler, yöneticileri ve çalışma arkadaşları tarafından iş performanslarını göstermelerine engel olunduğunu hissettiklerinde, yaptıkları iş sürekli eleştirildiğinde, sözlü, yazılı ve bakışlar ile tehditler aldıklarında, onlar açısından sağlıklı bir çalışma ve iletişim ortamının olmayacağı söylenebilir. Böyle bir ortamda bireysel ve örgütsel performans ve verimliliklerinin etkilenmesi muhtemeldir. Yıldırma davranışı, sağlık çalışanlarında stresi artırarak sunulan hizmetlerin kalitesini etkileyebilmektedir (Josipović-Jelić, Stoini, & Celić-Bunikić, 2005, p. 351). İşyerinde karşılaşılan psikososyal risklerin verimlilik ve ekonomik faaliyetlerde önemli kayıplara sebep olduğu; bireylerin sağlığını ve iyilik halini de olumsuz anlamda etkileyebileceği belirtilmektedir (Aytaç, Dursun, & Gökçe, 2017, p. 374). Bu çalışmada, sekreterlerin doğrudan sağlığını etkileyen davranışlara maruz kalma düzeyleri ($4,86\pm 0,32$) en düşük düzeyde bulunmuştur.

Çalışmada, sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeylerinin cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir ($p>0,05$). Yapılan bir çalışmada da, kadınların çoğunlukta olduğu işyerlerinde psikolojik şiddetin daha sık görüldüğü bulgusunu elde edilmiştir (Carnero, Martínez, & Sánchez-Mangas, 2010, p. 3779). Bir başka çalışmada ise bu durum, kadınların özellikle kendi cinslerine karşı pasif-saldırgan davranışlar göstermesiyle açıklanmaktadır (Björkqvist, 2001, p. 440).

Çalışma bulgularından hareketle, sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeylerinin yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı bir fark göstermediği bulgusu elde edilmiştir ($p>0,05$). Yapılan bir çalışmada, sağlık çalışanlarında 18-30 yaş arasında yıldırımın daha çok görüldüğü tespit edilmiştir (Aytaç, Dursun, & Gökçe, 2017, p. 372). Bir başka çalışmada da, havayolu şirketi çalışanlarında yaş ile yıldırımaya maruz kalma sıklığı arasında orta düzeye yakın ilişki olduğu ve artan yaşla birlikte yıldırımaya maruziyetin arttığı belirlenmiştir (Acar ve Dündar, 2008, s. 117).

Sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeylerinin toplam çalışma süresi ve çalışılan birimdeki çalışma süresine göre anlamlı farklılık göstermediği belirlenmiştir ($p>0,05$). Ancak, yapılan bir çalışmada, tıbbi sekreterlerin çalışma yaşamlarının ilk 2-5 yıllık döneminde hasta ve hasta yakınları tarafından yıldırma davranışlarına maruz kaldığı belirtilmektedir (Çakıroğlu ve Tengilimoğlu, 2014, s. 185). Diğer çalışmalarda da iş deneyimi az olanların yıldırımın hedeflerine uygun riskte olduğu vurgulanmakta (Moreno Jimenez, Rodriguez Munoz, Salin, & Morante, 2008, p. 105) ve genç ve deneyimsiz hemşirelerin mesleğin ilk yıllarında daha idealist ancak daha az özgüvenli olduğu ve üstleri tarafından yıldırımaya maruz kalmaya daha eğilimli olduğu vurgulanmaktadır (Çevik Akyıl, Tan, Saritaş, & Altuntaş, 2012, s. 406).

Çalışmada, sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeylerinin eğitim durumuna göre istatistiksel olarak anlamlı fark gösterdiği tespit edilmiştir. Sosyal hayatı hedef almaya yönelik davranışlar boyutunda, lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeyleri ($4,52\pm 0,70$), lise ($4,57\pm 0,71$) ve ön lisans düzeyinde ($4,70\pm 0,54$) eğitime sahip sekreterlerden daha yüksek bulunmuştur. Bir başka çalışmada, eğitim düzeyleri yükseldikçe kamu çalışanlarının “kendini gösterme ve iletişim”, “sosyal ilişkilere saldırı” ve “yıldırımın sonuçları” boyutlarında daha fazla yıldırımaya maruz kaldıkları bulgusu elde edilmiştir (Köse ve Uysal, 2010, s. 272). Sosyal hayatı hedef almaya yönelik maruz kalma, çevredeki insanların konuşmaması, orada değilmiş gibi davranılması, başkalarına ulaşmanın engellenmesi gibi sebeplerle ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, hekim ve sağlık çalışanlarının hizmet sunumunu büyük ölçüde belirlediği bir sağlık sistemi içinde, sekreterler süreci kolaylaştıran bir ara eleman olarak görülmektedir. Hizmet sunumuna yönelik yapacakları sınırlı olmaktadır ve kimi zaman alınan kararlarda orada değilmiş gibi davranıldığını hissetmektedirler. Bu durum, yıldırımın sekreterlerin iş ortamında sosyal hayatlarını etkilediği algısı oluşturabilmektedir.

Mesleki durumunu hedef almaya yönelik davranışlar boyutunda, bekâr sekreterlerin ($4,27\pm 0,95$) evli sekreterlere ($4,57\pm 0,68$) göre yıldırımaya daha fazla maruz kaldığı tespit edilmiştir. Doğrudan sağlığı etkileyen davranışlar boyutunda da, bekâr sekreterlerin

(4,77±0,42) evli sekreterlerden (4,89±0,26) daha yüksek düzeyde yıldırımaya maruz kaldıkları bulgusu elde edilmiştir. Sağlık sektöründe hastane yöneticileri üzerinde yapılan bir başka çalışmada da, bekâr yöneticilerin yıldırımaya maruz kalma düzeyleri evlilerden daha yüksek bulunmuştur (Karsavuran, 2014, s. 289). Bir çalışmada, Türk kültüründe aile bağlarının ve sosyal desteğin güçlü olması nedeniyle mobbing olgusunun ciddi hastalıklara ve intiharlara yol açmayacağı belirtilmektedir (Koç ve Bulut, 2009, s. 68). Evli sekreterlerin yıldırımaya daha az maruz kalması, aile kuran sekreterlerin daha fazla ailesel sorunlar üzerinde durduğu ve sosyal aidiyetini aile üzerine kurduğu şeklinde açıklanabilir. Aynı davranışlara maruz kalsalar bile, bekâr sekreterler bu davranışları evli sekreterlerden daha kötü olarak algılıyor olabilirler.

Sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeyleri çalışılan birime göre karşılaştırılmış; iletişim kurma olanağını hedef almaya yönelik davranışlar, mesleki durumunu hedef almaya yönelik davranışlar ve doğrudan sağlığı etkileyen davranışlar boyutlarında istatistiksel olarak anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Poliklinik sekreterleri, özellikle biyokimya ve radyoloji laboratuvarlarında çalışan sekreterlere göre, daha yüksek düzeyde yıldırımaya maruz kalmaktadır. Bu çalışma bulgularıyla tutarlı olarak, hemşireler üzerinde yapılan bir çalışmada da, poliklinikte çalışanların serviste çalışanlardan daha yüksek oranda yıldırımaya maruz kaldıkları bulgusu elde edilmiştir (Üye, 2009, s. 46). Poliklinikler, hasta ve hasta yakınları trafiğinin yoğun olduğu çalışma alanlarıdır ve bu sebeple diğer çalışanlarla ve birimlerle de iletişim yoğun olmaktadır. Bu sebeple, sekreterlerin yıldırımaya maruziyeti hastalardan kaynaklı olabilir. Tıbbi sekreterlerin büyük oranda hasta ve hasta yakınları tarafından yıldırımaya maruz kaldıkları vurgulanmaktadır (Çakıroğlu ve Tengilimoğlu, 2014, s. 185).

Sekreterlerin eğitim, medeni durum ve çalışılan birimlerinin yıldırımaya maruz kalma düzeyleri üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yürütülmüştür. Sosyal hayatı hedef almaya yönelik davranışlar boyutu dışındaki diğer 5 modelin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür ($F=1.929$; $p>0.005$). Çoklu doğrusal regresyon analizi sonucunda, lisans eğitim düzeyinde olanların lise eğitim düzeyine göre, bekârların evlilere göre ve poliklinik ve kliniklerde çalışanların diğer birimlerde çalışanlara göre yıldırımaya maruz kalma düzeyleri daha düşük bulunmuştur.

Sonuç

Çalışma sonucunda, hastanede çalışan sekreterlerin yıldırımaya maruz kalma düzeylerinin düşük olduğu tespit edilmiştir. Sekreterlerin iletişim kurma olanağını hedef almaya yönelik yıldırma davranışlarına daha fazla maruz kaldıkları belirlenmiştir. Sağlık kurumlarında hizmetin sunum aşamalarında iletişim oldukça önemlidir ve sekreterler hizmet

sunum sürecinin önemli bileşenlerinden biridir. Dolayısıyla sekreterlerin çalıştıkları kurumda iletişim engeliyle karşılaştıklarını düşünmesi, hastane yönetimleri tarafından üzerinde durulması gereken konular arasındadır. Örgütün dışından gelecek ve tarafsız bir danışman, bu konuda mağdurlara destek olabilir. Yaşadıkları sorunlara ilişkin konuşabilecekleri imkânlar sağlanan çalışanlar, şikâyetleri dinlendiğinde ve bunlara çözüm bulunduğunda, daha mutlu olabilirler ve böylece örgüte daha fazla katma değer sağlayabilirler. Sekreterlerin görev ve sorumluluklarının tam olarak belirlenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir. Hastane yönetimi, işe odaklanmayan ve sürekli devamsızlık yapan çalışanların bir sorun yaşayıp yaşamadıklarından emin olmalıdır. Hasta ve hasta yakınlarından kaynaklı yıldırma davranışını önlemek için hastane yönetimi tarafından broşürler bastırılarak hasta ve yakınlarına dağıtılabilir ve bekleme salonlarında broşürler bulundurulabilir. Hastane koridorlarında görülebilecek şekilde bu konuda yaptırımların olacağına yönelik bilinçlendirmeler yapılabilir.

Alanyazın incelendiğinde yıldırma çalışmalarının hemşirelik mesleğinde yoğunlaştığı ve diğer sağlık kurumları çalışanlarını inceleyen çalışma sayısının sınırlı olduğu görülmektedir. Bu yönüyle çalışmanın alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmanın sonuçlarının hastanelerde çalışan tüm sekreterlere genellenmesi konusunda sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma sadece Türkiye'nin bir ilinde ve bir üniversiteye ait hastanelerde çalışan sekreterler üzerinde yapılmıştır. Farklı sağlık kurumlarında ve farklı birimlerde çalışan sekreter üzerinde çalışmaların yapılması ve bulguların sonuçlarla ilişkilendirilmesi önerilir.

Kaynakça

- Acar, A. B. & DüNDAR, G. (2008). İşyerinde psikolojik yıldırmaya (mobbing) maruz kalma sıklığı ile demografik özellikler arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 37(2), 111-120.
- Aytac, S., Dursun, S., & Gokce, A. (2017). Mobbing as a Psycho-social Risk at Work: A Study in Turkey. In *Advances in Social & Occupational Ergonomics* (pp. 369-376). Springer International Publishing.
- Baran, H. S., Zincirkıran, M., & Tiftik, H. (2014). Hastanelerde çalışan hekimlerin tıbbi sekreterlere yönelik tutumları üzerine bir araştırma: Ankara örneği. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 51(588), 97-106.

- Beech, B., & Leather, P. (2006). Workplace violence in the health care sector: A review of staff training and integration of training evaluation models. *Aggression and Violent Behavior*, 11(1), 27-43.
- Björkqvist, K. (2001). Social defeat as a stressor in humans. *Physiology & Behavior*, 73, 435-442.
- Carnero, M. A., Martínez, B., & Sánchez-Mangas, R. (2010). Mobbing and its determinants: The case of Spain. *Applied Economics*, 42(29), 3777-3787.
- Çevik Akyıl, R., Tan, M., Sarıtaş, S., & Altuntaş, S. (2012). Levels of mobbing perception among nurses in Eastern Turkey. *International Nursing Review*, 59(3), 402-408.
- Cobanoğlu, S. (2005). Mobbing, İşyerinde Duygusal Saldırı ve Mücadele Yöntemleri. İstanbul: Sistem Matbaacılık.
- Çakıroğlu, E., & Tengilimoğlu, D. (2014). Mobbing (Yıldırma) davranışlarının tıbbi sekreterlerin tükenmişliği üzerine etkisi. *Electronic Journal of Vocational Colleges*, 4(3), 167-188.
- Çarıkçı, İ. H., & Yavuz H. (2009). Çalışanlarda mobbing (psikolojik şiddet) algısı: Sağlık sektörü çalışanları üzerine bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 10(2), 47-62.
- Çöl, S.Ö. (2008). İşyerinde psikolojik şiddet: Hastane çalışanları üzerine bir araştırma, *Çalışma ve Toplum*, 19(4), 107-134.
- Davenport, N., Swartz, R.D., & Elliot, G.P. (2003). Mobbing İşyerinde Duygusal Taciz. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Dikmetaş, E., Top, M., & Ergin, G. (2011). Asistan hekimlerin tükenmişlik ve mobbing düzeylerinin incelenmesi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 22(3), 137-149.
- Duffy, M., & Sperry, L. (2007). Workplace mobbing: Individual and family health consequences. *The Family Journal*, 15(4), 398-404.
- Ferrinho, P., Biscaia, A., Fronteira, I., Craveiro, I., Antunes, A. R., Conceição, C., Flore, I., & Santos, O. (2003). Patterns of perceptions of workplace violence in the Portuguese health care sector. *Human Resources for Health*, 1(1), 1-11.
- Hecker, T. E. (2007). Workplace mobbing: A discussion for librarians. *The Journal of Academic Librarianship*, 33(4), 439-445.
- Hegney, D., Plank, A. & Parker, V. (2003). Workplace violence in nursing in Queensland, Australia: A self reported study. *International Journal of Nursing Practice*, 9(4), 261–268.

- Hubert, A. B., & Van Veldhoven, M. (2001). Risk sectors for undesirable behaviour and mobbing. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 10(4), 415-424.
- İbicioğlu, H., Çiftçi, M., & Derya, S. (2009). Örgütlerde yıldırma (Mobbing): Kamu sektöründe bir inceleme. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 25-38.
- Josipović-Jelić, Ž., Stoini, E., & Celić-Bunikić, S. (2005). The effect of mobbing on medical staff performance. *Acta Clinica Croatica*, 44(4), 347-352.
- Karsavuran, S. (2014). Sağlık sektöründe mobbing: Hastane yöneticileri üzerinde bir uygulama/mobbing in healthcare: An application to hospital managers. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(26), 271-296.
- Kingma, M. (2001). Workplace violence in the health sector: A problem of epidemic proportion. *International Nursing Review*, 48, 129-130.
- Koç, M. & Bulut, H. U. (2009). Ortaöğretim öğretmenlerinde mobbing: Cinsiyet yaş ve lise türü değişkenleri açısından incelenmesi. *International Online Journal of Educational Sciences*, 1(1), 64-80.
- Köse, S. & Uysal Ş. (2010). Kamu personelinin yıldırma (mobbing) ve boyutları hakkındaki düşünceleri üzerine bir çalışma: Manisa Tarım İl Müdürlüğü örneği, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 261-276.
- Leymann, H. (1990). Mobbing and psychological terror at workplaces. *Violence and Victims*, 5, 119-126.
- Moreno Jimenez, B., Rodriguez Munoz, A., Salin, D., & Morante, M. E. (2008), Workplace bullying in Southern Europe: Prevalence, Forms and Risk Groups in a Spanish Sample, *International Journal of Organizational Behaviour*, 13(2), 96-109.
- Okanlı, A., Karakaş, S. A., & Özkan, H. (2011). The relationship between mobbing and assertiveness in nurses. *Journal of Society for Development in New Net Environment in B&H*, 5(3), 609-615.
- Öztürk, H., Sökmen, S., Yılmaz, F., & Çilingir, D. (2008). Measuring mobbing experiences of academic nurses: Development of a mobbing scale. *Journal of the American Academy of Nurse Practitioners*, 20(9), 435-442.
- Picakcief, M., Acar, G., Colak, Z., & Kilic, I. (2015). The relationship between sociodemographic characteristics, work conditions, and level of mobbing of health workers in primary health care. *Journal of Interpersonal Violence*, 1-26. doi: 10.1177/0886260515586360
- Polat, O. & Pakış, I. (2012). Mobbing: İşyerinde psikolojik taciz, *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 3(4), 211-217.

- Quine, L. (1999). Workplace bullying in NHS community trust: Staff questionnaire survey. *BMJ*, 318(7178), 228-232.
- Somani, R., Karmaliani, R., Farlane, J. M., Asad, N., & Hirani, S. (2015). Prevalence of bullying / mobbing behaviour among nurses of private and public hospitals in Karachi, Pakistan. *International Journal of Nursing Education*, 7(2), 235-239.
- Takaki, J., Tsutsumi, A., Fujii, Y., Taniguchi, T., Hirokawa, K., Hibino, Y., Lemmer, R.J., Nashiwa, H., Wang, D.H., & Ogino, K. (2010). Assessment of workplace bullying and harassment: reliability and validity of a Japanese version of the negative acts questionnaire. *Journal of Occupational Health*, 52(1), 74-81.
- Tengilimoğlu, D. & K6ksal, A. (2013). Tıp Sekreterliği. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Tengilimoğlu, D. & Mansur, F. (2009). İşletmelerde uygulanan mobbingin (psikolojik şiddet) örgütsel bağlılığa etkisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(3), 69-84.
- Tınaz, P. (2006). İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Üye, C. (2009). Hemşirelerin yöneticileri tarafından mobbing davranışları ile karşılaşma durumlarının belirlenmesi (Yüksek Lisans Tezi). Haliç Üniversitesi, İstanbul.
- Ünal, Ö. F., & Karaoğul, Z. (2013). Psikolojik şiddetin örgütsel bağlılık üzerine etkisi: Büro sekreterleri üzerine bir araştırma, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Büro Yönetimi Özel Sayısı*, 175-192.
- Zukauskas, P., & Vveinhardt, J. (2015). Diagnosis of mobbing as discrimination in employee relations. *Engineering Economics*, 64(4), 103-113.

**Göçün Piyasalara Etkisi ve Faktör Hareketliliğini Açıklama Gücü:
Emek Piyasalarının Küreselleşmesi ve Maliyetleri**

Esat Neyse DAŞDEMİR¹

Geliş Tarihi (Received): 29.05.2017 – Kabul Tarihi (Accepted): 19.06.2017

Öz

Bu çalışma göç hareketleri aracılığıyla üretim faktörleri arasındaki rekabeti, küreselleşmeden sağlanan kazançların ne şekilde paylaşıldığını ve bölgesel gelir farklılıklarını teorik çerçevede açıklamaktadır. Ayrıca bu çalışma bölgelerarası işgücü hareketlerinin, diğer bir deyişle göçün, sermaye hareketlerine neden olacağını ve sermayeyi emeğe göre üstün bir konuma taşıyacağını ima etmektedir. Bu bağlamda bölgelerarası faktör hareketleri; küreselleşme olgusunun bölüşümü ne şekilde etkilediğini, emek piyasaları entegrasyonunun yoksullukla ilişkisini ve ülkelerarası gelişme farklılıklarının kaynağını açıklayabilecek güce sahiptir.

Çalışma içerisinde küreselleşme beraberinde getirdiği eşitsiz gelir dağılımı, yoksulluk, bölgelerarası gelişme farklılıkları ve ulus ülke yapılarını bozarak; çokuluslu, ümmetçi yapılanmaları desteklemesi gibi yönleri nedeniyle eleştirilmektedir. Bu olumsuz etkilerin nasıl törpüleneceği ve küreselleşme sürecinin ne şekilde daha eşitcil ilerleyebileceğine dair politika önerileri sunmak çalışmanın temel işlevidir.

Bu çalışma uluslararası fon kuruluşlarını, fon arzcularının kartel yapılanmaları olarak tanımlanmakta ve bu nedenle küreselleşmeden elde edilen kazancın eşit bölüşülmediğini savunmaktadır. Bu bölüşümdeki adaletsizliği emek ve sermaye faktörlerinin küreselleşmeden aldıkları paylarla yorumlamaktadır. Bu sayede emek yoğun yoksul ülkelerle sermaye yoğun gelişmiş ülkeler arasında bir kıyas yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler, Göç, Emek Piyasası, Sermaye Piyasası, Bölgelerarası Faktör Hareketleri, Küreselleşme

* Lisans Öğrencisi, Bülent Ecevit Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, esatdasdemir@gmail.com

Effect Of Migration To Markets And Explanation Power Of Factor Movements: Globalization Of Labour Markets And Costs

Abstract

This study aim that using migration movements for explanations with theoretical perspective in regional income disparities, competition between producing factors, and how to share that gains because of globalization. Also this study implies that interregional labour movements, in another saying migration, will be the cause of capital movements and because that act of migration capital will became superior position than labour. In this context interregional factor movements has the power to explain that how to effect of the globalization fact on income distribution and development different between nations, and relationship between poverty and integration of labour markets.

In the study, fact of globalization is criticized because of brought with itself that unequal income distribution, poverty, interregional development differences, and it impairing national government structures with supporting multinational and religious structures. Fundamental function of this study that present policy recommendations to how to rip off this unfavourable effect and how can proceed more equally that process of globalization.

This study defining international funding agencies as a cartel organization of fund supplier and therefore claims that gains of globalization are not equally divided. This unequally of that sharing is reviewed through share of labour and capital factors by globalization. In this way to be compared between labour intensive poor country and capital intensive rich country.

Keywords, Migration, Labour Market, Capital Market, Interregional Factor Movements, Globalization

Giriş

Küreselleşme sürecinin dayattığı önemli konulardan biri de göç olgusu, diğer bir deyişle emek piyasalarının entegrasyonudur. Yine küreselleşme süreci gibi, göç hareketi üzerine kabul görmüş tek bir göç kuramı yoktur. Aksine, birbirinden ayrı türetilmiş ve parçalanmış çok sayıda kuram öne sürülmüştür (Massey, Arango, Hugo, A., & Taylor, 2014). Bu çalışma, göçün nedenleri üzerinde yoğunlaşmamaktadır. Göçün nedenleri ve göç modelleri, göçün sonuçlarını açıklamakta araç olarak kullanılacaktır.

Tıpkı göçün nedenlerine yönelik kurulan modellerin farklılık göstermesi gibi, göçün sonuçları üzerine de farklı görüşler bulunmaktadır. Liberal iktisatçılar göç hareketinin emeğin marjinal verimliliğini her bölgede eşitlemek yoluyla ücretleri dengeye getireceğini savunurken planlı ekonomiyi savunan Marksist kesim küreselleşme gibi, göç hareketinin de yoksulluğu derinleştireceğini savunmaktadır.

Liberal ekonominin yeniden yapılanma sürecine girdiği son otuz yıllık dönemde uygulanan neo-liberal ekonomi politikaları, insanları sosyal güvencesiz ve düşük ücretli işlerde çalışmaya zorlamaktadır. Bu durum, Kuzeyin zengin ülkeleri ile güneyin yoksul ülkeleri arasında var olan eşitsizliklerin daha da artmasına yol açmakta; insanı daha iyi yaşam koşullarına erişmek için göç etmeye zorlamakta ve kitlesel kaçışları beraberinde getirmektedir. (Güllüpinar, 2012)

Bu çalışma göç hareketi ve emek piyasalarındaki entegrasyon sürecinin, üretim faktörlerinin davranışları üzerine ne şekilde etki yaptığını ve bu faktörlerin küreselleşmeden elde edilen kazancı ne şekilde paylaştığına yönelik bir yorum getirerek göçün piyasa üzerine etkilerini ortaya sermektedir. Göçün yoksulluğu ve bölgeler arası gelir farklılıklarını derinleştirdiğini kabul eden bu çalışma; göçün, emek piyasaları kadar, sermaye piyasalarını da etkilediğine vurgu yapmaktadır. Yoksul ülke ve bölgelerin kalkınmasındaki ilk koşul göçün önlenmesidir. Diğer bir deyişle kısa dönemde yoksulluk göçün nedeniyken, uzun dönemde göç yoksulluğun nedeni olarak kendini göstermektedir.

Üretim faktörlerinin küreselleşmeden aldıkları kazancın belirlenmesi emek zengin yoksul ülkeler ile sermaye zengini gelişmiş ülkelerin küreselleşmeden elde ettikleri kazancı belirlemek için kritik öneme sahiptir. Hangi üretim faktörünün küreselleşmeden daha büyük pay aldığı, hangi tür ülkelerin küreselleşmeden kazançlı çıktığına dair bir bilgi taşımaktadır.

Emek piyasalarının entegrasyonu beraberinde pek çok sosyal sorunu da getirmektedir. Elbette bu sosyal sorunların ekonomik sonuçları da ortaya çıkmaktadır. Uluslararası göç ile ortaya çıkan çokuluslu yapılar, işgücü arasında etnik ve siyasal sürtüşmelere neden olarak emek arzcularının organize olmasını ve dolayısıyla sendikacılık faaliyetleri yolunu kullanarak pazarlık avantajı sağlamalarını önlemektedir. Bu durum ücretlerin düşük seviyelerde tutulmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla sermayedar, göç ve beraberinde gelen bu sosyal sorunların kendisi için getirdiği avantajları kucaklamaktadır.

Çalışmanın temel konularından biri göç hareketinin, sermaye hareketine neden olmasıdır. Göç hareketi sonucu gerek oluşan yığılma ekonomileri yüzünden, gerekse sermayenin bulunduğu ortamda marjinal verimliliğinin giderek artması nedeniyle; göç hareketi ile sermaye hareketleri arasında ters bir ilişki vardır. Diğer bir deyişle emek, sermayeye gittiğinde sermayenin hareketi azalırken; emek bulunduğu sınırlar içerisinde kalır ise sermaye bu bölgeye gelecektir. Şuna vurgu yapılmalıdır ki bölge değiştiren faktör, bu değişimin risklerini ve maliyetlerini üstlenmekle kalmaz aynı zamanda rekabet üstünlüğünü de yitirmekle yüz yüze gelir. Bu nedenle sermaye, emeği kendine çekmek ister.

Göç hareketinin diğer bir sonucu ise ulus ülke yapılarını zedeleyip çokuluslu, ümmetçi yapıları güçlendirmesidir. Sermayenin, emeği kendine çekme arzusu, çokuluslulaşma düşüncesini desteklemesine neden olmaktadır. Öte yandan, çokuluslulaşmanın getirdiği bölünmüş ortam; emeğin birlik haline gelmesini engellerler ve sendikalaşamayan emek faktörü rekabet avantajını sermayeye bırakır. Bu çalışma ulus ülke anlayışını açık şekilde desteklemektedir.

1. Göçün Ekonomi Üzerine Etkileri

Göçün genel tanımı; bir üretim faktörü olan emeğin, coğrafi olarak, bir yerden başka bir yere hareketidir. (Çelik, 2005) Oysaki göçün ekonomi üzerine etkisi ilk ve en net şekilde emek piyasası görülse de tüketime, gelir dağılımına ve dolaylı olarak yatırım kararları ile üretim yapısına da ciddi ölçüde etkileri bulunmaktadır. Bu etkiler uzun dönem içerisinde ekonominin yapısını ve kalkınma sürecini farklı boyutlara sokmaktadır.

1.1. Emek Piyasası ve Gelir Dağılımı

Neo klasik makro göç modeline göre, göç hareketi doğrudan doğruya ücretlerle açıklanmıştır. Eğer iki bölgede reel ücret dengesizliği varsa neo-klasik fiyat düzenleme modeli, kırsaldaki ortalama gelir yükselirken kentteki ücretlerin düşmesi nedeniyle ücretlerin göç

sırasında dengeye geleceğini belirtir (Todaro, 1976). Neo-klasik makro modelin belirttiği denge durumunun oluşmaması nedeniyle başlıca; neo-klasik mikro modeller, göçün itici-çekici etkileri ve Lewis'in (1954) "sınırsız emek arzı" kuramı gibi çalışmalar ortaya çıkmıştır. Öte yandan son dönemlerdeki çalışmalar göçmenlerin nitelikleri üzerine yoğunlaşarak, bu duruma bir açıklık getirmeye çalışmıştır. Buna göre, göçmenlerin seçkin bireylerden oluştuğu gözlenmektedir. Yapılan çalışmalarda kır-kent göçünün seçkin bir süreç olduğu belirtilir. Göçmenler; kaynak bölgenin en sağlıklı, en iyi eğitim görmüş, en enerjik, gelişmelere en açık, en zeki bireylerinden oluşur. (Çelik, 2005:179) Göç etme olasılığı ve eğitim seviyesi arasında doğrusal bir ilişki vardır. Eğitim düzeyi yüksek kişiler, görece daha hareketli, daha zeki, değişen fırsatlara karşı daha uyanık ve uyumludur. (Sahota, 1968:225) Dolayısıyla bunun bir sonucu olarak, fiziksel sermayenin yetersiz olduğu bölgeyi göç hareketiyle beraber beşeri sermaye de terk eder. Diğer bir değişle fiziksel sermaye, beşeri sermayeyi kendine çeker. Bu durumda göç veren bölgede zaten kıt olan beşeri sermaye daha fazla azalır, böylece diğer üretim faktörleri de atıl kalmış olur, bu da niteliksiz işgücünün istihdam oranını düşürecek ciddi bir unsurdur. Böylece göç veren bölgede gelir düşüklüğü ve işsizlik artar, bu da göçe neden verir. Bu durum bir kısır döngü şeklinde süregelir.

Neo-klasik makro göç modelinin söylediği göç veren bölgede ücretlerin yükseleceği teorisi genel olarak kabul görmese de, göç alan bölgede ücretlerin düşeceği doğru bir iddiadır. Bu açıdan bakıldığında göç olgusu emeği sermayeye çekerek, emeğin rekabet gücünü ortadan kaldırmaya yönelik girişilen bir harekettir. Elbette böyle bir hareketin sonucunda sermayenin üretimden aldığı pay artarken, emeğin payının azalacağı anlaşılmaktadır. Ayrıca bölgede artan nüfus ve ücretlerdeki düşüşe bağlı olarak yatırım faaliyetlerinin artması bölgedeki rant gelirlerini yükseltecektir.

Sonuç olarak göç olgusu, emeğin rekabet gücünü kırmaya yönelik girişilen bir harekettir ve bu sayede emeğin üretimden aldığı paya sermaye sahipleri el koyabileceklerdir.

1.2. Piyasa Talebi

Göç yalnızca işgücü piyasaları arasında gerçekleşen bir değiş tokuş değildir. Göç aynı zamanda piyasa talebinin de yer değiştirmesi anlamına gelmektedir. Göç olgusu göç veren bölgede pazarın daralmasına, mevcut yatırımların atıl kalmasına ve yine bu bölgelerde becerikli işgücü ile sermaye gibi gelişmeyi sürükleyici dinamik üretim faktörlerinin yitirilmesine neden olarak geri kalmışlığı pekiştirmektedir. (Dinçer, Özaslan, & Kavasoğlu, 2003, s. 13)

Göç veren bölgede ticari işlemlerin daralması sonucu işbölümü ve uzmanlaşma ilkelerinden ödün verileceği açıktır. Öte yandan göç alan bölgelerde piyasa talebinin artması daha karmaşık sonuçlar verir. Bunun temel nedeni göç ile beraber işgücü arzındaki artışa bağlı olarak düşen ücretler sonucu bireylerin azalan gelirleridir. Göç alan bölgede piyasa talebinin genişlemesine karşın, bu talebin katma değeri düşük ucuz mallara yöneleceği açıktır. Dolayısıyla sanayileşme sürecine girmiş, sermaye yoğun üretim yapacak düzeyde olan bu ekonomi, emek yoğun sektörlere yönelir. Basit bir örnek vermek gerekirse teknoloji ve ileri düzey sanayi üretimi yapabilecek ekonomi göç sonrası tekstil, inşaat, gıda ve diğer temel ihtiyaç ürünleri üzerine yoğunlaşan sektörlere yönelecektir.

Göç veren bölgede tarım ürünü ve ara mallar üretildiği ve bu ürünleri göç alan bölgeye ihraç ettiği varsayımıyla, göç sonrası göç veren bölgede yaşanacak etkinlik kaybı, göç alan bölgeye artı bir maliyet olarak yansıtacaktır. Bu nedenle emek faktörü ucuzlasa dahi, hem piyasa talebindeki hem de ara malı maliyetlerindeki artışın göç alan bölgede ciddi bir enflasyonist baskı yaratacağı açıktır.

Elbette göçün tamamen olumsuz bir etkiye sahip olduğunu söylememiz yanlış olur. Göç veren bölgeler tarım(kır) bölgeleri oldukları için ticaret pek yaygın değildir, diğer taraftan şehre(merkezlere) göç olduğunda ticaret işlemleri ve para talepleri artar, işbölümü ve uzmanlaşma aracılığıyla üretimde etkinlik sağlanır. Öte yandan göç veren kır bölgesindeki tarım alanlarının atıl kalması ciddi bir etkinlik kaybına neden olur.

Göç sonucu ortaya çıkan etkinlik kaybının tek nedeni, göç veren bölgede atıl kalan üretim faktörleri değildir. Önceki bölümde değindiğimiz üzere göç olgusu emek arzıcısının pazarlık şansını azaltmak yoluyla, emeğin üretimden aldığı paya sermaye tarafından el konulması ile sonuçlanacaktır. Bu durumda ekonomik çevrenin bir kesimi zenginleşirken öbür kesiminin yoksullaşması beklenir. Gelir dağılımındaki bu adaletsizlik, bireylerin taleplerini de farklılaştıracaktır. Piyasada talep edilen malların çeşitlenmesi üretim ölçeklerinin küçülmesine neden olacak, ölçek ekonomilerinin sağlayacağı nimetlerden yararlanılamayacaktır. Şöyle ki; bireylerin gelirlerinin farklı olması kişilerin farklı nitelikte mallar talep etmesiyle sonuçlanacak böylece ekonomide ufak ölçekli, talebe bağlı, yüksek maliyetli ve verimsiz üretimlerin yoğunluğu artacaktır. Ters bir durum olarak, bütün bireylerin gelir dağılımlarında bir eşitlik söz konusuysa; bireyler benzer ürünleri talep edecek, ölçek ekonomileri ortaya çıkacaktır. Bu sayede ekonomide verimlilik, gelir dağılımı aracılığıyla talebi kontrol ederek artırılmış olur.

Başka bir ifadeyle; gelir dağılımındaki adalet, tüketim taleplerini benzer kılar, bu durumda ortaya çıkacak ölçek ekonomileri yoluyla verimlilik artışı sağlanır.

1.3. Yatırım ve Üretim Kararları

Üretim sürecinde yatırımcının belirlemek zorunda olduğu birkaç önemli karar vardır. Bunlar ne ve ne kadar üretileceği, nerede üretileceği ve nasıl üretileceği şeklinde ele alınmaktadır. Elbette yatırımcı belirlemek zorunda olduğu bu kararlarda tam bağımsız değildir. Yatırımcıların piyasalara bağımlı hareket etmeleri ve tıpkı ekonominin diğer oyuncuları gibi fayda/maliyet analizi yaparak rasyonel şekilde yatırım kararlarını alması karlılık ve üretimde sürekliliğin sağlanması için önem taşımaktadır. Diğer bir deyişle, üretimi belirleyen yalnızca üretici değildir, aksine üretici piyasaya göre strateji izlemektedir. Aytaş (2002) çalışmasında bu kararların “Bölgesel Rekabet Gücü Unsurları”na göre belirlendiğine vurgu yapmış ve bu unsurlar bölgesel üretim faktörleri, bölgesel talep koşulları ve tamamlayıcılık ilişkileri şeklinde başlıklandırılmıştır. Dolayısıyla piyasanın yarattığı ortam, rekabet gücünü etkilemek yoluyla işletmelerin kararlarında belirleyici olur.

Yatırım ve üretim sürecinde alınan bu kararları alt başlık halinde ele alalım.

1.3.1. Ne ve ne kadar üretileceğinin seçimi

Pazar ekonomilerinde nasıl bir ürün istendiğini, onu kullanacak olan kitle (yani tüketiciler) belirler. Tasarımcı ancak malzemenin cinsi, teknolojinin seçimi gibi konularda bir ölçüde özgürdür, fakat tamamen bağımsız değildir. Ürün tasarımını hedef kitlenin istekleri yönlendirir. Hedef kitlenin istediği işlevi yerine getirmeyen bir ürünün pazarda fazla şansı olmaz. (Yamak, 2004, s. 114)

Göç veren ekonomilerin geçimlik üretim yapan, tarım işçilerinden oluştuğunu düşünürsek göç veren bölgedeki piyasa talebi pek farklılaşmayacaktır. Diğer taraftan göç alan ekonomilerde gerçekleşecek ücret düşmesi, bireylerin gelirlerini düşürecek ve haliyle piyasa talebi ucuz mallara kayacaktır. Bu bağlamda üretici, değişen tüketici tercihinin tepki göstererek, piyasanın dışı kapalılık derecesine göre üretimlerini ucuz mallara kaydıracaklardır. Elbette ihraç hedefli üretim yapan piyasalarda aynısı olması beklenemez, bu piyasalar yerli talebe hitap etmediğinden içeride oluşacak gelir düşüşüne de duyarsız kalacaktır. Yalnız bu duyarsızlık bir dereceye kadar devam eder. Şöyle ki; göç alan ve ihraç yoğun üretim yapan bölgenin büyük ölçekli bir bölge olması varsayımı altında, bölgenin ithal ettiği malların fiyatı bu bölgedeki talep artışlarına ciddi ölçüde duyarlı olacaktır. Haliyle ithal mallarındaki fiyat artışları, ihracat mali

üreticilerini cezbedecek ve bölge ithal ettiği ucuz malların üretimine yönelecektir. Bu yolla hem bölge içi talep karşılanmış, hem de göç ile gelen emeğin niteliği yönünde üretim yapılmış olacaktır.

1.3.2. Yer seçimi

Bir üretim sisteminin tasarımında ilk ele alınması gereken konulardan birisi de, üretimin yapılacağı yerin seçimidir (Yamak, 2004, s. 101) Bu çalışmanın ölçeği daha makro düzeyde olduğundan, firmanın yer seçimi, bölge seçimi şeklinde ele alınmaktadır. Bu bağlamda bölge seçiminde rol oynayan önemli faktörler şunlardır: 1. Pazar koşulları(talebin büyüklüğü), 2. Bölgenin altyapısı(yol, su, elektrik, iletişim), 3. İşgücü (Yamak, 2004, s. 105)

Yer seçimi sırasında dikkate alınan bu üç faktörden ikisi, pazar koşulları ve işgücü, doğrudan doğruya göç olgusu tarafından belirlenmektedir. Bu bağlamda, sabit sermayenin göç akımını takip edeceğini söylememiz yerinde olacaktır. Böylesi bir durum ise göç veren bölgeye yapılması muhtemel sabit sermaye yatırımlarını çalacak, diğer bir deyişle göç veren bölgede sabit sermaye birikimine engel olacaktır. Sabit sermayenin göç veren bölgeden kaçması bu bölgedeki işsizlik olgusunu kronik hale getirecek ve bu da göçü süreklileştirecektir. Göçün sürekli olması ise bölgeler arasındaki gelişme farklılıklarının devamlılığı anlamına gelmektedir; müdahale edilmez ise bu durum bir kısır döngü şeklinde devam eder.

1.3.3. Üretim yönteminin seçimi

Belki de işletmelerin fayda/maliyet analizlerini en yoğun kullandıkları kısım üretim fonksiyonunun belirlendiği süreç için geçerlidir. Daha öncede belirttiğimiz üzere tasarımcı malzemenin cinsi, teknolojinin seçimi gibi konularda ancak bir ölçüde özgürdür, bu seçimleri piyasa koşulları belirler. Elbette piyasa koşullarının doğrudan ve dolaylı olarak üretim yolunu etkilediğini belirtmeliyiz. Piyasadaki faktör yoğunluğu ve bu faktörlerin fiyatları üretim fonksiyonunun doğrudan belirleyicileridir. Öte yandan piyasanın hangi malı talep ettiği ise üretim fonksiyonunu dolaylı şekilde etkiler. Şöyle ki, benzer kalite ve niteliklere sahip ürünlerin üretiminde kullanılan faktör bileşimleri de benzer yapıdadır. Bu benzerlik ucuz mallarda daha yoğun şekilde görülürken, ürünün gelir esnekliği yükseldikçe üretim fonksiyonu da çeşitlenecektir. Örnek vermek gerekirse bir tarım ürününün elde edilmesi için gerekli emek, sermaye ve toprak bileşimleri hemen hemen benzerdir. Yalnız sermaye ve teknoloji kullanımının daha esnek olduğu sanayi malları için aynı şeyi söylemek mümkün değildir, bu tür mallarda üretim fonksiyonları piyasadaki faktör fiyatlarına göre çeşitlilik gösterebilir. Bu

nedenden ötürü üretim yönteminin seçilmesinde piyasada neyin üretileceği, en az piyasadaki faktör fiyatları kadar önemlidir; hatta üretim fonksiyonlarının çeşitlendirilemediği ve azalan verimlerin üst düzeylerde olduğu tarım ürünleri gibi ucuz malların üretildiği piyasalarda bu ucuz mallara olan talepteki artış gelir dağılımını da ciddi anlamda bozacaktır. Şöyle ki, tarımda emeğin azalan verimlere tabii olduğu düşünülürse, tarım ürünü talebi ve üretimi arttığında emeğin verimliliğinde düşüşler görülecektir, öte yandan toprak daha değerli bir faktör haline gelecek ve üretimden aldığı pay artacaktır.

Göç alan bir bölgede oluşacak emek arzı artışı ve ücretlerdeki düşüşler nedeniyle üretim fonksiyonlarının değıştireceği açıktır. Bu duruma göç alan bölgenin gelir esnekliği düşük ucuz mallara yönelmesi eklendiğinde ise, üretim fonksiyonunun çok farklı şekiller alacağı söylenebilir.

1.4. Kalkınma ve Yoksulluk

Göç olgusu üzerine yanıtlanması gereken ilk soru göç hareketinin, yoksulluğun bir nedeni mi yoksa sonucu mu olduğudur. Diğer bir deyişle ülkeler yoksul oldukları için mi göç verirler, yoksa göç verdikleri için mi yoksullardır?

Göç, göç veren yer açısından erozyon olarak düşünülebilir, bu görüşe göre erozyon nasıl toprağın verimli tabakasını alıp götürmekteyse göç de, aynı şekilde, toplumsal katmanın verimli tabakasını ve bunun sonucunda kalkınmanın itici gücü olan potansiyelini alıp götürmektedir (Başel, 2006, s. 315). Göç veren yerlerde, insangücü kaybı, kırların boşaltılmasına, kalkınmanın önlenmesine yol açmaktadır (Serter, 1994, s. 53).

Göç eden nüfusun genç ve üretken nüfus olması, göç veren bölgelerdeki bağımlı nüfus oranını artırmakta, tasarrufları ve üretimi azaltmaktadır. Bunun sonucu olarak bölge içi tasarruf ve yatırımlar yetersiz kalırken, bu bölgelerde işgücünün azalması sonucu dış bölgelerden de buraya yatırım akışı sınırlı olacaktır.

Marksist bir iktisatçı olan Wallerstein (2011)'in, 1970'li yıllarda ortaya attığı Merkez Çevre(Dünya Sistemleri) Teorisi de yoksulluk sonucu göç edenlerin, göçtükleri yerlerdeki üretken nüfus olduklarına vurgu yapmaktadır. Castles ve Kosack (1985)'in çalışmasına göre göç, yoksul ülkelerin varlıklı ülkelere verdiği bir kalkınma yardımıdır. Castles ve Kosack'ın uluslararası ölçekte ele aldığı bu durum bölgesel anlamda da düşünülebilir. Göç olgusunun çevre ülkelere verdiği zararlardan Türkiye de nasibini almıştır. Nitekim Castles ve Miller

(2008) çalışmalarında “Kuzey Afrika ve Türkiye: Hala Batı Avrupa’nın emek gücü rezervleri mi?” sorusunu sormuşlardır.

Merkez-Çevre Teorisi taraftarlarına göre, yurt dışında istihdam imkânı sağlanan işçi göçü, daha ziyade kalifiye ve yarı kalifiye işçileri kapsamaktadır. Nitelikli işçiler yurt dışına gittiğinden kaynak ülkede nitelikli işgücü açığı doğar. Bu da ekonomik gelişmeyi olumsuz etkiler. Yani, ekonomik gelişmeyi hızlandırmak bir yana geriletir. İşçi göçünün oluşumunu ve gelişimini dünya kapitalist sisteminin bir parçası olarak görmek gerekir. İşçi göçü kapitalist büyükler ile sömürülmeye müsait küçükler arası bir eşitsizlik ilişkisidir (Gezgin, 1991, s. 37).

Göç veren bir tarım bölgesi düşünüldüğünde göç sonrası üretken nüfus azalacağından, söz konusu ekonomide rant maliyetleri düşse dahi bölgede üretken nüfus kalmamasından dolayı tarım arazileri atıl kalacaktır. Bu durum doğrudan imalat sanayinde kullanılan girdi maliyetlerini yükseltir, haliyle göç veren bölgede yaşanan bu etkinlik kaybı göç alan sanayi bölgesine de sıçrayacaktır. Göç alan bu bölge için ise ücretlerin düşmesi ve talebin ucuz mallara yönelmesine ek olarak, aramalı maliyetlerinin artması bu bölgedeki üretim yapısını daha az girdi malı, daha fazla emek ve dolayısıyla daha az sermaye kullanan bir şekle bürünmesine neden olur. Başka bir deyişle, bölgenin üretimi emek yoğun ve katma değeri düşük, ucuz mallara kayar. Öte yandan, bir zorunluluk olarak özellikle konut sektörü ve yan sektörleri gelişir (Ören & Yüksel, 2013, s. 49); talebe bağlı olarak konut ve arsa fiyatları da artar. Bu durum konut sektörünün karlılığını artırır ve üretimden alınan payı girişimci ve toprak sahibi lehine çevirir. Bununla birlikte geliri düşük bireylerin konaklama sorununu gecekondulaşma yoluyla çözümlenmeyi deneyeceği açıktır. Gecekondulaşmanın ve nüfusun yoğunlaşmasının sonucu olarak da çevre kirliliği, yoksulluk, sosyal hizmetlerin hor kullanılması (Başel, 2006, s. 295) gibi toplumsal sorunlarla karşılaşılır.

Sonuçta göç veren bölgede etkinlik kaybı yaşanırken göç alan bölgenin üretim yapısının emek yoğun bir şekle bürünmesi, emeğin marjinal verimliliğini ve ücretleri düşürmek yoluyla, dolaylı olarak ekonomiyi potansiyelinden daha düşük katma değere sahip mamüller üretmeye zorlar.

Göçün sürekli bir olgu olması nedeniyle, göçü bölgesel ücret farklılıklarıyla bütünleştiren ve göç hareketlerinin bölgelerarası ücret farklılıklarını ortadan kaldıracaklarını savunan neo-klasik makro model göç olgusunu açıklamakta eksik kalmıştır. Bu eksikliğin temel nedeni göçün sonuçlarını yalnızca emek piyasalarında ele almalarından kaynaklanmaktadır.

Oysa göç olgusu ekonomik ve toplumsal pek çok sonuca eşlik eder. Bu çalışma göç olgusunun bölgesel ücret farklılıklarını giderememesi ve göçün sürekli hale geldiği “sürekli göç” durumunu sermaye hareketliliğiyle açıklamaktadır. Göç sonrası göç alan bölge piyasalarında hem faktör, hem talep genişlemesi eş anlı olarak görülür. Önceki bölümde sözünü ettiğimiz üzere yatırımcı, piyasalardaki değişmelere tepkisiz kalmaz. Göç alan bölge aynı zamanda sabit sermayeyi de bir mıknatıs gibi kendine çeker. Yalnız, bölgenin üretim yapısı da piyasalardaki değişime tepki gösterir ve önceki düzeye göre emek yoğun, ucuz malların üretimi artar. Buna bağlı olarak bölgeye giren bu sabit sermayenin niteliği de değişir. Bu nitelik değişimi neticesinde piyasa, katma değeri düşük mallara hitap eden ve daha fazla emeğe ihtiyaç duyan sabit sermayelere yönelir.

Unutulmamalıdır ki göç, göç veren bölgeyi yoksullaştırdığı için bu bölge sürekli olarak göç verecektir. Bu nedenle göç ve yoksulluk sürekli bir olgudur. Bu kısır döngüyü bozmak için göçü önlemek üzere politikalar uygulamak gerekmektedir.

2. Göçün Sosyal Etkileri: Ulus Ülke Yapısının Önemi

Dünya çapında göçmenlerin yoğun sınır ötesi hareketliliği, ekonomik gelişmelerden daha önemli bir hale gelebilmekte ve ulus-ülkenin temel taşı olan yurttaşlık statüsünü erozyona uğratabilmektedir. Aynı süreçte, benzerlik/aynılık ile farklılık/çeşitliliğin ve dinsel kimlikler, evrensel yönelik değerlerle birlikte ön plana çıkabilmektedir (Özyakışır, 2006, s. 78). Bu bağlamda küreselleşme geçmiş temellere bağlı ulus-ülke anlayışını sarsarak, yurttaşlarına belirli düşüncelerin dayatıldığı ideolojiler üzerine inşa edilen ülke anlayışı ön plana çıkmaktadır.

Emek piyasalarının entegrasyonu sonucu ortaya çıkan bu çok uluslu yapı ülkelerin sosyal ve kurumsal yapılarını da sarsmaktadır. Şöyle ki çok uluslulaşma, ulusçu yaklaşımları reddeden beynelmilel düşünceleri beraberinde taşıyacaktır. Bu bağlamda ülkeleri toplumların bir araya geliş nedenleri ile sınıflandıracak olursak, toplumlar iki şekilde oluşmaktadır. Birincisi; ortak geçmiş, ortak köken ve hedeflere sahip bir ulus halinde kümeleşen topluluklardır. Ulus kavramı günümüzde bir takım değişikliklere uğramış olsa dahi, ulus kavramının her tanımı benzer ilkeleri içermektedir. İkinci olarak ümmet; yani soy, kan bağı, dil ya da ülke birliği temelinde değil, din ve inanç birliği temelinde bir araya gelmiş topluluklar (Acar & Demir, 1992, s. 368) şeklinde bir araya geliş nedenlerine göre topluluklar ikiye ayrılır. Toplulukların bir araya geliş nedenlerinden yola çıkacak olursak, ülke sistemlerini de bu

paralelde ikiye bölmemiz mümkündür. Bu bağlamda ülke sistemleri; bir ulus anlayışını ya da sabit bir düşünceyi, görüşü temel alarak inşa edilmiş olabilir.

Küreselleşme süreci daha yerel nitelikte etnik ya da dinsel kimlikleri öne çıkaran “cemaatleşme” eğilimlerin yaygınlaşmasıyla el ele gitmektedir (Özgür & Özel, 2008). Şöyle ki; kapitalist dünyada karlılık arzulayan sermaye sürekli küreselleşme arayışı içindedir. Diğer bir deyişle kapitalist dünya sisteminde sermaye pazar alanını genişletmek ve karlılığını korumak hedefiyle küreselleşmeye ihtiyaç duyar. Bu bağlamda liberal kapitalist piyasalar, beynelmilel düşünceler üzerine inşa edilmiş ülke anlayışının doğal birer dostlarıdır. Yani küreselleşme olgusu ve ünmetçi ülke sistemleri arasında zaruri bir ilişki vardır. Bu iki olgu birbirlerinden destek alarak yükselir.

Önceki bölümde emek piyasalarının entegrasyonu sonrası ortaya çıkacak ekonomik değişimler üzerinde durmuştuk ve bu değişimler hem göç alan, hem göç veren ülke açısından olumsuz sonuçlar barındırmaktaydı. Oysa küreselleşmenin ekonomik maliyetleri olduğu kadar, sosyal maliyetleri de mevcuttur. Şöyle ki:

İdeoloji temelli çokuluslu ülkeler yapısı gereği, ülkenin ve toplum genelinin benimsediği söz konusu düşünceye taraf olmayan yurttaşların dışlanması sonucunu da beraberinde getirecektir. Örneğin dini temellere dayanmış bir ülke, farklı dini görüşlere açık olmayacak ve değişik görüşlere sahip yurttaşları dışlayacaktır. Böylesi bir sistem bireylerin düşüncelerini adeta bir kafese hapsederek sınırlar ve kafesin dışına çıkan bireye çeşitli yaptırımlar uygular.

Yine ideolojik temellerle kurulan bir ülkeyi ele alalım. Bu ülkenin ömrü ne kadar olabilir? Ülkenin benimsediği düşünce veya görüş, bilim dünyasında ve sosyal dünyada gelişmelere ne kadar karşı koyabilir?

Düşünceler esnek, değişebilir olduklarından ülkenin temellerini bir takım ideolojilerin oluşturması, ülke ve dolayısıyla her türlü kurumsal yapının yankısızlığına ve ülkenin ömrünün kısa vadeli kalmasına neden olacaktır. Söz gelimi sabit bir düşünce ya da görüş etrafında kurulu bir ülkede doğan kimse bu görüşü benimsemez ise ülkesini değiştirmek zorunda bırakılacaktır. Öte yandan soya dayanan ve ulusçu iradeyle işleyen bir ülkede böyle bir durum görülmeyecek, ülke ömrü daha uzun olacaktır. Buna ek olarak ülkede düşünce farklılıklarının olması, düşünce çatışmalarından yeni ve daha güçlü görüşlerin elde edilmesine olanak sağlayacaktır. Öte yandan ülkenin tek bir düşünce ya da görüşü benimsemesi, bu görüşün eskimesiyle ya da kürede

yaşanacak gelişmelerle daha etkin görüşlerin ardında kalması, toplumu farklı görüşlere sürükleyecek ve söz konusu ülkeyi yıkıma sürükleyecektir.

Yukarıda derinlemesine açıkladığımız tüm bu nedenlerden dolayı ulus-ülke sistemleri küresel düşünceler altına temellenmiş, çokuluslu yapıya sahip ülke sistemlerinden daha üstündür. Ulusal birliğini sağlamlaştıran ülkelerin ekonomi, adalet, demokrasi ve eğitim gibi alanlarda ciddi ilerleme kaydettiği görülmektedir. Diğer bir deyişle; sosyal ve ekonomik anlamda ilerlemenin ön koşulu ulusal birlikten geçmektedir. Şöyle ki; yurttaşlarının ulus bilincini güçlendiren ve bu bilinci yaşamın her alanına yaymayı başaran bir ülkeyi ele alalım. Böylesi bir durumda söz gelimi bir öğretmen, sorumlu olduğu öğrencinin gelecekte kendisinin emekli aylığını ödeyeceğini bildiği için daha iyi bir eğitim hizmeti sunacaktır.

Çokuluslulaşmanın getirdiği en önemli sorunlardan biri de etnik çatışmalardır. Şöyle ki; gelişmiş ülkeler geri kalmış ülkelerin işgücünü, tıpkı hammadde gibi, bir aramalı olarak üretimde kullanmak üzere kendine çeker. Elbette bu gelişmiş ülkede yerleşik olan emek sahiplerinin üretimden aldıkları payı düşürecek ve gerek bu nedenle, gerekse kültürel farklılıklar nedeniyle ırkçı faaliyetler göç neticesinde kaçınılmaz şekilde artacaktır. Castles ve Miller (2008) uluslararası göçün, ırkçı tutumlara neden olacağını dile getirmiştir. Bu durum yerel ve göçmen emek arzuları arasında bir kutuplaşma yaratacağından, emek sahiplerinin birleşmesi engellenecek ve böylece emek kesiminde bir monopol güç oluşmayacaktır. Emek sahiplerinin monopolcü güçten yararlanarak ücret artışlarını önleyen bu durum, sermaye sahiplerinin yararına bir haldir. Başka bir deyişle; küreselleşmeyi ve çokuluslulaşmayı destekleyen sermaye, bunu yalnızca ücretlerin düşmesi için yapmaz. Çokuluslulaşmanın beraberinde getireceği çatışma ortamı da emek kesimindeki monopolleşmeyi önleyeceğinden, sermaye tarafına artı bir fayda sağlayacaktır.

Bütün bunların yanında göçün ekonomik etkileri dolaylı olarak sosyal etkilere de eşlik etmektedir. Başel (2006) çalışmasında bu etkileri detaylı şekilde ele almış, Akan ve Arslan (2008) işsizliğin yalnızca ekonomik bir sorun değil, sosyal bir sorun olduğunu da vurgulamıştır. Öztürk ve Altuntepe (2008) ise göçün artan işsizlik, yoksullaşma ve gelir dağılımında adaletsizliği ve böylece eğitimin maddi getirirlerinin iyice azalması sonucu çocuk emeğinin yaygınlaşmasına neden olduğunu işaret etmiştir. Elbette göç alan bölgede eğitimin maddi getirilerinin azalması, bu bölgedeki üretimin emek yoğun yapıya bürünmesi ve talebin beşeri sermaye gerektirmeyen ucuz mallara kaymasıyla açıklanabilir. Diğer çalışmaların “sosyal etkiler” başlığı altında ele aldığı yoksulluk, gelir dağılımında adaletsizlik ve kalkınma sorunları

gibi göç sorunlarını biz “ekonomik etkiler” başlığında sosyal normlardan yalıtılmış, daha iktisadi bir bakış açısıyla ele almıştık. Bu nedenle sözünü ettiğimiz etkiler üzerinde daha azla durmayacağız.

3. Bölgelerarası Faktör Hareketleri

Liberal okulun temel görüşlerinden biri, faktörlerin karlı oldukları piyasa ya da endüstriye geçiş yaparak karlarını eşitleyeceğidir. Böylece sermaye-emek oranlarını eşitlemek yoluyla piyasaların karlılığı, bölgelerarası gelir düzeyleri ve endüstriler arası karlar dengelenecektir. Ancak başta da belirttiğimiz üzere bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları göçlerle birlikte derinleşmiş, talep değişimlerine bağlı olarak endüstriler arası karlılıklar farklılaşmış, fonksiyonel gelir dağılımında sapmalar olmuş ve gelir dağılımındaki adaletsizlik gitgide artmıştır. Marksist-Sosyalist düşünürlerin başını çektiği küreselleşmenin maliyeti olarak yoksulluğu işaret eden pek çok çalışma vardır. Bu çalışma küreselleşmeyi bir süreç olarak ele almakta ve bu sürece konu olan aktörler arasındaki davranışlara açıklık getirmeyi hedeflemektedir. Diğer bir söyleyişle küreselleşme, herkesin daha fazla yağmalamaya çalıştığı bir hazinedir ve üretim faktörleri bu hazineden en büyük payı alabilmek için bir yarış içindedirler. Bu yarış içerisinde göç olgusu ile sermaye akımlarının hareketlerinin ne şekilde gerçekleştiği ve bu hareketlerin bölüşümü nasıl etkilediğine açıklık getirilecektir.

Liberalizasyon neticesinde üretim faktörleri, getirilerinin daha yüksek olduğu bölgelere geçme fırsatı yakalamaktadırlar. Bu geçiş işlemlerinin sürekli ve şiddetli şekilde yapılması, söz konusu ekonomilerde derin etkiler yaratabilmektedir. Faktör akımları sonucu ortaya çıkan etkilerin bu denli büyük boyutlarda olması, bu akımlara müdahale edilmesi gerekliliğini ön plana çıkarmaktadır. Bu müdahalecilik özellikle emek piyasalarının entegrasyonlarında kendisini gösterse de, sermaye hareketleri üzerine kambiyo önlemlerden ziyade ulusal merkez bankaları aracılığıyla bir kontrol şansı tanınır. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta, küreselleşmeden hangi üretim faktörünün kazançlı ya da diğerine göre daha kazançlı çıkacağıdır. Düşünüldüğü zaman sermaye faktörü, ulusal merkez bankalarının biçtiği faizlerle ülkeden ülkeye akmaktadır. Öte yandan, sermaye zengini, gelişmiş ülkelerin sermaye ihtiyacı olan gelişmekte olan ülkelere göre daha az konumda olduğu bir ortamda; sermaye küreselleşme pastasından en büyük payı alacaktır. Bununla birlikte uluslararası sermaye akımları üzerinde IMF ve WB gibi sermaye arzcularını kartelleştiren kurumların uluslararası piyasalarda etkinlik kazanması sermayenin gelişmekte olan ülkelere daha yüksek fiyat, yani faiz oranlarından gitmesine neden olacaktır.

Küreselleşme sonucu faktör piyasalarında gerçekleşen bu entegrasyon sürecini emek ve sermaye faktörleri için ayrı başlıklarda ele almak daha doğru olacaktır.

3.1. Emek Hareketliliği

Neo-klasik makro göç modelinin söylemine paralel olarak Sjaatad (1962) ve Greenwood (1971) göçün düşük kazançlı bölgelerden yüksek kazançlı bölgelere doğru bir hareket olduğunu vurgulamıştır. Ancak göçler yalnızca ücret farklılıklarıyla açıklanmamıştır. Harris ve Todaro (1970) modellerine göçü etkileyen faktör olarak iş bulma beklentisinin belirleyicisi olan işsizlik oranını da eklemiştir. Nitekim Mitze ve Reinkowski (2010) tarafından Almanya'da 1996-2006 yılları arasında doksan yedi bölgeyi kapsayarak yapılan gözlemsel çalışmada işsizlik ve net göç arasında negatif ilişki olduğu bulunmuştur. Yalnız bu durum gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelerde farklılık göstermektedir. Issah, Khan, ve Sasaki (2005), Harris-Todaro modelini Gana'da 1970-1999 dönemi için test etmiş ve modelin aksine, işsizlik oranı ile net göç arasında pozitif yönlü ilişki bulmuşlardır. Yine Ercilasun, Gencer ve Ersin (2011) Türkiye üzerinde yaptıkları gözlemsel çalışmada işsizlik ve net göç hızı arasında negatif yönlü ilişkiyi vurgulamışlardır.

Göç hareketlerinin gelişmekte olan ve gelişmiş ülkelerde gözlemlenen bu farklılığın nedeni olarak neo-klasik mikro modeldeki göçün itici ve çekici etkileri; diğer bir ifadeyle şehirdeki altyapı, sağlık, eğitim imkânları ve beklentiler gösterilmektedir. Ancak göçü yapan işgücünün niteliği de bu nedenler arasında sayılmalıdır. Gelişmiş ülkelerde iç göç hareketi kentten-kente şeklinde görülürken, gelişmekte olan ülkelerde bu durum kırdan-kente göç şeklinde gözlemlenmektedir. Kentten-kente göçleri gerçekleştiren bireyler(işgücü) daha vasıflıdır (Öztürk, 2010, s. 260). Bu nedenle, kentten-kente göç durumunu işgücü göçü olarak değil, beşeri sermaye göçü şeklinde adlandırmak daha doğru olacaktır. Kentten-kente göç durumunda ön plana çıkan etken bireylerin rasyonel davranışdır ve daha ziyade bireylerin öznel arzularıyla ilgilidir. Oysa kırdan-kente göç hareketi toplumsal nedenler ve bölgesel gelişmişlik farklılıklarından kaynaklanır. Ancak bu göç hareketi gelişmişlik farklılıklarını gidermekten ziyade, bu farklılıklar arasındaki uçurumu derinleştirir. Bu derinleşmenin neticesi olarak da göç alan bölgede işsizlik artışı ve yoksulluk görülecektir.

Anlaşılabacağı üzere gelişmiş ülkelerde gerçekleşen kentten-kente göç durumunda beşeri sermayenin hareketi söz konusudur. Bu niteliğe sahip bir göç hareketini sermaye göçü sınıfına koyacak olursa, gittiği bölgede istihdam yaratması muhtemel olacaktır. Göçe katılan işgücünün niteliği istihdamda olan ve istihdamda olmayan işgücü göçü şeklinde de ele alınabilir. Şöyle ki;

istihdamda olan işçiler bakımından göç etme eğilimi farklılık göstermektedir. Niteliklerine göre “Mühendisler, teknisyenler, araştırmacılar ve idarecilerden oluşan ‘beyaz yakalılar’ın, el- işçilerinden ibaret olan ‘mavi yakalılar’a” (Dura, 1990, s. 71) göre daha hareketli olduğu söylenebilir. Bu bağlamda kentten-kente gerçekleşen göç hareketinde söz konusu aktör olan beşeri işgücünün göç ettiği emek piyasasına işsiz olarak değil, istihdam edilmiş şekilde katılması işsizlik oranı üzerine herhangi bir baskı yapmamasını sağlayacaktır.

İstihdam halindeki işgücü göçünün, emeğin niteliğine göre farklılaşması başka bir gerçeği de ortaya çıkarmaktadır. Nitelikli işgücü beşeri sermaye olarak düşünülürse, niteliksiz emek hareketsiz haldeyken, beşeri sermaye hareketlidir. Bu çalışmanın vurguladığı üzere, emeğin hareketsiz olduğu durumda sermaye hareketlilik kazanmaktadır. Nitekim yapılan diğer gözlemsel çalışmalarda benzer bulguları ortaya koymuş ancak beşeri sermaye ve niteliksiz işgücünün hareketliliğindeki bu ilişkiye açıklık getirmemişlerdir. Yine istihdamdaki işgücü üzerine yapılan bir çalışmada, “J. Ladinsky (1967) profesyonel ve teknik elemanların göç etme eğiliminin diğer mesleklerdeki işgücüne kıyasla iki katı olduğu sonucuna ulaşmıştır” (Schlottmann & Herzog, 1984, s. 79). “ABD, İngiltere ve Kanada’da beyaz yakalıların ve bunlar arasında da profesyonel ve teknik elemanların göç oranlarının görece daha yüksek olduğu bulunmuştur” (Long, 1973, s. 255).

Özetlemek gerekirse bölgelerarası emek hareketleri, göç veren bölgenin yapısı ve göç eden kişilerin işgücü piyasalarındaki durumlarına göre farklı sonuçlar vermektedir. Sonuçların bu denli farklı olmasındaki temel unsur işgücünün niteliğiyle ilgilidir. Kentten-kente yapılan göç ya da istihdam halindeki işgücünün gerçekleştirdiği göçlerde nitelikli işgücü göçü daha yoğun yapıdadır. Nitelikli işgücü, beşeri sermaye olarak düşünüldüğünde, beşeri sermaye kullanımının piyasada artması işgücüne daha fazla istihdam alanı yaratacaktır.

3.2. Sermaye Hareketliliği

Tıpkı emek piyasalarında olduğu gibi neoklasik modele göre sermaye, marjinal getirisinin yüksek olduğu bölgelere geçmek suretiyle bölgelerarası marjinal getirisi eşitlendiğinde bu geçişler de duracaktır. George Fane (2000)’e göre sermaye liberalizasyonunun üç büyük getirisi vardır. Bunlardan ilki sermayenin, marjinal getirisinin yüksek olduğu ülkelere ve sektörlere geçişine imkanı vermesidir. Böylece ücretlerin düşük olduğu ülke ve sektörlere giren sermaye sayesinde ücretler artarak, diğer ülkelerle eşitlenebilecektir. İkincisi, portföy risklerinin dağıtılması ve üçüncü faydası ise küçük ülkelere toplam gelirlerinden daha fazla toplam harcama imkanı vermesidir.

Elbette küreselleşmeyle beraber artan sermaye hareketleri uygulamada, bölgelerarası ücretleri eşitleme işlevinde başarılı olamamıştır. Bu çalışma söz konusu başarısızlığın nedenlerini iki şekilde açıklamaktadır. İlk olarak, uluslararası sermaye arzularının az oluşu ve sermayenin uluslararası kartelci kurumlar sayesinde karlılığını daha da artırmasıdır. Oluşturdukları bu karteller sayesinde fon talebinde bulunan ülkeler için fiyat farklılaşmalarına da gittiklerini belirtmek gerekir. İkinci neden ise küreselleşmeyle beraber sermayenin emeği çekmesidir. Diğer bir deyişle emeğin bölgeler arası hareketinin, yani göç hareketinin artmasıdır. Emek sermayeye geldiğinde, sermayenin risk ve diğer maliyetleri (altyapı maliyetleri, söz konusu bölgedeki kurumsal yapının dayatmaları, vergiler gibi) üstlenerek başka bölgelere geçmesine gerek kalmaz. Hem de bu sayede emeğin rekabet gücü törpülenmiş olacaktır. Saydığımız nedenlerden dolayı sermaye sahipleri, emeğin sermayeye geldiği durumu tercih ederler. Bu yolla yalnızca buldukları emek piyasasında işgücünü arttırmakla kalmayacak gerek kültürel farklılıklardan, gerek çıkar ilişkilerinden dolayı emek arzularının örgütlenmesinin önüne geçilmiş olacaktırlar. Bu nedenle sermaye sahipleri emek piyasalarının entegrasyonunu, sermaye piyasalarının entegrasyonundan daha çok tercih ederler. Emek piyasalarını veri kabul edersek; tamamen liberal koşulların geçerli olduğu küresel sermaye piyasaları entegrasyonunda sermaye sahipleri, küreselleşmeden minimum kazancı elde etmiş olacaktır.

3.3. Emeğin Sermayeye Gelmesi Durumu: Küreselleşmenin Kazanan Tarafı Sermaye mi?

Emek ve sermaye hareketliliği başlıkları altında değinildiği üzere üretim faktörleri, küreselleşme pastasından daha büyük pay alma çabası içindedirler. Küreselleşmenin eşlik ettiği emek yoğun ülkelerdeki artan yoksulluk sorunu, bu pastadan sermaye zengini ülkelerin en büyük dilimi aldığını göstermektedir. Bunun nedenleri sermaye zengini ülkelerin işbirliği içinde oluşu ve kartelleşmeleri sonucu monopolcü güç haline gelerek fon talep eden ülkelere, bu fonları yüksek fiyatlardan satmalarıdır.

İki farklı ülkede aynı malın üretiminde kullanılan bir birim emek farklı çıktılar veriyorsa, bu durumun nedeni emeğin az çıktı verdiği ülkede sermayenin az kullanılması ve Azalan Verimler Yasası gereği yoğun olan emeğin verimliliğinin de düşük olmasıdır. Böylesi bir durumda sermaye-emek oranı eşitlenene kadar ülkeler arası faktör hareketi gerçekleşir. Yalnız Lucas (1990) çalışmasında Birleşik Devletler'deki bir birimlik emeğin çıktısı ile Hindistan'daki bir birimlik emeğin çıktısı arasında on beş kat fark olduğuna vurgu yaparak

gelişmiş ülkeler ve yoksul ülkeler arasındaki bu farkın sermayenin yoksul ülkelere yönelmemesi olduğunu ima etmiştir. Ayrıca çalışmasında sermayenin neden yoksul ülkelere yönelmediğine piyasa başarısızlıkları, yoksul ülkelerdeki ekonomik riskler ve beşeri sermaye farklılıklarıyla açıklık getirmeye çalışmıştır. Bu çalışma sermayenin hareketsizliğini emeğin hareketliliği, diğer bir ifadeyle göç ile açıklamaktadır.

Anlaşılabacağı üzere sermayenin temel hedefi marjinal getirisini yükseltmektir ve davranışlarını buna göre gerçekleştirir. Sermaye bu hedefe ulaşmak için izleyebileceği iki yol vardır. Birincisi sermayenin yoksul ülke ve bölgelere akması yoluyla marjinal getirisinin eşitlenmesidir. İkinci yol ise sermayenin emeği kendisine çekerek bulunduğu bölge içerisinde karlılığını yükseltmesidir. Sermaye için ikinci yol daha cezbedicidir. Bu sayede sermaye akışları sonucu oluşacak maliyetler ve risklerden kaçınmış olmakla kalmaz, emeğe karşı bir rekabet üstünlüğü de sağlamış olur. Diğer bir deyişle sermaye, emeğin yönettiği piyasalara gitmek yerine, kendi yönettiği piyasalara emeği çekmiş olur. Bu nedenlerden dolayı sermaye, sürekli olarak hareketsizleşme eğilimi içindedir. Öte yandan sermayenin hareketli hale gelmesi, emeğin hareketsizleşmesine bağlıdır. Bu durumda emek, sermayenin bulunduğu piyasalara gitmeyecek; böylece bu piyasalardan emek yoğun piyasalara beşeri sermaye dâhil, sermaye akımları gerçekleşecektir. Bu söylemi göz önüne alarak düşündüğümüzde emek ve sermaye hareketleri önünde engel bulunmayan dışa kapalı bir piyasada yurtiçi sermaye akımlarının belli bölgelerde kümeleşmesi ve belli bölgelerin sürekli olarak yoksulluk sorunları çekmesi sonucu ortaya çıkacaktır. Öte yandan emek hareketleri önünde gerek siyasal gerek sosyal engeller bulunan ancak sermaye hareketlerinin nispeten serbest olduğu uluslararası ekonomilerde, emeğin hareketsiz oluşu uluslararası sermaye akımlarını artıracak ve sermayenin belli bölgelerde yığılmasının önüne geçilmiş olacaktır. Buradan şu sonuç çıkarılabilir; göç hareketinin önüne geçmeyi başaran gelişmekte olan ekonomiler sermayeyi kendine çekerek ya da mevcut sermayesini koruyarak hızlı bir gelişme sürecini yakalayacaktır. Öte yandan sürekli göç veren bir ekonomiden sermaye çıkışlarının gerçekleşeceğini vurgulamak gerekmektedir.

Giriş ve çıkışların serbest olduğu bir piyasada emek, sermayeye göre daha hareketlidir. Bunun temel nedeni sermayenin daha organize olması ve hareket etmeden önce piyasaları analiz etme sürecinin daha fazla olmasıdır, diğer bir ifadeyle risklere karşı daha duyarlı olmasıdır. Öte yandan emek için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Emek faktörü organize şekilde hareket etmez. Göç aslında kitlesel halde yapılan bireysel bir harektir. Emeğin sermayeden daha hareketli olmasındaki diğer bir nedense sermayenin yavaş hareket etmesindedir. Başka bir ifadeyle, bir bölgeye fabrika kurarak bu fabrikayı işler hale getirmek

en iyi ihtimalle aylar alacak bir süreçken, emek sahibi aylarca işsiz kalmayı ve o fabrikanın açılmasını beklemeyecektir. Bu nedenle halihazırda kurulu olan üretim tesislerine göçecektir.

Özetlemek gerekirse emeğin sermayeye gitmeye bu denli elverişli olması ve sermayenin de emeği kendi bulunduğu piyasaya çekme arzusu emeği hareketli bir hale getirirken, sermayeyi hareketsizleştirmektedir. Emek göçünün bölgeler üzerine etkilerini daha önceki bölümlerde açıklamıştık. Emek göçünün bu denli yüksek olması, yoksulluk sorunlarını derinleştirmekle kalmayacak, sosyal sorunları da beraberinde getirecektir. Elbette bu sosyal sorunlar sermaye için istenilen bir ortamdır. Ulus ülkelerin, ümmet kapsamında birleşmesine bağlı olarak beraberinde gelen çatışma ortamı işgücünün birliğine ve sendikalaşmasına imkan vermeyecek; dolayısıyla sermaye, emeğe karşı ciddi bir üstünlük sağlamış olacaktır.

Sonuç Ve Politika Önerisi

Göç hareketi yarattığı etkiler nedeniyle göz ardı edilemeyecek bir olgudur. Bu olguyu yalnızca toplumsal ya da bölgesel koşulların bir sonucu olarak görmek ve göç olgusunu kendi akışına bırakarak müdahaleci davranmamak, güçlü bir ekonomi politikası aracını kaybetmek demektir. Diğer bir deyişle göç olgusu, özellikle gelişmekte olan ülkelerin sermaye yoğun üretim modeline geçiş sürecinde etkin bir ekonomi politikası aracına dönüştürülebilir. Göç hareketinin, sermaye ve özellikle toprağın atıl kaldığı bölgelere yönlendirilmesi; emek bol ülkelerde emeğin marjinal getirisini artıracığından, ciddi bir artı değer yaratacaktır.

Liberal bir ekonomide ücretlerin yüksek olması katma değeri yüksek mamul üretildiğinin önemli bir göstergesidir. Ücretlerin yükselmesi sermayenin miktarına ve ne kadar etkin kullanıldığına bağlıdır. Bu bağlamda gelişmemiş bir ülkenin en zengin sermaye kaynağı topraktır. Dolayısıyla toprağın etkin kullanımı ücretlerin yükselmesini sağlayacak en elverişli yöntemdir ve toprağın etkin kullanımı göç hareketi ile doğrudan ilişkilidir. Göçün önlenmesi sonrası sermaye kullanımında etkinlik sağlanacak ve ücretler olması gereken yükseklikte kalacaktır. Ücretlerin yüksek olması girişimciyi emek yerine, sermaye yoğun üretim yapmaya zorlayacak; üretime ayrılan kar payları oranı yükselecektir.

Küreselleşme sürecinin büyük zenginlikler doğurduğu reddedilemez bir gerçek. Yalnız, ortaya çıkan bu zenginlik, bölüşüm sorunlarını da beraberinde getirir. Kar maksimizasyonu peşinde koşan ekonomik aktörler, küreselleşme sürecinde ortaya çıkan bu geliri bölüşmek için birbirleriyle yarış içindedir. Göç hareketi ise bu yarışın bir sonucudur. Emeğin, çeşitli maliyetlere katlanarak, bulunduğu piyasadan sermaye yoğun bir piyasaya gitmesi; diğer bir

değişle emeğin sermayeye gelmesi durumu, bu yarışın kazananının sermaye olduğunu ortaya koymaktadır. Elbette gelir dağılımının bu denli adaletsiz hale gelmesi ve sermayenin yüksek oranlarda bir rekabet üstünlüğü elde etmesi, başta üretim etkinliği gibi pek çok sorunu beraberinde getirmektedir. Uluslararası ölçekte bakıldığında, IMF, WB ve diğer uluslararası fon ve kredi derecelendirme kuruluşları; sermaye arzcularını bir araya getirerek kartel üstünlüğü elde etmelerini sağlamaktadır. Bu durum, sermayenin yüksek fiyatlanmasına ve uluslararası piyasalarda etkin kullanılmamasına neden olmaktadır. Bu gibi kurumlar sermaye zengini gelişmiş ülkelerin çıkarlarını korurken, emek zengin ülkeler; sermayenin bu kartelci yapılanması nedeniyle rekabet üstünlüğünü gelişmiş ülkelere bırakmış ve küreselleşmeden pay almak bir yana dursun, ortaya çıkan göç hareketleri nedeniyle kalkınma hızları da yavaşlamıştır. Diğer bir yandan sermaye arzcularının kartelci yapıda bulunması etkinlik kaybına yol açacağından, küreselleşmeden sağlanacak toplam kazancı kısıtlamaktadır.

Küreselleşme sürecinde üzerinde durulması gereken konu gelişmekte olan ülkelerin kendilerine sermaye çekme süreçleri zorluklarla dolu olmasına rağmen, gelişmiş ülkelerin rahatlıkla işgücünü kendilerine çektiğidir. Yalnız, daha önce de değindiğimiz üzere, göç hareketiyle sermayenin emeği kendine çekmesi durumu sosyal sorunları da beraberinde getirir. Bahsi geçen bu sorunlar göç alan ülkede işgücü kesimini bölmek yoluyla, işgücünün örgütlenmesine engel olur. Dolayısıyla emek arzcularının, ücretleri belirleme rolleri ellerinden alınır ve piyasada düşük ücret düzeyi oluşturulur. Bu nedenle sermaye çokuluslulaşmayı, beraberinde getireceği sosyal ve ekonomik sonuçları nedeniyle desteklemektedir.

Çokuluslulaşma durumu, ulus ülkelerin, sabit bir düşünce ya da görüşü benimsemiş “ümmeççi” ülkelere dönüşmesine neden olmaktadır. Çokuluslu bir ümmeççi ülke anlayışı, yapısı gereği düşünce özgürlüklerini kısıtlamaktadır. Bu durum yurttaşların düşünceleri evirildikçe, ülkeye karşı bağlılıklarını azaltacak ve ülke bütünlüğü dayanıksızlaşacaktır. Düşünceler esnektir ve değişebilir, oysa bireyler bağlı bulunduğu ulusları değiştiremez. Ulus ülke anlayışı bireylerin düşünce özgürlüğünü sağlamakla kalmayıp, ülkenin bütünlüğünü de sağlayacak ve ömrünü uzatacaktır. Bu nedenle ulus ülke anlayışını korumak toplumun bütünlüğü, ekonomik ve sosyal refahı için önemli bir husustur.

Bu çalışma göç hareketi ile bölgelerarası sermaye akışı arasındaki ilişkiye vurgu yapmaktadır. Sermayenin, emek yoğun bölgeye geçmemesi emeğin sermaye yoğun bölgeye geçmesine neden olduğu gibi; emeğin yaptığı bu geçiş hareketi sermayeyi daha da hareketsizleştirmektedir. Üretim faktörlerinin söz konusu hareketlerine bağlı olarak

bölgelerarası gelişme farklılıkları da derinleşmektedir. Anlaşılacağı üzere bu çalışma, bölgelerarası gelişme farklılıklarının önlenmesi için göç hareketine müdahale edilerek önlenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Böylece bölgelerarası sermaye hareketleri artacak ve küreselleşmeden elde edilecek toplam kazanç nispeten daha eşit şekilde bölüşülecektir.

Unutulmamalıdır ki göç verme işlemi, ekonomik ya da sosyal kaynaklı hiçbir sorunun çözümü değildir. Yeryüzünde, sorunlarını göç vererek çözen bir ülke örneği görülmemiştir. Yüzyıllardır göç veren Afrika ülkelerinin bugün bile yoksullukla boğuştuğunu görmekteyiz. Bu nedenle göç hareketi ekonomik ve sosyal sorunları çözmek bir yana dursun, daha şiddetli kılmakta ve yayılmasına neden olmaktadır.

Kaynakça

- Acar, M., & Demir, Ö. (1992). *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. İstanbul: Ağaç.
- Akan, Y., & Arslan, İ. (2008). *Göç Ekonomisi*. Bursa: Ekin.
- Akçura, Y. (2007). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Aytaş, N. (2002). Bölgesel Rekabet Gücünün Geliştirilmesinde Verimliliğin Rolü. *1(9)*, 1-24.
- Başel, H. (2006). İç Göçün Sonuçları ve İşgücüne Etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, *0(51)*, 277-321.
- Castles, S. j., & Miller, M. (2008). *Göçler Çağı. B. U. Bal ve İ. Akbulut (Çev.)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Castles, S., & Kosack, G. (1985). *Immigrant Workers and Class Structure in Western Europe*. London: Oxford University.
- Çelik, F. (1999). Ekonomik Yönleriyle İç Göç Olgusu (Teori ve Uygulama). Kayseri: Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, F. (2005). İç göçler: Teorik Bir Analiz. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *14(2)*, 167-184.
- Dinçer, B., Özaslan, M., & Kvasoğlu, T. (2003). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması*. Ankara: DPT.
- Dura, C. (1990). *Bilgi Toplumu*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Ercilasun, M., Gencer, E., & Ersin, Ö. (2011). Türkiye'deki İç Göçleri Belirleyen Faktörlerin Modellenmesi (Modeling the Determinants of Internal Migration in Turkey). *International Conference On Eurasian Economies, SESSION 5B: Büyüme ve Gelişme I*, 319-324.
- Fane, G. (2000). *Capital Mobility, Exchange Rates and Economic Crises*. Cheltenham: Edward Elgar.
- Gezgin, M. (1991). İşgücü Göçü Teorileri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Sosyoloji Konferansları*, *0(23)*, 31-50.

- Greenwood, M. J. (1971). A Regression Analysis of Migration to Urban Areas of a Less Developed Country: The Case of India. *Journal of Regional Science*, 11(2), 253-262. doi:10.1111/j.1467-9787.1971.tb00255.x
- Güllüpinar, F. (2012). Göç Olgusunun Ekonomi-Politigi Ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 53-85.
- Harris, J., & Todaro, P. (1970). Migration, Unemployment and Economic Development: A two-sector Analysis. *American Economic Review*, 60(1), 126-142.
- Issah, I., Khan, T., & Sasaki, K. (2005). Do Migrants React to Infrastructure Difference between Urban and Rural Areas? - Development and Application of an Extended Harris-Todaro Model. *Review of Urban and Regional Development Studies*, 17(1), 66-88. doi:10.1111/j.1467-940X.2005.00096.x
- Ladinsky, J. (1967). Higher Education and Work Achievement Among Lawyers. 8(2). doi:10.1111/j.1533-8525.1967.tb01050.x
- Lewis, W. (1954). Economic Development With Unlimited Supplies of Labor. *The Manchester School of Economic and Social Studies*, 2(22), 139-191.
- Long, L. (1973). Migration Differentials by Educational and Occupation: Trends and Variations. *Demography*, 10(2), 243-258.
- Lucas, R. E. (1990). Why Doesn't Capital Flow From Rich To Poor Countries? *The American Economic Review*, 2(80), 92-96.
- Massey, D., Arango, J., Hugo, G. K., A., P., & Taylor, J. (2014). Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirmesi (Çev.: S. Dedeoğlu, B. Oskay, Ç. Özbek, İ. Sirkeci, M. M. Yüceşahin). *Göç Dergisi*, 1(1), 11-46.
- Mitze, T., & Reinkowski, J. (2010). Testing The Validity Of The Neoclassical Migration Model: Overall And Age-Group Specific Estimation Results For German Spatial Planing Regions. *Journal For Labour Market Research*, 4(43), 277-297.
- Ören, K., & Yüksel, H. (2013). Türkiye'de Konut Sorunu ve Temel Dinamikleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(18), 47-83.
- Özgür, G., & Özel, H. (2008). Kapitalizm, Küreselleşme ve Yerelleşme: Sermayenin Gerçek Boyunduruğu. 3. *Karaburun Bilim Kongresi*. İzmir.
- Öztürk, M. (2010). Türkiye'de İç Göçe Katılanların Kent Yaşamına ve Kentsel Emek Piyasalarına Etkileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 0(52), 245-264.
- Öztürk, M., & Altuntepe, N. (2008). Türkiye'de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması. *Journal of Yasar University*, 3(11), 1587-1625.
- Özyakışır, D. (2006). Ulus-Devlet ve Milli Egemenlik Bağlamında Teorik Bir 'Küreselleşme' Eleştirisi. *Jeopolitik Dergisi*, 5(30), 78-80.
- Sahota, G. S. (1968). An Economic Analysis of Internal Migration in Brazil. *Journal of Political Economy*, 76(2), 218-245.

- Schlottmann, A., & Herzog, H. (1984). Career and Geographical Mobility Interactions: Implications For The Age Selectivity of Migration. *Journal of Human Resources*, 19(1), 72-86.
- Schlottmann, A., & Herzog, H. (1984). Career and Geographical Mobility Interactions: Implications For The Age Selectivity of Migration. *Journal of Human Resources*, 1(19), 72-86.
- Serter, N. (1994). *Türkiye'nin Sosyal Yapısı*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Sjaatad, L. A. (1962). The Costs and Returns of Human Migration. *Journal of Political Economy*, 70(5), 80-93.
- Todaro, M. (1976). *Internal Migration in Developing Countries*. Geneva: International Labor Office.
- Wallerstein, I. (2011). *Dünya Sistemleri Analizi: Bir Giriş*, (Çev.: E. Abadoğlu ve N. Ersoy). İstanbul: BGST.
- Yamak, O. (2004). *Üretim Yönetimi: Sistemsel Bir Yaklaşım*. İstanbul: Sinerji.